

Íslenskar bækur erlendis

Bókasöfnun Willards Fiskes (1831–1904)

Kristín Bragadóttir

Ritgerð lögð fram til doktorsprófs
2017

HÁSKÓLI ÍSLANDS
HUGVÍSINDASVIÐ

SAGNFRÆÐI- OG HEIMSPÉKIDEILD

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Íslenskar bækur erlendis

Bókasöfnun Willards Fiskes (1831-1904)

Kristín Bragadóttir

Ritgerð lögð fram til doktorsprófs

Háskóli Íslands
Hugvísindasvið
Sagnfræði- og heimspekideild
Júní 2017

Sagnfræði- og heimspekideild Háskóla Íslands
hefur metið ritgerð þessa hæfa til varnar
við doktorspróf í sagnfræði

Reykjavík, 16. júní 2017

Svavar Hrafn Svavarsson
deildarforseti

Doktorsnefnd:
Már Jónsson, leiðbeinandi
Guðrún Ása Grímsdóttir
Sveinn Yngvi Egilsson

Íslenskar bækur erlendis: Bókasöfnun Willards Fiskes (1831–1904)

© Kristín Bragadóttir
Reykjavík 2017

Doktorsritgerð við Háskóla Íslands. Allur réttur áskilinn. Ritgerðina má ekki afrita, að hluta eða í heild, svo sem með ljósmyndun, skönnun, prentun, hljóðritun, eða á annan sambærilegan hátt, án skriflegs leyfis höfundar.

ISBN 978-9935-9245-2-0

Prentun: Háskólaprent

Ágrip

Bandaríkjamaðurinn Willard Fiske, prófessor í norrænum fræðum og bókavörður í Cornell-háskóla í Íþöku, New York-fylki árin 1868–1883 eignaðist næststærsta safn íslenskra rita utan Íslands, aðeins Konunglega bókasafnið í Kaupmannahöfn varðveitti meira af íslensku prentefni. Þessi ritgerð *Íslenskar bækur erlendis: Bókasöfnun Willards Fiskes (1831–1904)* segir frá söfnun Fiskes, aðdraganda, aðferðum, frágangi og hugmyndum hans um framtíð safnsins. Í ritgerðinni er varpað ljósi á söfnun Willards Fiskes á íslensku prentefni. Í söfnunarstarfi hans skipti engu hvort um var að ræða forna prentgripi, sem orðnir voru fágæti, eða nýjasta smáprent, svo sem grafskriftir, tækifæriskvæði á einblöðungum og markaskrár. Hann sóttist einnig eftir erlendu prentefni ef það tengdist Íslandi eða Íslendingum á einhvern hátt. Vesturheimsprenti safnaði hann eftir föngum.

Bréfasafn Fiskes frá tímabilinu 1847–1904 hefur varðveist vel og er meginefni ritgerðarinnar fengið úr bréfunum, stöku sinnum reikningum vegna innkaupa en auk þess er stuðst við prentuð rit í rannsókninni. Hann hélt sjálfur til haga því sem mikilvægt taldist. Bréfasafn hans var flutt með ritakosti frá Flórens til Íþöku árið 1905 og hafa skjöl hans verið varðveitt við bestu aðstæður. Bréf Fiskes til ýmissa Íslendinga hafa mörg varðveist. Kenningarlegur bakgrunnur ritgerðarinnar eru verk Pierre Bourdieus um menningarlegt auðmagn.

Ritgerðin, sem nær yfir árabilið 1850–1904, skiptist efnislega í þrennt. Í fyrsta hluta, sem fjallar um aðdraganda þess að áhugi Fiskes beindist að Íslandi og síðan söfnun hans á íslensku prentefni, er vikið að ýmsum ytri skilyrðum og umhverfi ungs og áhrifagjarns námsmanns í New York-fylki fyrir og um miðja 19. öld. Hann raungerði drauma sína og dvaldist í Danmörku og Svíþjóð árin 1850–52 og þar fékk hann þá hugmynd að Íslandi skyldi hann þjóna og vinna að málefnum þess eins vel og honum væri unnt. Þjóðernishugmyndir á Norðurlöndum höfðu áhrif á verkefnisval hans. Gerð er grein fyrir götiscismanum og skandinavismanum, stefnum sem Fiske varð fyrir áhrifum frá og sem styrktu hugmyndir hans um sérstöðu Norðurlanda. Í Íslandsferð sinni 1879 kynntist hann mönnum sem unnu að söfnuninni fyrir hann.

Annar hluti er rannsókn á söfnun og söfnunaraðferðum Fiskes. Kannað er hvernig hann fór að því að eignast safnið. Enn fremur er sýnt fram á hvaða áherslur hann lagði á efnið sem hann eignaðist við söfnunina. Þá er fjallað um það hve mikla áherslu Fiske lagði á

Íslenska safnið sitt og hvernig hann notfærði sér kunnáttu og hæfni ýmissa Íslendinga við söfnunina en hann naut aðstoðar sérstaklega hæfileikaríkra manna og bjó sér til þéttriðri tengslanet. Mestu af efninu var safnað á árunum 1883–1904 á meðan Fiske bjó í Flórens. Gerð er grein fyrir menningarástandinu í Flórens á þeim árum. Meginkjarni ritgerðarinnar snýst um tengslanet Fiskes sem var honum mikilvægt því án tenglanna hefði hann ekki náð öllu því efni saman sem árið 1904 myndaði Íslandssafn hans, en þá taldi það um 10.000 bindi. Hann sóttist alltaf eftir bestu fínanlegu eintökunum og greiddi vel fyrir öll rit smá og stór, gömul og ný. Í ritgerðinni er gerð grein fyrir aðstoð íslenskra menntamanna við söfnun hans.

Í þriðja hluta er fjallað um framtíðarhugmyndir safnarans. Hvað var það sem vakti fyrir Fiske með íslensku ritunum? Hver var tilgangur hans með söfnuninni og hvað sá hann fyrir sér eftir sinn dag? Rök eru færð fyrir því að hann hafi haft ákveðin markmið í huga með söfnuninni og unnið markvisst að þeim markmiðum í áratugi án þess að hvika frá þeim nokkru sinni. Með söfnun sinni var Fiske að bjarga menningarverðmætum sem hann áttaði sig fljótt á að yrðu annars eyðingu að bráð.

Í þessum hluta er fjallað um hvernig Fiske gerði umheiminum grein fyrir því hvað var í safni hans. Fjallað er um áherslu á að aðgangur yrði greiður fyrir læra og leika og einnig hvernig búið var um safnið til framtíðar. Ljóst er að Fiske hafði skýra mynd af því hvað hann ætlaði sér með safninu og hann gekk frá því á besta mögulega hátt fyrir komandi kynslóðir. Hann vildi að safnið fengi verðugt hlutverk meðal menntamanna eftir sinn dag og gekk svo frá erfðaskrá sinni að það nyti ágættra sjóða til langframa.

Greina má snemma á söfnunartímanum að Fiske hafði ákveðið markmið og ætlaði safni sínu ákveðið hlutverk eftir sinn dag. Í ritgerðinni eru færð rök fyrir því að söfnun hans á íslensku prentefni hafi ekki verið handahófskennd heldur hafi ásetningur hans verið að varðveita íslenska menningararfleifð á heildstæðan hátt og að lokum hafi hann verið búinn að eignast ígildi þjóðbókasafns þar sem allt prentefni frá mestu forngrípum til nýprentaðs sniffsis var haldið saman. Ekkert einkasafn hafði á að skipa jafnmiklu efni og er safn Fiskes því einstakt. Til marks um það má nefna að sjö bækur frá 17. öld eru í safni hans sem hvergi annars staðar eru til og sýnir það að varðveisla hans hefur tekist. Fiske glímdi við veikindi meirihluta söfnunartímans. Hann nýtti tengla sína og safnaði af öllum krafti til þess að gera safn sitt þannig úr garði að það væri heildstætt og greiddi vel fyrir ritin og þá vinnu sem leit að þeim hafði í för með sér.

Þó að Íslendingar hafi notið góðs af áhuga margra erlendra manna um aldir hafa fáir eða engir lagt jafnmikið af mörkum í þágu þjóðarinnar og Willard Fiske.

Abstract

The American Willard Fiske, Professor of Nordic studies and librarian at Cornell University in Ithaca, New York, 1868–1883, acquired the second-largest collection of Icelandic works outside of Iceland; only the Royal Library in Copenhagen held a greater number of Icelandic works. This thesis, *Icelandic Books Abroad: The Background and story of Willard Fiske's Collection 1831–1904*, relates the history of Fiske's collection, its background, methods, its storage and preservation and Fiske's ideas for the future of his library. It examines Willard Fiske's collecting of printed Icelandic works, making no distinction between antiquarian printed materials which were extremely rare and recent ephemera, such as epitaphs, occasional poems on a single page, or registers of ear marks. He also sought to acquire works printed abroad if they were in some manner connected to Iceland or Icelanders, including works in Icelandic printed in North America wherever possible.

Fiske's correspondence from this period has been well preserved and provided the backbone for the thesis, together with the occasional invoices for purchases and published sources. He himself made sure to preserve what he thought was significant. His private papers were sent from Florence to Ithaca, New York, with his library in 1905. All his documents have been stored under optimal conditions. Many letters written by Fiske to various Icelanders have been preserved. The thesis seeks its theoretical background in the work of Pierre Bourdieu on cultural capital.

The period examined, from 1850 to 1904, is divided substantially into three sections. The first of them, which examines the events leading up to Fiske's interest in Iceland and his subsequent collecting of Icelandic printed works, highlights various aspects of the environment of the young and impressionable scholar in New York State prior to and around the mid-19th century. Following his dreams, he spent time in Denmark and Sweden in 1850–52, where the idea occurred to him of serving Iceland and the interests of the country to the utmost of his capacity. Nascent national romanticism in the Nordic countries strongly influenced his choice of projects. An account is given of Scandinavianism and Gothicism, movements which influenced Fiske and reinforced his ideas of the uniqueness of the Nordic countries. On journeying to Iceland in 1879 he made acquaintances who worked on collecting for him.

The second section of the thesis is an investigation of Fiske's actual collecting and methods of collection. It looks at how he went about acquiring his collection and what his priorities were in selecting the materials he collected. It discusses how much time and effort Fiske devoted to his Icelandic collection, availing himself of the knowledge and abilities of various Icelanders. He was fortunate in gaining the assistance of especially able people, and built up a dense network of connections. Most of the material was collected during the period 1883–1904, while he lived in Florence. An account is given of the cultural situation which surrounded Fiske in Florence at this time. This section forms the core of the thesis and focuses on Fiske's all-important network of contacts. Without this he would never have managed to accumulate the vast amount of material that comprised his Icelandic library by 1904, which numbered around 10,000 volumes. He always endeavoured to obtain the best available copies, and paid well for all the works, large or small, new or old. The thesis describes the assistance he was given by Icelandic intellectuals.

The third section examines the collector's ideas for the future and what it was he was aiming at with these Icelandic works. What was his purpose in collecting, and what did he hope would be their fate after his day? Arguments are presented indicating that he had specific goals in mind with his collection and worked determinedly to achieve them for decades, never deviating from his objectives. By collecting these works Fiske was saving a cultural heritage that he soon realised would otherwise have been destroyed.

This final section discusses how he presented his Icelandic collection to the world around him, in order to make it accessible to laymen and scholars alike and ensure it a suitable home for the future. It is evident that he had a clear vision of his intentions for the collection and left it in an optimal situation for future generations. He wished to make a worthy role for the collection among Icelandic scholars after his day, and in his will made sure it would enjoy generous long-term funding.

It is clear from the early stages of his collecting that Fiske had particular objectives and intended a specific role for his collection after his day. The thesis provides arguments that Fiske's collecting of Icelandic printed works had not been a random pastime; it was his intention to preserve Icelandic cultural heritage. In the end he possessed the equivalent of a national library, including a vast number of printed works ranging from antique treasures to modern bits and scraps. No private library had covered such a range of material, making Fiske's collection absolutely unique. Seven books in his collection from the 17th century, for instance, which are nowhere else to be found are proof of his success in preservation. For most of this long period Fiske was plagued by ill health. He made good use of his contacts,

acquiring works avidly to make his collection as comprehensive as possible. He paid well for both the works themselves and the effort involved in obtaining them. Although Icelanders have been fortunate in benefiting from the interest and goodwill of many foreigners through the ages, but few if any have made a contribution to match that of Willard Fiske.

Efnisyfirlit

Ágrip	vii
Abstract	iii
Formáli	ix
1 Inngangur	1
1.1 Skipulag ritgerðar	4
1.2 Um söfnun og söfnunaráráttu	7
1.3 Kenningarlegur bakgrunnur	11
1.4 Fyrri rannsóknir og heimildir	15
2 Menningarstraumar í umhverfi Fiskes fyrir Norðurlandaferð hans 1850	23
2.1 Kynni Fiskes af norrænum bókmenntum á skólaárunum	23
2.2 Sagnfræðirit um norræna menningu	34
2.3 Frásagnir ferðamanna fyrir 1850	35
2.4 Áhrif norrænna innflytjenda í námunda við Fiske	44
2.5 Fornleifar raktar til norrænna manna	46
2.6 Listamenn og rithöfundar	47
2.7 Ferð Fiskes yfir Atlantshafið	49
3 Norðurlandadvöl Fiskes 1850–52 og vaxandi bókaeign hans	53
3.1 Kaupmannahafnadvöl	53
3.2 Skandinavísk stúdentahreyfing	55
3.3 Kynni Fiskes af fræðastörfum	59
3.4 Íslenskunám hjá Gísla Brynjúlfssyni	62
3.5 Íslenskar útgáfur í Danmörku	65
3.6 Dvöl Fiskes í Uppsölum 1851–52	67
3.7 Stúdentalífið í Uppsölum um miðja 19. öld	69
3.8 Sögulegur áhugi Svía á íslenskri bókmenningu	73
3.9 Bókauppboð í Uppsölum og Stokkhólmi 1851–52	76
3.10 Orðabókargerð Fiskes	78
3.11 Ferðarlok haustið 1852	79
3.12 Íslenskur bókakostur Fiskes fyrir 1860	83

4	Íslandsferð 1879 og tengsl við Íslendinga	89
4.1	Undirbúningur ferðarinnar	89
4.2	Ísland séð frá mörgum sjónarhornum	91
4.3	Íslandsvininum boðið til veislu	95
4.4	Afdrifarík ferð með ströndum Íslands	96
4.5	Fyrstu bréfaskipti eftir Íslandsdvöl	102
4.6	Mat Fiskes á íslensku þjóðfélagi	108
4.7	Hjónaband 1880 og frekari ferðalög	110
4.8	Vinna við háskólann	113
4.9	Flutningur til Flórens árið 1883	115
5	Vöxtur bókasafnsins árin 1883–90	119
5.1	Líf og störf í Flórens	119
5.2	Íslenskar bækur og aðgengi að þeim	125
5.3	Tengslanet Fiskes	130
5.4	Sigurður Kristjánsson	135
5.5	Ólafur Davíðsson	137
5.6	Jón Þorkelsson	145
5.7	Fornbókasalar og bókauppboð	150
5.8	Björn Magnússon Ólsen	153
5.9	Bókalistar og uppskriftir	156
6	Aukið fé og enn meiri umsvif frá miðju ári 1890 til 1904	161
6.1	Erfðamálið árin 1881–90	161
6.2	Uppboð á bókum Konráðs Gíslasonar árið 1891	164
6.3	Villa Landor keypt árið 1892	166
6.4	Hlutur Jóns Þorkelssonar	168
6.5	Bækur úr safni séra Jóhanns Briem í Hruna	173
6.6	Vinnuaðstaða við Hovedvagtsgade 2 árin 1898–99	181
6.7	Aðstoðarmenn ráðnir til Flórens síðla árs 1899	185
6.8	Fyllt í eyður	187
6.9	Aukaeintök, afbrigði og áritanir	190
6.10	Blöð og tímarit	192
6.11	Smárit af ýmsu tagi	196
6.12	Fiske dregur saman seglin	203

7	Bókaskrár og varðveisla safnsins.....	207
7.1	Aðdragandi að bókaskránum	208
7.2	Skrár um íslenska efnið.....	208
7.3	Fyrstu heftin tilbúin.....	216
7.4	Síðasta heftið og greiðasemi bókfræðinga.....	222
7.5	Eindæmabækur	226
7.6	Ritum bjargað frá eyðingu	230
7.7	Bókasafnsbygging var nauðsynleg	237
7.8	Eftirmæli og varðveisluhugsjón.....	242
8	Niðurstöður	245
	Conclusions.....	249
	Heimildir	253

Formáli

Hringnum er nú lokað. Það var langur en skemmtilegur vegur frá sagnfræðnámi veturinn 1969–70, um bókasafns- og upplýsingafræði og um leið almennri bókmenntasögu með B.A. prófi frá Háskóla Íslands, löngu seinna íslenskunnar með áherslu á miðaldabókmenntir og kandidatsritgerð um *Vatnsdæla sögu* við sama skóla árið 1992. Eftir það tók við leit að meiri breidd og þá í sænskum bókmennum, menningarsögu fornaldar og bókmenntafélagsfræði við háskólann í Uppsöllum. Ég hef haft verulegt gagn af því námi við gerð þessarar ritgerðar. Loks lá leiðin aftur í Háskóla Íslands og í sagnfræðinám með lokaritgerð í þeirri grein. Þessi ritgerð er lögð fram til doktorsprófs í sagnfræði við sagnfræði- og heimspekideild Háskóla Íslands.

Ég kenndi námskeið í félagsvísindadeild Háskóla Íslands 1994–95 sem kallaðist „Bókin“ og var um sögu bókarinnar. Í undirbúingi kennslunnar komst ég á snoðir um margt varðandi bókaástríðu og -söfnun einstaklinga. Á sama tíma kynntist ég vel skákritasafni því sem Willard Fiske gaf Landsbókasafni Íslands og er varðveitt í sérsöfnum bókhlöðunnar.

Frá 1. janúar 1998 til 1. ágúst 2005 var ég ritstjóri *Islandica*, ritraðar Cornell-háskólans sem stofnað var til 1905 vegna tilmæla í erfðaskrá Fiskes, og kynntist ég þá Cornell-háskólabókasafni og ritakosti Fiske Icelandic Collection. Þá vaknaði áhuginn fyrir alvöru fyrir söfnun Fiskes og ég sankaði að mér ýmsu um Fiske sem síðan endaði í greinum og fyrirlestrum á Íslandi, Bandaríkjunum og Ítalíu og að síðustu bók um Fiske sem velgerðamann Íslands sem kom út með styrk frá Menningarsjóði 2008. Enn átti ég þó eftir að vinna úr margvíslegum gögnum um Fiske og einsetti mér þá að vinna fræðilega rannsókn á því hvernig hið merka safn Fiske Icelandic Collection, sem hýst er í bókasafni Cornell-háskóla varð til. Í því skyni innritaðist ég í doktorsnám við Háskóla Íslands.

Árið 2004 unnum við Emilía Sigmarsdóttir, sýningastjóri Landsbókasafns Íslands-Háskólasafns, sýningu á eitt hundrað ára ártíð Willards Fiskes. Var hún opnuð í Landsbókasafni 23. október 2004 og stóð til 5. janúar 2005. Sýndir voru 10 gripir frá Egyptalandi úr Fiskedeild Þjóðminjasafns Íslands, enn fremur ýmislegt úr fórum Landsbókasafns: bréf frá Fiske til ýmissa Íslendinga, handrit og skákdæmi og fimm fágæt skákrit úr Skákritasafni. Vinnan við sýninguna var lærdómsrík.

Ég hef haldið erindi um Willard Fiske meðan á vinnu við ritgerðina stóð: Á hugvísindapingi 2011 og 2016, á Söguþingi í júní 2012, á 150 ára afmæli bókasafns

Vestmannaeyja í júlí 2012, hjá Stofnun Árna Magnússonar í maí 2013, í Listasafni Íslands í mars 2013 og við nokkur önnur tækifæri.

Doktorsvinnan hefur leitt mig í margar óvæntar áttir. Til dæmis lagði ég stund á nám í ítölsku til þess að bjarga mér betur við handritalestur í Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze og síðan bókbandsnámskeið í Flórens hjá Enrico Giovanni sem rekur sömu bókbandsstofu og var í mestum metum í Flórens á þeim tíma sem Fiske lét binda inn bækur sínar. Þakkir fær Giovanni Verri sem hefur lagt mér lið þar sem mig rak í vörðurnar við að lesa bréf á ítölsku.

Við doktorsnámið hef ég notið leiðsagnar Más Jónssonar, prófessors í sagnfræði við Háskóla Íslands. Auk hans voru í doktorsnefnd minni þau Guðrún Ása Grímsdóttir, rannsóknarprófessor við Stofnun Árna Magnússonar, og Sveinn Yngvi Egilsson, prófessor við Háskóla Íslands, og eru þeim færðar bestu þakkir fyrir handleiðslu og góð ráð. Keneva Kunz annaðist þýðingu á ensku og kann ég henni þakkir fyrir. Þakka ber félögum mínum í doktorsnemahópnum fyrir samvistina í Háskóla Íslands. Það var góður hópur þar sem unnt var að kynna efni ritgerðar á málstofum og enn fremur hafa málstofurnar stuðlað að samheldni hópsins undir leiðsögn Önnu Agnarsdóttur og Guðmundar Jónssonar. Einkum þakka ég þeim Erlu Dórisi Halldórsdóttur og Margréti Gunnarsdóttur góðar samverustundir við vangaveltur um sagnfræðileg álitamál.

Ég var svo lánsöm að fá vinnuáðstöðu á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Það verður seint fullþakkað. Þar er gott samfélag og örvandi andrúmsloft til þess að stunda fræðimennsku. Í Drottingadyngjunni hef ég getað borið upp vandamál við félagamína og þeir gefið sér tíma til að finna lausnir.

Ég þakka Patrick J. Stevens, bókaverði í Fiske Icelandic Collection, fyrir fyrirgreiðslu varðandi efni safnsins og margar góðar ábendingar um bókakostinn. Ólafi Pálmasynti cand. mag. þakka ég fyrir lán á ljósrituðum bréfum úr safni Fiskes. Einnig kann ég Einari G. Péturssynti, rannsóknarprófessor emeritus, þakkir fyrir að benda á heimildir og gefa mér góð ráð um bóksöguleg efni. Starfsfólk þjóðdeildar, handritadeildar og millisafnalána í Landsbókasafni Íslands – Háskólasafni á þakkir skildar fyrir góða þjónustu, svo og Ólöf Benediktsdóttir, bókavörður á Stofnun Árna Magnússonar. Krístrúnu Höllu Helgadóttur hjá Íslendingabók Íslenskrar erfðagreiningar þakka ég fyrir að hafa greitt úr vafaatriðum varðandi fæðingar- og dánarár manna.

Jökull Sævarsson las allt handritið og benti á ýmislegt sem betur mátti fara. Hann benti mér einnig á ýmsar heimildir sem að gagni komu og kann ég honum bestu þakkir fyrir. Ég þakka Gunnari Skarphéðinssynti, sem las að lokum verkið í heild áður en það var lagt fram til

varnar, og færði margt til betri vegar. Vinkonu minni, Gerði Guðmundsdóttir, þakka ég fyrir að lesa með mér tilvitnanir og bera saman við heimildaskrá. Þórdísi Eddu Jóhannsdóttur þakka ég margvíslega tækniaðstoð. Rannveigu Lárusdóttur Reumert, vinkonu í 67 ár, þakka ég fyrir að hafa skotið yfir mig skjólshúsi í Kaupmannahöfn í hvert sinn sem ég hef átt erindi á dönsk söfn í heimildaleit vegna rannsóknarinnar.

Dóttur minni, Kristínu Björgu Sveinsdóttur verkfræðingi, þakka ég fyrir að hafa haft hemil á skjölum mínum og komið þeim í skikkanlegt form. Hinum börnunum mínum Sigríði, Magnúsi og Braga þakka ég uppörvun og langlundargeð. Síðast en ekki síst þakka ég Sveini Magnússyni, eiginmanni mínum, fyrir þá þolinmæði sem hann hefur sýnt í öll þau ár sem ritgerðin hefur tekið og fyrir það að hafa ekki talið eftir sér að sitja með mér á handritadeildum erlendra safna, skrifa upp úr skjölum og taka stafrænar myndir af þeim bréfum sem ég taldi mikilvæg fyrir rannsóknina. Eins og allir vita er hver mínúta dýrmæt á útlendum söfnum og ríður á að nota tímann vel. Sveinn hefur rakið með mér slóðir Fiskes í Bandaríkunum og á Ítalíu og auk þess farið með mér í tvígang til Grímseyjar. Hann hefur einnig lesið alla kafla ritgerðarinnar. Sveini og börnum okkar fjórum tileinka ég þetta verk.

Mér fannst Willard Fiske eiga skilið að varpað væri ljósi á hið geysimikla starf hans í þágu íslenskrar bóksögu og menningar.

1 Inngangur

„Trúið mér. Ég er reiðubúinn að hjálpa eyjunni hvenær sem er og hvernig sem er, aðeins að það sé á mínu valdi. Guð blessi hana og framtíð hennar.“¹ Þannig skrifaði Daniel Willard Fiske Jóni Sigurðssyni (1811–1879) forseta, 25. ágúst 1852, tvítugur að aldri. Fiske hafði þá dvalist hálft ár í Danmörku og hálft annað í Svíþjóð, með stuttri viðkomu á stúdentapingi í Noregi. Hann leit á það sem köllun sína að liðsinna Íslandi, þessu fátæka landi. Hann fann til samkenndar með Íslendingum og skrifaði fyrr í sama bréfi: „Í sannleika sagt hef ég djúpstæðan og sannan áhuga á Íslandi. Ég sé í litlu en heiðvirðu þjóðinni, sem þar býr, sama hold, blóð og anda sem í minni eigin þjóð og sömu eðlisþætti sem eru í enskri og amerískri skapgerð. Ég óska þess að framtíð þessarar dásamlegu eyju yðar verði eins glæsileg og fortíð hennar var. Það verður eitt af aðalviðfangsefnum lífs míns og gjörða að stuðla að framförum í bókmenntum hennar og stjórnmálum.“² Með þessari heitstrengingu og háleita markmiði hafði hann lagt drög að mikilsverðu verkefni sem hann sinnti til æviloka.

Daniel Willard Fiske fæddist í Ellisburgh í New York-fylki 11. nóvember 1831. Hann var settur til mennta ásamt William Orwell bróður sínum í Cazenovia Seminary árin 1845–47.³ Í Hamilton College var hann 1847–49, en lauk ekki námi þar vegna þess að hann fór til Norðurlanda til að kynna sér menningu þeirra. Hann dvaldist, eins og fyrr var sagt, tvö ár í Danmörku og Svíþjóð, sneri aftur til New York í árslok 1852 og starfaði við Astor Library til 1859. Árin 1857–60 ritstýrði hann tímaritinu *American Chess Monthly*. Hann var ritari í The American Geographical Society 1859–60. Fiske vann í sendiráði Bandaríkjanna í Vín árin 1861–62. Á árunum 1859 og 1863 lagði hann til efni í *Appelton's New American Cyclopaedia*, meðal annars um Ísland, Danmörku og Svíþjóð. Árin 1863–65 skrifaði hann reglulega í *The Syracuse Daily Journal* og 1867 var hann ráðinn blaðamaður við *The Hartford*

¹ *Lbs. 2590 4to*. Fiske til Jóns Sigurðssonar 25. ágúst 1852. „Believe me, that at all times and in every way I am ready to help the island in any manner which may lay within the reach of my ability or influence. God bless and prosper it [...] I am deeply and truly interested in Iceland. I see in the small but noble people which inhabit it the same flesh, blood, and spirit as my own nation is made of, and the same elements which compose the English and American character. I wish that the future of your wonderful island may be as truly glorious as its past, and it shall be one of the chief aims of my life and action to conduce to the advancement in every way of its literature and political importance.“

² *Willard Fiske: Life and Correspondence: A Biographical Study*. By his literary executor Horatio S. White. New York: Oxford University Press, 1925, s. 177.

³ *First fifty years of Cazenovia Seminary 1825–1875: Its history – proceedings of the semi-centennial jubilee-central catalogue*. <http://home.comcast.net/ingalsam/CazJub/jubtitle.htm> Sótt 1. maí 2013.

Courant og vann um stutt skeið við pósthúsið í Syracuse í New York fylki. Árið 1868 ferðaðist Fiske um Egyptaland og Palestínu. Meðan á ferðinni stóð fékk hann boð um prófessors- og bókavarðarstarf í Cornell-háskóla og tók því.

Hvörf urðu í lífi Fiskes þegar hann komst loks til Íslands sumarið 1879. Hann hafði áður skrifað á við nokkra Íslendinga og gekkst fyrir söfnun bandarískra bóka til að senda Íslendingum þjóðhátíðarárið 1874. Hann var því þekktur á Íslandi þegar hann kom til landsins.⁴ Íslandsdvölin opnaði augu hans fyrir aðstæðum og skerpti enn áhuga hans. Hann kynntist mörgu fólki í ferðinni sem hann hélt síðan bréfasambandi við til æviloka. Íslandsferðinni verða gerð stutt skil hér á eftir en ég hef áður skrifað um ferðina og áhrif hennar á Fiske.⁵ Ást hans á landi og þjóð óx í heimsókninni og hann áréttaði hugsun sína sem hann lýsti í bréfinu til Jóns Sigurðssonar 27 árum fyrr að hann væri ákveðinn í að vinna að framförum Íslands svo framarlega sem hann hefði til þess heilsu og styrk.⁶

Í febrúar 1880 kvæntist hann Jennie McGraw, en hún lést 41 árs að aldri haustið 1881. Fiske átti í erfiðum málaferlum eftir að kona hans dó, en hún var af efnuðu fólki komin. Málaferlunum lyktaði með því að í hlut Fiskes kom stór hluti arfsins eftir hana. Árið 1883 sagði hann upp stöðu sinni í Cornell og fluttist til Flórens á Ítalíu, þar sem hann bjó til æviloka. Hann lést 17. september 1904 í Frankfurt am Main.

Íslandsáhugi Fiskes birtist fyrst og fremst í bókasöfnun hans þó að hann safnaði raunar einnig ritum annars staðar frá. Fiske safnaði fjórum meginflokkum: íslensku prentuðu efni, safni sem nú er kallað Fiske Icelandic Collection, ritum um og eftir ítölsku skáldin Dante Alighieri (1265–1321) og Francesco Petrarca (1304–74) í aðskildum einingum, retórómönsku prentefni frá litlu málsvæði í Ölpunum, og loks safnaði hann efni um rúnir. Hann eignaðist einnig umtalsvert skákritasafn sem hann ánaðnaði Landsbókasafni Íslands. Íslenska safnið var langstærst þessara safna og í það lagði hann mesta vinnu.⁷ Söfnun hans á íslensku efni er viðfangsefni þessarar ritgerðar. Reynt verður að svara því hvað rak Fiske áfram við söfnun íslenskra bóka og og kannað verður hvernig hann fór að því að ná saman safninu, sem nú er hýst sem eitt af sérsöfnum í Rare- and Manuscript Division við bókasafn Cornell-háskóla í Íþöku í New York-fylki í Bandaríkjunum. Í þessari ritgerð eru fimm megin rannsóknarspurningar:

⁴ Um bókagjöfina var skrifað, til dæmis í *Ísafold, Norðanfara, Norðlingi og Þjóðólfi*.

⁵ Kristín Bragadóttir, *Willard Fiske: vinur Íslands og velgjörðamaður*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2008.

⁶ *Þjóðólfur* 15. október 1879, s. 86; *Norðlingur* 12. desember 1879, dálkur 231.

⁷ *Willard Fiske in Iceland: Based on the pocket notebook kept during his sojourn there, 1879*. Ed. by P. M. Mitchell. Ithaca: Cornell University Library, 1989, s. 2.

- 1) Hver var hvati að Íslandsáhuga Fiskes sem leiddi síðar til söfnunar hans á íslensku prentefni?
- 2) Hvers konar efni lagði Fiske áherslu á að eignast?
- 3) Hvernig fór hann að því að eignast safnið?
- 4) Hvers vegna safnaði Fiske íslenskum ritum?
- 5) Í hvaða tilgangi kom Fiske sér upp þvílíku safni sem raun varð á, og hvaða hlutverk ætlaði hann safninu eftir sinn dag?

Rannsóknin beinist að því hvernig Fiske tókst að standa við stór orð sín í bréfinu til Jóns Sigurðssonar um að hjálpa Íslendingum eins og honum væri framast unnt. Hann hvikaði aldrei frá fyrirætlun sinni og hlýtur alla tíð að hafa hugsað starf sitt til enda. Hann safnaði markvisst íslenskum prentuðum ritum í því skyni að varðveita hinn prentaða menningararf og gera hann aðgengilegan fræðimönnum og öðrum eftir sinn dag. Fjárhagur hans leyfði ekki stór innkaup framan af ævi en með föst laun prófessors í Cornell-háskóla vænkaðist hagur hans. Eftir að honum tæmdist mikill arfur eftir konu sína gat hann helgað sig söfnuninni og keypt það sem hugurinn girntist. Hann stundaði þaulsöfnun í þeim skilningi að hann vildi ná öllu sem til var og eignaðist meira af íslensku prentefni en nokkur annar einstaklingur hafði nokkru sinni gert.⁸

Þess ber að geta að Fiske hjálpaði líka Íslendingum á margvíslegan hátt. Hann sendi bækur, blöð og myndverk til landsins, bæði til safna og einstaklinga. Hann gaf forna muni frá Egyptalandi og sendi fjölda skákborða og taflmanna til skákfélaga landsins og studdi þau fjárhagslega. Þar er sérstaklega vert að minnast 12.000 dollara sem ætlaðir voru til umbóta í Grímsey samkvæmt erfðaskrá hans.⁹ Söfnun á íslenska kostinum er þó markverðust af því sem hann tók sér fyrir hendur. Í safni Fiskes voru við lát hans 8.600 bindi.¹⁰ Þar var að finna íslenskar bækur fornar og nýjar, öll íslensk blöð og tímarit, einnig þau sem prentuð voru í Kanada. Smáprent ýmiss konar var þar einnig, svo sem boðsbréf, markaskrár og bóksölulistar. Erfiljóð og tækifæriskvæði voru þar í hundræðatali.

Markmið með þessari ritgerð er að greina með hvaða hætti Fiske tókst að ná saman nánast öllu prentuðu efni, hvaðan sem það var upprunnið, ef aðeins það tengdist Íslandi og

⁸ Samanber nafnorðin þaulræktun, þaulseta og þaulsætni.

⁹ *CUL*. Fiske papers. Erfðaskráin er geymd með öðrum skjölum hans. Upphæðin er sögð vera 12.000 dollarar í *Willard Fiske: Life and Correspondence*, s. 242; Halldór Hermannsson talar um 44.000 íslenskar krónur í grein sinni „Willard Fiske“. *Eimreiðin* 11:2 (1905), s. 104–109.

¹⁰ Richard Beck, *Útverðir íslenskrar menningar*. Reykjavík: AB, 1972, s. 113; Halldór Hermannsson sagði eintökin vera samtals tæplega 9.000 í greininni „Willard Fiske“, s. 108, og í *Willard Fiske*, s. 115, eru eintökin sögð hafa verið 10.000.

Íslendingum. Einnig verður hugað að því hvaða hugmyndir Íslendingar höfðu um prentverk sín og viðhorf þeirra til bóka. Þannig verður leitast við að setja söfnun Fiskes í sögulegt samhengi og þess vegna verður ekki aðeins litið á verkefnið sem bókfræðilegt heldur einnig sem menningarsögulegt viðfangsefni. Megintímabil rannsóknar minnar eru árin frá 1847 til 1904. Fæðingar- og dánarár manna, sem skipta máli fyrir framvinduna, eru tilgreind og þar með kveðið á um tíma. Fyrstu bréf Fiskes, sem varðveitt eru, sýna mikinn áhuga ungs manns á því að komast til Norðurlandanna og víða að sér þekkingu um þau. Fyrsti hluti rannsóknarinnar beinist að aðdraganda og síðan Norðurlandaferð hans sem hófst 1850, þar sem söfnunin mótaðist, og rannsóknin endar við andlát hans haustið 1904. Fiske var forsjáll og sá til þess að safnið héldist eftir sinn dag og gekk svo frá erfðaskrá sinni 11. apríl 1901, og seinna í endurbótum 15. janúar 1902, að það myndi varðveitast og gagnast í Cornell-háskóla í Bandaríkjunum. Fjallað verður um efnið í tímaröð en þó verður að gera undantekningu frá því stöku sinnum þegar leita þarf aftur í tímann eftir skýringum á því sem ekki verður skýrt með öðrum hætti.

1.1 Skipulag ritgerðar

Að inngangi loknum, það er í öðrum kafla, er sjónum beint að því að skilgreina þá hvata sem urðu til þess að Fiske réðst í söfnun sína. Nauðsynlegt er að gera bakgrunni hans í Bandaríkjunum skil, enda er þar að finna vísbendingar um hvað það var sem kveikti Norðurlandaáhuga hans. Gerð er grein fyrir þeim menningaráhrifum sem mótuðu Fiske fyrir árið 1850 þegar hann lagði upp í ferð sína. Norræn áhrif voru talsverð í Norður-Ameríku á þessum tíma og í kaflanum er fjallað um áhrifa fornminja, skálda og listamanna og innflytjenda af norrænum uppruna sem gátu verið áhrifavaldar, en ekki síst til þess útgefna efnis á ensku sem var í umferð. Hugmyndir Fiskes voru að mótast á námsárunum og hann tók afdrifaríka ákvörðun um að hætta í skóla og ferðast til Norðurlanda. Hann lagði ekkert upp úr námsgráðum á þessum tíma. Í ferðinni ætlaði hann einnig að komast til Íslands, en af því gat ekki orðið.

Þriðji kafli fjallar um ferð Fiskes til Norðurlanda frá miðju sumri 1850 og dvöl hans í Danmörku og Svíþjóð á árunum 1850–52. Af bréfum hans frá skólaárunum í Hamilton College kemur í ljós að hann hafði þegar á unglingsárum áhuga á að komast til Norðurlanda og læra norræn mál, sögu og bókmenntir. Hann yfirgaf skólann próflaus átján ára gamall. Fiske hafði markvisst stefnt að því að fara í þessa ferð, naut hennar vel og varð fyrir margvíslegum menningaráhrifum. Einkum var tíminn í Uppsölum þýðingarmikill og þar

kynntist hann mönnum sem hann hélt sambandi við síðan. Þarna dvaldist hann eitt og hálft ár og lærði margt um norræna sögu og bókmenntir og þar hóf hann, þrátt fyrir féleysi, söfnun sína á íslenskum prentgripum og flutti með sér til Bandaríkjanna. Hann lagði minna upp úr dvöl í Kaupmannahöfn, sem þó var miðlægt höfuðból Íslendinga á þessum tíma, og dvaldi þar skemur en í Uppsölum. Hann lagði þó áherslu á að læra íslensku í Kaupmannahöfn og umgekkst íslenska menntamenn og fornfræðinginn þekktu, Carl Christian Rafn (1795–1864). Dvöl Fiskes í Uppsölum fær nokkuð mikið rými í ritgerðinni þar sem hann varð fyrir miklum áhrifum af fræðasamfélaginu og þar fékk Íslandsáhugi hans byr undir báða vængi. Í Noregi dvaldist hann aðeins nokkra daga á skandinavísku stúdentamóti.

Fjórði kafli greinir frá Íslandsferð Fiskes árið 1879. Þar segir frá þeim áhrifum sem hann varð fyrir og bókafélki sem hann kynntist. Þessi kynni lögðu grunninn að því sem koma skyldi og margir þeirra kunningja sem hann eignaðist í ferðinni áttu eftir að koma að góðu liði við bókaöflun síðar. Íslandsferðin var því mikilvægt tímabil varðandi tengslanet og söfnun hans á íslenska efninu. Í kaflanum er einnig gerð grein fyrir tímabilinu frá nóvember 1879 þegar Fiske kom til Þýskalands eftir Íslandsdvöl, hjónabandi hans og brúðkaupsferð um Egyptaland. Þá er fjallað um komu hans aftur til Íþöku og andlát eiginkonu hans, sem og störf hans í Cornell-háskólanum þar til hann flutti til Flórens um mitt ár 1883. Einkum er því gefinn gaumur hve mikil íslensk aðföng var um að ræða á þessu tímabili. Til þess að ná samfellu í verkið var ekki hjá því komist að taka sumt upp af því sem var til meðferðar áður í bókinni *Willard Fiske: vinur Íslands og velgjörðamaður*.

Í fimmta kafla er greint frá því lífi sem beið hans í Flórens, tengslaneti hans gerð skil og því hvernig söfnun hans á íslenska efninu varð markvissari. Svarað er spurningum um við hverja Fiske skipti og hvernig hann bjó sér til þéttriðið net manna sem aðstoðuðu hann við að ná saman efninu. Þrír einstaklingar voru atkvæðamestir, fræðimennirnir Jón Þorkelsson (1859–1924) og Ólafur Davíðsson (1862–1903), sem bjuggu í Kaupmannahöfn, og Sigurður Kristjánsson (1854–1952) bóksali í Reykjavík. Fjölmargir aðrir komu að vinnunni og verður þeim og aðstoð sumra þeirra gerð skil eftir föngum. Í sumum tilfellum var erfitt að setja finger á hvaðan rit bárust til Fiske þar sem ekki finnast bréfaskipti tengd þeim. Tengslanet Fiskes er skoðað í víðu samhengi og fjölmörg bréf í bréfasöfunum eru vitnisburður um hvar og hvernig einstök rit voru fundin, hver fann þau og í hvernig ásigkomulagi þau voru. Stöku sinnum er hægt að rekja eigendasögu. Einnig er oft fjallað um kaupverð í bréfunum. Árin sem Fiske bjó í Flórens víðaði hann að sér langstærstum hluta safns síns. Þess vegna er borginni og umhverfinu sem hann hrærðist í frá 1883 gefið mikið rými í kaflanum. Skýrt er frá viðskiptum hans við einstaka bókaeigendur, við bóksala og hvernig tenglarnir unnu við öflun rita.

Í sjötta kafla er fjallað um átök um arf eftir Jennie konu hans og söfnun á íslensku efni síðustu fjórtán árin. Sjónum er beint að því hvernig Fiske herti söfnunina eftir mitt ár 1890. Í kaflanum er leitað svara við spurningunni um hvernig hann hafi borið sig að við söfnunina. Ljóst er að hann fínkembdi markaðinn. Kaflinn varpar ljósi á þaulsöfnun Fiskes og áherslur hans um efniskost, jafnt fágætisbækur og smáprent. Eftir að Fiske fékk arfinn árið 1890 safnaði hann mjög markvisst og skipti þá ekki máli hvað ritin kostuðu né heldur sú þóknun sem hann greiddi aðstoðarmönnum sínum við öflun þeirra. Hann hafði nægilegt fé til þess að greiða fyrir margs konar aðstoð við safn sitt. Erfitt er að fylgja öllum aðgerðum í tímaröð og tenglarnir sinntu ekki sérsviði heldur söfnuðu þeir allir því efni sem þeir með nokkru móti komust yfir. Fiske lagði jafna áherslu á allt efnið og virkjaði alla tengla sína síðustu tvo áratugina og söfnunin varð því fremur óreiðukennd. Mikilvægustu þáttanna er getið í 5. og 6. kafla. Fiske keypti sér hús utan við Flórens, leigði húsnæði fyrir aðföng sín í Kaupmannahöfn og réð sér aðstoðarmenn.

Fiske ætlaði safni sínu stórt hlutverk eftir sinn dag og hafði einkum varðveislusjónarmið að leiðarljósi. Í sjöunda kafla er tekist á við grundvallarspurninguna um sjálft safnið og hvaða hugmyndir Fiske hafði um framtíð þess. Hér er varpað ljósi á bókfræðivinnu Fiskes, en hann var brautryðjandi á því sviði hvað varðar íslenskt efni. Hafa skrár hans verið veruleg hjálpargögn allt fram á okkar tíma og varla er fólki, sem vant er rafrænum skrá, ætlandi að skilja hve mikið og gagnlegt starf lá í verki hans *Bibliographical Notices: Books printed in 1578–1844*. Alls urðu þetta sex hefti. Þrjú þeirra vörðuðu íslenska kostinn og komu út á árunum 1886–90 og það fjórða að Fiske látnum eftir handriti sem hann hafði sjálfur unnið. Hin tvö heftin voru yfir Petrarcasafnið og þeim verða ekki gerð skil hér. Í kaflanum er einnig fjallað um varðveislumál og hvað Fiske ætlaðist fyrir með safni sínu og sýnt fram á að hann horfði til framtíðar. Var hann að skapa sér ímynd? Var þetta þráhyggja, fullkomnunarárátta eða jafnvel fjárfesting? Ætlaði hann að bjarga menningarverðmætum? Ætlaði hann að búa til ígildi þjóðbókasafns ef allt annað þryti og aðstæður breyttust ekki til batnaðar á Íslandi?¹¹

Í áttunda og síðasta kafla eru rannsóknarniðurstöður dregnar saman. Gerð er grein fyrir þeirri niðurstöðu að leiða megi líkur að því að Fiske hafi haft mjög metnaðarfull markmið og að honum hafi ofboðið aðstöðuleysi bókasafna á Íslandi. Hann leit á það sem skyldu sína að safna bókum og öðru prentuðu efni og varðveita fyrir komandi kynslóðir. Eftir að hann komst

¹¹ Skilgreining hugtaksins *þjóðbókasafn* er svohljóðandi: „Í hverju menningarlandi er *þjóðbókasafn*, eitt eða fleiri, og jafnframt helgað alþjóðlegum fræðum. Í *þjóðdeild* sína safna þau með hjálp *prentskilalaga* öllu, sem er þar prentað, og því, sem birt er utanlands og snertir land og þjóð.“ Sjá Björn Sigfússon og Ólafur Hjartar, *Bókasafnsrit I: myndunar- og skráningarstörf, afgreiðsla – bókaval*. Reykjavík. Menntamálaráðuneytið, 1952, s. 9.

í álnir vílaði hann ekki fyrir sér að kaupa allt sem hann komst yfir og hann taldi ekki eftir sér að láta leita að bestu og heilustu eintökunum sem völ var á. Hann hafði áhyggjur af aðstöðuleysi á Íslandi til þess að varðveita prentaðan menningararf og með söfnun sinni taldi hann sig bjarga honum undan skemmdum. Ekki einungis það, heldur líka að búa um arfleifðina á besta mögulega hátt samkvæmt kröfum þessa tíma og varðveita handa komandi kynslóðum. Í ritgerðinni eru færð rök fyrir því að Fiske ætlaði safni sínu ákveðið hlutverk eftir sinn dag. Í lok verksins er heimildaskrá sem skipt er í tvennt: prentað og óprentað efni.

1.2 Um söfnun og söfnunaráráttu

Söfnun er áhugaverð hegðun sem getur stundum gengið of langt og verið á mörkum hins eðlilega. Hún er býsna algeng og getur haft margar birtingarmyndir. Bókasöfnun er ein tegund þessarar áráttu og í tilviki Fiskes er forvitnilegt að skoða hverju einn einstakur maður gat áorkað með ástríðu sinni. Söfnunarástríðan verður oft afar sterk og eltingarleikurinn við ritin getur haft meira aðdráttarafl en safnið sjálft. Bókasöfnun hefur í för með sér að safnarinn þarf að leita að gripnum, staðsetja hann, ná honum, skrá hann, lagfæra og ef til vill binda hann inn og koma honum á varanlegan stað í safni sínu. Enn eitt verkefni er að upplýsa aðra um eigið safn og er það gert með dreifingu á skráum yfir eignina. Þar með er það gert opinbert og verður hvatning til annarra að nýta safnið auk þess sem skrár sýna berlega eignina og þær verða þar með leið til þess að státa af sérstökum og óvenjulegum gripum.

Fyrir miðja 19. öld spratt upp mikill áhugi á söfnun og góðborgarar tóku að koma sér upp ýmiss konar sérsöfnum, meðal annars bókum. Sýningar og bókamessur hófust í Evrópu um 1850 og óx þeim fiskur um hrygg eftir því sem á öldina leið. Glæsigrípir urðu æ eftirsóttari og var verði ekki alltaf stillt í hóf. Flokkunin og ánægjan við að grafa upp nýjar heimildir eða muni og skrá þá var talin góð dægradvöl fyrir áhugamenn. Á fyrri hluta 19. aldar mótaðist söfnunarstarf í nútímalegum skilningi og jafnframt fór að örla á þeirri hugsun að menn gætu gert sig ódauðlega fyrir tilstyrk gripa sinna og safna. Franskar rannsóknir sýna að söfnun af ýmsu tagi, til dæmis bókasöfnun, var talin karlmannleg iðja, en til þess að svo mætti vera þurfti söfnunin að vera fjárfesting í einhverjum skilningi eða upplýsinga- og þekkingarsöfnun og úrvinnsla.¹²

¹² Leonora Auslander, „The Gendering of Consumer Practices in Nineteenth-Century France“. *The Sex of Things: Gender and Consumption in Historical Perspective*. Ed. by Victoria de Grazia with Ellan Furlough. Los Angeles: University of California Press, 1996, s. 85.

Á þessum árum komu margir auðugir Bandaríkjamenn fram á sjónarsviðið sem lögðu fyrir sig söfnun bóka, handrita og listaverka og sóttu þá oft til Evrópu.¹³ Fiske hafði því fyrirmyndir víða í kringum sig. Margir menn í borgarastétt vildu sýna sig og safn sitt og ná stöðu með annars konar eiginleikum og áherslum en áður hafði tíðkast. Þungi var lagður á að skapa sér sess sem var af öðrum toga en hið almenna og venjubundna og með því að greina sig frá yfirstéttinni og marka sér sérstöðu með söfnun sinni. Það varð leið manna til að skilgreina sig og söfnin urðu þannig tákngevingur þeirra sjálfra. Slík framsetning á sjálfinu og þörfin á að sýna sig er sterkur drifkraftur að baki hverju safni. Bæði einstaklingar og hópar, eins og borgarastétt 19. aldar, notfærðu sér þennan möguleika. Fólk hafði þörf fyrir að skapa sér eigin veröld, sem það gat haft stjórn á, og það gaf möguleika á uppbyggingu veraldlegs valds og samskiptum við jafningja sem byggðu á persónulegum sjónarmiðum og viðskiptum.

Einkunnarorð safnarans eru *accumulo ergo sum* – ég safna, þess vegna er ég til. Þetta er afar persónubundin ástríða en engu að síður verulegur þáttur í tilurð margra safna í þágu almennings. Þessi nálgun liggur á mörkum sjálfsdýrkunar og þess að láta gott af sér leiða.¹⁴ Það má draga þann lærdóm af söfnun manna að söfnunarárátta sé ekki endilega hegðun af því tagi sem talist getur sjúkleg. Söfnun má reyndar líkja við listsköpun. Samsetning af ólíkum hlutum í eina heild kallar fram myndlíkingu af heild og einingu og innihaldið eða birting á því sem er dýrmætt felur í sér sömu spurningar um form og hlutverk sem allir listamenn verða að velta fyrir sér. Unun, fegurð, máttur, sannleikur – allt eru þetta hugtök sem eiga við þegar kemur að umfjöllun um söfn.

„Bibliophilia“ – ást á bókum – getur valdið söfnunaráráttu. Hún getur leitt til þess sem kalla má „bibliomania“ eða bókaæði, en oftar sprettur bókasöfnun af heilbrigðum áhuga á efninu og ákveðnum metnaði til að koma sér upp safni af einhverju tagi. Takmarkið getur verið að safnið sé heilþekjandi og hvergi að finna glufur eða eyður. Er þá reynt að ná yfir ákveðið svið og gera það eins vel og hægt er. Safnarinn setur sér að ná efni innan ákveðins ramma.

Samtímamaður Fiskes skrifaði árið 1891: „Maður lærir ekki að verða bibliofil. Maður fæðist þannig, eins og maður fæðist til að verða listamaður, og maður þarf að hafa listamannseðli til þess að verða góður og smekkvís bibliofil.“¹⁵ Allir bókasafnarar taka þá

¹³ Edmund Southworth, „The Ince Blundell collection: collecting behaviour in the eighteenth century“. *Journal of the History of Collections* 3:2 (1991), s. 219–26.

¹⁴ Eva Rovers, „Introduction: The art collector – between philanthropy and self-glorification“. *Journal of the History of Collections* 21:2 (2009), s. 160.

¹⁵ Emil Hannover, „Om at samle paa bøger: om indkøb af bøger“. *Forening for Boghaandværk: Aarsskrift MDCCCXCI*. Kjöbenhavn: P. G. Philipens boghandel, 1891, s. 7. „Man lærer ikke at blive Bibliofil. Man fødes

áhættu að fá sjúkdóminn „bibliomania“ – að verða hættulega háðir bókum. Þegar bókasöfnunin er orðin stjórnlaus og safnarinn lætur eftir sér ofgnótt er söfnunin orðin fáránleg. „Sá sem haldinn er ást til bókanna ræður ferðinni, hinn bóκόði er þræll þeirra þó svo að skilin á milli geti orðið of óljós til að gera sér grein fyrir þeim,“ er haft eftir austurríska bókfræðingnum Hanns Bohatta (1864–1947).¹⁶ Margir safnarar sögunnar hafa lent í því að ástríðan tekur völdin og gengur langt út yfir fjárráð viðkomandi sem hefur þá leitt gjaldþrot og óhamingju yfir fjölskyldu sína.

Tímabilið sem kallað er *fin de siècle* og nær til árána 1880–1900, ber mörg einkenni þess að veruleg gróska hafi verið í einkasöfnun bóka og listaverka.¹⁷ Nokkrir bandarískir einstaklingar hafa markað spor í sögu bókasöfnunar, sérstaklega þeir sem eignuðust merka gripi. Nokkrir voru samtímamenn Fiskes. James Lenox (1800–80) er oft nefndur í þessu sambandi. Hann flutti árið 1847 fyrstu *Gutenbergbiblíuna* til Bandaríkjanna og átti auk þess dýrmætt safn af ritum Williams Shakespeares, ritum Johns Miltons og ensk vögguprent.¹⁸ Hann átti einnig *Hypnerotomachia Poliphili* eftir Francesco Colonne í frumútgáfu frá 1499 og besta biblíusafn þess tíma, sem meira að segja náði til norrænna prentverka, eins og sænsku *Vasabiblíunnar* frá 1540–41, og *Guðbrandsbiblíu* 1584. Bókasafn hans varð ásamt safni Johns Jacobs Astors (1763–1848) og Josephs Cogswells (1786–1871), grunnur að borgarbókasafni New York borgar.¹⁹ Willard Fiske starfaði við Astor bókasafnið frá ársbyrjun 1853 eftir að hann kom heim frá Norðurlöndum í árslok 1852.²⁰ Þar starfaði hann með Cogswell, sem var þekktur bókfræðingur og safnari, við innra starf safnsins.

Ekki verður hjá því komist að minnast á hið dýrmæta og glæsilega safn samtímamanns Fiskes, Johns Pierponts Morgans (1837–1913). Hann keypti heilu söfnin af handritum og vögguprenti frá Evrópu. Af stórhug og örlæti stofnaði hann safn sitt 1906 fyrir fólk sem stundaði rannsóknir, gaf út skrár yfir hina ýmsu hluta safnsins og kostaði endurprentun á

dertil, som man fødes til Kunstner, og man maa være lidt af en Kunstner for at blive en fin og en smagfuld Bibliofil.“

¹⁶ Nicholas A. Basbanes, *A Gentle Madness: Bibliophiles, Bibliomanes, and the Eternal Passion for Books*. New York: Henry Holt, 1999, s. 9.

¹⁷ Nicholas A. Basbanes, *A Gentle Madness*, s. 17.

¹⁸ Bækur prentaðar fyrir 1501 eru kallaðar á erlendum málum *incunabula* (et. *incunabulum*). Af latneska orðinu *cunabula*, sem merkir ‘vagga’ eða ‘reifar’. Á íslensku er talað um *vögguprent*.

¹⁹ Knud Frederik Plesner, *Bøger og bogsamlere: Bibliofiliens historie*. København: Rosenkilde og Bagger, 1962, s. 192.

²⁰ Safnið var í byrjun rannsóknarbókasafn en gert að almenningsbókasafni 1895.

fágætisbókum.²¹ Þessir menn eru nefndir hér sem dæmi um að söfnun var iðkuð af ástríðu og Fiske tók snemma mið af straumi samtímans.²²

Fjárfesting getur verið einn þáttur í söfnun. Þetta á einkum við um handrit og mjög fágætar bækur, en einnig listaverk. Söfnun verður þá eins konar geymsla og ávöxtun fjár. Bókasafnarar geta jafnt verið menn sem búa við heldur kröpp kjör og auðmenn sem geta látið hvað eina eftir sér. Það getur orðið eins konar stöðutákn að eiga bókasafn og hafa lagt vitsmuni, fé, orku og tíma í söfnun á efni sem nýtur virðingar. Á 19. öld gat söfnun verið leið til að eignast hluti í þeim tilgangi að selja þá síðar ef um eftirsóttu vöru var að ræða.

Fagurkerar eru margir meðal bókasafnara. Margir þeirra leggja áherslu á að eignast vöruna í upprunalegu bandi. Á 19. öld var eftirsóknarvert að kaupa óinnbundnar bækur því með bandi sem eigandinn valdi sjálfur þótti hann geta sett betur mark sitt á safnið og gert það persónulegra.²³ Aðrir hafa fegurð safns síns í fyrirrúmi. Sumir leggja mikið upp úr útliti og láta binda í fegursta band sem völ er á. Þeir skeyta ekkert um kostnað og ganga langt í því að eyða fé í bókband. Ekkert er til sparað, hvorki dýrt efni né vandað handverk. Bókband hefur orðið listgrein víða um lönd. Bókin sem hlutur eða gripur stendur sjálfstæð og hefur gildi út frá fagurfræðilegu sjónarmiði. Texti hennar verður þá næstum aukaatriði.²⁴ Áður en iðnbyltingin ruddi sér til rúms á 19. öld var óvenjulegt að fá bækurnar bundnar í forlagsband. Þess í stað varð eigandinn sjálfur að fara til bókbindara, jafnvel þótt hluta bóka væri hægt að fá keyptan á mörkuðum og í bókaverslunum og þá stundum í vönduðu bandi. Í bandinu er fólgin bókbandssaga sem gerir gripinn upprunalegri og sjaldgæfari. Fiske var umhugað um sterkt og endingargott band á bækur sínar og blöð en það var ekki einungis vegna útlits þeirra heldur varðveitast rit betur í góðu bandi.

Einkabókasöfn geta jafnvel þjónað sama tilgangi og húsgögn, það er að gera vistarverur glæsilegar og aðlaðandi.²⁵ Sumum bókasöfnurum er umhugað um að sýna ytri ásýnd safns síns og það er vissulega hægt að verða mjög hafa áhuga á útliti safngripa sinna. Á þetta við um sýn Fiskes.

Hugmyndin um að skapa sér ímynd getur verið ráðandi í söfnun og John Windsor sagði beinlínis að söfnun sé beintengd þeirri þörf okkar að sjást. Svo meinlegt sem það nú er

²¹ Knud Fredrik Plesner, *Bøger og bogsamlere*, s. 193.

²² Murphy D. Smith, „Manuscript collecting at the American Philosophical Society: the first 101 years“. *Journal of the History of Collections* 1:2 (1989), s. 197–98.

²³ Emil Hannover, „Om at samle paa bøger: om indkøb af bøger“, s. 22.

²⁴ Roy Harley Lewis, *Book Collecting: A New Look*. London: David & Charles, 1988, s. 51.

²⁵ Kristina Lundblad, *Om betydelsen av böckers utseende: Det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840–1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband. En studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*. (Bokhistoriska skrifter 5). Malmö: Råmus, 2010, s. 241.

þá er lífsfullnægja fólks háð hlutum og aðstæðum ytri heims.²⁶ Nöfn manna lifa með því sem þeir hafa komið í verk um ævina og því sem eftir þá liggur. Þetta er og vel þekkt varðandi listamenn og rithöfunda sem búa til verk sem lifa þá en aðrir hafa einnig möguleika á að eiga líftíma eftir dauðann.²⁷ Safnarar hafa tækifæri til þess að láta nafn sitt lifa áfram með því að koma safni sínu í öruggan rekstur eftir sinn dag og tryggja aðgang að því eins og Fiske gerði. Menn gefa oft einkabókasöfn sín með því skilyrði að þau skuli standa út af fyrir sig og aðgreind frá öðrum ritakosti og safnið skuli bera nafn gefanda síns. Dæmi um þetta eru víða, meðal annars í Landsbókasafni Íslands – Háskólabókasafni, sem hýsir margt fágætisbóka og má nefna í því sambandi Safn Benedikts S. Þórarinssonar (1861–1940), kaupmanns í Reykjavík, Safn Jóns Steffensens (1905–91), prófessors í læknisfræði, um heilbrigðismál og Watsonsafn yfir erlendar ferðabækur um Ísland.²⁸ Einnig er Skákritasafn Willards Fiskes sem á þeim tíma, sem það var gefið Landsbókasafni, var álitid eitt besta skákritasafn á Norðurlöndum.²⁹ Ekki er að efa að nafn gefanda safnsins minni á hann og velvilja hans í garð Íslendinga.

1.3 Kenningarlegur bakgrunnur

Hugsanir samferðamanna um tiltekna persónu geta runnið saman við áhugamál og gerðir einstaklingsins. Vert er að gefa því gaum hvernig fræðimenn hafa skrifað um menningarlegan þátt söfnunar. Einkum eru kenningar franska félagsfræðingsins Pierre Bourdieus (1930–2002) athyglisverðar, ekki síst hvað varðar „auðmagn“ eða „höfuðstól“ og „habitus“ eða „veruhátt“ eins og hugtakið hefur verið þýtt á íslensku og „svið“.³⁰ Auðmagn tekur til mismunandi höfuðstóla: menningarlegs (culturel) auðmagns, táknræns (symbolique) auðmagns og félagslegs (sociale) auðmagns. Framgangur menningarlegs höfuðstóls eða auðmagns er andlegs eðlis og er nátengdur ritlistinni, prenttækni og þróun þjóðarstofnana, svo sem

²⁶ John Windsor, „Identity Parades“. *The Cultures of Collecting*. Ed. by John Elsner and Roger Cardinal. London: Reaktion Books, 1994, s. 49–51.

²⁷ David John Wilkinson and Audrey Eccles, „The BOC Museum (The Charles King collection of historical anaesthetic apparatus): the evolution of a collection into a museum“. *Journal of the History of Collections* 4:1 (1992), s. 99–103.

²⁸ Mark Watson (1906–79) var Breti sem dvaldist um tíma á Íslandi. Hann safnaði ferðabókum um Ísland á mörgum tungumálum. Var tilgangur hans meðal annars sá að erlendir ferðamenn hér sem hingað kæmu kæmust yfir lestrarefni um landið. Í safni hans eru margar merkar ferðabækur, til dæmis verk Nicola Zeno sem prentað var í Feneyjum 1558 og er getið í kafla 2.3 í þessari ritgerð. Watson er sennilega þekktastur hér fyrir stofnfé sem hann gaf dýraspítalanum í Víðidal og ber nafn hans, Dýraspítali Watsons. Watsen gaf einnig Byggðasafni Skagfirðinga fé til viðhalds Glaumbæjar.

²⁹ Kristín Bragadóttir, „Willard Fiske og skákáhugi hans“. *Afmælisráð Skáksambands Íslands og Friðriks Ólafssonar*. [Reykjavík]: [Skáksamband Íslands], 1995, s. 31–35.

³⁰ Gestur Guðmundsson, *Félagsfræði menntunar: Kenningar, hugtök, rannsóknir og sögulegt samhengi*. Reykjavík: Skrudda, 2008, s. 79–80.

menntakerfis og bókasafna.³¹ Þegar koma á upp táknrænu auðmagni tekur það til kaupa á viðurkenndum listaverkum eða öðru sem verður þá tákn valds innan tiltekinnar menningargreinar, persónulegs valds eða menningar.³² Þessi hugsun eða hugmynd getur átt við um bókasöfnun. Táknrænn höfuðstóll hefur þá merkingu að menn leggja metnað og vinnu í það sem er viðurkennt og nýtur virðingar meðal samferðafólks. Það er eitthvað sem hlýtur athygli, skapar virðingu og traust eða nýtur góðs álits. Þetta er ekki eitthvað sem einstaklingurinn iðkar og heldur fyrir sig, en vekur þess í stað áhuga og aðdáun annarra og er viðurkennt í hópnum. Táknrænn höfuðstóll er auðmagn sem fólk í umhverfinu tekur eftir og lýkur lofsorði á.³³ Sú skoðun að lærðir menn eigi góð bókasöfn var vel þekkt tákn um menningarlegt auðmagn þótt það kunni að vera breytt nú. Stórt og innihaldsríkt bókasafn gat verið gátt út í hinn stóra og margbreytilega heim í huga 19. aldar manna.

Þekktasta hugtak Bourdieus er menningarlegur höfuðstóll eða auðmagn sem stendur fyrir þann hluta táknræns höfuðstóls sem tekur til hámenningar. Þar á meðal má nefna: Próf frá virtum menntastofnunum, þekking á sígildri tónlist og bókmenntum og geta til að tjá sig á menningarlegan hátt í ræðu og riti.³⁴ Menningarlegur höfuðstóll hefur öndverða merkingu við hugtakið fjárhagslegur höfuðstóll eða inneign auðæfa, hvort heldur sem um er að ræða listaverk eða bækur í fjölbreyttu formi. Söfnun hluta, sem njóta viðurkenningar og virðingar, er vel fallin til að auka orðstír einstaklinganna sem söfnunina stunda. Hlutirnir mynda svo um síðir álitlegt safn. „Habitus“ eða „veruháttur“ er hugtak sem Bourdieu setti fram og náði það fljótt festu í heimi félagsfræðinnar. Meginmerking orðsins er hvernig smekkur og hegðan eru mismunandi í hverju lagi samfélagsins. Með veruhætti geta menn greint sig frá öðru fólki á ákveðinn hátt. Bourdieu varð þekktur á fræðasviðinu fyrir margar bækur sínar og ekki síst fyrir *La Distinction: Critique sociale du jugement* sem kom út árið 1979. Við það að kannast við og skilja eigin veruhátt og samband sitt við framkvæmdir og gerðir getur maður skilið á hvern hátt eigin smekkur aðgreinir sig frá smekk annarra.³⁵ Hugtakið er náskýlt menningarlegu auðmagni og nær til þeirra eiginleika eða hátternis sem menn hafa tileinkað sér og hafa í farteskinu frá uppeldi, skólavist, umgengni við annað fólk og umhverfi. Það

³¹ Craig Calhoun, „Habitus, Field, and Capital: The Question of Historical Specificity“. *Bourdieu: Critical Perspectives*. Ed. by Craig Calhoun, Edward LiPuma and Moishe Postone. Cambridge: Polity Press, 1993, s. 61–88; Donald Broady, *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag, 1990, s. 172–73.

³² Pierre Bourdieu, *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax Forlag A/S, 1995, s. 24.

³³ John Guillory, „Bourdieu’s Refusal“. *Pierre Bourdieu: Fieldwork in Culture*. Ed. by Nicholas Brown and Imre Szeman. (Culture and education series). New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000, s. 27–28.

³⁴ Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi*, s. 171.

³⁵ Pierre Bourdieu, *Distinksjonen*, s. 24.

getur náð til fágunar í hegðun, talsmáta og áhugamála og jafnvel klæðaburðar. Hvað maður borðar og hvernig matarins er neytt segir til um hvort maður hafi tileinkað sér kurteislegar venjur við þessa athöfn. Veruhátturinn er manneskjunni ómeðvitaður og er myndast í kjölfar langrar dvalar hennar við þau tilteknu lífsskilyrði sem einkenna umhverfi hennar.³⁶ Að leggja alúð í verk sín og vanda vinnu sína gefur til kynna sýn okkar á verkið og þar með veruhátt okkar. Það að flytja hefðir frá menningarlegum einstaklingum fyrri kynslóða til samtímans samrýmist þessu hugtaki.³⁷ Það hvernig við berum okkur líkamlega þegar við stöndum að verki sýnir hvert viðhorf okkar er til viðfangsefna hverju sinni. Sýn okkar á veröldina og vinnu okkar, birtist gegnum líkamstjáningu og er nátengd skilningi á aðferðum.

Sá háttur sem menn sýna sig í svarar til veruháttar hans.³⁸ Birtingarmynd þessa þáttar getur verið sá að frumgerðir séu alltaf settar í öndvegi þegar kaupa á hluti, ýmist fyrir listaverkasafn, bókasafn eða annað sem hugurinn girnist. Veruháttur viðkomandi kemur í ljós til dæmis við það hvort hann kaupir persneskt gólfteppi eða lætur rúmenskt duga, hvort hann kaupir frumgerð málverks, eftirprentun eða jafnvel grafík, hvort hann kaupir freyðivín í stað ósvikins kampavíns eða hvert hann fer í sumarleyfi.³⁹ Veruháttur er hugtak sem er nátengt menningarlegu auðmagni og er kerfi af eiginleikum sem leyfir fólki að aðhafast, hugsa og finna sér stað í umhverfinu. Veruháttur nær mismiklu vægi meðal fólks en hann stýrir því hvernig það fjárfestir, eykur eða umbreytir höfuðstól eða eignum sínum.⁴⁰

Hugtakið „svið“ er atriði sem vert er að gefa gaum í rannsókn á söfnun bóka. Safnarar geta myndað félagslegt net, skipst á skoðunum og gripum, miðlað upplýsingum og aðstoðað hver annan við aðföng. Félagslegt svið er samkvæmt Bourdieu þar sem afmarkaður hópur fólks glímir við hluti sem eru sameiginlegir fyrir það til að ná markmiðum sínum.⁴¹ Hugað verður að því í ritgerðinni hvort hægt sé að heimfæra kenningar þær sem hér hafa verið til umfjöllunar á Fiske sem persónu og hvernig söfnunaráráttan heltók hann á fáum en afmörkuðum sviðum. Enn fremur verður fjallað um það hvernig hann bar sig að við að eignast íslenska safnið sitt en reikna má með að við aðföng hinna safnanna hafi hann beitt svipuðum aðferðum. Hann var frumlegur í söfnun sinni á íslenska prentefninu. Íslensk handrit voru talin

³⁶ Davíð Kristinsson, „Inngangur“. *Pierre Bourdieu: Almenningsálitið er ekki til*. Ritstj. Davíð Kristinsson. Reykjavík: Omdúrman ReykjavíkurAkademían, 2007, s. 8.

³⁷ Pierre Bourdieu, *Distinksjonen*, s. 100–101.

³⁸ Pierre Bourdieu, *Distinksjonen*, s. 25–26.

³⁹ Pierre Bourdieu, *Distinksjonen*, s. 108; Daniel Simeoni, „Anglicizing Bourdieu“. *Pierre Bourdieu*, s. 70; Davíð Kristinsson, „Inngangur“. *Bourdieu, Pierre*, s. 22–23.

⁴⁰ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 228–31; Roger Brubaker, „Social Theory as Habitus“. *Bourdieu: Critical Perspectives*, s. 213.

⁴¹ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 270.

eftirsóknarverðari en prentaðar bækur en hann fór nýstárlega leið og fylgdi ætlunarverki sínu eftir af mikilli festu.

Borgaraleg vitund safnara er vitaskuld misjöfn. Jürgen Habermas hefur útskýrt hvernig borgaraleg staða skapaði áður mismuninn milli „einka“ og „opinbers“, þar sem hið opinbera fær úthlutað því hlutverki að veita aðgerðum og umsvifum ríkisins aðhald.⁴² Athyglisvert er að skoða samband „einka“ og „opinbers“ frá sjónarhorni safnara sem ákveða að koma safni sínu í opinbera vörslu þegar haustar að í lífi þeirra. Þeir vilja sjá samfellu, safni sínu borgið og að rekstur þess verði tryggður og það opið þorra manna með almannaheill í huga. Fiske ætlaði safni sínu hlutverk í anda þessara hugmynda, því hann lagði áherslu á að það yrði opinbert og gagnaðist sem flestum.

Stefnur og straumar sem höfðu áhrif á Fiske meðan á Norðurlandadvöl hans stóð, og vert er að geta, eru göticismen í Svíþjóð og skandinavisminn í Danmörku, Noregi og Svíþjóð.

Göticismen 1810–30 var hreyfing innan rómatíkurinnar og var ekki á nokkurn hátt í andstöðu við hana. Hreyfingin á rætur í hugsunarhætti Svía á 17. öld um Svíþjóð sem stórveldi. Sambandið milli 17. aldar og 19. aldar göticism var aldrei alveg rofið heldur gekk stefnan í endurnýjun lífdaga.⁴³ Götiska forbundet var bræðralag karla sem lögðu áherslu á að endurlífga frelsisanda, karlmennsku og heiðarleika eins og stendur í fyrstu grein stofnlaganna. Í fimmtánda grein sömu laga stendur að félagið áskilji að hver meðlimur skuli rannsaka gamlar sögur og siðvenjur Gautanna.⁴⁴ Allir meðlimir skyldu taka sér nafn einhverrar norrænnar persónu og skyldu þeir einungis hlýða því nafni innan sambandsins. Nefna má nokkur nöfn sem menn tóku sér eins og Norna-Gestur, Styrbjörn, Einar þambarskelfir og Böðvar Bjarki.

Skandinavisminn, sem Fiske hreifst af í Danmörku og Svíþjóð, snerist í byrjun bæði um hugmyndafræði og stjórnmál. Um miðja 19. öld styrktist hreyfingin og varð nokkurs konar tískufyrirbæri. Skandinavisminn var afsprengi frönsku byltingarinnar og er dæmi um hreyfingar sem höfðu áhrif á menningarsögu landa í Evrópu.⁴⁵

⁴² Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet: Kategorierna „privat“ och „offentligt“ i det moderna samhället*. Översättning Joachim Retzlaff. Lund: Arkiv moderna klassiker, 1988, einkum s. 42–79.

⁴³ Henrik Schück, *Sveriges litteratur intill 1900 II*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag, 1935, s. 6–7

⁴⁴ Rudolf Hjärne, *Götiska förbundet och dess huvudmän: fosterländska teckningar I*. Stockholm: Bonniers, 1878, s. 9.

⁴⁵ Julius Clausen, *Skandinavismen: historisk fremstillet*. Copenhagen: Det Nordiske forlag, 1900, öll bókin.

Forsögu skandinavismanns á Norðurlöndum má rekja til 17. og 18. aldar, þegar úrvinnsla íslenskra handrita stóð á hátindi. Þar er hugtakið norrænn notað eins og heildarhugmynd fyrir sameiginlegan norrænan menningararf.⁴⁶

Skandinavisminn snerist um friðsamlega samvinnu þriggja þjóða Noregs, Svíþjóðar og Danmerkur og fylgdi Ísland Danmörku. Hreyfingin gekk út á að virkja þessar þjóðir andlega, menningarlega, hagstjórnarlega og stjórnsmálalega.⁴⁷

Menn leituðu aftur til miðalda um nafnagiftir, eins og í Götiska bræðralaginu og sem dæmi kallaði P. O. Sturtsen–Becker, einn af sænsku hugmyndasmiðum stefnunnar, sig Örvar-Odd.

1.4 Fyrri rannsóknir og heimildir

Skort hefur rannsóknir á söfnun og verkum Fiskes fram að þessu. Bogi Th. Melsteð (1860–1929), námsmaður við Lærða skólann kynntist Fiske á Íslandi árið 1879 og þeir áttu í bréfasambandi allt til ársins 1904. Hann heimsótti Fiske í Flórens árið 1900. Bogi skrifaði kverið *Willard Fiske: Æfiminning* um kynni sín af honum, en furðulítið er þar að finna um söfnunina. Það kemur þó fram að ekki hafi verið laust við að Fiske iðraðist þess að hann hafi nokkurn tíma byrjað á að safna ritum Dantes því hann sá að hann hefði getað gert Íslandi meira gagn, ef hann hefði ekki eytt tíma til þess.⁴⁸ Í bréfasafni Boga í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn eru bréf frá Halldóri Hermannssyni (1878–1958), sem starfaði með Fiske í Flórens og þekkti hann manna best. Halldór réð Boga 16. desember 1906 frá því að skrifa ævisögu Fiskes, því til þess hefði hann alls ekki þekkt hann nógu vel og var Halldór harðorður í garð Boga.⁴⁹ Hann varaði Boga við því að fjalla um erfðamál Fiskes og sagði að Fiske hefði ekki verið opinber persóna, alltaf látið fara lítið fyrir sér og ekki verið gefinn fyrir að vekja á sér athygli.⁵⁰ Bogi felldi burt viðkvæmar umsagnir, bókinn kom út árið 1907 og er ágæt heimild um líf Fiskes. Í bréfi frá Halldóri 19. nóvember 1907 sést að hann var harla ánægður með útkomuna þótt hann leiðrétti nokkrar villur.⁵¹ Richard Beck (1897–1980), rithöfundur og kennari, skrifaði kafla um Fiske í bók sinni *Útverðir íslenzkrar menningar* sem kom út 1931

⁴⁶ U. Østergård, 'The Geopolitics of Nordic Identity. From Composite States to Nation-States', *The Cultural Construction of Norden*. Útg. Ø. Sørensen og B. Stråth. Oslo: Scandinavian University Press, 1997, s. 25–71.

⁴⁷ A. Peschke Køedt, *Skandinavismen*. Copenhagen: Gyldendalske boghandel, 1916, s. 5.

⁴⁸ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske: Æfiminning*. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmentafjelag, 1907, s. 31–32.

⁴⁹ KBK. NKS Tilg. 141. Bogi Th. Melsted. Breve og dagbøger. Halldór Hermannsson til Boga Th. Melsteðs 16. desember 1906.

⁵⁰ KBK. NKS Tilg. 141. Bogi Th. Melsted. Breve og dagbøger. Halldór Hermannsson til Boga Th. Melsteðs 1. febrúar 1907.

⁵¹ KBK. NKS Tilg. 141. Bogi Th. Melsted. Breve og dagbøger. Halldór Hermannsson til Boga Th. Melsteð 19. nóvember 1907 og 3. janúar 1908.

og lagði áherslu á Fiske sem velviljaðan menntamann er unni Íslandi og vildi veg þess sem mestan.⁵²

Horatio S. White (1852–1934), sem hafði umsjón með eftirlátnum skjölum Fiskes, tók saman þrjú bindi með verkum hans og umfjöllun um þau. Bindin komu út á árunum 1920–22 undir heitinu *Memorials of Willard Fiske: The Editor, The Traveller og The Lecturer*.⁵³ Í öllum bindunum eru ljóðabálkar Fiskes sem eru ortir af ýmsu tilefni, auk óbundins máls. Fyrsta bindið *The Editor* nær yfir greinaskrif hans á árunum 1863–65, en á þeim árum starfaði hann sem blaðamaður. Þar eru meðal annars greinar stjórnmálalegs eðlis og fræðandi greinar um vísindi. Þar er ekkert sem varðar Ísland sérstaklega. Í öðru bindinu er ferðamaðurinn Fiske í fyrirrúmi. Íslandsferð hans og efni tengt Íslandi er þar að finna á 53 síðum, einkum lýsingar á náttúru landsins og umfjöllun um atvinnu- og samfélagsmál. Enn fremur fjallar Fiske um fólkið sem hann hitti í ferðinni en ekki getur hann þar um söfnun sína. Í öðru bindinu eru einnig frásagnir hans frá Skandinavíu, einkum Uppsölum, en einnig frá ferðum hans í Palestínu og Egyptalandi. Í þriðja bindinu eru birtir ýmsir fyrirlestrar Fiskes, meðal annars um sænskt stúdentalíf og um félagsskapinn The Psi Upsilon Fraternity í New York-fylki þar sem hann var félagi árum saman. Um efni tengd Íslandi er fjallað á síðunum 375–419 en ekki um bækur eða bókasöfnun. Einnig er þar efni um egypska stafrófið,⁵⁴ sem hann vann við að koma í nútímalegt horf á níunda áratug 19. aldar og birti með þremur útgáfum árin 1893, 1897 og 1904, og margt fleira.⁵⁵ Efni þess bindis ber með sér anda Fiskes því hann lagði mikla áherslu á fræðslu og menntamál.

White þekkti Fiske frá því að þeir unnu báðir við *Syracuse Daily Journal* á árunum 1863–65. Það segir mikið um samband þeirra að Fiske fól honum skjöl sín eftir sinn dag. White skrifaði meðal annars að Skandinavía hafi svo til verið upphaf og endir á ævi Fiskes. White fannst þess vegna erfitt að komast hjá því að endurtaka stefið um Ísland og íslenska menningu, sem sífellt kom fyrir í gögnum Fiskes. Þegar kom að lokaköflunum í *Willard Fiske: Life and Correspondence: A Biographical Study*, löngu riti um hann, velti White því fyrir sér hve oft nafnið Ísland hefði komið þar fyrir og hve oft ætti að minnast þess hve hugfanginn Fiske var í æsku af Íslendingasögunum og túlkun þeirra, sem kveiktu áhuga hans á norðrinu. Hann hugleiddi líka þann sterka þráð sem togaði Fiske til hinnar afskekktu eyju

⁵² Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 92–119.

⁵³ *Memorials of Willard Fiske I–III*. Collected by his literary executor Horatio S. White. Boston: Richard G. Badger, 1920–22.

⁵⁴ Í heimildum er talað um egypska en ekki arabíska stafrófið.

⁵⁵ *Memorials of Willard Fiske III*, s. 328.

þar sem sumar tilraunir til að komast þangað mistókust eða voru vonlausar.⁵⁶ Í ritinu sem kom út 1925 er fjallað um lífshlaup Fiskes ásamt völdum bréfum til hans og frá honum. Bókinni er skipt í fjóra hluta. Fjallar sá fyrsti um Fiske frá fæðingu til ársins 1868 er hann réðst til starfa í Cornell-háskólann. Annar hluti segir frá fullorðinsárum hans þar til hann flutti til Ítalíu 1883 og er jafnframt getið um ferð hans til Íslands. Þriðji hluti fjallar um ár hans í Flórens til dauðadags. Bréfin mynda fjórða og síðasta hlutann. Glæsisöfnin með verkum Dantes og Petrarca fá meiri athygli í þessum bókum en smáþjóðasöfnin, það er hið íslenska og hið retórómanska. Fjallað er um Ísland á sautján síðum án þess að söfnun hans á íslenskum bókum sé gerð viðhlítandi skil. Í kaflanum „The book collector“ er á rúmlega sex síðum sagt frá íslenska safninu í grófum dráttum og ekki frá sjálfri söfnuninni.

Ég gerði Íslandstengslum Fiskes skil í bókinni *Willard Fiske: vinur Íslands og velgjörðamaður* sem kom út árið 2008, auk greinar í tímaritinu *Ritmennt* og enn fremur annarrar ritgerðar um skákáhuga hans í afmælisriti Skáksambands Íslands.⁵⁷ Einnig hef ég haldið erindi um hann á Íslandi, Ítalíu og í Bandaríkjunum og sumt af því birst. Þórunn Sigurðardóttir (1954–), bókmenntafræðingur, tók saman skrána *Manuscript Material, Correspondence, and Graphic Material in the Fiske Icelandic Collection: A Descriptive Catalogue*, sem kom út í ritröðinni *Islandica* XLVIII árið 1994.

Fiske ferðaðist víða og kynntist mörgum og eru samtímaheimildir nokkrar. Ýmis verk liggja eftir Fiske sjálfan auk safnanna sem áður er getið, allt frá blaðagreinum til frumortra ljóða. Hann lét eftir sig litla kompu úr Íslandsferðinni sem P. M. Mitchell (1916–99), bókavörður við Fiske Icelandic Collection, gaf út og kallaði *Willard Fiske in Iceland: Based on the pocket notebook kept during his sojourn there 1879*. Ekki er fjallað um bókasöfnunina þar þótt minnst sé á fáeina prentgrip sem honum voru gefnir.

Samtímamenn Fiskes rituðu um hann auk þeirra sem áður er getið. Íslensk blöð og tímarit á 19. öld, blöðin *Almanak Hins íslenska þjóðvinafélags*, *Frækorn*, *Sunnanfari*, *Þjóðólfur*, *Norðanfari* og *Ísafold*, gerðu honum nokkur skil, einkum vegna bókaáhuga hans. Mest var fjallað um bókagjöf bandarísku þjóðarinnar árið 1874 sem Fiske, ásamt nokkrum menntamönnum, gekkst fyrir og enn fremur heimsókn hans til Íslands 1879. *Óðinn* og *Skírnir* birtu um hann minningargreinar. Þessi rit eiga það sammerkt að bera lof á Fiske til dæmis fyrir áhuga hans á tungumálum og bókmenntum en án þess að fara að nokkru marki orðum um söfnun hans á íslenska efninu. Við vinnu þessarar ritgerðar hafa öll íslensk blöð og tímarit

⁵⁶ Willard Fiske, s. 177.

⁵⁷ Einnig er grein eftir sömu sem byggði á erindi sem flutt var á ráðstefnunni „La città e il libro III“, í Flórens 3. og 4. júní 2004 birt á vefslóðinni <http://www.florin.ms/gimeld.html#bragadottir> Sótt 8. nóvember 2013.

1874–1904 verið rannsökuð og fátt eitt fundið sem ekki er getið um annars staðar. Blöðin gefa glögga mynd af aldarfari tímabilsins.

Þrátt fyrir nokkur skrif um Fiske í íslensku samfélagi hefur lítið verið fjallað um söfnun hans á íslenska bókasafninu, sem nú kallast Fiske Icelandic Collection. Margir núlifandi Íslendingar vita nokkuð um áhuga hans á skákiðkun landsmanna og bókasafni Menntaskólans í Reykjavík og einnig hvaða hug hann bar til Grímseyinga. Minnt er á hann reglulega, til dæmis með skákmótum sem eru kennd við Fiske. Grímseyingar halda myndarlega upp á afmælisdag hans 11. nóvember ár hvert og hafa skírt börn sín eftir honum. Hús bókasafns Menntaskólans í Reykjavík er kallað Ípaka eftir heimabæ hans í Bandaríkjunum. Færri vita að hann sendi umtalsverðar peningagjafir til landsins og Fornleifasafni sendi hann 33 fornmuði úr egypskum gröfum. Fleiri gjafir sendi hann auk veglegra bókgjafa til bókasafna á Íslandi en einnig fjölda mynda. Skákbörð og taflmenn sendi hann meðal annars á hvert heimili í Grímsey. Ekki hefur fyrr verið gerð rannsókn á Íslandi né annars staðar með hvaða hætti íslenska bókasafnið í Cornell-háskóla varð til. Ekki heldur um þann metnað sem var lagður í aðföng, frágang og umbúnað rita, og síðast en ekki síst það að gera safnið aðgengilegt öðrum notendum en sjálfum eigandanum. Ekki hefur verið fjallað um söfnun íslenska efnisins þótt Halldór Hermannsson, náninn samstarfsmaður Fiskes frá 1899 og til dauðadags, komi oft inn á það málefni í skrifum sínum, meðal annars í formála að *The Catalogue of the Icelandic Collection bequeathed by Willard Fiske*.⁵⁸ Ekkert hefur verið sérstaklega gefið út á prenti um söfnun Fiskes á íslensku ritunum. Hins vegar má sjá í greinum ýmissa höfunda að rætt er um efnið og greina má að ástríða hans hefur vakið undrun og aðdáun. Sama má segja um bókfræðivinnu hans. Ársfundur bandaríska bókfræðifélagsins var tileinkaður Fiske árið 1918 og fjölluðu nokkrar greinar ársritsins um vinnu hans. Hins vegar hefur ekki verið ljóst hvaða aðferðir hann notaði við söfnun sína og við hverja hann átti viðskipti. Þessi ritgerð er, eins og fyrr segir, rannsókn á því og á þeim áherslum sem hann lagði varðandi prentgripi sem hann keypti.

Víða í ritum má sjá Fiskes minnst sem kraftmikils bókasafnara sem hafi skilið eftir sig merkilegan arf. Þannig skrifaði sænski bókaunnandinn og fræðimaðurinn Arvid Hjalmar Uggla (1883–1964): „Utan við opinber bókasöfn stendur mikilfenglegt sérsafn íslenskra rita, afar merkilegt vegna umfangs og þess hve heilt það er, og er þeim mun merkilegra vegna þess

⁵⁸ *Catalogue of the Icelandic Collection bequeathed by Willard Fiske* [1–3]. Compiled by Halldór Hermannsson. Ithaca: Cornell University Press, 1914–43.

að það er verk eins manns.⁵⁹ Uggla var kunnugur Fiske og aðstoðaði hann margoft við bókfræðirannsóknir.

Fjallað er um Fiske og norræna bókasafnið hans í bók danska sagnfræðingsins Knuds Frederiks Plesners (1898–1968), *Bøger og bogsamlere: Bibliofiliens historie*. Þar er sagt að Fiske hafi menntast í Uppsölum og á efri árum hafi hann komið árlega til Kaupmannahafnar. Hann hafi átt mörg þúsund bindi bóka um Ísland. Sagt er frá því að hann hafi ánafnað Cornell-háskólanum söfnin eftir sinn dag.⁶⁰ Rithöfundurinn Jens Vevstad (1884–1953) skrifaði um Fiske í *Bokvennen* og gat þess meðal annars að hann hafi byrjað að safna íslenskum ritum í Norðurlandaferð sinni og hafi haldið því áfram alla tíð. Vevstad vakti athygli á því að Fiske skyldi einkum leita eftir íslensku efni sem þá var óvenjulegt og fannst hann ætti því heiður skilinn.⁶¹ Eftir þessu að dæma var Fiske nokkuð þekktur á Norðurlöndum fyrir söfnun sína. Bandaríkjamaðurinn James Wynne sagði frá því 1860 að norrænt safn Fiskes væri hið stærsta í Bandaríkjunum.⁶²

Til þess að skilja aðferð Fiskes og áherslur hans við söfnunina eru bréfin, sem gengu milli hans og hjálparmanna hans, fyrst og fremst lögð til grundvallar. Fiske fékk bréf frá að minnsta kosti 138 Íslendingum og sumir þeirra skrifuðu á annað hundrað bréf. Þar að auki fékk hann bréf frá fjölda útlendinga um íslensk málefni. Mörg bréfanna, sem eru varðveitt í skjalasafninu *Daniel Willard Fiske papers 1847–1904* í Cornell University Library (hér eftir stýtt í *CUL. Fiske papers*), fjalla um prentað efni en einnig um margt annað. Skáklistin er til dæmis fyrirferðarmikil í sumum bréfanna. Menn skrifuðu um það sem á hugann leitaði svo hér er um að ræða gríðarmikla íslenska menningarsögu. Fjöldi áhugaverðra annarra bréfa frá Íslendingum heima og erlendis eru í skjalasafni hans. Bréfitarar voru ekki aðeins úr þeim hópi sem sinnti bókasöfnun. Í bréfunum er fjallað um daglegt líf manna, til dæmis um ríkjandi skoðanir á stjórnámálum og sambandsslitum við Danmörku. Mörg bréfanna skýra frá búskaparháttum, gæftum til sjós og lands, náttúruhamförum, veðurfari, mennta- og samgöngumálum, svo fátt eitt sé talið. Þar sem söfnun Fiskes á íslenska efninu náði til margra landa eru hér einnig bréf frá útlendingum sem voru honum innan handar eða sem hann hafði viðskipti við. Enn fremur hafa bréf til hjálparmanna hans, til dæmis Halldórs Hermannssonar

⁵⁹ Arvid Hj. Uggla, „Uppsala universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur: Några meddelanden“. *Uppsala Universitetsbiblioteks Minnesskrift 1621–1921*. Uppsala: [s.n.], 1921, s. 539. „Vid sidan av de ovan nämnda offentliga biblioteken står emellertid en specialsamling, ytterst märklig genom sitt omfång och sin fullständighet – så mycket mera som den är enskild mans verk ...“

⁶⁰ Knud Frederik Plesner, *Bøger og bogsamlere: Bibliofiliens historie*. København: Rosenkilde og Bagger, 1962, s. 193; Arvid Hj. Uggla minnst einnig á safn Fiskes í „Uppsala Universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur: några meddelanden“, s. 539–540.

⁶¹ Jens Vevstad, „Bogsamlaren professor Willard Fiske“. *Bokvennen* 5:1 (1935). Oslo: [s.n.], 1935, s. 1–4.

⁶² James Wynne, *Private Libraries of New York*. New York: E. French, 1860, s. 187–97.

og Ettores Sordis, verið færð inn í skjalasafn hans. Meðal skjala hans eru margir bókalistar frá einstaklingum og bóksölum.

Bréfasöfn hafa varðveist víða í opinberum söfnum sem innihalda bréf frá Fiske til fjölmargra aðila. Flest þessara bréfa fjalla um söfnun hans á íslenskum bókum. Sjá má hvaða aðferðum hann beitti til að ná öllu því efni saman sem hann taldi eiga heima í safni sínu. Má nefna bréf Fiskes til ýmissa Íslendinga í handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns, Þjóðskjalasafni Íslands, Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn og í Stokkhólmi, ríkisskjalasafninu í Kaupmannahöfn, háskólabókasafninu í Uppsölum, þeim hluta ítalska þjóðbókasafnsins sem varðveitt er í Flórens, auk Division for Rare Books and Manuscripts í háskólabókasafni Cornell. Fyrirspurnir um bréf frá Fiske hafa verið gerðar í Skjalasafni Norðurlands á Akureyri, í bókasafni Grímseyjar og í Háskólabókasafninu í München, í von um að bréf Fiskes til Konrads Maurers (1823–1902), þýsks sérfræðings í lagarétti og fræðimanns á sviði íslenskra menningarmála, hefðu varðveist þar en án árangurs. Ákveðið var að láta þar staðar numið. Ekki er hægt að útiloka að einhver bréf séu til á öðrum söfnum eða í einkaeign. Nokkur vandi hefur því verið á höndum við samningu þessarar ritgerðar vegna þess að varðveitt bréf frá Fiske eru mun færri en bréf til hans sem eru vandlega geymd í bókasafni Cornell-háskólans. Þó að svarbréf vanti þýðir það ekki að rannsóknin stöðvist, enda er mörgum öðrum gögnum til að dreifa um söfnun Fiskes.

Í ritgerðinni er tekið stafrétt upp úr þeim bréfum sem vitnað er til og undirstrikanir látnar halda sér. Sama gildir um ósamræmi, eins og þegar skrifað er *eg* og *jeg* í sama bréfi. Nokkuð er um að dagsetning eða ártal á bréfum sé illlæsilegt eða vanti og hef ég þá leyft mér að setja það inn eftir samhengi í hornklofa. Enn fremur hefur verið erfiðleikum bundið að ákvarða tímasetningu á mörgum bréfum Fiskes því hann dagsetti ekki alltaf bréf sín og enn síður skrifaði hann ártal.

Sendibréf eru vandmeðfarin skjöl sem geta átt langa lífdaga og lent í höndum margvíslegra einstaklinga. Bréfitari getur ekki verið viss um að bréf hans muni ekki verða lesið af fleirum en viðtakanda og oft eru bréf meira að segja ætluð fleirum en einum, jafnvel hópi manna. Þetta gerir það að verkum að bréfaskriftir kalla á mun meðvitaðri athöfn en til dæmis dagbóarskrif, þar sem ritari bréfs gerir stöðugt upp við sig þýðingu þeirra upplýsinga sem hann lætur í ljós.⁶³ Í sendibréfum er oft vitnisburður eða frásögn sem hvergi annars staðar er að finna. Bréf Fiskes til tenglanna eru reyndar mjög föst í formi og ekki fjallað um fleira en

⁶³ Sigurður Gylfi Magnússon, *Menntun, ást og sorg: Einsögurannsókn á íslensku sveitasamfélagi 19. og 20. aldar*. (Sagnfræðirannsóknir, Studia Historica 13). Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, 1997, s. 52; Kristín Bragadóttir, „Mikilvægi sendibréfa sem heimilda“. *Söguþing 2012. Ráðstefnurit*. Sagnfræðistofnun, Reykjavík, 2013. <http://hdl.handle.net/1946/15596>. Sótt 1. desember 2016.

nauðsyn krafði. Fiske skrifaði Íslendingum sárasjaldan um líf sitt utan bókaheimsins. Ekki tjáði hann sig heldur svo nokkru næmi um heilsu sína eða sorgir eftir andlát konu sinnar frekar en málaferlin áður nefndu sem tóku verulega á hann og gerðu að verkum að hann ákvað að segja upp stöðu sinni og flytja alfarinn frá Íþöku til Ítalíu.

Bréf Íslendinga til Fiskes eru mjög mismunandi. Flestir bréfritaranna segja frá þjóðfélagsmálum eða fjölskyldu sinni. Úr þéttbýli sögðu menn frá menningarviðburðum sem hæst bar, fyrir utan að ræða um bækur, útgáfu bóka og annað ritað efni. Bréf voru á þessum tíma mikilvægur tjáningarmiðill. Séra Matthías Jochumsson (1835–1920) var einn af bréfavinum Fiskes og kynntust þeir í Íslandsdöl þess síðarnefnda. Í bréfasafni Fiskes hafa 15 bréf Matthíasar varðveist. Bréf Matthíasar auðguðu andann og var það honum kærkomin dægradöl að skrifa bréf og láta hugann leika frjálst um heima og geima.⁶⁴ Mörg bréfa Matthíasar til Fiskes bera með sér þörf fyrir að tjá sig í dagsins önn og lýsa þau hugarástandi skáldsins á hverjum tíma. Stundum hripaði hann vísu eða vísubrot eins og til að fá útrás fyrir hugsanir sínar og oft sagði hann Fiske frá nýútkomnum bókum. Fiske mat bréf þessa vinar síns mikils vegna þekkingar hans á menningarmálum á Íslandi.

Bréfasöfnin hafa langmest gildi fyrir þessa rannsókn og eru uppistaðan í ritgerðinni. Einnig er stuðst við prentaðar heimildir, bækur, tímarit og dagblöð en jafnframt eru bæklingar í áður nefndum söfnum notaðar við vinnuna.

⁶⁴ Steingrímur Matthíasson, „Forspjall“. *Bréf Matthíasar Jochumssonar*. Akureyri: Bókadeild Menningarsjóðs, 1935, s. vii.

2 Menningarstraumar í umhverfi Fiskes fyrir Norðurlandaferð hans 1850

Þjer himinstjörnur, lága nótt, sem lýsið!
nú lít eg glaður yðar blíða skraut;
og gullin norðurljós, er veg nú vísið! [...]⁶⁵

Umfjöllunarefni þessa kafla er einkum þeir menningarstraumar sem ætla má að hafi mótað Willard Fiske áður en hann lagði upp í för sína til Norðurlanda sumarið 1850. Spurt er hver hvatinn hafi verið að áhuga hans á norrænum og umfram allt íslenskum efnum. Margt hafði birst á prenti á ensku um Ísland fyrir þetta tiltekna ferðaár, einkum frásagnir fræðimanna, skrif ferðamanna um reynslu sína, meintar niðurstöður úr fornleifauppgröftum, bókmenntir, listir og jafnvel trúmálaskoðanir. Fiske var aðeins átján ára þegar hann gerði sér ljóst að Norðurlöndin væru eftirsóknarverð og að eftir einhverju væri að slægjast með því að fara þangað. Sést á bréfum hans að það var ekki skyndiákvörðun heldur ákvað hann að láta gamlan draum rætast. Í kaflanum er einkum leitast við að átta sig á þeim menningarlegu vindum sem blésu um í norðurhluta New York-fylkis. Einnig er ferð hans frá Bandaríkjunum til Kaupmannahafnar gerð skil.

2.1 Kynni Fiskes af norrænum bókmenntum á skólaárunum

Nokkuð var um norræn áhrif í Bandaríkjunum Norður-Ameríku á þeim árum sem Fiske ólst upp í norðurhluta New York-fylkis. Frá þriðja til níunda áratugar 19. aldar sýndu menn í Nýja Englandi meiri áhuga á sögu og menningu norrænna þjóða en í öðrum ríkjum Bandaríkjanna og barst þekking þeirra til norðurhluta New York-fylkis. Var það flest á rómantískum nótum með áherslu á sérkenni landa og menningarsvæða. Hér hefur það verið skoðað sem líklegt er að hafi haft áhrif á Willard Fiske á uppvaxtarárum hans og til vorsins 1850 og ljóst er að töluvert lestrarefni á ensku var á boðstólum. Ekki eru merki um að Fiske hafi getað lesið önnur tungumál en ensku og hrafl í latínu og grísku á þessum árum, svo úrtakið miðast við enska tungu. Allt frá skólaárum Fiskes í Hamilton College árin 1847–49 bar á dálæti hans á bókum og bókmenningu og hann virðist hafa verið sílesandi. Skáldskapur var honum

⁶⁵ Esaias Tegnér, *Friðþjófs saga*. Í þýðingu og útgáfu séra Matthíasar Jochumssonar. Reykjavík: Matthías Jochumsson, 1866, s. 144.

hugleikinn og ensk skáld í uppáhaldi, eins og Geoffrey Chaucer, William Shakespeare, Byron lávarður og John Keats. Margoft minnst hann á Thomas Carlyle (1795–1881) og skáldskap hans sem oft og tíðum byggði á norrænni goðafræði. Mörg bréf Fiskes til vina vitna um áhuga á fagurbókmenntum.

Elstu varðveittu bréf hans eru frá 1847 til fjölskyldu og vina. Í bréfi til Charles Dudley Warners (1829–1900), vinar hans og skólabróður, sem skrifað er 28. janúar 1847, sést greinilega að áhugi á norrænum löndum, sögu þeirra og tungu hefur gripið Fiske. Þar skrifaði hann um sögurnar, eddukvæði og goðafræðina.⁶⁶ Áhugi hans fór vaxandi með auknum lestri og hann minnst oft á það í bréfum. Kynni þeirra hófust 1845.⁶⁷ Þeir voru næstum jafnaldrar, skólafélagar og höfðu svipuð áhugamál. Þetta eru elstu varðveittu heimildirnar um norrænan áhuga Fiskes.⁶⁸ Í bréfinu veltir Fiske því fyrir sér hvað geri þjóð að þjóð og hvað það sé sem sker sig úr meðal þjóða, og hefur hann þá Skandinavíu í huga, uppruna fólks og menningu. Norðrið eða „the North“, eins og hann kallaði það, var honum hugstætt. Um miðja 19. öld merkti hugtakið fyrst og fremst Norðurlöndin, en hafði áður haft víðari merkingu. Smám saman var farið að nota hugtakið „norrænn“ í merkingunni skandinavískur.⁶⁹ Fleiri bréf hans til Warners frá skólaárunum hafa varðveist og skrifar hann meðal annars að hann hafi verið að lesa sér til um skandinavíska þjóðflokka og að uppruni þeirra sé sér hulin ráðgáta. Heimildir fundust honum torræðar og óskiljanlegar nema með hjálp fornfræðinga.⁷⁰

Fiske var bókmenntamaður og hrifinn af bandarískum samtímaskáldum eins og Washington Irving (1783–1859) og Bayard Taylor (1825–78) sem seinna varð góðkunningi hans. Bæði skáldin höfðu áhuga á norrænni menningu. Fiske var snemma bibliophil eða bóksækinn en tæpast biblioman eða bókaóður, því ástríðan teymdi hann ekki á villigötur né heldur eyddi hann umfram efni eins og þegar er getið.

Í bréfum Fiskes eru hugrenningar um ljóðagerð og hann skrifaði Warner: „Ljóð hafa haft bústað í hjörtum allra þjóða og lagt saman vængi sína undir hverri sól“.⁷¹ Í sumum

⁶⁶ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 28. janúar 1847. Charles Dudley Warner var vinur Willards Fiske fyrir lífstíð. Þeir hittust í Cazenovia Seminary. Síðar urðu þeir bekkjarsélagar í Hamilton College og félagar í félagsskapnum Psi Upsilon Fraternity. Warner gaf seinna út blaðið *Hartford Courant* og skrifaði Fiske fyrir blaðið um skeið. Þeir ferðuðust saman beggja vegna Atlantsála. Bréfaskipti þeirra spanna meira en hálfa öld. Einnig hafa varðveist bréf Fiskes til Sue Warner, konu Charles, en þau urðu góðir kunningjar.

⁶⁷ *Willard Fiske*, s. 10

⁶⁸ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 28. janúar 1847; *Willard Fiske*, s. 338–39.

⁶⁹ Sumarliði Ísleifsson, *Tvær eyjar á jaðrinum: ímyndir Íslands og Grænlands frá miðöldum til miðrar 19. aldar*. Reykjavík: Háskóli Íslands, hugvísindasvið, 2014, s. 33–44; Hendriette Kliemann Geisinger, „Kortlagning Norðursins: Norður Evrópa sem breytilegt rými og landfræðilegt hugtak“. *Ímyndir og ímyndarfræði: Greinasafn*. Ritsj. Clarence E. Glad. Þýð. Árni Óskarsson. Reykjavík: ReykjavíkAkademían, 2011, s. 81.

⁷⁰ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 28. janúar 1847.

⁷¹ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners [án dags.] 1849. „Poetry has dwelt in the hearts of every nation and folded its wings under every sun“.

bréfunum sagði hann frá frumortum kvæðum sínum sem fjölluðu um líðandi stund. Fiske brá fyrir sig ljóðagerð að minnsta kosti á fyrri hluta ævinnar og hefur nokkuð varðveist af ljóðum hans. Í mörgum bréfum frá skólaárunum var hann greinilega með hugann við rómantísku skáldin Byron lávarð (1788–1824) og John Keats (1795–1821) og vitnar í kvæði þeirra. Hann var einnig heillaður af Edgar Allan Poe (1809–49), einkum ljóðinu „Annabel Lee“ um dauða hins fagra fljóðs sem skildi sinn elskaða eftir harmi sleginn og einmana í jarðnesku lífi. Ljóðið kom út skömmu eftir dauða Poes⁷² og í bréfi til Warners, harmar Fiske dauða skáldsins sem hann taldi að hefði haft svo mikið að gefa með skáldskap sínum.⁷³ Við eigin ljóðagerð fékk Fiske innblástur frá mörgum skáldum samtímans og skáldverk bárust frá Ralph Waldo Emerson (1803–82), Harriet Beecher Stowe (1811–96), Henry Thoreau (1817–62) og Nathaniel Hawthorne (1804–64). Í þeim verkum voru ýmis nýmæli fyrir hinn áhugasama og lestrarfúsa Bandaríkjamann. Þeir félagarnir voru samstiga við lestur fagurbókmennta.

Warner deildi að nokkru norrænuáhuganum með vini sínum á skólaárunum en hélt áfram námi og lét ekkert trufla sig, öndvert við Fiske sem lét hugann reika langt út fyrir námsefnið. Warner varð síðar þekktur rithöfundur og útgefandi í Bandaríkjunum. Hugur Fiskes hvarflaði aftur á móti æ meira til ferðalaga og þess að uppgötva ókunnar slóðir. Þeir skrifuðust á þar til dauðinn skildi þá að en Warner lést árið 1900.

Fiske nefndi norræn fræði í bréfi til vinar síns 28. desember 1848. Það er skrifað frá Syracuse, bæ skammt frá Clinton þar sem Hamilton skólinn var. Í bréfi nokkru áður bað hann Warner að finna fyrir sig fyrsta bindi af *Northern Antiquities*, sem síðar verður vikið að. Bókin sé í efstu skúffu skrifborðs síns og hann eigi að senda sér hana ásamt nokkrum öðrum hlutum, þar á meðal er ítölsk orðabók og verk eftir Dante.⁷⁴ Um mitt ár 1848, þá sautján ára, sagðist Fiske vera að hugleiða að hætta í Hamilton skólanum.⁷⁵ Hér var komin óeirð í hann og hann hirti ekki um að ljúka námi þrátt fyrir að alla tíð væri honum umhugað um að koma fram sem menntamaður. Síðar sama ár kvaðst hann vera fastákveðinn í að yfirgefa skólann. Hann hrapaði því ekki að ákvörðun sinni heldur tók hana yfirvegað og á löngum tíma.⁷⁶ Í öðru bréfa sinna frá 1849, sem er án dagsetningar, nefndi hann við Warner vin sinn að sér myndust Norðurlönd í heild vera áhugaverð og lýsir löngun sinni til að kynnst þeim.⁷⁷

Á þessum árum komu út bækur um glæsta fortíð Norðurlanda. Meðal rita sem vöktu áhuga Bandaríkjamanna voru *Northern Antiquities: or, a Description of the Manners,*

⁷² Poe lést 7. október 1849.

⁷³ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 24. október 1849.

⁷⁴ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 1. júlí 1848.

⁷⁵ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 1. júlí 1848.

⁷⁶ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 28. desember 1848.

⁷⁷ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners [án dags.] 1849.

Customs, Religion and Laws, Maritime Expeditions and Discoveries, Language and Literature of the Ancient Scandinavians eftir Svisslendinginn Paul Henry Mallet (1730–1807). Thomas Percy (1729–1811), biskup, þýddi það úr frönsku á ensku og kom þýðingin fyrst út í London 1770, en í þriðju og endurskoðaðri útgáfu í London 1847 með viðauka þar sem var útdráttur úr *Eyrbyggju* í þýðingu Sir Walters Scotts. Í þeirri útgáfu er að finna mikið af nýrra efni, einkum um íslenska menningu og sögu, enda er hún talin eitt af lykilverkum um það á ensku frá þessu tímabili. Höfundur víkur sérstaklega að Íslandi vegna bókmennta og sagnaritunar Íslendinga. Þetta verk fjallar einnig um sögu Danmerkur og fornan norrænan kveðskap.⁷⁸ Enska þýðingin varð fánleg í Bandaríkjunum um 1780.⁷⁹ Hún var endurútgefin og útgáfuna frá 1847 eignaðist Fiske á skólaárum sínum þá um veturinn.⁸⁰ Ritið hafði mikil áhrif í enskumælandi heimi og segir Sigrún Pálsdóttir (1967–), sagnfræðingur, að það marki þáttaskil í kynningu á norrænni menningu á meginlandi Evrópu.⁸¹ Ritið fór víða, var umrætt og glæddi áhuga Fiskes á norrænum fræðum. Percy þýddi einnig íslenskar fornbókmenntir svo sem *Hervararkviðu*, *Krákumál*, *Höfuðlausn*, *Hákonarmál* og *vísur Haralds harðráða*. Þessi verk komu út í London 1763 í ritinu *Five pieces of Runic poetry*. Translated from the Icelandic Language. Greinargóður og upplýsandi formáli er að þýðingunum.⁸² Var Percy brautryðjandi í því að koma þekkingu um Ísland og önnur Norðurlönd til enskumælandi manna.⁸³

Annað stórvirki sem vakti athygli á norrænum afrekum var *Antiquitates Americanæ* sem kom út í Kaupmannahöfn árið 1837 í útgáfu Carls Christians Rafns (1795–1864), ritara fornfræðafélagsins danska. Mitchell telur að Fiske hafi orðið fyrir áhrifum af þessu riti.⁸⁴ Fiske nefndi þessa bók í bréfi til Warners.⁸⁵ Ítarlegur formáli er á dönsku, latínu og ensku. Í ensku gerðinni sagði frá komu norrænna manna til Norður-Ameríku. Átján koparstungur prýða bókina sem sýna handrit, kort og teikningar af minnismerkjum. Þessa rits hafði verið beðið með eftirvæntingu og var ritið og höfundur þess ausin lofi. Það fékk umfjöllun í mörgum bandarískum tímaritum. Hinn þekkti og virti sagnfræðingur Henry Wheaton (1785–

⁷⁸ Verkið gekk undir nafninu *Northern Antiquities* eftir að þýðingin kom út.

⁷⁹ Annette Kolodny, *In Search of First Contact: The Vikings of Vinland, the Peoples of the Dawnland, and the Anglo-American Anxiety of Discovery*. London: Duke University Press, 2012, s. 113.

⁸⁰ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 5.

⁸¹ Sigrún Pálsdóttir, „Northern Antiquities og dularfulli ritstjórinn Blackwell“. *Saga: tímarit Sögufélags* 44:1 (2006), s. 65–80.

⁸² *Five pieces of Runic poetry. Translated from the Icelandic Language*. Þýð. Thomas Percy. London: Printed for R. and J. Dodsley, 1763, s. [3–16].

⁸³ Andrew Wawn, „Hugmyndir um hin fornu Norðurlönd á Bretlandi og í Bandaríkjunum“. Ragnheiður M. Guðmundsdóttir þýddi. *Handritin: Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif*. Ritsstj. Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002, s. 131–43.

⁸⁴ *Willard Fiske in Iceland*, s. 1.

⁸⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners dags. 1. júlí 1848.

1848) skrifaði um ritið í *The Foreign Quarterly Review*, grein sem eftir var tekið.⁸⁶ Í menningartímaritinu *The North American Review* 1838 birtist umsögn og sagði í upphafi greinarinnar að hér væri komið mjög áhugavert rit sem lengi hefði verið vænst. Það þótti marka tímamót og sama má segja um aðrar útgáfur fornfræðafélagsins í Kaupmannahöfn.⁸⁷ Rafn hafði með aðstoð Finns Magnússonar (1781–1847), leyndarskjalavarðar og Sveinbjarnar Egilssonar (1791–1852), fornfræðings kynnt sér íslensk handrit í dönskum bókasöfnum. Þetta voru handrit með frásögnum af siglingum norskra eða íslenskra manna, einkum sögurnar af Eiríki rauða og Þorfinni karlsefni, þar sem rök voru færð fyrir því að þeir hefðu fundið Norður-Ameríku næstum fimm öldum á undan Kristófer Kólumbusi.⁸⁸ Þarna hefur norrænt landnám í Norður-Ameríku líklega verið kynnt fyrst opinberlega í Bandaríkjunum. Um verkið var skrifað frá mörgum sjónarhornum.⁸⁹ Margir þekktir fræðimenn tjáðu sig og voru ummælin oftast vinsamleg. Má nefna rit fræðimannsins Joshua Toulmin Smith (1816–69) *The Northmen in New England, or America* sem kom út í Boston 1839 og kvað Smith að með þessu riti hafi Nýja England öðlast fastan stað í sögunni.⁹⁰ Bandaríski fræðimaðurinn North Ludlow Beamish (1797–1872) skrifaði að löngu hefði verið kominn tími til að vekja athygli á íslenskum handritum í dönskum söfnum og gera mönnum ljóst hvað í þeim stæði.⁹¹ Öll er bók hans *The Discovery of America by the Northmen, in the Tenth Century, with notices of the early settlements of the Irish in the Western Hemisphere*, sem kom út 1841, hin athyglisverðasta með þónokkurri umfjöllun um menningarmál. Efnið er vel og skipulega framsett og bókin seldist vel í Bandaríkjunum.⁹²

Antiquitates Americanæ fór víða og hlaut lofsverð ummæli víðs vegar í blöðum og tímaritum.⁹³ Árið 1841 kom *Supplement to the Antiquitates Americanæ* út í Kaupmannahöfn. Þar er fjallað um mannvistarleifar eftir norræna menn á austurströnd Bandaríkjanna, einkum

⁸⁶ *The Foreign Quarterly Review* 21:41 (1838), s. 89–118.

⁸⁷ „Antiquitates Americanæ sive Scriptores Septentrionales Rerum Ante-Columbianarum, in America. Samling af de i Nordens Oldskrifter in de holdte efterretninger om de gamle Nordboers opdagelse reiser til America, fra det 10de til det 14de Aarhundrede. Edidet Societas Regia Antiquariorum Septentrionalium. Hafniæ, 1837, 4to. pp. 479“. Höf. óþekktur. *The North American Review* 46:98 (1838), s. 161–203.

⁸⁸ KBK. Ms phot. 98 4to. Skjöl frá Finni Magnússyni.

⁸⁹ Til að nefna örfá dæmi var skrifað um verkið í: *New York Monthly Magazine*, March (1838), s. 193–205; *The New York Review*, April (1838), s. 352–71; *American Monthly Magazine*, April (1838), s. 365–68; *The United States Magazine and Democratic Review*, 2: 5–6 (1838), s. 85–96, 143–58 og fjölmörg önnur.

⁹⁰ Joshua Toulmin Smith, *The Northmen in New England, or America in the Tenth Century*. Boston: Gray, 1939, s. vii ; Joshua Toulmin Smith, *The Discovery of America by the Northmen in the Tenth Century*. London: Charles Tilt, 1839, s. 273–306.

⁹¹ North Ludlow Beamish, *The Discovery of America by the Northmen, in the Tenth Century. With Notices of the early Settlements of the Irish in the Western Hemisphere*. London: T. and W. Boone, 1841, s. i og xliii.

⁹² Annette Kolodny, *In Search of First Contact*, s. 126.

⁹³ Má nefna *Heidelberger Jahrbücher der Literatur* 9 (1839), s. 129–144; *Gelehrte Anzeigen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften (Schmeller)*. München 1839, s. 626–47.

turninn í Newport. Kort og koparstungur af teikningu turns af sömu gerð er þar að finna (sjá nánar á s. 47). Rithöfundurinn og erindrekin George Perkins Marsh (1801–82) veitti ritinu sérstaka athygli og öðrum ritum sem út komu um norræn málefni. Marsh kom víða við sögu við útbreiðslu norrænnar menningar og þýddi og jók íslenska málfræði Rasks á ensku á árunum 1834–35.⁹⁴ Bókin fékk lofsamlega dóma eftir að hún kom út í Vermont 1838. Hún þótti upplýsandi og dregin var fram sérstaða íslensks máls og bókmennta, til dæmis *Eddukvæða*. Bókin var fyrsta íslenska málfræðin sem gefin var út utan Norðurlanda. Þar er sagt frá skáldskap til forna og bragarhátum. Marsh bætti nokkru við málfræði Rasks, sérstaklega um beygingar orða og orðaskipun. Þar er málfræði og framburður einnig vandlega útskýrður. Fiske eignaðist ensku þýðinguna og áhugi hans á tungumálinu var vakinn.⁹⁵ Hann náði að læra nokkuð um íslenskt mál við lestur þessarar bókar.⁹⁶

Vakning varð á árunum 1840–50 meðal breskra áhugamanna um Norðurlönd sem vildu fá betri orðabækur og málfræðibækur til þess að gera þeim kleift að lesa og þýða íslensk fornkvæði og sögur. Mikill fengur þótti að málfræði Rasks í þýðingu Marsh.⁹⁷ Þá skrifaði hann um fornorrænar bókmenntir í bandarísk tímarit.⁹⁸ Hann mun hafa verið fyrstur bandarískra lærdómsmanna til að gefa Norðurlandamálum og norrænum fræðum verulegan gaum.⁹⁹ Rafn skrifaðist á við marga bandaríska fræðimenn og menn í áhrifastöðum, þar á meðal Marsh, en þeir hófu bréfaskipti 1830.¹⁰⁰ Víða sér þess merki í ritum að fundur norrænna manna á Norður-Ameríku hefur verið til umræðu þessi árin, meðal annars í blöðum með framandlegum og óskyldum titlum.¹⁰¹

Með aukinni sagnfræðilegri þekkingu varð Marsh ljós sameiginlegur uppruni Ný-Englendinga og Norðurlandabúa. Hann vildi líta svo á að Nýja England væri sú móðir sem mótaði einkenni hinna sívaxandi ríkja í Vesturheimi og hann hafði áhuga á að styrkja og

⁹⁴ „Anglo-Saxon Language and Literature 1. A Grammar of the Anglo-Saxon Tongue, with a Praxis. By Erasmus Rask, Professor of Literary history in, and Librarian to, the University of Copenhagen. A new Edition, enlarged and improved by the Author Translated from the Danish. By T. Thorpe, Honorary Member of the Icelandic Literary Society, &c. Copenhagen 1830, s. 224. 8vo“. *The North American Review* 33:73 (1831), s. 325–51. Titill á ensku er: *A Compendius Grammar of the Old Northern Icelandic language*.

⁹⁵ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 5.

⁹⁶ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic Bibliography“. *The Papers of the Bibliographical Society of America*. Ed. by Carl B. Roden, Andrew Keogh and Ernest C. Richardson. Chicago: The University of Chicago Press; 12:3–4 (1918), s. 97.

⁹⁷ Andrew Wawn, *The Vikings and the Victorians: inventing the old north in nineteenth-century Britain*. Cambridge: D.S. Brewer, 2000, s. 95.

⁹⁸ Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 92–118.

⁹⁹ Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 17–18.

¹⁰⁰ Geraldine Barnes, *Viking America: The first Millennium*. Cambridge: D. S. Brewer, 2001, s. 52. Sum bréfa Rafns og Marsh birtust í bókinni *Breve fra og til Carl Christian Rafn: með en Biographi*. Udg. af Benedict Grøndal. [København]: Gyldendal, 1869.

¹⁰¹ „The Northmen. The Colored American“. Höf. óþekktur. *African American Newspapers*. 12. desember 1848, s. 3–4.

styðja við þær hugmyndir.¹⁰² Áhugi Marsh á íslenskum fræðum kom vel fram í frumsömdum og þýddum ritgerðum hans um íslenskar fornbókmenntir. Hann skrifaði meðal annars grein um þær undir fyrirsögninni „Old Northern Literature“ og birtist hún í *American Whig Review* fyrsta bindi sem var útgefið árið 1845. Fiske þekkti til flestra skrifa Marsh þegar á skólaárum sínum.¹⁰³ Einhver veigamesti þátturinn í útbreiðslustarfi Marsh í þágu norrænna fræða er bókasafnið hans. Árið 1844 var talið að norræna safnið, íslensk og önnur norræn rit, væri það stærsta utan Norðurlandanna.¹⁰⁴ Í því var margt úrvalsrita, verðmætra og sjaldgæfra norrænna bóka um bókmenntir, tungumál og sögu Norðurlandanna. Vermont University eignaðist safnið árið 1883.

Fyrir 1850 kvað nokkuð að þýðingum norrænna bókmennta á ensku og með þeim opnaðist gátt inn í norrænan hugmyndaheim. Fiske þekkti til norrænna skáldverka og ber þá fyrst að telja *Friðþjófs sögu*, ljóðabálk sænska biskupsins Esaias Tegnér (1782–1846). Söguljóð hans byggði á sögunni fornu *Friðþjófs sögu hins frækna*, sem er með elstu *Fornaldarsögum Norðurlanda* með skýrri persónusköpun, og segir frá ástum Ingibjargar Beladóttur og Friðþjófs Þorsteinssonar.¹⁰⁵ Söguljóð Tegnér kom fyrst út á prenti árið 1825 í Svíþjóð og var fyrst þýtt úr sænsku 1833 á ensku af William Strong, hirðpresti Viktoríu prinsessu í Windsorkastala. George Stephens, sem var enskur fræðimaður en hafði búið árum saman meðal Svía og þekkti menningu þeirra vel, þýddi kvæðið stuttu seinna og kom það út í Englandi 1839. Þetta varð ein þekktasta þýðingin á ensku. Stephens hafði heillast af kvæðinu og fannst það eitt af allra fegurstu ljóðum í norrænum bókmenntum.¹⁰⁶ Söguljóðið *Friðþjófs saga* var þýtt hvað eftir annað á ensku og vinsældir þess voru með eindæmum.

Ástralska fræðikonan Geraldine Barnes segir að Esaias Tegnér hafi orðið sérlega vinsæll og víðlesinn af enskumælandi mönnum, einkum sögukvæðið *Friðþjófs saga*, eftir samnefndri sögu.¹⁰⁷ Kvæðið þótti gefa innsýn í norrænar miðaldabókmenntir. Ljóðið fékk lofsamlega dóma í blöðum og var sagt „ein merkilegasta bókmenntaafurð þessa tíma“.¹⁰⁸ Fiske hafði lesið enska þýðingu af *Friðþjófs sögu* áður en hann lagði upp í leiðangur sinn til Norðurlanda. Sagan og kvæðið, sem ort var út af henni, áttu æ síðan fastan sess í huga hans.

¹⁰² Oscar J. Falnes, „New England interest in Scandinavian culture and the Norsemen“. *The New England Quarterly* 10:2 (1937), s. 211–42.

¹⁰³ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 5; Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 100.

¹⁰⁴ Oscar J. Falnes, „New England interest in Scandinavian culture and the Norsemen“, s. 221.

¹⁰⁵ <http://www.runeberg.com/fritiofs/> Sótt 1. maí 2016.

¹⁰⁶ Andrew Wawn, „Hugmyndir um hin fornu Norðurlönd á Bretlandi og í Bandaríkjunum“, s. 136.

¹⁰⁷ Geraldine Barnes, *Viking America*, s. 117.

¹⁰⁸ „Tegnér's Frithiofs saga“. *The North American Review* 45:96 (1837), s. 151; George Stephens, „Preface“. *Frithiof's Saga: a legend of Norway by Esaias Tegner*. Translated from the Swedish into English Verse, with an Introduction, copious notes, and a mythological and antiquarian glossar. Facsimile. London: Llanerch, 1994, s. vii.

Þegar hann var orðinn prófessor í norrænum fræðum beindi hann nemendum sínum að þýðingu Stephens. Hann skrifaði 1. júní 1871 til málvísindamannsins og norrænufræðingsins Carl Säve (1812–76) í Uppsöllum að hann væri um þessar mundir að kenna 20 stúdentum *Friðþjófs sögu* Tegnér og bætti við að veturinn áður hafi hann haldið námskeið í íslenskum bókmenntum.¹⁰⁹

Friðþjófs saga þótti mögnuð ástarsaga frá víkingaöld. Hún varð geysivinsæl og var á vörum lærðra og leikra í enskumælandi heimi. Kvæðið var ort undir áhrifum frá göticisma, hreyfingu sem hófst í Stokkhólmi 1811 og byggði á forn norrænum menningararfi og sagt var frá á síðu 14. Tegnér hafði áhrif á margra bandaríska bókmenntamenn.

Fiske var nýsveinn í Hamilton College 1847 þegar hann kynntist þar norrænum fræðum.¹¹⁰ Fyrsta bókin sem Fiske hafði undir höndum um Norðrið var *On heroes and hero-worship and the heroic in history* frá 1840 eftir breska skáldið Thomas Carlyle, og má segja að Carlyle hafi orðið áhrifavaldur hvað hugmyndir um norræna menningu áhrærði. Skáldverk hans er jafnvel heillandi frásögn fyrir nútímamann og vel til þess fallin að kynda undir áhuga manna á Íslandi. Í þessari bók er fjallað um hetjuhugtakið í mynd afburðapersóna á borð við Óðin sem hetju meðal guða, Múhameð sem guðlegan spámann, Dante og Shakespeare sem skáld meðal guða, Lúther og Knox sem guðfræðinga, Johnson, Rousseau og Burns sem bókmenntajöfra af æðri heimi, og auk þess hetjudáðir Cromwells og Napóleons sem stríðandi manna. Þarna eru norrænni goðatrú gerð skil með umfjölluninni um Óðin. Þar er leiftrandi kafli sem fjallar um hetjuna sem guð, frásögn sem gat auðveldlega tendrað áhuga ungs manns. Carlyle sagði að Íslendingar ættu heiðurinn af því að frásagnir um þessi trúarbrögð hefðu varðveist og að sér finnist heiðnin eins og hún var stunduð í Skandinavíu vera áhugaverðari en nokkur önnur trúarbrögð. Undarlegt sé að trúin á hana væri samfelld allt til elleftu aldar og að fyrir átta hundruð árum hafi Norðmenn enn þá trúað á Óðin. Honum fannst íhugunarefni að forfeður sínir hafi haft þessa trú þar sem hann og annað nútímafólk hugsar á allt annan hátt.¹¹¹ Í bókinni kemur fram rík aðdáun á Íslandi og fornþéttum þess og þar er sagt frá mörgu sem virkar framandi og til þess fallið að vekja forvitni. Í ritinu er ríkt myndmál og eftirminnilegar lýsingar. En ekki var einungis fjallað um andleg efni heldur einnig um sérstæða náttúru Íslands. Brugðið er upp stórfenglegri mynd af landinu þar sem náttúruöflin leika stór hlutverk og segir frá því, að þessi furðueyja hafi ruðst upp í eldsumbrotum á hafsbotni. Síst af öllu vænti maður þess að merkilegar bókmenntir væru skrifaðar í þessu

¹⁰⁹ UUB. G 267 d. Fiske til Carls Säves 1. júní 1871.

¹¹⁰ Willard Fiske, s. 12.

¹¹¹ Thomas Carlyle, *On heroes, hero-worship and the heroic in history*. London: Chapman and Hall, [1840], s. 14.

hrjóstruga, grýtta og hrauni þakta eyðilandi, sem stækkaði marga mánuði á ári hverju í dimmum ofsaveðrum en bjó þó yfir óviðjafnanlegri fegurð á björtum sumardögum þar sem það lá harðneskjulegt og hlífðarlaust í Norður-Atlantshafi. Enn fremur segir frá jöklum, spúandi goshverum, brennisteinsnámum og skelfilegum eldfjallasprungum sem líktust helst orrustuvelli íss og elds. En meðfram ströndum þessa villta lands séu grösug svæði þar sem búsmali getur þrífist og fyrir þær sakir og þess sem hafið gefur geta menn búið þar. Höfundur segir einnig að það sé engu líkara en að þetta fólk væri afar hrifið af kveðskap og kæmi auðveldlega skáldhneigð sinni í ljóð. Mikið mundi hafa tapast ef Ísland hefði ekki ruðst upp úr hafinu og síðar verið uppgötvað af Norðmönnum. Fornu norrænu skáldin væru mörg hver Íslendingar, skrifaði Carlyle, og hnykkti á skáldgáfu þeirra. Hann lætur þess getið að Sæmundur, einn af fyrstu íslensku prestunum og sem hafði til langs tíma dálæti á heiðnum sið, hafi safnað gömlum, heiðnum kvæðum um goð og spádóma. Kvæðin séu mestmegnis af trúarlegum uppruna og kvæðasafn þetta hafi verið kallað *Eldri-Edda* eða *Skálða-Edda*. Næstum öld síðar hafi hinn frægi ritsnillingur Snorri Sturluson tekið til við að rita *Snorra-Eddu* eða *Eddu* í lausu máli um goðafræðina og varpað ljósi á brotakennd eldri kvæði. Hann hafi fært allt efnið í auðskilinn og skýran búning sem sé auðveldur aflestrar og kallist einnig *Yngri-Edda*.¹¹²

Carlyle gerði bókmenntasögunni sannarlega skil og vakti athygli á liðnum jöfrum íslenskrar ritmenntar. Fiske þekkti augljóslega *Sæmundar-Eddu* eða *Eldri-Eddu* því hann nefndi hana í bréfi til Warners.¹¹³ Fiske las Carlyle af áhuga. Hugurinn staldraði við hjá fornmönnum og hann skrifaði Warner 28. janúar 1847:

Í stað þess að drífa mig í að lesa grísku og latínu, stærðfræði og mælskulist – hinar fjórar æðri vísindagreinar nútímans¹¹⁴ – flækist ég yfir í alls konar námsgreinar sem ekki eru skylda, þar til afvegaleiddur hugur minn loks staðnæmdist við skandínavísk tungumál og bókmenntir, að hluta til fyrir áhrif frá bók Carlyles, „Heroes and Hero-Worship,“ dásemdir sem kynslóð nútímans getur ekki skilið að fullu og að hluta til vegna skrifa hins æruverðuga sendifulltrúa okkar á Ítalíu. Þetta kaus ég mér sjálfur af óviðráðanlegri elju.¹¹⁵

¹¹² Thomas Carlyle, *On heroes, hero-worship and the heroic in history*, s. 15.

¹¹³ Willard Fiske, s. 12.

¹¹⁴ Hér nefndi hann „quadrivium“ og vísar hann til hinna fjögurra æðri vísindagreina af hinum sjö frjálsu menntum á miðöldum, þær voru reikningur, rúmfræði, stjarnfræði og tónlist.

¹¹⁵ *CUL*. Fiske Papers.13-1-1165. Fiske til Charles Warners 28. janúar 1847. Í kaflanum „Swedish studentlife“ sagði Fiske enn fremur frá því að þessi bók hefði haft mest áhrif á hann af því sem hann hefði lesið um norræna

Sigrún Pálsdóttir telur að þetta rit hafi án vafa aukið áhuga breskra menntamanna á norrænni menningu í að minnsta kosti 50 ár eftir útkomu hennar.¹¹⁶ Fiske langaði ákaflega til að hitta Carlyle og sneri sér í byrjun ágústs árið 1850 til James John Garth Wilkinson (1812–99), sem var rithöfundur og góðkunningi Carlyles. Fiske hafði kynnst honum nokkru áður en skipið, sem hann hafði fengið far með, lagði úr höfn í Bandaríkjunum áleiðis til Evrópu. Wilkinson hjálpaði honum til að freista þess að ná fundi skáldsins með bréfi sem Fiske hafði með sér.¹¹⁷ Bréfið er dagsett 7. ágúst 1850 og segir þar að handhafi bréfsins sé ungur vinur Wilkinsons á leið frá Ameríku til Skandinavíu til að fylgja þeirri löngun sinni að kanna líf og verk norrænna manna. Hann ætli að búa í Kaupmannahöfn og Stokkhólmi og einnig að fara til Íslands. Carlyle hafi kveikt í honum brennandi áhuga með „Óðni“ og öðrum verkum og hann langi afskaplega mikið til að ræða við skáldið, sé þess nokkur kostur áður en hann leggi í ferðina. Wilkinson sagðist fullviss þess að Carlyle yrði ekki fyrir vonbrigðum með hann því orð úr munni ungra manna gefi oft mikilvægan tón og áhrifamikil litbrigði.¹¹⁸

Fiske var bókmenntalega sinnaður og las talsvert af ljóðum og lausu máli í frítíma sínum eins og fyrr var nefnt. Hann hafði kynni af bandaríska skáldinu Henry Wadsworth Longfellow (1807–82), sem skrifaði frásagnir og orti kvæði undir norrænum áhrifum, einkum frá Tegnér, bæði hvað varðaði efnistöð og stílbrögð og hafði Fiske mætur á ljóðum hans. Sumarið 1835 hafði Longfellow dvalist tvo mánuði í Stokkhólmi og Uppsölum og kynnst Karl Fredrik Lignell (1778–1846), prófessor við Uppsala-háskóla, sem kenndi honum sænsku.¹¹⁹ Á heimleiðinni dvaldi hann tvær vikur í Kaupmannahöfn og kynntist Finni Magnússyni og Rafn, sem gerði Longfellow að félagi í Fornritafélaginu danska.¹²⁰ Fiske þekkti til ferðar Longfellows og margt í Norðurlandaferð hans minnir á hvernig Longfellow

menningarsögu. *Memorials of Willard Fiske III*, s. 4; *Willard Fiske*, s. 12. „Instead of sticking to my Greek and Latin, my mathematics and orations – that quadrivium of my day – I strayed away over all sorts of fields of illegitimate study, until at last, partly through the influence of Carlyle’s ‚Heroes and Hero-Worship‘, the fascination of which none of you of the present generation can fully understand, partly through the influence of certain writings of our present honored minister to Italy ... to which I devoted myself with irrepressible assiduity.“

¹¹⁶ Sigrún Pálsdóttir, *Icelandic Culture in Victorian Thought: British Interpretations (c.1850–1900) of the History, Politics and Society of Iceland*. Óútgefin drg. Oxford: University of Oxford, 2000, s. 55.

¹¹⁷ Wilkinson hafði meðal annars skrifað ævisögu Emmanuels Swedenborgs og guðfræði hans „New Church“ eins og stefna hans var kölluð og var guðfræðikenning með dulúðlegu og óræðu ívafi. Caroline, móðir Fiskes, var áhangandi stefnunnar eins og margir í ætt hennar.

¹¹⁸ *Willard Fiske*, s. 13. „The bearer of this is a young friend of mine who is now on his way from America to Scandinavia, to carry out a felt mission of exploring the life and works of the Norsemen. He is going to live in Copenhagen and Stockholm, and to visit Iceland for this purpose. And as you have contributed to set him on fire with this ardor by your ‚Odin‘ and other works, he desired greatly to have a few words of mouth with you if possible, before starting. I know you will not be displeased to see him since a word dropped into a young man’s cup is often an important tincture.“ White hélt því fram að bréfið hefði ekki verið afhent.

¹¹⁹ Newton Arvin, *Longfellow: his life and work*. Boston: An Atlantic Monthly Press Book, 1963, s. 31.

¹²⁰ [Stefán Einarsson], „Longfellow and Scandinavia“. *Skírnir: tímarit hins íslenska bókmenntafélags* 122 (1948), s. 218.

hagaði ferð sinni nokkrum árum áður. Longfellow birti árið 1841 ljóðið „The Skeleton in Armour“. Ljóðið er ort undir áhrifum frá formi Tegnér. Hugmyndin að kvæðinu kviknaði þegar menn fundu beinagrind með brjóstvörn úr látúni í jörð nálægt Fall River og menn þóttust vissir um að hér væri um að ræða beinagrind af norrænum manni.¹²¹ Ljóðið var ort út frá sögum sem spunnust um hana.¹²² Fiske hafði lesið bæði um uppgröft beinagrindarinnar og kvæði Longfellows. Einnig varð Longfellow að yrkisefni hringturninn í Rhode Islande sem Rafn hafði talið vera af norrænum uppruna (sjá hér á s.47). Þetta tvennt þótti skjóta stoðum undir veru norrænna manna á svæðinu.

Longfellow var einn af áhrifamönnum á menningarsviðinu í Bandaríkjunum fyrir 1850. Hann lærði nokkuð bæði í dönsku og sænsku og stofnaði til kynna við ýmsa norræna framámenn.¹²³ Þá sótti hann sér yrkisefni í norrænar bókmenntir sem hann hafði tækifæri til að kynna sér vel. Longfellow þýddi sjálfur ljóðið „Nattvardsbarnen“ eftir Tegnér, en það kvæði hafði áhrif á Fiske. Fleira má nefna af skáldskap Longfellows sem ort er undir norrænum áhrifum, til dæmis „The Challenge of Thor“ sem hann orti 1849. Hann þýddi einnig verk úr dönsku. Rafn hafði veitt honum tilsögn í íslensku en dvöl hans í Kaupmannahöfn varð ekki nægilega löng til þess að hann hefði verulegt gagn af kennslunni. Kynni Longfellows af íslenskum bókmenntum voru einkum *Eddurnar* báðar, *Heimskringla* og sumar af fornsögnum.¹²⁴

Á árunum 1820 til 1850 fimmfaldaðist bókaútgáfa í Bandaríkjunum. Skoski höfundurinn Walter Scott (1771–1832) var efstur á sölulistum fram til borgarastyrjaldarinnar árið 1861.¹²⁵ Hann byggði á norrænum sögnum í ritum sínum eins og *The Pirate* frá 1822, sem er gædd fjöri og líkleg til að hrífa unga menn. Barnes telur að Scott hafi þegið hugmyndir frá *Eiríks sögu rauða* um spákonuna Norna í skáldsögunni *The Pirate*.¹²⁶ Árið 1812 birti ritið *Illustrations of Northern Antiquities* langan útdrátt úr *Eyrbyggja sögu* í þýðingu Scotts.¹²⁷ Hann var hugfanginn af norrænum fræðum og ritaði um þau af næmni og þekkingu.

¹²¹ Var til dæmis skrifað um fornleifar í *American Monthly Magazine* January (1836) og mörg fleiri blöð.

¹²² P. C. Headley, *The Island of Fire: or a Thousand Years of the Old Northmen's Home, 874–1874*. New York: Charles T. Dillingham, 1874, s. 63; Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 61.

¹²³ Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 27–70.

¹²⁴ Andrew Hilen, *Longfellow and Scandinavia: A Study of the Poet's Relationship with the Northern Languages and Literature*. New Haven: Yale University Press, 1947, s. 88.

¹²⁵ *Verdenslitteratur historie: Realismen 1830–1860* 8. Under Redaktion af J. J. Billeskov Jansen, Hakon Stangrup og P. H. Traustedt. København: Politiken, 1973, s. 357.

¹²⁶ Geraldine Barnes, *Viking America*, s. 90.

¹²⁷ [Walter Scott], „Abstract of the Eyrbyggja-saga, being the early Annals of that District of Iceland lying around the Promontory called Snæfells“. Þýð. W. S. *Illustrations of Northern Antiquities, from the earlier Teutonic and Scandinavian Romances; being an Abstract of the Book of Heroes, and Nibelungen Lay; with Translations of metrical Tales from the Old German, Danish, Swedish, and Icelandic Languages with Notes and Dissertations*. Edinburgh: Longman, 1814, s. 477–513.

Scott kemur fyrir í skrifum Fiskes hvað eftir annað. Skáldsögur og kvæði Scotts voru margar undir áhrifum riddarasagna og með norrænu ívafi. Þær náðu verulegri útbreiðslu og féllu inn í tíðarandann. Má nefna kvæðið „Harold the dauntless“ sem birtist 1817 og skáldsöguna *Ivanhoe* frá 1819.

Meðal menntamanna bar á aukinni kröfu um raunsæi í bókmenntum og þær áttu að höfða til sem flestra innflytjenda sem ákveðið höfðu að gerast Ameríkumenn. Þær skyldu auðvelda þeim að læra góða ensku og lúta reglum og lögum í nýju heimkynnum.

2.2 Sagnfræðirit um norræna menningu

Gerð hefur verið grein fyrir þeim norrænu bókmenntum sem vöktu áhuga í Bandaríkjunum en nú verður vikið að sagnfræðilegum ritum því það er athyglisvert að skoða þau rit sem voru í umferð á unglingsárum Fiskes og tengjast sagnfræði. Áður en Fiske ákvað að fara í ferð sína til Norðurlanda 1850 hafði allnokkuð komið út af efni á ensku sem tengdist Íslandi. Ekki er ætlunin að telja öll þau rit hér, aðeins þau sem vöktu mikla athygli í Bandaríkjunum og voru aðgengileg. Einnig eru þau rit höfð í huga sem á einhvern hátt fjalla um bækur og bókmenningu, sem Fiske hafði áhuga á frá unga aldri.

Ekki er unnt að segja til um hvort hann hefur lesið allar bækurnar heldur skal einungis bent á að auðvelt var að nálgast þær. Fyrsti Bandaríkjamaðurinn, sem varð til þess að skrifa um Norðurlandabúa svo nokkru nam, var fræðimaðurinn Henry Wheaton, en hann var sendur á vegum utanríkisþjónustunnar til Danmerkur árið 1827 og dvaldist í Kaupmannahöfn til ársins 1835. Hann kynntist vel landi og þjóð og gerði sér far um að afla sér þekkingar á grannþjóðunum. Þekktasta framlag hans um norræn málefni birtist í bókinni *History of the Northmen, or Danes and Normans, from the earliest Times to the Conquest of England by William of Normandy* sem kom út í Philadelphia 1831 og var yfirlit yfir sögu og menningu norrænna þjóða á miðöldum.¹²⁸ Í bókinni fór hann jákvæðum og skáldlegum orðum um Ísland. Sögur af konungum Danmerkur og Noregs voru Wheaton hugstæðar og hann skrifaði þar einnig um *Heimskringlu* Snorra Sturlusonar.¹²⁹ Fiske minntist á þessa bók og aðdáun sína á henni í erindi sem hann hélt árið 1877.¹³⁰ Wheaton birti líka greinar í blöðum, sem tóku til umfjöllunar menningarmál á breiðum grundvelli, eins og í *The North American Review* og í *The American Quarterly Review*. Bæði tímaritin voru virt alhliða menningarrit. Fjallað var um

¹²⁸ Oscar J. Falnes, „New England interest in Scandinavian Culture and the Norseman“, s. 215.

¹²⁹ Henry Wheaton, *History of the Northmen, or Danes and Normans, from the earliest Times to the Conquest of England by William of Normandy*. Philadelphia: Carey and Lea, 1831, s. 266–349 ; [Edward Everett], „Antiquitates Americanæ, sive Scriptores Septentrionales Rerum Ante-Columbianarum in America“, s. 89–118.

¹³⁰ Willard Fiske, s. 11.

fund Leifs Eiríkssonar á Norður-Ameríku og dvöl hans og félaga hans í landinu. Wheaton benti á að landfræðilega séð væru Ísland og Hellas áþekkt með fjalllendi og vissa einangrun milli héraða. Alþingi væri ekki ólíkt ráði Hellen og ólympísku leikarnir ættu sér hliðstæðu í leikum, sem fram fóru á Þingvöllum. Báðar væru þjóðirnar sæfarar. Síðast en ekki síst hefðu þjóðirnar báðar lagt heiminum til mikilsverðar bókmenntir.¹³¹

Orkneyingurinn Samuel Laing (1780–1868) gaf út *Heimskringlu* Snorra Sturlusonar í enskri þýðingu sem prentuð var árið 1844 undir heitinu *Chronicle of the Kings of Norway*.¹³² Hann skrifaði í formála að mikilvægt væri fyrir Bretana að hafa verkið á ensku því Norðmenn hefðu haft umtalsverð áhrif á Englandi nokkrum öldum áður. Enskir lesendur gætu lært af því hvers konar fólk það hefði verið sem lagði undir sig Northumberland, East Anglia og fleiri svæði.¹³³ Enski fræðimaðurinn Andrew Wawn (1944–) hefur sýnt fram á að Laing hafði umtalsverð áhrif í Bretlandi og vakti áhuga á norrænni menningu. Ætla má að áhrifin hafi einnig náð til Norður-Ameríku. Laing hafði bókmenntalegan áhuga og fannst sagan með því fegursta í íslenskum bókmennum og með henni væri hápunkti náð.¹³⁴

2.3 Frásagnir ferðamanna fyrir 1850

Ísland sem ferðamannaland vakti athygli vegna þess að lítið var vitað um það erlendis. Náttúra sem var engu lík og fornar bókmenntir löðuðu að fólk og ekki spillti fyrir að landið var einangrað og erfiðleikum bundið að komast þangað. Fiske gat þess í Íslandsferð sinni 1879 að hann hefði lesið flestallar ferðabækur um Ísland og má ætla að hann hafi sem ungur maður lesið það sem hann komst yfir af slíkum bókum sem út komu á ensku fyrir 1850.

Úti í heimi fór sögum af eyjunni í norðri sem áhugaverðu landi, einkum vegna sérstakrar og óvenjulegrar náttúru, en einnig hlutu frásagnir um ritmenningu og tilurð bókmennta sinn sess.¹³⁵ Hér verður stiklað á nokkrum þeirra skrifa sem minnst á bækur eða bókmenningu í landinu og kunna að hafa örvað huga Fiskes þar sem hann var næmur á þess konar efni. Reikna má með að allar umsagnir um bækur og bókmenningu hafi höfðað til hans þar sem áhugi á þeim efnum var þegar til staðar. Dæmin eru tekin úr frásögnum sem komu út á ensku fyrir 1850, áður en hann lagði í ferð sína, og áhersla lögð á umfjöllun um bækur.

¹³¹ Oscar J. Falnes, „New England interest in Scandinavian Culture and the Norseman“, s. 218–19.

¹³² Andrew Wawn, „Hugmyndir um hin fornu Norðurlönd á Bretlandi og í Bandaríkjunum“, s. 131–43; Geraldine Barnes, *Viking America*, s. 37–38.

¹³³ Samuel Laing, „Preface“. *The Heimskringla or Chronicle of The Kings of Norway I–III*. Translated from the Icelandic of Snorro Sturluson, with a Preliminary Dissertation. London: Longmans, 1844, s. iv.

¹³⁴ Andrew Wawn, „The Cult of ‚Stalwart Frith-thjof‘ in Victorian Britain“. *Northern Antiquity: The Post-Medieval Reception of Edda and Saga*. Ed. by Andrew Wawn. Middlessex: Hisarlik Press, 1994, s. 222.

¹³⁵ Gary Aho, „Með Ísland á heilanum: Íslandsbækur breskra ferðalanga 1772–1897“. Þýð. Jón Karl Helgason. *Skírnir* 167 (1993), s. 205–58.

Ferðalangar komu frá mörgum löndum til Íslands fyrir 1850 og gerðu ferð sinni og reynslu skil á fleiri tungum en ensku.

Sumir ferðalanganna komu eingöngu til að njóta náttúrunnar, aðrir í vísindalegum tilgangi til að safna jurtum eða steinum, enn aðrir í leit að menningunni og nokkrir söfnuðu hér menningarverðmætum, ýmist handritum eða munum, svo sem kirkjugripum. Sum rit þeirra voru vandlega unnin og gáfu haldgóðar upplýsingar, önnur voru full af hleypidómum og rangfærslum. Rit Blefkens er til dæmis þekkt slíkt rit. Geta má einnig kortagerðarmanna eins og Olaus Magnus, Sebastians Münsters og Abrahams Ortelius en fyrir atbeina þeirra rataði Ísland á heimskortið. Þetta eru heimildir um áhuga og einnig ranghugmyndir Evrópumanna á 16. og 17. öld á Íslandi. Eftir miðja 18. öld tók að gæta rómantískra hugmynda og þjóðernishyggu sem breyttu afstöðu manna.¹³⁶

Sumarliði Ísleifsson (1955–), sagnfræðingur, hefur sýnt fram á að ímynd Íslands meðal annarra þjóða tók breytingum á síðari helmingi 18. aldar og varð raunsærri, ekki síst með riti danska vísindamannsins Niels Horrebows (1712–60), *Tilforladelige efterretninger om Island*, sem kom út í Kaupmannahöfn 1752. Höfundur var fjölfróður og hafði meðal annars lagt stund á lögfræði, stjórnufræði og stærðfræði. Sumarliði sagði enn fremur að rit eins og *Áreiðanlegar frásagnir um Ísland* eða *Tilforladelige efterretninger om Island* hafi skipt sköpum varðandi ímynd lands og þjóðar og að markmið Horrebows hafi verið að bjarga Íslandi úr þeirri neikvæðu umræðu sem það jafnan fékk í ferðabókum, einkum frá 16. öld. Það var árið 1749 sem Horrebow kom til Íslands á vegum danska vísindafélagsins. Dvaldist hann á landinu í tvö ár og kynnti sér allt frá náttúrufyrirbærum að mannlífi. Þegar hann kom heim til Danmerkur skrifaði hann bók um það sem hafði rekið á fjörur hans. Bókinni fylgdi greinargott kort af Íslandi og tafla um veðurathuganir hér frá 1. ágúst 1749 til 30. júlí 1751. Bók Horrebows var gefin út á ensku í London 1758.¹³⁷

Horrebow hrakti neikvæðar frásagnir þýska borgarstjórans Johannis Andersons (1674–1743) í bókinni *Nachrichten von Island, Grönland und der Strasse Davis* lið fyrir lið.¹³⁸ Nýir tímar voru runnir upp og menn voru kröfuharðari um sannleiksgildi frásagna en áður.¹³⁹ Í ensku útgáfu bókar Horrebows segir að hann hafi viljað bjarga Íslandi „úr því myrkri sem það hefur svo lengi verið sveipað; ekki síst vegna þess að varla er til land sem umheimurinn veit

¹³⁶ Sumarliði Ísleifsson, „Villimenn Norðursins verða Hellenar Norðursins“. *Ímyndir og ímyndafræði: Greinasafn*. Ritstj. Clarence E. Glad. Reykjavík: ReykjavíkAkademían, 2011, s. 114; Sumarliði Ísleifsson, *Ísland: framandi land*. Reykjavík: Mál og menning, 1996, s. 84.

¹³⁷ Titill á ensku: *The natural History of Iceland*.

¹³⁸ Bók Andersons kom út í Hamborg 1746 og á dönsku 1748.

¹³⁹ Uno von Troil, *Bréf frá Íslandi*. Haraldur Sigurðsson íslenskaði. Reykjavík. Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1961, s. 14–15.

minna um eða hefur gert sér ósannari mynd af, einkum vegna frásagna sem hafa verið gefnar út um það og eru fjarri því að vera sannar eða áreiðanlegar“.¹⁴⁰ Horrebow sagði frá prestum í landinu, fermingarfræðslu barna sem væri í góðu lagi og að barnalærdómsbók Pontoppidans biskups væri lögð til grundvallar fræðslunni. Horrebow fjallaði um menningarástand íbúanna og má sem dæmi nefna menntun ungs fólks og presta.¹⁴¹ Hann taldi meginhluta þjóðarinnar vera vel skrifandi skýrleiksfólk og sagði frá gáfumönnum eins og Árna Magnússyni (1663–1730) handritasafnara og Þormóði Torfasyni (1636–1719) fornfræðings.¹⁴²

Hvað varðar ferðalýsingar á ensku var brotið í blað með fyrsta breska rannsóknarleiðangrinum sem lagði upp í Íslandsferð. Árið 1772 kom leiðangur til landsins og fór auðugur Englendingur, Sir Joseph Banks (1743–1820), fyrir honum. Banks safnaði og lét safna handa sér íslenskum handritum og árið eftir dvöl sína á Íslandi gaf hann British Museum nálægt 120 bækur og á bilinu 30–40 handrit.¹⁴³ Halldór Hermannsson taldi að ekkert í safni Banks hafi verið sérstaklega mikilsvert.¹⁴⁴ Urðu bækur þessar þó stofn hins íslenska bóka- og handritasafns, sem þar er varðveitt.¹⁴⁵ Anna Agnarsdóttir (1947–) sagnfræðingur lýsir því að Banks hafi sent menn til prentsmiðjunnar að Hólum til þess að kaupa eintök af öllu því sem prentað hafði verið þar.¹⁴⁶ Með honum í ferðinni var sænski guðfræðingurinn Uno von Troil (1746–1803) sem seinna ritaði bókina *Bref rörande en resa til Island MDCCLXXII*. Hún kom út í enskri þýðingu *Letters from Iceland* árið 1780. Von Troil gaf greinargóðar lýsingar á upplifun sinni á Íslandi. Fjórtánda bréfið, sem er um íslenskar bókmenntir, er til herra kansellíráðs og riddara Johans Ihre (1707–80), en hann hafði sérstaka þekkingu á íslenskum bókmenntum enda málvísindamaður og norrænufræðingur. Andlegu lífi voru gerð nokkuð góð skil. Sagt var frá menningarástandi Íslendinga, biskupsstólunum og menntun ungra manna. Fimmtánda bréf, sem er einnig til Ihre, var um prentsmiðjur á Íslandi og gerði von Troil góða grein fyrir upphafi prentlistarinnar í landinu og hvað hafi verið prentað fyrstu aldirnar, einkum gerði hann grein fyrir því, sem á einhvern hátt höfðaði til Svía. Hann endaði bréfið á því að segja: „Skrá um allar íslenskar bækur prentaðar gæti verið fróðleg, en af því að

¹⁴⁰ Niels Horrebow, *Frásagnir um Ísland*. Steindór Steindórsson íslenzkaði. Reykjavík: Bókfellsútgáfan, 1966, s. 24.

¹⁴¹ Niels Horrebow, *Frásagnir um Ísland*, s. 220.

¹⁴² Niels Horrebow, *Frásagnir um Ísland*, s. 220–21 og 241–44.

¹⁴³ Heimildum ber ekki saman um þessar tölur. Halldór Hermannsson telur þau hafa verið 30 og síðar 10 í viðbót, „Joseph Banks and Iceland“, s. 15; Í „Voyage en Islande, fait par ordre de La Majesté Danoise“, höf. Óþekktur. *The Edinburgh Review* 3:5 (1803–04), s. 335 eru þau talin rúmlega 300.

¹⁴⁴ Halldór Hermannsson, *Sir Joseph Banks and Iceland*. (Islandica XVIII), s. 17.

¹⁴⁵ Uno von Troil, *Bréf frá Íslandi*, s. 17.

¹⁴⁶ Anna Agnarsdóttir, „Sir Joseph Banks and the exploration of Iceland“. *Sir Joseph Banks: A Global Perspective*. Ed. R. E. R. Banks, B. Elliott, J. G. Hawkes o. fl. [London]: The Royal Botanic Gardens, 1994, s. 39.

ég get ekki gert hana svo úr garði sem skyldi, þótti mér ekki taka því að senda yfirlit um þær rúmlega þrjú hundruð bækur, sem mér eru kunnar, og nokkuð á annað hundrað bindi, sem ég á sjálfur.“¹⁴⁷ Von Troil undirstrikaði aðkomu Svía á íslenskum ritmenningararfi. Í 16. bréfi til Ihres fjallaði von Troil um söfnun Svía á íslenskum handritum á 17. öld. Hann sagði frá hvernig Jón Jónsson (1636–79), sem kallaðist Rúgmann, frá Rúgsstöðum í Eyjafirði kom með íslensk handrit til Svíþjóðar og vann fyrir Svía við þýðingar og útgáfur handritanna og hvernig álitlegt safn íslenskra handrita varð til í Svíþjóð. Enn fremur er gerð grein fyrir því hvaða sögur komu prentaðar í hendur almennings, flestar í Svíþjóð, og þeir menn tíundaðir sem að útgáfunum stóðu. Einnig eru þarna kaflar um íslenskar bókmenntir og fornan skáldskap, áhugaverðir fyrir mann eins og Fiske. Von Troil gaf með þessu nokkuð góða mynd af stöðu bókmenningar á Íslandi sem var vel fallin til að vekja áhuga. Hann nefndi einnig mikilvægi sænsku fornfræðanefndarinnar fyrir rannsóknir, þýðingar og útgáfu íslenskra handrita. Hann sagði frá söfnun Dana á íslenskum handritum og bætti svo við:

Allur þorri forníslenzku handritanna var því kominn til Stokkhólms eða Kaupmannahafnar, þegar þeir Árni Magnússon og Páll Vídalín fóru af Íslandi til Kaupmannahafnar árið 1712 [...] Þrátt fyrir margar tilraunir gat ég ekki fengið annað keypt en óheilt handrit af Sturlungu. Á Íslandi þýðir ekki framar að spyrja eftir fornum, íslenzkum sagnabókum. Auk hinna fögru handrita í vörzlu fornfræðasafns vors og hinna frábæru íslenzku sagnabóka, sem Árni Magnússon gaf Háskólabókasafninu í Kaupmannahöfn, kunna að vera nokkur þýðingarlítill smásöfn í eigu einstakra manna.¹⁴⁸

Arvid Hjalmar Uggla, sem hefur skrifað talsvert um bókasöfnun, taldi von Troil vera fyrsta sænska bókasafnarann sem hefði eignast sæmilega gott safn íslenskra bóka.¹⁴⁹

Fleiri Bretar höfðu áhuga á eyjunni í norðri. John Thomas Stanley (1766–1850), sem var náttúrufræðingur að mennt, gerði út leiðangur til Íslands og Færeyja 1789. Út kom þriggja binda verk um leiðangurinn *The Journals of the Stanley Expedition to the Faroe Islands and Iceland in 1789*. Þrír menn voru ráðnir til ferðarinnar til þess að skrá í máli og myndum það sem fyrir bar. Minnst er stuttlega á að biskupinn Hannes Finnsson, sem var nýtekinn við

¹⁴⁷ Uno von Troil, *Bréf frá Íslandi*, s. 99.

¹⁴⁸ Uno von Troil, *Bréf frá Íslandi*, s. 101–102.

¹⁴⁹ Arvid Hj. Uggla, „Uppsala Universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur: några meddelanden“, s. 541.

embætti eftir föður sinn, hafi átt mikið og dýrmætt bókasafn.¹⁵⁰ Stanley þáði íslenskar bækur og keypti bæði handrit og bækur meðan á dvöl hans stóð í landinu.¹⁵¹

Ferðabók Eggerts Ólafssonar (1726–68) og Bjarna Pálssonar (1719–79), sem kom út á dönsku árið 1772, birtist árið 1805 á ensku sem *Travels in Iceland: performed 1752–1757 by order of his Danish Majesty*.¹⁵² Þar eru sérlega greinargóðar lýsingar á hegðun og venjum manna, landfræðilýsingar, jarðfræði og dýrafræði, svo fátt eitt sé nefnt. Bókin er góð heimild um Ísland og Íslendinga á 18. öld, náttúrufar, lífshætti og landsnyttjar hvers konar, þekkingu og vanþekkingu. Á nokkrum stöðum er komið inn á leiki og fornar bókmenntir.¹⁵³ Fjallað er um sagnaritun, sögu landsins auk þess sem tungumálinu eru gerð stutt skil.¹⁵⁴ Einnig eru upplýsingar um fornar ristur.¹⁵⁵ Kort er af landinu og þrjú myndaprykk í ensku útgáfunni.

Nýjungaþyrstum ferðalöngum fjölgaði þegar komið var fram á 19. öldina og útgáfa á ferðalýsingum jókst að sama skapi. Árið 1811 kom bókin *Journal of a Tour in Iceland in summer of 1809* eftir náttúrufræðinginn William Jackson Hooker (1785–1865). Hann var breskur grasafræðingur og, eins og vel flestir erlendir ferðamenn sem til Íslands komu á fyrri hluta 19. aldar, hafði hann mestan áhuga á náttúru landsins. Hann gaf samt fleiru gaum þó að hann væri ekki sérstaklega upptekinn af bókmenningunni. Í bókinni er sagt frá stöðu trúmála í landinu, tungumálinu sem sé fornt, bóksögu Íslendinga, Jóni Matthíassyni (–1567) – fyrsta prentaranum – og prentsmiðjunum að Hólum, Hrappsey og Leirárgörðum, sagnariturunum og Íslendinga sögum.¹⁵⁶ Höfundur segir einnig frá því að landið hafi verið rúið af handritum og að yfirleitt séu fáar leifar fornra muna og þær lítils virði sem eftir séu.¹⁵⁷ Sjá má af ummælum þessum að landið hefur verið talið þurrausið af fornum menningararfi. Að vísu fóru leiðangursmenn ekki um allt land svo sennilega eru höfundarnir að tala um að á vissum landsvæðum sé orðin handritafátækt. Þessi skrif hafa að öllum líkindum haft áhrif á Fiske og

¹⁵⁰ Isaac S. Benner, „Dagbók 2“. *Íslandsleiðangur Stanleys 1789: Ferðabók*. John F. West bjó til prentunar á ensku fyrir Föroya Fróðskaparfélag. Steindór Steindórsson íslenskaði. Reykjavík: Örn og Örlygur, 1979, s. 236. Dagbækur Stanleys komu fyrst út á árunum 1970–1976.

¹⁵¹ James Wright, „Dagbók 1.“ *Íslandsleiðangur Stanleys 1789*, s. 156; Sumarliði Ísleifsson, *Ísland*, s. 118.

¹⁵² Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, *Travels in Iceland: performed by order of his Danish Majesty. Containing observations on the manner and customs of the inhabitants, a description of the lakes, rivers, glaciers, hot-springs, and volcanoes; of the various kinds of earths, stones, fossils, and petrifications; as well as of the animals, insects, fishes, & c.* Translated from the Danish. London: Richard Phillips, 1805.

¹⁵³ Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, *Travels in Iceland*, til dæmis s. 24–25 og 70–71.

¹⁵⁴ Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, *Travels in Iceland*, til dæmis s. 25–26.

¹⁵⁵ Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, *Travels in Iceland*, s. 70–71.

¹⁵⁶ William Jackson Hooker, *Journal of a Tour in Iceland in the Summer of 1809*. Yarmouth: J. Keymer, 1811, s. v–lxii.

¹⁵⁷ William Jackson Hooker, *Ferð um Ísland 1809*. Arngrímur Thorlacius íslenskaði og annaðist útgáfuna. [S.l.]: Fósturmold, 2000, s. xlviii. Höfundur er að þessu leyti undir áhrifum frá bók von Troil sem hann skrifaði úr leiðangri Banks 1772.

viðhorf hans áður en hann sjálfur hóf söfnun sína og sennilega valdið því að hann einbeitti sér alfarið að prentuðu efni.

Skotinn Sir George Steuart Mackenzie (1780–1848), sem var jarðfræðingur með áherslu á steinafræði, kom til Íslands 1810 og gaf ári seinna út veglega bók um leiðangur sinn *Travels in the Island of Iceland, during the summer of the year MDCCCX*. Önnur útgáfa kom út strax árið eftir eða 1812 og bendir það til að bókin hafi verið vinsæl. Rit hans var prýtt fjölda mynda og þótti fróðlegt. Hann fjallaði um menningu og menntun, um íslenska fornmenningu og sögu landsins, meðal annars prentlistarsögu. Hann segir frá því að þeir hafi komið í einu prentsmiðju landsins sem var við Leirá, litla og lélega trébyggingu, sem staðsett var í miðri mýrinni. Stofnunin sé rekin af bókmenntafélaginu sem herra Stephensen veiti forstöðu. Hann hafi einkaleyfi á prentpressunni og er svo ánægður með eigin rit að fáir aðrir komist að og enginn vilji leggja verk sín í svo stranga ritskoðun sem þar tíðkist. Ástand prentverksins sé sérlega skaðlegt fyrir bókmenntir landsins. Tveir menn vinni við prentsmiðjuna, þeir hafi venjulega og algenga prentpressu og búi til eigið blek úr olíu og sóti. Til séu átta stafasett, sex af gotneskri gerð og tvö af rómverskri með einstaka grískum stöfum. Þar hafi verið nokkuð af bókum sem prentaðar voru fáum árum áður og lágu þar til sölu. Þeir keyptu nokkrar bækur í prentsmiðjunni að Leirárgörðum.¹⁵⁸ Meðal annars *Essay of Man* eftir Pope sem var þýdd á íslensku.¹⁵⁹ Síðastliðinn vetur hafi engu munað að prentsmiðjan sópaðist burt í flóði og nú sé hún í hörmulegu ástandi.¹⁶⁰

Henry Holland (1788–1873), læknir að mennt, var með í ferðinni og skrifaði ferðalýsingu í dagbókarformi.¹⁶¹ Þeir félagar nutu mikillar gestrisni hjá Magnúsi Stephensen 1762–1833) dómstjóra að Leirá.¹⁶² Hann átti ágætt bókasafn, þar á meðal fjölda enskra bóka, skáldsögur, ljóðmæli, sagnfræðirit og heimspeki. Enn fremur voru þar ýmis smárit bæði í bundnu máli og óbundnu.¹⁶³ Magnús átti einnig gott safn klassískra rita og dýrmætt safn af

¹⁵⁸ Andrew Wawn, „Introduction“. *The Iceland Journal of Henry Holland 1810*. Ed. by Andrew Wawn. London: Hakluyt, 1987, s. 33.

¹⁵⁹ Var gefin út 1798 undir heitinu *Tilraun um manninn*. Þýðandi var séra Jón Þorláksson.

¹⁶⁰ George Steuart Mackenzie, *Travels in the Island of Iceland, during the summer of the year MDCCCX*. Edinburgh: Longman, 1811, s. 153; Henry Holland, *Dagbók í Íslandsferð 1810*. Íslensk þýðing og skýringar eftir Steindór Steindórsson. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1960, s. 130.

¹⁶¹ Henry Holland, *Dagbók í Íslandsferð 1810*, s. 21. Barnabarnabarn hans David Holland afhenti handritadeild Landsbókasafns Íslands handrit dagbókarinnar til varðveislu. Ber það safnmarkið Lbs. 3875-6, 4to.

¹⁶² Kristín Bragadóttir, „Maturinn er mannsins megin“. *Jarteinabók Gunnvarar matargóðu: tekin saman á sextugsafnmæli hennar 30. desember 2012*. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnússen, 2012, s. 39–40.

¹⁶³ Þetta efni er það sem nú er kallað smáprent og mörgum finnst fengur í. Fleiri eru þó þeir sem farga slíku efni eins og verður fjallað um í kafla 6.12.

íslenskum bókum, fornum og nýjum. Hann leiddi þá líka upp á loft og sýndi þeim bókasafn hins íslenska Landsuppfræðingafélags sem hann veitti forstöðu.

Í bókinni *European Delineator* frá 1815 er langur kafli um Ísland, legu landsins, veðurfar, heitar laugar og náttúrufyrirbæri. Einnig er klæðnaði fólks lýst ítarlega. Koparstunga í lit er af íslenskum bændum í sparifötum svo nokkuð sé nefnt. Bókmenntir og saga landsins fá sína umfjöllun. Það sem telja má neikvætt fyrir áhugafólk um bækur er eftirfarandi klausa:

Ekki eru fornar leifar í þessu landi þess verðar að um þær sé getið, ekki eru heldur lengur nokkrar gamlar bækur né handrit til þar, flestar þeirra sem einu sinni var hægt að stæra sig af, hafa verið leitaðar uppi af forvitnum mönnum frá öðrum löndum. Mörgum þeirra, sem innihéldu sögur og frásagnir en líka annála og kvæðaflauma eftir skáld þeirra, hefur verið komið fyrir í British Museum. Það eru trúlega óvenjulegar aðstæður í evrópskum bókmenntum sem urðu þess valdandi að skrif blómstruðu mjög vel í hinu fjarlæga þjóðveldi Íslendinga frá elleftu til fjórtándu aldar, og sem eru lausar við uppdiðktan skáldskap og sem töldu mörg hundruð vönduð og dýrmæt verk búin til á þessari eyju og geta fyllt stóra skrá.¹⁶⁴

Þessi ummæli voru ekki hagstæð fyrir þá sem voru á höttunum eftir rituðum arfi í einhverri mynd. En í bókinni kemur einnig fram að íslenska tungumálið sé elst og virðulegast allra talaðra mála á Norðurlöndum og þar sem það hefur verið haft í hávegum sem hreinasta mállyska germanskra mála hefur það vakið athygli margra djúpviturna fræðimanna sem hafa álitid það móðurtungu norsku, dönsku og sænsku, sem og að miklu leyti ensku.¹⁶⁵

Ebenezer Henderson (1784–1858), Skoti sem kom til Íslands til að færa Íslendingum eintök af Biblíunni, gaf árið 1818 út ferðabók.¹⁶⁶ Henderson hafði mestan áhuga á kristnum fræðum og hvernig best væri að stunda trúboð meðal Íslendinga, en gaf þó ítarlega lýsingu á

¹⁶⁴ *The European Delineator: containing brief, but interesting descriptions of Russia, Sweden, Denmark, Norway &c. Compiled from the most modern and approved authors.* Leeds: S. & T. Topham, 1815, s. 136–37. „The remains of antiquity in this country are not of a description worthy of mention; nor is there any longer in Iceland any ancient books, or manuscripts; the great number of them which it once could boast, having been eagerly sought for by the curious of different countries. A number of them, containing their sagas or sayings, as well as their annals, and poetical effusions of their scalds, or bards, are deposited in the British Museum. It is a truly singular circumstance in the history of European literature, that letters highly flourished in the remote republic of Iceland, from the eleventh to the fourteenth Century, and, independent of the fabulous Sagas, which might be counted by hundreds, the solid and valuable works then produced in this Island might fill a considerable catalogue.“

¹⁶⁵ *The European Delineator*, s. 137.

¹⁶⁶ Ebenezer Henderson, *Iceland or the Journal of a Residence in that Island during the Years 1814 and 1815: Containing Observations on the Natural Phenomena, History, Literature, and Antiquities of the Island and the Religion, Character, Manners, and Customs of its Inhabitants* 1–2. London: Hamilton, Hatchard, and Seeley, 1818. Var þýdd á íslensku af Snæbirni Jónssyni.

fornum bókmenntum og sögu landsins. Árið 1834 kom Englendingurinn John Barrow (1808–98) til landsins og skrifaði *A Visit to Iceland, by Way of Tronyem, in the “Flower of Yarrow” Yacht, in the Summer of 1834* sem hann gaf út í London ári síðar. Hann fjallaði nokkuð um bókmenningu á Íslandi. Þar sagði hann frá því að á lofti dómkirkjunnar í Reykjavík væri almenningsbókasafn sem innihéldi um sex þúsund bindi. Bæjarbúar hafi frjálsan aðgang að safninu og fái bækur lánaðar heim. Hann hnýtti svo við ummæli sín: „Í gamla daga voru Íslendingar að maklegheitum kunnir að ritstörfum og það er ánægjulegt að kynnast því að þeir halda enn við þeim rannsóknaranda og bókmenntalegri viðleitni sem auðkenndi forfeður þeirra.“¹⁶⁷ Barrow lýsti líka komu sinni til Bessastaða og sagði bókasafn skólans þar vera „þröngt og óhreint herbergi með töluverðu af bókum, einkum latneskum og grískum. Margar voru þær guðfræðilegs efnis og allar í bendu.“¹⁶⁸ Barrow undraðist getu manna til að lesa erlend tungumál.

Árið 1840, sama ár og bók Carlyles um hetjur og hetjudýrkun sem Fiske hafði hrifist af, kom út í London *A Winter in Iceland and Lapland* eftir Arthur Dillon (1812–92). Fyrri bindi af tveimur fjallar alfarið um Ísland. Stuttlega er gerð grein fyrir sögu íslenskrar prentlistar og Hinu íslenska bókmenntafélagi. Prentsmiðjunum tveimur að Leirárgörðum og Viðey eru gerð skil. Blöðin *Sunnanpósturinn* og *Klausturpósturinn* eru nefnd. Einnig er þess getið að landið sé ríkt af handritum og að Banks hafi haft með sér til Englands meira en 300 þeirra og gefið British Museum, og að fornfræðafélagið danska hafi gefið mörg þeirra út. Getið er um fornan skáldskap og goðafræði.¹⁶⁹ Ást Íslendinga á skáldskap er rómuð, bæði í bundnu og lausu máli. Minnst er á stórvirki í þýðingum annarra tungumála á íslensku, svo sem *Hómerskviður* í þýðingu Sveinbjarnar Egilssonar og þýðingu séra Jóns Þorlákssonar á Bægisá á *Paradísarmissi* Miltons. Dillon hélt því fram að mikil líkindi væru með enskri og íslenskri tungu.¹⁷⁰ Vitneskja um skyldleika mála er hvetjandi fyrir hvern þann sem hefur áhuga á tungumálum. Það hefur hugsanlega haft þau áhrif á Fiske að hann hafi talið að íslenska væri auðvelt tungumál fyrir sig.

Margir hinna erlendu ferðamannanna sem hér fóru um sveitir fjölyrtu því um bækur og bókmenningu. Víst má telja að flestir þessara manna hafi sett sig vandlega inn í það sem ritað hafði verið áður og þeir veittu sömu hlutum athygli og rit þeirra minna hvert á annað. Að jafnaði voru frásagnirnar mjög jákvæðar í garð menningarstöðu landsmanna, að minnsta kosti

¹⁶⁷ John Barrow, *Íslandsheimsókn: Ferðasaga frá 1834*. Haraldur Sigurðsson þýddi. Reykjavík: Uglan, 1994, s. 33–34.

¹⁶⁸ John Barrow, *Íslandsheimsókn*, s. 124.

¹⁶⁹ Arthur Dillon, *A Winter in Iceland and Lapland* 1. London: Henry Colburn, 1840, s. 266–69.

¹⁷⁰ Arthur Dillon, *A Winter in Iceland and Lapland* 1, s. 270–72.

hvað varðaði fornan bóklegan menningararf. Bækurnar voru aðgengilegar og eru líkur á að Fiske hafi lesið þær flestar eða allar.

Samkvæmt skrá Haralds Sigurðssonar (1908–95) bókavarðar, *Skrif erlendra manna um Ísland og Íslendinga* komu afar margvísleg rit út um Ísland og í kjölfar *Antiquitates Americanæ* birtust margs konar skrif um fund Norður-Ameríku og mundi sumt af því flokkast undir hugtakið skrökferðasögur og er ferðasaga Zeni-bræðra dæmi um það. Annar þeirra, Nicolo Zeno, sigldi árið 1390 norður í höf en bróðirinn Antonius bjó 14 ár í Fríslenda eða Færeyjum og skrifaði um dvöl sína þar.¹⁷¹ Þeir upplýstu menn við Miðjarðarhafið og um siglingar Íslendinga.¹⁷² Ferðabókin er vönduð hið ytra og er fallega myndskreytt með tréristum og koparstungum og í henni er landabréf af Norðurlöndum. Bókin var samin hundrað og fimmtíu árum eftir að atburðir þeir gerðust, sem hún hermir frá.¹⁷³ Nicolo Zeno hinn yngri samdi bókina eftir minni því að frumheimildum, bréfum og ferðalýsingu Antonios Zenos, hafði hann glatað í æsku.¹⁷⁴

Sagnir voru einnig um að Kólumbus hefði komið til Íslands 1477 og heyrt þar af norrænum sæförum og landafundum í vestri og að það hafi hvatt hann til siglingar vestur um höf.¹⁷⁵ Ferðinand sonur hans gaf út ævisögu hans 1571 í Feneyjum.¹⁷⁶ Nokkrir fræðimenn urðu uppþeknir af þessari tilgátu, meðal annars Finnur Magnússon leyndarskjalavörður, sem stundaði fræðimennsku í Kaupmannahöfn.¹⁷⁷ Fiske gat um sögu þeirra Zeni bræðra í inngangi að einni bókaskrá sinni.¹⁷⁸

Fræðimaðurinn Edward Everett (1794–1865) skrifaði ásamt öðrum um þetta og vakti einnig athygli á að Torfæus hefði fjallað um landafundi norrænna manna í Vesturheimi í riti

¹⁷¹ Þorvaldur Thoroddsen, *Landfræðissaga Íslands: hugmyndir manna um Ísland, náttúruskoðun og rannsóknir fyrir og síðar* 1. 2. útg. Reykjavík: Ormstunga, 2003, s. 64–66.

¹⁷² Johan Enander, *Nordmännen i Amerika eller Amerikas upptäkt: Historisk afhandling med anledning av Columbifesterna i Chicago 1892–1893*. Rock Island: Lutheran Augustana Book Concern, 1893, s. 37–38.

¹⁷³ Nicolo and Antonio Zeno, *The discoverie of the Isles of Frisland, Iseland, Engroneland, Estotiland, Drogeo and Icaria, made by M. Nicolas Zeno, Knight and M. Antonio his brother*. London: [s.n.], [1600].

¹⁷⁴ Zenibræður, „Landafundur í Norðurvegi“. Haraldur Sigurðsson þýddi. *Glögg er gests augað: Úrval ferðasafna um Ísland*. Sigurður Grímsson valdi kaflana og sá um útgáfuna. Reykjavík: Menningar- og fræðslusamband alþýðu, 1946, s. 1–10; Andrea Di Robilant, *Irresistible North from Venice to Greenland on the Trail of the Zeni Brothers*. New York: Alfred A. Knopf, 2011, einkum s. 94–113.

¹⁷⁵ Edward Everett, „Antiquitates Americanæ, sive Scriptores Septentrionales Rerum Ante-Columbianarum, in America“. *North-American Review* 46:98 (1838), s. 199; Andrew Wawn, *The Vikings and the Victorians*, s. 108; Benedikt Gröndal, „Rafns Biographi“. *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*, s. 24.

¹⁷⁶ Alwyn A. Ruddock, „Columbus and Iceland: New Light on an old Problem“. *The Geographical Journal* 136:2 (1970), s. 177–89.

¹⁷⁷ Benedikt Gröndal, „Rafns Biographi“. *Breve fra og til Carl Christian Rafn med en Biographi*, s. 24.

¹⁷⁸ *Bibliographical Notices* V, dagsett í Flórens í maí 1890, s. 4.

sínu *Historia Vinlandiæ Antiqvæ*, sem kom út 1705¹⁷⁹ og einnig riti sínu *Gronlandia Antiqva, seu Veteris Gronlandiæ descriptio*, sem kom út árið eftir.¹⁸⁰

Dæmin sýna að úr nógu var að moða um ferðir manna í fortíð og nútíð. Ætla má að Fiske hafi kynnt sér vel allt tiltækt efni um land og þjóð en einkum það sem snerti bókmenningu þar sem hún var honum hugleikin, þótt ekki séu beinar heimildir fyrir því. Hann hefur því séð bæði jákvæða og neikvæða umfjöllun.

2.4 Áhrif norrænna innflytjenda í námunda við Fiske

Innflytjendur af norrænu bergi brotnir fluttust í stórum stíl til Nýja heimsins frá árunum kringum 1825. Þeir báru með sér menningu sína og höfðu áhrif á þá sem bjuggu þar fyrir. Fiske hefur haft ýmsar fregnir af Norðurlandabúunum í fylki sínu. Þeir þóttu vinnusamir, dugmiklir og ræktuðu ýmis andans mál. Um fimmtungur Norðmanna flutti vestur um haf fyrir 1850 og enn fleiri Svíar, en Danir og Finnar í minna mæli. Íslendingar fóru flestir síðar á öldinni og á því ekki við að fjalla um þá hér og áhrif þeirra á Fiske. Ekki eru heldur heimildir um að Fiske hafi hitt nokkurn sem var af íslensku bergi brotinn áður en hann lagði í ferð sína til Norðurlanda.

Athyglisvert er að skoða bréf norrænna innflytjenda í Bandaríkjunum frá árunum 1825 til 1850. Í bréfum sem þeir skrifuðu heim sögðu þeir frá hinu nýja lífi sínu í Vesturheimi og báru saman við lífið í gamla landinu. Bréfin voru iðulega lesin af fleirum en viðtakanda og var jafnvel birt efni úr þeim á prenti. Má taka dæmi af norsku bræðrunum Ole og Ansten Nattestad frá Numedal sem árið 1836 fóru til Vesturheims. Árið 1838 kom Ansten aftur til Noregs til að segja frá hinum nýja heimi. Hann hafði meðferðis handrit Ole bróður síns að bók um nýju heimkynnin. Þannig varð Ole Nattestad höfundur að einni af fyrstu bókunum um nýja landið fyrir vestan sem gefin var út í Drammen 1839.¹⁸¹ Norðmenn settust einkum að í Wisconsin og í Kendall við Erie-vatn í norðurhluta New York-fylkis.¹⁸² Þar eru einmitt þær slóðir sem Fiske ólst upp á og gekk í skóla. Hann hefur þekkt til þeirra þjóðarbrotta sem höfðu búsetu í nágrenninu. Norska nýlendan við Erie vatnið stóð þó ekki lengi. Þar voru hvorki efni á að halda skóla né kirkju sem þýðir að ekki var unnt að stunda andlegt líf að marki.

¹⁷⁹ Þormóður Torfason, *Historia Vinlandiæ Antiqvæ: seu Partis Americæ Septentrionalis, ubi Nominis ratio recensetur, situs terræ es dierum brumalium spatium expenditur, soli fertilitas & incolarum barbaries, peregrinorum temporarius incolatus & gesta, vicinarum terrarum nomina & facies*. Havnæ: [s.n.], 1705.

¹⁸⁰ Þormóður Torfason, *Gronlandia Antiqva, seu Veteris Gronlandiæ de scriptio: ubi Cæli marisque natura, terræ locorum & villarum situs, animalium terrestrium aqvatiliumque varia genera, Gentis origo & incrementa status Politicus & Ecclesiasticus gesta memorabilia & vicissitudines*. Havnæ: Impensis Authoris, 1706.

¹⁸¹ *Fra Amerika til Norge: I norske utvandrerbrev 1838–1857 I*. Utg. ved Orm Överland og Steinar Kjærheim for Kjeldeskriftfondet. Oslo: Solum forlag, 1992, s. 24.

¹⁸² *Fra Amerika til Norge*, s. 26–27.

Svíar voru einnig áberandi meðal innflytjenda á dögum Fiskes. Þeir áttu reyndar langa sögu í Norður-Ameríku.¹⁸³ Fyrsti leiðangurinn kom til Delaware, sem nú er í Wilmington, við Christine ána. Var það í mars 1638.¹⁸⁴ Þeir keyptu land með það fyrir augum að stofna þar nýlendu og flytja tóbak og skinn til Svíþjóðar.¹⁸⁵ Þegar samningum var lokið stigu þeir á land og reistu sænska ríkismerkið og landskikinn fékk nafnið Nýja-Svíþjóð. Um miðja 18. öld reis andlegt líf Svía við Delaware hvað hæst og þetta hefur Fiske vitað á unglingsárum og gerði hann sér ferð þangað vorið 1853, nýkominn úr Norðurlandaferð sinni.¹⁸⁶ Sænskir innflytjendur settust víða að. Um miðja 19. öld voru járnbrautir komnar í notkun og ferðir með gufuskipum urðu almennar. Þar með breyttust skilyrði fyrir ferðalögum og flutningum svo mjög að menning Norðurlandabúa náði að heita mátti nokkurri samfellu alla leið til Kyrrahafsins.

Talað er um eiginlega útflytjendur frá Svíþjóð frá því um 1825 og fóru þeir flestir frá Smálöndum. Vinnan við að brjóta land og koma sér fyrir tók mikinn tíma og kraft. Engu að síður var andlegt líf stundað. Svíarnir gáfu út tímarit á sænsku og studdu þau við sænska menningu meðal samlanda í nýju umhverfi.¹⁸⁷ Þetta vakti athygli annarra innflytjenda og taldist mjög mikilvægt til viðhalds tungu og siðum frá gamla landinu, sem flestir héldu fast í, þótt þeir ætluðu sér að vera góðir og gildir Bandaríkjamenn. Bóka- og blaðaútgáfa innflytjenda frá Norðurlöndum stóð með blóma í Bandaríkjunum. Blöðin gegndu mikilvægu hlutverki því að með efni frá fósturlandinu og gamla tungumálinu var útflytjendum gert kleift að halda lengur í tilfinninguna fyrir því að tilheyra gamla landinu.¹⁸⁸ Efni blaðanna styrkti sjálfsmynd þeirra og þeir urðu dyggari þegnar í nýja samfélaginu. Söngur var ríkur þáttur í sænsku samfélagi og þótti eðlilegt að þeir flyttu þá hefð með sér.¹⁸⁹ Fólk hélt fast í sína eigin menningu en stríddi samt sjaldnast gegn þeim nýju straumum sem mættu fólkinu heldur tókst því að sameina gamlar hefðir og nýjungar í nýju heimkynnum. Þannig náðu Svíar styrkari stöðu og vöktu athygli annarra þjóðarbrotar.

¹⁸³ Annette Kolodny, *In Search of First Contact*, s. 113.

¹⁸⁴ Örm Överland, *Immigrant Minds, American Identities: Making the United States Home, 1870–1930*. Chicago: University of Illinois Press, 2000, s. 79.

¹⁸⁵ Dick Harrison, „Vid Delawarefloden och på Guldkusten“. *Sveriges historia 1600–1721* 4. Red. Nils Erik Villstrand. Stockholm: Norstedts, 2011, s. 446–48.

¹⁸⁶ Willard Fiske, s. 78–79.

¹⁸⁷ Oliver A. Linder, „Svensk-Amerikanska tidningspressen“. *Svenskarna i Amerika: populär historisk skildring i ord och bild av Svenskarnas liv och underbara öden i Förenta staterna och Canada II*. Red. Karl Hildebrand och Axel Friedenholm. Stockholm: A.-B. Historiska förlaget, 1925, s. 180–92.

¹⁸⁸ Lars Wendelius, *Kulturliv i ett svenskamerikanskt Lokalsamhälle, Rockford, Illinois*. Uppsala: Uppsala University, 1990, s. 75.

¹⁸⁹ Lars Wendelius, *Kulturliv i ett svenskamerikanskt Lokalsamhälle*, s. 57–59.

2.5 Fornleifar raktar til norrænna manna

Fornleifar eftir dvöl norrænna manna voru mjög til umræðu í Bandaríkjunum þegar Fiske var ungur skólapiltur. Mannvistarleifar á austurströndinni, sem menn trúðu að væru frá norrænum sæföllum sem siglt hefðu laust fyrir árið 1000 frá Grænlandi til Norður-Ameríku, vöktu athygli. Þær þóttu forvitnilegar en um leið tortryggilegar. Þrennt ber að nefna hér sem rataði á síður bóka, blaða og tímarita.

Í fyrsta lagi voru það rúnaristur á þremur steinum sem menn töldu vitna um að Norðmenn hefðu myndað nýlendu þar sem nú er Rhode Island.¹⁹⁰ Sýnt þótti að þarna væri gröf Leifs Eiríkssonar komin í leitirnar en hann var talinn hafa verið veginn í leiðangri sínum til Vínlands. Thomas H. Webb, ritari í Rhode Island historical Society, skrifaði 31. október 1835 til Rafns um steinana þrjá, bæði staðsetningu þeirra og ristur á þeim. Þekktastur þeirra er svokallaður Assonetssteinn eða Dighton Rock. Rafn hafði áhuga á þessum rúnum, skrifaði greinar um fund þeirra og birti víða. Honum var hugleikið að færa rök fyrir því að norrænir menn hefðu sest að á austurströnd Bandaríkjanna og taldi að rúnaristurnar á Dighton Rock væru norrænar.¹⁹¹ Þessi klettur er í Taunton River í Massachusetts og á honum eru ristur sem haldið var að fjölluðu um Þorfinn karlsefni og félag hans á ferðum sínum um svæðið.¹⁹² Finnur Magnússon, sem var sérfróður um rúnir, réð rúnirnar á þennan veg: „Þorfinns 151 (maður) námu landið.“ Finnur naut mikils álits og var heiðursfélagi í mörgum vísindafélögum vegna skrifa sinna um rúnir.¹⁹³ Everett skrifaði svo eftir var tekið og jós ekki bara lofsorði á Rafn og félag hans heldur einnig á andlegan gjörvuleika norrænna manna í grein sinni „Antiquitates Americanæ, sive scriptores Septentrionales Rerum ante-Columbianarum, in America“, sem birtist í *North-American Review* 1838 og margir aðrir fræðimenn tóku í sama streng.

Í öðru lagi fannst beinagrind í herklæðum við Fall River í Massachusetts árið 1831 eins og áður hefur verið minnst á (sjá hér á s. 33). Sumir héldu því fram að þarna væri beinagrind Þorvalds víðförla fundin. Fræðimenn síðari tíma hafa efast stórlega um sannindi þessara funda og Andrew Wawn áleit að hér væri um fölsun að ræða.¹⁹⁴ Þessa tíma fornleifafræðingar höfðu ekki tök á að komast nær sannleikanum.

¹⁹⁰ Geraldine Barnes, *Viking America*, s. 46.

¹⁹¹ Annette Kolodny, *In Search of First Contact*, s. 106.

¹⁹² P. C. Headley, *The Island of Fire; or a Thousand Years of the Old Northmen's Home, 874–1874*, s. 65.

¹⁹³ Harald Jørgensen, „Tveir íslenskir leyndarskjalaverðir Grímur Thorkelín og Finnur Magnússon“. Aðalgeir Kristjánsson þýddi. *Skírnir* 160 (1986), s. 101–22.

¹⁹⁴ Andrew Wawn, „Hugmyndir um hin fornu Norðurlönd á Bretlandi og í Bandaríkjunum“, s. 131–44.

Þriðja vísbendingin sem menn töldu sig hafa um veru norrænna manna vestanhafs var Víkingaturninn í Newport á Rhode Island.¹⁹⁵ Enginn áttaði sig á hvenær hann var byggður en hann hafði staðið sem minnismerki fornra tíma, jafnvel frá víkingatíma.¹⁹⁶ Um hann var mikið rætt og ritað á unglingsárum Fiskes. Nú hefur verið rækilega hrakið að hann sé verk norrænna manna. Auðsjáanlega var margt í umhverfi Fiskes sem gat haft áhrif og beint huganum að Norðurlöndum.

2.6 Listamenn og rithöfundar

Árið 1844 varð til félagsskapur í New York sem kallaður var „Scandinavia“, fyrstur sinnar tegundar í Bandaríkjunum. Í borginni var þá hópur bandarískra manna sem áttu rætur að rekja til Norðurlanda.¹⁹⁷ Áhugasvið flestra innan hópsins snerti innflytjendur sem voru af norrænu bergi brotnir og félagsskapnum var ætlað að auka samkennd þeirra. Félagsmenn beittu sér ekki mikið fyrir æðri menntun á sviði norrænna fræða.¹⁹⁸ Þar sem Fiske vildi snemma fylgjast með hefur hann væntanlega vegna áhuga síns vitað um þá Norðurlandabúa sem gerðu garðinn frægan í Bandaríkjunum á árunum frá 1840 til 1850. Hér verður tæpt á þremur einstaklingum sem vöktu athygli heimamanna. Sjónum er beint að New York-fylki, þar sem Fiske bjó.

Sænska skáldkonan Fredrika Bremer (1801–65) var áhugasöm um bandaríska menningu og fór gagngert til Bandaríkjanna til að kynna sér hana árin 1849–51. Hún umgekkst þar marga málsmetandi menn í stétt rithöfunda, til dæmis Washington Irving, Longfellow, Nathaniel Hawthorne, Lowell-hjónin og Emerson.¹⁹⁹ Hún ferðaðist víða um landið og meðal annars sigldi hún á Erie-vatninu, rétt við heimkynni Fiskes. Hún var þá þegar þekkt þar og bækur hennar höfðu margar hverjar verið þýddar og gefnar út á ensku. Hún var vel kunn í Boston og nokkrar af bókum hennar voru til í háskólabókasafni Harvard fimm árum áður en hún kom þangað.²⁰⁰ Sjálfur nefndi Fiske áhrif frá tveimur öðrum sænskum ferðamönnum í Bandaríkjunum, auk Bremer, þeim Per Erik Bergfalk (1798–1890), prófessor í Uppsölum, og Per Siljeström (1815–92), eðlisfræðingi og stjórnmálamanni frá Stokkhólmi.²⁰¹ Fiske skrifaði líka um komu sópransöngkonunnar Jenny Lind (1820–87) til Bandaríkjanna.

¹⁹⁵ Oscar J. Falnes, „New England interest in Scandinavian culture and the Norsemen“, s. 211–42.

¹⁹⁶ Daron W. Olson, „Norwegian-American Historians and the Creation of an Ethnic Identity“. *Scandinavian Studies* 79:1 (2007), s. 46.

¹⁹⁷ George T. Flom, *A History of Scandinavian Studies in American Universities together with A Bibliography*. (Iowa Studies in Language and Literature 11). Iowa: The State University of Iowa, 1907, s. 5

¹⁹⁸ Ekki er getið um að íslenska eða íslenskar bókmenntir hafi verið kenndar innan þessa kennsluramma heldur fyrst og fremst danskar og norskar.

¹⁹⁹ Elof Ehnmark, *Fredrika Bremer*. (Svenska författare). Stockholm: Natur och kultur, 1963, s. 64.

²⁰⁰ G. N. Swan, „Svensk litteratur i engelsk översättning“. *Svenskarna i Amerika*, s. 215.

²⁰¹ Willard Fiske, s. 55. Per Erik Bergfalk var vinur Fredriku Bremer og fyrstur sænskra prófessora til að heimsækja Bandaríkin en það var 1849. Um Bremer til dæmis *Memorials of Willard Fiske II*, s. 81–82.

Hún var sænsk og kölluð næturgali norðursins vegna hreinnar og tærrar söngraddar sinnar. Hún hafði vakið athygli í mörgum löndum Evrópu auk heimalandsins og hélt til Bandaríkjanna í tónleikaferð 1850. Hún var umtöluð í blöðum þar vestra og Fiske lofaði söngrödd hennar.²⁰²

Norski fiðluleikarinn Ole Bull (1810–80) gat sér heimsfrægð og varð mjög eftirsóttur tónlistarmaður. Hann kom til Bandaríkjanna árið 1843 og mun hann hafa verið fyrsti norsk tónlistarmaðurinn sem kom þangað.²⁰³ Hann hélt tónleika í Boston, Buffalo, Saratoga, New York og fleiri stöðum í nánd við heimahaga Fiskes. Bull ferðaðist töluvert innan Bandaríkjanna. Hann kom að Niagara-fossum, ekki fjarri heimkynnum Fiskes, og innblásinn af krafti þeirra samdi hann tónverkið *Niagara* (Nr. 43). Í bréfi sem Fiske skrifaði Warner 19. júlí 1849 sagði hann frá áhuga sínum á hinum mikla listamanni Bull og Norðurlöndum.²⁰⁴ Bull var afar heillaður af Norðmönnum miðalda sem hann taldi víst að hefðu siglt til Bandaríkjanna löngu á undan Kólumbusi.²⁰⁵

Í uppvextinum ólst Fiske upp við skoðanir á trúmálum sem áttu uppruna í Svíþjóð. Trúarkenningar og mýstík Svíans Emanuels Swedenborgs (1688–1772) geta hafa síast inn í Fiske þar sem móðir hans var áhangandi þessa trúarhóps og er þess getið í bréfum. Í bréfum Fiskes er ekkert sem bendir til þess að hann hafi látið þessar kenningar hafa áhrif á sig og ekkert verður fullyrt hér um hvort hann tilheyrði trúfélagi. Margt tengdi þó Fiske og Swedenborg.²⁰⁶ Fjölskylda Fiskes var af skosku bergi brotin og Skotinn James Glen kom árið 1784 til Philadelphíu og Boston og kynnti grundvallarkenningar Swedenborgs. Með hreyfingunni bárust margar bækur til Vesturheims um guðspekileg og dulræn efni en kenningar stefnunnar voru blanda af dulúð og náttúruvísindum.²⁰⁷ Ungur dvaldist Swedenborg í Uppsölum og varð fyrir áhrifum af Olof Rudbeck (1630–1702) prófessor við háskólann þar, sem naut virðingar vegna lærdóms, og rit hans *Atlantis* og *Paradiset* í hinni fornu Svíþjóð höfðu áhrif á náttúruvísindamenn.²⁰⁸

²⁰² *Memorials of Willard Fiske II*, s. 39–40.

²⁰³ Einar Haugen og Camilla Cai, *Ole Bull: Romantisk musiker og kosmopolitisk nordmann*. [Oslo]: Universitetsforlaget, 1992, s. 82.

²⁰⁴ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 19. júlí 1849.

²⁰⁵ Einar Haugen og Camilla Cai, *Ole Bull*, s. 152–74. 1873 gekk Ole Bull í lið með Rasmus Björn Anderson, prófessor í Wisconsin, við að vekja athygli heimsins á komu norrænna manna til Ameríku.

²⁰⁶ *Memorials of Willard Fiske II*, s. 103.

²⁰⁷ Andrew Wawn, *The Vikings and the Victorians*, s. 208.

²⁰⁸ Martin Lamm, *Swedenborg: en studie över hans utveckling till mystiker och åndeskådare*. Inledning av Olle Hjern. [Falun]: Hammarström & Åberg, 1915, s. viii.

Bremer sagðist hafa hitt fjölda af „Swedenborgare“ í ferð sinni um Bandaríkin.²⁰⁹ Þegar Fiske kom til Englands á leið til Danmerkur hitti hann Wilkinson, höfund bókar um Swedenborg, eins og áður var getið, og fannst Fiske það merkilegur fundur.²¹⁰ Jón Ólafsson (1850–1916) síðar ritstjóri, sem kynntist Fiske í Bandaríkjadvöl sinni, sagði Fiske hafa verið Swedenborgstrúarmann.²¹¹ Ekki er hægt að útiloka að þess konar sænsk áhrif hafi loðað við æskuheimilið og aukið áhuga Fiskes á Svíþjóð og Uppsölum sérstaklega.

2.7 Ferð Fiskes yfir Atlantshafið

Í maí 1850 hélt Fiske til Brooklyn í New York til þess að koma sér um borð í skip til Norðurlanda. Hann skrifaði Warner margsinnis í upphafi ferðar. Honum fannst í frásögur færandi 13. maí að hafa verið kynntur fyrir Bayard Taylor daginn áður. Fiske skrifaði að sér líkaði mjög vel við hann. Taylor sé hreinskilinn náungi og hann lofi sér góðri „aðstoð og hjálp“ í hvívetna. Taylor sé aðstoðarritstjóri *Tribune* dagblaðsins.²¹² Fiske skrifaði enn fremur að Taylor hefði farið með sig til að hitta Horace Greeley, útgefanda blaðsins, þann sama dag og vonaði að með hans aðstoð næði hann samkomulagi sem gerði sér kleift að vera í Norður-Evrópu í eitt eða tvö ár.²¹³ Hann skrifaði vini sínum aftur 15. maí: „Ég er á förum til Evrópu [...] Ég hef verið í Burlington Vt. þar sem ég átti dásamlegan tíma með Saxe, skáldinu sem ég ætla héðan í frá að skrifast á við.“ Hann sagði í sama bréfi frá kynnum við menn sem hann hafði hitt, þeir voru vinveittir og höfðu góð áhrif á upphaf ferðar hans.²¹⁴ Eins og til að hnykkja á þeirri mikilvægu staðreynd að hann hafði nú hitt Taylor og hve ánægður hann væri með það endurtekur Fiske að hann sé að fara til Evrópu og hafi farið frá Syracuse þann sjötta mánaðarins og hafi síðan verið í Burlington þar sem hann hafi átt frábæran tíma með Saxe, ljóðskáldi sem hann ætli héðan í frá að skrifast á við, hann hafi verið kynntur fyrir Bayard

²⁰⁹ Fredrika Bremer, *Hemmen i den nya världen: en dagbok i bref, skrifna under tvenne års resor i Norra Amerika och på Cuba*. I. Stockholm: Norstedt & Söner, 1853, s. 43–44.

²¹⁰ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske 26. ágúst 1850. Viðtakandi er ónafngreindur en bréfið liggur með bréfum til Hawleys sem var góður vinur hans frá því að þeir voru saman í The Psi Upsilon Fraternity og einnig blaðamenn við *Hartford Courier*. Hawley varð hershöfðingi í borgarastríðinu, ríkisstjóri í Connecticut og þingmaður öldungadeildar.

²¹¹ Jón Ólafsson, „Willard Fiske“. *Skírnir* 79:1 (1905), s. 62–73.

²¹² http://www.bayardtaylor.org/index.php/bayard_taylor_biography Sótt 12. desember 2009.

²¹³ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 13. maí 1850. Hér á Fiske við samkomulag um að hann fái greitt fyrir að skrifa fyrir blaðið *Tribune* frá Norðurlöndum.

²¹⁴ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 15. maí 1850. Hér er átt við bandaríska ljóðskáldið John Godfrey Saxe. Hann var þekktastur fyrir ljóðið „The Blind Man and the Elephant“. „I am going to Europe [...] I have been to Burlington Vt where I had a glorious time with Saxe, the Poet of whom I am hereafter a correspondent.“

Taylor og sér líki mjög vel við hann.²¹⁵ Fiske og Taylor urðu góðir vinir og hélst vináttan í mörg ár. Áhugamálin voru og svipuð og bókmenntasviðið heillaði báða.

Þremur dögum seinna skrifaði hann: „Ég er hér [í Brooklyn] með einlæga löngun til að komast til hins rómantíska Norðurs þar sem nýjungar og nýstárleiki í skáldskap umvefur fólkið og sögu þess. Sjaldgæf gæfa er í þessum heimi að finna eitthvað ósnert (nú til dags) og líta á heila, auðuga uppsprettu óskerta! Mér hefur tekist, ásamt Bayard Taylor, að koma á samböndum við herra Greeley og McElrath þar sem ég er viðurkenndur fréttaritari hjá The Tribune í Norður-Evrópu.“²¹⁶ Fiske kveið engu og var sannfærður um að allt gengi sér í hag. Hann skrifaði 18. maí að hann hefði í farteskinu kynningarbréf til lærðra manna í Kaupmannahöfn, Uppsölum og Stokkhólmi, meðal annars „Prof. Charles Christian Rafn“. Hann sagðist vera spenntur fyrir því sem framtíðin bæri í skauti sínu og mjög þakklátur þeim sem veittu aðstoð, engum meira en prófessor Bush.²¹⁷

Ferðahugur Fiskes magnaðist við undirbúning siglingarinnar og eftirvæntingin óx. Óskir hans um að komast til Norðurlanda yrðu nú uppfylltar. Skáld og bókamenn tóku huga hans og lyftu andanum. Hann hugsaði vart um annað en ferðina yfir Atlantshafið sem nálgaðist óðfluga. Hann tók skáldlegt flug á köflum í bréfum sínum og Carlyle var honum ofarlega í huga. Hann skrifaði í sama bréfi til Warners 18. maí 1850:

[...] ég vonast til að læra örlítið um þann sannleika sem fjörgaði huga og trausta menn sem eitt sinn dvöldust á meðal þeirra í grænum dölum og snævipöktum fjöllum, við grasi gróna vatnsbakka og grýtt fjöruborð norrænna landa – Ah, djarfar dáðir voru drýgðar, göfugar hugsanir urðu til hjá mörgum af þessum fornu sjávarkonungum – nefnið þá heiðingja, sjóræningja eða hvað sem þið viljið. Ég er sammála Carlyle að af öllu sem mest þörf er á í þessari döpru, syndsamlegu veröld okkar er hugrökk ástríða –

²¹⁵ Bayard Taylor var þegar þekktur í Bandaríkjunum sem bókmenntamaður og menningarsinni. Hann fékk meðal annars lofsamleg ummæli um rit sitt *Views Afoot; or Europe seen with Knapsack and Staff*, sem gefið var út í New York af Wiley & Putnam árið 1846, í tímaritinu *The North American Review* 64: 135 (1847), s. 483–500. Hann hafði kynnt sér menningu Danmerkur og Svíþjóðar á þessum tíma.

²¹⁶ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 18. maí 1850. „I am here with an earnest desire to reach the romantic Northland where novelty and poetic newness surround the people and their history. Rare fortune is it in this world to meet anything untouched (now-a-days) and behold a whole, rich harvest intact. I have by luck and Bayard Taylor, effected an engagement with Messrs Greeley and McElrath by which I go out as accredited Correspondent of the Tribune in Northern Europe.“ Horace Greeley var áhrifamikill ritstjóri í Bandaríkjunum. Bayard Taylor vann lengi við blað hans *Tribune*. Hann fór á vegum blaðsins til Íslands 1874 og skrifaði fréttir þaðan í blaðið.

²¹⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 18. maí 1850.

ekki hvatvís dirfska – rjúkandi áræðni – heldur traustur einbeittur stöðugleiki og óttaleysi.²¹⁸

Í þessu bréfi skrifaði Fiske vini sínum ítarlegar um fyrirhugaða ferð og lýsti ánægju sinni, greinilega fullur tilhlökkunar. Hann minntist á skáldin Byron og Keats og skáldskap þeirra enda var England á áætlun skipsins.²¹⁹ Í sama bréfi skrifaði hann:

Ég hef kynnst nokkrum bókaunnendum með gott orðspor meðal annars John R. Bartlett [...] ég vildi að þú værir með mér [...] Þá myndum við kafa niður á botn í hafi stúdentalífsins og safna þar saman perlum þess. Við myndum hafa yndi af fornmunum dómkirknanna – njóta borganna. Og hugsaðu þér svo hversu mikil karlmennska, hversu mikil lífsreynsla, hversu mikið sjálfstraust myndi nást í ferðalagi um Evrópu. Hagnýt þekking um lífið – hin sanna viska – yrði okkar. Ný og dýpri kynni gera okkur að heimsborgurum og láta okkur þykja vænt um kynþátt okkar, í staðinn fyrir að takmarka tilfinningar okkar og kærleika við þröngt svið nágrennis okkar eða föðurland.²²⁰

Kominn var 30. maí 1850 og enn var Fiske í Brooklyn. Hann skrifaði Warner og lýsti þakklæti sínu fyrir að hafa fengið tækifæri til Evrópuferðar. Hann lagði á nýjan leik áherslu á aðstoð þeirra Bush og Irvings við að komast í siglinguna.²²¹ Einnig nefndi Fiske í bréfi til vinar síns 2. júní 1850 norrænan áhuga Sir Walters Scotts og endurminningar hans.²²² Fiske skrifaði næst þegar hann var kominn á fast land og nú frá Stratford-upon-Avon í Englandi 26. júlí. Hann leit á skólagönguna sem soun á tíma og ráðlagði vini sínum að ganga frekar í skóla lífsins, sem sé gagnlegri skóli en Hamilton skólinn:

²¹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 18. maí 1850. „[...] I hope to learn a little of the energetic truth of life with so animated the bold true-hearted men which once dwelt among them – Ah, brave deeds were done, noble thoughts developed by many of those old sea-kings – style them pagans, pirates or what you will. I think with Carlyle that the passion of all most needed in this sad, sinful world of ours is bravely – not rash hardihood-foaming boldness – but strong-resolute-minded firmness and fearlessness.“

²¹⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 18. maí 1850.

²²⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 18. maí 1850. „I have made the acquaintance of some Bibliophiles of distinguished reputation, among others of John R. Bartlett [...] I wish you were with me [...] How we would dive to the bottom of the sea of student-life and gather there its pearls. How we would revel in the antiquities of the cathedral-surmounted cities. And then consider how much of manliness, how much of experience how much of trust-in-self could be acquired in a European tour. The practical knowledge of life – the true wisdom – would be ours. A better acquaintance with men and a wider one would render us Cosmopolites and make us love our whole race instead of confining our feelings of charity our emotions of affection to the narrow speare of a neighbourhood or a fatherland.“

²²¹ Washington Irving hafði greitt götu Svía í Vesturheimi ásamt Fenimore Cooper. Fredrika Bremer sagði frá því í bókinni *Hemmen i den nya verlden*. 1, s. 26.

²²² CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 2. júní 1850.

Ég get vel trúað því að ef þú ákveður að eyða til einskis öðru ári innan veggja Hamilton að í lok þess tíma muntu loks koma í þennan háskóla lífsins – og ég mun fresta ferð minni til Rínarsvæðisins þar til þá – Ef þú kemur til Evrópu í sumar þá gætum við heimsótt Ísland saman næsta vor. Þetta er sá hluti ferðalags míns sem Bayard Taylor talaði um af ákafa og síðustu orð hans voru að ég mætti ekki gleyma að heimsækja hið grýtta Ísland.²²³

Þetta voru afdrifarík orð og Fiske gleymdi þeim ekki þótt aðstæður höguðu því þannig að hann uppfyllti þær óskir löngu síðar árið 1879. Taylor hafði ferðast um Norðurlönd og fleiri lönd Evrópu og sendi pistla úr ferðum sínum til blaðanna *The New York Tribune*, *The Saturday Evening post* og *The United States Gazette*. Hann hafði mikil áhrif á norrænan áhuga Fiskes og brýndi hann í þeim efnum.²²⁴ Frá Íslandi sendi hann greinar í ýmis bandarísk blöð. Hann var einnig afkastamikill við ritun bóka og sendi fyrstu ljóðabók sína frá sér 1844 og árið 1846 gaf hann út ferðabók sína *Views Afoot: or Europe seen with Knapsack and Staff* og hafði þá ferðast um Evrópu þvera og endilanga, og eru ferðalýsingar hans fjörlegar og skemmtilegar.²²⁵ Fiske hvatti vin sinn til að hugsa um ferðina og hve þroskandi hún mundi vera og að þeir mundu safna reynslu, ekki síst til að örva hugann til skapandi skrifa á komandi árum. Það yrði ómetanlegt ár tækifæra til að kynnast nýjum aðstæðum og menningu. En Warner var ekki haldinn jafn mikilli ævintýraþrá. Hann lét ekki segjast og lauk prófi. Hann átti síðar á lífsleiðinni eftir að ferðast um heiminn meðal annars með sínum gamla skólafélaga og vini.

Fiske dvaldist nokkra daga í London og sigldi þaðan 14. ágúst. Hann komst síðsumars 1850 til Kaupmannahafnar um Rotterdam, Düsseldorf, Köln, Harburg, Hamborg og Lübeck. Þaðan fór hann til Svíþjóðar.

²²³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 26. júlí 1850. Þessi orð geymdu Fiske lengi með sér. Bayard Taylor langaði mjög á þessum tíma til þess að komast til Íslands og varð það að veruleika 1874. „I take it for granted that if you conclude to waste another year in the halls of Hamilton that at the end of that time at least you will come out into this College of the World – and I shall delay my visit to the Rhine region until then – If you would come here this summer we could make the trip next spring to Iceland together. This is the part of my tour of which Bayard Taylor spoke very enthusiastically and his last words were do not forget the visit to rocky Iceland.“

²²⁴ http://www.bayardtaylor.org/index.php/bayard_taylor_biography Sótt 12. desember 2009.

²²⁵ Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 71–90. Taylor var ötull þýðandi þýskra bókmennta á ensku og þess má geta hér að eftir að Fiske hafði tekið við stöðu hjá Cornell-háskóla fékk hann árin 1871, 1875 og 1877 Bayard Taylor til að koma og flytja fyrirlestra um þýskar bókmenntir.

3 Norðurlandadvöl Fiskes 1850–52 og vaxandi bókaeign hans

Blaðist æ og blómgist
til blessunar
viður vináttu,
sem góður andi
gróðursetti
yðar á Óðinshæð.²²⁶

Í þessum kafla eru þau áhrif könnuð sem Fiske varð fyrir á Norðurlöndum og sem fleyttu honum í átt að íslensku bókasöfnuninni, en hann byrjaði söfnun sína í ferðinni. Hann kynntist nýju menningarsvæði og fólki sem fékkst við norrænar bókmenntir og sögu. Fyrir honum opnaðist nýr heimur í viðkynningu við námsmenn í Kaupmannahöfn, Uppsölum og Osló. Einnig er fjallað um það hvernig Fiske auðnaðist að ná saman litlu bókasafni og fyllti þannig í skarð fátæklegs bókakosts íslenskra rita í Bandaríkjunum. Færri heimildir eru til um vist Fiskes og menningaráhrif á hann í Danmörku en í Svíþjóð. Dvöl hans í Danmörku var mun styttri og ómarkvissari hvað varðar söfnun bóka. Í Svíþjóð varð hann fyrir meiri norrænum eða íslenskum áhrifum. Þetta má telja einkennilegt, því að hann hefði átt að finna sterkari strauma í Kaupmannahöfn meðal íslenskra manna þar og danskra Íslandsvina. En dvölin þar var engu að síður góður undirbúningur fyrir síðari tíma söfnun hans á íslenska kostinum.

3.1 Kaupmannahafnardvöl

Fiske hafði tök á að afla sér nokkurra tekna í ferðinni. Hann gerði samning við blaðið *Literary American* og þurfti einungis að senda pistil þrisvar í mánuði, en mátti senda fjóra ef hann vildi og hefði nægilegt efni. Fyrir þetta fékk hann 260 dollara á ári.²²⁷ Hann var einnig ráðinn frá hausti 1850 til að skrifa vikulega pistla í *The New York Tribune* og fyrir hvern og einn fékk hann þrjá dollara.²²⁸ Hann hélt nokkur erindi um bandarískar bókmenntir, til dæmis um höfundana Longfellow, Taylor, Irving og Hawthorne, svo fáeinir séu nefndir, og fékk greitt

²²⁶ Jónas Hallgrímsson, „Kveðja til Uppsala fundarins 1843“. *Ritverk Jónasar Hallgrímssonar* I. Ritstj. Haukur Hannesson, Páll Valsson og Sveinn Yngvi Egilsson. Reykjavík: Svart á hvítu, 1989, s. 174–76.

²²⁷ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 30. maí 1850.

²²⁸ *CUL*. Fiske Papers. 13-1-1165. Í bréfi til Joseph R. Hawleys 31. ágúst 1850 sagðist hann hafa skrifað fyrstu greinina í blaðið þann sama dag.

fyrir. Halldór Hermannsson kvað Fiske hafa byrjað söfnun á íslensku efni í Norðurlandaferðinni. Að líkindum var pyngja Fiskes létt og hann hafði ekki ráð á sjaldgæfum eða dýrum bókum.

Það var í sjálfu sér ekkert nýtt við það að erlendir menn söfnuðu íslenskum ritum. Var þá handritasöfnun fyrirferðarmeiri. Ferðamenn sem komu til landsins höfðu gjarnan handrit á brott með sér. Bæði Danir og Svíar kepptust á 17. öld við að koma íslenskum handritum í það sem þeir töldu örugga höfn. Árni Magnússon var afkastamestur safnara, en frá æsku vandist hann á fræðileg vinnubrögð, umgekkst fróða menn og hafði aðgang að bókakosti.²²⁹ Hann var gríðarlega öflugur og opinber staða hans sem konunglegur sendifulltrúi gaf honum gott tækifæri þegar hann ferðaðist um landið til þess að reyna að hafa upp á hlutum sem annars hefðu ef til vill aldrei fundist. Hann flutti einnig mikið af íslenskum prentuðum bókum utan, meira en nokkur hafði gert á undan honum, þótt handritasöfnun væri aðalatriði.²³⁰ Áhersla hans var bundin því að komast yfir sem mest af miðaldaritum. Vegna þessa varðveittust handritin þótt einnig hafi orðið tjón á þeim og má þar nefna brunann í Kaupmannahöfn 1728 og skip sem fórst 1682 undir Langanesi á leið með talsvert af handritum til höfuðborgar Danmerkur²³¹ (sjá hér á s. 107) Hugur var í mönnum að vekja áhuga og breiða út þekkingu á sameiginlegum menningararfi Norðurlandabjóða.²³² Prentað efni naut ekki sömu athygli.

Þótt Fiske hafi ekki á þessum tíma keypt prentefni sýna bréf hans að hann notaði tímann til að átta sig á umfanginu. Það var hægt að verða sér úti um hjálpargögn um slík efni á þessum tíma sem nokkuð gagn var að, þótt ekki væri um bókaskrár í nútímaskilningi að ræða. Það þýddi þó að heimildir voru ekki aðgengilegar nema leita víða. Samantektir voru til um prentverk frá upphafi prentunar á Íslandi 1534 en þær voru óheilar, sundurlausar og ófullkomnar. Elst þeirra var bókalisti sem Ludvig Harboe (1709–83) biskup hafði tekið saman.²³³ Gagn var hægt að hafa af kirkjusögu Finns Jónssonar (1704–89) biskups, *Historia Ecclesiastica Islandiæ*.²³⁴ Bókalista er að finna í *Sciagraphia historiae literariae Islandicæ*, bókmenntasögu sem Hálfván Einarsson (1732–85), skólameistari á Hólum, tók saman á latínu og gaf út í Kaupmannahöfn 1777. Þar eru taldar upp nokkrar íslenskar bækur en engin frekari

²²⁹ Már Jónsson, *Árni Magnússon: Ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning, 1998, s. 25.

²³⁰ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic Bibliography“, s. 100. Er í ráðstefnuriti Bandaríska bókfræðifélagsins sem tileinkað var bókfræðingnum Willard Fiske.

²³¹ Jón Helgason, *Handritaspjall*. Reykjavík: Mál og menning, 1958, s. 85.

²³² Guðjón Friðriksson og Jón Þ. Þór, *Kaupmannahöfn sem höfuðborg Íslands 2*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2013, s. 231 og fleiri rit.

²³³ *Bibliotheca Harboiana, sive Index Librorum Bibliothecæ Viri Perillustri et Summe Venerabili Domini Ludovici Harboii*. Havniæ: Typis Nic Mölleri, 1784. Listinn kom út í þremur bindum. Þar er nokkuð tíundað af íslenskum bókum.

²³⁴ Finnur Jónsson, *Historia Ecclesiastica Islandiæ I–IV*. Havniæ: Gerhardus Giese Salicath, 1772–78.

lýsing á þeim. Í nokkrum dönskum ritum var að finna upplýsingar um íslenska höfunda og verk þeirra eins og eftir fræðimennina Ole Worm (1588–1654), Rasmus Nyerup (1759–1829) og J. G. Kraft. Í *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814–1840* sem Thomas Hansen Erslew (1803–70) tók saman árin 1843–53 eru einnig upplýsingar um íslenskar bækur.²³⁵ Einnig má nefna *Almindeligt Litteraturlæxicon for Danmark, Norge, og Island* sem Nyerup og Kraft gáfu út 1820. Þegar Fiske fór í ferð sína til Kaupmannahafnar og Svíþjóðar hafði hann þessi gögn.²³⁶ Með hjálp þeirra gat hann gengið úr skugga um að upplýsingarnar væru réttar og einnig með rannsóknarsetum á bókasöfnum og mikilli vinnu.

3.2 Skandinavísk stúdentahreyfing

Fiske kom til Kaupmannahafnar 27. ágúst 1850 og gisti á Hotel Phœnix. Daginn eftir fór hann á Konunglega bókasafnið til þess að líta á gamlar bækur. Hann sagði frá því í bréfi til vinar síns frá Cazenovia, Josephs R. Hawleys (1826–1905), dagsettu 29. sama mánaðar að hann hafi þegar gerst áskrifandi að tímaritinu *Fædrelandet* og með það fór hann í rúmið um kvöldið eftir göngu um Kaupmannahöfn.²³⁷ Hann reyndi að stauta sig fram úr dönskunni frá fyrstu stund. *Fædrelandet* var málagn skandinavísku stúdentahreyfingarinnar sem setti mark sitt á borgina frá miðjum fimmta áratug 19. aldar. Þarna kynntist Fiske skandinavismannum, sem gekk út á að sameina bræðralöndin Danmörku, þar með talið Ísland, Noreg og Svíþjóð. Fiske hafði dálæti á blaðinu og löngu eftir Danmerkurdvölinu sendi Gísli Brynjúlfsson (1827–88), íslenskukennari hans í Kaupmannahöfn, honum eintök af því.²³⁸

Nýir tímar voru að renna upp og margt var í deiglu í Danmörku sem hafði áhrif á stúdentana í Kaupmannahöfn og Fiske sóttist eftir kynnum við þá. Árið 1849 fengu Danir nýja stjórnarskrá og lög þeirra Grundloven, voru samþykkt. Einveldið leið undir lok og völd konungs urðu takmarkaðri en áður. Meiri áhrif og völd færðust til fólksins í landinu og viss upplausn ríkti í stjórnámálum Dana um skeið. Þjóðernishugmynda gætti og stjórnmalastefnan, sem kölluð var skandinavismi, varð greinileg í verki.²³⁹ Bæði Carl Plough (1813–94) og Orla Lehman (1810–70), forkólfar stefnunnar, skrifuðu í *Fædrelandet*. Hreyfingin skiptist fljótlega í stjórnmalavettvang og hreyfingu menningar og hugsjóna. Er óhjákvæmilegt hér að gera hinum menningarlega armi skil þar sem hann var snar þáttur í hversdagslífi stúdentana í

²³⁵ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and the Icelandic Bibliography“, s. 100 og 102–103.

²³⁶ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and the Icelandic Bibliography“, s. 102.

²³⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Josephs Hawleys 29. ágúst 1850.

²³⁸ *KBK*. NKS 263 4to. Í bréfi 15. nóvember 1879 bað Fiske Gísli um að senda sér *Fædrelandet* og þakkar hann síðan fyrir sendingar af *Fædrelandet* ásamt *Nationaltidende* í bréfi til Gísla 13. febrúar 1880.

²³⁹ Julius Clausen, *Skandinavismen historisk fremstillet*. København: Det Nordiske forlag, 1900.

borginni en Fiske umgekkst það unga fólk meðan á dvöl hans stóð. Íslendingar í borginni fylgdust vel með og hrifust með nýjum straumum.

Benedikt Gröndal (1826–1907) innritaðist árið 1846 í Kaupmannahafnarháskóla. Hann lagði stund á náttúrufræði en fékkst ekki síður við fagurfræði og ritstörf. Hann segir frá því í *Dægradvöl* sinni að ringulreið hafi ríkt í borginni sem hafði áhrif á stúdenta. Lífið í Kaupmannahöfn varð glaðvært og gekk á með söngvum á götunum og húrrahrópum fyrir stjórnarbreytingunni, konunginum og ráðgjöfunum.²⁴⁰ Á mótum skandinavista gegndu háreysti og glaumur miklu hlutverki og var síendurtekið þema í bréfum og bókum í frásögnum af Kaupmannahafnarfundinum 1845. Sæve lýsti hljóðáhrifunum á þann hátt að hver húrra-bylgjan á fætur annarri hafi hljómað án afláts í loftinu og beljað eins og þrumur í ólgandi stórsjó.²⁴¹ Þannig kom Fiske í stemningu sem enn var í þessum anda og sem var alls ólík því sem hann hafði vanist heima í New York-fylki.

Kaupmannahöfn var fremur lítil og auðvelt að komast leiðar sinnar í borginni. Þar bjuggu milli 120 og 130 þúsund manns og borgarmúrin afmarkaði borgina.²⁴² Í bókmenntum og listum mátti greina nýja tíma líkt og í stjórnmálunum. Þjóðernisstefnan var í hávegum höfð og skandinavíska hreyfingin var eins og angi út úr henni. Fiske kom inn í nokkuð sérstakt andrúmsloft í borginni þar sem stúdentalífið tók örum breytingum. Sögum fór af stúdentamóti 1845, fimm árum áður en Fiske kom þangað, þar sem 500 stúdentar frá Uppsölum, Lundi og Kristjaníu sóttu heim Danskinn, eins og Brynjólfur Pétursson (1810–51), stjórndeildarforseti og Fjölnismaður, orðaði það í bréfi til Gríms Thomsens (1820–96), skálds 9. júní 1845.²⁴³ Þetta norræna stúdentamót var haldið á vegum Skandinavisk Selskab og var Grímur fyrstur Íslendinganna til að ganga í það félag.²⁴⁴ Hann hélt þegar 9. janúar 1846 fyrirlestur í Skandinavistafélaginu í Kaupmannahöfn. Erindið kallaði hann „Om Islands Stilling til det övrige Skandinavien, fornemmelig i literær henseende“. Þar fjallaði hann um stöðu Íslands, einkum bókmenntastöðu þess, og hvatti Grímur skáldin á Norðurlöndum til þess að sækja sér efnivið í sagnaarf miðalda og leita til forníslenskunnar, „þess tungumáls, sem sérstaklega er

²⁴⁰ Benedikt Gröndal, *Dægradvöl: (æfisaga mín)*. Reykjavík: Bókaverzlun Ársæls Árnasonar, 1923, s. 176.

²⁴¹ Fredrik Nilsson, *I rörelse: politisk handling under 1800-talets första hälft*. [Lund]: Nordic Academic Press, 2000, s. 117.

²⁴² Fredrik Nilsson segir í bók sinni *I rörelse* að það hafi verið 130 þúsund manns í borginni árið [1845], s. 117.

²⁴³ *Ekkert nýtt, nema veröldin: Bréfaskipti Gríms Thomsens og Brynjólfs Péturssonar*. Útg. Aðalgeir Kristjánsson og Hjalti Snær Ægisson. Reykjavík: Sögufélag, 2011, s. 4.

²⁴⁴ Árið 1844, tveimur árum fyrir fyrirlestur Gríms, taldi Skandinavisk Selskab yfir 1000 meðlimi samkvæmt Kari Haarder Ekman, „Mitt hems gränser vidgades“: *En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-talet*. Diss. Lund: Centrum för Danmarksstudier, 2010, s. 104. Félagsskapurinn var stofnaður 1843 og lagðist af 1865, ári eftir að Danir töpuðu Slesvig-Holstein héruðunum syðst á Jótlandi í hendur Þjóðverja.

skuggsjá anda þeirra“.²⁴⁵ Hann lagði jafnframt áherslu á að íslensk menning væri kjarni og upphaf allrar norrænnar menningar.²⁴⁶ Sænska skáldið Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866) var búsettur í Kaupmannahöfn um skeið. Hann hélt erindi 4. febrúar 1846 í Skandinavisk Selskab í Den Kongelige Skydebane og talaði fyrir bræðralagi þjóðanna.²⁴⁷ Hann talaði um að ala þyrfti börn snemma upp í samnorrænum anda.²⁴⁸ Almqvist talaði einnig fyrir því að íslenska yrði skilin í Danmörku, Svíþjóð og Noregi eins og móðurmálið og að Ísland yrði hluti Skandinavíu.²⁴⁹ Almqvist flutti síðan áhrif hreyfingarinnar með sér til Uppsala þar sem á hann var hlustað af athygli meðal stúdenta.²⁵⁰ Þegar Almqvist hélt hið áhrifaríka erindi sitt í Höfn var sænski bókaútgefandinn Adolf Bonnier (1806–67) staddur í borginni. Hann var sannur skandinavisti, meðlimur í Det Skandinaviske Selskab, og dreymdi um bóksölu í anda skandinavisma sem átti að fela í sér að skandinavísk verslun skipti með skáldverk á frummálunum í þessum löndum í stað þýðinga.²⁵¹ Skandinaviske boghandeln var stofnsett árið 1842 að Östergade 42 í Kaupmannahöfn og hafði að markmiði að auðvelda Dönum aðgengi að sænskum bókum.²⁵² Um svipað leyti voru gefin út fyrstu skandinavísku almanökin *Skandinavisk Folkekalender* og *Hertha* í Kaupmannahöfn og Málmey. Máttur prentaðs efnis er óvefengjanlegur og árið 1843 var áhrifamáttur hreyfingarinnar greinilegur. Fiske hafði því aðgang að sænskum ritum í Höfn.

Hreyfingin náði fljótt enn frekari útbreiðslu í Danmörku og Svíþjóð. Kom Fiske til Kaupmannahafnar þegar hún hafði slitið barnsskónum og var orðin föst í sessi og náði hún þegar tókum á honum. Nokkur málöggn hreyfingarinnar urðu til í Kaupmannahöfn og má

²⁴⁵ Grímur Thomsen, *Íslenzkar bókmenntir og heimsskoðun*. Andrés Björnsson þýddi og gaf út. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1975, s. 49; Jón Þorkelsson, „Grímur Thomsen.“ *Andvari: tímarit hins íslenska þjóðvinaffélags* 23 (1898), s. 11.

²⁴⁶ Kristján Jóhann Jónsson, *Grímur Thomsen: Þjóðerni, skáldskapur, þversagnir og vald*. Reykjavík: Bókmennta- og listfræðastofnun Háskóla Íslands, 2014, s. 170.

²⁴⁷ Carl Jonas Love Almqvist, *Om Skandinavismens utförbarhet: föredrag*. Stockholm: Presidiesekretariatet, Nordiska rådet, 1994. Almqvist beitti sér í erindinu fyrir sameiginlegum tollalögum og mynt, póst- og vegabréfareglum, sameiginlegri utanríkisþjónustu og reglum fyrir herskyldu. Einnig lagði hann mikla áherslu á sameiginlegan háskóla sem væri rekinn af Norðurlöndunum sameiginlega og að prófessorar væru ráðnir frá öllum Norðurlöndunum. Stúdentar mundu útskrifast með próf sem gerði þeim kleift að starfa í hverju landanna sem væri. Norðurlandaráð hefur á síðari árum unnið eftir þessari hugmynd og formaður ráðsins Per Syse skrifaði í formála að erindinu sem gefið var út í þriðja sinn 1994 að hugsjónir Almqvists hafi fyllilega staðist tímans tönn og Syse endaði pistilinn með því að segja: „Gjennom Nordisk Råds arbeid realiseres fra 1. august 1994 endelig – i hovedsak – Almqvists idé“, [s. 4].

²⁴⁸ Johan Svedjedal, „Boken tiger, boken talar“. *Bokens materialitet: bokhistoria och bibliografi*. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 14–16 september 2007. Red. Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, 2009, s. 26–52.

²⁴⁹ Andrés Björnsson, „Formáli“. *Íslenzkar bókmenntir og heimsskoðun*, s. 10.

²⁵⁰ Johan Svedjedal, „Boken tiger, boken talar“, s. 39.

²⁵¹ Johan Svedjedal, „Boken tiger, boken talar“, s. 26–52.

²⁵² Julius Clausen, *Skandinavismen historiskt fremstillet*, s. 54.

nefna blöðin *Nordisk Literatur-Tidende* (1846),²⁵³ *Brage og Idun* (1839-42)²⁵⁴ og *Fædrelandet* (1834-82).²⁵⁵ Inn í þennan heim steig Fiske nokkru eftir að þessir menn höfðu af mælsku heillað ungmennin í Kaupmannahöfn. Málvísindamaðurinn Rasmus Kristian Rask (1787–1832), góðvinur Íslendinga, kom einnig við sögu hreyfingarinnar enda hafði hann einbeitt sér að því að vekja athygli á íslensku máli.²⁵⁶ Hann leit á íslenskuna sem móðurtungu norrænu málanna. Áhrif Rasks lifðu lengi eftir dauða hans. Íslenskan fékk aukið vægi og lögðu æ fleiri á sig að læra íslensku. Áhugi jókst á fornorrænum og íslenskum textum og bókmenntum og norræna goðafræðin fékk meiri þunga í bókmenntum og myndlist. Áhugi stúdenta í Kaupmannahöfn og Uppsölum sneri að bræðralagi þjóðanna og styrkti hugmyndir Fiskes um norræna samvinnu og norrænan menningararf.

Hér er menningarlegu hliðinni gefinn meiri gaumur en hinni pólitísku vegna þess að hún sneri að stúdentum, ungu fólki sem Fiske kynntist og umgekkst. Pólitíska hliðin sneri meira að Þýskalandi og þrætueplinu Slésvík-Holtsetaland. Hinn menningarlegi armur hreyfingarinnar lifði nokkuð sjálfstæðu lífi. Göticisminn í Svíþjóð og þjóðernisrómantíkin í Danmörku efldu áhuga á fornorrænum textum og sameiginlegri fortíð Norðurlandabúa. Fræðikonan Kari Haarder Ekman hefur fjallað um tvo fulltrúa rithöfunda sem voru sterkt afl og veittu hreyfingunni aukna festu í byrjun. Þeir voru Adam Oehlenschläger (1779–1850), skáld í Danmörku og Esaias Tegnér í Svíþjóð en þeir voru báðir látnir þegar Fiske kom til Norðurlanda en verk þeirra lifðu góðu lífi meðal menntamanna.²⁵⁷ Fiske þekkti verk beggja þegar hann lagði upp í ferð sína til Norðurlanda.²⁵⁸ Af skáldum í Danmörku, sem mörkuðu spor innan bókmenntanna í anda skandinavismans, var meðal annars Hans Christian Andersen ævintýrahöfundur (1805–1875) og gaf hann 1851 út ferðalýsingar sem hann kallaði *I Sverrig* sem vöktu athygli á hreyfingunni. Í bréfasafni hans í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn er varðveitt bréf frá Fiske frá 9. janúar 1869 þar sem hann minnst fundar sem hann og Andersen áttu ásamt Bandaríkjamanninum Barclay Pennock, góðvini Taylors.²⁵⁹ Andersen og sænska skáldkonan Fredrika Bremer skrifuðust á og styrktu hvort annað varðandi skandinavískar hugmyndir.²⁶⁰ Skáldin, sem aðhylltust þessa stefnu, skrifuðu um bræðralag norrænu þjóðanna og óskuðu þess að landmærin á milli þeirra yrðu afnumin í menningarefnum. Menn ættu að hætta að þýða norræn skáldverk og lesa þau á frummálunum. Hreyfingin hafði, svo sem áður

²⁵³ Útgefendur voru J. F. Gjødvaad og C. Ploug.

²⁵⁴ *Brage og Idun: Et nordiskt Fjærdingsårsskrift*. København: Udgeverens forlag, 1839–42.

²⁵⁵ Kom út í Danmörku 1834–82.

²⁵⁶ Kari Haarder Ekman, „*Mitt hems gränser vidgades*“, s. 54–55.

²⁵⁷ Kari Haarder Ekman, „*Mitt hems gränser vidgades*“, s. 33.

²⁵⁸ Kemur það fram í bréfum hans.

²⁵⁹ *KBK*. H. C. Andersen: En brevbiografi. Fiske til Hans Christians Andersens 9. janúar 1869.

²⁶⁰ Kari Haarder Ekman, „*Mitt hems gränser vidgades*“, s. 119.

segir, áhrif á Íslendinga í Höfn eins og kemur víða fram í dagbók Gísla Brynjúlfssonar (1827/8–88) háskólakennara í Kaupmannahöfn.²⁶¹ Skandinavisminn átti vaxandi vinsældum að fagna meðal norrænna stúdenta og áhrifa hans tók að gæta í bókmenntum og listum.²⁶² Myndlistin sýndi og sannaði að listamenn voru með hugann við bræðralag þjóðanna.

Margt nýtt bar fyrir augu og Fiske saknaði vinanna heima í New York-fylki. Honum var hugsað til Warners vinar síns og langaði að fá hann til sín. Frá Kaupmannahöfn skrifaði hann um dásendir Danmerkur, forna menningu, gamlar kirkjur, fallegar byggingar og merkileg söfn. Honum fannst Warner ekki geta tekið út þroska án þess að sjá þetta. Hann skrifaði: „[...] þú munt ekki verða að manni fyrr en þú kemur hingað, eða réttara sagt vöxtur þinn til andans verður hægari og minna þroskaður. Hrein og tær íhugun, þróttmiklar hugsanir, þig mun skorta sannar hugmyndir.“²⁶³

3.3 Kynni Fiskes af fræðastörfum

Fiske hafði fljótlega upp á Rafn. Fiske var fullur eftirvæntingar að hitta hinn þekhta fræðimann, sem átti eftir að hafa mikil áhrif á hann og aðstoða hann á ýmsa lund. Rafn var mikill Íslandsvinur og Fiske lagði mikið upp úr því að kynnast honum vel. Fiske lýsti síðar fyrsta fundi þeirra í nóvember sama haust á gamansaman en hlýjan hátt og byrjar frásögnina svona: „Nánast fyrir nákvæmlega fjórtán árum var höfundur, þá stráklingur, í Kaupmannahöfn ákveðinn í því að læra íslensku.“ Síðan lýsti Fiske því að hann gekk inn í þröngt stræti þar sem Rafn bjó, fór upp marga stiga og las á dyraskiltin en fann ekki nafnið sem hann leitaði að. Dyr á efstu hæð voru ómerktar. Var hann hálfsmeykur við að hringja bjöllumni og hræddur um að þurfa að nota hinn rýra danska orðaforða sinn, birtist þá eldri maður sem var gráhærður og rjóður í kinnum og leit svo vingjarnlega út að Fiske hleypti í sig kjarki og sagði nokkur orð á dönsku, lyfti hattinum og spurði hvar prófessor Rafn byggi. Undrun hans var ekki lítil þegar hann áttaði sig á því að geðfelldi, gamli maðurinn, sem stóð fyrir framan hann, væri sá sem hann leitaði að. Þar sem Fiske rétti fram meðmælabréfið sitt spurði hann hvort prófessorinn talaði ensku. Svarið var „I read it, but not speak it“. Þetta fannst Fiske vera hápunktur lítillætisins. Hann fylgdi Rafni til hóbýla hans og með lítillætislegri dönsku og stöku ensku eða þýsku orði naut hann tveggja tíma áhugaverðra samræðna. Fiske kvað Rafn strax hafa fengið

²⁶¹ Gísli Brynjúlfsson, *Dagbók í Höfn*. Eiríkur Hreinn Finnbogason bjó til prentunar. Reykjavík: Heimskringla, 1952.

²⁶² Arndís S. Árnadóttir, *Nútímaheimilið í mótun: Fagurbætur, funksjónalismi og norræn áhrif á íslenska hönnun 1900–1970*. Drg. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2011, s. 138.

²⁶³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 12. janúar 1851; Willard Fiske, s. 353. „[...] you will not be a man until you come hither, or rather your manhood will be of slower and less mature growth. The sobriety of contemplation, the vigor of thought the truth of ideas will be wanting.“

mætur á sér, bandaríska ferðalanginum og síðan var prófessor Rafn þægilegur og vinsamlegur. Rafn var honum til aðstoðar við tungumálanám hans og sýndi honum einstaka vináttu upp frá þessu.²⁶⁴

Þegar Fiske kom til borgarinnar var Rafn að vinna við stórt verk um heimildir norrænna manna um austurveg, *Antiquités Russes*, og búa það undir prentun.²⁶⁵ Fiske mat mikils að vera í nálægð Rafns og hjálpaði honum með ýmis viðvik við þá vinnu. Einnig þýddi hann efni á ensku fyrir fornfræðafélagið danska sem Rafn var virkur félagi í og ritari félagsins um tíma.²⁶⁶ Fiske kom því oft heim til Rafns og bauð hann Fiske í boð hjá sér með öðrum gestum.²⁶⁷ Fiske þakkaði fyrir, en kvaðst ekki geta þegið það, því að hann gæti eigi komið í gestaboð hjá honum sökum fátæktar, það væri annað þótt hann kæmi hversdaglega til hans og það vildi hann gjarnan mega gera framvegis.²⁶⁸

Rafn var óþreytandi við að miðla þekkingu um Norðurlönd til ýmissa landa í ritum um forna tíma með áherslu á að menningarlegum ljóma stafaði frá norðrinu. Rafn hafði mikil áhrif í þá veru að styrkja áhuga Fiskes á sögu Norðurlanda.²⁶⁹ Enn fremur var hann hugfanginn af rúnasteinum og rannsóknum á því hvað á þeim stæði. Þarna fékk áhugi Fiskes á rúnalettri byr undir báða vængi en seinna gerði hann sér far um að eignast umtalsvert safn bóka um rúnir. Rafn var honum stoð og stytta í ýmsu sem varðaði norræn fræði.²⁷⁰ Og hjálpsemin var gagnkvæm. Fiske þýddi greinar fyrir Rafn á ensku einnig eftir Kaupmannahafnardvölina, meðal annars um rúnir, eins og sjá má í nokkrum bréfum.²⁷¹ Rafn og Fiske skrifuðust á meðan Rafn lifði. Bréf bárust milli þeirra þann tíma sem Fiske var í Svíþjóð og ekki síst eftir að hann kom aftur til Bandaríkjanna. Eftir lát Rafns hélt Fiske tryggð við fjölskylduna og skrifaðist á við dæturnar Caroline og Dagmar Rafn.²⁷² Þær skrifuðu

²⁶⁴ *Memorials of Willard Fiske I*, s. 96–99.

²⁶⁵ *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*, s. 35–36; *KBK*. NKS 1299 e, fol. I. 1–169. Skjöl varðandi norræn fræði; *KBK*. Addamenta 225 folio. Vedkommende det nordiske Oldskriftselskabs hæfte og Vedkommende Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed A. Ýmiss konar uppköst til útgáfu á norrænu efni. Verk Rafns *Antiquités Russes d'après les monuments historiques des Islandais et des anciens Scandinaves*. Éditées par la Société Royale des antiquaires du Nord. Copenhagen: Berling, 1850–52 þótti sambærilegt við *Antiquités Americanae*.

²⁶⁶ Rafn var einn af upphafsmönnum að stofnun fornfræðafélagsins 1824 sem hafði upprunalega að markmiði að gefa út forna íslenska texta.

²⁶⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít *Lbs*. 105 NF. Carl Christian Rafn til Fiskes 26. nóvember 1850.

²⁶⁸ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 6.

²⁶⁹ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 6.

²⁷⁰ *KBK*. NKS 1599 I, 2 fol. Fiske til Carls Christians Rafns 3. september 1851, 28. apríl 1853, 8. júlí 1856 og 2. ágúst 1858.

²⁷¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít *Lbs*. 105 NF. Carl Christian Rafn til Fiskes 10. október 1851, 10. nóvember 1851, 15. janúar 1852, 8. júní 1853 og 7. september 1854.

²⁷² *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít *Lbs*. 105 NF. Dagmar og Caroline Rafn til Fiskes 30. október 1886, 18. apríl 1893, 21. nóvember 1894, 27. mars 1895, 10. janúar 1900, 18. janúar 1901, 21. desember 1901, 20. mars 1902 og 15. apríl 1903.

honum fréttir af fjölskyldunni og sögðu honum frá menningarlífinu í Kaupmannahöfn. Þær gerðu sér einnig far um að senda Fiske öll þau rit sem Rafn hafði komið nærri og snertu norræna menningu.

Áðurnefndur George P. Marsh hafði mikinn áhuga á norrænni sögu og bókmenntum. Hann kynntist Rafn sem hann mat mikils vegna yfirburðaþekkingar í norrænum fræðum og héldu þeir bréfasambandi. Hann skrifaði Rafn 24. janúar 1852 bréf sem ber með sér að hann hugsaði til framtíðar:

Fyrir nokkrum dögum síðan fékk ég langt bréf frá Daniel W. Fiske sem nú er í Uppsölum. Í vor ætlar hann að fara héðan til Íslands, hann getur þá með tíð og tíma orðið prófessor í skandinavískum tungumálum.²⁷³

Það var því þegar lagt á ráðin með framtíð Fiskes. Menn hafa séð hvað í honum bjó og hvar hann gæti orðið að liði.

Konunglega bókasafnið í Kaupmannahöfn var Fiske mikilvægur vettvangur, enda er safnið ríkt af áhugaverðum íslenskum ritakosti en ekki eru heimildir fyrir hvað nákvæmlega hann skoðaði. Skylduskil á prentuðu efni hafa gilt í Danmörku frá 11. júlí 1697.²⁷⁴ Árið 1780 var hert á skilum og skylduskil sett í lög í danska ríkinu og áttu allar prentsmiðjur konungsdæmisins að senda eintak af öllu sínu prentefni einu sinni eða tvisvar á ári til safnsins.²⁷⁵ Geta má nærri hve kosturinn óx við þessa lagasetningu. Að vísu mun hafa gengið upp og ofan um skilvísi íslenskra prentsmiðja. Mánuðina í Kaupmannahöfn þurfti Fiske til að ná fótfestu í nýju umhverfi. Hann var fljótur að finna það sem honum fannst skipta máli til þess að komast nær íslenskum bókum. Hann tileinkaði sér tungumálið og kynnti sér menninguna eftir mætti.

²⁷³ Georg P. Marsh [Brev til Carls Christians Rafns 24. janúar 1852]. *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*, s. 304. „Fra Daniel W. Fisk[e], nu i Upsala, havde jag for nogle Dage siden et langt Brev. Han agter til Foraaret at reise herfra til Island; saa han kan vel med Tiden blive en Professor i de skandinaviske Sprog.“

²⁷⁴ *Den trykte kulturarv: Pligtaflevering gennem 300 år*. Ed. Erland Kolding Nielsen. København: Det Kongelige Bibliotek, 1998, s. 9; Christian V. Bruun, „Fortale“. *Bibliotheca Danica : Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830 efter Samlingerne i Det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliotek i Odense*. Ved Chr. V. Bruun I. Supplement ved Lauritz Nielsen. Genudgivet med tillæg og henvisninger af det kongelige Bibliotek. København: Rosenkilde og Bagger, 1961–63, s. v.

²⁷⁵ Harald Ilsøe, *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca. 1600–1810: en biobibliografisk håndbog med bidrag til bogproduktionens historie*. København: Det Kongelige Bibliotek, 1992, s. 247.

3.4 Íslenskunám hjá Gísli Brynjúlfssyni

Fiske lærði nokkra íslensku af Gísli Brynjúlfssyni sem var við laganám við Kaupmannahafnarháskóla. Gísli var heimagangur á heimili Rafns.²⁷⁶ Fiske sagði sjálfur frá þessu í erindi árið 1877 og kallaði „Swedish Student Life“, þar sem hann lýsti námsárum sínum á Norðurlöndum, að mánuðina í Kaupmannahöfn hefði hann verið mjög upptekinn við nám í íslensku.²⁷⁷ Félagar hans hafi aðallega verið nemendur, tuttugu eða rúmlega það, frá hinu fjarlægja Íslandi, en þá sé jafnan að finna við háskólann.²⁷⁸ Skoðun á handskrifuðum lista, sem varðveittur er í ríkisskjalasafninu í Kaupmannahöfn, yfir innritaðra stúdenta við Hafnarháskóla haustið 1850 leiddi í ljós að Fiske var ekki skráður í háskólann. Að eigin sögn talaði Fiske dönsku brátt reiprennandi og þeir Gísli hittust aðra hverja viku og töluðu og lásu íslensku saman.²⁷⁹ Gísli tók ekki greiðslu fyrir kennsluna.²⁸⁰ Fiske skrifaði Warner 12. janúar 1851: „Ég á hér hjartahlýjan íslenskan vin sem er um það bil jafnhár þér og stundum ímynda ég mér að hann líkist þér í fleiru en líkamsburðum. Hann heitir Brynjúlfsson. Hann er stúdent hér við háskólann og með honum les ég og tala íslensku á tveggja vikna fresti. Ég vildi að ég gæti talað reiprennandi. Ég ætla til Íslands í vor og verð þar ef til vill í eitt ár.“²⁸¹ Gísli gat sér gott orð sem íslenskukennari og má geta þess að nokkrum árum seinna eða 1857 tók hann annan Íslandsvin, Konrad Maurer, í íslenskutíma.²⁸² Gísli opnaði Fiske líka leið að ýmsum andans mönnum. Meðal annarra þekkti hann skáldið Hans Christian Andersen.²⁸³ Gísli hafði staðið að útgáfu tímaritsins *Norðurfara* ásamt Jóni Þórðarsyni Thoroddsen (1819–68), skáldi og síðar sýslumanni, sem kom út í Kaupmannahöfn 1848 og 1849. Gísli var með hugann við Febrúarbyltinguna í Frakklandi 1848 og varð gagntekinn af þjóðfélagsátökunum enda hrifnæmur og hugur hans fór víða.²⁸⁴ Hann var hallur undir skandinavismann og kemur það fram í blaðinu. Gísli skrifaði meirihlutann í ritið, bæði laust og bundið mál.²⁸⁵ Fiske skrifaði foreldrum sínum að hann hefði lært þónokkra íslensku sem honum fannst erfið, miklu snúnari

²⁷⁶ Gísli Brynjúlfsson, *Dagbók í Höfn*, s. 123.

²⁷⁷ Erindið er birt í *Memorials of Willard Fiske* III, s. 3–69.

²⁷⁸ *Memorials of Willard Fiske* III, s. 5. Fyrirlesturinn birtist í þremur hlutum nokkuð styttr og þýddur á sænsku ári eftir útkomu þriðja bindisins í dagblaðinu *Upsala Nya Tidning*, 21. mars 1932, dálkur 4; 27. mars 1923, dálkur 5 og 6. apríl 1923, dálkur 4 undir fyrirsögninni *Willard Fiskes Upsalaminnen*.

²⁷⁹ *Willard Fiske*, s. 355.

²⁸⁰ Jón Ólafsson, „Willard Fiske“. *Skírnir* 79:1 (1905), s. 65.

²⁸¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 12. janúar 1851. „I have here a warm-hearted Icelandic friend about your size and I sometimes fancy he resembles you in other ways than bodily – His name is Brynjúlfsson. He is a student here in the University and with him I read and speak Icelandic semi-weekly.“

²⁸² Kurt Schier, „Konrad Maurer, ævi hans og störf“. Konrad Maurer, *Íslandsferð 1858*. Þýð. Baldur Hafstað. Reykjavík: Ferðafélag Íslands, 1997, s. xxiii.

²⁸³ Gísli Brynjúlfsson, *Dagbók í Höfn*, s. 125.

²⁸⁴ *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*. Gefin út af Hinu íslenska fræðafjelagi í Kaupmannahöfn. (Safn fræðafjelagsins X). Kaupmannahöfn: S. L. Möller, 1936, s. 68.

²⁸⁵ Halldór Hermannsson, *Periodical Literature of Iceland down to the year 1874*. (Islandica XI), s. 68.

en danskan.²⁸⁶ Fiske las aftur á móti dönsku áreynslulítið og sagðist sjálfur hafa lesið fjögur bindi af verkum Oehlenschlägers á dönsku jafn auðveldlega og hann las ensku.²⁸⁷

Áður en Fiske fór til Svíþjóðar skrifaði hann Gísla kveðju- og þakkarbréf og sagði: „Ég þakka yður kærlega fyrir alla góðvild og þar sem ég minnst með ánægju íslenskutíma okkar vona ég að ég muni vera fær um að taka þá upp aftur.“²⁸⁸ Fiske bað hann jafnframt að vera kunningja sínum Cogswell, bókaverði í Astor bókasafninu í New York, innan handar ef hann óskaði eftir að kaupa íslenskar bækur til safnsins. Það reyndist síðan vera svo að Cogswell nýtti sér tengslin og sendi nokkrum sinnum lista til Gísla yfir bækur sem hann óskaði að kaupa. Hann bað um margvíslegt efni og listarnir voru stundum ærið sundurleitir. Þannig náði Gísli fyrir hann til dæmis í alla árganga *Fjölnis* 1835–45, *Ný Félagsrit* 1841–48 og *Norðurfara* 1849, *Ljóðmæli* Jóns Þorlákssonar prests á Bægisá, *Söguna af Hrafnkeli Freysgoða* frá 1839 og *Mynster Hugleiðingar* frá 1839 og sendi þetta ásamt fleiri ritum í nokkrum böggjum vestur um haf.²⁸⁹

Fiske bjó að náminu hjá Gísla æ síðan og gat notað íslensku í bréfaskriftum sínum við Íslendinga ef svo bar undir. Hann var samt feiminn að skrifa kennara sínum á íslensku og fannst hann ekki kunna nóg til þess. Hann skrifaði Gísla 7. maí 1855 þar sem aðalerindið var að biðja hann að útvega sér biblíu útgefna í Viðey 1841, auk nokkurra annarra rita. Hann ritaði á ensku og afsakaði að hann skrifaði ekki á íslensku. Hann sagðist hafa verið að bíða með að skrifa Gísla í þeirri von að hann gæti skrifað honum á íslensku og sanna þannig óvefengjanlega framfarir í tungumáli hans. Það er sama hvað hann lesi mikið og eyði öllum frístundum sínum í það, hann finni að hann geti ekki treyst íslensku sinni fyrir gagnrýnum augum Gísla, svo að hann verði í neyð að nota ensku eins og hann sé vanur. Hann var frjálssari gagnvart öðrum Íslendingum, bæði á Íslandi og í Danmörku, en kennara sínum, og sendi bréf á íslensku allt fram á efri ár. Fiske skrifaði líka þessa eftirtektarverðu klausu í fyrrnefndu bréfi:

Eldheitur áhugi minn fyrir landi yðar og bókmenntum vex eftir því sem ég kynnist þeim betur og ef ég lifi mun stór hluti af framtíð minni verða helgaður þeim. Ég veit að það er mikið í bókmenntum og stjórnfari ykkar sem mundi vekja áhuga landsmanna minna ef hægt væri að kynna þeim það á réttan hátt og af réttum aðila. Landnám forfeðra ykkar

²⁸⁶ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til foreldra 8. apríl 1850.

²⁸⁷ *Memorials of Willard Fiske II*, s. 79.

²⁸⁸ KBK. NKS 3263 4to. Fiske til Gísla Brynjúlfssonar [án dags.] 1851. „I thank you warmly for all your kindness and while I remember with a lively pleasure our Icelandic readings I hope that I shall be able soon to resume them.“

²⁸⁹ KBK. NKS 3263 4to. Joseph G. Cogswell til Gísla Brynjúlfssonar [án dags. og árs].

og hvernig það bar að líkist aðstæðum um landnám og búsetu í Ameríku [...] Ég gæti verið í aðstöðu til að dreifa þekkingu hérna megin hafsins á þessum hlutum og bókmenntum ykkar. Ég ætla að vinna að því af alhug.²⁹⁰

Kennari Fiskes skrifaði honum vitaskuld á íslensku fyrst í stað en seinna meir stöku bréf á ensku. Gísli var allur af vilja gerður að útvega bækur en varð þó á að senda Fiske bók sem hann í raun vildi alls ekki láta af hendi. Í bréfi frá 26. maí 1863 skrifaði hann: „Þér munið kanska að „Sciagraphia“ mín eptir Hálfðán Einarsson flæktist af vangá með bókum yðar til Ameríku. Eg skyldi nú ei minnast á þetta, ef eg hefði ei síðan opt reynt að fá bókina hér, en með öngu móti getað, því hún er orðin mjög sjaldgjæf.“²⁹¹ Bókin var honum verðmæt og hann langaði til að fá hana aftur. Gísli var Fiske oft innan handar þegar hann vantaði íslensk rit allt þar til hann veiktist illa 1886, en hann átti við andlega erfiðleika að etja og sveiflaðist í geði.²⁹² Ólafur Davíðsson skrifaði Fiske frá Kaupmannahöfn um veikindi Gísla: „Gísli Brynjúlfsson er kominn á sinnisveikra spítala og kemst líklega aldrei út þaðan, síst með fullu viti.“²⁹³ Gísli glímdi við veikindi sín um hríð og lést árið 1888. Í bréfasafni Fiskes eru fjögur bréf hans frá árunum 1863 til 1873 og sýna þau vináttu þeirra á milli. Tiltrú og trúnaðartraust var til staðar og er í bréfasafni Fiskes bréf frá Marie (1829–1900), eiginkonu Gísla, sem sagði Fiske frá veikindum hans áður en hann var lagður inn á sjúkrahús og bað hún Fiske um peningaaðstoð fyrir læknishjálp. Gísli átti nokkuð af óbirtum ljóðum og í sama bréfi sagði hún Fiske frá því að Gísli langaði til að gefa út ljóð sín og bað Fiske einnig um fé til þess að koma þeim út í sérútgáfu.²⁹⁴

Fiske kynntist fleiri Íslendingum í Kaupmannahöfn og þáði nokkrar bókagjafir frá þeim. Í fyrrnefndu bréfi til Jóns Sigurðssonar 25. ágúst 1852 þakkar hann kærlega fyrir margar bækur sem Jón hafði sent.²⁹⁵ Ekki hafa varðveist önnur bréf frá honum í Landsbókasafni Íslands til Jóns og engin bréf eru til frá Jóni í safni Fiskes. Kynnin hafa því líklega ekki verið mikil en Jón samt séð ástæðu til þess að gauka bókum að Bandaríkjamanninum.

²⁹⁰ KKK. NKS 3263 4to. Fiske til Gísla Brynjúlfssonar 7. maí 1855. „My enthusiasm for your country and its literature grows with my knowledge of them and if I live much of my future shall be given to them. There is, I know, much in your literary and political past which would interest my countrymen if it would be made known to them in the right manner and by the right man [...] I may be instrumental in spreading on this side of the ocean. To that work I shall steadily labour for many years.“ Þórunn Sigurðardóttir, „Ástríðufullur Íslandsvinur: Bréf Daniels Willards Fiske til Gísla Brynjúlfssonar 1855“, *Tímarit Máls og menningar* 67:3 (2006), s. 32–43.

²⁹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Gísli Brynjúlfsson til Fiskes 26. maí 1863.

²⁹² Sveinn Yngvi Egilsson, *Textar og túlkun: Greinar um íslensk fræði*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2011, s. 168.

²⁹³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 8. febrúar 1887.

²⁹⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Marie Brynjúlfsson til Fiskes 21. júní 1886. Marie kvað Gísli hafa veikt í marsbyrjun 1886.

²⁹⁵ Lbs. 2590 4to. Fiske til Jóns Sigurðssonar 25. ágúst 1852.

3.5 Íslenskar útgáfur í Danmörku

Nauðsynlegt er að gera grein fyrir útgáfum á efni af íslenskum meiði í Danmörku því þaðan fékk Fiske umtalsvert efni. Ekki er að undra að tenglar í Kaupmannahöfn yrðu Fiske mikils virði. Nokkuð var um prentun íslenskra eða Íslandstengdra bóka í Danmörku frá árinu 1540, en þá kom *Nýja testamentið* í þýðingu Odds Gottskálkssonar (1514–56) út í Hróarskeldu. Á 16. öld komu tólf íslensk rit út í Danmörku. Á 17. öld kom út 27 rit íslensk, þar á meðal útgáfa á *Heimskringlu* Snorra Sturlusonar í danskri þýðingu árið 1633. Halldór Hermannsson taldi að af þeim væri mögulega ein glötuð.²⁹⁶ Í raun var auðveldara að komast yfir íslensk rit í Kaupmannahöfn en á Íslandi. Prentsmiðjurekstur gekk illa á Íslandi fyrr á öldum og enn verr gekk að koma bókum í verð.²⁹⁷ Má að sumu leyti kenna fjarlægðum um og torförnum leiðum innanlands. Árið 1779 var til dæmis mikið af óseldum bókum í prentsmiðjunni á Hólum. Þá var það tekið til bragðs að senda nokkuð af birgðunum til Kaupmannahafnar, en þar átti að skipta þeim niður á Íslandsför til nokkurra hafna og síðan áttu prófastar að annast söluna. Þetta var snúið fyrirkomulag og því var æ meira prentað í Kaupmannahöfn og dreift þaðan til Íslands.²⁹⁸ Það var að mörgu leyti heppilegra að prenta íslenskar bækur í Kaupmannahöfn og um miðja 19. öld voru einkum tvær prentsmiðjur í borginni sem prentuðu íslensk rit. Þær voru Prentsmiðja S. L. Møller og háskólaprentsmiðja J. H. Schultz.²⁹⁹

Verk sem rituð voru af Íslendingum á latínu voru iðulega prentuð í útlöndum, bæði vegna þess að prentverkið á Íslandi var ekki nógu vel búið tækjum og tólum varðandi latneska stafi og einnig vegna þess að erfiðleikum var bundið að koma slíkum bókum á erlendan markað, því að þær voru fyrst og fremst gerðar fyrir erlenda lesendur. Á seinni hluta 17. aldar fengu nokkrir íslenskir stúdentar lærðar bækur sínar prentaðar erlendis og þær voru þá alltaf á latínu.³⁰⁰

Þegar áhrif endurreisnarstefnunnar bárust til Íslands vöktu þau áhuga manna á fortíð þjóðarinnar. Arngrímur Jónsson (1568–1648) hafði á fyrsta fjórðungi 17. aldar áhrif á hvað prentað var í Hólaprentsmiðju þar sem Guðbrandur Þorláksson (1541–1627) biskup átti við heilsuleysi að stríða. Arngrímur tók því við umsjón með prentverkinu.³⁰¹ Danskir og sænskir menntamenn, sem vissu af bóklegum fjársjóðum Íslendinga, vildu komast yfir og tryggja

²⁹⁶ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700*, s. xi.

²⁹⁷ Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga: brot úr sögu íslenzkrar bókaútgáfu og prentunar frá öndverðu fram á þessa öld*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1995, einkum s. 99–142.

²⁹⁸ Jón Helgason, *Hrappseyjarprentsmiðja 1773–1794*. (Safn fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga VI). Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1928, s. 74.

²⁹⁹ Guðjón Friðriksson og Jón Þ. Þór, *Kaupmannahöfn sem höfuðborg Íslands II*, s. 352.

³⁰⁰ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700*, s. x.

³⁰¹ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700*, s. i.

varðveislu gamalla handrita í söfnum sinna landa. Danski norrænufræðingurinn Ole Worm var í sambandi við íslenska mennta- og fræðimenn og hvatti þá til bóklegar iðju. Íslenskar miðaldabókmenntir fengu nú nýja merkingu og þóttu höfða til sameiginlegrar fortíðar norrænu þjóðanna.³⁰² Allt frá 17. öld gengu Íslendingar í lið með Dönum um útgáfu á þessu sviði. Þeir lögðu til efni og sérþekkingu, en Danir kostuðu vinnu og útgáfu verkanna.

18. öldin var eitt örasta framfaraskeið í bókagerð í Evrópu og sáust þess merki á íslensku afurðunum sem urðu til í Kaupmannahöfn. Á þeirri öld komu 350 titlar út þar af íslensku efni. Árnanevnd var stofnuð 1772 og nú voru prentaðar útgáfur og þýðingar texta svo sem *Njáls sögu*, *Kristnisögu*, *Gunnlaugs sögu ormstungu*, *Hungurvöku*, *Orkneyingasögu*, *Rímbeglu*, *Hervarar sögu* og *Vígaglúms sögu*. Árin 1787–1818 gaf nefndin út hina miklu útgáfu *Eddukvæða* og textafræðin tók miklum framförum.³⁰³ Á árabílinu 1800 til 1844 komu út 367 titlar af íslensku efni. Hafnardeild Bókmenntafélagsins var stofnuð 1816 og var útgáfa á fræðsluefni meginviðfangsefni hennar. Nýmæli voru með *Íslenzkum sagnablöðum* sem gefin voru út 1816–26. Eftir það tók tímaritið *Skírnir* við fréttáflutningi.³⁰⁴ Einnig beitti félagið sér fyrir útgáfu almennra fræðirita og fagurbókmennta. Það voru íslenskir Hafnarstúdentar sem báru uppi fjölpætt fræðastarf sem snerti Ísland á upplýsingaröld. Þeir unnu við útgáfu íslenskra fornrita, skrifuðu upp handrit, stofnuðu félög og gáfu út tímarit.³⁰⁵

Hvað útgáfum rita á Íslandi viðvæk óx hagur prentsins þegar prentverkið var flutt frá Viðey árið 1844 og sett niður í Reykjavík. Prentsmiðjum fjölgaði og útgáfur urðu stærri og viðameiri. Einar Þórðarson (1818–88), prentari, keypti fyrstu hraðpressuna til landsins 1879 og flýtti hún fyrir vinnslunni. Nýjar bækur urðu smám saman aðgengilegri enda prentaðar í stærri upplögum en áður tíðkaðist og skapaði það hagræði fyrir kaupendur.³⁰⁶

Í Kaupmannahöfn hafði Fiske lært undirstöðuatriði í íslensku máli, kynnst Íslendingum og hlustað á þá tala um heimahagana og menningu sína og gera má ráð fyrir að hann hafi kynnst mörgum af þeim ritum sem talin eru hér að framan.

³⁰² Jakob Benediktsson, „Den vågnende interesse for sagalitteraturen på Island i 1600-tallet“. *Lærdómslistir: afmælisrit 20. júlí 1987*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1987, s. 227–41.

³⁰³ Mats Malm, „Áhugi á íslenskum handritum á Norðurlöndum“, s. 107.

³⁰⁴ Um útgáfu á íslensku og Íslandstengdu efni í Kaupmannahöfn á 19. öld má til dæmis lesa í Guðjón Friðriksson og Jón Þ. Þór, *Kaupmannahöfn sem höfuðborg Íslands 2*, s. 224–56.

³⁰⁵ Helgi Magnússon, „Fræðafélög og bókaútgáfa“. *Upplýsingin á Íslandi: Tíu ritgerðir*. Ritstj. Ingi Sigurðsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1990, s. 183–215.

³⁰⁶ Ingi Rúnar Eðvarðsson, *Prent eflir mennt: Saga bókagerðar frá upphafi til síðari hluta 20. aldar. Þættir úr letursögu eftir Þorstein Þorsteinsson*. (Safn til Iðnsögu Íslendinga VIII. Ritstj. Jón Böðvarsson). Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1994, s. 66–67; Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga*, s. 151–152.

3.6 Dvöl Fiskes í Uppsölum 1851–52

Vorið 1851 sigldi Fiske yfir Eyrarsundið til Svíþjóðar og skoðaði sig um í háskólabænum Lundi. Fiske var náttúruunnandi og göngumaður góður.³⁰⁷ Hann taldi ekki eftir sér að fara fótgangandi frá Lundi til Växjö í Smálöndum til þess að komast að leiði Tegnér sem hann dáði mjög eftir lestur á *Friðþjófs sögu*. Í bréfi til Rafns frá 3. september 1851 lýsti hann ferðinni um suður Svíþjóð og var mjög heillaður af því sem fyrir augu bar, sögunni, byggingum og af skáldinu og biskupnum Tegnér í Växjö og skáldskap hans.³⁰⁸

Í Uppsölum var miðstöð rannsókna íslenskra handrita í Svíþjóð og útgáfu frá 17. öld og þar náði Fiske að upplifa stefnur og strauma sem löðuðu hann enn frekar að Íslandi. Geta ber Götiska Förbundet sem var stofnað í Stokkhólmi en skaut djúpum rótum í Uppsölum. Það hafði að markmiði að endurvekja gamlar dygðir Gautanna með hetjur víkingatímans að fyrirmynd og hafði forníslenskur menningararfur áhrif þar á. Hvatamenn voru meðal annarra margnefndur Esaias Tegnér og Erik Gustaf Geijer (1783–1847), skáld og síðar háskólaректор í Uppsölum. Frá 1812 gáfu samtökin út tímaritið *Iduna: En Skrift för den Nordiska Fornålderns Älskare*.³⁰⁹ Varð Geijer fyrsti ritstjóri tímaritsins. Þar var lögð áhersla á fornleifauppgröft og afturhvarf til fornra norrænna tíma og gilda.³¹⁰ Strax í fyrsta tölublaði var upptakturinn sleginn með greininni „Recension af Edda eller Skandinavernes Hedniska Gudalära“, en höfundar er ekki getið.³¹¹ Unnið var út frá íslenskum handritum sem til voru í Svíþjóð og þegar í öðru hefti fyrsta árgangs birtist lýsing á handriti *Eddukvæða* sem varðveitt var í Konunglega bókasafninu.³¹² Í þriðja hefti fyrsta árgangs birtist síðan Völuspá, á hverri opnu var textinn á frummálinu ásamt sænskri þýðingu og greinargerð og skýringar á kvæðinu komu þar á eftir.³¹³ Sjónarhornið var það að Ísland væri vagga norrænnar menningar og íslenska hið göfuga tungumál sem áður hefði verið talað á Norðurlöndum nema Finnlandi.³¹⁴ Sænska fræðikonan Gun Widmark (1920–2013) lýsti þessum hugmyndum svo í grein árið 1954: „Á báðum þessum tímabilum – stórveldistímanum og 19. öldinni – leituðu menn í þær því að þeir héldu sig finna aftur eigin fortíð [...] hugmyndahrifningin á íslenskum

³⁰⁷ *Memorials of Willard Fiske* II, s. xiii.

³⁰⁸ KBK. NKS 1599 I, 2 fol. Fiske til Carls Christians Rafns 3. september 1851.

³⁰⁹ Kari Haarder Ekman, „Mitt hems gränser vidgades“, s. 40.

³¹⁰ Henrik Schück, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien dess Forhistoria och Historia: Akademien 1794–1826* VII. Stockholm: [s.n.], 1943, s. 332–33.

³¹¹ *Iduna: En Skrift för den Nordiska Fornålderns Älskare* 1:1, 2. uppl. (1813), s. 69–90.

³¹² *Iduna* 1:2, 2. uppl. (1816), s. 94–110.

³¹³ *Iduna* 1:3 (1821), s. 8–72.

³¹⁴ Mörg sænsk skáld skrifuðu verk sín í anda göticismans eftir að stefnan fór að dala svo sýnilega vöruðu áhrifin lengi. Má nefna Heymer öfverlämnar till Freya smycket Bryfing árið 1845 eftir Nils Jacob Blommér og Freya sökandi sin make árið 1852 eftir sama. Einnig Konung Ella sändebud inför Ragnar Lodbroks söner frá 1875 eftir August Malmström og Loke och Sigyn frá 1863 eftir Mårten Eskil Winge.

bókmenntum leiddi til formlegrar Íslandsdýrkunar.³¹⁵ Fiske kom því inn í umhverfi sem hélt íslenskum málefnum hátt á loft og áttu þau eftir að verða honum lærdómsrík.

Annað menningarafl í Svíþjóð um miðja 19. öldina var áðurnefndur skandinavismi. Var sú hreyfing skyld göticismanum, og blandaðist honum að vissu leyti þar sem áhersla var lögð á norræna samstöðu sem byggðist á fornum arfi eins og fyrr var rakið. Í Uppsölum var skandinavisminn öflug hreyfing meðal stúdenta um miðja 19. öld en bókmenntahlutinn höfðaði sérstaklega til fólks í háskólaumhverfinu.³¹⁶ Almqvist hélt áfram að boða skandinavisma og skrifaði um hreyfinguna til dæmis í *Aftonbladet* til ársins 1865.³¹⁷ Þegar stúdentamót, sem oft var minnst á síðar, var haldið í Uppsölum 1843 og 200 stúdentar frá Kaupmannahöfn og Lundi stormuðu að, höfðu Uppsalar verið í meira en þrjátíu ár háborg sænskrar rómantíkur og göticisma.³¹⁸ Hið ljóðræna stórveldi rómantísku stefnunnar var á undanhaldi en enn þá stóðu nöfn hugsjónamanna hreyfingarinnar, það er að segja skálda rómantíkurinnar Geijers og Pers D. A. Atterboms (1790–1855) hlaðin merkingu og minntu á forna frægð.³¹⁹

Til þess að átta sig enn frekar á straumum og stefnum tímans má geta þess að forn trúarbrögð norrænna þjóða voru sívinsælt umfjöllunarefni í skrifum menntamanna. Í ritum fyrir 1850 var hægt að rekast á umfjöllun um norræna goðafræði og var síðasta vígi heiðinnar í Uppsölum. Höfðu konungahaugarnir þrír á sögufrægum stað í Gömlu Uppsölum sérstakt gildi. Norræn goð og gyðjur voru margar en Óðinn var þó æðstur guðanna og hans minnst í hinu mikla hofi með sverð í hendi.³²⁰ Á fimmta og sjötta áratug 19. aldar hópuðust stúdentar að staðnum og héldu minningu goðanna á lofti.

Margir síðir voru teknir upp frá fyrri tímum og lagt var upp úr skálagleði og söng og sagði Fiske sjálfur frá því í erindinu „The Swedish student life“. Á stúdentamótinu 1843 var drukkinn mjöður við hauga heiðnu goðanna Óðins, Þórs og Freys í Gömlu Uppsölum eins og

³¹⁵ Gun Widmark, „Den isländska litteraturen i stormaktstidens Sverige“. *Scripta Islandica: Isländska sällskapets årsbok* 5 (1954), s. 19–41. „Under båda dessa storhetstider i Sverige – stormaktstiden och 1800-talet – söker man sig till den, därför att man tror sig i den återfinna sin egen forntid ...1800-taltets idealistiska svärmeri för den isländska litteraturen ledde ju till en formlig Islandskult“.

³¹⁶ Sten Lindroth, *Uppsala Universitet 1477–1977*. Uppsala: Uppsala Universitet, 1976, s. 178–79.

³¹⁷ Kari Haarder Ekman, „Mitt hems gränser vidgades“, s. 116.

³¹⁸ Sten Lindroth, *Uppsala Universitet 1477–1977*, s. 179. Jónas Hallgrímsson sendi kvæðið „Kveðja til Uppsalafundarins 1843“, hvatningarkveðju sem var prentuð í skýrslu fundarins. Í kvæðinu brýndi Jónas samstöðu og minnti á sameiginlegan arf norrænu þjóðanna. Ljóðið birtist í *Ritverk Jónasar Hallgrímssonar* IV, s. 175.

³¹⁹ Åke Holmberg, *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843–1863)*. Diss. Göteborg: [Göteborgs högskola], 1946, s. 62.

³²⁰ *The European Delineator*, s. 140.

gert hafði verið í ritúölum Götiska sambandsins.³²¹ Klúbbur áhugamanna um andleg málefni var stofnaður í Uppsölum haustið 1843, Skandinaviska Sällskapet, og varð norrænt bókasafn til í kjölfarið. Að vísu voru þar mest danskar bækur framan af. Safnið óx hratt af norskum bókum og einnig fjölgaði íslenskum ritum.³²² Skandinavistarnir voru áberandi og marseruðu um borgina með tónlist, söng og ræðuhöldum. Stöðugt var fundið upp á einhverju nýju og táknrænu fyrir hreyfinguna. Gekk svo í 7–8 ár.³²³

Ekki er hægt að skilja við áhrif skandinavismans án þess að minnst á Fredriku Bremer, sem nefnd var í kafla 2.6, og var ein af mest áberandi fulltrúum hreyfingarinnar meðal sænskra skálda. Fiske skrifaði Warner 15. september 1852 að hann hefði bæði haft kynni af Bremer og Hans Christian Andersen.³²⁴ Bremer, sem hafði lært íslensku í Kaupmannahöfn, sagði honum að hún væri undir sterkum áhrifum af *Eddunum* og kemur það fram í textum hennar.³²⁵ Bæði í verkinu *Trälinnan* og *Strid och Frid* skín í íslensk áhrif. Systkinapemað varð vinsælt í norrænum bókmenntum og var undirliggjandi skírskotun til þess að Norðurlandapjóðirnar væru í raun systkin sem ættu sameiginlegan uppruna og uppeldi.³²⁶ Í *Syskonlif* er ein af aðalpersónum sögunnar íslensk listakona. Það var óvenjulegt í sænskum bókmenntum á þessum tíma, en með því móti náði Bremer meiri norrænni breidd. Fiske sagði Warner frá fundum þeirra í Uppsölum og hve lánsamur hann væri að umgangast hana.³²⁷ Bremer barðist fyrir jafnrétti kynjanna og var Fiske sama sinnis. Hann mælti til dæmis með jafnrétti kynja til náms. Af Bremer þáði Fiske nokkrar bækur, eins og frá mörgum öðrum Svíum.³²⁸ Hann las verk hennar *Presidentens döttrar* á frummálinu, en hafði, áður en hann fór frá Bandaríkunum, lesið enska þýðingu Howitts á verkinu sem þar fékk titilinn *The President's Daughters*. Honum fannst frumverkið betra.³²⁹

3.7 Stúdentalífið í Uppsölum um miðja 19. öld

Í farteskinu var Fiske með meðmælabréf dagsett 28. maí 1851 frá Rafn til Johans Henriks Schröders, yfirbókavardar og skandinavista, þar sem Rafn óskaði eftir fyrirgreiðslu og velvilja

³²¹ *Memorials of Willard Fiske III*, s. 30; Kari Haarder Ekman, „Mitt hems gränser vidgades“, s. 41. Siðurinn var rakinn til miðalda, sbr. Henrik Schück, *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria I*. Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1904, s. 37.

³²² Kari Haarder Ekman, „Mitt hems gränser vidgades“, s. 52.

³²³ Fredrik Nilsson, *I rörelse*, s. 154–56.

³²⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 15. september 1852.

³²⁵ Kari Haarder Ekman, „Mitt hems gränser vidgades“, s. 147 og 158.

³²⁶ Hugtakið sem er algengt er fengið úr ýmsum umfjöllunum, bæði fyrirlesturum og skrifum um bókmenntir sem urðu til innan skandinavísku hreyfingarinnar. Þar var kjarninn sá að Svíþjóð, Noregur og Danmörk (Ísland meðtalið) væru systkin vegna sameiginlegrar tungu og sögu. Sjá fjölmörg rit eftir Carina Burman.

³²⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 15. september 1852.

³²⁸ James Wynne, *Private Libraries of New York*, s. 192.

³²⁹ *Memorials of Willard Fiske II*, s. 81.

í garð Willards Fiskes, námsmanns frá Syracuse, sem kominn væri til Evrópu til þess að læra „oldsprog“ og dótturmál þess, nefnilega tungumál „ärans och hjältarnas“, heiðursins og hetjanna.³³⁰ Fiske var umhugað um að endurgjalda Rafni og hann taldi sig standa í mikilli þakkarskuld við hann. Eftir að Fiske fór frá Kaupmannahöfn var hann reiðubúinn að aðstoða Rafn á ýmsan hátt. Að ósk Rafns þýddi hann á ensku greinar um rúnaristur á bresku eyinni Mön og bað Rafn hann um að skrifa þýðinguna skýrt og greinilega til þess að létta setjaranum vinnu sína þegar birta átti þýðinguna.³³¹ Fiske svaraði 3. september 1851 og er ástæða til að birta frumtextann:

Her i Stockholm har jeg været meget på Kongelige Biblioteket som Svenskerne sige jeg „tycker mycket om“ den skjone stad. Namnet „Nordens Venedig“ synes mig mindre passende, ti den italienske Venedig mangler formodentlig disse majestætiske Klipper som ere Stockholms störste Prydelse.

Bréfið er blanda af dönsku og sænsku og ber þess merki að Fiske sé að fóta sig í hvoru máli fyrir sig. Hann var þá staddur í „Legation des Etats Unis“ í Stokkhólmi. Hann skrifaði líka í sama bréfi:

P.S. Da en Fremmed som kan litet Dansk vil lære Svensk den første Ting han har at gjøre er at ulære sin Dansk. Derfor har jeg glømt den tiden Dansk som jeg dengang kjendte som ovenstaaende Brev viser.³³²

Fiske fannst mikið til um hefðir sem hann kynntist við háskólann í Uppsölum. Stúdentshúfur voru honum framandi og hann lýsti þeim vel.³³³ Hvítu flauelskollarnir með svörtum líningum voru notaðir við ýmis tækifæri og gjarnan hversdags. Innsetningar í háar stöður eins og prófessorsstöður voru íburðarmiklar og útskrift nýrra doktora og ekki síst „promotionirnar“ þar sem doktorar voru hylltir og fallbyssuskotin dundu við.³³⁴

Allir stúdentar í Uppsala-háskóla völdu sér, og velja sér enn, „nation“ eða stúdentafélag sem er kennt við eitthvert landsvæði Svíþjóðar.³³⁵ Västmanlands Dala Nation

³³⁰ Arvid Hj. Uggla, „Uppsala Universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur: några meddelanden“, s. 546; *UUB*. UB G 263.

³³¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrit *Lbs*. 105 NF. Carl Christian Rafn til Fiskes 10. október 1851.

³³² *KBK*. NKS 1599 I, 2 fol. Fiske til Carls Christians Rafns 3. september 1851. Hér eru orðin birt eins og þau komu úr penna Fiskes.

³³³ *Memorials of Willard Fiske* II, s. 88.

³³⁴ Þessu lýsti Fiske í „Swedish Student Life“. *Memorials of Willard Fiske* III, s. 11–16.

³³⁵ Verður orðið „nation“ notað hér framvegis.

varð fyrir vali Fiskes. Það er elsta „nationin“, stofnuð 1639.³³⁶ Hann valdi hana af þrettán nationum af því hún var stærst og fyrstu vinir hans í Uppsölum tilheyrðu henni.³³⁷ Margir þekktir lærdómsmenn höfðu tilheyrt þeirri „nation“ við nám sitt í Uppsölum og Fiske veitti þeim athygli. Nokkrir þeirra eru nefndir í skjölum eða bréfum Fiskes þótt þeir hafi flestir verið látnir þegar hann kom til Uppsala. Engu að síður lifa nöfn þeirra í menningarsögunni. Trúarleiðtoginn, sem hafði hreyft við mörgum Bandaríkjamönnum, Swedenborg, var innritaður í þessa „nation“ árið 1728.³³⁸ Nafn hans var vel þekkt og fyrir framlag til náttúruspeki og til hinnar sérstöku leiðar að guðfræði, eins og áður hefur verið nefnt. Vegna áhrifa úr uppeldinu gæti það hafa verið Fiske ofarlega í huga þegar hann var að fóta sig í nýju umhverfi og nýjum menningarheimi. Það gat jafnvel haft áhrif á hann um val stúdentafélags. Von Troil var innritaður í „nationina“ árið 1757.³³⁹ Hann náði að menntast vel og tók gráðuna „filosofie magister primus“ frá skólanum 1770 nokkru áður en hann lagði í för sína til Íslands með Banks. Fiske þekkti til rita þessara manna. Í „nationinni“ var félagslíf líflegt og auðvelt að kynnast sænskum stúdentum. Hann naut stúdentalífsins, allra skemmtana „nationarinnar“ og heillaðist af sænskum stúdentasöngvum. Bogi Th. Melsteð sagði Fiske hafa unnað söngvum Svía frá því að hann dvaldi í Uppsölum og hefði hann ort kvæði til þess að útbreiða sænsk sönglög meðal stúdenta í Íþöku þegar hann hefði tekið við starfi þar.³⁴⁰

Bogi sagði einnig að Fiske hefði líkað við lífið í Uppsölum og hann hefði sjálfur sagt sér að í engum bæ kynni hann eins vel við sig sem þar, og í hvert sinn er hann kæmi þangað fyndist sér hann koma heim. Hann varð mikill Svíavinur eftir þessa dvöl.³⁴¹ Fiske eignaðist vini fyrir lífstíð í Uppsölum, einkum frá kynnum við stúdenta í Västmanlands Dala Nation. Má helsta nefna Edward Claës Herman Clason (1829–1912), Wilhelm Erik Svedelius (1816–89), en einnig Schröder og Anders Magnus Rabenius sem höfðu lokið námi. Allir voru þetta bókamenn. Af Schröder þáði Fiske nokkrar vel valdar bækur og munaði hann um þær gjafir þar sem fjárráð hans leyfðu ekki mikil kaup.³⁴² Í lok skólaársins, 29. maí 1852, fékk Fiske einkunnir sínar og var það „hedrande“ fyrir framkomu eða „uppförande“. Hann fékk

³³⁶ Mats Bergman och Jan-Olof Montelius, *Nationhusen i Uppsala: En beskrivning tillägnad Upsala Universitet vid dess 500-årsjubileum*. Uppsala: Upsala Studenters Jubileumskommitté, 1977, s. xii.

³³⁷ *Memorials of Willard Fiske* III, s. 28.

³³⁸ G. H. Eneström, „Västmanlands-Dala i Upsala studerande nation 1595–1800: en kulturbild“. Tecknad af G. H. Eneström och M. B. Swederus. *Studerande nationer i Upsala historia: Uplands, Västmanlands-Dala, Smålands och Göteborgs nationer*. Upsala: W. Schultz, [1877], s. 97.

³³⁹ G. H. Eneström, „Västmanlands-Dala i Upsala studerande nation 1595–1800: en kulturbild“, s. 89–91.

³⁴⁰ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 36.

³⁴¹ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske“, s. 104; Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 7.

³⁴² James Wynne, *Private Libraries of New York*, s. 192.

„berömlig“ fyrir ástundun eða „flit“.³⁴³ Báðar einkunnir eru efstar á skalanum sem gefið var eftir. Fram kemur í sömu heimild að hann greiddi ekki tilskilda 32 ríkisdali í bókasafnssjóð eða 16 dali í byggingarsjóð nationarinnar. Honum hefur vafalaust sviðið að geta ekki greitt í bókasafnssjóðinn sem var ætlaður til innkaupa á nýju efni til safns stúdentafélagsins. Á handritadeild háskólabókasafnsins í Uppsölum er varðveitt handskrifuð bók með nöfnum þeirra sem hlutu styrki á vegum nationarinnar. Margir námsmenn hlutu styrki en þar er nafn Fiske ekki að finna.³⁴⁴ Líklegt er að hann sem útlendingur hafi ekki haft ekki átt rétt á fjárhagsstuðningi skólans.

Bókasafnið fékk íslenskt efni bæði með gjöfum og innkaupum. Svo segir í prentaðri skrá „nationarinnar“: „Meðal landsmanna þar sem nationin hefur unnið sér sess má sjá örlæti sem bókasafninu hefur verið sýnt sem gleymist ekki. Þar stendur héraðshöfðinginn herra C. G. Kröningsvärd fremstur en hann heiðraði það með gjafabréfi frá 25. október 1830 með 178 verkum, sem að mestu leyti eru dýrmætar íslenskar bókmenntir. Í það hafa síðar bæst nýjar gjafir.“³⁴⁵ Útlánabækur tímabilsins 1850–57 eru glataðar og ekki hægt að sjá hvaða bækur Fiske fékk að láni, en óhætt að geta sér þess til að hann hafi kynnt sér íslenska efnið. Auk þess gat hann notað allt efni á Carolina Rediviva, miðlægu bókasafni háskólans sem var opið öllum stúdentum og lestraraðstaða góð.³⁴⁶ Hann sagði sjálfur frá því síðar að bókasafnið ætti tvö hundruð þúsund bindi.³⁴⁷

Fiske hóf söfnun á íslenskum ritum í Uppsölum árið 1851.³⁴⁸ Þar varð hann var við söfnunarárættu stúdenta sem orkaði hvetjandi á hann. Hann sagði frá því í fyrirlestrinum „Swedish Student Life“ að mikill tími þeirra hafi farið í alls konar söfnun athyglisverðra hluta. Herbergi stúdenta hafi verið full af sýnishornum úr náttúrunni, mynt, innsiglium, leirkrukkum, skjaldarmerkjum og ýmsum furðuhlutum og fornminjum. Margir stúdentanna hafi keypt býsinn öll af bókum og að rúmlega tugur bókasafna fyrsta árs nema hafi talið allt

³⁴³ UUB. U 1107 f. Uppsala universitets bibliotek. Västmanland Dala Nations Arkiv. Utfärdade Nations-Betyg 1826–1891.

³⁴⁴ UUB. U 1177 f. Uppsala universitetsbibliotek. Västmanlands Dala Nations Arkiv. Stipentiat Bok, 1849 och följ.

³⁴⁵ *Westmanlands och Dahla Nations Bibliothek i Upsala*. Upsala: Wahlström & Lästbom, 1843, s. 3. „Ibland landsmän, hos hvilka Nationen stadgat i en oförgätlig förbindelse för den frikostighet, som blifvit Bibliotheket bevisad, står främst hr. héraðshöfðingen C. G. Kröningsvärd, som genom gåfvobref af den 25 Oct. 1830 förärat en boksamling af 178 arbeten, hvartill sedermera kommit nya skänker, hufvudsakligen innefattande en mängd högst dyrbara verk i den Isländska Litteraturen.“

³⁴⁶ Bókasafn háskólans. Bygging sem vígð var 1841 og er kölluð Carolina Rediviva sem vísar til endurreisnar gamla safnsins Academia Carolina.

³⁴⁷ *Memorials of Willard Fiske III*, s. 5.

³⁴⁸ Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*, s. 113; Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic Bibliography.“ s. 92 og 98.

að 5000 eintökum.³⁴⁹ Það var langt í frá að einungis væru bækur á sænsku á boðstólum. Hefð var fyrir því að flytja inn bækur frá ýmsum löndum Evrópu og tíðkaðist það raunar löngu áður en Fiske kom til Svíþjóðar.³⁵⁰

Fiske sagðist hafa vakið athygli í borginni fyrstu tvö misserin því hann var eini útlendingurinn. Halldór Hermannsson taldi hann vera fyrsta ameríska námsmanninn sem skráðist í skandinavískan háskóla.³⁵¹ Fiske fullyrti sjálfur að hann hafi verið „þekktasti maðurinn í borginni“ og að fólk hefði stansað á götum til þess að horfa á hann og benda hvert öðru á að þarna færi Ameríkaninn, eins og oft væri gert þegar um fræga stjórnámamenn eða misindismenn væri að ræða. Þetta mislíkaði honum í byrjun en svo vandist hann athyglinni.³⁵² Einn erlendur stúdent í Uppsala-háskóla er nefndur á tíu ára tímabili eða árin 1851–60 en ómögulegt að sjá hvort þetta getur átt við Fiske.³⁵³

3.8 Sögulegur áhugi Svía á íslenskri bókmenningu

Nauðsynlegt er að gera sér grein fyrir stöðu íslenskra bóka eða bóka sem á einhvern hátt tengdust Íslandi í Svíþjóð til þess að skilja að þar var margt að gerast á tíma Fiskes í Uppsölum og Stokkhólmi. Hann hafði því tækifæri til þess að kynnst þeim heimi. Hér verður þó ekki fjallað sérstaklega um íslensk handrit en þau eru mörg í sænskum söfnum, einkum í Konunglega bókasafninu í Stokkhólmi og háskólabókasafninu í Uppsölum. Útgáfusaga íslenskra rita í Svíþjóð hófst snemma eða árið 1664 með *Gautreks sögu*.

Vegna atbeina Magnusar De la Gardie (1622–86), greifa og bókasafnara, eignaðist háskólabókasafnið í Uppsölum margt íslenskra handrita og urðu Uppsalir fljótlega miðstöð fyrir útgáfu íslenskra miðaldabókmennta í Svíþjóð og áhugi á íslenskum handritum og útgáfum þeirra var mikill.³⁵⁴ Menntamenn voru þeirrar skoðunar að Svíar ættu lítið af heimildarritum frá fornum tíma en afar heppilegt væri að Íslendingar hefðu varðveitt heimildirnar og því gætu Svíar kynnst sögu sinni. Þannig birtist sýn 17. aldar manna í Svíþjóð á íslenska arfleifð. Á þær var lítið sem helga dóma Gautanna og menn héldu sig geta fundið í

³⁴⁹ *Memorials of Willard Fiske III*, s. 47–48.

³⁵⁰ Anna-Maria Rimm, „Böckernas Vägar: den svenska bokhandelns import av utländska böcker 1750–1800“. *Sjuttonhundratals: Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies* 8 (2011), s. 139–56.

³⁵¹ Halldór Hermannsson, „Icelandic Libraries in America I: The Fiske Collection at Cornell.“ *The American Scandinavian Review* 3:3 (1915), s. 169.

³⁵² *Memorials of Willard Fiske III*, s. 18.

³⁵³ Jan Sundin, *Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget: En studie i studentmigration*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 1973, s. 85.

³⁵⁴ Henrik Schück, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien: dess Förhistoria och Historia I*, s. 193; Vilhelm Gödel, *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige I*. Stockholm: Ivar Hæggströms boktryckeri, 1897, einkum s. 216–55.

Þessum bókmenntum ýmislegt nýtt um sænska sögu. Sögu- og tungumálaáhugi var gríðarlegur.

Fornfræðingurinn Olof Verelius (1618–82) naut stuðnings Íslendingansins, Jóns Rúgmans, og varð brátt vel heima í íslenskum bókmenntum, hélt um þær fyrirlestra og kynnti þar með ný fræði í Svíþjóð.³⁵⁵ Verelius réðst í að gefa út *Gautreks sögu* og *Hrólfs sögu*, sem snertu Svíþjóð að efni, með þýðingum og athugasemdum árið 1664. Þar með komst fyrsta íslenska sagan á þrykk í Svíþjóð á frummálinu og næstu 100 ár var útgáfa íslenskra rita blómleg þar.³⁵⁶ Danir hófu seinna að gefa út íslenskar bækur og Íslendingar sjálfir gáfu fyrst út veraldlegar bókmenntir á níunda áratug 17. aldar en þá hafði prentsmiðjan verið flutt til Skálholts. Það var þó fyrst með Hrappseyjarprentsmiðju á árunum 1773–94 að trúarleg rit létu undan síga fyrir bókum sem ætlaðar voru til skemmtunar eða fróðleiks og fyrst þá fengu bækur um nytsemd og gagn hljómgrunn prentsmiðjueigenda.³⁵⁷ Svíar voru því fyrstir til og útgáfusaga íslenskra bóka í Svíþjóð er sérstakur kapituli í bóksögu Íslendinga. En þetta var þó aðeins byrjunin því árið 1665 gaf Verelius út hluta af *Ólafs sögu Tryggvasonar* og árið eftir *Bósa sögu* og *Herrauðs* í þýðingum og með athugasemdum. Árið 1672 gaf hann út *Hervarar sögu* með sama hætti. Þar með fengu íslensku bókmenntirnar útbreiðslu og á þeim var vakin athygli. Til þess að lesendur gætu skilið betur hin torræðu dróttkvæði tók Verelius sér fyrir hendur að setja saman orðabók, sem kom út árið 1691.³⁵⁸ Verelius kom því miklu í verk og það opnaði Svíum leið að íslenskum bókmenntum. Markviss söfnun íslenskra handrita átti sér nú stað og fleiri létu til sín taka.³⁵⁹ Jón Rúgman kom fyrstur með handrit frá Íslandi til Svíþjóðar.³⁶⁰ Hann var sendur á skólann á Wisningsö en síðan til Uppsala til þess að þýða íslenska texta.³⁶¹ Fornfræðaráð, Collegium Antiquitatum eða Antikvitetskollegiet, starfaði fyrst í Uppsölum en flutti síðar til Stokkhólms.

Fornfræðingurinn Johan Fredrik Peringskiöld (1654–1720) beitti sér fyrir útgáfum eins og *Heimskringlu* sem vakti athygli innan fræðafélagsins. Árið 1737 var ritið *Nordiska kämpadater* gefið út en það var safn af íslenskum sögum með sænskum og íslenskum texta

³⁵⁵ Henrik Schück, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien: dess Förhistoria och Historia* III, s. 74.

³⁵⁶ Var þessi útgáfa tengd stórveldishugmyndum Svía. Sumir töldu að í Svíþjóð hefði staðið hinn forni meiður norrænnar menningar, sem aðrar þjóðir hefðu nærst á frá ómunatíð.

³⁵⁷ Nefna má gagnleg rit fyrir bústörfin eins og *Hestabit er hagaboot*, 1776, og *Heidner eta hrossakiöt. – Hvenær aa ad fara ad slaa?* frá 1776. Jón Helgason: *Hrappseyjarprentsmiðja*, s. 36–37; Kristín Bragadóttir: „Hrappseyjarprentsmiðja“. *Bókasafnið* 36 (2012), s. 8–15.

³⁵⁸ Olaus Verelius, *Index lingvæ veteris Scytho-Scandicæ sive Gothicæ ex vetusti ævi monumentis, maximam partem manuscriptis, collectus*. Upsalæ: [s.n.], 1691.

³⁵⁹ Gun Nilsson, „Den isländska litteraturen i stormaktstidens Sverige“, s. 27.

³⁶⁰ Jón Helgason, *Handritaspjall*, s. 87; Halldór Hermannsson, *Icelandic manuscripts*. (Islandica XIX), s. 53.

³⁶¹ Otto Lindfors, *Inledning till Isländska Litteraturen och dess Historia under Medeltiden*. Lund: Berlingska Boktryckeriet, 1824, s. 193.

samhliða á opnu svo hægt væri að bera textann saman á báðum málunum. Það var Carl Julius Björner (1696–1750), sem var ákafur norrænumaður í gamla Antikvitetsarkivet sem sá um textana og Peringskiöld sá um útgáfuna. Ritinu var vel tekið og varð vinsælt.

Akurinn var löngu plægður fyrir áhugamann um íslenskar bækur og verður ekki hjá því komist að nefna útgáfur þeirra hér vegna þess að þær höfðu áhrif á afstöðu Fiskes til íslenskrar bókmennningar. Halldór Hermannsson segir að á 17. öld hafi sautján íslenskar bækur verið gefnar út prentaðar á íslensku eða með íslenskum textum í Uppsölum. Hann telur þá enga þeirra glataða og hann nefnir eina bók prentaða í Stokkhólmi. Hann segir einnig: „Svíar, sem sýndu jafnvel enn meiri áhuga [heldur en Danir] á þessum hlutum voru ábyrgir fyrir fyrstu útgáfunum af fornu íslensku lausamáli, og bættu þeir við latneskum þýðingum og gerðu þær þannig aðgengilegar fyrir hinn lærða heim. Olof Verelius og Olof Rudbeck stóðu fremstir í þessum framkvæmdum, Íslendingar aðstoðuðu þá við að safna efninu, þýða það og gefa það út.“ [...] „Þess vegna hef ég tekið þær útgáfur með [í skrána], ekki einungis vegna íslensks uppruna textans heldur líka vegna þess að útgáfuvinnan og þýðingarnar voru framkvæmanlegar með hjálp Íslendinga.“³⁶² Þar sem áhuginn á fornfræðum var mikill í Uppsölum var eðlilegt að þar yrði miðstöð fræða og útgáfu íslenskra miðaldarita um skeið.

Uggla skrifaði í *Uppsala Univiersitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur*: „Stærsta safn af yngri íslenskum bókum – og í rauninni það eina sem skiptir verulegu máli – sem til er í Svíþjóð tilheyrir án vafa háskólabókasafninu í Uppsölum [...] gjöf frá 1830 frá hinum þekktu danska fornfræðingi og útgefanda sagnanna Carl Christian Rafn.“³⁶³ Til þess var tekið að safnið frá Rafn væri sérstaklega fallega innbundið í brúnt leðurband og voru titlar á bókakjöllum þrykkir með brotalettri.³⁶⁴ Þar að auki voru eintökin vel með farin og heilleg. Bókagjöf Rafns stóð á hillum háskólabókasafnsins, Fiske og öðrum stúdentum til gagns og gamans. Uggla bætti við að gjöfin hefði verið í beinu sambandi við baráttu Rafns við að vinna áhuga og öðlast stuðning annarra norrænna landa en Danmerkur á starfi Nordisk

³⁶² Halldór Hermannsson, „Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700“, s. x–xi. „The Swedes, who showed even greater interest in these matters, were responsible for the first editions of Old Icelandic prose works, often providing them with Latin translation, and thus making them accessible to the learned world. Olof Verelius and Olof Rudbeck were foremost in his activity; they were assisted by Icelanders in collecting the material, and in editing and translating it [...] I have therefore included such editions, not only because of the Icelandic origin of the writings themselves, but also because the editions and translations were brought out with the aid of native Icelanders of the time.“

³⁶³ Arvid Hj. Uggla, „Uppsala universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur: Några meddelanden“. *Uppsala Universitetsbiblioteks minnesskrift 1621–1921*. Uppsala: [s.n.], 1921, s. 541. „Den talrikaste nyisländska samlingen – i själva verket den enda av större betydelse – som finns i Sverige, tillhör dock tvivelsutan Uppsala universitetsbibliotek, en gåva 1830 från den kände danske fornforskaren och sagoutgiveren Carl Christian Rafn.“

³⁶⁴ Brotaletur er stafagerð sem einkennist af sveigðum línum sem enda eins og brotið sé af þeim, algenst gotneskt letur (fractura).

Oldskriftselskab, sem hann hafði stofnað. Í þeim tilgangi batt hann kunningsskap við þáverandi aðstoðaryfirbókavörð Schröder og Claës Fleming greifa.³⁶⁵

Samkvæmt skránni *Svenska skrifter rörande Island* sem Konunglega bókasafnið í Stokkhólmi lét gera yfir bækur, sem sænska þingið gaf Alþingi Íslendinga á Alþingishátíðinni 1930, voru 137 rit um Ísland og Íslendinga gefin út í Svíþjóð fyrir 1850. Voru þetta bækur um goðafræði, málfræði og bókmenntasögu, sögu landsins og almenna menningarsögu, um landafræði og náttúru, forníslenskar bókmenntir, nútímabókmenntir og loks rit Íslendinga í Svíþjóð á 17. öld.

Í skjalasafni Västmanlands Dala „nationarinnar“ sem varðveitt er á handritadeild háskólabókasafnsins í Uppsölum kemur fram að í bókasafni „nationarinnar“ var allmikið til af íslenskum eða Íslandstengdum bókum. Flestar voru gefnar út í Kaupmannahöfn og Stokkhólmi. Margar bókagjafir, oft úr dánarbúum, bárust og efldu þær safnið. Má nefna Heimskringluútgáfur sem þóttu kostagripir.³⁶⁶ Þar voru margar íslenskar bækur til samkvæmt handskrifaðri aðfangabók Vestmanlands och Dala Nations Bibliotheke.³⁶⁷ Í bókasafninu kenndi margra grasa í fjölmörgum efnisflokkum og var reynt að koma til móts við stúdenta úr öllum deildum háskólans. Merkilegt má telja að lítið og fátækt stúdentafélag ætti svo öflugt safn fornra fræða.

3.9 Bókauppböð í Uppsölum og Stokkhólmi 1851–52

Í Uppsölum var lífleg uppboðssala á bókum um miðbik 19. aldarinnar og ekki sjaldnar en hálfsmánaðarlega. Vitna dagsetningar uppboðsskráa um það.³⁶⁸ Þær eru smekklega settar upp og veita góðar upplýsingar. Umfangsmikil einkabókasöfn voru oft boðin upp í heilu lagi, til dæmis dánarbú. Þegar lítið er í uppboðsskrár um og upp úr 1850 kemur í ljós að mjög oft voru íslensk rit á uppboðslistunum.³⁶⁹ *Eddurnar* voru boðnar upp og *Heimskringla* sem gekk iðulega kaupum og sölum. Vitanlega var svo blandað efni á listunum en sömu íslensku titlarnir sjást oft. Svo örfá dæmi séu tekin af uppboðum á íslensku efni má nefna að 19. febrúar 1851 var til sölu útgáfa Vereliusar, *Hervarar saga ok Heiðreks* frá 1672. Í mars bauð Bok-Auktions-kammaren upp *Eddu* Snorra Sturlusonar ásamt *Skáldu* í þýðingu frá 1849. Þann 21. maí voru boðnar upp *Sæmundar-Edda* og *Edda* Snorra Sturlusonar. Þann 1. nóvember átti

³⁶⁵ Arvid Hj. Uggla, „Uppsala universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur“, s. 542.

³⁶⁶ UUB. U 1192 a. M. Swederus til Edwards Claäs Hermans Clasons 11. ágúst 1836. Uppsala universitetsbibl. Västmanlands Dala Nations Arkiv. Donationshandlingar m.m. ang. gåvor till nationsbiblioteket 1828–1910.

³⁶⁷ UUB. U 1194 e. Uppsala universitets bibliotek. Westmanlands och Dala Nations Bibliotheke.

³⁶⁸ Uppboðsskrárnar eru varðveittar en óskráðar á háskólabókasafninu í Uppsölum og skoðaði ég þær allar frá árunum 1851 og 52.

³⁶⁹ Uppsala universitets bibliotek. Sv. Bibliotekshist. Bokauktioner Stockholm och Uppsala 1851–1852. Óskráð efni.

útgáfa Vereliusar af *Hervarar Sögu* að seljast hjá Upsala Academiska Auctionskammare og 5. nóvember var rit Rasks, *Anvisning till isländskan*, boðið upp, svo og önnur útgáfa Rasks, *Snorra-Edda*, og einnig eintak í þýðingu. Rit Peters Schleisners, *Island undersøgt fra et lægevidenskabeligt synspunkt*, sem prentað var í Kaupmannahöfn 1849 var falt á sama uppboði. Þann 12. nóvember 1851 bauð Kungliga Academiska Auctionskammare upp *Konunga sögur* Snorra Sturlusonar í sænskri þýðingu frá 1817. Því miður kemur ekki fram hverjir keyptu verkin.

Umfang uppboðanna var mismikið. Stórt einkabókasafn, eða um 3300 númer, var boðið upp haustið 1851 hjá K. Academiska Auctionskammare í Uppsölum. Voru það prentaðar bækur prófessors Jonas Selléns. Selléns var sagður vel lærður í húmanískum fræðum og átti margvíslegar bækur á klassísku málunum.³⁷⁰ Meðal annars efnis hans voru átján íslenskar bækur á uppboðinu, svo sem *Eddurnar* báðar og *Heimskringla* Snorra Sturlusonar.³⁷¹ Geta má nærri að hægt var að eignast eigulegar bækur á slíkum uppboðum fyrir sanngjarnt verð og óhætt er að leiða líkur að því að Fiske hefur reynt að útvega sér íslenskar bækur eftir þessum leiðum, þótt fjárhagsleg geta hans væri aum á þessum árum. Ekki eru neinar beinar heimildir til fyrir aðföngum Fiskes í Norðurlandaferðinni og hann hirti þá ekki um að geyma reikninga.

Stokkhólmur var ekki langt undan og þangað sótti Fiske stöku sinnum. Lestarpjónusta hafði ekki náð til Uppsala á þessum tíma og að sumarlagi tók það hálfan dag að sigla með gufuskipi yfir Mälaren til Stokkhólms og enn lengri tíma að vetrarlagi.³⁷² Þar voru bókauppboðin ekki jafn tíð og í Uppsölum. Við rannsókn á listum frá Stockholms stads Bok-Auktionskammare kom í ljós að bæði voru haldin almenn uppboð og einnig uppboð á einkabókasöfnum. Öðru hverju má sjá íslenskt efni á uppboðslistunum en ekki eins oft og í skránum frá Uppsölum, enda var Íslandsáhuginn meiri í Uppsölum. Líklegt má því telja að íslenskar bækur hafi verið tíðar í umferð þar en í Stokkhólmi. Rit eins og *Heimskringla* í útgáfu Peringskjölds í Stokkhólmi 1697 og *Eddurnar* koma oftast fyrir í uppboðsskrám, einnig *Hervarar Saga*.

Töluvert var því í umferð af íslenskum ritum í Uppsölum á meðan Fiske dvaldist þar. Ljóst er af skrá Halldórs Hermannssonar *Catalogue of the Icelandic Collection* að Fiske hefur

³⁷⁰ *Nordisk familjebok*. Ugglesupplagan 38. Supplement 1926, s. 263–64; <http://www.runeberg.com> Sótt 2. maí 2013.

³⁷¹ Einnig Íslandstengdar bækur eins og Verelius, *Hervarar Saga på gammal Götska med uttolkning och notis*. Upsalæ: Henricus Curio, 1672; *Ordbok öfver nordiska mythologien* og Uno von Troil, *Bref rörande en resa till Island 1772*.

³⁷² Lorentz Dietrichson, *Svundne Tider: Fra Upsala til Rom 1859–1862* II. Kristiania: Cappelen's Forlag, 1899, s. 50.

eignast langmest af íslensku efni sem gefið var út í Svíþjóð en erfitt er að átta sig á hvenær þau aðföng áttu sér stað. Eftir 1852 var útgáfa á Íslandstengdum ritum áfram blómleg í Uppsölum og Stokkhólmi og þær bækur keypti Fiske þegar hann hafði komist í álnir.

Vegna óvenjumikils áhuga á íslenskri bókmenntasögu og sagnfræði voru Uppsálir kjörinn staður fyrir mann eins og Fiske að hrærast í og efla áhugann á því efni sem átti eftir að gagntaka huga hans á ókomnum árum.

3.10 Orðabókargerð Fiskes

Varðveitt er í Fiske Icelandic Collection handskrifuð ensk-íslensk orðabók eða orðasafn sem Fiske bjó sér til og nær yfir stafrófið frá a til z. Þetta er línustrikuð innbundin bók 28 cm á hæð og 15 cm á breidd, þykktin er 3 cm. Á saurblaði stendur Daniel W. Fiske, Stockholm, September 1st 1851. Á hverri síðu eru tveir dálkar og orðin í stafrófsröð, fyrst á ensku svo á íslensku. Hann merkti við hvert orð hvort um er að ræða sögn, nafnorð, og þá kyn nafnorðsins, eða lýsingarorð. Með þessu móti hafði hann búið sér til gagnlegt orðasafn. Á fyrstu síðu standa þessar skýringar með hinni stílhreinu og fögru rithönd hans:

Of substantives the Nominative Singular, if found, is always given

Of adjectives the Nomintive Singular Indefinate Masculine is given

Of verbs the Present Infinitive is given

Of Pronouns declined Adjectively though all the genders and cases the Nominative Masculine Singular is given

Of Personal Pronouns the various cases and forms are given under the corresponding English word.

Abnormity in the accidence of a word, where known is generally noted.³⁷³

Aftast eru staðarnöfn tiltekin og þýdd eins og París=Parísarborg, Holstein=Holtsetaland, og mannanöfn eins og Nicholas=Nikulás og Robert=Hróbjartur. Eyður á milli atriða hefur hann ætlað að fylla betur í síðar. Orðabókin er sterklega innbundin með gyllingu á kili, hún er þvæld eins og af mikilli notkun en auðvitað er ómögulegt að segja hvort slitið er af höndum Fiskes eða einhverra annarra.

Mörg orðanna eru vandlega skýrð, önnur minna og það dregur úr ítarlegum skýringum eftir því sem aftar dregur í stafrófinu. Stundum eru mörg og margvísleg orð til skýringa en stundum eitt látið duga.

Fiske hafði áhuga á rúnum eftir samræður við Rafn og því sem ritað var um þær. Hann hafði tækifæri til að skoða rúnasteina í Upplandi og nefnir þá sem mjög athyglisverða gripi

³⁷³ CUL. Fiske papers. PD 2437 F54 1851.

sérstaklega Mora steinana.³⁷⁴ Þeir eru á Mora engi um 10 kílómetra fyrir sunnan Uppsali og bera vitni um hyllingu konunga. Þá skoðaði hann á leið sinni frá Hammarby, heimkynnum Linnés.³⁷⁵ Ef til vill hafa steinarnir leitt hann til söfnunar á ritum um rúnir sem varð viðamikil áhugamál hans þegar fram liðu stundir og undirstrikar áhuga hans á tungumálum og þróun þeirra. Fiske hafði jafnframt hug á að halda áfram íslenskunámi sínu og skrifaði til Taylors frá New York 8. apríl 1861 að Danmörk væri sannarlega ekki eina landið þar sem íslenskukennsla væri hugsanleg.³⁷⁶

3.11 Ferðarlok haustið 1852

Námstími Fiskes var senn á enda og hann reynslunni ríkari. William H. Carpenter (1853–1936) sem þekkti Fiske vel og skrifaði síðar að í Uppsölum hefði hann öðlast óvenjulega mikla þekkingu á Íslandi, bókmenntum og sögu þess. Þessi dvöl hans þar sem námsmanns hafi örvað sérstaklega áhuga hans og áhuginn hafi enst honum alla ævi.³⁷⁷ Fiske sagði sjálfur 15. september 1852 í bréfi til Warners að hann hefði aldrei fyrr haft tækifæri til að kynna sér jafn ítarlega bæði menn og bækur. Hann var þá farinn að huga að heimferð til Bandaríkjanna:

Ég gat kynnst stúdentum frá öllum landshornum og öllum blæbrigðum í sænskum manngerðum. Staða mín var sérstök að því leyti að vera eini Ameríkaninn [þar] í nokkra áratugi, þú veist hve háar hugmyndir evrópskir stúdentar hafa sérstaklega um frelsi *okkar* og frjálsræði. Þess vegna fannst mér hvergi ég vera óvelkominn gestur og oft fann ég hlýju streyma frá eðalhjörtum vinsamlegra ungra Svía. Fyrri nám mitt í tungumálum Íslendinga og Dana og þau óteljandi tækifæri sem ég hafði til þess að kynna mér hluti gerðu mig brátt viðsýnan og færan um að nota tungumál landsins og aukinn lestur hinna stórkostlegu bókmennta Norðursins margfölduðu fljótt getu mína til þess að tala málið. Ég mun ekki í bráð gleyma þeim ánægjulega tíma sem ég hef átt í landi Svía.³⁷⁸

³⁷⁴ *Memorials of Willard Fiske III*, s. 44.

³⁷⁵ Um 1000 rúnasteinar eru þekktir í Upplandi. Sjá Otto von Friesen, „De svenska runinskrifterna“. *Nordisk kultur: runerne* 6. Stockholm: Bonniers förlag, 1933, s. 203.

³⁷⁶ *Willard Fiske*, s. 293.

³⁷⁷ William H. Carpenter, „Willard Fiske in Iceland“. *The Papers of the Bibliographical Society of America*. Vol. 12:3–4 (1918), s. 107.

³⁷⁸ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 15. september 1852; *Willard Fiske*, s. 356. „Among students from all parts of the land I was enabled to become acquainted with all the shades of the Swedish character. And my situation otherwise was peculiarly favorable being the only American for some decenniums at the University of Upsal; you know what high ideas of liberty, and of *our* freedom in particular, European students generally possess. I therefore never found myself anywhere an unwelcome guest and often experienced the warm, golden-hearted kindness of the Swedish youth. My previous studies in the Icelandic and Danish

Fiske hugðist nú fara til fyrirheitna landsins, Íslands, en fyrst skyldi haldið til Noregs á stúdentamót í anda skandinavismans. Allnokkrir Uppsalastúdentar tóku þátt í mótinu í Osló sumarið 1852. Fiske var á þátttakendalista yfir sænska stúdenta og titlaður Ph. stud. og innan sviga (Amerikanare).³⁷⁹ Nokkrir kunningjar hans frá Uppsölum voru í forystuliði Svíanna, eins og adjunktinn Svedelius, Rabenius dósent og C. Y. Sahlin magister.³⁸⁰ Hópurinn frá Uppsölum sigldi með viðkomu í Visby á Gotlandi, Kalmar, Karlskrona og Málmey. Ekið var til Lundar og slógust Lundarstúdentar með í förina. Mótið einkenndist af glaðværð skandinavísku hreyfingarinnar með söng, skálarræðum og almennri gleði. Þar var hnykkt á bræðralagi og að mikilvægt væri að standa saman í blíðu og stríðu.³⁸¹ Fyrst og fremst var gleðin við völd. Fiske lýsti mótinu í áðurnefndum fyrirlestri sínum, „Swedish Student Life“. Marka má að það hefur runnið upp fyrir honum ljós þarna meðal norskra, danskra og sænskra stúdenta mikilvægi samstöðu skandinavísku hreyfingarinnar, því hann skrifaði:

Með því að halda stúdentamót voru það háskólastúdentar sem fyrstir tóku skrefið til þess að færa norrænu þjóðirnar nær hver annarri í ýmsum menningarlegum atburðum eins og að ætlast til að hver og einn gæti notað sitt móðurmál við lestur bókmennta og í samskiptum stúdentanna. Norrænu þjóðirnar sem eru skyldar og tala það nátengd tungumál að nemar skilja hvern annan og er sama hvaða efnisgrein þeir leggja stund á.³⁸²

Nítján árum seinna skrifaði Fiske Säve, sem hann hélt ætíð bréfasambandi við, að stúdentamótið í Kristjaníu stæði sér ljóslifandi fyrir sjónum og um mótið ætti hann góðar minningar.³⁸³ Fiske skrifaði Warner um stúdentamótið í áðurnefndu bréfi 15. september 1852. Þetta þing var sannarlega haldið í anda skandinavismans og náði hann að draga til sín áhrifin að eigin sögn.

Fiske ferðaðist nokkrum sinnum til Uppsala eftir 1883 en þá var hann sestur að í Flórens og leiðir um Evrópu greiðar miðað við ferðalög yfir Atlantshafið. Þegar fram liðu stundir, og Fiske hafði fé milli handa, var hann í aðstöðu til þess að endurgjalda það veganesti

tongues and the thousand opportunities I had for practice soon gave me a knowledge and use of the language of the country and extended readings of the glorious literature of the North soon doubles my capability of speaking. I shall not soon forget the pleasant hours I passed in the land of the Swedes.“

³⁷⁹ *Studenttåg till Christiania 1852 från Upsala. Berättelse af utsedde committerade*. Upsala: Leffler, 1854, s. 117.

³⁸⁰ *Studenttåg till Christiania 1852 från Upsala*, s. i.

³⁸¹ *Studenttåg till Christiania 1852 från Upsala*, s. 31.

³⁸² *Memorials of Willard Fiske III*, s. 54. „It was the students of the Universities who first took steps, by means of these social congresses, to bring nearer together the Northern nations, which are of the same race, and which speak languages so nearly allied that the educated classes at least readily understand each other.“

³⁸³ *UUB*. G 267 d. Fiske til Carls Säves 1. júní 1871.

sem hann hafði fengið í Uppsölum. Hann kom í stutta heimsókn til Uppsala 1896 og talaði og skrifaði á sænsku sem reyndist honum enn þá töm. Hann sendi Clason, sem hann hafði kynnst um miðja öldina, orðsendingu 28. september 1896 um peningagjöf til gömlu „nationarinnar“ sinnar. Fyrirmælin voru á þessa leið:

Hér með fylgja upplýsingar um víxlara minn (Hr. Brown Brother, í New York) vegna upphæðarinnar \$ 200 (tvö hundruð dollara). Ef tékkinn er lagður inn til víxlara – helst í (Enskilda Bankann í Stokkhólmi) – greiðast peningarnir út fljótlega. Upphæðina ætti að nota til þess að kaupa nokkrar bækur fyrir Vestmanlands og Dalarnas Nationsbibliotek. Árið 1851 – þá var Schröder prófessor og bókavörður, inspektor nationarinnar – hlotnaðist mér sá heiður að verða meðlimur nationarinnar. Eftir að hafa verið fjarverandi í fjörutíu og fimm ár hef ég haft þá ánægju að heimsækja hið velþekktu hús Vestmanlands Dala Nationarinnar einu sinni enn.³⁸⁴

Hann vildi styðja við gömlu „nationina“ sína. Augljóst er af mörgum bréfum að Fiske leit á vist sína í Uppsölum sem tíma mótunar og þroska í góðum félagsskap. Árið 1901 var hálf öld frá því hann kom þar fyrst og settist á skólabekk. Hann fagnaði þessum tímamótum með ferð til Uppsala þar sem hann hélt hátíðarræðuna á sænsku á stúdentasamkomu. Hann notaði einnig ferðina til að leita bókfræðilegra upplýsinga á háskólabókasafninu og leitaði auk þess upplýsinga hjá bókavinum sínum. Þar sem Fiske hafði góð sambönd í Uppsölum þurfti hann ekki að velkjast í vafa enda leitaði hann ráða um innkaup hjá fyrri kunningjum og má nefna bókaverðina Rolf Arpi (1853–1909) og Axel Andersson (1851–1923) sem hann stóð í tíðu bréfasambandi við og þáði aðstoð og leiðbeiningar.

Fiske fékk rangar upplýsingar um skipaferðir frá Danmörku til Íslands og missti af haustskipi 1852. Hann sneri því heim til Bandaríkjanna. Þar beið hans fast starf. Fiske skrifaði Warner vini sínum um jólin 1852, nýkominn til fæðingarstaðar síns Ellisburg, að sér hafi boðist vel launuð staða í bókasafni í New York og nú verði hann að taka sér tak og lesa eitthvað af því mikla magni sem komið hafi út í Bandaríkjunum á þeim árum sem hann var

³⁸⁴ UUB. U 1192 a. Fiske til Edwards Claës Hermans Clasons 28. september 1896. Uppsala universitets bibliotek. Västmanlands Dala Nations Arkiv. Donationshandlingar m.m. ang. gåvor till nationsbiblioteket 1828–1910. „Här med följer upplysning om min växlare (Hr. Brown, i New York) angående beloppet \$200 (två hundra dollar). Om checken lämnas till en växlare – fremst i (Enskilda Banken i Stockholm) – betalas beloppet inom kort. Beloppet burde brukas till inköp av några böcker för Vestmanlands och Dalarnas nations bibliotek. Året 1851 – då Schröder var professor och bibliotekarie, nationens inspektor, – hade jag den äran att bli nationens medlem. Efter förtio och fem års frånvaro har jag haft glädjen av att besöka det välkända hus av Vestmanlands Dala Nationen en gång till.

fjarverandi.³⁸⁵ Fiske var næstu sjö ár við Astor bókasafnið við almenn bókavarðarstörf og sú þjálfun, sem hann hlaut þar, gerði hann að faglegum og færum bókaverði. Fornorræna deildin í Astor Library í New York var aðgengileg stúdentum í Columbia háskólanum.³⁸⁶ Var hún að stofni til það efni sem Willard Fiske náði saman fyrir safnið með tengslum sínum við Danmörku og Svíþjóð á þeim árum sem hann vann fyrir safnið.

„Áhugi minn á gömlum bókmenntum og tungumálum Norðursins hefur vaxið dag frá degi,“ skrifaði Fiske velgjörðamanni sínum, Rafn, 28. apríl 1853. Hann bætti við: „Ég ímynda mér að mér hafi farið umtalsvert fram eftir endurkomu mína heim. Framfarir mínar í íslensku hafa verið talsverðar og ég stefni eindregið að því að verða vel fær í samræðum á því máli.“³⁸⁷ Í sama bréfi bað hann Rafn um að senda sér íslenska prentstíla til að láta prenta með. Hann vantaði bókstafina ð, þ, á, é, í, ó, ú, ý og ö. Hann kvað þessa stafi vera ófáanlega í landi sínu og hann hefði í hyggju að birta tvær greinar um íslensk málefni. Hann vantaði þá eðlilega íslenska bókstafi. Rafn sendi honum stíla eða prentmót með íslenskum stöfum ð, þ og broddstöfum til þess að láta prenta með og skrifaði: „I Pakken sendte, ogsaa efter Deres Begjering nogle islandske Typer, som requirerædes hos Bogtrykker Qvist og forhvilende denne har sendt mig Regning for 2 skildinger, som jeg har betalt ham, saa den Sag er afgjort.“³⁸⁸ Prentmótin áttu eftir að gagnast enn betur því árið 1874 falaðist Jón Ólafsson, sem þá var í New York, eftir þeim því að hann hugði á útgáfu þar vestan hafs.³⁸⁹ Hann kvaðst ekki þrífast pressulaus.³⁹⁰

Fiske fékkst við margt utan vinnu sinnar. Hann var tungumálamaður og bætti við Evrópumálin rússnesku og persnesku.³⁹¹ Hann stundaði taflmennsku af ákafa og gaf út *American Chess Monthly* árin 1857 til 1860.³⁹² Mikið af tíma hans fór í skákiðkun og útgáfu á skáktímaritinu. Sömu ár fékkst hann við að koma saman ritinu *The Book of the First American Chess Congress* en sú ráðstefna var haldin í New York árið 1857. Árin 1861–62 vann hann síðan við bandaríska sendiráðið í Vín. Fiske fékkst við blaðamennsku og skrifaði fyrir *Syracuse Daily Journal* 1863–65 og fyrir *Hartford Courant* 1867. Í það rit skrifaði hann talsvert um íslensk málefni. Má nefna „Icelandic Language and Literature“ í *New American*

³⁸⁵ CUL. Fiskes papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 25. desember 1852.

³⁸⁶ George T. Flom, *A History of Scandinavian Studies in American Universities together Nations with A Bibliography*, s. 14.

³⁸⁷ KBK. NKS 1599 I, 2 fol. Fiske til Carls Chistians Rafns 28. apríl 1853.

³⁸⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít Lbs 105 NF. Carl Christian Rafn til Fiskes 8. júní 1853 og 7. september 1854.

³⁸⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Ólafsson til Fiskes 12. desember 1874.

³⁹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Ólafsson til Fiskes 23. mars 1875.

³⁹¹ Willard Fiske in *Iceland*, s. 4.

³⁹² Rita Guerlac, „Cornell’s Library“. *The Cornell Library Journal*, Spring (1967), s. 6.

Cyclopaedia árin 1859–63, „The Icelandic language: How to study it, and why to study it“, í *College Courant* 1874, „The ancient Vinland“ í *The Evening Post* 1874, „Iceland’s millennial, 874–1874“ í *New York Herald*, 1874 „Iceland, its millennial anniversary and its new constitution“ í *Syracuse Daily Journal*, 1874 og „About a new constitution“ í *Cornell Times*, 1874.

3.12 Íslenskur bókakostur Fiskes fyrir 1860

Ljóst er að ekki var um auðugan garð að gresja varðandi norrænan bókakost í Bandaríkjunum. Verður hér gerð grein fyrir ummælum tveggja menntamanna. George P. Marsh skrifaði frá Burlington í Vermont 21. október 1833 til Rafns að það sé miklum vandkvæðum bundið að finna bækur á íslensku, dönsku eða sænsku í nokkurri bókabúð í landinu. Í Bandaríkjunum séu skandinavískar bókmenntir óþekktar og hann biður Rafn um að senda sér bækur eftir lista sem hann lagði með bréfinu.³⁹³ Sömu sögu segir Arthur M. Reeves (1856–91) í bréfi til móður sinnar haustið 1879. Reeves var staddur í Berlín eftir Íslandsferð þeirra Fiskes og skrifaði að vegna góðmennsku Andrews Whites sendiherra fengi hann leyfi til að komast í Konunglega bókasafnið sem muni gera honum kleift að ná betri tökum á skrifum sínum en hann gæti í Ameríku, þar sem algjörlega vonlaust sé að ná í íslenskar bækur.³⁹⁴ Reeves náði góðum tökum á íslensku og skrifaði bók um Vínlandsfund norrænna manna.³⁹⁵ Reeves þýddi einnig *Pilt og stúlku* eftir Jón Thoroddsen á ensku.³⁹⁶ Fleiri fræðimenn tóku í sama streng og hörmuðu bótaskort.

Árið 1860 kom út bók í New York eftir James Wynne undir titlinum *Private libraries of New York* og þar er að finna kafla um einkasafn Fiskes eða „D.W. Fiske’s Library“. Þar segir að Fiske, sem þá var ritari American Geographical and Statistical Society, ætti í bókasafni sínu, þótt lítið væri, tvö eða þrjú afar sérstök rit og þar að auki innihéldi það margar fágætar og dýrmætar bækur. Tveir þriðju af bókunum snertu tungumál, bókmenntir og sögu Íslands, hinnar sérstöku eyju. Af þeim verkum sem prentuð séu á Íslandi sé tæpast nokkurt safn þar vestra sem státi af jafn miklu. Síðan eru talin upp fágæt rit eins og:

Þýðing höfuðrita á íslensku eins og:

1001 nætur,

³⁹³ *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*, s. 293–94.

³⁹⁴ LC. – Paper William Dudley Foulke – Askja 1. Arthur M. Reeves til móður sinnar dags. 15. nóvember 1879.

³⁹⁵ Bókin fékk titilinn *The finding of Wineland the Good: the history of the Icelandic discovery of America* og kom út 1890 skömmu fyrir dauða Reeves en hann lést um aldur fram í lestarslysi 1891.

³⁹⁶ Enski titillinn er *Lad and Lass: a story of life in Iceland*. Bókin kom út í London 1890.

Biblíunnar,

Essay on Man eftir Pope, verka Byrons, Franklins, Irvings og fleiri sem Wynne taldi meðal merkilegra bóka.³⁹⁷

Hómerskviður báðar,

Messías eftir Klopstock,

Paradísarmissir Miltons,

Sæmundar Edda í ýmsum gerðum og útgáfum, þýðingar og athugasemdir eftir Resenius, Rask, Munch, Afzelius, Grimm, Mallet, Dasent, Marmier, Ring og Cassell.

Bækur um rúnir og rúnafræði séu einnig í safninu eftir Liljegren, Brynjulfsson, Worm, Thorsen and Goransson,

Ólafs saga Tryggvasonar, Skálholti 1688,

Landnáma bók, Skálholti 1688,

Sögusafn (Collection of Sagas) útgefnar af Marcusson, Hólum 1756, eða *Ágætar fornmannasögur eru á þrykk út gengnar að forlagi herra vísilögmannsins Björns Markússonar*,

Norsk Lög, Hrappsey 1779,³⁹⁸

Heimskringla Schultzens frá 1799,

Eptirmali 18du Aldar, Leirárgörðum 1806,

Sagnafröida,³⁹⁹ Leirárgörðum 1804,

Fornmanna sögur, tólf bindi,

Útgáfur tengdar Lærða skólanum í Reykjavík og Alþingi. Auk þessa er nefnt að Fiske hafi safnað nokkru af stjórnarprenti og tímaritum og dagblöðum frá síðustu fimmtíu árum, þar á meðal:

Klausturpósturinn, Viðey 1818–27, í níu bindum,

Ný Félagsrit, sextán hefti,

Skírnir, tuttugu og átta hefti.

Wynne sagði líka frá eign Fiskes sem prentuð var utan Íslands:

Schedæ de Islandia Ara Fróða, dagsett í Oxford 1716, sem hafi í raun verið prentuð tuttugu árum fyrr en upplagið hafi eyðilagst.

Historia Hjalmari í fóliobroti prentuð með rúnalettri í Stokkhólmi 1710 gefin út af Peringskjöld.

³⁹⁷ James Wynne, *Private Library of New York*, s. 189.

³⁹⁸ Titill bókar er: *Kongs Christians Þess Fimta Norsku Lög*.

³⁹⁹ Hlýtur að eiga að vera: Johann Georg August Galletti, *Kénnslu-Bók í Sagna-Fræðinni fyrir Vidvanínga*. Leirárgörðum: Íslands konunglega Uppfræðingar Stiptun, 1804.

Wynne sagði síðan að við þetta megi bæta að fyrir árið 1860 hafi Fiske eignast næstum allar útgefnar bækur sem á nokkurn hátt tengdust Íslandi og Íslendingum en voru prentaðar erlendis, eins og útgáfur Konunglega Fornfræðifélagsins í Kaupmannahöfn, næstum alla texta Árnanevndar í Kaupmannahöfn, einnig rit Sænska fornfræðafélagsins, svo og rit frá Old Northern Literary Union í Kaupmannahöfn og frá Hafnardeild Hins íslenska bókmenntafélags. Hann hafi átt um það bil helming af íslenskum textum sem gefnir voru út í Svíþjóð frá 17. til 19. aldar og allar Íslendingasögur gefnar út af hinum nýja skóla íslenskra málvísinda í Kristíaníu. Í safni hans séu næstum allar Íslandstengdar bækur gefnar út í Kaupmannahöfn frá 1735–1850.⁴⁰⁰ Safn hans af málfræðibókum og orðabókum sænskum, dönskum, enskum og þýskum sé næstum heilstætt.

Wynne greindi einnig frá fágæti í safni Fiskes eins og:

Vinlandia Torfaeusar,

Historia Hrolfi Krakii: cum indice rerum memorabilium per Thormodum Torfæum,

Commentatio Historica re Rebus gestis Færeyensium seu Faröensium eftir sama höfund, Kaupmannahöfn 1695–1715,

Danasögu eftir Saxo Grammaticus frá 1576.

Auk þess gamlar útgáfur Björners, Worms, Vereliusar og Arngríms Jónssonar sem voru fágætar og dýrmætar bækur.

Bækur á ensku sem á einhvern hátt snertu Ísland kvað hann vera í safninu, eins og þýðing á ferðabókum Horrebows og von Troils, rit Mallets, Rasks, Keyzers og Rafns. Einnig nefndi hann verk Johnstons, en það var fágæt sería prentuð af einkaaðila í Kaupmannahöfn á 18. öld. Hann taldi upp þýðingar Percy, bækur eftir Cottle, Mackenzie, Henderson, Hooker, Barrow, Wheaton, Beamish, Smith, Weber and Jamieson, Laing, Pigott, Marsh, Dillon, Pfeiffer, Miles og fleiri. Þar séu ýmsar bækur sem sýni að Íslendingar og Norðmenn hafi fundið Ameríku en ekki Kólumbus og myndi þær lítið sérsafn.

Orðabækur og málfræði í sænsku, dönsku, ensku og þýsku átti hann næstum allar. Meðal þeirra var eintak af *Lexicon* Björns Halldórssonar.⁴⁰¹ Wynne gat þess að í safni Fiskes sé ensk-íslensk orðabók sem Fiske hafi tekið saman til eigin nota, nákvæm og vandlega skrifuð í fólíobroti.⁴⁰² Wynne nefndi einnig að Fiske hafði þegið gjafir frá skáldunum Bremer og Andersen. Enn fremur frá Carl Wilhelm Böttiger (1807–78) og Atterbom, skáldunum sem

⁴⁰⁰ James Wynne, *Private Libraries of New York*, s. 188–189. Ekki eru tilgreindir fleiri titlar safnsins.

⁴⁰¹ Björn Halldórsson, *Lexicon islandico-latino-danicum Björnonis Haldorsonii. Björn Halldórsson Islandska lexicon. Ex manuscriptis legati Arne-Magnæani cura R. K. Raskii editum* 1–2. København: Schubothum, 1814.

⁴⁰² James Wynne, *Private Libraries of New York*, s. 189. Handritið er geymt meðal skjala Fiskes eins og nefnt var á s. ?

báðir áttu sæti í Sænsku Akademíunni. Þessir menn voru mikils metnir meðal menntamanna. Einnig hafi fræðimenn gefið honum eigin rit, eins og prófessor Rafn, norski sagnfræðingurinn og frumkvöðull nýnorskunnar Per Andreas Munch, Schröder, Keyser og Austurlandafræðingurinn Berggren. Einnig átti hann fyrstu bók Swedenborgs, sem gefin var út í Uppsölum 1709, sem var mjög sjaldgæf og bætir Wynne því við að þetta eintak af frumútgáfunni sé vafalaust eina eintakið sem komist hafi yfir Atlantshafið.

Hann skýrði líka frá því að Fiske ætti næstum allar bækur sem varði búsetu Svía í Delaware fyrr á öldum og þar á meðal séu hinar sjaldgæfu bækur Campaniusar, Acreliusar og Swedbergs. Eini áreiðanlegi listinn sem til sé um rit um Delaware hafi verið gerður af Fiske þremur árum áður handa *Nortons's Literary Gazette* eða árið 1857.⁴⁰³ Þetta var orðið álitlegt safn sem bendir til þess að Fiske hafi safnað á þessum árum eftir því sem efni leyfðu og margt þegið að gjöf.

Sýnilega hafði safnast margt ágætisrita í hið íslenska safn Fiskes og var hann kominn fram úr öðrum söfnum hvað íslenskt efni varðaði. Flest ritanna, sem talin eru upp, voru gömul og fágæt. Eitthvað hefur hann orðið sér út um á uppboðum, sennilega ekki margt, en munað hefur um gjafirnar og langflest hefur hann látið kaupa fyrir sig á uppboðum og senda sér eftir að hann kom til baka til Bandaríkjanna. Ekki eru heimildir fyrir hvenær hann eignaðist hverja og eina bók. Halldór Hermannsson segir einnig frá því að eftir heimkomu Fiskes eftir Norðurlandadvölinu hafi íslenska bókasafnið hans verið þekkt sem hið besta sinnar tegundar í öllum Bandaríkjunum.⁴⁰⁴

Síðan sneri Wynne sér að skákrítasafni Fiskes og taldi það enn merkara en íslenska safnið. Einnig sagði hann frá persnesku bókasafni hans og bókum um málvísindi.⁴⁰⁵

Horatio S. White vitnaði síðar í rit Wynnes og fullyrti að safn Fiskes hafi árið 1860 líklega verið eina safn sinnar tegundar í Bandaríkjunum. Hann sagði að líklega hefði ekki verið til dýrmætara safn í landinu.⁴⁰⁶ Síðan fór White almennum orðum um Íslandsferð Fiskes og skrár hans. Norðurlandadvölin bar ríkulegan ávöxt. Nám og önnur þekking, sem Fiske aflaði sér, varð honum síðar til góðs. Hann var á ferðalagi með vini sínum í Egyptalandi og Palestínu 1867–68 þegar honum barst boð frá Andrew White, sem nú var orðinn rektor Cornell-háskólans, um að taka við stöðu við skólann.⁴⁰⁷ Hann tók að sér að kenna norður-evrópsk tungumál 1868 og fékk einnig ráðningu sem fyrsti bókavörður Cornell-háskóla.

⁴⁰³ James Wynne, *Private Libraries of New York*, s. 191–92. „The only full and accurate list of these early accounts of Delaware ever published was furnished three years ago by Mr. Fiske to *Nortons's Literary Gazette*“.

⁴⁰⁴ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic bibliography“, s. 98.

⁴⁰⁵ James Wynne, *Private Libraries of New York*, s. 193

⁴⁰⁶ *Willard Fiske*, s. 143.

⁴⁰⁷ *Willard Fiske*, s. 60.

Fyrsta áratuginn óx bókasafnið verulega, margar rausnarlegar gjafir bárust því og Fiske hafði rúma fjárveitingu til innkaupa.⁴⁰⁸ Bandarískur prófessor í norrænum tungumálum, George Flom, sagði að Fiske hefði haft sérstakan áhuga á Old Norse og íslensku og hafi hann haft breiða og staðgóða kunnáttu á Norðurlöndunum.⁴⁰⁹ Hann réðst þá jafnframt í að hefja kennslu í skandinavískum málum.⁴¹⁰ Fiske veitti einnig háskólaútgáfunni forstöðu en hún þjálfaði unga prentara og hann varð ritstjóri *The Cornell Register*.⁴¹¹

Fiske var annar af tveimur prófessorum í Cornell-háskóla, sem hafði stundað nám við erlendan háskóla, og flutti hann með sér erlend áhrif inn í kennsluna.⁴¹² Fiske kenndi í fjórtán ár við háskólann og var starfsheiti hans „professor of North European Languages“. Með ráðningunni hafði líf Fiskes fengið nýjan tilgang og hann gat einbeitt sér að norrænum fræðum eins og hugur hans hafði lengi staðið til.

⁴⁰⁸ Rita Guerlac, „Cornell’s Library“, s. 10.

⁴⁰⁹ George T. Flom, *A History of Scandinavian Studies in American Universities together with A Bibliography*, s. 8–9. Þess er getið að árið 1875 hafi Anderson, sem kenndi norræn tungumál í University of Wisconsin, boðið upp á íslenskunám í fyrsta sinn. Sjá Lloyd Hustvedt, *Rasmus Björn Anderson: Pioneer Scholar*. Minnesota: The Norwegian-American Historical Association, 1966, s. 96.

⁴¹⁰ George T. Flom skrifaði að Fiske og Rasmus Björn Andersson hafi fyrstir hafið markvissa kennslu í norrænum málum í Bandaríkjunum og hafi það verið 1869. Cornell-háskóli tók til starfa 1868. *A History of Scandinavian Studies in American Universities together with a Bibliography*, s. 5–9.

⁴¹¹ Rita Guerlac, „Cornell’s Library“, s. 6.

⁴¹² *Willard Fiske*, s. 236. Hinn var James Morgan Hart.

4 Íslandsferð 1879 og tengsl við Íslendinga

Now rises fair above the swelling sea
The far-sought land, of long and keen desire,
Whose olden story and whose golden speech
Have winged for me such dear and tranced hours [...]⁴¹³

Í þessum kafla verður Íslandsferð Fiske gerð skil, þau áhrif metin sem hann varð fyrir og sagt frá hvaða tengsl hann myndaði. Sumar og haust 1879 skertist áhugi hans og þekking á landi og þjóð. Kynnin höfðu afgerandi áhrif á söfnun hans á íslensku efni. Hann var ferðamaður af þeirri gerð sem mestan áhuga hafði á menningunni og gerði sér far um að komast á sögustaði og kynnast menntamönnum. Fiske notaði ferðina til þess að afla tengsla sem síðar komu að gagni við söfnun íslenskra rita. Ferðin varð honum ævintýri og margoft kemur fram í bréfum hans síðar að hann langi til að koma aftur til landsins, en sennilega hefur gigtarsjúkdómur hans latt hann og aldrei framar kom hann til Íslands. Einnig verður fjallað um tímabilið frá því að Fiske fór frá Íslandi í októbermánuði 1879 og þar til hann fluttist til Flórens sumarið 1883. Einkum er leitað eftir því hvort um íslensk aðföng hafi verið að ræða af hans hálfu á tímabilinu. Þetta var annasamur tími hjá honum í vinnu og stærstu áföllin í lífi hans, dauði eiginkonunnar og málaferli í kjölfarið um arf eftir hana, gerðu að verkum að ekki var um eins markviss ritaaðföng að ræða eins og seinna varð. Bréf hans til Íslendinga sýna þó að hann var með hugann við Ísland.

4.1 Undirbúningur ferðarinnar

Fiske var í aðstöðu til þess að sinna Íslandsáhuganum á þeim tíma sem hann starfaði í Cornell-háskóla árin 1868–83 og pantaði hann sér íslensk rit eins og aðstæður leyfðu. Þar kenndi hann forníslensku, ásamt sænsku, dönsku, þýsku og jafnvel persnesku. Hann gegndi eins og fyrr segir einnig stöðu bókavarðar við háskólabókasafnið og gat stýrt innkaupum í bókasafn skólans.⁴¹⁴

⁴¹³ Willard Fiske, „Nearing Iceland“. *J. Flórens: Art of Printing Press*, 1887, s. 70. Fiske orti ljóðið í júlí 1879. Þar lýsir hann því að sjá Ísland rísa úr sæ. Fleiri ljóð hans úr Íslandsferðinni eru í bókinni en hún var tileinkuð Jennie konu hans og flest ljóðin eru til hennar. Titill bókarinnar er einungis J, sem er upphafsstafur í nafni hennar.

⁴¹⁴ *Willard Fiske in Iceland*, s. 4.

Á þúsund ára afmæli Íslandsbyggðar árið 1874 gekkst Fiske fyrir bókasöfnun í Bandaríkjunum og fékk þar í lið með sér ýmsa framámenn menntamála á borð við skáldið Longfellow, stjórnarerindrekan, skáldið og þýðandann Taylor, F. J. Child, prófessor við Harvard háskóla, R. R. Lounsbury, prófessor við Yale-háskóla, Rasmus B. Anderson, prófessor við háskólann í Wisconsin, og Francis Andrew Marsh, prófessor við Lafayette-skólann í Pennsylvaníu. Ætla má að Fiske hafi fundist vel við hæfi að senda bandarískar bækur til þessa einangraða og fróðleiksfúsa fólks í norðri.⁴¹⁵ Honum fannst miður að handrit hefðu verið flutt úr landi. Í bréfi til prófessor T. R. Lounsbury sagði hann: „Eins og þú þekkir hefur Ísland verið rænt öllum sínum handritum af útlendingum (hver einasti enski ferðamaður frá gamla sir Joseph Banks til Baring-Gould hafi sérstaklega rænt landið) og það virðist ekki vera nema sanngjarnt að erlendir fræðimenn geri eitthvað til að bæta þann missi landsins.“⁴¹⁶

Bókasendingunum var komið fyrir í Stiptisbókasafninu í Reykjavík og Amtsbókasafninu á Akureyri. Nokkrar bókanna fóru inn á heimili í landinu. Til er skrá sem Jón Árnason (1819–88), bókavörður, tók saman.⁴¹⁷ Nær hún yfir 74 gefendur frá Danmörku, Svíþjóð, Noregi og Vesturheimi sem „vottuðu með því veglyndi sitt og velvild til Íslands“, eins og segir í stuttum formála. Nokkrir fyrrgreindir aðilar voru tíundaðir á gefendalistanum en einnig stofnanir og félög, til dæmis Smithsonian Institution í Washington, Swedenborg Society og stærstu bandarísku háskólarnir. Cornell-háskóli sendi 157 bækur með blönduðu efni og úr mörgum vísindagreinum. Fiske hafði hönd í bagga með vali bókanna. Samkvæmt skránni sendi Fiske líka í eigin nafni 76 bækur sem flokkuðust eftir efni í guðfræði, menningarrit, málfræði, austræna málfræði, norðurálfumál, nýju málin, landa- og staðalýsingar, sagnarit og skáldskaparrit.⁴¹⁸ Margar þessara bóka voru gefnar út af bókaforlagi háskólans eða tengdust honum á einhvern hátt, einnig voru þar myndablöð og myndabækur frá Íþöku og uppdrættir.⁴¹⁹

Gjöfin vakti athygli almennings á Íslandi og þótti framtakið lofsvert. Um bókagjöf og góðvild Fiskes var skrifað í *Ísafold*, *Skuld*, *Þjóðólf* og *Norðanfara*. Einnig eru mörg

⁴¹⁵ Willard Fiske in Iceland, s. 2.

⁴¹⁶ Í einkaeign. Fiske til T. R. Lounsbury 4. mars 1874. „Iceland, as you know, has been despoiled of all her manuscripts by foreigners (every English traveler from old Sir Joseph Banks down to Baring-Gould has especially robbed her) and it seems no more than fair that foreign scholars should do something to repair her lost“.

⁴¹⁷ Skýrsla um bækur þær, sem gefnar hafa verið Stiptisbókasafninu á Íslandi í minningu þjóðhátíðar Íslands 1874. Reykjavík: Prentsm. Einars Þórðarsonar, 1874.

⁴¹⁸ Hann kvaðst sjálfur hafa gefið 500 bindi, sjá Willard Fiske, s. 179.

⁴¹⁹ Skýrsla um bækur þær, sem gefnar hafa verið stiptisbókasafninu á Íslandi, í minningu þjóðhátíðar Íslands 1874, s. 24–85.

þakkarbréf frá einstaklingum í bréfasafni Fiskes.⁴²⁰ Fiske var því vel þekktur hér á landi þegar hann steig á land fimm árum síðar og fögnuðu margir honum við komuna. Sjálfur sagði hann Warner vini sínum í bréfi, sem hann skrifaði frá Berlín 10. janúar 1880, að hann hefði verið undrandi á því að sjá hve vel þekktur hann væri á eyjunni en bréfaskipti sín við landsmenn um árabíl og þekking hans á íslensku máli hefðu þar riðið baggamuninn.⁴²¹

Skáldið Bayard Taylor komst þjóðhátíðarárið 1874 til Íslands. Hann ferðaðist víða og skrifaði *Egypt and Iceland in the year 1874* um ferðir sínar um þessi tvö lönd. Þar brá hann upp jákvæðri mynd af landinu sökum hreinleika og stórbrotinnar náttúru.⁴²² Á þjóðhátíðinni hélt hann hjartnæma ræðu þar sem hann lagði áherslu á einingarhugmynd Norðurlanda og lagði út af hreyfingu skandinavismans. Fiske hafði fullan hug að fara í þessa ferð með honum en pyngja hans leyfði það ekki. Hann þurfti að bíða í 5 ár eftir ferð til Íslands.

4.2 Ísland séð frá mörgum sjónarhornum

Fiske fékk launalaust leyfi frá Cornell-háskóla í júní 1879.⁴²³ Hann sigldi til Skotlands og þaðan til Íslands ásamt nemanda sínum, Arthur Middleton Reeves, með gufuskipinu Camoens. Reeves var af efnaþólki kominn og greiddi helming af kostnaði Fiskes.⁴²⁴ Þann 12. júlí 1879 sáu þeir til lands á Horni og stigu af skipinu á Húsavík næsta dag. Fiske hélt dagbók í ferðinni sem fannst í gamalli ferðatösku eftir lát hans. Þar lýsti hann ferð sinni og skrifaði stuttlega á hvaða staði hann kom og hverja hann hitti.⁴²⁵ Hann skrifaði einnig hjá sér ýmislegt úr tungumálinu og nöfn íslenskra jurta. Fiske sendi bæði móður sinni og Warner fornvini sínum bréf úr Íslandsferðinni sem eru góðar heimildir um ferðina og líðan hans. Í bréfum til móður sinnar þreyttist hann ekki á að lýsa ferðinni, sem honum fannst ævintýri líkust. Hann fjölyrti einnig um viðurgjörning sem þeir fengu og gestrisni var sannarlega í hávegum höfð. Hann skrifaði henni nákvæmlega um allan mat sem hann smakkaði í ferðinni og lofaði hann mjög. Hann tíundaði gæði rúmannna sem hann svaf í og dúnsængur sem hann fékk yfir sig, svo og blóm sem komið hafði verið fyrir í vasa í gistisherbergjum. Hann sagði henni frá íslenska

⁴²⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Ólafsson skrifaði sérstaklega innilegt þakkarbréf í nafni allra Íslendinga til Fiskes 25. apríl 1874 fyrir það að hafa gengist fyrir gjöfinni.

⁴²¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 10. janúar [1880]; Willard Fiske, s. 378–79.

⁴²² Bayard Taylor, *Íslandsbréf 1874*. Tómas Guðmundsson þýddi. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1963, s. 5

⁴²³ Morris Bishop, *A History of Cornell*. Ithaca: Cornell University Press, 1962, s. 225.

⁴²⁴ LC. – Paper William Dudley Foulke – Askja 1. Arthur M. Reeves til móður sinnar dags. 15. nóvember 1879; Kristín Bragadóttir, Willard Fiske, s. 44.

⁴²⁵ Willard Fiske in Iceland, s. 5. Handrit minnisbókarinnar er varðveitt í Fiskesafni undir safnmarkinu Willard Fiske papers. 13-1-1165; Kristín Bragadóttir, „Northern Lights in Florence: William Morris and Willard Fiske“. Erindi flutt á ráðstefnunni *La Città e il libro* III, 4. júní 2004. www.florin.ms/gimeld.html#bragadottir Sótt 6. desember 2016.

kvenbúningnum sem hann sá sumar konur klæðast, öllu puntinu og prjálínu.⁴²⁶ Hann vildi að hún fengi sem jákvæðasta mynd af dvölinni, en áður en hann lagði upp hafði hún lagst gegn ferðinni.

Þar sem Fiske var jafnan með auga á bókum sá hann töluvert af þeim á Húsavík og í kompuna sína skrifaði hann titla ýmissa bóka frá 19. öld. Að líkindum hugsaði hann sér að það væri hentugt til þess að nálgast þær síðar. Að efni voru bækurnar ýmiss konar en nokkuð bar á ferðabókum og bókum um trúmál. Mest var þetta Akureyrarprent. Eftir að hafa skoðað ýmislegt í náttúrunni sem þeir undruðust og dáðust að, eins og Kröflu og brennisteinsnámur, Hljóðakletta, Dettifoss, Mývatn og fjall sem Fiske kallaði Helvíti (Víti) héldu þeir ferðinni áfram. Náttúran kom honum á óvart, svo ólík sem hún var því sem hann þekkti. Ferðinni var heitið til Akureyrar með viðkomu á ýmsum bæjum.

Friðbjörn Steinsson (1838–1918), bókavörður, bóksali og bókbindari á Akureyri, var einn af þeim sem hitti Fiske þegar hann kom til Akureyrar. Með þeim tókst góður kunningsskapur og bréfaskipti fylgdu í kjölfarið. Fyrsta bréf Friðbjarnar til Fiskes er dagsett 7. nóvember 1879. Friðbjörn var í góðri aðstöðu til að safna saman Akureyrarprenti til þess að senda Fiske, en prentsmiðja hafði verið starfrækt á Akureyri með konungsleyfi frá 14. apríl 1852.⁴²⁷ Friðbjörn sýndi þeim bókasafnið, sem hýst var í snotru litlu timburhúsi, og blöstu við danskar og aðrar erlendar bækur auk íslenskra bóka. Þar sá Fiske sér til mikillar gleði bækur sem hann hafði sent til Íslands 1874. Það höfðu verið þrír stórir kassar með blönduðu efni. Fiske skrifaði móður sinni nokkur bréf frá Akureyri. Þann 24. júlí skrifaði hann að þeir félagarnir hefðu skoðað bókasafnið, þar sem sérstakir skápar hefðu verið smíðaðir fyrir bókagjafirnar til safnsins fimm árum áður og þótti honum vænt um umhyggjuna fyrir bókunum.⁴²⁸ Fiske sá að hann gat bætt inn í bókakost bókasafns Akureyrarbæjar ýmsu sem vantaði og skrifaði aðstoðarmanni sínum í Cornell, George W. Harris, og bað hann að senda ákveðin tölublöð af *St. Nicholas*, *Harper's Weekly*, *Frank Leslie*, *Harper's Monthly*, *Scribner's* tímaritinu og *The Weekly Tribune*.⁴²⁹

Hjá Friðbirni keypti Fiske útgáfu af *Njáls sögu* frá Kaupmannahöfn 1772 með áritun frá Friðbirni. Þessi bók er nú í Fiskesafni.⁴³⁰ Á Akureyri kynnti Fiske sér tímaritaútgáfu og meira að segja prentpressuna, sem var af Columbia-gerð og fengin frá Kaupmannahöfn.

⁴²⁶ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Nefna má innihaldsrík bréf hans til Caroline Fiskes 12. júlí, 18. ágúst, 27. ágúst, 10. september og 14. október 1879.

⁴²⁷ Klemens Jónsson, *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*. Reykjavík: Félagsprentsmiðjan, 1930, s. 140.

⁴²⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Caroline Fiskes 24. júlí 1879.

⁴²⁹ Willard Fiske in Iceland, s. 26.

⁴³⁰ Willard Fiske in Iceland, s. 20.

Friðbjörn hafði skilning á söfnun Fiskes og skrifaði honum 20. apríl 1880: „Að síðustu get jeg þess að jeg sendi yður nú rit þau sem prentuð hafa verið hjer á Akureyri í vetur.“⁴³¹ Hann virðist eiga við alla úgáfuna norðan heiða. Velvilji Friðbjarnar kom sér vel þar sem Fiske var þegar á höttunum eftir blaðafni. Fleiri lögðu hönd á plóg. *Norðanfari* kom út árin 1862 til 1885 og var Björn Jónsson eigandi og ábyrgðarmaður. Hann sendi Fiske tölublöð blaðs síns eftir mætti. Skapti Jóseppson (1839–1905) var einnig heimsóttur en hann var ritstjóri og útgefandi blaðsins *Norðlings*, sem kom út árin 1875–82. Fiske sagði hann vera jafn vel að sér í heimsbókmenntunum og íslenskum fornbókmenntum.⁴³² Á Akureyri sá Fiske einnig bókasafn Jakobs Havsteens (1844–1920) verslunarstjóra Gránufélags á Oddeyri, svo og eggja- og fuglasafn hans sem var „ágætt og sjaldgæft í sinni röð hér á landi“, eins og sagði í *Norðlingi* 11. ágúst 1879, og var þess einnig getið að Fiske og Reeves hefðu haft mikla skemmtun af að skoða safnið.⁴³³

Gesturinn vakti athygli hvar sem hann fór, menn söfnuðust að honum og vildu eiga vináttu hans. Hann var mjög alúðlegur við alla, háa sem lága, og hafði góð og uppbyggjandi orð um allt sem hann sá. Fiske var jákvæður og benti á möguleika til hagsbóta fyrir staðarmenn. Hann sá að betur mátti standa að ýmsum framkvæmdum. Honum þótti Íslendingar standa höllum fæti varðandi tækni í atvinnumálum og samgöngum. *Norðlingur* birti grein um Fiske 11. ágúst og þar stóð meðal annars:

Willard Fiske, hinn nafnfrægi vísindamaður og ástvinur vor Íslendinga og bókmenta vorra, hann sem hefir stórum auðgað bókasöfn vor með hinum nýtustu bókum, kom hingað seint í f. m.; hefir enginn þvílíkur vísindamaður og jafnmikill vin vor komið síðan að Konráð Maurer heimsótti oss [...] og aldrei getur fróðari mann fundið í bókmentum vorum en hann, enda á hann nálægt 2000 bindi af íslenskum bókum og um Ísland; kennir hann Íslenzku, Norðurlandamál og Þýzku við „Cornell-háskóla“ í bænum Ithaca í New-Jork fylki, 300 enskar mílur frá bænum New-Jork; hefir hann manna mest útbreitt og frægt íslenzkar bókmentir í Ameríku.⁴³⁴

Áfram var ferðinni haldið og áð að Bægisá. Í heimilisbókasafni séra Arnljóts Ólafssonar (1823–1904) sá Fiske eintak af *Paradísarmissi* Miltons sem hann hafði sjálfur sent til Íslands ásamt bókum eftir Burke, Lecky, Carey, Bancroft, Adam Smith, Theodore Parker og fleiri rithöfunda. Þarna kom hann einnig auga á nokkur handrit. Fleira bókmenntalegs eðlis var

⁴³¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Friðbjörn Steinsson til Fiskes dags. 20. apríl 1880.

⁴³² Willard Fiske in Iceland, s. 20–21.

⁴³³ Einnig Willard Fiske in Iceland, s. 26.

⁴³⁴ Norðlingur 11. ágúst 1879, dálkur 183.

hægt að upplifa á staðnum og óskaði Fiske sérstaklega eftir því að ganga að fossinum þar sem sagt var að séra Jón Þorláksson hefði setið og þýtt ljóðabálka Miltons og Klopstocks.⁴³⁵

Að Holtastöðum í Húnavatnssýslu bjuggu Stefán Stephensen (1843–1919) og kona hans Anna Sigríður Pálsdóttir (1845–1922).⁴³⁶ Þau voru að heiman, en engu að síður var mjög vel tekið á móti þeim í „a pleasant sitting-room filled with books“, eins og Fiske orðaði það. Sáú þeir margar enskar bækur. Þeir riðu að Steinnesi í Húnavatnssýslu og börðu upp á hjá séra Eiríki Briem (1846–1929) og var þeim vel tekið. Þar sáu þeir bækur á mörgum tungumálum.⁴³⁷ Á leið sinni að Melstað sáu þeir heim að Breiðabólstað þar sem prentsmiðjan hafði verið á fyrri hluta 16. aldar og gátu þess að *Bænabókin* eða *Handbók presta*, sem var þýdd af Marteini Einarssyni biskupi og sem prentuð var sennilega þar af Jóni Matthíassyni, væri nú hvergi til.⁴³⁸

Á ferðalaginu voru Fiske víða færðar íslenskar bækur að gjöf og kunni hann sýnilega að meta það. Honum þótti til þess koma þegar presturinn að Melstað, Þorvaldur Bjarnarson (1840–1906), virtur skrifari, gaf honum nokkrar dýrmætar bækur, gamlar og nýjar, en hann tilgreindi ekki titlana.⁴³⁹ Í Hvammi í Hvammsfirði fékk hann handrit að gjöf, en getur þess ekki hvað það var. Að Sauðafelli, þar sem þeir gistu, dáðist hann að heimilisbókasafninu. Hann undraðist hve margir bændur töluðu við hann á ensku og varð þess oft var að þeir gátu brugðið fyrir sig enn fleiri erlendum tungumálum. Hann var þó hrifnastur af því hve mikið var til af bókum og handritum á bæjunum og fannst það bera vott um hátt menningarstig fólksins. Á nokkrum stöðum sá hann bækur sem hann stóð sjálfur fyrir að senda til landsins 1874 og varð glaður við að sjá þær koma að gagni. Sums staðar var búið að stofna lestrarfélög eða koma upp litlum bókasöfnum og það vakti athygli Fiskes að þar voru til rit á erlendum málum, svo sem dönsku, norsku og sænsku, en einnig ensku og þýsku.⁴⁴⁰

Til Reykjavíkur komu þeir laugardaginn 16. ágúst.⁴⁴¹ Þar þekktust ferðalangarnir mörg heimboð og sátu veislur sem haldnar voru þeim til heiðurs. Fiske kynntist séra Matthíasi Jochumssyni ritstjóra *Þjóðólfs* og sagði Matthías frá því í ævisögu sinni að hann hefði boðið Fiske ásamt Sigurði Vigfússyni (1828–92) fornfræðingi heim til sín í Austurstræti í Reykjavík og hefði „Fornleifafélagið“ verið stofnað þar „mest fyrir hvatir Íslandsvinarins mikla, próf.

⁴³⁵ Willard Fiske in Iceland, s. 28–29. Klopstock vakti athygli Þjóðverja á gömlu guðunum Óðni og Þór.

⁴³⁶ Kallaðir Haltastaðir í Willard Fiske in Iceland, s. 31.

⁴³⁷ Willard Fiske in Iceland, s. 31–32.

⁴³⁸ Willard Fiske in Iceland, s. 33.

⁴³⁹ Willard Fiske in Iceland, s. 42.

⁴⁴⁰ Willard Fiske in Iceland, s. 20, 24, 28–29, 31.

⁴⁴¹ Willard Fiske in Iceland, s. 39.

Willard Fiske“.⁴⁴² Fiske kynntist einnig skáldunum Steingrími Thorsteinssyni 1831–1913) og Benedikt Gröndal og skrifaðist á við báða eftir það. Oft voru bréfin á skáldlegum og heimspekilegum nótum. Í Reykjavík hittu þeir William H. Carpenter, einn þeirra nemenda í Cornell sem Fiske hafði kveikt áhuga hjá á íslenskri tungu og bókmenntum. Carpenter sagði að allir stúdentar Fiskes hefðu smitast af Íslandsáhuga hans.⁴⁴³ Carpenter ætlaði að dveljast lengur á landinu og vildi bæta íslenskukunnáttu sína. Þeir Fiske ferðuðust nokkuð saman, meðal annars til Þingvalla og gistu í kirkjunni, fóru að Geysi sem sveik þá um gos, en Strokur bætti um betur. Þeir fóru á söguslóðir Njálu, komu að Hlíðarenda og Bergþórshvoli og rifjuðu upp söguna. Vitaskuld komu þeir við í Odda. Minntust þeir Sæmundar fróða og Snorra Sturlusonar og *Heimskringlu* hans.⁴⁴⁴

4.3 Íslandsvininum boðið til veislu

Aþingismenn héldu veglega veislu í Reykjavík 24. ágúst 1879 í efri deildar salnum eða stóra svefnlofti Lærða skólans til heiðurs landshöfðingjanum Hilmar Finsen (1824–86). Fiske var sérstakur heiðursgestur í samkvæminu og sýnir það viðhorf manna til hans. Í *Þjóðólfi* 27. ágúst segir frá hófinu og þakkaræðu sem Fiske hélt, að hluta til á gamansömum nótum, en þar sagði hann meðal annars:

Eg hefi lesið flestallar ferðabækur, sem segja frá Íslandi; það var því ekki liðin löng tíð eftir að eg lagði að landi í Húsavík, áður en jeg átti það víst, að eg væri landinu öldungis ókunnugur. Garðar Svavarsson var ekki eins óvitandi eins og eg, þegar hann kom til Húsavíkur, af því að hann hafði siglt „umhverfis landið“, sem landnámsbók segir frá, og af því að hann hafði aldrei lesið neinar enskar ferðabækur!

Fiske var umhugað um samfélagsmál og víða sá hann merki framfara: ný skólahús, þjóðvegi, betri bústaði, jarðabætur, fleiri kaupstaði, léttari samgöngur manna og landshluta á milli. Hann sagði í ræðu sinni að auðsætt væri að nýtt tímabil væri byrjað hér á landi og ekki síst sá hann framfarir á andlega sviðinu. Nytsömum tímaritum og bókum fjölgi ár frá ári, og íslenskar bókmenntir standi í blóma og bætti við: „Ekki held eg að í sögu Íslands eða í sögu margra stærri landa, hafi verið samtíða fjögur skáld eins góð og þessi fjögur, sem „silfurstrengi glæstrar hörpu slá“ hinu megin og þessa megin Skerjafjarðar, og ekki hafa verið

⁴⁴² Matthías Jochumsson, *Sögukaflar af sjálfum mér*. 2. útg. Árni Kristjánsson sá um útgáfuna. Reykjavík: Ísafold, 1959, s. 276.

⁴⁴³ William H. Carpenter, „Willard Fiske in Iceland“, s. 108–109.

⁴⁴⁴ William H. Carpenter, „Willard Fiske in Iceland“, s. 111.

á söguöld, þar sem margt ágætt skáld og margur sögumaður fór erlendis, þrír Íslendingar, sem hafi verið íslenskum bókmenntum til meiri sæmdar í útlöndum, en þeir, sem nú afla sér frægðar og ágætis á hinum þrem stærstu háskólastöðum Bretlands.“

Móttökurnar voru honum ofarlega í huga og hann sagði:

En það er annað, sem er æfinlega hið sama á Íslandi, sem ekki breytist með stjórnarbiltingum – sem er hið sama á vorum dögum, sem langt fram á öldum þegar Ólafur Pá bjó í Laxárdal og Geirríður sat í skála sínum og „sparði ekki mat við menn“ – og það er íslensk gestrisni. Upp frá þeim degi, er eg steig á land, hefur mér hvarvetna verið sýnd hin mesta vinátta. – Ekki get eg goldið gjöf við gjöf, uns allir Íslendingar, sem eiga heima milli Húsavíkur og Reykjavíkur fara til Ameríku, nú get eg ekki annað, en beðið yður og alla íslenska vini mína, að hafa hjartanlega þökk fyrir allt. Við ferðamenn óskum nú að allir drekki minni Íslands og vonum við, að vináttusamband hinnar sagnaríku Vesturheimseyjar og hins unga meginlandsríkis Vesturheims, verði þegar frá líður ætíð sterkara og sterkara.⁴⁴⁵

Fiske var hlédrægur og lítið fyrir að vera í sviðsljósinu. Í þessu tilfelli kom hann hug sínum til skila í fremur löngu máli en á skýran hátt. Carpenter sagði frá því að Fiske hefði undirbúið ræðu sína vel og setið löngum stundum með orðabók Cleasbys og Guðbrandar Vigfússonar til þess að fága íslensku sína, og að honum hafi tekist vel til.⁴⁴⁶ Carpenter sagði frá því að sungið hafi verið í veislunni og skrifaði vísu eftir minni á ensku og íslensku:

Heill Fiske, vor kjæri,
Með fjélögum tveim,
Þeir fegins gestir
Frá Vesturheim!⁴⁴⁷

4.4 Afdrifarík ferð með ströndum Íslands

Fiske og Reeves sigldu með strandferðaskipinu Díönu 27. ágúst og var ferðinni heitið umhverfis landið. Siglt var með suðurströndinni og austur með landi. Ferðin tók 10 daga.

⁴⁴⁵ *Þjóðólfur* 27. ágúst 1879, s. 89.

⁴⁴⁶ William H. Carpenter, „Willard Fiske in Iceland“, s. 114

⁴⁴⁷ William H. Carpenter, „Willard Fiske in Iceland“, s. 115. „Hail Fiske, our beloved,/ With companions Twain,/ Those joyful guests/ From the Western World!“ Hann gat ekki höfundar.

Fiske lýsti því sem fyrir augu bar í bréfum til móður sinnar.⁴⁴⁸ Hann var nákvæmur í lýsingum og frásagnarmátinn er mjög vinsamlegur gagnvart því sem hann sá og heyrði. Þeir nutu landslagsins frá hafi. Af skipinu sá hann til Heklu og siglt var milli lands og Vestmannaeyja. Firðir og fossar, sem blöstu við af hafi, vöktu athygli. Þeir fengu gott skyggni og skýra jöklasýn. Haustið nálgadist og margir áttu leið til Reykjavíkur. Áberandi var hópur pilta á leið í Lærða skólann í Reykjavík. Nokkru eftir ferðina bað Fiske ungan mann, Jón Finnsson, sem hafði verið um borð, að senda sér nöfn þeirra skólapilta og stúdenta sem voru í skipinu. Jón var frá Klyppsstað í Loðmundarfirði. Hann var aðeins 14 ára gamall og hafði verið tekinn í skólann 1878.⁴⁴⁹ Í bréfi Jóns 28. nóvember eru taldir eftirfarandi:⁴⁵⁰

Adolph Nicolaisen frá Ísafirði, 15 ára, varð stúdent 1885.⁴⁵¹

Arnór Árnason frá Höfnum á Skaga, 19 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁵²

Arnór Þorláksson frá Hofi, tvítugur, tekinn í skóla 1875.⁴⁵³

Árni Björnsson frá Höfnum á Skaga, 16 ára, tekinn í skóla þetta haust.⁴⁵⁴

Björn Ólafsson frá Ási í Hegranesi, 17 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁵⁵

Brynjólfur Kúld frá Flatey, 15 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁵⁶

Einar Benediktsson frá Héðinshöfða, tæplega 15 ára, tekinn í skóla þetta haust.⁴⁵⁷

Halldór Bjarnarson frá Eyjólfsstöðum, Seyðisfirði, 16 ára, tekinn í skólann þetta haust, varð stúdent í Reykjavík 1882.⁴⁵⁸

Halldór Torfason, Flateyri, tæplega 17 ára, tekinn í skóla 1877.⁴⁵⁹

⁴⁴⁸ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Caroline Fiskes 3. september 1879.

⁴⁴⁹ Jón Finnsson (1865–1940), prestur. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* III. Tínt hefir saman Páll Eggert Ólason. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1950, s. 111. Eitt bréf að auki er í bréfasafni Fiskes þar sem Jón þakkar honum fyrir gjafir.

⁴⁵⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Finnsson til Fiskes 28. nóvember 1879. Frá Jóni er enn fremur eitt annað bréf skrifað meðan hann var í Lærða skólanum.

⁴⁵¹ N. Chr. Adolph Nicolaisen (1864–). Inntaka í Lærða skólann og dánarár óljóst. Hann innritaðist 1885 í guðfræði og varð prestur í Danmörku. Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*. Akureyri: Bókaútgáfan BS, 1949, s. 241.

⁴⁵² Arnór Árnason (1860–1938), prestur. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* I. Tínt hefir saman Páll Eggert Ólason. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1950, s. 82–83.

⁴⁵³ Arnór Jóhannes Þorláksson (1859–1913), prestur. *Íslenzkar æviskrár* I, s. 85–86. Frá honum eru tvö bréf til Fiskes.

⁴⁵⁴ Árni Björnsson (1863–1932), prestur. *Íslenzkar æviskrár* I, s. 36.

⁴⁵⁵ Björn Ólafsson (1862–1909), læknir. *Íslenzkar æviskrár* I, s. 241.

⁴⁵⁶ Brynjólfur (Þorsteinn) Kúld (1864–1901) var innritaður í lögfræði 1883 en varð lítið úr. Auðnaðist ekki að festa sig við nokkurt starf í Reykjavík. Hann var vel gefinn og hagorður, sagði Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*, s. 237, og *Íslenzkar æviskrár* I, s. 281. Eitt bréf er varðveitt frá honum í skjalasafni Fiskes.

⁴⁵⁷ Einar Benediktsson (1864–1940), sýslumaður og skáld. Tók lagapróf við Kaupmannahafnarháskóla 1892. *Íslenzkar æviskrár* I, s. 339. Sjö bréf frá honum eru í bréfasafni Fiskes.

⁴⁵⁸ Halldór Bjarnarson (1855–1945), prestur. *Íslenzkar æviskrár* V, s. 360.

⁴⁵⁹ Halldór Torfason (1862–1939), læknir og verkfræðingur í Vesturheimi. *Íslenzkar æviskrár* II, s. 273. Sjö bréf hans eru í skjalasafni Fiskes.

Hannes Þorsteinsson úr Þistilfirði, 27 ára, tekinn í skóla 1877.⁴⁶⁰

Jóhannes Sigfússon frá Gnúpufelli, Eyjafirði, nýorðinn 16 ára, tekinn í 2. bekk skólans 1876.⁴⁶¹

Jón Arason úr Reykhólasveit, 15 ára, tekinn í skóla þetta haust.⁴⁶²

Jón Finnsson frá Klyppsstað, Loðmundarfirði, 14 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁶³

Jón Jakobsson frá Miklabæ, Skagafirði, 18 ára, tekinn í Reykjavíkurskóla 1874.⁴⁶⁴

Jón Magnússon frá Skorras[stöðum], Seyðisfirði, 20 ára, tekinn í Reykjavíkurskóla 1876.⁴⁶⁵

Jón Stefánsson af Grundarfirði, tekinn í fjórða bekk 1879.⁴⁶⁶

Kristján Riis af Ísafirði, 16 ára, tekinn í skóla 1877.⁴⁶⁷

Magnús Ásgeirsson frá Kleyfum, 16 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁶⁸

Magnús Magnússon frá Ísafirði, 15 ára, tekinn í skóla 1879.⁴⁶⁹

Ólafur Einarsson frá Hvítanesi, Ísafirði, fór í fimmta bekk 1879.⁴⁷⁰

Ólafur Stephensen frá Holti í Öndurfirði, 16 ára, tekinn í skóla 1877.⁴⁷¹

Páll Stephensen frá Holti í Öndurfirði, 17 ára, tekinn í skóla 1876.⁴⁷²

Rútur Magnússon frá Vatneyri, fór í sjötta bekk 1879.⁴⁷³

Sigurður Árnason sagður frá Höfnum, Skagaströnd, fór í annan bekk 1879.⁴⁷⁴

Sigurður Jónsson kom um borð á Ísafirði, rétt 16 ára, tekinn í skóla 1879.⁴⁷⁵

Stefán Stefánsson frá Heiði í Skagafirði, 16 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁷⁶

Þorsteinn Bergsson frá Vallanesi, 17 ára, tekinn í skóla 1878.⁴⁷⁷

Þorsteinn Halldórsson frá Hofi, 25 ára, varð stúdent 1877.⁴⁷⁸

⁴⁶⁰ Hannes (Lárus) Þorsteinsson (1852–1896), prestur. *Íslenzkar æviskrár* II, s. 320.

⁴⁶¹ Jóhannes Sigfússon (1853–1930), yfirkennari í Reykjavíkurskóla. *Íslenzkar æviskrár* III, s. 38.

⁴⁶² Jón Arason (1863–1928), prestur. *Íslenzkar æviskrár* III, s. 43–44.

⁴⁶³ Jón Finnsson (1865–1940), prestur. *Íslenzkar æviskrár* III, s. 111.

⁴⁶⁴ Jón Jakobsson eða Jacobson eins og hann skrifaði sig síðar (1860–1925) landsbókavörður. *Íslenzkar æviskrár* III, s. 163. Tvö bréf eru varðveitt frá honum.

⁴⁶⁵ Jón Magnússon (1859–1926), ráðherra. *Íslenzkar æviskrár* III, s. 224–25.

⁴⁶⁶ Jón Stefánsson (1862–1952), nam ensku og bókmenntasögu. Starfaði í Englandi. Níu bréf eru frá honum í bréfasafni Fiskes. *Ísafold* 21. nóvember 1879, s. 107.

⁴⁶⁷ Hans Christian Riis (1863–1913), innritaðist 23. september 1884 í lækisfræði í Kaupmannahöfn. Starfaði sem læknir í Danmörku. Þótti gæða- og gleðimaður sagði Bjarni Jónsson í *Íslenzkir Hafnarstúdentar*, s. 239; *Íslenzkar æviskrár* IV, s. 176. Eitt bréf hefur varðveist frá honum.

⁴⁶⁸ Magnús Ásgeirsson (1863–1902) frá Kleifum innritaðist í lækisfræði 23. september 1884, síðar læknir á Eyrarbakka og fleiri stöðum; Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*, s. 238; *Íslenzkar æviskrár* III, s. 408.

⁴⁶⁹ Magnús Magnússon (1864–1935) innritaðist 1885 og varð prestur í Danmörku. Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*, s. 242; *Íslenzkar æviskrár* III, s. 444.

⁴⁷⁰ Ólafur Einarsson (?–?) *Ísafold* 21. nóvember 1879, s. 107.

⁴⁷¹ Ólafur Stephensen (Stefánsson) (1864–1939), læknir í Vesturheimi. *Íslenzkar æviskrár* IV, s. 84.

⁴⁷² Páll Stephensen (Stefánsson) (1862–1939), prestur. *Íslenzkar æviskrár* IV, s. 140–41.

⁴⁷³ [Finnbogi] Rútur Magnússon (1858–90), *Ísafold* 21. nóvember 1879, s. 107. Varð prestur.

⁴⁷⁴ Sigurður Árnason (1861–1927), stud. art. Fór til Vesturheims.

⁴⁷⁵ Sigurður (Daníel) Jónsson (1863–1936), skólastjóri. *Íslenzkar æviskrár* IV, s. 242–43.

⁴⁷⁶ Stefán (Jóhann) Stefánsson (1863–1921), skólastjóri. *Íslenzkar æviskrár* IV, s. 334–35.

⁴⁷⁷ Þorsteinn Bergsson (1862–1887), guðfræðingur. *Íslenzkar æviskrár* V, s. 196.

Í bréfinu þakkaði Jón Finnsson vel fyrir hina veglegu gjöf Fiskes án þess að nefna hver hún var og skrifaði fréttir frá Lærða skólanum. Sjö af þessum 28 piltum skrifuðust síðar á við Fiske. Auk þess voru nokkrir alþingismenn um borð, svo og farþegar á ferð milli einstakra staða á ströndinni. Fiske gerði sér far um að ræða við skólapilta.⁴⁷⁹ Hann gat talað nokkra íslensku og auðveldaði það samræður. Námssveinarnir vildu fræðast um allt milli himins og jarðar en umfram allt hvernig staðið væri að kennslu í Cornell-háskólanum. Hann sagði þeim frá tilhögun og möguleikum við skólann og fleiri menntastofnanir í Bandaríkjunum. Fiske var umhugað um að stúlkur fengju jafnt aðgengi að menntun og piltar.⁴⁸⁰ Vakti sú skoðun hans nokkra athygli skólapilta, en það var hugsun sem hann hafði vanist í Cornell-háskólanum. Haft var eftir Ezra Cornell, stofnanda háskólans, þegar við stofnun hans 1867 að honum væri umhugað um að stúlkur fengju jafnan rétt og piltar til menntunar í háskólanum svo að þær hefðu sömu möguleika og karlar til að verða gagnlegar samfélaginu.⁴⁸¹

Þegar skipið lagðist að bryggju á Eskifirði í ágústslok fór Fiske í land og hitti meðal annarra gamlan kunningja, Jón Ólafsson, sem þá var ritstjóri blaðsins *Skuldar*, sem gefið var út á Eskifirði frá 1877.⁴⁸² Fiske hitti illa á því Jón og kona hans Helga Eiríksdóttir (–1925) höfðu misst kornabarn þann 19. ágúst. Jón hafði heimsótt Fiske og móður hans í Íþöku sumarið 1874.⁴⁸³ Þeir höfðu verið í bréfasambandi og skipst á skoðunum síðan. Áfram var haldið og norður fyrir land með viðkomu á nokkrum stöðum. Siglt var í nánd við Grímsey en ekki komið að landi. Fiske spurði margs um eyna, hvort þar byggji fólk og hverjir væru lífshættir þeirra þarna við ystu höf. Það hafði mikil áhrif á Fiske þegar hann heyrði að þar lifði fólk talsverðu menningarlífi og að skáklistin væri kröftuglega iðkuð.⁴⁸⁴ Sjálfur var hann góður skákmaður og hann ákvað að styðja við íbúana eftir fremsta megni. Hann stóð við þá ákvörðun alla ævi. Hann var ákveðinn í að afla sér allra tiltækra upplýsinga um eyjuna og íbúa hennar.

⁴⁷⁸ Þorsteinn (Jósep) Halldórsson (1854–1914), prestur. *Íslenzkar æviskrár* V, s. 207–208. Þorsteinn var á leið í Prestaskólann þaðan sem hann útskrifaðist 18. ágúst 1880. Hann fékk síðan Fjörð í Mjóafirði og bjó að Þinghóli frá 1890. Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*, s. 224.

⁴⁷⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Caroline Fiskes 10. september 1879.

⁴⁸⁰ Cornell-háskóli var um þessar mundir þekktur fyrir að auðvelda stúlkum aðgengi að skólanum og veita þeim hliðstæða menntun og karlkyns nemendum. Sjá Charlotte Williams Conable, *Women at Cornell: The Myth of Equal Education*. Ithaca: Cornell University Press, 1977, s. 98.

⁴⁸¹ Morris Bishop, *A History of Cornell*. Drawings by Alison Mason Kingsbury. Ithaca: Cornell University Press, 1962, s. 144.

⁴⁸² *Skuld* 22. október 1879, s. 289–91.

⁴⁸³ Frá því segir Jón í *Skírni* 79 (1905), s. 64; einnig í bréfi Jóns til Fiskes 13. september 1874 *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165.

⁴⁸⁴ Willard Fiske, *Mímir: Icelandic Institutions with Addresses*. Copenhagen: Martius Truelsen, 1903, s. 68.

Í skilnaðarveislu, sem honum var haldin var í Glasgow í Reykjavík, veglegasta húsi landsins, 11. október og Sveinbjörn Egilsson skipulagði, sagði Fiske meðal annars: „Það er nokkuð, þótt lítið sé, sem einstakur maður getur komið til leiðar, og ef Guð gefur mér heilbrigði og styrkleik, ætla ég að vinna framvegis fyrir framför Íslands, að svo miklu leyti, sem á mínu valdi er.“⁴⁸⁵ Þessi orð minna óneitanlega á bréf hans til Jóns Sigurðssonar frá 1852, sem getið er í upphafi þessarar ritgerðar um löngun hans til þess að efla Ísland og koma því að gagni (sjá hér á s. 1). Hugsunin var greipt í huga hans og hann sagði enn fremur í kveðjusamsætinu: „Úr mínu minni líður aldrei Ísland og íslenska þjóðin.“ Það var skömmu áður en hann og ferðafélagi hans, Reeves, létu úr höfn. Í ferðinni hafði hann kynnst því vel hvernig búið var að íslenskum menningararfi og þeim vanmætti og fátækt sem Íslendingar bjuggu við, þótt margt horfði til framfara. Húsnæðisskortur var og efni landsmanna ónóg til þess að standa vel að þjóðbókasafni. Hugmynd hans um söfnun mótaðist enn frekar í ferðinni. Hann komst ekki hjá því að sjá að Íslendingar voru langt á eftir grannþjóðunum í atvinnumálum og liðu fyrir einangrun landsins. Hann hét sjálfum sér því að koma til aðstoðar varðandi varðveislu arfleifðarinnar. Með hvaða móti var honum enn óljóst á þessum tíma því efnahagur hans sjálfs leyfði þá ekki nein veruleg innkaup.

Að skilnaði fékk Fiske að gjöf frá Stjórnarnefnd Stiptisbókasafnsins nokkur eintök úr tvítakasafni safnsins.⁴⁸⁶ Þetta voru:

Ágætar fornmannasögur, Hólum 1756,
Landnáma, Skálholti 1688,
Hauksbók og Brot af Guðmundar sögu, Reykjavík 1865,
Vatnsdæla saga, Akureyri 1858,
Annálar Björns á Skarðsá, Hrappsey 1774,
Magnús Stephensen, *Eptirmæli 18. aldar*, Leirárgörðum 1806.
Snorri Sturluson, *Heimskringla*, Leirárgörðum 1804,
Eggert Ólafsson, *Búnaðarbálkur*, Hrappsey 1783,
Milton, *Paradísarmissir*. Khöfn. 1828,
Klopstock, *Messías*. Khöfn. 1838 og 1854,
Íslendingur 1–4 (2 bönd). Rvík. 1861–65,
Klausturpósturinn 1–9. Beitistöðum og Viðey 1818–27,
Reykjavíkursturinn 1–3. Viðey 1846–49,
Sunnanpósturinn 1–3. Viðey 1835–38.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ *Þjóðólfur* 15. október 1879, s. 105, og *Norðlingur* 12. desember 1879, dálkur 230; Willard Fiske in *Iceland*, s. 61.

⁴⁸⁶ Jón Jacobson, *Landsbókasafn Íslands 1818–1918: minningarrit*. Reykjavík: Gutenberg, 1919–20, s. 126. Segir hér að ákveðið hafi verið að gefa honum 10–20 tvítök, en þau urðu 14 samkvæmt handskrifuðum lista í Fiskesafni.

Skipið lagði úr Reykjavíkurbíð 18. október 1879 og samkvæmt skrifum í blöðum þótti mönnum leitt að þessir góðu gestir skyldu fara af landi brott, svo sem kom fram í blaðaskrifum.⁴⁸⁸ Fiske og Reeves sendu þakki til allra sem þeir kynntust fyrir góðar viðtökur í *Ísafold* og *Norðlingi*.⁴⁸⁹

Þegar Fiske og Reeves hugðu á brottför um haustið varð Carpenter um kyrrt til að bæta íslenskukunnáttu sína. Hann sagði síðar að ferð Fiskes til Íslands hefði verið tilfinningahlaðin. Hann hefði lengi stefnt að ferðinni og hann hefði aflað sér óvenjulegrar þekkingar um Ísland, bókmenntir þess og sögu þegar hann var námsmaður í Svíþjóð. Námsstíminn gaf honum tækifæri til að efla áhuga sinn, sem varaði alla ævi, um óvenjulega atburði fortíðarinnar. Áhugi hans snerist um afdrifaríkt landnám Norðmanna á eyjunni, hinar félagslegu og pólitísku hliðar á sjálfstæðisbaráttunni, undraverða þróun á óviðjafnanlegum bókmenntum í óbundnu sem og bundnu máli, um Íslendingasögur og söngva, sem mynduðu heilt safn af minningum um forna tíð um allar germanskar þjóðir sem annars hefði verið týnd og gleymd. Hann hefði einnig haft áhuga á nútímaaðstæðum lands og þjóðar, öndvert við aðra þar sem Ísland táknaði aðeins afskekktu eyju sem er þekkt fyrir snjó og eld, eins og Carlyle nefndi hana.⁴⁹⁰

Kynni Fiskes við skólapipta lifðu lengi og hann vildi leggja sitt af mörkum til að víkka sjóndeildarhring þeirra með bókasendingum, tímaritum, blöðum, myndum, oftast ljósmyndum sem voru eftirgerðir af heimsfrægum listaverkum eða erlendum leiðtogum svo og peningasendingum.⁴⁹¹ Reyndar sendi hann margvíslegt efni til allra skóla á framhaldsstigi hér á landi, þar sem menntunarmál voru honum sérstaklega hugstæð, og eru mörg þakkarbréf í bréfasafni hans fyrir þetta efni. Meðal annars sendi hann kvennskólanum að Laugalandi ensk tímarit með myndum.⁴⁹² Hann lagði áherslu á að myndefni bærisk skólafólki sem bjó við þröngan kost. Hann bað ítrekað fyrir kveðjur til piltanna og tilgreindi sérstaklega Jón Magnússon frá Skorrastað, Lárus Þorláksson, Árna Finsen, Arnór Þorláksson, Bjarna Þórarinsson, H. C. Riis, Brynjólf Kúld, Sigurð Thoroddsen og Jón Finnsson. Hann bað þeim allrar blessunar.⁴⁹³

⁴⁸⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Bréf Stjórnarnefndarinnar 7. október 1879. Listi yfir gjafabækur og -blöð fylgir með.

⁴⁸⁸ Til dæmis birti *Þjóðólfur* kveðjuljóð Matthíasar Jochumssonar „Við burtför prófessors W. Fiske frá Íslandi 18. okt. 1879“ 31. október 1879, s. 113.

⁴⁸⁹ *Ísafold* 14. nóvember 1879, s. 104; *Norðlingur* 12. desember 1879, dálkar 230–31.

⁴⁹⁰ William H. Carpenter, „Willard Fiske in Iceland“, s. 107.

⁴⁹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Skólapipta Lærða skólans til Fiskes 27. júní 1883.

⁴⁹² Erla Hulda Halldórsdóttir, *Nútímans konur: Menntun kvenna og mótun kyngervis á Íslandi 1850–1903*. Reykjavík: Sagnfræðistofnun – RÍKK og Háskólaútgáfan, 2011, s. 247; Benjamín Kristjánsson, *Kvennskólinn á Laugalandi 1877–1896: minningarrit. Þættir úr sögu eldra skólans*. Akureyri: Oddur Björnsson, 1954, s. 28.

⁴⁹³ KBK. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs 2. nóvember 1879 og 4. mars 1880.

Lestrarfélag skólapilta var kallað Íþaka eftir heimabæ hans og færðist nafnið smám saman yfir á húsið þar sem lestrarfélagið átti athvarf eða eins og Björn M. Ólsen (1850–1919), kennari orðaði það: „Nú er lestrarsalurinn kominn á stofn og lestrarfjelag stofnað á meðal pilta og kennara, sem heitir „Íþaka“, og átti nafnið að minna á það, sem allir viðurkenna, það er veglyndi útlendings að þakka, að þetta nokkurn tíma komst á.“⁴⁹⁴ Í lestrarsalnum hékk jafnan mynd af Fiske. Halldór Hermannsson sagði frá því að lestrarfélagið hafi eflst að mun við áhuga Fiskes. „Hér er stofnun, sem hefur verið til gagns og gleði öllum lærisveinum skólans þessa mörgu tugi ára, sem hún hefur verið til. Fiske var mesti styrktarmaður þessa félags, meðan hann lifði, sendi því árlega bækur, blöð og tímarit, og gátum við þannig dálítið fylgzt með því, sem gerðist úti í heimi.“⁴⁹⁵

Ferðin til Íslands 1879 var afgerandi fyrir það tengslanet sem Fiske bjó sér til á næstu árum. Í ferðinni gerði hann sér far um að kynnast ungum menntamönnum sem voru næmir á bókmenntir og bókfræði. Hann hafði sérstakan augastað á skólapiltum við Lærða skólann í Reykjavík. Fiske sendi bókakassa til skólans strax þegar hann kom til meginlands Evrópu. Skólapiltar mátu vináttu og gjafir Fiskes. Þeir tóku sig saman skömmu eftir að hann yfirgaf landið og sendu honum skrautritað þakkarskjal sem dagsett er 28. nóvember sama ár og skrifuðu 106 piltar undir eigin hendi. Í skjalinu stendur meðal annars: „Þessi gjöf yðar mun æ vera oss dýrmætur vottur þess, hversu mjög þjer, útlendur maður, unnið oss, og eigi aðeins oss, heldur og ættjörðu vorri og þjóð [...] Hvar sem þjer eruð, og hvert sem þjer farið megið þjer vera þess fullöruggir, að yður fylgja hinar beztu heillaóskir íslenzkra hjartna.“⁴⁹⁶ Einnig barst honum þakkarskjal frá piltunum ódagsett en frá árinu 1880, ásamt myndum af flestum félagsmönnum lestrarfélagsins.

Síðasta bréfið frá námssveinum Lærða skólans var dagsett 20. maí 1904, hálfu ári áður en Fiske lést. Sýnir það þakklæti fyrir örlæti hans og velvilja í garð skólans og menntamála í landinu. Hinum mikla skólamanni hafði tekist að stappa í þá stálinu og hvetja til frekari mennta. Hann brýndi fyrir fólki að menntun væri undirstaða framfara og velfarnaðar.

4.5 Fyrstu bréfaskipti eftir Íslandsdöl

Fiske sigldi frá Íslandi 18. október um England til Þýskalands og hélt síðan til Berlínar. Þar dvaldist hann hjá Andrew White, sem hann þekkti vel frá störfum sínum í Cornell-háskóla.

⁴⁹⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 21. mars 1880.

⁴⁹⁵ Halldór Hemannsson, „Bókasöfn skólans“. *Minningar úr menntaskóla*. Ritstj. Ármann Kristinsson og Friðrik Sigurbjörnsson. Reykjavík: Ármann Kristinsson, 1946, s. 174–75.

⁴⁹⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Skólapiltar til Fiskes 28. nóvember 1879.

White hafði verið fyrsti rektor háskólans og var nú sendiherra Bandaríkjanna í Berlín. Fiske skrifaði Warner frá Berlín 10. janúar 1880 að vel færi um sig og lofaði borgina og umhverfi hennar.⁴⁹⁷ Fiske fékk sendar margar bókagjafir frá Íslendingum fyrsta árið eftir brottför sína frá landinu og hann sendi sjálfur einnig margar bækur til einstaklinga, ekki síst ungs fólks til þess að auka víðsýni þess og kunnáttu í enskri tungu, eins og fjölmörg bréf vitna um. Fiske var ekki síður veitandi en þiggjandi. Nokkur dæmi um móttakendur gjafa hans eru menn eins og Brynjúlfur Kúld, Einar Benediktsson, Eiríkur Bjarnason og Þórsteinn Arnljótsson frá Bægisá. Einnig fjalla bréf um margs konar fyrirgreiðslur. Menn vildu komast til Bandaríkjanna, ýmist til náms eða vinnu, til dæmis Christian V. Blöndal sem bað Fiske um leiðbeiningar og aðstoð.⁴⁹⁸

Fiske og Reeves bjuggu hjá Þóru (1823–1919), skólastýru Kvennaskólans, og Páli Melsteð (1812–1910), sagnfræðingi, meðan á Reykjavíkurdvöl þeirra stóð. Hjá þeim bjó einnig Ólafur Davíðsson og skrifaði föður sínum 19. október 1879:

Ég hafði líka sérstakan hag af að búa hér. Það er að segja að komast í kunningsskap við prófessor Fiske, sem bjó í næsta herbergi við okkur. Hann er mesta ljúfmenni, karlinn, og allra manna lítillátastur. Við heimsóttum oft hvor annan og skeggræddum saman. Hann hefur gefið mér bækur og mynd af sér og æft mig allmikið í því að bera fram ensku. Hann og Reeves sigldu með póstskipinu, en Carpenter, þriðji Amerikaninn, flutti sig í herbergi það, sem þeir félagar höfðu áður haft, og verður þannig nágranni okkar í vetur.⁴⁹⁹

Til eru tvö bréf frá Fiske í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn. Þau eru stíluð sameiginlega til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar og eru skrifuð í Berlín. Í hinu fyrra frá 2. nóvember 1879 segir: „[...] eg reyni að létta mér lundina með því að hugsa um Ísland, þegar mér allt í einu kom í hug að það væri skemmtilegra fyrir mig að skrifa ykkur. Svo ég byrja án þess að hafa frá miklu að segja.“⁵⁰⁰ Af bréfinu má sjá að Fiske er ákveðinn í að afla tengiliða og koma sér upp samböndum við bóksala, einkum Friðbjörn Steinsson. Einnig þakkar hann þeim félögum fyrir bækur sem þeir hafi gefið sér á Íslandi og vill gefa þeim bækur í staðinn, lofar fleirum þegar hann komi heim til Bandaríkjanna. Hann ætlaði sér að halda góðu

⁴⁹⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Warners 10. janúar 1880.

⁴⁹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Christian V. Blöndal til Fiskes 9. nóvember 1880.

⁴⁹⁹ Ólafur Davíðsson, *Ég læt allt fjúka: Sendibréf og dagbókarbrot frá skólaárunum*. Finnur Sigmundsson bjó til prentunar. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1955, s. 39.

⁵⁰⁰ KBK. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar 2. nóvember 1879. „I try to relieve myself by thinking of Iceland, when it suddenly occurs to me that I can make matters more pleasant to myself by writing to you. So I begin without having much to say.“

bréfasambandi við þá og sagði: „Vinsamlegast skrifið mér eins oft og hægt er. Það mundi gleðja mig að fá vitneskju um öll tíðindi af bókum og bókmenntum, einnig því sem gerist í sambandi við skólann.“⁵⁰¹ Ólafur svaraði 29. nóvember og sagði mest frá lífinu í Lærða skólanum og að sér liði vel „eins og ævinlega þegar jeg hef nóg að lesa.“⁵⁰² Ólafur var í tíðu bréfasambandi við Fiske allt til ársins 1892.

Í ársbyrjun eða 5. janúar 1880 skrifaði Fiske aftur sameiginlegt bréf til þeirra Ólafs og Boga og var þá staddur í bandaríska sendiráðinu í Berlín. Þar segir:

Ég get ekki sagt ykkur hve þakklátur ég var fyrir að fá góðu bréfin tvö frá ykkur með svo miklum bókmenntafréttum sem var vandlega safnað saman. Það var sannkölluð ánægja og upplýsingarnar sem þið voruð svo vinsamlegir að senda hafa verið mér mjög gagnlegar.⁵⁰³

Hann viðaði að sér Íslandstengdum bókum eftir mætti til að bæta í safn sitt í Íþöku. Í bréfinu sagði hann frá þremur bókum um Ísland sem hann hafi nýlega keypt:

- 1) *Island. Seine Bewohner, Landesbildung und Vulcanische Natur*. Nach eigener Anschauung geschildert von Gustav Georg Winkler. Mit Holzschnitten und eine Karte von Island. Braunschweig 1861. 8vo xi + 308.

Fiske bætti því við að dr. Winkler hefði ferðast um landið með Konrad Maurer árið 1858. Sjálfur þekkti hann rit Maurers og til eru bréf frá honum í bréfasafni Fiskes.⁵⁰⁴

- 2) *Reise nach Island im Sommer 1860*. Mit Wissenschaftlichen Anhängen. Von William Preyer und Dr. Ferdinand Zirkel. Nebst Abbildungen in Holzschnitt und einer lithographischen Karte. Leipzig 1862. 8vo viii + 499.

Þessa bók kvað hann vera áhugaverðustu bókina um Ísland sem komið hafi út í Þýskalandi. Myndir séu sérlega góðar og í bókarlok sé listi yfir íslenskar plöntur og dýr, listi yfir eldgos og fleira merkilegt.

⁵⁰¹ *KBK*. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteð og Ólafs Davíðssonar 2. nóvember 1879. „Please write me as often as you can. I should be glad to know all the literary news and all that happens in connection with the school.“

⁵⁰² *CUL*. Fiske Papers.13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 29. nóvember 1879.

⁵⁰³ *KBK*. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar 5. janúar 1880. „I can't tell you how much I was gratified at receiving your two good letters so full of literary news carefully collected. It was a real treat, and the information you so kindly sent has been of great use to me.“

⁵⁰⁴ Bréf frá Fiske til Maurers hafa ekki varðveist.

- 3) *Island und die Isländer*. Eine Skizze aus dem Lande der Wunder und Sagen von Dr. Henrik Helms. Leipzig 1869. 12mo [vi]+155.

Fiske mælti ekki með þessari bók, því höfundurinn hafi greinilega ekki komið til Íslands og þekkti ekki efnið sem hann skrifaði um. Farið væri með rangfærslur og fannst honum bókin þar að auki illa skrifuð.⁵⁰⁵

Ólafur Davíðsson skrifaði Fiske ævinlega á íslensku. Bréf hans frá Íslandi eru fjörleg og fróðleg, upplýsandi um það sem er að gerast í landinu.⁵⁰⁶ Auk þess eru fjölmargir bókalistar frá Ólafi handa Fiske til að kaupa eftir meðal bréfanna. Fiske var viljugur að skrifa þeim sem hann hafði kynnst í Íslandsferðinni og halda samböndum. Hann hóf strax að senda gjafir til landsins sem hann hélt að kæmu að gagni. Fiske hafði lofað sumum landsmönnum bókum og hann efndi heit sín um sendingar til Íslendinga. Ólafur Davíðsson sagði í bréfi til föður síns, séra Davíðs Guðmundssonar (1834–1905), dagsettu 2. desember 1879: „Bréf fékk ég frá Fiske með póstskipinu, fylgdu því bækur tvær og loforð um fleiri síðar meir. Bækurnar voru *The works of Goldsmith* og *Three northern love stories*, *Friðþjófs saga*, *Víglundar saga* og *Gunnlaugs saga Ormstungu*.“ Og seinna í sama bréfi „Ég gleymdi að segja þér frá því, að Fiske sendi skólanum í heild sinni allmikið af bókum. Ætlaðist hann svo til, að það yrði grundvöllur til lestrarsals handa oss skólapiltum, þar sem við gætum setið í frístundum okkar.“⁵⁰⁷

Fljótlega eftir að Fiske var kominn til meginlands Evrópu fóru honum að berast bréf frá mönnum sem hann hafði kynnst á Íslandi. Hann skrifaði Geir Zoëga (1857–1928), sem nam við Kaupmannahafnarháskóla og varð seinna rektor 22. desember 1879, að hann hefði fengið tvo tugi bréfa frá íslenskum vinum með síðasta gufuskipi og auk þess öll blöðin nema *Skuld*.⁵⁰⁸ Augljóslega átti Fiske góðar minningar frá ferð sinni og 7. janúar 1880 skrifar hann Árna Thorsteinssyni (1828–1907), landfógeta, í bréfkorti frá bandaríska sendiráðinu í Berlín að hann sakni Reykjavíkur og þess skemmtilega fólks sem þar sé og að hann hlakki til þess dags þegar hann hitti það aftur.⁵⁰⁹ Nokkru seinna skrifaði hann Geir Zoëga að Ísland væri stöðugt í huga hans, daga sem nætur.⁵¹⁰

Á Íslandi vissu menn um greiðvikni hans og oft fékk Fiske bréf sem vörðuðu ýmis erindi. Benedikt Gröndal skrifaði honum 8. febrúar 1880 og bað um greiða:

⁵⁰⁵ *KBK*. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar 5. janúar 1880.

⁵⁰⁶ Þessi bréf Ólafs eru frá 29. nóvember 1879, 9. febrúar 1880, 22. mars 1880, 4. maí 1880, 6. september 1880, 17. október 1880, 10. desember 1881.

⁵⁰⁷ Ólafur Davíðsson, *Ég lét allt fjúka*, s. 43.

⁵⁰⁸ *Lbs*. 4374 4to. Fiske til Geirs Zoëga 22. desember 1879.

⁵⁰⁹ *Lbs*. 2419 4to. Fiske til Árna Thorsteinssonar 7. janúar 1880.

⁵¹⁰ *Lbs*. 4374 4to. Fiske til Geirs Zoëga 13. janúar 1880.

Þér sögðuð við mig að jeg skyldi segja yður frá ef mig vantaði nokkuð – en það sem mig vantar og lángr til að eiga, er Microscop sem stækkar hér um bil 3-400, jeg sé opt þessi Microscop nefnd í blöðunum, svo sem frá Leiß í Jena, en jeg hef hvergi séð hvað þau kosti, en jeg er líka hræddur um að þau sé of dýr fyrir mig. Það er samt ómissandi fyrir mig að hafa þettað instrument, og minni stækkun (magnifying power) vil jeg ekki hafa. Menn vita ekkert um hin mikroskopisku dýr hér á Íslandi, af því náttúrufræðingar dvelja hér aldrei nema stutta stund og gefa sig þá við öðru. Þér sjáið náttúrlega í útlöndum öll blöð og vitið hvað allir hlutir kosta, og ef það ekki tæki allt of lángran tíma, þá ímynda jeg mér að þér munið gjöra svo vel og segja mér eitthvað um þetta.⁵¹¹

Smásjána fékk Benedikt senda nokkru síðar. Hann varð undrandi yfir gæðunum og gat stundað náttúrufræði ítarlegar en áður.⁵¹² Ólafur skrifaði föður sínum 13. mars 1880 um lestrarsal skólans og gjafir Fiskes: „Fiske er frumkvöðullinn að lestrarsal þessum, og ætlar hann ekki að gjöra endasleppt við hann, því hann hefur sent skólanum bækur og blöð með hverju póstskipi, sem komið hefur, síðan hann fór héðan.“⁵¹³ Í þakklætisskyni fyrir rita- og myndasendingar létu skólapiltar, allir sem einn, taka af sér ljósmynd. Þeir útbjuggu stórt myndaalbúm fyrir myndirnar og sendu Fiske.⁵¹⁴ Hann lýsti því í bréfi til Björns M. Ólsens hve mikla gleði hann hafði af því.⁵¹⁵ Það er nú varðveitt meðal skjala Fiskes í bókasafni Cornell-skólans. Ólafur var um tíma einn þeirra fjögurra pilta sem stjórnðu lestrarsal Lærða skólans.⁵¹⁶ Ólafur sagði föður sínum svo frá:

Ég fékk langt bréf frá Fiske með póstskipinu núna og bækur með: Eddu, Hávarðarsögu og Friðþjófssögu á þýzku [...] Mikill ágætismaður er annars Fiske. Hann sýnir það í verkinu, að hann ann Íslandi og lætur sér um það hugað. Hann hefur fengið vísindafélög á Englandi til að senda Stiftsbókasafninu dýrmætar bókagjafir, hann hefur fengið „British Tract-Society“ til að senda myndir til að hafa í íslenzkar alþýðubækur o.s.frv. Hann hefur og samið smágreinir um Ísland, t.d. um nýjar bókmenntir þess, loftslag, háttu landsmanna og svo frv., og sendir hann þær víðs vegar, þar sem hann heldur að þær gjöri mest gagn. Hann sendi mér 2 ex. af greinum þessum.⁵¹⁷

⁵¹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Benedikt Gröndal til Fiskes 8. febrúar 1880.

⁵¹² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Benedikt Gröndal til Fiskes 8. september 1881.

⁵¹³ Ólafur Davíðsson, *Ég lét allt fjúka*, s. 49.

⁵¹⁴ Ólafur Davíðsson, *Ég lét allt fjúka*, s. 87. Bréf Ólafs er dagsett 6. maí 1882. Fiske fékk í tvígang myndir af skólapiltum með þriggja ára millibili.

⁵¹⁵ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 20. júlí [án árs] og 24. febrúar [1886].

⁵¹⁶ Eyþór Einarsson, „Ólafur Davíðsson 1862 – 26. febrúar – 1962“. *Náttúrufræðingurinn* 32:3 (1962), s. 98.

⁵¹⁷ Ólafur Davíðsson, *Ég lét allt fjúka*, s. 50.

Fiske var mikill skólamaður og hafði áhuga á möguleikum ungs fólks á menntun. Hann sendi öllum skólunum bókagjafir, einkum þó Lærða skólanum, sem hann tók sérstöku ástfóstri við og var annt um aðstöðu skólapilta til náms.⁵¹⁸

Fiske bað Ólaf að skrifa og útskýra fyrir sér um vetrarvinnu alþýðu á kvöldum: „[...] samdi eg um það ritgerð upp á tvær arkir og sendi honum,“ sagði Ólafur í bréfi til föður síns 13. mars 1880.⁵¹⁹ Í bréfi til Fiskes 22. mars sagði hann svo í ítarlegri ritgerð frá „[...] kvöldvinnu íslenzkrar alþýðu á vetrum“, og var megináherslan í frásögn hans sú fræðsla sem fram fór á kvöldvökunum og andleg skemmtan eins og að kveða rímur.⁵²⁰ Ólafur hafði alist upp með sagnfróðu fólki og kunni þegar í æsku kynstrin öll af sögum og sögnum. Bogi Th. Melsteð, vinur Ólafs og skólabróðir, skrifaði Fiske 20. janúar 1883 að sér finnist Ólafur bera af öðrum skólabræðrum sínum að gáfum og ritsnilld.⁵²¹

Fiske skrifaði jafnvel Ólafi úr ferð sinni í Egyptalandi árið 1881 með Jennie konu sinni sem þá var dauðvona af berklum. Ólafur var snortinn af huguleminni og sagði föður sínum 31. mars 1881 frá bréfinu, sem naumlega bjargaðist af póstskipinu Phønix sem sökk 31. janúar 1881 undan Skógarnesi á Snæfellsnesi:

Ég var einn af þeim fáu, er átti bréf í kassanum, sem náðist, og það var – já það var sunnan af Egyptalandi, frá prófessor Fiske. Það var skrifað á ánni Níl suður undir Núbíu. Það er eflaust í fyrsta skipti, að bréf hefur komið frá Egyptalandi til Íslands. Heimur batnandi fer. Prófessor Fiske líður vel. Hann sagðist mundu halda heim til sín í sumar, enda hefur hann verið lengi heiman að.⁵²²

Fiske fékk mörg bréf frá Íslendingum og vildu þeir gera honum eitthvað gott og voru það vitaskuld bækur sem bárust af og til frá einstaklingum. Einnig vildu þeir segja honum frá nýjum útgáfum. Til dæmis sendi Árni Jónsson (1849–1916), námsmaður í Reykjavík, 7. maí 1880 honum nýútkomna sögu eftir Pál Jónsson, ungan mann í Eyjafirði. Bókin var *Skin og skuggi: lítil skemmtisaga*.⁵²³ Árni tók fram í bréfinu að bókaútgáfa hefði verið lítil síðan póstskip fór síðast.

⁵¹⁸ *KBK*. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar 5. janúar 1880.

⁵¹⁹ Ólafur Davíðsson, *Ég læt allt fjúka*, s. 50.

⁵²⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 22. mars 1880.

⁵²¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Bogi Th. Melsteð til Fiskes 20. janúar 1883.

⁵²² Ólafur Davíðsson, *Ég læt allt fjúka*, s. 66.

⁵²³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Árni Jónsson til Fiskes 7. maí 1880.

4.6 Mat Fiskes á íslensku þjóðfélagi

Ýmislegt annað en útgáfumál og bókmennning vakti athygli Fiskes í Íslandsferðinni. Hann gerði sér grein fyrir vangetu Íslendinga og vildi greiða fyrir eftir mætti með því að vekja athygli erlendra aðila á stöðu landsins. Umbætur í atvinnumálum og samgöngum Íslendinga voru aðkallandi að mati hans. Honum fannst að virkja ætti Glerá, koma á tóvinnuvélum, bæta vegi og tengja Ísland við umheiminn með fréttapræði.⁵²⁴ Jón Ólafsson skrifaði síðar um komu Fiskes til landsins í *Skírni* og kvað hann hafa hafa sagt við sig á Eskifirði 1879 að brúun elfa og akvegir um landið væru brýnustu þarfir á Íslandi.⁵²⁵

Fiske sýndi mikinn áhuga á atvinnuvegum landsmanna eftir að hann yfirgaf landið og fannst nauðsynlegt að styrkja þá. Þá var bætt vinnsla ullar ofarlega í huga hans enda sá hann vanefnin til dæmis á Akureyri í ferð sinni. Hann sótti upplýsingar um útflutning til Englands og Danmerkur. Eggert Laxdal (1846–1923), kaupmaður og umboðsmaður sameinaða gufuskipafélagsins, skrifaði honum ítarlega um árlegan útflutning ullar og innflutning frá Danmörku á fullunnum efnum og klæðum úr ull.⁵²⁶ Fiske vildi koma á verslunarsambandi við Bandaríkjamenn sem flyttu Íslendingum kornvöru, timbur, steinolú og keyptu af Íslendingum ull, fisk, hesta og fleira. Margir Íslendingar þökkðu honum velvildina og sáu að þarna var kominn öflugur liðsmaður.⁵²⁷ Fiske fannst einangrun Íslendinga til óhagræðis og til vansa. Hafði hann mikinn áhuga á fréttapræði eða ritsímasambandi Íslendinga við útlönd. Honum fannst að það mundi vera til ómetanlegt gagns fyrir landsmenn og skrifaði Boga Melsteð frá London 2. nóvember 1879 að hann væri að kynna það mál þar fyrir mönnum í viðskiptalífinu.⁵²⁸ Bogi svarað því að landsmenn yrðu þakklátir fyrir hvers konar fyrirgreiðslu.⁵²⁹

Fiske frétti af andláti Jóns Sigurðssonar sem hann harmaði eins og aðrir sem höfðu kynnst Jóni.⁵³⁰ Hann skrifaði minningargreinar um Jón í *Kölnische Zeitung* sem birtist 23. desember 1879, *National Zeitung* í Berlín sem birtist 24. desember sama ár, *Daily Tribune*, *Daily Herald*, *Nation*, öll gefin út í New York, *Hartford Courant* í Connecticut, *Akademy* í

⁵²⁴ *Norðanfari* 6. ágúst 1879, s. 80

⁵²⁵ Jón Ólafsson, „Willard Fiske.“ *Skírnir* 79 (1905), s. 67.

⁵²⁶ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Eggert Laxdal til Fiskes 28. júlí 1879.

⁵²⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Til dæmis Tryggvi Gunnarsson til Fiskes 3. janúar 1880 og Sigfús Eymundsson til Fiskes 3. febrúar 1880.

⁵²⁸ *KBK*. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs 2. nóvember 1879.

⁵²⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Bogi Th. Melsteð til Fiskes 28. nóvember 1879.

⁵³⁰ Jón lést 7. desember 1879 í Kaupmannahöfn og fór útför fram 13. desember í Garnisons Kirke að viðstöddum flestum Íslendingum í Höfn. Hann var síðar jarðsettur í Reykjavík ásamt konu sinni Ingibjörgu Einarsdóttur.

London, *Galignani's Messenger* í París og fleiri blöðum. Um leið og hann minntist Jóns vakti hann athygli á Íslandi og aðstæðum þar.⁵³¹

Fiske skrifaði greinar um Ísland í fleiri blöð og voru fræðslumál honum ofarlega í huga. Hann gaf út „Icelandic literary establishments“ á meðan hann dvaldi í Berlín sem var prentuð af A. W. Schade og var tilbúin til dreifingar 16. janúar 1880 og grein um íslenska Fornleifafélagið. „Ég mun sannarlega gera allt sem ég get fyrir Fornleifafélagið. – Eftir fáeina daga ætla ég að láta prenta dreifibréf á ensku um það og breiða það út,“ skrifaði Fiske Árna Thorsteinssyni frá Berlín 7. janúar 1880.⁵³² Í bréfi frá 10. febrúar 1880 þakkaði Árni fyrir vinsamleg skrif Fiskes um félagið á erlendri grundu.⁵³³

Íslendingar voru uppnumdir yfir hlýhug Fiskes og vinsemd í þeirra garð. Í blaðinu *Mána* 24. mars 1880 segir að Fiske endi oft greinar sínar á þessum orðum: „Eigi er hægt að senda bækur til nokkurs staðar með svo vísri von um að þær verði lesnar með slíkri greind og áhuga eins og á Íslandi. Þegar miðað er við fólksfjöldann, eru á engu landi lesnar svo margar bækur og ekkert land á jafn erfitt með að kaupa þær.“⁵³⁴ Honum var mjög í mun að leggja Íslendingum gott orð meðal manna í öðrum löndum og fannst kynningu á landi og þjóð vera mjög ábótavant.

Fiske hafði mörg spjót úti og lét senda sér rit til meginlands Evrópu. Þó var það ekki fyrir söfnunaráhuga hans sem hann bað um þau heldur fyrir áðurnefndan áhuga á stöðu atvinnumála á Íslandi þar sem hann vildi aðstoða eftir mætti með samböndum við erlenda menn. Hann skrifaði Geir T. Zoëga bréfkort og spurði hvort „Skýrslur og Reikningar“ Bókmenntafélagsins hefðu verið gefnar út fyrir árin 1878 og 1879.⁵³⁵ Geir svaraði því til 11. janúar 1880 að ekki væru þær enn komnar en lofaði að senda þær jafnskjótt og þær kæmu út. Það sem ýtti á Fiske við að ná skýrslum þessum var tölfraði sem hann vænti að sjá yfir útflutning á ull, tólg, fiski og æðardúni frá Íslandi, því að í ferð sinni hafði hann velt því fyrir sér hvort ekki væri hægt að efla atvinnu með einmitt þessum afurðum og stórauka sölu þeirra erlendis.⁵³⁶ Fiske hugsaði til hvers kyns framfara og aukinnar þekkingar fyrir Íslendinga.

Friðbjörn Steinsson bóksali var meðal þeirra sem var Fiske þakklátur fyrir að vekja athygli á Íslandi með skrifum í erlend blöð. Honum fannst ekki sama hver gerði það og Fiske væri alla tíð einkar jákvæður í garð Íslands og Íslendinga. Hann hafði rödd sem heyrðist og

⁵³¹ KBK. Tilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar 5. janúar 1880.

⁵³² Lbs. 2419 4to. Fiske til Árna Thorsteinssonar 7. janúar [1880]. „I shall certainly do all I can for the Fornleifafjelag. – In a few days I shall print a little circular letter in English about it, and distribute it.“

⁵³³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Árni Thorsteinsson til Fiske 10. febrúar 1880.

⁵³⁴ *Máni* 24. mars 1880, dálkar 72–73.

⁵³⁵ Lbs. 4374 4to. Fiske til Geirs Zoëga 9. desember [1879].

⁵³⁶ Lbs. 4374 4to. Fiske til Geirs Zoëga 22. febrúar 1880.

sagði Friðbjörn að hann gæti ekki þakkað honum sem bæri fyrir að „[...] útbreyða frægð og sóma Íslendinga í ræðum og ritum um allann hinn menntaða heim, enda lifir minnig yðar og nafn nú orðið, næstum að segja, á vörum og hjarta hvers einasta Íslendinga.“⁵³⁷

Skömmu seinna sendi Fiske A. W. Schade til prentunar „Icelandic notes“ og er sú grein um nútímabókmenntir á Íslandi og skýrði hann frá stöðu bókasafna þar. Kom hún út í Berlín 18. febrúar 1880.⁵³⁸ Hann sendi eintak til séra Arnljóts Ólafssonar á Bægisá og enn fremur greinina „Icelandic Literary Establishments“ sem Arnljótur þakkaði vel fyrir og fannst „[...] alt bera svo skæran vott um þekking og mannelsku“, Fiskes.⁵³⁹

Margir Íslendingar komu að máli við hann og þökkuðu vinsemdina. Í apríl 1880 skrifaði Eggert Laxdal að hann væri Fiske sammála um að Íslendingar stæðu því miður flestum þjóðum að baki hvað varðaði vinnutækni.⁵⁴⁰

4.7 Hjónaband 1880 og frekari ferðalög

Fiske hafði í Íþöku átt í leynilegu ástarsambandi við auðmannsdótturina Jennie McGraw. Hún var fædd 14. september 1840 og veik af berklum frá unga aldri. Þau Fiske hittust fyrst í Íþöku árið 1869.⁵⁴¹ Faðir hennar, John McGraw, var einn af fyrstu stjórnarmeðlimum og fjárhaldsmönnum háskólans og sá sem gaf bygginguna fyrir bókasafnið. Hann hafði verið andvígur sambandi þeirra, en lést 4. maí 1877. Jennie var mikill listunnandi og naut þess að ferðast um Evrópu, skoða söfn og kaupa listaverk. Hún fór í eina af mörgum Evrópuferðum sínum haustið 1879 og var stödd í Róm þegar Fiske kom til Berlínar í byrjun nóvember. Þau hittust í Feneyjum og trúlofuðust. Þau héldu brúðkaup sitt 14. júlí 1880 í bandaríska sendiráðinu í Berlín að White viðstöddum og nokkrum öðrum kunningjum frá Íþöku, þar á meðal Douglass Boardman dómara.⁵⁴²

Jennie þjáðist mjög af veikindum sínum og fluttu þau hjónin sig til Egyptalands í hlýrra loftslag. Þau leigðu sér svokallaðan dahabeah-fljótabát og sigldu á Nílarfljóti veturinn 1880–81 í von um að henni batnaði. Fiske skrifaði Warner frá Kaíró í október 1880 að þau væru að búa sig undir siglinguna og hefðu ráðið heimamann, Hassan Muhammed Speke, til að vera leiðsögumann. Honum hafði Fiske kynnst í fyrstu ferð sinni til Egyptalands og í siglinguna

⁵³⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Friðbjörn Steinsson til Fiskes 10. apríl 1880.

⁵³⁸ *Máni* 15. maí 1880, dálkar 69–72.

⁵³⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Arnljótur Ólafsson til Fiskes 24. apríl 1880.

⁵⁴⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Eggert Laxdal til Fiskes 18. apríl 1880.

⁵⁴¹ Ronald John Williams, *Jennie McGraw Fiske: her influence upon Cornell University*. Ithaca: Cornell University Press, 1949, s. 22.

⁵⁴² Ronald John Williams, *Jennie McGraw Fiske*, s. 48–50 og 54–56.

fylgdi líka Hussein Ali sem hafði verið í för með Warner árið 1875.⁵⁴³ Þeirri ferð lýsti Warner í bók sinni *My winter on the Nile among the mummies and moslems*, sem kom út í Hartford ári síðar. Að nokkru leyti fóru Fiske-hjónin í spor hans í siglingu sinni. Þau voru ánægð með allan aðbúnað í skipinu sem var íburðarmikið og hafði verið smíðað fyrir fyrrum fjármálaráðherra Egyptalands. Þar var að finna bókasafn, setustofur, matsal auk rúmgóðra svefnklefa.⁵⁴⁴ Um borð voru túlkur og leiðsögumaður, þrír þjónar, tveir matreiðslumenn, skipstjóri og sautján hásetar. Fiske sagði frá því 27. febrúar 1881 í bréfi til Whites að um borð hefði verið haldin þakkargjörðarhátíð með fyrirmönnum með tilheyrandi veisluréttum, eins og kalkún, og skipið lýst með meira en 100 ljóskerum í öllum regnbogans litum.⁵⁴⁵

Fiske hafði lengi verið hugfanginn af fornleifum. Frá bænum Is-m-kheb skrifaði hann Warner 16. desember 1880 og sagði frá rústum fornra bygginga, opnum grafhýsum þar sem hann tók með sér nokkra muni, meðal annars hluta af múmíu sem hafði legið í grafhýsinu í 3000 ár. Steinkistur, sem voru fjölmargar á þessum slóðum, freistuðu hans.⁵⁴⁶ Líkt og á Íslandi hafði Fiske auga fyrir verklagi og framförum. Hann tók eftir margs konar framfaraverkum og fannst fráveitukerfi bæjarins afar merkilegt. Fiske hafði mikinn áhuga á egypska stafrófinu,⁵⁴⁷ einkum í sambandi við nútíma-egypsku og hvernig mætti einfalda það fyrir alþýðufólk. Honum fannst að forn-egypska eða eldra málið væri mál sem ætti við trúna, en nútíma-egypska hentaði fyrir daglegt mál og gjörðir. Í ferðinni kynntist hann Socrates Spiro Bey, málvísindamanni af grískum ættum, og fékk hann til að taka sig í nokkrar kennslustundir í egypsku. Þarna vaknaði áhugi sem hann átti eftir að þroska og þróa um árabil og Fiske lagði drög að vinnslu á stafrófi þessa tungumáls. Rétt er að nefna að áhuginn á egypska stafrófinu dvínaði ekki og Fiske var áfram um að afla sér frekari þekkingar á því og hélt sambandinu við Spiro. Árið 1888 tók hann aftur tíma hjá honum og vorið 1892 dvaldist Spiro hjá Fiske í Villa Landor í Flórens og þeir ræddu nauðsyn þess færa egypskt letur til latínuletors og hófu vinnuna.⁵⁴⁸ Afrakstur þessarar samvinnu þeirra birtist í ritinu *An Egyptian alphabet for the Egyptian people*.⁵⁴⁹ Fleiri rit fylgdu í kjölfarið.⁵⁵⁰

⁵⁴³ CUL. Willard Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners [án dags] október 1880.

⁵⁴⁴ KBK. NKS Utilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs 25. desember 1880.

⁵⁴⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Andrews D. Whites 27. nóvember 1880; *Willard Fiske*, s. 426–27.

⁵⁴⁶ CUL. Willard Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 16. desember 1880.

⁵⁴⁷ Í heimildunum, meðal annars bréfum Fiskes, er talað um egypska stafrófið en ekki arabíska.

⁵⁴⁸ *Willard Fiske*, s. 160–61. Bókin kom út 1893.

⁵⁴⁹ Fiske átti eftir að fara fleiri ferðir til Egyptalands. Veturinn 1888–89 fór hann í siglingu á Níl með Andrew D. White. Eftir að hann fékk arf sinn dvaldist Fiske veturinn 1890–91 í Egyptalandi og einnig veturinn 1896–97. Síðasta ferð hans var í júní 1898. Á ferðum sínum í Egyptalandi hafði hann stutt fjárhagslega við uppgröft í hofi í landinu og viðgerð á munum sem upp komu og safnaðist honum nokkuð af egypskum fornmunum sem hann síðar gaf Þjóðminjasafni Íslands. Gjöfin barst í tveimur hlutum árin 1897 og 1909. Guðmundur J. Guðmundsson,

Sem fyrr var Fiske með hugann við Ísland og ýmis þjóðþrifamál þar. Þann 6. maí 1881 skrifaði hann Birni M. Ólsen frá Feneyjum og bað hann að greiða Magnúsi Stephensen 50 krónur til stuðnings Bókmentafélaginu. Einnig vildi hann láta 50 krónur renna til Lærða skólans til að binda inn bækur lestrarfélagsins og 50 krónur til að greiða Kristjáni Ó. Þorgrímsyni (1857–1915), bóksala, en hann sendi meira til þess að eiga varasjóð hjá Kristjáni til þess að geta pantað prentefni öðru hverju og með því móti væru þá peningar til reiðu. Þetta átti Björn að annast. Fiske bað líka um upplýsingar um missi gufuskipsins Phønix, hvenær það hefði strandað og hvar, hverjir hefðu verið um borð og bætti við að hann hefði ekki séð íslensk blöð mánuðum saman. Hann óskaði eftir að bóksalinn sendi sér blöð allt frá 15. desember 1880.⁵⁵¹

Björn svaraði 1. júní 1881 að hann hefði beðið Kristján að senda blöðin *Þjóðólf* og *Ísafold* eins og Fiske hafði beðið um og þar megi lesa um Phønix. Björn var fús til að annast alls kyns fyrirgreiðslu og gera upp reikninga. Það var þó stundum snúið: „Allar póstávísanir frá útlöndum og Danmörku verður að senda yfir Kaupmannahöfn.“⁵⁵²

Eftir lærdómsríka dvöl en ekki að sama skapi til bóta fyrir heilsu Jenniear fóru hjónin um vorið frá Egyptalandi um Ítalíu til Parísar. Þrátt fyrir andstreymi var Fiske með hugann við bækur sínar. Hann skrifaði 20. maí frá Feneyjum til Harris sem gegndi bókavarðarstarfinu við Cornell-háskólabókasafnið á meðan Fiske var fjarverandi og sagði að í einum af kössunum, sem hann sendi, væru nokkrar bækur. Tvær þeirra (eintök nýbundin í skinn) af Gråberg, eins og hann skrifaði, tilheyrðu íslenska kostinum. Hann fyrirskipaði að kassarnir yrðu sendir til Íþöku og ítrekaði að tvær nefndu íslensku bækurnar væru þar á meðal.⁵⁵³ Hann hætti ekki að hugsa um safnið sitt þótt á móti blési í einkalífínu.⁵⁵⁴ Þann 21. maí 1881 lögðu hjónin af stað frá Feneyjum til Parísar, þar sem Jennie hafði náð nægilegum kröftum til ferðarinnar. Miðvikudagskvöldið 25. maí komu þau í Hôtel du Rhin í París til gistingar.⁵⁵⁵

„Egyptsku munirnir í dánargjöf Willards Fiske.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1995 (1997), s. 49–74; Matthías Þórðarson, „Fiskesafn“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1910 (1911), s. 93–97.

⁵⁵⁰ Önnur rit um nútímavæðingu egypska starfófsins frá Fiskes hálfu og tilraun hans til að yfirfæra stafrófið eða hljóðrita egypsku yfir á latínulettur voru eftirfarandi: *Agrumya masry maktuba bil lisan el masry we ma'ha amsila*. Felorensa matba'et landy, 1322-1904, *kilmāt araby merattibe ala hasab tartyb alifbe ma agrumye muhtasara*. Felorensa: matba'et landy, 1311-1893 og *es sajjad we ibnoh hikaje masryje bil lisan el masry*. [S.l.]: masr el qahira, 1316. Allar þessar bækur eru í Landsbókasafni Lbs. Erl. sér. 492.7 Fis.

⁵⁵¹ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 6. maí [1881].

⁵⁵² CUL. Fiske papers 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 5. júní 1881.

⁵⁵³ Patrick J. Stevens, „Jennie's Gift: The Genesis of Daniel Willard Fiske's Petrarch Collection“. Erindi flutt á ráðstefnunni *La Città e il Libro V* í Flórens 11. október 2008, s. 7. <http://www.florin.ms/Jennie'sGift.pdf> Sótt 26. febrúar 2016.

⁵⁵⁴ *Willard Fiske*, s. 116.

⁵⁵⁵ Patrick J. Stevens, „Jennie's Gift: The Genesis of Daniel Willard Fiske's Petrarch Collection“, s. 7.

Í ágúst 1881 skrifaði Fiske frá París og bað Björn um að taka við meðfylgjandi peningum og greiða fyrir auglýsingu um kaup á bókum fyrir sig. Síðan bað hann um að afgangurinn af peningunum færi til „nefndarinnar“ sem væri að undirbúa að reisa stytta af Jóni Sigurðssyni. Í sama bréfi taldi hann upp það sem hann hafði sent Lærða skólanum og Möðruvallaskóla með gufuskipi Slimons frá Leith og bað Björn um að koma varningnum til skila til beggja skólanna. Þetta var meðal annars smásjá, pakki af slæðum fyrir smásjána, nokkrar bækur og tímarit fyrir Íþöku, bækur í náttúrufræði, eðlis- og efnafræði svo og landakort.⁵⁵⁶ Tíminn var vel nýttur og margar ákvarðanir teknar.

Jennie óskaði eftir að deyja í Íþöku.⁵⁵⁷ Þau sigldu frá Frakklandi 27. ágúst og komust með naumindum til Íþöku, því mjög var af henni dregið. Þar óku þau fram hjá glæsihúsinu „Mansion“ sem Jennie hafði látið byggja meðan hún var í Evrópu, og hafði hún keypt húsgögn og listaverk eftir fræga listamenn til þess að prýða það. Hún gat risið upp við dogg í vagninum, leit á bygginguna og sagði: „It surpasses all my expectations.“⁵⁵⁸ Hún lést 30. september 1881, fjörutíu og eins árs að aldri, í húsi Fiskes á lóð Cornell-háskólans. Minningarathöfn var haldin í „Mansion“ og hún var grafin í grafhúsi kapellu háskólans 3. október. Skömmu eftir jarðarförina gerði Fiske fyrstu erfðaskrá sína. Hann vissi þá ekki annað en hann að myndi erfa konu sína að 300.000 dölum. Samkvæmt erfðaskránni átti nokkur upphæð að fara til íslenskra stofnana eftir hans dag og einkabókasafn hans átti að renna til Cornell-háskólans.⁵⁵⁹

Árið 1880 hafði Fiske fengið áhuga á ítalska skáldinu Petrarca og hóf söfnun á ritum hans sem tók tíma og atorku. Jennie hafði deilt að nokkru áhuga hans á því sviði og gefið honum hátíðarútgáfu þýðinga frá 1534 af verkum Petrarca í fólíóbroti.⁵⁶⁰ Hún er nú meðal þess dýrmætasta í Petrarca-safni Fiskes.⁵⁶¹ Í nóvember 1882, ári eftir að Jennie lést, gaf Fiske út *A Catalogue of Petrarch Books* sem er skrá yfir verk skáldsins og skrif um skáldið. Hann keypti jafnframt aðrar bækur og nú voru verkefnin fleiri og hugur hans dreifðari.

4.8 Vinna við háskólann

Fiske sneri í fyrstu aftur til vinnu sinnar við bókasafn Cornell-háskóla. Ærið verkefni var að kaupa inn í safnið fyrir þær fræðigreinar sem kenndar voru við háskólann. Frá byrjun hafði

⁵⁵⁶ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 23. ágúst [1881].

⁵⁵⁷ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 226.

⁵⁵⁸ Ronald John Williams, *Jennie McGraw Fiske*, s. 65.

⁵⁵⁹ Willard Fiske, s. 213.

⁵⁶⁰ Patrick J. Stevens, „Jennie’s Gift: The Genesis of Daniel Willard Fiske’s Petrarch Collection“, s. 13.

⁵⁶¹ Ronald John Williams, *Jennie McGraw Fiske*, s. 58.

verið lögð megináhersla á landbúnaðargreinar í anda Ezra Cornells og áhugasvið Andrews D. Whites voru byggingarlist, saga og listfræði, en smám saman bættust fleiri greinar við. Fiske hélt háskólasafninu opnu lengur á degi hverjum árið um kring en tíðkaðist í nokkru öðru háskólabókasafni í Bandaríkjunum á þessum tíma.⁵⁶² Meðfram vinnu sinni var hann með hugann við útgáfur á Íslandi og í Kaupmannahöfn og reyndi að verða sér úti um upplýsingar hjá ýmsum mönnum. Hann hélt áfram að kaupa inn íslenskt efni til safnsins og einnig vegna kennslu sinnar. Áhugi var á að kenna Norðurlandamál í mörgum háskólum í Bandaríkjunum fyrir stúdenta sem voru af norrænu bergi brotnir til þess að þeir næðu tökum á tungumáli og menningu ættlanda sinna.⁵⁶³

Í bréfi 18. ágúst 1882 bað Fiske Björn M. Ólsen um að annast greiðslur fyrir sig í ýmsar áttir, meðal annars fyrir áskrift að *Þjóðólfi* og *Ísafold* svo og til Bókmenntafélagsins, Þjóðvinafélagsins, skólafélagsins Íþöku og Fornleifafélagsins, en öllum þessum félögum fylgdist hann með úr fjarlægð.⁵⁶⁴ Björn gekkst fyrir því að bækur félaganna bærust honum jafnt og þétt og var um kaup en ekki gjafir að ræða.⁵⁶⁵ Það kom sér vel bæði fyrir Fiske og safnið.

Fiske lagði vinnu í skrár og lista. Hann jók verulega og lauk við skrá yfir íslenska rithöfunda sem Bogi Th. Melsted hafði byrjað á árið 1879.⁵⁶⁶ Fiske hafði fengið frumdrög að rithöfundatali hjá Boga á síðustu dögum Íslandsferðarinnar.⁵⁶⁷ Hann hafði notið verulegs stuðnings Jóns Jónssonar Borgfirðings (1826–1912) við samningu skrárinnar en Jón var manna fróðastur um höfunda og verk þeirra.⁵⁶⁸ Jón Borgfirðingur skrifaði 15. september 1882:

Jeg sá hjá Boga Melsted, Rithöfundatal á Íslandi er lifðu 1879, og sá jeg að vantaði dálítið við suma þeirra og fæðingardaga, þess utan vantaði nokkra er þar eiga inni, en þó það kunni að vera nú um seinan, þar ritið er líkl. prentað, þá samt datt mjer í hug að hripa upp í flýti því tíminn er naumur með skipið.⁵⁶⁹

⁵⁶² Willard Fiske, s. 90–91.

⁵⁶³ Lloyd Hustvedt, *Rasmus Björn Anderson*, s. 92.

⁵⁶⁴ *Lbs.* 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 18. ágúst 1882.

⁵⁶⁵ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 15. september 1882.

⁵⁶⁶ *Lbs.* 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 18. ágúst 1882; Jón Þ. Þór, *Bogi Th. Melsted: ævisaga hugsjónamanns*. Hafnarfirði: Urður/Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 2015, s. 43.

⁵⁶⁷ *KBK.* NKS 3007, 4to. Fiske til Þorvaldar Thoroddsens 1. september 1882.

⁵⁶⁸ Skrá Jóns *Stutt rithöfundatal á Íslandi 1400–1882* kom út í Reykjavík 1884.

⁵⁶⁹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Jónsson til Fiskes 15. september 1882.

Fiske tók saman höfundaskrána *The living authors of Iceland* upp úr fyrrgreindum lista. Fiske bað Björn að leiðrétta hana og fékk leiðréttingar skömmu síðar.⁵⁷⁰ Gamli íslenskukennarinn hans, Gísli Brynjúlfsson, svaraði fyrirspurnum hans um vafaatriði í bréfi frá Kaupmannhöfn 20. október 1882.⁵⁷¹ Höfundalistinn var birtur í tveimur hlutum í fyrsta árgangi af *The Library of Cornell University* í heftunum númer 3 og 4. Í seinni hlutanum þakkaði hann Jóni Borgfirðingi fyrir grunninn að listanum.⁵⁷² Fiske skrifaði ýmis rit fyrir Cornell-háskóla. Má nefna *Ten-year Book of Cornell, register* og *University Library Bulletin, Bibliographia Psiupsilonica*.

Fiske ætlaði að ná öllum Íslandstengdum ritum og þegar árið 1882 leitaði hann eftir ritum á slóðum Íslendinga í Kanada. Friðjón Friðriksson (1849–1913) kaupmaður skrifaði honum 8. september 1882 frá Gimli í Manitoba að hann væri í vandræðum með að fylla upp í eyður af blaðinu *Framfara*, en sendi allt sem til var. Hann sagði að útgefendur, sem kölluðu sig Prentfjelag Nýja Íslands, og ritstjórinn Halldór Briem (1852–1929), gætu ekki hjálpað sér við þetta verkefni. Honum hafi þó tekist að ná mörgum tölublöðum frá áskrifendum sem með glöðu geði hafi viljað leggja sín eintök til Fiskes. Friðjón harmaði að blöðin væru óhrein og sagðist ekki mundu hafa sent þau ef nokkur leið hefði verið að ná hreinum blöðum.⁵⁷³ Blað þetta var það fyrsta sem Vestur-Íslendingar gáfu út. Kom það út í afar stutt tímabil í Lundi, Manitoba, árin 1877–80.

Fiske sinnti mörgu öðru en málefnum, sem tengdust Íslandi, á þessum tíma. Þegar hann kom aftur að háskólanum endurnýjaði hann þátttöku sína í Psi Upsilon Fraternity og leitaði samvista þar við gamalgróna kunningja og vini. Þar voru meðal annarra Hawley og Warner. Hawley skrifaði honum um Psi U. Convention, fundi félagsins, og góðar umsagnir manna um félagsskapinn í bréfi 15. maí 1882.⁵⁷⁴ Félagið og umgengni við samherja urðu honum félagslega mikilvæg á þessum tíma. Skákin var honum og góð dægradvöl og sá áhugi fylgdi honum alla tíð.

4.9 Flutningur til Flórens árið 1883

Fiske átti í erfiðum málaferlum vegna arfsins eftir konu sína á árunum 1881–90. Fráfall eiginkonunnar og réttarhöldin tóku á. „Hinn hörmulegi dauði konu minnar og erfið veikindi

⁵⁷⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Björns M. Ólsens 18. ágúst 1882; Björn M. Ólsen til Fiskes 15. september 1882.

⁵⁷¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Gísli Brynjúlfsson til Fiskes 20. október 1882.

⁵⁷² *The Library of Cornell University* 1:3 (1882), s. 78–82 og 1:4 (1882), s. 113.

⁵⁷³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Friðjón Friðriksson til Fiskes 8. september 1882.

⁵⁷⁴ CUL. Fiske papers 13-1-1165. Joseph R. Hawley til Fiskes 15. maí 1882.

mín hafa verið þess valdandi að ég hef ekki skrifað yður lengi. Ég hef á sama tíma þráð fréttir frá Íslandi“, skrifaði Fiske Birni 18. ágúst 1882 frá Íþöku.⁵⁷⁵

Málaferlin urðu langdregin og hann hugsaði sér til hreyfings frá Íþöku. Hluta af vetri 1882–83 dvaldist hann í Flórens á Ítalíu og undirbjó flutning þangað. Hann skrifaði Warner frá París 9. apríl 1883 um fyrirætlanir sínar en vildi ekki fyrir nokkurn mun að vinur hans segði frá því að hann hefði fest hús til leigu í Flórens til fimm ára, og hefði möguleika á endurnýjun leigusamnings til annarra fimm. Nú væri komið að því að senda heimilismuni sína, bækur meðtaldar, til Flórens. Hafði hann þegar greitt leigu fyrirfram til 1. febrúar 1884 og ætlaði að bókasöfn sín fengju rými í villunni.

Fiske skrifaði Birni frá Cornell 7. maí 1883 að hann væri ákveðinn í að yfirgefa New York 14. júlí og setjast að í Flórens, þar sem hann hafi þegar leigt sér hús. Hann stóð þá frammi fyrir að velja það af eignum sínum sem skyldi með á nýja heimilið í Evrópu og sagði:

Í viðbót við íslensku bækurnar mínar, sem hefur fjölgað verulega upp á síðkastið við kaup frá Kaupmannahöfn, Kristjaníu, Stokkhólmi, Lundi og fleiri stöðum, hef ég í seinni tíð safnað bókum varðandi ítalska skáldið Petrarca. Það safn telur nú næstum 2000 eintök að meðtöldum þeim bókum sem ég keypti nýlega á Ítalíu. Íslenska safnið mitt er nokkru stærra.⁵⁷⁶

Af þessu má sjá að íslenska safnið taldi þegar liðlega tvö þúsund titla áður en Fiske fluttist búferlum til Flórens. Hann boðaði að á tveimur næstu árum muni hann vinna heilþekjandi skrá yfir íslenska efnið með fullum ævi- og bókfræðifærslum og skila henni frá sér í prentuðu formi.⁵⁷⁷ Verkið og væntanleg vinna við það var ævinlega ofarlega í huga hans og hann setti það í forgang fyrir önnur söfn sín.

Þann 5. júlí 1883, rétt áður en réttarhöld um arfinn hófust og Fiske var ljóst að hann mundi yfirgefa Íþöku fyrir fullt og allt, gerði hann aðra erfðaskrá þar sem umtalsverðar eignir áttu að renna til Íslands en einnig til Cornell-háskóla til þess að styðja við nám í norrænum málum. Vildi hann að prófessorsstaða yrði fjármögnuð í íslenskum bókmenntum og tungumáli.⁵⁷⁸ Í sama mánuði sagði hann upp stöðu sinni sem prófessor og háskólabókavörður

⁵⁷⁵ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 18. ágúst 1882. „The sad death of my wife, and not a little illness on my own part, have delayed my writing to you for a long time. I am, meanwhile, longing for news from Iceland.“

⁵⁷⁶ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 7. maí 1883. „In addition to my Icelandic books, which have been recently largely increased in number by purchases in Copenhagen, Christiania, Stockholm, Lund and elsewhere, I have been latterly collecting works relating to Petrarch, the Italian poet. With the books lately bought in Italy this collection now numbers almost 2000 volumes. My Icelandic library is somewhat larger.“

⁵⁷⁷ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 7. maí 1883.

⁵⁷⁸ Willard Fiske, s. 214–216.

og sendi Petrarca-safnið og íslenska bókasafnið sitt til Flórens, þar sem hann bjó sér heimili og starfsaðstöðu til frambúðar. Ekki eru tiltækar heimildir um hvaðan hann hafði fé auk prófessorslauna sinna. Ef til vill hefur Jennie skilið eftir bankareikning með innistæðu til umsvifa.

Í Villa Forini, sem hann leigði, voru fjögur svefnherbergi og sjö stofur fyrir gestamóttökur. Húsið var að innan skreytt freskum frá lokum 16. aldar. Útsýnið kvað hann stórkostlegt, einkum af þaki hússins.⁵⁷⁹ Í bréfi til Warners 8. september 1883 sagði hann að allar bækur sínar væru nú flokkaðar og komnar á hillur, og hafði hann eftir vinum sínum að bókastofur sínar væru þær fegurstu á Ítalíu.⁵⁸⁰ Þegar hér var komið sögu gerði hann sér grein fyrir því að íslenska safnið hans var með þeim allra stærstu sem til voru í einkaeign. Eftir að hafa komið sér vel fyrir og fengið gott yfirlit yfir söfn sín skrifaði hann Birni 13. október 1883: „Íslensku bækurnar mínar eru allar hér; safnið mitt hlýtur nú að vera næstum eins stórt og safn dr. Maurers. Ef ég fæ heilsuna aftur ætla ég að leggja mig fram um að vinna við það.“⁵⁸¹ Hann var þjakaður af gigt að minnsta kosti í þrjátíu ár og þegar í Íslandsferðinni var hann svo þjáður að hann var rúmfastur í tvo daga. Í þriðju gerð erfðaskrár hans 17. maí 1884 er kveðið á um að fé skuli ganga til undirbúnings að skrá yfir íslenska bókakostinn, styrkur til fræðimanns skyldi tryggður og að safnið skuli varðveitt í Cornell-háskóla.⁵⁸² Á þessum tíma hafði hann því ákveðið að safnið ætti að koma að notum í Bandaríkjunum. Við fimmtu gerð erfðaskrárinnar sem dagsett er 20. mars 1888 var hlutur Íslands enn aukinn og vilji Fiske sýnilegur til að styðja við Möðruvallaskóla, leggja veg og byggja brú til að auðvelda aðgengi til skólans.⁵⁸³

Margt leitaði á hugann á árunum milli Íslandsferðar og búsetuskipta í nýju landi og orka bókasafnarans dreifðist á margs konar áhugamál, auk þess sem gigtin varð honum æ erfiðari.

⁵⁷⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 9. apríl [1883]; *Willard Fiske*, s. 382–83.

⁵⁸⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 8. september 1883; *Willard Fiske*, s. 383–84.

⁵⁸¹ *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 13. október 1883. „My Icelandic books are all here; my collection now must be nearly as large as Dr. Maurer’s. If I can get back my health I shall endeavour to do some work at them.“

⁵⁸² *Willard Fiske*, s. 216. Allt hið sama átti að gilda um Petrarca-safnið.

⁵⁸³ *Willard Fiske*, s. 217.

5 Vöxtur bókasafnsins árin 1883–90

Hann mat ekki milljónir einar.
Hann miðaði auðlegð hjá þjóð
við landeign í hugsjóna heimi
og hluttak í íþróttu sjóð [...]⁵⁸⁴

Í þessum kafla eru aðferðir, umfang og umsvif Fiskes til ritakaupa skoðuð. Fiske einbeitti sér mjög að íslenska safninu sínu eftir flutning til Ítalíu árið 1883. Fjallað verður um umhverfi og stöðu Fiskes í Flórens svo og aðstöðu til bókasöfnunarinnar. Tenglar hans verða kynntir og útskýrt hvernig þeir tóku á ýmsu sem varðaði söfnunina, eins og að finna heillegustu eintökin. Farið er yfir það hvers konar inngripa var krafist af umboðsmönnum hans og hvers konar fjárfestingar, aðgerðir og leiðir voru tiltækar. Viðskipti við einstaka bókamenn verða til umfjöllunar og kaup Fiskes á fágæti.

5.1 Líf og störf í Flórens

Hvörf urðu í lífi Fiskes þegar hann yfirgaf Íþöku sumarið 1883. Hann bjó tuttugu og eitt ár á Ítalíu og einbeitti sér að bókasöfnum sínum. Fiske safnaði fleiri sérsöfnum en því íslenska, eins og áður er vikið að. Munur var á því hvernig Fiske safnaði efni í söfn sín og hve mikla alúð hann lagði við þau. Hann gat safnað gríðarlega miklu á stuttum tíma ef svo bar undir. Horatio S. White, vörslumaður skjala Fiskes, skrifaði að Fiske hefði náð undraverðum árangri við söfnun á retó-rómanska safninu á minna en sex vikum (1.200 bindi) og á þremur árum safnaðist hið mikla Dante-safn hans (7.000 bindi). Íslenska safnið (10.000 bindi) var hins vegar í hægum en öruggum vexti, enda var það ævilangt verkefni. Miðja vegu milli þessara öfga hafði hann safnað á tuttugu og þremur síðustu árunum sínum Petrarca-safninu sem hann fékk dálæti á vegna fegurðar þess og dýrmæts bands.⁵⁸⁵ Ástríða hans fyrir ítalska skáldinu Dante Alighieri er að mörgu leyti skiljanleg, því almennur áhugi á Dante og skáldskap hans var í umhverfi Fiskes í Flórens. Hann gat tekið þátt í ýmsum atburðum varðandi skáldið. Ítalska Dante-félagið var stofnað í borginni árið 1888 og tveimur árum seinna var haldið upp á ártíð Beatrice, aðalmúsu skáldsins, með sýningum og öðrum viðburðum. Fiske safnaði einnig

⁵⁸⁴ Stephan G. Stephansson, „Dr. D. W. Fiske“. *Andvökur* I. Reykjavík: Nokkrir Íslendingar, 1909 s. 180–82.

⁵⁸⁵ Willard Fiske, s. 115.

ótrauður áfram ritum Petrarca og eltist víða við þýðingar af verkum hans.⁵⁸⁶ Hann eignaðist líka safn bóka um rúnir sem taldi yfir 500 bindi.⁵⁸⁷ Það er nú spyrnt við íslenska safnið í sérsafnadeild bókasafns Cornell-háskóla.⁵⁸⁸ Eins og áður sagði var safn retó-rómanskra rita enn eitt sérsafn Fiske. Kraftar hans dreifðust því víða síðustu tvo áratugi ævi hans. Athyglisvert er að tvö af sérsöfnum hans varða heimsfræg skáld, Dante og Petrarca, og tvö söfn varða minni menningarsvæði, íslenskt og retó-rómanskt málsvæði. Andstæðurnar eru miklar. Annars vegar eru skrautfjaddir í hinum menntaða heimi, hins vegar rit frá litlum málsvæðum sem fáir þekktu til í umhverfi hans.

Fiske þekkti til Flórens áður en hann flutti þangað og hafði lesið sér til um borgina. Góðvinur hans, Taylor, hafði skrifað bók um Evrópuferð sína árið 1845, þar sem borginni og umhverfi er lýst á töfrandi hátt og fær listin mikið rými.⁵⁸⁹ Bókin kom út ári síðar og margoft eftir það. Er óhætt að ætla að Taylor hafi sagt Fiske frá reynslu sinni, því þeir deildu áhuga á ferðalögum og bókmenntum.⁵⁹⁰

Rétt er að gera grein fyrir því umhverfi sem Fiske flutti í frá háskólabænum í New York-fylki þar sem lífið snerist að mestu um háskólann og stúdenta. Fiske flutti inn í heim evrópskrar menningar og lista. Flórens hafði sérstöðu í vestrænni menningarsögu og var miðstöð myndlistar og bókmennta. Fólk, sem tók sér á hendur ferð til Flórens á síðari hluta 19. aldar, kom í leit að stað sem væri frábrugðinn heimaslóðum þess. Það fór frá stórborgum Norður-Evrópu og borgum vestan Atlantsála með ákveðna ímynd í farteskinu og ætlaði sér að finna Arkadíu eða sælureit.⁵⁹¹ Í borginni var hvetjandi umhverfi fyrir listamenn, heimspekinga og vísindamenn. Fiske gat þar fundið margs konar listform sem hann hafði yndi af. Leiklist og óperuflutningur blómstruðu. Helsta leikhús borgarinnar var Teatro della Pergola og var fjölsótt.⁵⁹²

Straumar Pre-Raphaelite Brotherhood hreyfingarinnar, sem var stofnuð 1848 í London, náðu til Flórens. Hún snerist um myndlist en einnig um bókmenntir. Hreyfingin stuðlaði að söfnun og þótt þekktustu frumkvöðlar hennar, eins og William Holman Hunt,

⁵⁸⁶ KBK. NKS 3681 4to; ljósrít *Lbs.* 105 NF. Fiske til Christians V. Bruuns 17. desember [án árs] og 10. september 1884.

⁵⁸⁷ Willard Fiske, s. 144–45.

⁵⁸⁸ Halldór Hermannsson gerði skrá yfir rúnasafnið, *Catalogue of Runic Literature Forming a Part of the Icelandic Collection Bequeathed by Willard Fiske*. Compiled by Halldór Hermannsson. Oxford: Oxford University Press, 1917.

⁵⁸⁹ Bayard Taylor, *Views Afoot: or Europe seen with Knapsack and Staff*. Rev. ed. New York: Wiley & Putnam, 1874, s. 350–71 og 380–93.

⁵⁹⁰ Mörg bréf milli þeirra eru varðveitt í *CUL*. Sjá einnig: Willard Fiske, s. 291–306.

⁵⁹¹ Bernd Boeck, *Florence 1900: the Quest for Arcadia*. Translated by Stewart Spencer. New Haven: Yale University Press, 2009, s. 6.

⁵⁹² Bernd Boeck, *Florence 1900*, s. 89.

Dante Gabriel Rossetti⁵⁹³ og John Everett Millais, væru skömmu á undan Fiske í Flórens, gætti áhrifa þeirra þar enn.⁵⁹⁴ Söfnun á listaverkum, handritum og bókum fylgdi í kjölfarið. Menn vildu skoða sérstaklega hvað hafði gerst í menningu og menningarstraumum síðan Rafael og Michelangelo voru uppi.⁵⁹⁵ Flórensúbúum var ekki um vélvæðingu iðnaðar gefið og þeir boðuðu afturhvarf til eldri gilda miðalda í vinnu og verklagi handverksiðnaðar.⁵⁹⁶ Handverk var í hávegum haft í Flórens og löng hefð fyrir handritamenningu. Áhugamenn um bækur (bibliophiles) voru afar stoltir af handgerðum bókum sem höfðu tíðkast í borginni en minna hrifnir af prentuðum bókum sem vitaskuld voru fjöldaframleiddar. Prentun hófst í borginni árið 1472 eða tæpum tuttugu árum eftir að Gutenberg fann þá aðferð að prenta með lausum stílum. Söfnun handrita og prentaðra bóka hófst því fyrr þar en víðast hvar í Evrópu og átti langan blómgunartíma.⁵⁹⁷

George Perkins Marsh, sendiherra Bandaríkjanna á Ítalíu og vinur Fiskes, bjó í Flórens árin 1861 til 1882. Fiske flutti fyrst í húsið Villa Forini númer 2 við Via Arentina í miðborginni, rétt við Porta la Croce, þar sem Marsh hafði áður búið.⁵⁹⁸ Í fyrstu hafði hann söfn sín í Villa Forini en eftir því sem þau urðu umfangsmeiri varð hann að finna þeim annað húsnaði. Hann sá til þess að hann byggi í göngufæri frá söfnum sínum en fyrir þau leigði hann árið 1888 húsnaði við Lungo il Mugnione númer 3 A en eftir að götunúmerum var breytt fékk húsið númer 11. Fiske hélt til í Villa Forini til 15. júní 1888. Til er tilkynning um breytt heimilsfang frá honum þar sem segir að þar til hann tilkynni annað eigi að senda bréf til hans á The Magnay-Hooker Bank, Florence, Italy.⁵⁹⁹ Á bréfkorti til Jóns Þorkelssonar frá 25. apríl 1891 segir hann að ekki þýði lengur að skrifa til Magnay-Hooker & Co, þar sem hann

⁵⁹³ Fiske var kunnugur Fairfax Murray sem var vinur Gabriels Rosettis og Williams Morris skv. *Willard Fiske*, s. 386.

⁵⁹⁴ Félagsskapurinn var stofnaður af enskum málurum og ljóðskáldum sem lögðu áherslu á ítalska meistara fimmtándu aldarinnar, það er fyrir tíma Rafaels. Þeir vildu að myndlistin yrði einfaldari en um leið dýpri eða andlegri og voru meðlimir mjög uppteknir af miðaldaáhrifum og rómantískri fegurðardýrkun. Þeir sem voru aðalhvatamenn samtakanna voru málarnir John Everett Millais (1829–96) og Holman Hunt (1827–1900) svo og skáldið og málarnir Dante Gabriel Rossetti (1828–82). Síðar gekk málarnir Edward Burne-Jones (1833–98) til liðs við fyrnefnda menn og svo gerðu einnig William Morris (1834–96), hinn þekkti hugmyndasmiður nytjalistar, og listgagnrýnandinn John Ruskin (1819–1900). Hreyfingin varð þekkt um alla Evrópu. Fiske skrifaði móður sinni að hann hefði látið veggfóðra hjá sér með veggfóðri sem Morris hannaði „þetta dökkgræna með eikarlaufinu“. *CUL*. 13-1-1165. Fiske papers. Fiske til Caroline Fiskes 31. ágúst 1884.

⁵⁹⁵ Dianne Sachko Macleod, *Art and the Victorian middle class: Money and the making of cultural identity*. Cambridge: University Press, 1996, s. 44.

⁵⁹⁶ Íslandsvinurinn William Morris vann ötullega að því að koma þessum hugmyndum í framkvæmd og náðu áhrif hans hingað til lands seint á 19. öldinni.

⁵⁹⁷ Nicholas A. Basbanes, *A Gentle Madness*, s. 79.

⁵⁹⁸ Marsh lést í sumardvalarstaðnum Vallombrosa, skammt frá Flórens, árið 1883. Fiske leigði hús hans í miðborginni frá 1883–1888.

⁵⁹⁹ *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar ódagsett og með ólæsilegum pósthimpli.

hafi hætt viðskiptum við bankann átta mánuðum áður. Eina heimilisfangið sem gildi nú sé Lungo il Mugnone 3 A.⁶⁰⁰

Enskt-amerískt menningarumhverfi var áberandi í Flórens á þeim árum sem Fiske bjó þar. Gabinetto Vieusseux var stofnað 1819 og var eitt aðalbókasafnið í Flórens á seinni hluta 19. aldar, en þar var einnig kjörstaður til þess að hittast og spjalla saman. Það var ætlað enskumælandi fólki og sýna útlánabækur hverjir sóttu sér lestrarefni. Samkvæmt færslum frá 1897 voru langflestir notendur frá Bandaríkjunum og Bretlandi eða 1100 lánþegar af 2300.⁶⁰¹ Árið 1903 sagði í blaðinu *La Nazione* að um átta hundruð Englendingar væru búsettir í Toskana. Segir þar ekki sérstaklega af Bandaríkjamönnum enda voru þeir færri. Fiske skrifaði móður sinni á bréfspjaldi í ársbyrjun 1884 að hann væri að koma úr messu þar sem líklega innan við hundrað Ameríkanar hafi verið mættir og kennir hann mikilli rigningu um fáliðun.⁶⁰²

Samband móður og sonar var náíð og einlægt. Bréfaskipti milli þeirra voru tíð og þau höfðu tækifæri til að vera í návist hvort við annað nokkuð oft. Caroline dvaldist á efri árum langdvölum hjá syni sínum og Fiske heimsótti hana til Bandaríkjanna. Hann sagði henni frá daglegu lífi sínu í bréfunum. Árið 1884 geisaði kólera á Ítalíu og hann skrifaði henni oft um hvernig hún herjaði allt í kring um hann en náði ekki að leggja hann sjálfan að velli. Þar sem Fiske var veill fyrir óttaðist hann pestina og fór mörgum orðum um hana. Ófá bréf bera því vitni að hann hafi jafnt og þétt þjáðst af gigtinni, í mismiklum mæli þó. Margoft kemur fram í bréfum að Íslendingar höfðu áhyggjur af heilsu hans og einn tengla hans, Jón Þorkelsson, skrifaði: „Eg vildi óska að þessar línur hittu yður á batavegi; Ísland á ekki ofmarga vini, þó að þér ekki félluð strax úr leik.“⁶⁰³ Það kemur fram í nokkrum bréfum Fiskes frá árunum 1883–90 að hann langaði til Íslands, en heilsa hans leyfði það ekki. Fiske skrifaði Jóni Þorkelssyni 6. júní 1889: „Enn þá á efri árum held ég í vonina að lífið bjóði mér upp á enn eina ánægjuna, sem er að sjá strendur Íslands einu sinni enn.“⁶⁰⁴

Veikindi hömluðu Fiske að vinna eins og hann hefði kosið og ágerðust stöðugt, eins og mörg bréf hans vitna um. Þann 2. júní 1900 skrifaði hann Jóni Þorkelssyni frá Arezzo:

⁶⁰⁰ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 25. apríl [1891].

⁶⁰¹ Bernd Boeck, *Florence 1900*, s. 84 og 170.

⁶⁰² *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Caroline Fiskes 6. janúar 1884.

⁶⁰³ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. febrúar 1887.

⁶⁰⁴ *Lbs.* 4219 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 6. júní [1889]. „Still, even with my advancing years, I go on hoping that life has yet one great pleasure for me, that of once more seeing the shores of Iceland.“

Ég vona að þér skiljið hvers vegna bréf mín eru svo takmörkuð nú um stundir. Ég berst gegn ofurefli því ég er fórnarlamb gigtarinnar sem ég líð mjög af og hef auk þess marga aðra heilsubresti. Fyrir utan skráarvinnu er ég að reyna að koma út bók. Læknarnir banna mér að skrifa frá föstudegi til mánudags í hverri viku og senda mig frá Flórens til þess að koma mér frá vinnu og ganga hart eftir að ég taki ekki penna í hönd tvo til þrjá daga í hverri viku.⁶⁰⁵

Fleira hrjáði Fiske en gigtin. Hann fékk svæsna lungnabólgu í Palermo á Sikiley snemma árs 1893.⁶⁰⁶ Árið 1894 fékk hann hjartaáfall og var lengi að ná sér.

Fiske naut menningarviðburða, loftslagið var honum hagstætt og sjúkdómur hans mildaðist á köflum. Samkvæmislíf blómstraði og það tilheyrði stöðu hans að bjóða til sín gestum. Í bréfasöfnum handritadeildar í Biblioteca Nazionale Centrale Firenze eru allmörg bréf og bréfspjöld sem Fiske skrifaði til þess að bjóða fólki að koma til sín og skoða söfnin, um leið og kærkomið tækifæri gafst til að hitta málsmetandi menn.⁶⁰⁷ Bréfspjöldin sýna að hann var stoltur af afrakstri þrotlausrar vinnu sinnar.

Fiske sagði móður sinni frá slíkum boðum. Ekki er annað að sjá en að fjölþjóðlegar samkomur hafi átt sér stað í húsakynnum hans og sýnist hann harla ánægður með framtak sitt: „Stórfínu kvöldverðarboðin mín hafa verið haldin öðru hverju. Þau hafa gengið mjög vel. Í enda eins þeirra var svolítil móttaka, um 40 manns komu klukkan hálf tíu. Fólki var boðið upp á te, köku og fleira. Ég réði tvo aukahjóna og herbergin voru fagurlega skreytt með plöntum og blómum. Stundum þurfti ég að tala ítölsku, stundum þýsku og stundum dönsku.“⁶⁰⁸ Með þessu móti gat hann breitt út þekkingu á íslenskum bókmenntum og sögu. Hjá honum varð til dálítil upplýsingamiðstöð. Væri Fiske að heiman kom það í hlut Ettore Sordis, sem var

⁶⁰⁵ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 2. júní [1900]. „I hope that you understand why my correspondence is, for a while, restricted. I am working against heavy odds, for I am a victim of the gout, from which I suffer greatly, and have many other of the infirmities of age. Besides the catalogue work I am trying to print a book. The doctors will not let me write between Friday and Monday every week, and send me out of Florence to get me away from work, and insist that for from 2 to 3 days in the week I shall not take pen in hand.“

⁶⁰⁶ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. W. Stillman til Caroline Fiskes 25. janúar 1893, 18. febrúar 1893 og 20. febrúar 1893.

⁶⁰⁷ Bréfasöfn í handritadeild BNCF um boð að skoða safnið: Tíu bréf frá Willard Fiske til De Gubernatis. De Gubernatis 1874–1884. *Cass.* 54 n.31, eitt bréf frá Fiske til Lodovico Idebauers, 1894 *Chiappelli* 12,55, nýu bréf frá Fiske til Tommaso Corsinis [1883]. *N.A.* 1320,18, þrjú bréf frá Fiske til Giuseppe Fumagallis, 1886–1887, *C. Vari* 529,72.

⁶⁰⁸ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Caroline Fiskes 25. janúar 1884. „My grand dinner-parties have come and gone. They went off very well. At the end of the first there was a little reception, about 40 people coming in at 9:30, to whom tea, cake, consern etc. were served. I had two extra waiters, and the rooms were very prettily decorated with plants and flowers. I had to talk sometimes in Italian, sometimes in German and sometimes in Danish.“

ítalskur aðstoðarmaður hans, að sýna safnið.⁶⁰⁹ Það gefur auga leið að Sordi gat ekki sagt jafn mikið og vel frá íslenskum ritmenntaarfi né landi og landsmönnum og Fiske sjálfur.

Guido Biagi (1855–1925), brautryðjandi í alþjóðlegum samtökum bókavarða, þáði boð hjá Fiske á árunum 1887–88.⁶¹⁰ Biagi lýsti honum sem sérlega virtum og vandvirkum bókfræðingi.⁶¹¹ Thomas Frederick Crane (1844–1927), sem starfaði með Fiske í bókasafni Cornell-háskóla, sagði í minningargrein 28. nóvember 1904 í staðarblaðinu *Cornell Daily Sun* að Fiske hefði verið höfðinglegur gestgjafi bæði í Íþöku og Flórens, og sagði hann mörg skáld hafa sótt hann heim. Halldór Hermannsson skrifaði einnig minningargrein um Fiske og sagði að margir hefðu heimsótt hann í Flórens. Þá ræddi hann oft um Ísland: „Það var skemtilegt að heyra Fiske tala við menn um það, oft menn, sem vissu lítið eða ekkert eða minna en ekkert um það áður; hann gjörði það með svo miklu fjöri, áhuga og ánægju, að áheyrandinn hlaut að verða hrifinn með og fara að spyrja og vilja vita meira.“⁶¹² Í bréfasafni Fiskes eru bréfspjöld frá fjölda fólks sem bauð honum í hádegis- eða kvöldverðarboð og eru þau jafnt yfir öll árin hans í Flórens. Hann hitti því marga og gat rætt hugðarefni sín sem fyrst og fremst voru söfnin hans. Hann tók stúdentum líka vel sem á einhvern hátt gátu nýtt sér bækur hans. Var hann þá jafnvel ónískur á að veita aðgang að fágætisbókum sínum.⁶¹³ Enginn skildi þörf námsmanna betur og hve örðugt það gat verið að finna heimildir vegna vinnu við ritsmíðar en hann. Íslenska safnið hans var ígildi sérfræðisafns á sviði norrænna fræða. Það dró marga að hvort sem um var að ræða að hafa bein not af því eða aðeins að dást að því.

Thorvald Solberg (1852–1949), bókavörður við Library of Congress í Washington, skrifaði Fiske 7. mars 1887 og vildi fá að koma í heimsókn, um leið og hann þakkaði fyrir hefti af skrá Fiskes *Bibliographical Notices* (sjá hér á s. 208–16), sem honum fannst óvenjulega áhugavert og augljóst væri að Fiske ætti mörg stórkostleg rit. Solberg ætlaði í sex mánaða námsferð til Evrópu og hugðist skoða þrjátíu til fjörutíu borgir, þar á meðal Flórens, og segir í bréfinu:

⁶⁰⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. B. D. Holmes til Fiskes 3. maí 1889.

⁶¹⁰ *BNCF*. Fiske til Guido Biagis 2. desember 1887, 27. janúar [1888] og [15]. október 1888.

⁶¹¹ Horatio S. White, „A Sketch of the Life and Labors of Professor Willard Fiske“. *The Papers of the Bibliographical Society of America*, s. 83.

⁶¹² Halldór Hermannsson, „Willard Fiske“, s. 106.

⁶¹³ Clara Louise Dentler, *Famous Foreigners in Florence 1400–1900*. Firenze: Bemporad Marzocco, 1964, s. 85.

Það væri mér mikil ánægja ef þér vilduð leyfa mér að koma í bókasafn yðar þegar ég verð í borginni. Mig langar sérstaklega til þess að sjá útgáfur yðar af Eddunum sem ég hef ekki haft tækifæri til þess að sjá og skrá hjá mér annars staðar. Einnig langar mig að sjá íslenskar lögbækur yðar. Megintilgangur ferðar minnar til Evrópu er að ná í bókfræðiupplýsingar og reglur annarra landa í smáatriðum og mundi verða sérlega ánægður með þekkingu varðandi Ísland.⁶¹⁴

Solberg skrifaði aftur nokkrum árum seinna eða árið 1894 og var þá staddur í Flórens: „Er nokkur leið að ég fái að vera í klukkutíma í stórkostlegu bókasafni yðar eftir hádegi á sunnudaginn. Með því að líta á hið fullkomna safn yðar af íslensku efni held ég að ég gæti fundið eitthvað mjög áhugavert fyrir mína eigin bókaskrá.“⁶¹⁵

5.2 Íslenskar bækur og aðgengi að þeim

Ekki leikur vafi á því að það hefur áhrif á einstaklinga að ná stöðu menntaðs manns meðal samferðamanna sinna, rétt eins og Thorstein Veblen, sem stundaði rannsóknir í Cornell-háskóla árið 1891, skrifaði í bók sinni *The theory of the leisure class*.⁶¹⁶ Kaup eða neysla á dýrum gripum er tákn um auð og vald og setur menn á nokkurs konar stall.⁶¹⁷ Þá er tækifæri til að koma sérstöðu sinni á framfæri. Ríkidæmið hjálpar einstaklingnum við að mynda eigin „habitus“ eða veruhátt sem tekur til atferlis í umgengni við fólk innan sama fagsviðs, svo vitnað sé til hugtaks úr smiðju Bourdieus.⁶¹⁸ Fiske vildi njóta virðingar samferðamanna og hann hefur auk þess ugglaustr séð fyrir að með söfnun sinni og heildstæðu safni íslenskra rita skapaði hann sér orðstír sem aldrei dæi. Nafn hans yrði ævinlega tengt safninu og menntamenn mundu minnast hans sem athafnamanns, frumkvöðuls og upphafsmanns mikilsverðra hluta.

Bókamarkaðurinn var alþjóðlegur í Evrópu og bar þar nokkuð á íslenskum bókum og blöðum upp úr 1880. Frá 1883 leitaði Fiske til margra bóksala í Evrópu eftir íslensku efni.

⁶¹⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Thorvald Solberg til Fiskes 7. mars 1887. „It will be a great kindness to me, if you will permit me, when in that city, to visit your library. I should be especially glad to be allowed to see such of your editions of the Eddas as I have not been able to catalogue elsewhere. Also your Icelandic law books. The chief purpose of my visit to Europe is to obtain bibliographical information as to the Codes and at Large of foreign countries, and I would be especially glad to be thorough as regards Iceland.“

⁶¹⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrit Lbs. 105 NF. Thorvald Solberg til Fiskes 1. apríl 1894. „Would it be possible for me to spend an hour in our magnificent library Sunday afternoon. By looking at your complete collection of Islandica. I think I might find something extremely interesting for my own bibliographical purpose.“

⁶¹⁶ Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class: an Economic Study of Institutions*. [S.l.]: New American Library, 1953, s. 212–13.

⁶¹⁷ Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, s. 69 og 72.

⁶¹⁸ Pierre Bourdieu, *Af praktiske grunde: Omkring teorien om menneskelig handlen*. Oversat af Henrik Hovmark. 2. opl. København: Reitzels, 2001, einkum s. 44–46 og 156–58.

Hann var þá ekki kominn í viðskiptasamband við alla tengla sína frá Íslandi. Hann skrifaði Birni M. Ólsen frá München 16. nóvember 1884 að á síðustu mánuðum hefði hann bætt í safn sitt mörgu íslensku efni. Af eldra efni ætti hann nú næstum allar bækur sem getið væri í „catalogus“ og „verzeichniss“ prófessors Möbiusar.⁶¹⁹

Gamalt efni varð fágætara hvort sem um var að ræða kaup frá Íslandi eða Kaupmannahöfn og jafnvel rit frá Hrappseyjarprentsmiðju urðu æ vandfundnari. Jón Helgason (1899–1986) sagði í riti sínu um prentsmiðjuna að margar Hrappseyjarbækur væru nú allfátíðar og ekki einu sinni svo ötull safnari sem Fiske hafi getað aflað þeirra allra og ekki heldur Jón Þorkelsson, jafnvel Konunglega bókasafnið í Kaupmannahöfn vanti einhverjar þeirra.⁶²⁰ Bókfræði var Fiske hugleikin og verða skráin hans *Bibliographical Notices* gerð skil í 7. kafla, en hér skal hins vegar getið lítils kvers sem Fiske tók saman fljótlega eftir að hann settist að í Flórens og hét *Icelandic Books of the XVIth Century*. Þar taldi hann upp 16. aldar bækur með fyrstu orðum í titli, útgáfustað og útgáfuári. Kverið kom út í Flórens 1886.⁶²¹ Listinn er saminn með hliðsjón af bókaeign Konungsbókhöfðunnar í Kaupmannahöfn og háskólabókasafnsins í Uppsölum. Hann vildi að ljóst væri hvaða bækur væru enn til og hverjar hefðu verið prentaðar fyrir 1601, hvar þær væri að finna og um fram allt hvar væru heilleg eintök. Eru þetta 39 titlar frá 1540 til 1600. Undir eftirmála er skrifað „2 Via Aretina, Florence, Italy“ og síðan nafn Fiskes þar næst.⁶²²

Bókagerð og bóksala stóðu með blóma í Flórens. Leo S. Olschki (1861–1940) var athafnasamur útgefandi og bóksali sem einnig verslaði með gamlar bækur og handrit frá endurreisnartímanum. Hann gaf út veigamiklar bókaskrár og árið 1899 hóf hann að gefa út tímaritið *La Bibliofila* sem var ætlað bókasöfnurum og varð vinsælt á Ítalíu og víðar. Bókasafnarar hvaðanæva að heimsóttu Olschki og voru viðskiptavinir hans frá flestum löndum Evrópu og Bandaríkjunum. Fiske varð viðskiptavinur og kunningi Olschkis.⁶²³ Þeir fóru saman meðal annars til Bologna til að skoða bókasöfn.⁶²⁴ Olschki var Fiske innan handar við kaup á bókum, til dæmis með eiginhandaráritun Petrarca.⁶²⁵ Fiske keypti margt gamalla

⁶¹⁹ Hér á hann við samantektirnar *Catalogus librorum Islandicorum et Norvegicorum ætatis mediæ editorum versorum illustratorum*, frá 1856, og *Verzeichniss der auf dem Gebiete der altnordischen (altisländischen und altnorgwegischen) Sprache und Literatur von 1855 bis 1879 erschienenen Schriften* sem út kom í Leipzig 1880, báðar eftir Theodor Möbius.

⁶²⁰ Jón Helgason, *Hrappseyjarprentsmiðja 1773–1794*, s. 25.

⁶²¹ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 12. nóvember 1886.

⁶²² Willard Fiske, *Icelandic Books of the XVIth Century*. Flórens: [s.n.], [1886].

⁶²³ Bernd Boeck, *Florence 1900*, s. 157. Boeck segir einnig frá því að hinn frægi safnari John Pierpont Morgan hafi verið viðskiptavinur bóksalans.

⁶²⁴ Willard Fiske, s. 118

⁶²⁵ Willard Fiske, s. 119.

bóka hjá honum og reikningar sýna að Petrarca-safnið naut fyrst og fremst viðskiptanna.⁶²⁶ Flestir titlar, sem innheimt var fyrir, voru á fágætum ritum. Annar maður, sem hafði umtalsverð áhrif á safnara í borginni og bjó þar á sama tíma og Fiske, var Herbert P. Horne (1864–1916) listfræðingur og bókahönnuður.

Mun meiri alvara og þungi var yfir söfnuninni í íslenska safnið á árunum sem Fiske bjó í Flórens en árin á undan. Þar aflaði hann stærsta hluta efnisins og mótaði safnið, skráði og bjó um það til framtíðar. Eiríkur Magnússon (1833–1913), bókavörður í Cambridge, skrifaði Fiske 16. nóvember 1885, rúmunum tveimur árum eftir að hann hafði komið sér og safni sínu vel fyrir í borginni: „Mér fannst sérlega áhugavert að lesa lýsingu yðar á íslenska bókasafninu yðar sem hlýtur að vera eitt af því fullkomnasta sem um getur. Hamingjuhrólfur að hafa efni til að gera það svo vel úr garði og frjálsar stundir til að njóta þess.“⁶²⁷

Vinnudagur Fiskes var langur þegar heilsa hans leyfði og hann fór á fætur klukkan sex á morgnana, skoðaði söluskrár, skrifaði bóksölum og öðrum sem sendu honum rit.⁶²⁸ Fjöldi bréfa er til vitnis um hver fann tilteknar bækur og hvar þær fundust. Ásigkomulag eintakanna er oft tilgreint því ekki ósjaldan voru eintökin, sem föl voru, gölluð og þurfti því að leita víðar. Fiske gerði miklar kröfur til prentgripa sem hann keypti, sérstaklega fágætisbóka, og næði hann þeim ekki það hann menn að skrifa upp titilsíður þeirra til þess að hafa bókfræðilegar upplýsingar fyrir skrár sínar. Mikill tími hans fór líka í að taka saman skrár yfir söfnin sín. Við þetta var góður liðsauki í Sordi við íslenska safnið, þótt hann gagnaðist betur við söfn ítölsku skáldanna. Þegar Fiske var á ferðalögum tók Sordi á móti pökkum, kom bókum í band, dreifði bókaskrá og greiddi reikninga. Fiske fól Sordi einnig að gera upp við bóksala eins og Ludwig Rosenthal (1840–1928) í München, og það átti að gera tafarlaust eftir að afgreiðsla hafði farið fram þótt hann sjálfur væri fjarverandi.⁶²⁹

Nokkur skeyti eru í bréfasafninu um væntanlegar sendingar. Þann 30. maí 1884 sendi Fiske símskeyti frá Feneyjum og það Sordi að vera viðbúinn að taka við böggli af íslenskum blöðum.⁶³⁰ Mörg bréfspjöld til Sordis eru í símskeytastíl og bera vitni um að Fiske var að flýta sér. Frá Vín skrifaði hann bréfkort 10. október 1884:

⁶²⁶ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Leo S. Olschki til Fiskes 13. janúar 1885.

⁶²⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Eiríkur Magnússon til Fiskes 16. nóvember 1885. „I was very much interested in reading your description of your Icelandic library, which must be one of the most perfect now existing. Happy man, with the means to create it and the leisure to enjoy it!“

⁶²⁸ Mary Fowler, „Willard Fiske as a bibliographer“. *The Papers of the Bibliographical Society of America*, s. 89–96.

⁶²⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettores Sordis 30. maí 1884.

⁶³⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettores Sordis 30. maí 1884.

Leyfið mér að vita ef þér finnið þessar bækur í deild 4 a (ob.): Edda /Snorra Sturlusonar / Edda Snorronis Sturlæi./ Þriðja bindi/ fyrri hluti / Hafniae 1880 [...] Leitið líka í 4 a (eða 04 G) tvö hefti 1) Eddalaeren og dens oprindelse, 2) Die Edda Nebst einer Einleitung von F. Rühs. Berlin 1812, 8vo [...] ⁶³¹

Sordi annaðist ýmislegt annað. Í bréfi frá Austurríki 3. september 1885 bað Fiske hann um að sjá til þess að rit fengju viðunandi band:

Þér finnið íslensk dagblöð sem eru tilbúin hjá bókbindara öll í vinstri orðabókapúltinu (sem nú þegar tilheyrir Herra Marsh). Setjið til að byrja með öll tölublöðin sem hafa komið frá því ári (1885) [...] Veljið þakkana sem eru merktir Þjóðólfur og Ísafold. [...] Öll tímaritin frá Þjóðólfi skal binda í eitt bindi og einnig þau frá Ísafold í eitt bindi. ⁶³²

Sordi vann íslenska safninu vel og var sjálfstæður í verkum. Hann náði að fylla í eyður af *Þjóðólfi* nr. 19–27 og Vesturheimsblaðinu *Heimskringlu* frá 20. maí til 3. júní 1887 á meðan Fiske var á Tarasp-heilsuhælinu í Sviss 1891. ⁶³³ Viku síðar hafði hann keypt þrjá kassa af bókum, mest íslenskar námsbækur, og sent þær í bókband í Flórens. Enn aðra bókakassa sendi hann frá Flórens til Allan bókbandsfyrirtækisins í London, eins og hann skýrði Fiske frá. ⁶³⁴ Sordi keypti inn nokkuð af íslensku efni þótt íslenskukunnáttu hans væri ábótavant. Hann pantaði *Þjóðviljann* (1891, 5. árg.) nr. 1–19 og *Norðurljósið* 1891, 6. ár og *Reykvíking* 1891. ⁶³⁵ Fiske fjarstýrði Sordi með símskeytum, bréfspjöldum og stuttum bréfum hvaðanæva að. Sordi var fyrsti aðstoðarmaður við söfnin, fyrst og fremst við Dante og Petrarca, en einnig þurfti hann að taka til hendinni varðandi íslenska safnið. Engu að síður þarfnadist Fiske hjálparmanns sem væri vel heima í íslenskri menningu og kynni tungumálið til fullnustu.

Það kom að því að Fiske þurfti á fagmanni að halda við samningu skráa sinna. Vinnan við safnið varð honum smám saman ofviða og honum varð ljóst að hann varð að ráða sér starfsmann til þess að létta sér verkið. Þann 17. september 1884 skrifaði Fiske Jóni Þorkelssyni að hann hefði ákveðið að ráða sér hæfan skrásetjara frá Ameríku til þess að fara

⁶³¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettores Sordis 10. október 1884. „Fate me sapere se questo libro si trova alla divisione 4 a (ob.): Edda/Snorra Sturlusonar/ Edda/Snorronis/Sturlæi./- Tomi Tertii/ Pars Prior-/ Hafniae 1880. Cercate anche 4 a (04G) due albi libri: 1) Eddalaeren og dens oprindelse, 2) Edda Nebst einer Einleitung von F. Rühs. Berlin 1812. 8vo.“

⁶³² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettores Sordis 3. september 1885. „Voi troverete i giornali islandesi che sono preparati dal legatore tutti nella divisione a sinistra del leggio da dizionarii (già appartenente al Sig. Marsh). Mettete primamente a parte tutti i numeri che portano la dalla di quest'anno (1885) [...] Scegliete i pacchetti segnati Þjóðólfur e Ísafold [...] Si legghi tutti i volumi di Þjóðólfur insieme in un tomo, ed anche quelli d'Ísafold in un volume.“

⁶³³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ettore Sordi til Fiskes 20. júlí 1891.

⁶³⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til G.W. Harris 27. júlí 1891.

⁶³⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ettore Sordi til Fiskes 5. september 1891.

yfir og búa undir prentun lista af íslensku bókunum sínum í stað þess að veita sér þann munað að hafa íslenskan námsmann í þjónustu sinni.⁶³⁶ Íslendingur hafði þó fram að því verið ofarlega í huga Fiskes.

Bandarískur bókfræðingur Horace Kephart (1862–1931) hafði áður verið skrásetjari í Cornell-bókasafni og þótti góður verkmaður. Kephart fannst hann vera of lágt launaður og vildi komast í aðra vinnu. Yfirmenn bókasafnsins vildu ekki sleppa honum vegna færni hans en Fiske bauð hærri laun og Kephart réð sig til hans. Hann skrifaði Fiske að meðmælabréf frá honum mundi hjálpa sér mikið og komst svo að orði í bréfinu að „[...] einasta eign hans væri heili hans, reynsla og góðvilji fyrrum yfirmanna.“⁶³⁷ Kephart vildi fá skýr fyrirmæli um hvernig hann ætti að haga vinnunni og hve langan ráðningartíma hann hefði. Hann bætti svo við: „Trúið mér, ég mun gera mitt besta til að vinna mín svari kostnaði.“⁶³⁸ Fiske falaðist einkum eftir Kephart til þess að vinna Petrarca skrárnar, sitt hvort heftið af *Bibliographical Notices*, en alls kyns vinna féll honum líka í skaut við íslenska kostinn. Hann kom í febrúar 1885 til Flórens.⁶³⁹ Hann vann fyrir Fiske í tvö ár og kom miklu í verk.⁶⁴⁰ Vegna tungumálsins leitaði Fiske að auki að Íslendingi til aðstoðar.

Fram kemur í bréfi Fiskes til Jóns Þorkelssonar síðsumars 1890 að hann taldi sig hafa þörf fyrir aðstoð Íslendinga þar sem heilsa hans sjálfs væri svo bágborin að hann sá fram á að þurfa leita suður á bóginn til dvalar hluta úr vetri. Hann hafði hugsað sér að ráða menn til þess að sjá um skrá sína yfir íslenska kostinn. Hann sagðist mundu kjósa ungan mann, nýútskrifaðan úr Latínuskólanum, sem skrifaði gott mál og hefði greinilega rithönd sem erlendir prentarar mundu skilja. Sá hinn sami þyrfti að vera kurteis og þægilegur og hafa góðan smekk fyrir bókfræði.⁶⁴¹ Fiske hafði þá þegar leitað að aðstoðarmanni, fengið nokkrar umsóknir og hafnað þeim öllum. Fiske hafði næstum ráðið Hannes Þorsteinsson (1860–1935), síðar þjóðskjalavörð, sumarið 1890 en þegar í ljós kom að hann var kvæntur hætti Fiske við að ráða hann og hélt að konan hans, Jarþrúður Jónsdóttir, myndi trufla hann frá vinnu. Hinn 1. október skrifaði Hannes Fiske og sagði að þar sem þau hjón væru barnlaus og yrðu það líklega áfram og þar að auki hefði tengdafaðir sinn, Jón Pétursson, viljað kosta ferð hennar til Ítalíu yrði konan sín engan veginn til trafala.⁶⁴² Jón Þorkelsson, sem ávallt var velviljaður Ólafi Davíðssyni, lagði inn gott orð fyrir hann og skrifaði 31. ágúst 1890:

⁶³⁶ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 17. september [án árs].

⁶³⁷ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Horace Kephart til Fiskes 2. maí 1884.

⁶³⁸ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Horace Kephart til Fiskes [án dags.] 1884.

⁶³⁹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners [18.] febrúar 1885.

⁶⁴⁰ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 22. febrúar 1885.

⁶⁴¹ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 6. ágúst 1890.

⁶⁴² *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Hannes Þorsteinsson til Fiskes 1. október 1890.

Hannes Þorsteinsson hefði verið ágætur, ef giptingin – frændkona mín – hefði ekki verið þar í veginum. Ólaf Davíðsson þekkið þér. Hann er auðvitað sá langbókfróðasti stúdent í Khöfn, og hefði eg bæði af því ráðið yður til að taka hann og svo af því að hann er kunnugur yður leingi og mundi því verða yður trúr og fylgisamur og stendur auk þess í sambandi við bókamenn á Íslandi, og þriðja það að hann mundi hafa gott af því sjálfur. En þess vil eg ekki dylja, að menn hafa haldið að honum hætti til drykkjar nokkuð, svo að eg fari með hreinskilni fulla. Þó er mér jafnframt skylt að geta þess að hann vinnur mikið og slekkur að því leyti ekki niður tíma, og álít eg hann mundi yður þarfastur verða þeirra manna, er eg þekki, og það ætla eg hann yrði reglumaður hjá yður, bæði vegna ástar á yður og svo vegna sjálfs sín.⁶⁴³

Fiske réð Ólaf ekki til sín og það liðu tæp tíu ár þar til hann réð til sín aðstoðarmenn fyrir íslenska safnið.

5.3 Tengslanet Fiskes

Þegar talað er um að ástríðunni fái bókasafnarar svarað með eltingaleiknum við prentverkin, þá á það ekki alls kostar við Fiske. Hann safnaði flestu úr fjarlægð og kom sér upp öflugum tengslaneti. Sumu safnaði hann vissulega sjálfur en stærsti hluti safnsins varð til á þann hátt að hann gerði út menn til að ná ritunum. Ekki hefur hann því fengið eldmóði sínum svarað á fyrrgreindan hátt, en með því að fá sendingarnar í hendur og handfjalla bækurnar gat hinn kappsami safnari fengið útrás. Markmið hans var að bókasafnið yrði sem heillegast og hann vildi búa vel um það til framtíðar. Fiske var fyrir vikið mikilvægt að koma sér upp góðu neti sem gæti aðstoðað við öflun rita. Eins og fram hefur komið bjó Fiske að samböndum sem hann myndaði í Íslandsferðinni sumarið 1879 og hann hafði gætt þess að halda nöfnum manna til haga og bréfasamböndunum þegar kom að því að velja sér aðstoðarmenn. Margir voru boðnir og búnir, en hann nýtti fáa þeirra fyrir markmið sitt. Allt voru þetta menn sem höfðu menningarlega sýn og góða þekkingu á íslenskri ritmenningu.

Fiske var háður því að hafa tengsl við menn sem unnu fyrir hann bæði vegna fjarlægðar við markaðinn og heilsuleysis hans sjálfs. Hugtakið „tengill“ er hér notað um þá menn sem höfðu milligöngu um að Fiske eignaðist þau rit sem hann sóttist eftir. Tengslanet er meðvitað net tengla og er mikilvægt við söfnun sem þessa. Eitt af lykilhugtökum franska félagsfræðingsins Pierre Bourdieus er félagslegur höfuðstóll, svo sem lýst er í inngangi. Þar er

⁶⁴³ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Jóns Þorkelssonar til Fiskes 31. ágúst 1890.

átt við aðgengi að fólki sem gegnir mikilvægu hlutverki. Það geta verið ættartengsl, persónuleg sambönd, vinskapur, í stuttu máli sagt gróið tengslanet sem treystandi er á. Öndvert við menningarlegt auðmagn telst það ekki til undirflokks táknræns höfuðstóls. Hér leggur Bourdieu einnig áherslu á „habitus“ hugtakið eða veruhátt sem tekur til atferlis í umgengni við fólk innan sama fagsviðs.⁶⁴⁴

Fiske naut mikils trausts meðal tengla sinna. Oft og tíðum lögðu þeir hart að sér til að hann fengi þau rit sem hann óskaði sér. Bréfaskipti við tenglana þurftu að vera tíð og ítarleg. Fræðimenn hafa skilgreint hugtakið félagslegt net sem varanleg sambönd gerð af frjálsum vilja, ekki formleg og ekki eftir valdaröð. Einar Hreinsson (1969–) sagnfræðingur skilgreinir tengslanet/netverk á eftirfarandi hátt:

Mannleg samskipti innan netverksins eru gagnkvæm á meðan þau eru ráðandi innan virðingarraðarinnar. Innan netsins eru samskipti milli tveggja einstaklinga undir áhrifum af því að viðhalda og styrkja samböndin og er mikilvægara en sjálf gerðin. Þetta hefur í för með sér að skuld þakklætis er alltaf innofin í netið sem bæði staðfestir, býr til og kallar fram traust.⁶⁴⁵

Þetta á við um Fiske, nema að því leyti að hann borgaði alltaf fyrir það sem hann fékk, oft meira en um var samið. Enginn átti neitt hjá honum. Bókagjafir frá kunningjum og vinum þáði hann þó og sendi gjafir í staðinn. Með örlátum greiðslum og gjöfum styrkti Fiske stöðu sína og hélt netverkinu gangandi.

Til þess vettvangs, sem tekur til söfnunar prentaðra rita, má telja handritshöfunda, prentara, útgefendur, gagnrýnendur, ritstjóra tímarita, bóksala, umboðssala, fornbókasala og aðra safnara. Félagslegt svið einkennist af umboðsmönnum og stofnunum sem sérhæfa sig á sviðinu, sérstök tegund af táknrænum höfuðstól liggur til grundvallar hugmyndum á sviðinu, sértækar fjárfestingar, sértæk framlög og heimtur eða vinningar einkenna allar athafnir.⁶⁴⁶

Það er ekki auðvelt að fylgja vexti íslenska safnsins nákvæmlega eftir, þar sem Fiske hélt sjaldan til haga kvittunum og reikningum vegna kaupa sinna. Bréfaskipti hans við Íslendinga eru bestu heimildirnar um aðföngin, en hann keypti einnig talsvert af

⁶⁴⁴ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 179 og 184; Gestur Guðmundsson, *Félagsfræði menntunar*, s. 80–82.

⁶⁴⁵ Einar Hreinsson, *Nätverk och nepotism: Den regionala förvaltningen på Island 1770–1870*. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003, s. 22. „Mänskliga relationer inom nätverket är ömsesidiga medan de är auktoritativa inom hierarkin. Inom nätverket är relationen mellan två individer påverkad av att bibehållandet och stärkandet av relationen är viktigare än själva handlingen. Detta innebär att en tacksamhetsskuld alltid är inbäddad i nätverksrelationen, vilken i sin tur både bekräftar, skapar och reproducerar ett förtroende.“

⁶⁴⁶ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 270.

fornbókasölum eða á uppboðum. Dreifing bóka var ýmsum annmörkum háð á Íslandi og í raun gekk betur að selja íslenskar bækur í Kaupmannahöfn en í dreifðum sýslum Íslands eða jafnvel í öðrum héruðum sem nær voru prentsmiðjunni. Bækurnar lágu óseldar og eyðilögðust á Íslandi.⁶⁴⁷ Ýmsar ástæður voru til þessa, óhagstæður húsakostur, fátækt og hve óvanalegt var að kaupa annað en guðsorð. Það kemur líka í ljós við þessa rannsókn að mikill hluti aðfanga Fiskes var fenginn í Kaupmannahöfn. Fiske hafði hugsað til þrautar hverjir væru heppilegir til söfnunarinnar vegna óbilandi bókaáhuga og næmni á prentefni. Tenglarnir voru sumir hverjir piltar, sem hann kynntist um borð í strandferðaskipinu *Díönu* haustið 1879, en vitaskuld einnig fleiri aðilar. Fiske var forvitinn um afdrif piltanna sem hann kynntist um borð og 22. apríl 1886 bað hann Björn M. Ólsen að senda sér nöfn og heimilisföng íslenskra námsmanna í Kaupmannahöfn. Ekki er ólíklegt að hann hafi hugsað sér að bæta við tengslanet sitt sem þó var orðið þéttriðið. Björn gerði góða grein fyrir Íslendingunum í bréfi til Fiskes frá 6. júní 1886 og sagði að eftirfarandi menn væru í Höfn ýmist við nám eða störf:

Adolph Nikolaisen, innritaður 1885.⁶⁴⁸

Andrés Gíslason, innritaður 1885.⁶⁴⁹

Bjarni Thorsteinsson, innritaður 1884.⁶⁵⁰

Christian Riis, innritaður 1884.⁶⁵¹

Einar Benediktsson, innritaður 1884.⁶⁵²

Gísli Brynjúlfsson, innritaður 18 ára 1845.⁶⁵³

Guðmundur Magnússon, innritaður 1883.⁶⁵⁴

Hannes Havstein, innritaður 1880.⁶⁵⁵

Hannes Þorsteinsson, innritaður 1882.⁶⁵⁶

Jón Stefánsson, innritaður 1882.⁶⁵⁷

Jón Þorkelsson, innritaður 1882.⁶⁵⁸

Klemens Jónsson, innritaður 1883.⁶⁵⁹

⁶⁴⁷ Jón Helgason, *Hrappseyjarprentsmiðja 1773–1794*, s.75; Bogi Benediktsson, *Æfi-Ágrip feðganna: Jóns Péturssonar, Benedikts Jónssonar, Boga Benediktssonar og Benedikts Bogasonar*. Viðey: Viðeyjar Klaustri, 1823, s. 54–57.

⁶⁴⁸ Nicolai Christian Adolph Nicolaisen (1864–1935), lauk guðfræði 1891. Prófastur í Danmörku.

⁶⁴⁹ Andrés Gíslason (1864–) las læknisfræði og réð sig til læknisstarfa á langferðaskip um 1888, en síðan spurðist ekki til hans.

⁶⁵⁰ Bjarni Thorsteinsson (1864–1911), lauk læknisfræði 1893 og stundaði embættislaus lækningar í Kaupmannahöfn.

⁶⁵¹ Hans Cristian Riis (1863–1913), lauk læknisfræði 1894. Læknir í Danmörku.

⁶⁵² Einar Benediktsson (1864–1940), lauk lögfræði 1892. Sýslumaður og skáld.

⁶⁵³ Gísli Gíslason Brynjúlfsson (1827–1888), kennari við Hafnarháskóla og skáld.

⁶⁵⁴ Guðmundur Magnússon (1861–1924), las læknisfræði. Próffessor við Háskóla Íslands.

⁶⁵⁵ Hannes Þórður Hafstein (1861–1922), lauk lagaprófi. Ráðherra og skáld.

⁶⁵⁶ Hannes Árnason Thorsteinsson (1863–1931), lauk lagaprófi. Bankastjóri.

⁶⁵⁷ Jón Stefánsson (1862–1952), lauk dr. phil. gráðu. Rithöfundur, bjó lengst af í Englandi.

⁶⁵⁸ Jón Þorkelsson (1859–1924), lauk dr. phil. gráðu. Rithöfundur og þjóðskjalavörður.

- Lárus Árnason, innritaður 1885.⁶⁶⁰
 Lárus Bjarnason, innritaður 1885.⁶⁶¹
 Magnús Ásgeirsson, innritaður 1884.⁶⁶²
 Magnús Magnússon, innritaður 1885.⁶⁶³
 Niels Finsen, innritaður 1882.⁶⁶⁴
 Ólafur Davíðsson, innritaður 1882.⁶⁶⁵
 Ólafur Pálsson, innritaður 1885.⁶⁶⁶
 Páll Bjarnason, innritaður 1881.⁶⁶⁷
 Pjetur Hjaltesteð, innritaður 1885.⁶⁶⁸
 Sigurður Briem, innritaður 1883.⁶⁶⁹
 Sigurður Hjörleifsson, innritaður 1883.⁶⁷⁰
 Sigurður Jónasson, innritaður 1884.⁶⁷¹
 Sigurður Thoroddsen, innritaður 1882.⁶⁷²
 Stefán Stefánsson, innritaður 1884.⁶⁷³
 Steingrímur Stefánsson, innritaður 1881.⁶⁷⁴
 Sveinbjörn Sveinbjarnarson, innritaður 1882.⁶⁷⁵
 Valtýr Guðmundsson, innritaður 1883.⁶⁷⁶
 Þorleifur Bjarnarson, innritaður 1884.⁶⁷⁷
 Þorsteinn Erlingsson, innritaður 1883.⁶⁷⁸
 Þórður Jensson, innritaður 1885.⁶⁷⁹

⁶⁵⁹ Klemens Jónsson (1862–1930), lauk lagaprófi. Ráðherra.

⁶⁶⁰ Lárus Matthías Árnason (1862–1909), las læknisfræði en lauk ekki prófi. Lyfsali í Chicago.

⁶⁶¹ Lárus Kristján Ingvaldur Bjarnason (1866–1934), lauk lagaprófi. Prófessor við Háskóla Íslands.

⁶⁶² Magnús Ásgeirsson (1863–1902), lauk læknisfræði. Læknir á ýmsum stöðum á Íslandi.

⁶⁶³ Magnús Þórður Magnússon (1864–1935), las guðfræði. Prestur í Danmörku.

⁶⁶⁴ Niels Rydberg Finsen (1860–1904) færeyskur, lauk læknisfræði og fékk Nóbelsverðlaun í þeirri grein 1903.

⁶⁶⁵ Ólafur Davíðsson (1862–1903), las náttúrufræði en lauk ekki prófi. Kennari og þjóðsagnasafnari.

⁶⁶⁶ Ólafur Ágúst Pálsson (1863–1941), lauk lagaprófi. Skrifstofustjóri í Kaupmannahöfn.

⁶⁶⁷ Páll Bjarnason (1860–), las læknisfræði en lauk ekki prófi. Kennari.

⁶⁶⁸ Georg Pétur Björnsson Hjaltesteð (1865–1937), las lögfræði en lauk ekki prófi. Stjórnarráðsritari.

⁶⁶⁹ Sigurður Eggertson Briem (1860–1952), las verkfræði. Sýslumaður og póstmestari. Bogi Benediktsson, *Sýslumannaefir. Með skýringum og viðaukum eptir Hannes Þorsteinsson III*. Reykjavík: Gutenberg, 1905–08, s. 249–50 og *Briemsætt: Niðjatal Gunnlaugs Guðbrandssonar Briem, sýslumanns á Grund og konu hans Valgerðar Árnadóttur I*. Eggert P. Briem og Þorsteinn Jónsson tóku saman. Reykjavík: Sögusteinn; 1990, s. 320–22.

⁶⁷⁰ Sigurður Jón Hjörleifsson (1862–1936), las læknisfræði. Læknir á ýmsum stöðum og ritstjóri.

⁶⁷¹ Sigurður Jónasson (1863–1887), mun hafa lesið málfræði. Týndist í hafi.

⁶⁷² Sigurður Thoroddsen (1863–1955), las verkfræði. Landsyfirverkfræðingur og yfirkennari.

⁶⁷³ Stefán Jóhann Stefánsson (1863–1921), las náttúrufræði en lauk ekki prófi. Skólameistari.

⁶⁷⁴ Steingrímur Stefánsson (1860–1913), las stærðfræði en lauk ekki prófi. Bókavörður við Library of Congress, Washington.

⁶⁷⁵ Sveinbjörn Gestur Sveinbjörnsson (1861–1924), las málfræði en lauk ekki prófi. Lektor í Árósum.

⁶⁷⁶ Valtýr Guðmundsson (1860–1928), las norræna málfræði. Dósent við Kaupmannahafnarháskóla.

⁶⁷⁷ Þorleifur Jón Hákonarson Bjarnason (1863–1935), las latínu, grísku og dönsku. Yfirkennari.

⁶⁷⁸ Þorsteinn Erlingsson (1858–1914), las lögfræði en lauk ekki prófi. Skáld.

⁶⁷⁹ Þórður Jensson (1863–1937), las málfræði en lauk ekki prófi. Stjórnarráðsritari.

Ellefu þessara manna komu við sögu söfnunar Willards Fiskes og hafa varðveist bréf frá þeim í bréfasafni hans um bækur og bókaútgáfu.

Með félagslegu neti tókst Fiske að auka gildi menningarlegs auðs síns. Safn hans hefði að líkindum ekki orðið jafn heilþekjandi og raun ber vitni án tenglanna. Margir komu að söfnuninni en einungis verður fjallað um helstu aðstoðarmenn hans hér og tekin valin dæmi af öðrum. Meginstoðir Fiskes við öflun íslensku ritanna voru Ólafur Davíðsson og Jón Þorkelsson, báðir námsmenn í Kaupmannahöfn, Sigurður Kristjánsson bóksali í Reykjavík og Friðbjörn Steinsson bóksali á Akureyri. Í Vesturheimi naut Fiske aðstoðar Friðjóns Friðrikssonar, kaupmanns í Glenboro í Manitoba, séra Jóns Bjarnasonar (1845–1914) í Manitoba og Halldórs S. Barðdals (1856–1930), bóksala í Winnipeg. Auk þessara voru fjölmargir sem buðu Fiske bækur til kaups úr eigin bókasafni eða höfðu milligöngu fyrir aðra með einstaka bækur og gáfu góð ráð. Ber þá nafn Björns M. Ólsens hæst. Oft var þá um fágætar bækur að ræða sem þurfti kunnáttu til að meta.

Eðlilega reyndi Fiske að komast í viðskiptasamband við bóksala á Íslandi sem hann hafði hitt í ferðinni. Friðbjörn Steinsson bauð honum fyrirgreiðslu í viðskiptum.⁶⁸⁰ Hann skrifaði Fiske lífleg bréf og sagði frá ýmsu úr bæjarlífinu ásamt því að þakka margfaldlega fyrir blaða- og bókasendingar Fiskes til Lestrarsals Akureyrar. Hann var áhugasamur um skák og færði Fiske fréttir af skákiðkun bæði á Akureyri og í Grímsey og féll það í góðan jarðveg því að Fiske var mjög umhugað um að skáklistin næði að blómstra á Íslandi. Af bréfi til Ólafs og Boga 25. desember 1880 má sjá að Fiske var ákveðinn í að afla tengiliða og koma sér upp samböndum við bóksala en nefnir engan sérstaklega.⁶⁸¹ Fiske og Kristján Ó. Þorgrímsson bóksali kynntust í ferð Fiskes til Íslands og stundaði Fiske nokkur bókakaup hjá Kristjáni næstu ár á eftir. Tveir reikningar og sjö sendibréf eru í bréfasafni Fiskes frá Kristjáni. Fyrsta bréf Kristjáns er dagsett 29. nóvember 1879 og kemur þar fram að þeir hafi átt viðskipti um sumarið áður en Fiske fór af landi brott. Við Kristján átti hann viðskipti þangað til síðla árs 1883 en þá sleit hann viðskiptasambandinu þar sem honum fannst verðlagningin of há „jafnvel fyrir guðina á Olympos“.⁶⁸²

Hér á eftir verður farið nokkrum orðum um megintenglana og hvað varðveitt er af bréfum á milli þeirra og Fiskes.

⁶⁸⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Friðbjörn Steinsson til Fiskes 7. nóvember 1879.

⁶⁸¹ *KBK*. NKS Utilg. 141. Fiske til Boga Th. Melsteðs og Ólafs Davíðssonar 25. desember 1880.

⁶⁸² *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 15. nóvember 1883.

5.4 Sigurður Kristjánsson

Sigurður lærði prentið hjá Einari Þórðarsyni (1818–88), sem var umsvifamikill í prentun í Reykjavík. Árið 1879 réðst hann til Ísafoldarprentsmiðju og vann þar til vors 1886.⁶⁸³ Árið 1885 hóf hann að útvega Fiske rit frá Íslandi og hafði milligöngu um ritakaup frá Kanada.⁶⁸⁴ Þegar á heildina er litið fór mikið efni um hendur Sigurðar til Flórens og Fiske fékk nú meginhluta nýútkomins efnis beint frá Sigurði, sem átti hægt um vik að senda honum ritin, einkum eftir að hann var farinn að reka eigin bóksölu. Nýútgefið efni barst Fiske greiðar en áður eftir að Sigurður gekk til liðs við hann en kaup á eldra efni reyndist Sigurði mikil fyrirhöfn. Viðskiptin við Sigurð gerðu Fiske líka kleift að fylgjast með hvað var að gerast á Íslandi og meðal Íslendinga þar sem Sigurður sendi honum reglulega blöðin. Sigurður varð athafnasamur bókaútgefandi og þekktur fyrir alþýðuúgáfu af öllum *Íslendingasögum*, *Eddunum* báðum, *Sturlungu* og *Fornaldarsögum Norðurlanda*. Þessi rit höfðu verið illfáanleg um langa tíð.⁶⁸⁵ Fyrsta bókin sem hann gaf út voru *Biblúsögur* J. T. A. Tangs í þýðingu Jóhanns Þorsteinssonar árið 1883. Sigurði fannst tími til kominn að fólk gæti eignast bækur á sanngjörnu verði.⁶⁸⁶

Varðveist hafa 57 bréf frá Sigurði til Fiskes í Fiske Icelandic Collection en aðeins eitt bréf Fiskes til Sigurðar sem nú er í Landsbókasafni Íslands, Lbs 3194 4to. Elsta bréfið sem varðveitt er frá Sigurði var ritað 28. nóvember 1885 og er sýnilega ekki fyrsta bréfið sem milli þeirra fór því Sigurður vitnaði til bréfspjalds frá Fiske 27. október það ár. Síðasta bréfið í bréfasafni Fiskes frá Sigurði er dagsett 16. júní 1903. Fyrstu bréfin skrifaði Sigurður á íslensku en breytti síðan yfir í dönsku, enda skildi Fiske hana vel og reyndi sjálfur stöku sinnum að skrifa á því máli. Aftur bar á íslensku í bréfum Sigurðar árin 1900 og 1901 en síðan sneri hann aftur til dönskunnar. Árlega sendi Sigurður Fiske lista yfir það sem kom út á landinu á árinu og bað Fiske að merkja við það sem hann vildi fá. Einnig sendi hann oft lista yfir fágætar og sjaldséðar bækur og yfir ýmsa bæklinga og blöð sem fól voru. Regla var á viðskiptunum og báðir aðilar kusu festu.

Fiske útbjó sjálfur lista yfir efni sem hann vantaði til þess að þeim yrði komið á framfæri við fleiri en sjálfan bóksalann. Sigurður skrifaði 22. mars 1887: „Ég hef endurritað

⁶⁸³ Gils Guðmundsson, „Sigurður Kristjánsson bóksali og bókaútgefandi“. *Þeir settu svip á öldina: íslenskir athafnamenn* I. Ritstj. Gils Guðmundsson. [Reykjavík]: Íðunn, 1987, s. 217–35.

⁶⁸⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 28. nóvember 1885.

⁶⁸⁵ *Bókagerðarmenn: Bókbindarar. Prentarar. Offsetprentarar. Prentmyndasmíðir frá upphafi prentlistar á Íslandi*. Reykjavík: Bókbindarafélag Íslands, Hið íslenska prentarafélag, Grafíska sveinafélagið, 1976, s. 460; Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga*, s. 31 og 267.

⁶⁸⁶ Gils Guðmundsson, „Sigurður Kristjánsson bóksali og bókaútgefandi“, s. 222; Skúli Skúlason, „Sigurður Kristjánsson áttæður“. *Fálkinn* 22. september (1934), s. 4–5.

skrána yfir efnið sem yður vantar og sent á marga staði á landinu. Ég vona að mér heppnist að ná í einhverjar af þessum bókum.”⁶⁸⁷ Vandi var að finna nógu góð eintök og 11. júlí skrifaði Sigurður aftur:

Ég er leiður yfir hve seint gengur að safna þeim bókum sem hinn æruverði bókalisti yðar telur. Margar þeirra hef ég séð og fengið sendar, en því miður eru þær svo gallaðar að það kemur ekki til greina að senda yður þær. – Þar sem bréfaskipti og öll viðskipti eru svo hæg þá tekur það langan tíma að finna úrval hjá eigendum eða söfnurum gamalla bóka þar til hægt er að senda bókina frá þeim þar sem upplýsingar um útlit bókar eða blaðs eru ekki heil í fyrstu.⁶⁸⁸

Fram kemur víða að eigendur bóka hugsuðu ekki vel um þær. Sigurður skrifaði Fiske 18. október og var miður sín yfir hægagangi og slæmu ástandi rita. Hann baðst afsökunar á hve hægt gengi hjá sér að afgreiða íslenskar bækur til Fiskes:

Það er ekki svo auðvelt að safna gömlum íslenskum bókum hér á landi núna þar sem þær hafa svo að segja orðið „eyðileggingunni“ að bráð, svo að maður kemst varla yfir nokkra gamla bók í góðu og traustu ástandi.⁶⁸⁹

Bóksalafélag Íslands var stofnað árið 1889 og var Sigurður einn af stofnendum þess.⁶⁹⁰ Hann var einn af fjórum forleggjurum sem létu til sín taka við að gefa út Bókaskrár Bóksalafélags Íslands sem voru gagnlegar heimildir um íslenska bókaútgáfu.⁶⁹¹

⁶⁸⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 22. mars 1887. „Deres Catalog over manglende Bøger har jeg afskrivit og sendt paa flere Steder ud i Landet. Jeg haaber det maa lykkedes mig faa nogle af disse Bøger.“

⁶⁸⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 11. júlí 1887. „Jeg er saa kjædelig over hvor sagte det gaar at Samle de Bøger Deres ærede Fortegnelse indeholder. Mange af Dem har jeg set og faaet tilsendt til mig, men desværre er disse saa defekte, at der ikke kan være et omtale tilsende de til Dem. – Da Correspondensen og alle Forretnings Sager gaar her i Landet saa langsåmt tager det saa lang Tid at assortere ved Ejerne eller Samlerne af gamle Bøger indtil bogen kan afsendes fra dem da Opgivelserne af Bogens Udsende eller Avisen ikke ære fuldstændige i Førstningen.“

⁶⁸⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 18. október 1887. „Undskyld at jeg saa sjældent tilskriver Dem og hvor sagte det gaar for mig at levere Dem Deres Forbrug af islandske Bøger. Det er ikke saa let en Sag at samle de gamle islandske Bøger heri Landet nuomstunder, da disse saa at sige er aldeles hengravede i „ødeleggelsens“ Afgrund, saa at man næppe kan erholde nogen gammel Bog i godt og solidt Stand.“

⁶⁹⁰ Gils Guðmundsson, „Sigurður Kristjánsson bóksali og bókaútgefandi“, s. 232.

⁶⁹¹ Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga*, s. 31.

5.5 Ólafur Davíðsson

Ólafur lauk stúdentsprófi 1882 og fékk fyrstu einkunn með 94 stigum.⁶⁹² Hann hélt til Kaupmannahafnar til frekara náms og gekk í deild Hins íslenska bókmenntafélags 7. febrúar 1883.⁶⁹³ Hann bjó 15 ár í Kaupmannahöfn, en lauk aðeins heimspekiprófi og var það árið 1883.⁶⁹⁴ Ólafur lagði stund á náttúrufræði og var grasafræðin eftirlætisnámsgrein hans. Í bréfasafni Fiskes eru 43 bréf og 9 bréfsþjöld frá Ólafi, skrifuð frá nóvember 1879 til apríl 1892. Auk þess eru til fjölmargir ódagsettir bókalistar sem hann átti að kaupa eftir rit fyrir Fiske. Aðeins eitt bréf er varðveitt á handritadeild Landsbókasafns frá Fiske til Ólafs, dagsett í Flórens 25. júní án árs.⁶⁹⁵ Það er skrifað með annarri rithönd en Fiskes og spurt um íslenska stafsetningu og skiptingu orða. Einnig er þar varðveitt snoturt jólakort frá Fiske til Ólafs á jólum 1879.⁶⁹⁶

Ólafur var athugull og fljótur að finna rit sem hann taldi Fiske vanhaga um. Hann gekkst upp í því að vinna fyrir safnarann og munaði verulega um greiðslur frá honum. Það varð Ólafi og fleirum nokkurs konar upphefð eða táknrænt auðmagn því Fiske var víða þekktur sem lærður maður. Ólafur hafði yfirleitt þann háttinn á að senda Fiske uppboðsskrár og sá síðarnefndi merkti við það sem hann vildi fá, en oftast einnig það hámarksverð sem hann var tilbúinn til að greiða fyrir hvert rit. Einnig gerðist það að Ólafur bauð í verk sem honum fannst að Fiske ætti að eiga, án þess að hafa til þess umboð frá honum. Hann var einkar fljótur til þegar um sölu á eldra efni var að ræða sem þá jafnframt var oftast fágætt. Ólafur skrifaði Fiske frá Kaupmannhöfn 2. október 1886:

Það er annars ekki gott að útvega gamlar bækur þegar maður er hjer. Það er miklu hægra heima. Ef jeg get verið hjer í Kmh. svo leingi að jeg geti tekið próf þá ferðast jeg eitthvað um Ísland á eptir í náttúrufræðilegu tilliti og þá skal jeg útvega yður allar mögulegar og ómögulegar gamlar íslenskar bækur og fyrir gjafverð eða ekkert meira að segja [...] Já þegar jeg er orðinn náttúrufræðingur og fer að ferðast um Ísland þá skal jeg safna jurtum og dýrum og bókum handa professor Fiske.⁶⁹⁷

⁶⁹² Lbs. 1621a 4to. Einkunnablað undirritað 18. júlí 1882 af Jóni Þorkelssyni rektor.

⁶⁹³ Lbs. 1621a 4to. Bréfasafn Ólafs Davíðssonar. Skírteini frá Bókmenntafélaginu. Einnig samkomubók Hins íslenska bókmenntafélags nr. 2.

⁶⁹⁴ Steindór Steindórsson, „Ólafur Davíðsson“. *Merkir Íslendingar: Nýr flokkur VI*. Jón Guðnason bjó til prentunar. Reykjavík: Bókfellisútgáfan, 1967, s. 131, og Valtýr Stefánsson, *Ólafur Davíðsson*. [S.l.]: [s.n.], [s.a.], s. 3.

⁶⁹⁵ Lbs. 1841 4to B. Samtíningur og personalía Ólafs Davíðssonar. Í bréfasafni Ólafs með handritsnúmeri Lbs. 1621a 4to er ekkert bréf frá Fiske.

⁶⁹⁶ Lbs. 1841 4to A. Fiske til Ólafs Davíðssonar [án dags.] 1879.

⁶⁹⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 2. október 1886.

Ólafur lagði mat á bækur áður en hann keypti þær og skrifaði oft að þær væru „unicum“ eða „næstum unicum“.⁶⁹⁸ Hann þekkti marga og notaði sér persónuleg tengsl. Jón Árnason, þjóðsagnasafnari og landsbókavörður, átti álitlegt bókasafn eftir þeirra tíma mælistiku. Hann tók við bókavarðarstarfi í Stiftsbókasafninu árið 1850 og gegndi því „með litlum launum en mikilli umhyggju og ást á starfinu“, eins og Finnur Sigmundsson orðaði það.⁶⁹⁹ Ólafur var skyldur Jóni og hafði verið heimagangur hjá honum á námsárunum í Reykjavík. Jón var nú orðinn lasburða og vorið 1886 vildi hann selja bækur sínar. Ólafur spurðist fyrir um þær hjá frænda sínum 12. apríl 1886:

Ef þjer ættuð t.d. einhverjar ísl. bækur prent. fyrir 1844 sem ekki eru í Katalóg Fiskes (viðbótarkat. við Brit. Mus) þá væri yður hjerum bil óhætt að senda mjer þær uppá það að hann mundi kaupa þær og gefa eins mikið eða meira fyrir þær en nokkur annar. In casu þyrfti samt verðlisti að fylgja.⁷⁰⁰

Ólafur ítrekaði 20. september að hann hefði heyrt að Jón hefði gamlar bækur á boðstólum: „En kannske að þetta sje þvaður og nær það þá ekki leingra en ekki megið þjer misvirða þenna seinasta articula við mig.“ Hann bætti svo við að Fiske hefði beðið sig að láta sig vita ef hann vissi af gömlum íslenskum bókum til sölu og væri því æskilegt að fá skrá yfir það sem Jón vildi láta af hendi og svo verð. Titlarnir þurfi ekki að vera nákvæmir bara svo bókin þekktist.⁷⁰¹ Ólafur virðist ekki hafa vitað af áformum Jóns að selja bækur sínar fornsala í Þýskalandi á þessum tíma.

Ólafur útskýrði fyrir Fiske 28. október 1886 að Jón hafi sent Rosenthal bóksala í München fjölda af íslenskum bókum útgefnum fyrir 1600 og hafi Rosenthal ætlað að kaupa þær. Ólafur spurði Fiske hvort hann hefði fengið gamlar íslenskar bækur hjá Rosenthal og sagðist mundu senda Fiske lista yfir þær svo hann geti tekið það af þeim sem honum sýndist og spurði hvort Fiske gæti ekki látið einhvern kunningja sinn í München komast eftir því hvort Rosenthal hafi bækurnar enn þá. Síðan bætti Ólafur við:

Mjer þykir líklegt að Rosenthal hafi ætlað að selja einhverjum vissum manni bækurnar, kannske yður, því það eru ekki nema örfáir menn sem sækjast eptir íslenskum bókum. Mjer þykir því ráðlegt að þjer kaupið ekki gamlar ísl. bækur að

⁶⁹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 2. október 1886, 28. október 1886, 18. desember 1886, 2. febrúar 1887.

⁶⁹⁹ *Úr förum Jóns Árnasonar: Sendibréf* I. Finnur Sigmundsson bjó til prentunar. Reykjavík: Hlaðbúð, 1950, s. 6.

⁷⁰⁰ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 12. apríl 1886.

⁷⁰¹ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 20. september 1886.

sinni þó R. bjóði yður þær, því þjer fáíð þær sjálfsagt miklu ódýrari direkte frá J. Árn.⁷⁰²

Ólafur spurði Jón nokkrum sinnum um skrá hans sjálfs eftir að hann var kominn til Kaupmannahafnar og herti á honum að senda sér hana. Ólafur skrifaði Jóni 6. nóvember 1886: „Vænt þætti okkur Fiske um að fá bókaskrána frá yður ef þjer fynduð hana. Jeg tel sjálfsagt að Fiske keypti mikið af bókunum ef til þess kæmi.“⁷⁰³ Ólafur seldi Fiske 84 bækur úr bókasafni Jóns að fengnu leyfi í árslok 1886 og voru margar þeirra fágætar og verðmætar.⁷⁰⁴ Meðal efnis var Hólaprent, Skálholtsprent, Hrappseyjarprent, einnig prentgripir frá Leirárgörðum, Beitistöðum svo og Viðey. Má nefna dýrgrip eins og *Calendarium* s.l. et a., *Musculi bænaþók* frá 1559, *Biblia parva edr vor almennelegur Catechismus*, úr latínu á norrænu af Arngrími Jónssyni, 1590 og *Antidotum, þ.e. Kröptug lækning við örvilnan af N. Hemmingsyni*, 1596. Þessar fjórar voru bundnar saman, eins og algengt var, og áttu að kosta 15 krónur allar saman.⁷⁰⁵ Passíusálmarnir í frumútgáfu eða *Historia Pijnunnar og Daudans Drottins vors Jesu Christi af Hallgrími Péturssyni*, eins og þeir hétu réttilega, en sálmarnir komu fyrst út á Hólum 1666. Einnig fornar íslenskar bækur prentaðar í Kaupmannahöfn eins og *Margarita theologica* þýdd af Gísla Jónssyni biskupi árið 1558.

Þar sem Ólafur vissi vel um góða bókaeign Jóns Árnasonar þótti honum miður þegar hann frétti að Jón hefði ákveðið að selja fágæti til Rosenthals bóksala í München og vildi fá þær aftur til þess að selja Fiske. Jón gekkst inn á það og afturkallaði bækurnar frá Þýskalandi. Ólafur skrifaði Jóni 11. janúar 1887 að Rosenthalsbækurnar væru nú komnar til Kaupmannahafnar og hafi það verið vel farið því Rosenthal sé sagður vera allra mesti refjahundur og hefði líklega aldrei borgað neitt. Ólafur sagðist ekki hafa hugmynd um hvað bækurnar ættu að kosta og vildi bíða svars frá Fiske áður en hann hefði þær á boðstólum. Ólafur skrifaði að sér lítist ekki vel á bækurnar þótt þær séu reyndar flestar vel útlítandi hið ytra en hið innra séu þær lakari, því margar þeirra séu meira eða minna defekt en að Páll Pálsson hafi skrifað víða inn í eyðurnar, það þykir bókamönnum að minnsta kosti í Kaupmannahöfn lítið betra en ekkert.⁷⁰⁶ Ólafur lét verðmeta bækur áður en hann sló fram verði fyrir Fiske og í þetta sinn voru þær lítils virði vegna þess hve illa farnar þær voru. Hann

⁷⁰² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 28. október 1886.

⁷⁰³ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnason's brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 6. nóvember 1886.

⁷⁰⁴ Lbs. 1195 4to. Margvísleg brot: „Skrá yfir bækur, sem Jón Árnason seldi prófessor Willard Fiske 1886 gegnum Ólaf Davíðsson“.

⁷⁰⁵ Til samanburðar var meðalverð dagsverks um heyannir 2,42 krónur árið 1886 samkvæmt Magnús S. Magnússon, *Landaúverð á Íslandi 1817–1962: Þróun og landshlutadreifing á verðlagi búfjár, innlendrar afurða og launa samkvæmt árlegum verðlagsskrám*. Reykjavík: Hagstofa Íslands, 2003, s. 270.

⁷⁰⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 11. janúar 1887.

sagðist hafa verið með bók og bók hjá bestu bókaþingum í bænum og spurt þá hvers virði hún mundi vera:

Resúlatið varð alltaf dárlegt, eins og maðurinn sagði. Þeir sögðu mjer þeir herrar gyðingar að ef gömul bók væri nokkuð defekt, þó ekki vantaði í hana nema hálft blað þá fjelli hún strax um helming í verði. Ef titilblað eða aftasta blað vantaði þá fjelli hún um helmíng af þeim helming en ef hvorttveggja vantaði þá væri hún varla verð áttunda partsins af verði hennar ef hún væri komplett. Og þetta er eðlilegt, því þeir sem safna gömlum bókum safna þeim sjaldnast til að lesa þær, heldur aðeins til að speigla sig í titilblöðum, endahnútum og öðru þessháttar.⁷⁰⁷

Bækur féllu hratt í verði ef í þær vantaði. Ólafur bætti því að Jón hefði verðlagt bækur sínar of lágt. Hann bætti því verulega við upphæðina og sagði: „Jeg hef Fiske einkum í kíkinum, en hann á nokkrar af bókunum og verð jeg þá að reyna til að hafa þær á boðstólum við aðra. Hann vill kosta sendínguna til sín og hingað aptur ef hann vill ekki ganga að verðinu en ekki veit hann enn að bækurnar eru komnar.“⁷⁰⁸ Ólafur skrifaði Fiske 26. janúar 1887:

Það var satt sem R. sagði að þær voru fremur illa útlítandi en þó skammaði hann þær of mikið, því sumar af þeim eru alveg komplettar og það sem skrifað er inn í þær er mjög vel gert. Auk þess er sumt af þeim fjarskalega sjaldgæft t.d. Korvini postilla, Píningar historia Odds Einarssonar og svo sumir grallararnir. Það er víst hvergi til jafnkomplet safn af þeim [...] Jeg er hræddur um að bækurnar verði kannske nokkuð dýrar hjá Jóni Árnasyni, en það er líka gefandi talsvert fyrir þær, því það er eflaust að af mörgum þeirra er ómögulegt að drífa upp exemplör til kaups og yfir höfuð er ómögulegt að fá góð exemplör af íslenskum guðsorðabókum nema þá rjett af hendingu.⁷⁰⁹

Þarna voru ómetanlegar bækur og erfitt að ná slíku fágæti. Ólafur skrifaði neðanmáls að hann hafi ekki látið Jón Þorkelsson vita af Rosenthalsbókunum vegna þess að hann hefði þá endilega viljað kaupa eitthvað af þeim og Fiske hefði þá ef til vill ekki fengið það sem hann

⁷⁰⁷ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 11. janúar 1887.

⁷⁰⁸ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 11. janúar 1887.

⁷⁰⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 26. janúar 1887.

vildi. Svo bætti hann við: „Það væri því kannske rjettast að þjer ljetuð hann aldrei vita að þjer hefðuð feingið þessar bækur.“⁷¹⁰

Af bókum Jóns Árnasonar voru nokkrar eftirsóttar útgáfur og mismunandi prentanir af *Graduale* sem Ólafur hafði milligöngu um að selja Fiske. Í ljós kom að *Graduale* eða *Grallarinn* frá 1607 var þá einungis þekktur í einu öðru safni, *Grallari* frá 1697 var þá hvergi annars staðar þekktur og *Corvinus Postilla* afar fágæt.⁷¹¹ Fiske vantaði góð eintök af *Testamenti* frá 1609 og *Paradísarlykli* 1686, sem Rosenthal hafði fengið til sölu úr safni Jóns en Fiske fannst verðlagningin há.⁷¹² Engu að síður keypti hann þær. Ljóst er að menn voru í fátækt sinni að reyna að koma bókum í verð og skipti þá ekki máli hvort bækurnar flyttust úr landi. Ólafur hvatti Fiske 5. mars 1887 til að kaupa fjóra fyrstu grallarana og *Corvinus postillu*, þótt í vondu ástandi væru, því að varla sé orðið mögulegt að fá gamla guðsorðabók hreina og heila. Íslendingar hafi fyrr meir lesið guðsorðabækur sínar í sundur í orðanna eiginlegu merkingu.⁷¹³ Þegar Jón Þorkelsson frétti af kaupum Fiskes á *Grallaranum* skrifaði hann honum og sagðist öldungis steinhissa og hélt að nú væri Grallarasafn hans hið besta sem nokkurs staðar væri til.⁷¹⁴ Ólafur skrifaði Jóni Árnasyni um áhuga Fiskes á frekari kaupum úr safni Jóns 26. maí 1887:

Ekki skil jeg í öðru en að Fiske muni kaupa það sem hann á ekki af guðfræðisskrúddum þeim sem þjer kunnið að eiga, eða gömlum bókum yfir höfuð. Það er því ráðlegt að þjer sendið mjer skrá yfir þær í sumar. Þjer getið gert hvort sem vill, sett verð það við bækurnar sem þjer viljið selja þær fyrir, eða látið Fiske senda yður verðlista yfir verð það sem hann vill gefa fyrir þær [...] Mjer þykir hálfsgaman að vera milligaungumaður ykkar á millum, því jeg er svoddan bókabjeus að það tekur eingu tali og jeg get þó alltaf sjeð skruddurnar sem þjer sendið mjer. Ekkert gerir til þó bækur, prentaðar í Höfn sjeu líka á listanum því Fiske dregur ekki síður að sjer slíkar bækur en þær, sem prentaðar eru á Íslandi.⁷¹⁵

Nokkrar aðrar fágætar bækur keypti Ólafur fyrir Fiske hjá Jóni Árnasyni fyrir lágt verð.⁷¹⁶ Þann 31. ágúst 1887 skrifaði Ólafur frænda sínum um leið og hann endursendi skrána, eins og um var talað. Hann skýrði frá því að Fiske, sem var staddur í London, hefði séð skrána og

⁷¹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 26. janúar 1887.

⁷¹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 8. febrúar 1887.

⁷¹² Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 28. febrúar 1887.

⁷¹³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 5. mars 1887.

⁷¹⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 8. mars 1887.

⁷¹⁵ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnason's brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 26. maí 1887.

⁷¹⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 27. ágúst 1887.

vildi fá bækurnar sendar til þess að geta metið heilleika þeirra og þá færi verðið eftir því. Sendingarkostnað vildi Fiske greiða og endursenda á sinn kostnað þær bækur sem hann keypti ekki. Síðan sagði Ólafur að það væri enginn efi á því að Fiske gæfi betur fyrir bækurnar en nokkur annar.⁷¹⁷ Ólafur mat sjálfur viðskiptin afar hagstæð fyrir Fiske, því þótt bækurnar væru nokkuð dýrar voru þær oftast vel með farnar og sannarlega mikils virði, að hans mati. Hann sá hag beggja í viðskiptunum.

Fleiri sendingar úr safni Jóns bárust Ólafi til þess að selja Fiske. Í október árið 1887 skrifaði Ólafur Jóni að hann hefði orðið fyrir vonbrigðum með sendinguna samkvæmt listanum þar sem vantað hefði eintök sem þeir hefðu bundist fastmælum um að hann fengi frá Jóni og í sama bréfi sagðist Ólafur hafa lækkað verð á þremur bókum af listanum. Ólafur seldi Fiske úr safni Jóns nokkrar bækur samkvæmt bréfi 12. október 1887. Það voru *Harmonía* 1687 sem átti að kosta 5 krónur en hann seldi á 2 krónur því að þar „vantaði titilblað og 5 arkir aptanvið“, *Margarita theologica* útsett á norrænu, prentuð í Kaupmannahöfn 1558, sem Ólafur taldi afar sjaldgæfa en því miður defekt. Hún fór úr 30 krónum niður í 10 krónur því „[...] það vantaði upphaf og endi og auk þess mikið innaní.“ Ólafur sendi bókina til Flórens samkvæmt lista árssetum 1887.⁷¹⁸ *Spegill eilífs lífs*, útlagður af Guðbrandi og prentaður að Hólum 1608 lækkaði úr 5 krónum í 2 krónur vegna þess að það „vantaði 7 arkir aptanvið.“⁷¹⁹ Ólafur sagði að Fiske mundi kaupa allt sem hann ætti ekki fyrir af guðfræðisskrúddum þeim sem Jón nú ætti. Ólafur skrifaði Jóni um takmarkalausa ástríðu Fiskes fyrir íslenskum bókum. Eins og flestir safnarar vildi hann eignast sem mest af eldra prenti og fágæti en Ólafi, eins og fleirum, þótti kyndugt að hann sóttist eftir öllu efni tengdu Íslandi, einnig smálegu efni og skrifaði Jóni um það 26. maí 1887:

Fiske safnar öllu mögulegu og ómögul. jafnvel markaskrá, grafskriptum og almanökum (en almanökin á hann reyndar flest). Slíkir pjesar þykja hvorki húshæfir nje kyrkjugræfir heima, en annað hljóð kemur í strokkinn þegar bókabjeusar „af faginu“ komast yfir þá.⁷²⁰

Ólafur skildi framan af ekki tilgang Fiskes að verða sér úti um allt prentefni og fannst smáprentið ekki eiga heima í safni hans en markmið safnarans átti eftir að skýrast.

⁷¹⁷ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnason's brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 31. ágúst 1887.

⁷¹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Listi Ólafs Davíðssonar til Fiskes [ó dags. 1887]. Sömu titlarnir komu oft fyrir.

⁷¹⁹ *Spegill eilífs lífs* af Philippo Nicolai, [s. 1.] 1607 samkvæmt lista Ólafs. (Vantar verð hér?) Til samanburðar var meðalverð á lambskinni vorlamba 0,21 krónur þetta ár. Magnús S. Magnússon, *Landauraverð á Íslandi 1817–1962*, s. 255.

⁷²⁰ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnason's brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 26. maí 1887.

Fiske vildi þegar panta þær bækur Jóns sem hann átti ekki áður en neitaði að tiltaka verð því verð gamalla bóka fór eftir ástandi. Fiske vildi fá þær til sín til Flórens og borga sjálfur flutningsgjaldið. Ólafur ráðlagði Jóni að selja Fiske sem mest og skrifaði 31. ágúst 1887:

Það er einginn efi á því að Fiske gefur betur fyrir bækurnar en nokkur annar, sem mjer dettur í hug, en ef það væru einhverjar sjerstakar bækur sem yður væri sárast um, þá væri ekkert annað en þeim fylgdi mínimunsverð frá yðar hendi.⁷²¹

Íslenskar bækur voru ekki alltaf geymdar við góð skilyrði og stundum voru þær óhreinar og slitnar af mikilli notkun. Því var oft erfitt að meta verð bóka að þeim óséðum. Í bréfi til Jóns 12. október 1887 sagðist Ólafur hafa fengið svar frá Fiske um kaup en ekki peningana enn þá. Hann sagðist mundu senda þá með næsta skipi og þá muni hann hafa selt þær bækur, sem Fiske vildi ekki, og sem liggi hjá sér síðan árið áður. „Það er auðvitað að jeg sel þær svo hátt sem jeg get, en ekki er við að búast að bókagýðingar gefi jafnmikið fyrir og Fiske.“⁷²²

Í bókasafni Jóns voru dýrgripir eins og *Summaria Yfer þad Nyia Testamentid* frá 1589 og *Summaria* frá 1591, báðar prentaðar að Núpufelli, einnig *Summaria Yfer þad Gamla Testamentid* sem var prentuð á Hólum 1602 og *Graduale* frá 1594 til 1779, samtals tíu útgáfur. Í síðasta bréfi Ólafs til Jóns 14. janúar 1888 segir í lokin: „Velkomið er að jeg hafi bækur framvegis á boðstólum við Fiske. Hann tekur öllu fegins hendi sem hann á ekki áður.“⁷²³ Ekki kom þó til þess og Jón Árnason lést 4. september 1888.

Fiske skrifaði Birni M. Ólsen 28. febrúar 1888 og hafði þá fengið allar bækurnar sem Jón Árnason hafði sent Rosenthal bóksala í München og keypt allar sem hann átti ekki fyrir. Verðið var hátt á flestum þeirra, sagði Fiske, og hefði Rosenthal sagt að ástand bókanna væri svo lélegt að þær væru illseljanlegar. Engu að síður voru þetta mikilvæg viðskipti fyrir Fiske.

Ólafur var verkhygginn og hagsýnn. Viðleitni hans framan af til að Fiske fengi sem mestar upplýsingar um bækur var eftirtektarverð. Hann vissi af skrá yfir bókaeign í sóknum landsins, sem var í fórum Jóns Árnasonar og gæti komið Fiske að gagni. Ólafur gerði Fiske grein fyrir tilurð fornbókaskrárinnar, eins og hann kallaði hana, 20. september 1886 og útskýrði að um 1860 hefði Jón Árnason fengið Helga Thordersen (1794–1867) biskup til þess að senda öllum próföstum og prestum bréf þess efnis, að þeir skyldu gera skrár yfir allar íslenskar bækur sem komu út fyrir 1781 og til væru á bæjum í sóknum þeirra eða við

⁷²¹ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 31. ágúst 1887.

⁷²² SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 12. október 1887.

⁷²³ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 14. janúar 1888.

kirkjurnar. Skil presta á skráum höfðu verið góðar úr Húnavatns-, Þingeyjar- og Rangárvallasýslu.⁷²⁴ Ólafur bauð Fiske að skrifa eigendum bóka, sem fram komu í skránum, til þess að hafa upplýsingar um bækur sem væru til í sóknum landsins og Fiske átti ekki.⁷²⁵ Í skrá prestanna var margt eigulegra prentgripa allt frá 16. öld og fram á miðja þá 19. og það Ólafur Jón að senda sér skrána.

Jeg heyri líka sagt að til yðar hafi borizt skrá sú, sem biskupinn ljet presta semja yfir gamlar íslenskar bækur fyrir hjer um bil 15 árum. Ef þjer hafið þessa skrá og getið fundið hana þá þætti mjer mjög vænt um að þjer vilduð lána mjer hana yfir svo sem eina póstkipsferð.⁷²⁶

Ólafur skrifaði Fiske um þessa skrá 28. október 1886: „Jeg mun hafa minnst á skrá við yður yfir íslenskar bækur fyrir 1781. Jeg frjetti að Jón Árnason hefði skrá þessa undir höndum og skrifaði honum um hana. Jeg fjeck svar með skipinu sem kom í fyrradag. Jón segist hafa skrána undir höndum og lofar að senda mjer hana fljótlega. Skrá þessi hlýtur að vera hreinasta fjeþúfa fyrir yður og íslenska biblíografiu fyrir höfuð.“⁷²⁷

Ólafur áréttaði þetta í bréfi til Fiskes 18. desember 1886: „Skrá þessi ætti að vera hreinasta fjeþúfa til þess að finna útgáfur og sjá hvaða bækur eru sjaldgæfar [...] Það hjet svo að Jón Árnason ljeði mjer skrána og eins er best að það heiti svo að jeg ljái yður hana.“⁷²⁸

Skráin gagnaðist Fiske til viðmiðunar en ekki eru heimildir fyrir því að hann hafi keypt beint af eigendunum bókanna. Ólafur hafði mörg spjót úti og um tíma hafði hann ráðið tvo menn, einn á Norðurlandi og annan á Suðurlandi, til að safna bókum á Íslandi, og senda sér til Kaupmannahafnar, þar sem hann bjó meginhluta söfnunartímans, til þess að selja síðan Fiske.⁷²⁹ Guðmundur bróðir hans var einnig liðtækur og sendi Ólafi ýmsar bækur og annað

⁷²⁴ CUL. Fiske papers.13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 18. desember 1886.

⁷²⁵ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 20. september 1886; CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 28. október 1886; Örn Hrafnkelsson segir viðmiðunarártal vera 1816; sjá „Gamla bækur og handrit í Dalasýslu laust eftir miðja 19. öld“. *Matthías saga digitalis: Festschrift for Matthew James Driscoll on the occasion of his sixtieth birthday 15. May 2014*. Ed. Silvia Hufnagel et. al. København: University of Copenhagen, 2014, s. 147–161; ÞÍ. Skjalasafn prófesta. Rangárvallaþrófastsdæmi BB/10. Bréfasafn 1857–1867. N-69. Ólafur notaði ártalið 1816 seinna. CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 18. desember 1886.

⁷²⁶ SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnasons brevsamling, askja 5. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 20. september 1886.

⁷²⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 28. október 1886.

⁷²⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 18. desember 1886.

⁷²⁹ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 26. janúar 1887. Hann nafngreindir ekki þessa menn.

prentefni sem hann komst yfir á Íslandi og Fiske vantaði. Ólafur hafði því félagslegt auðmagn eða félagslegt net í kunningjum sínum og ættmönnum við söfnunina.⁷³⁰

5.6 Jón Porkelsson

Jón var nemandi í Lærða skólanum þegar Fiske var á Íslandi árið 1879. Eftir stúdentspróf árið 1882 fór hann til Kaupmannahafnar og tók meistaraþróf í norrænni málfræði 26. júní 1886. Valtýr Guðmundsson (1860–1928), sem var samtímis honum í Kaupmannahöfn, skrifaði Boga Th. Melsteð í nóvember 1885: „Jón er nú að taka próf, og fjekk hann sem aðalritgerð sálmaliterátúrin eptir 1400 til vorra daga.“⁷³¹ Þann 17. júlí 1886 skrifaði Valtýr Boga aftur að nám Jóns hefði nú loks skilað árangri: „Jón er búinn og orðinn kand.“⁷³² Jón varði doktorsritgerð sína *Om Digtingen på Island i det 15. og 16. Aarhundrede* árið 1888. Hún fjallaði um tiltölulega óþlæggðan akur, en fáir höfðu þá sinnt rannsóknum á íslenskum bókmenntum þess tíma. Jón hafði einlægan áhuga á fornu efni og gerði sér far um að eignast bæði gamlar prentaðar bækur og handrit. Böðvar Kvaran (1919–2002) bókasafnari skrifaði í *Auðlegð Íslendinga* að safn Jóns væri hið langstærsta og verðmætasta er nokkur einstakur maður hefði átt hér á landi á þessum tíma, sérstaklega hefði það verið auðugt að afar fágætum, gömlum íslenskum bókum.⁷³³ Hann var því vel fallinn til samstarfs við Fiske til að byggja upp safn íslenskra rita og velja það sem best fékkst svo og að leggja raunsætt mat á kaupverð hverju sinni.

Á Kaupmannahafnarárum sínum sendi Jón Fiske ógrynni íslenskra rita, svo og erlendra sem fjölluðu um Ísland og Íslendinga. Því miður hafa ekki varðveist eldri bréf þeirra í milli en frá árinu 1886 og má glögglega sjá að það eru ekki fyrstu bréfin. Alls hafa varðveist 96 bréf frá Jóni og 31 bréfkort. Síðasta bréfið er frá febrúar 1903. Í handritadeild Landsbókasafns Íslands hafa varðveist 144 bréf og bréfkort frá Fiske til Jóns. Þessi bréfaskipti fjalla nær eingöngu um íslenskar bækur og forna prentgripi, þótt ýmislegt annað, sem Fiske fýsti að eiga, færi um hendur Jóns á leið til Flórens. Á sömu árum og Jón safnaði ritum fyrir Fiske safnaði hann einnig fyrir sjálfan sig eftir því sem efni leyfðu.

Jón skrifaði 6. desember 1889 að hann áttaði sig nú á því að það sé orðinn mesti vandi að útvega Fiske bækur, því að hann eigi orðið næstum allt. Og hann bætti við: „Þér eruð víst

⁷³⁰ Hér er stuðst við kenningar Pierre Bourdieu í ritunum *In Other Words: essays towards a reflexive sociology*. Translated by Matthew Adamson. Stanford: Stanford University Press, 1990, s. 123–39 og *Af praktiske grunde*, s. 22–24; einnig *Nätverk som social resurs: Historiska exempel*. Red. Einar Hreinsson & Tomas Nilson. Lund: Studentlitteratur, 2003, s. 21.

⁷³¹ KBK. NKS Utilg. 141. Valtýr Guðmundsson til Boga Th. Melsteðs 6. nóvember 1885.

⁷³² KBK. NKS Utilg. 141. Valtýr Guðmundsson til Boga Th. Melsteðs 17. júlí 1886.

⁷³³ Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga*, s. 373–76.

búinn að leggja fallega summu í yðar bibliotek frá því fyrsta til nú.⁷³⁴ Stundum réðu tilviljanir hvar og hvenær ritin voru fundin. Jón skrifaði Fiske frá Kaupmannahöfn 13. janúar 1890 og sagðist hafa hitt mann sem ætti „eldgamla“ bók eftir Odd biskup:

Eg bað hann að lofa mér að sjá hana, og fór eg heim til hans. Þetta var þá æfufágæt bók, eins og þér munuð sjá af titli þeim sem liggur hér með á hvítum miða með blýanti. Hún er heil og taldist mér er eg blaðaði í gegnum hana í henni væri 10 zylographeraðar myndir, þó leit eg fljótt á það. Blöðin voru nokkuð trosnuð, en alt virtist mér heilt.⁷³⁵

Það kemur víða fram í bréfunum að Íslendingar voru ekki áfjáðir í að selja bækur til Englendinga þótt þeir greiddu áþekkt verð og vildu þeir frekar að Fiske nyti kaupanna. Lítt var litið til höfuðsafnanna Landsbókasafns og Konunglega bókasafnsins í Kaupmannahöfn. Það var rétt eins og þau gegndu ekki varðveisluskyldu og ritin ættu skilyrðislaust að vera hýst þar. Jón hélt áfram að segja frá samskiptum sínum við eiganda hinnar fágætu bókar:

Eg spurði hann hvort hann vildi selja mér bókina, sagði hann nei. Spurði eg hann samt hvað hann vildi hafa fyrir hana, ef hann skyldi selja hana. Hann sagði að Einglendingar mundu gefa sér fyrir hana 15 pund og bjóst ekki við að eg mundi gefa svo mikið. Eg greip það samt strax og spurði hvort eg feingi hana þá fyrir 15 pund ef eg vildi gefa svo mikið og sagði hann það ef eg gerði það strax. Eg hafði auðvitað ekki þá peninga hjá mér, en sagðist vilja bíða vikutíma (7 daga) til að hugsa mig um, og sagði hann þá að það gæti verið það sama [...] Ekki get eg skilið að maðurinn láti ekki bókina þó hann fái dálítið minna fyrir hana, þó eg viti að vísu að hann sé ekki fjárvani [...] aldrei nokkurn tíma hef eg fyrr séð hana á markaði. Er hún því í rauninni of góð til að lenda í einhverjum interesselausum Englendingi.⁷³⁶

Magnús Einarsson (1855–) úrsmiður og vefari átti umrædda bók, *Passíó*.⁷³⁷ Hann bjó í Kaupmannahöfn og var tekinn inn í Bókmenntafélagið á ársfundi 6. febrúar 1883.⁷³⁸ Hann flutti árið 1894 til Vestdalseyrar við Seyðisfjörð. Bókin er 120 blaðsíður í oktavóbroti. Oddur

⁷³⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 6. desember 1889.

⁷³⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 13. janúar 1890. Miðinn er ekki í bréfasafninu.

⁷³⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 13. janúar 1890.

⁷³⁷ Á titilsíðu stendur: *Passio / Su Heilaga Historia, / Vm Pijnu & Dauda vors / Endurlausnara Jesu / Christi. / So sem hinn H. / Mat- / theus hefur hana sam / an skrifad. / I siö stuttar Predikan / er saman dreigen. Og a Islén / sku wtlögd, af H. Odde Einars /syne Superintendente, Schal / hollts Sticktis. / Þrykt a Holum. / Anno M.DC.XX.*

⁷³⁸ Lbs. Hið íslenska bókmenntafélag. Hafnardeild. Samkomubók (fundarg.) 2. 1875–1911.

Einarsson þýddi texann og skrifaði formála, sem er dagsettur 25. febrúar 1619. Ekki er höfundar getið á titilblaði né úr hvaða tungumáli sé þýtt. Skiptist bókin í sjö predikanir. Hún er prentuð með gotnesku lettri eins og flestar bækur þessa tíma en latínuletrið, sem byrjað var að nota í Hólaprentsmiðju 1616, vann jafnt og þétt á.⁷³⁹ Bókin er vel úr garði gerð hvað varðar skreytingar. Útflúraðir upphafsstafrir, titilsíðan skreytt rósabekkjum, hluti af rósabekk er notaður sem bókahnútur, þar sem rými við kaflalok leyfir, og 11 tréskurðarmyndir prýða bókina. Bókin endar á FINIS og skreyttum bekk. Hlaupandi titlar eru efst á síðum með hverri predikun og griporð á hverri síðu. Prentara er ekki getið en Brandur Jónsson var prentari við Hólaprentsmiðju á þessum tíma. Mat Jón bókina til örfágætis og er því ekki að undra hátt verð á henni.⁷⁴⁰ Fiske sagðist skilja vel hve fágæt hún væri. Honum fannst þó bókin verðlögð nokkuð hátt og skrifaði Jóni 16. janúar 1890:

Hvað viðvíkur Passió Odds biskups (Hólum 1620) þá geri ég mér grein fyrir fágæti bókarinnar. En ég get ekki látið eigandann fá 15 pund fyrir hana. Ég get greitt honum 110 danskar krónur fyrir, sé hún gallalaus. Ef honum finnst upphæðin of lág verð ég að láta Engendinginn njóta hennar – en hann mun ekki finna neinn enskan bóksala sem er reiðubúinn að láta eins mikið og tilboð mitt hljóðar – það er þrisvar sinnum verðið sem ég greiddi fyrir enn fágætari bók, Passio Christi Bugenhagens, sem Oddur Gottskálksson þýddi (Khmn 1558).⁷⁴¹

Jón hélt áfram að miðla málum í trausti þess að *Passió* fengi ekki samastað á Englandi og sá fyrir sér frekari kaup á fágæti frá Magnúsi sem hafði gefið í skyn að í fórum hans væru fleiri eftirsóknarverðar bækur. Fiske hélt áfram að sækja á því bókina vildi hann fyrir alla muni eignast þótt verðið væri hátt. Magnús lét tilleiðast, sló nokkuð af og sagði það vera vegna þess að Jón Þorkelsson hefði fyrrum útvegað sér ættartölu, sem Magnús sóttist eftir, og sem kostaði Jón nokkuð erfiði að finna en ekki viljað taka neitt fyrir hana.⁷⁴² Þarna kom greiði í greiða stað. Magnús skrifaði Jóni 19. janúar 1890 að *Passió* væri erfðafé og hann hefði fram

⁷³⁹ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century*, s. xi.

⁷⁴⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 2. janúar 1890.

⁷⁴¹ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 16. janúar 1890. „As to the Passio of Bp. Oddur (Hól. 1620) I quite understand its rarity. But I can't give the owner £ 15 for it: I am, however willing to give him 110 Danish crowns for it, provided it be perfect. If he finds that sum too little I shall have to let the book go to his Englishman – but he will find no English bookseller who will give him so much as my offer – and that is three times as much as I paid for a still rarer Passio Christi namely Bugenhagen's translated by Oddur Gottskálksson (Khmn 1558)“.

⁷⁴² Lbs. 4205 4to. Magnús Einarsson til Jóns Þorkelssonar 19. janúar 1890.

að þessu ekki viljað láta hana frá sér en nú væri breyting á.⁷⁴³ Í bréfi til Fiskes 20. janúar 1890 sagði Jón að Magnús vilji selja bókina fyrir 110 krónur:

Hann mun hafa haft miklar mætur á bókinni, því nú í bréfinu býður hann mér aðrar, sem hann segir sér sé lítil eptirsjá að þegar hin sé farin. Verðið á þeim setur hann 70 kr. Ef þér nú ekki skylduð eiga þessar bækur, og vilja fá þessar, en þykja þær nokkuð hátt settar, vil eg ráða yður til að rita honum sjálfum directe (Mr. Urmager M. Einarsson, Klerkegade 17), því að eptir að hann að sínu áliti hefir gert mér þessa miklu tilslökun í verði á „Passio“, get eg ekki feingið af mér að fara að færa niður fyrir honum því, ef eg þekki manninn rétt, er hann vís til að segja að bezt sé að eg hafa það þá fyrir ekki neitt, og það vil eg ekki. Þér gætuð sagt honum að eg hefði getið um, að hann hefði boðið mér þessar bækur, en að eg léti yður sitja fyrir tilboðinu [...] Það, sem eg get skal eg leggja gott til að hann láti yður fá það, sem hann getur.⁷⁴⁴

Gengið var frá sölunni. *Passio* var síðan send í ábyrgðarpósti 20. janúar 1890 og í pakkanum var einnig umtalsverður fjöldi grafskrifta.⁷⁴⁵ Jón langaði sjálfan í bókina og sagði í sama bréfi til Fiskes að erfitt sé fyrir sig að keppa um bækur við hann og kvað *Passio* vera allt of dýra fyrir sig.⁷⁴⁶ Magnús skrifaði Fiske 28. janúar 1890: „Eg skal játa að eg hef stundum fengið bækur fyrir lítið eða jafnvel fyrir ekkert, en afturámóti hefir það opt kostað mig ótrúlega mikið að fá menn til að ferðast um heilar sveitir á hvern bæ til þess að spyrja um og grafast eptir bókum.“⁷⁴⁷

Fiske bað nú Jón um lista yfir bækur Magnúsar. Magnús sendi svo Jóni bréf 29. janúar 1890 og nýjan lista yfir bækurnar. Hann var þó ákveðinn í að láta ekki bækur frá sér nema á viðunandi verði. Hann sagði: „Samkvæmt loforði sendi eg yður nú lista yfir nokkuð af bókum sem eg á. Sumt af þeim vil eg alls ekki selja eða sem sje því eg held þeim í afarháu verði, en aptur á móti er eg til með að selja nokkrar sem síst eru fágætar, þó eigi fyrir neitt gjafverð, enda munuð þjer ekki giska á það, eptir því sem þjer þekkið til mín.“⁷⁴⁸

Magnús átti fleira eigulegt fornprent. Hinar bækurnar sem hann vildi láta frá sér og sagðist ekki vera „[...] eins fastur á, eptir að eg er búinn að láta þessa“, voru:

⁷⁴³ *Lbs.* 4205 4to. Magnús Einarsson til Jóns Þorkelssonar 19. janúar 1890.

⁷⁴⁴ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 20. janúar 1890.

⁷⁴⁵ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. janúar 1890.

⁷⁴⁶ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 20. janúar 1890.

⁷⁴⁷ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Magnús Einarsson til Fiskes 28. janúar 1890. Magnús bjó í Norður-Múlasýslu áður en hann flutti til Danmerkur og hafði sambönd þangað.

⁷⁴⁸ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Magnús Einarsson til Jóns Þorkelssonar 29. janúar 1890.

Viaticum Það er veganeste Guds Barna Edur Þess Haaverduga Altaressens Sacramentes Innsetningar, góð og komplet, prentuð á Hólum 1706.

Eitt Gylline Reikelsis Altare Vuppa Hvørt Drottens Andleger Kiennemenn Daglega aa Kvølld og Morgna Kunna ad Fornfæra Þeirra Morgun og Kvølld Bænum til eins sæts og þægelegs Ilms fyrer Drottne, Hólum 1706.

Hallgrímskver eða Andleger Psalmar og Kvæde: Og nu i Eitt eru samañtekner, til Gudrækelegrar Brwkunar og Froodleiks, þeim er nema vilia, eins og titillinn hljóðar og er eftir Hallgrím Pétursson, prentað í Kaupmannahöfn 1770. Vildi hann fá 70 krónur fyrir þær samtals.⁷⁴⁹

Jón Þorkelsson hafði ekki milligöngu um þessi viðskipti því Fiske og Magnús tóku upp bein bréfaskeipti fyrri hluta árs 1890. Magnús hélt áfram að skrifa Fiske um bækur sínar, sem honum var samt mjög þvert um geð að selja, og sendi seinna Fiske lista yfir 20 fágætar bækur, flestar 18. aldar útgáfur en einnig ein frá 17. öld og sjö bækur frá 19. öld. Fiske sótti fast á og bauð í þær. Magnús var mjög tvístígandi en gaf smátt og smátt eftir. Fiske vildi meðal annars kaupa smáprent eins og *Markaskrár* fyrir Gullbringusýslu, Eyjafjarðarsýslu og Ísafjarðarsýslu, gefnar út á árunum 1876–78⁷⁵⁰ en einnig *Það andlega tvípartaða Bænareikelse* frá Hólum 1731 og *Davíðssaltara* prentaðan á Hólum 1662. Í bréfi 9. febrúar 1890 sagði Magnús:

Stutt Ágrip Um Islendskan Garnspuna [Kh.1754] er sjerlega fágæt bók, sama er um Relation um Kötlugjá, Kh. 1726. Því það mun lítt mögulegt að fá hana nokkursstaðar. Hvoruga þessa bók vil eg láta og set því svo hátt verð á þær að ekki sje líklegt að neinn vilji kaupa þær, nefnilega 75 kr. hvora. Það skyldu helst vera Englendingar sem einskis svífast með að kaupa það, sem þeir vilja eiga. Þótt eg hafi nú um nokkurn tíma fengist við að safna og ná í fágætar bækur, þá megið þjer ekki ætla að eg sje neinn vísinda maður, því það er eg ekki [...] Hjereptir mun eg því að mestu leyti hætta við að reyna að ná í gamlar og fágætar bækur, því eg á mjög áhættu að eg tapi á því að kosta menn til þess að ferðast til og frá um Island og grafast eptir þeim.⁷⁵¹

⁷⁴⁹ Lbs. 4205 4to. Magnús Einarsson til Jóns Þorkelssonar 19. janúar 1890.

⁷⁵⁰ Farið var að gefa út prentaðar markaskrár 1855 skv. Landsbókasafni.

⁷⁵¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Magnús Einarsson til Fiskes 9. febrúar 1890.

Fiske keypti bækur Magnúsar og voru þær sendar 19. febrúar 1890.⁷⁵² Það eru mörg önnur dæmi um það í bréfasafninu að Fiske gaf sig ekki og það kom fyrir að hann hækkaði jafnvel kaupverðið til þess að missa ekki af góðum prentgripum.

5.7 Fornbókasalar og bókauppboð

Fiske skipti einkum við Lynges og Skandinavisk Antikvariat í Kaupmannahöfn. „Því miður eru dönsku fornbókasölurnar langt frá því að vera eftirbreytnisverðar. Í sannleika sagt eru fáar sem bjóða sérþekkingu, og eru þær Lynges, Madsens og Skandinaviska bóksalan við Gothersgade“, skrifaði Jón Þorkelsson 8. desember 1890 og bætti við: „Við Madsen vil eg lítið eiga. Hann hefir reynst mér illa. Hefur dagprísa og er óvandaður að ýmsu.“⁷⁵³ Mörg dæmi eru um það í skjalasafni Lynges í Ríkisskjalasafni Dana að fornsalan hefði íslenskar eða Íslandstengdar bækur til sölu eða gæti útvegað þær annars staðar frá að minnsta kosti frá árinu 1872. Góðkunningi Fiskes, Gustaf E. Klemming (1823–93), yfirbókavörður Konunglega bókasafnsins í Stokkhólmi, bað Lynges 19. september 1888 þannig um að bjóða í 39 númer á uppboði á bókum Gísla Brynjúlfssonar og senda sér.⁷⁵⁴ Nauðsynlegt var að stunda bókauppboðin til að ná sjaldgæfu efni. Fiske ætlaðist til að tenglar hans í Kaupmannahöfn færu á uppboð í von um að ná fágætum bókum. Jón og Ólafur fóru báðir á bókauppboð í Höfn til þess að kaupa eintök sem Fiske vanhagaði um og báru talsvert úr býtum. Fiske kvaðst hafa fengið marga eftirsóknarverða prentgripi úr safni Gísla Brynjúlfssonar á uppboði á bókum hans.⁷⁵⁵ Fornsalar í Kaupmannahöfn birtu daglega eða annan hvern dag lista í dagblöðum yfir það sem á boðstólum var í verslunum þeirra á síðustu áratugum 19. aldar. Yfirleitt voru þessar auglýsingar stuttar og innihéldu eingöngu titla ásamt verði. Stöku sinnum voru athugasemdir eins og „sm. indb.“ sem stóð fyrir „smukt indbundet“. Fiske keypti allmikið beint af fornsölum. Lynges og Søn gátu afgreitt margt af því sem hann vanhagði um, íslenskt og erlent, skákbækur, guðfræðirit og veraldleg rit en mest samtímaútgáfur eða 19. aldar bækur og má nefna bækur Hjaltalíns, Repps, Nyerups og Munchs.⁷⁵⁶

Ólafur Davíðsson skrifaði Fiske 5. mars 1887 og hafði áhyggjur af bókum sem hann keypti á uppboði og hann var í þann mund að senda af stað til Flórens:

⁷⁵² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Magnús Einarsson til Fiskes 19. febrúar 1890.

⁷⁵³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 8. desember 1890; SA. 04681. G. Madsens Boghandel. Erhvervsarkivet. Við skoðun á Hovedbog 1884–1916 er ekkert sem bendir til þess að Fiske eða Jón Þorkelsson hafi átt viðskipti við bókaverslunina.

⁷⁵⁴ SA. 05918. Lynges, Hermann Henrik Julius (1846–1897) . Korrespondance m. m. Klemming til Lynges 19. september 1888.

⁷⁵⁵ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 4. desember 1888.

⁷⁵⁶ KBK. NKS 5024 4to. Til dæmis bréf Fiskes til H. H. J. Lynges og Søn 10. júní [án árs], 27. október [án árs], 23. apríl 1886 og 18. desember 1892.

Nokkuð voru bækurnar dýrar en þó ekki svo mjög, þegar gætt er að því hve ákaflega þær eru sjaldgæfar. Það er að minnsta kosti þriðjungur af bókunum sem er alveg víst að ekki er til nema í hæðsta lagi 5 exemplörum (4 fyrstu grallararnir, Huggunarbæklingur, Bugenhagen, Corvinus o. fl.) og að því er standi snertir þá er valla mögulegt að fá gamla guðsorðabók á Íslandi hreina og heila.⁷⁵⁷

Hlutverk Ólafs var að vakta hvað rit voru í umferð. Hann skýrði Fiske frá uppboðunum en dró sumt undan því hann stóð sig ekki vel og Fiske missti af ritum sem hann vildi að væri boðið í fyrir sig. Ólafur skrifaði um ferðir sínar á uppboð og sést að hann var allsjálfstæður í vinnubrögðum, sótti efni sem Fiske vantaði ekki og undirbauð önnur og fékk ekki. Það kom fyrir að hann hunsaði uppboðin, eins og hann skrifaði 5. mars 1887: „Á Collíns aktsjóninni voru allar bækur svo dýrar að það eru ekki dæmi til slíks [...] Svo að jeg segi eins og er þá er það ef til vill mjer að kenna að þjer feinguð ekki Schulesen: J. Jörgensen. Þjer höfðuð sett hann á 18 kr. 50 aura, en jeg asnaðist til að setja hann á 8 kr. því mjer datt ekki í hug að hann færi meira.“⁷⁵⁸ Var skaði að undirboðinu. Þorsteinn skáld Erlingsson (1858–1914) varð vitni að deyfð Ólafs og skrifaði Jóni Þorkelssyni: „Ólafur Dav. kom til mín í gær og var fremur daufur í dálkinn. Hann spurði hvursu þú bærist af eftir uppboðið, og jeg kvað þig víst mundu finna til ófara Fiskes þó þú grjetir ekki.“⁷⁵⁹ Fiske missti á þessu uppboði af mörgu álitlegu efni. Konunglega bókasafnið í Höfn og háskólabókasafnið í Kristjáníu keyptu margt af því sem Fiske vantaði og enn fleira keypti Skandinavisk Antikvariat. Hins vegar keypti Ólafur efni sem Fiske hafði ekki beðið um eins og 27 ritgerðir um Ísland í *Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger*.⁷⁶⁰ Jón Þorkelsson skrifaði Fiske að vissulega hefði hann verið óheppinn á Collíns uppboðinu, fyrst og fremst vegna þess að Ólafur var sjálfur ekki við heldur hefði látið „[...] bóksalagargan bjóða, sem þá stundum sveikst um það.“⁷⁶¹ Ólafur missti líka af kaupum vegna þess að hann var of seinn eða bauð of lágt.⁷⁶² Nokkru seinna náði Jón Þorkelsson þessum bókum á lægra verði og sendi Fiske. Ólafur skrifaði: „Þjer voruð þessvegna eiginlega heppnir að fá þær ekki á Collínsaktsjóninni, því þar

⁷⁵⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 5. mars 1887.

⁷⁵⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 5. mars 1887.

⁷⁵⁹ Lbs. 4195 4to. Þorsteinn Erlingsson til Jóns Þorkelssonar 30. mars 1887.

⁷⁶⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 6. apríl 1887.

⁷⁶¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 27. apríl 1887.

⁷⁶² Ólafur leyfði sér að bjóða 10,50 krónum lægra verð en Fiske hafði hugsað sér. Það jafngilti tæplega meðalverði á fimm kílógramma kýrskinni sem var var metið á 11,45 krónur þetta ár. Samkvæmt Magnús S. Magnússon, *Landauraverð á Íslandi 1817–1962*, s. 240.

fóru þær yfir 40 krónur.⁷⁶³ Menn þurftu að halda vöku sinni til að gera góð kaup á uppboðunum. Ólafur skrifaði 12. maí 1887:

Jeg ljet bjóða í einar þrjár bækur sem jeg var hjerumbil viss um að þjer áttuð ekki. Þar á meðal var Magnús Stephensen: Om de til Menneskeføde i Island brugelige Tangarter, sem er mjög sjaldgæf bók. Þessar bækur skal jeg senda þegar póstskip kemur ef þjer fáíð þær.

Jeg get glatt yður með því að jeg er hjer um bil viss með að ná í Torfæus: Grønlandia og það fyrir minna verð en hún fór fyrir á Collinsaktsjóninni.⁷⁶⁴

Ólafur lét Fiske vita af uppboði sem halda átti 20. maí 1887 og taldi upp bækur sem hann mat fýsilegar. Þær voru þrettán að tölu og flestar eftir erlenda höfunda en snertu þó Ísland eða Íslendinga að einhverju leyti. Hann vildi fá leyfi Fiskes til að bjóða í þær fyrir hans hönd. Ekki voru Jón og Ólafur hættir að hugsa um mistökin á Collinsuppboðinu því nokkru síðar bárust Fiske boð frá Jóni um að hann og Ólafur gætu útvegað honum til kaups Torfæi *Gronlandia* 1706 og *Jörgen Jörgenssens Usurpation i Island af Schulesen*. Átti *Gronlandia* að kosta 17,50 og *Usurpationin* 7,75 krónur.⁷⁶⁵ Fiske mátti fá bækurnar til skoðunar og höfðu þeir búið svo um hnútana að ef honum ekki líkaði eintökin væri honum frjálst að skila þeim. Jón hafði áhyggjur af verðinu því sjálfur hafði hann keypt sér *Jørgensen* fyrir þremur árum á 2,50 krónur.⁷⁶⁶ Fiske keypti bækurnar og yfirborgaði þær með 30 krónum.⁷⁶⁷

Jón Þorkelsson skrifaði Fiske að hann og bókavörðurinn frá Oxford, Guðbrandur Vigfússon (1827–89), góður vinur og frændi, hefðu gengið til fornsala til að leita íslenskra bóka, en alls staðar hafi viðkvæðið verið „[...] að professorinn frá Florens sem var hér í fyrra hafi uppkeypt alt saman.“⁷⁶⁸ Fiske var í bréfasambandi við Skandinavisk Antikvariat og fékk þaðan keypt rit án milligöngu söfnunarmanna sinna í Kaupmannahöfn og var fljótur til þegar ísenskar bækur voru boðnar upp.⁷⁶⁹ Hann keypti allmikið beint af fornsölum. Því miður er ekki hægt að sjá hvaða bækur hann keypti hverju sinni en pakkar voru sendir til hans með bókum sem merktar voru ákveðnum númerum.⁷⁷⁰

⁷⁶³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 6. maí 1887.

⁷⁶⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 12. maí 1887.

⁷⁶⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 25. maí 1887.

⁷⁶⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 25. maí 1887.

⁷⁶⁷ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 1. júní [1887].

⁷⁶⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 27. júlí 1887.

⁷⁶⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Reikningar Skandinavisk Antiquariat til Fiskes 14. maí 1890.

⁷⁷⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Í skjalasafni Fiskes eru margir listar frá fornsölum með ummerkjum um kaup.

Jón var jafnan með hugann við aðföng fyrir Fiske og fór reglulega á fornsölur. Hann skrifaði 20. júlí 1888: „Eg kom í gær inn í Skandinavisk Antikvariat og sá eg þar þá bókalista allmikinn frá yður yfir bækur, sem þér vilduð fá og þar voru til. Skrifari yðar, Sordi, trú eg, ef eg man rétt, hafði skrifað með bréf á alveg „korrekt“ dönsku og þótti okkur það vel gert og skildum varla í því, nema þér hefðuð lesið honum það fyrir.“⁷⁷¹ Áhugi Jóns og eigin söfnun hefur ýtt undir að hann var tíður gestur á fornsölum og uppboðum. Hann skrifaði 14. maí 1889 að 20. maí yrði bókauppboð, sem hann taldi áhugavert fyrir Fiske, og lét senda honum uppboðsskrána. Í lok bréfsins skrifaði Jón: „Það hefir sagt mér rektor Jón Þorkelsson, að þar hafi hann séð mest eptir bók af landi burt þegar Jón Árnason seldi Rosenthal Corvinspostillu frá 1546, því hún er ekki til á Landsbókasafni, nema mjög defekt.“⁷⁷² Þér hafið þó ekki náð í hana?“⁷⁷³ Fiske var í góðu sambandi við Rosenthal fornboðasala í München, eins og mörg bréf sýna, svo það var hægt um vik að nálgast bækur hjá honum.

Ólafur Davíðsson stóð illa í skilum eftir 1890 og árið 1892 sleit Fiske viðskiptasambandi við hann. Samkvæmt bréfum Fiskes, Jóns og séra Eggerts Ó. Briems voru fjármál Ólafs í megnustu óreiðu.⁷⁷⁴ Verður því ekki fjallað um hlutdeild Ólafs í 6. kafla um aðföng eftir mitt ár 1890 þar sem þau voru afar lítil.

5.8 Björn Magnússon Ólsen

Björn var ekki dæmigerður samverkamaður Fiskes við öflun á íslenskum ritakosti heldur frekar ráðgjafi og vinur. Milli þeirra ríkti skilningur og vinátta á jafningjagrundvelli. Björn var nokkuð yngri en Fiske, fæddur 1850. Björn sendi honum margar bóka- og blaðagjafir. Margt af því efni taldist til fágætis. Björn lauk námi í Lærða skólanum 1869 með „laudabilis“. Vegna veikinda hóf hann ekki framhaldsnám að svo búnu en var fyrst skráður í Kaupmannahafnarháskóla 2. október 1872. Björn sótti um að fá að fara í den „filologiske-historiske embedsexamen“ í bréfi dagsettu á Regensen, þar sem hann bjó, 14. maí 1877.⁷⁷⁵ Á Hafnarárunum var Björn virkur í Hinu íslenzka bókmentafélagi og var kjörinn skoðunarmaður reikninga félagsins 11. febrúar 1875.⁷⁷⁶ Á sama fundi var Fiske kosinn „að einu hljóði“, eins og segir í fundargerð, til heiðursfélaga í félaginu. Var þá liðið hálft ár frá bókagjöfunum frá

⁷⁷¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 20. júlí 1888.

⁷⁷² Landsbókasafn á eitt lélegt eintak af Corvinspostillu. Árið 1997 var gert við hana fyrir styrk frá Þjóðhátíðarsjóði en hún var mjög illa farin.

⁷⁷³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 14. maí 1889.

⁷⁷⁴ Má nefna ÞÍ. BB/5-56. Fiske til Tryggva Gunnarssonar 10. maí 1892; CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 28. apríl 1891, 2. mars 1892 og 3. júlí 1892; Eggert Ó. Briem til Fiskes 1. október 1891 og Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 6. ágúst 1890.

⁷⁷⁵ SA. 265. Statens Arkiver. Københavns Universitet, Det humanistiske fakultet. Eksamenskomité for filologiske-historisk skoleembedseksamen 1849–1887. Petita.

⁷⁷⁶ Lbs. Hið íslenska bókmenntafélag. Hafnardeild. Samkomubók (fundarg.) 2. 1875–1911.

Bandaríkjamönnum, sem hann stóð fyrir (sjá hér á s. 90). Í doktorsritgerð sinni, *Runerne i den oldislandske Literatur* frá 1883, færði Björn rök fyrir því að forn rit Íslendinga allt fram um miðja 12. öld hefðu verið rituð með rúnum.⁷⁷⁷ Hann sendi Fiske ritgerð sína sama ár.⁷⁷⁸ Björn fræddi Fiske um erindi sem hann hélt og sendi honum þau skrif sín sem hann fékk útgefin.⁷⁷⁹

Í bréfasafni Fiskes eru 81 bréf og 11 bréfspjöld frá Birni, mörg löng og innihaldsrík. Björn ávarpaði hann að jafnaði með „Elskulegi vinur!“ og kvaddi með „yðar einlægur vinur“. Fiske var formlegri og ávarpaði Björn oftast með „My dear Ólsen“ og kveðjan gat verið mismunandi, til dæmis „always yours“, „always faithfully yours“ eða „ever yours“. Þeir hófu bréfaskipti þegar haustið 1879 og er fyrsta varðveitta bréf frá Birni skrifað 26. nóvember. Þar þakkar hann Fiske bókasendingar til Lærða skólans og endar bréfið á „[...] jeg þakka yður í einu orði fyrir allt sem þjer hafið gjört og munið gjöra fyrir mína kæru ættjörð og óska, að yður megi lengi endast heilsa, líf og kraptar til þess.“⁷⁸⁰ Björn leit á gjafir sínar til Fiskes sem þakklætisvott fyrir örlæti og trygglyndi hans við skólann. Auk bóka og blaða sendi Fiske eftirgerðir eftir málverkum þekktra ítalskra málara og gifsmyndir til þess að skólapiltar hefðu heimsmenninguna fyrir augum innan veggja skólans. Fiske var annt um að skólapiltar fengju efni við hæfi og til fróðleiks því að honum fannst einangrun Íslendinga átakanleg.

Elsta varðveitta bréf Fiskes til Björns er skrifað 4. janúar 1880, þar sem hann harmaði lát Jóns Sigurðssonar og fór fögrum orðum um lífsstarf hans. Enn fremur sagðist Fiske hugsa til skólapilta og vonaði að þeir yxu og þroskuðust til gagnlegra þegna hins göfuga og dáða lands.⁷⁸¹ Bréfin frá Birni segja mikið frá þjóðlífinu, um það sem var að gerast í Reykjavík og hvernig málum var háttað í Lærða skólanum, þar sem hann kenndi árin 1879–1895 og síðan rektor til 1904. Björn trúði Fiske fyrir erfiðleikum þeim sem hann átti í varðandi skólapilta og hvernig þær deilur hröktu hann frá skólanum árið 1904.⁷⁸² Hann varð prófessor í íslensku við Háskóla Íslands 1911 og fyrsti rektor hans en lét af störfum 1918 vegna veikinda.⁷⁸³

Björn þakkaði fyrir gjafir til Lærða skólans í næstum hverju einasta bréfi og má sjá að Fiske hefur sent félaginu gjafir þétt og sýndi þannig velvilja sinn í verki. Í skjalasafni hans eru þakkir frá Sigurði Sigurðarsyni, gjaldkera lestrarfélagsins, þar sem hann þakkar fyrir 50 króna

⁷⁷⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 24. mars 1883.

⁷⁷⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 24. september 1883.

⁷⁷⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 8. júlí 1881, 15. september 1882, 8. júní 1885, 26. nóvember 1886, 30. nóvember 1888, 1. desember 1892, 19. október 1893, 22. september 1895, 1. september 1897, 16. júlí 1898 og 1. júlí 1900.

⁷⁸⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 26. nóvember 1879.

⁷⁸¹ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 4. janúar 1880.

⁷⁸² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 17. mars 1904, 25. apríl 1904 og 14. júní 1904. Björn fékk lausn frá embætti 1. október 1904.

⁷⁸³ Sigurður Nordal, „Björn Magnússon Ólsen: minningaræða, flutt í Háskóla Íslands 17. júní 1951“. (ath.) *Skírnir* 125 (1951), s. 5.

heiðursgjöf herra prófessorsins til Íþöku.⁷⁸⁴ Í bréfasafni Björns í Landsbókasafni Íslands eru 42 bréf frá Fiske, auk afrits af bréfi hans til bandaríska auðmannsins Andrews Carnegies (1835–1919) og 10 bréfkort. Björn skrifaði oftast á bréfin frá Fiske hvenær hann svaraði þeim.⁷⁸⁵

Mörg dæmi voru um að Fiske fengi sendar bókagjafir frá Íslandi. Hvort tveggja var að höfundar vildu koma verkum sínum á framfæri og sýna Fiske velvild í verki. Fáir voru þó jafn meðvitaðir um hvað gagnaðist Fiske fyrir safn sitt og Björn M. Ólsen sem ósínkur keypti handa honum rit og sendi jafnvel úr bókasafni sínu. Ekki er að sjá af bréfunum að greiðslur hafi nokkru sinni verið inntar af hendi til Björns. Að beiðni Fiskes auglýsti Björn í *Ísafold* eftir prentefni.⁷⁸⁶ Það bar nokkurn árangur og oft gat Björn sent fágætisbækur auk margvíslegs annars efnis.

Björn skrifaði Fiske 1. febrúar 1886: „Líka sendi jeg yður sjaldgæfa gamla bók, Catechismus, Hólum 1610. Því miður er hún ekki alveg complet, en jeg ímynda mjer samt, að yður muni þykja gaman að eiga hana. Hún er ekki til á British Museum, að minnsta kosti finn jeg hana ekki í katalógnum.“⁷⁸⁷ Fiske þakkaði Birni kærlega fyrir hina merku bók í bréfi frá Villa Forini 22. apríl 1886. Síðar sama ár leitaði Fiske til Björns og vildi að hann segði sér hvort nokkurt bókasafn eða safnari ætti bækur prentaðar að Breiðabólstað, vildi fá upplýsingar um elsta íslenska almanakið eða *Calendarium*, hvar það væri gefið út og hvort til væri heilt eintak og prentunartíma verks sem hefði ákveðinn undirtitil. Björn, sem fylgdist með sjaldséðum ritum og hafði gott vit á fágæti, skrifaði honum 26. nóvember 1886 að hann ætti einmitt rifrildi af þessari bók sem væri mjög sjaldgæf, „Calendarium Gregorianum Edur SA NJE STILL, Uppa hvorn Gregorius, 13de Pave i Rom, þann Anno 1582, fyrer Hialp og Liðveitslu Aloysii Lili Stiorumeistara. Hvar med og fylgia Islendsk Misseraskipte, epter því sem þau hafa vered brukud a tveimur næst fyrerfarande 100 Aara Ölldum. Prentað a Hoolum, Af Marteine Arnoddssyne, Anno 1707“. Hann sagðist hafa skrifað titilinn orðrétt upp því hann væri ekki í skrá British Museum. Reyndar væri sitt exemplar „defekt“. Síðan kom löng útlistun á eintakinu en slíkar lýsingar voru Fiske kærkomnar:

Á fyrstu blaðs. er titilblaðið, sem að ofan er skrifað. Á sama blaðinu, þegar því er snúið við (c: á bls. 2, ef blaðsíðan, sem titilblaðið er á er talin bls. 1) byrjar formáli höfundarins Jóns Árnasonar, síðar byskups (1722-1743), undirskrifaður af honum

⁷⁸⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Sigurðarson til Fiskes 25. maí 1881.

⁷⁸⁵ Carnegie var bandarískur iðnjöfur sem var þekktur fyrir að gefa stórfé til bókasafna, skóla og háskóla.

⁷⁸⁶ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 23. nóvember 1885 og 9. júlí [án árs].

⁷⁸⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 1. febrúar 1886.

þannig: „Hollte þann 4. Julij Anno 1706 Jon Arnason“ Formáli þessi nær yfir 4 ópagineraðar blaðsíður. Þá er kalendarium á 24 blaðsíðum, einnig ópagineruðum. Því næst er: „Stutt Utskijring yfer þetta Calendarium“ á 19 blaðsíðum, sem eru pagineraðar 1.-19. Bókin hefir verið lengri, en meira á jeg ekki af henni prentað, en framhaldið er skrifað aptan við á 15 blöðum (=30 blaðsíðum), en af þeim eru 2 hinar síðustu blaðsíður auðar [...] Kverið er í slæmu standi, óhreint og myglað. Ef þjer ekki eigið þetta Calendarium, er mjer ánægja, ef þjer viljið þiggja það af mjer, Jón Þorkelsson segir, að það muni mjög óvída vera til.⁷⁸⁸

Björn mat eintakið svo sjaldgæft og dýrmætt að horft yrði fram hjá göllunum og fannst rifrildið vel komið hjá Fiske. Þann 8. febrúar 1887 fór *Calendarium* í póst til Fiskes og Björn skrifaði: „Jeg sendi yður hið gamla Calendarium, og verð að biðja yður afsaka, í hve slæmu standi það er. Aptari parturinn er skrifaður, og læt jeg hann fylgja með.“⁷⁸⁹

Oft reyndu menn það að sendingar skiluðu sér ekki á áfangastað. Björn saknaði staðfestingar Fiskes á því að póstsending hefði borist og skrifaði svo á ódagsettu bréfspjaldi en póststimpluðu 21. mars 1887: „Hafið þér fengið Calendarræfilinn, sem jeg sendi?“ Björn lét ekki staðar numið við eigið bókasafn og útveganir. Hann gekkst fyrir því að aðrir í Reykjavík gæfu Fiske eitt og annað úr fórum sínum og minnti stöðugt á safnarann í Flórens. Hann sagði Fiske frá því í bréfi að dr. Jónas Jónassen (1840–1910) landlæknir hefði sýnt sér kvæði á latínu til Steingríms biskups sem var ort þegar hann var vígður og sagði hann smáprentið mjög sjaldfengið og sá til þess að Jónassen sendi kvæðið.⁷⁹⁰

5.9 Bókalistar og uppskriftir

Samantektir um bækur úr ýmsum áttum komu Fiske til hjálpar. Árið 1877 hóf Christian V. Bruun (1831–1906), yfirbókavörður í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn útgáfu á *Bibliotheca Danica*, sem er kerfisbundin og flokkuð skrá yfir allar bækur prentaðar í Danmörku og á Íslandi fyrir árið 1830 sem voru hýstar í dönskum söfnum. Var litið á hana sem nokkurs konar þjóðbókaskrá.⁷⁹¹ Þetta varð Fiske mikilvægt hjálpartæki við öflun

⁷⁸⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 26. nóvember 1886.

⁷⁸⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 8. febrúar 1887.

⁷⁹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 28. nóvember 1889.

⁷⁹¹ Palle Birkelund, „Forord“. *Bibliotheca Danica: Systematisk Fortegnelse over den danske Litteratur fra 1842–1830 efter Samlingerne i Det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliotek i Odense*. Ved Chr. V. Bruun I. Supplement ved Lauritz Nielsen. Genudgivet med tillæg og henvisninger af det Kongelige Bibliotek. København: Rosenkilde og Bagger, 1961, s. [ii–iii].

íslenskra rita þó að titlar væru styttnir og lýsingar bókanna engar. Þegar leið fram á níunda áratuginn var Fiske orðið ljóst hvar í safninu vantaði inn í bóka- og blaðakostinn.

Rit hans skyldu vera sem heillegust. Afritanir voru nauðsynlegar þegar blaðsíður vantaði og Fiske bað tengla sína oft um að skrifa upp fyrir sig stakar síður eða hluta af síðum þegar um óheil eintök var að ræða. Erfitt var að komast yfir elstu bækurnar. Fiske lét til dæmis leita lengi að *Summaríunum* svokölluðu, sem voru þá þegar orðnar mjög fágætar, og þurfti hann að fá send mörg eintök þar til hann varð ánægður. Hlutur Sigurðar Kristjánssonar var hér drjúgur því hann var í návígi við bókaeigendur víða um land (sjá hér á s. 135-36 og 159). Sigurður, sem hafði leitað af sér allan grun um að heilleg eintök fengjust, skrifaði: „Það er leiðinlegt, að titilblaðið vantar af Summariu, en jeg held það sje ómögulegt að fá það komplet, en samt skal jeg reyna, og ef eigi finnst, þá láta afskrifa titilblaðið eptir sömu bók á Landsbókasafninu.“⁷⁹² Og síðan skrifaði hann 18. október sama haust og brá fyrir sig dönsku:

Hvað viðvíkur „Summarie“ ætla ég að láta vita af því að ég hef skrifað vini úti á landi um hvort ekki sé hægt að fá alveg heilt eintak af henni í nágrenni hans, ég bíð eftir svari hans með næsta pósti. En það getur verið alveg óhugsanlegt að ná allvel heilu eintaki af „Summariu“ þannig að ekkert vanti uppá.⁷⁹³

Sigurður leitaði víða en varð að setta sig við að heilt eintak var ófáanlegt. Honum tókst að útvega báðar *Summaríurnar* og kostuðu þær samtals 30 krónur⁷⁹⁴ og þurfti að láta afrita titilblaðið, svo sem hann skrifaði 27. nóvember 1886:

Mér er ánægja að senda yður hérmeð Biblíuna sem prentuð var í Viðey og sem ég hef nýlega verið svo heppinn af fá gott eintak af og tiltölulega mjög ódýrt. Einnig sendi ég „Summaríu“ og ég hef, eins og þér sjáið, látið góðan skrifara afrita titilblaðið og varla er hægt að greina að það sé handskrifað. Ég vona að þér séuð ánægður með þetta eintak. Það er nú miklu betra en það sem til er á bókasöfnum.⁷⁹⁵

⁷⁹² CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 24. september 1886.

⁷⁹³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 18. október 1886. „Angaaende „Summaria“ skal jeg meddele, at jeg har tilskrevet en Ven ud paa Landet om der i Nærheden ikke var muligt at faa et aldeles Complet Expl. af samme, jeg venter at faa hans Svar med næste Post. Men det maa være aldeles umuligt at anskaffe fuldstændigt Expl. af „Summaria“ saa at intet mangler.“

⁷⁹⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. „Skrá yfir nokkrar gamlar bækur, er jeg hefi nýlega fengið lista yfir frá Sigurði Kristjánssyni“, stendur í höfði á skránni [án dags.].

⁷⁹⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 27. nóvember 1886. „Jeg har den glæde at tilsende Dem hermed Bibelen trykt i Viðey, som jeg nylig har været saa heldig at faa et godt Expl. af og forholdsvis meget billigt. Ogsaa sender jeg Dem „Summaria“ og har jeg, som De vil see, ladet en god Skriver afskrive Titilbladet, og kan man næppe mærke at det er skrevet. Jeg haaber at De er lykkelig med det Expl. Det er nu meget bedre en de har paa Bibliothekerne.“

Skrifarar lögðu metnað sinn í vandaða skrift og að skrifa upp nákvæmlega eftir forskriftinni og oft var varla sjáanlegt hvort titilblaðið var handskrifað eða prentað. Var Björn einkar liðtækur við uppskriftir eða hann útvegaði nákvæma menn til verksins en vissulega komu fleiri að því. Fiske skrifaði Birni 4. desember 1888 og spurði hvort Björn héldi að of mikið verk væri fyrir Helga Melsteð að afrita fyrir sig titilsíðuna að *Passíusálmunum* frá 1727 og að segja sér hvað fylgdi milli titilsíðunnar og textans. Í eintakið hans vantaði inngang og allt sem kom á undan fyrstu númeruðu blaðsíðunni, en var svo heilt eftir það.⁷⁹⁶

Fiske vildi gera gangskör að því að ná elsta efninu sem jafnframt var örðugast viðureignar. Um 1888 sendi hann út lista til margra bókasafna og einstaklinga sem áhuga höfðu á íslensku prentefni til þess að athuga hvort tilteknar bækur frá 16. öld væru faltar. Á listanum voru 49 útgáfur frá árunum 1540–1600, allar nema sjö prentaðar utan Íslands.⁷⁹⁷ Sumar bókanna eru nú glataðar og mjög fá eintök til af sumum þeim titlum sem komu út á þessu árabili. Þetta voru að mestu guðsorðabækur. Fiske skrifaði lista yfir það efni sem hann enn vanhagaði um og sendi umboðsmönnum sínum sem sendu þá til baka með merkingu við það sem var á markaði ásamt verði hvers einstaks rits. Langflestir listar yfir rit til sölu, sem hafa varðveist í skjalasafni hans, eru frá 1886–90.

Bókalistar gengu títt milli Fiskes og aðstoðarmanna hans. Oft voru þeir langir en sjaldan er bókunum lýst ítarlega. Oftast eru bara fyrsta eða fyrstu orð í titli, útgáfustaður og útgáfuár. Einnig var að jafnaði tilgreint verð. Listarnir eru sjaldnast dagsettir og hafa ef til vill orðið til á nokkrum tíma og legið hjá tenglunum þar til ritin fundust. Flestir listar, sem varðveist hafa, voru sendir milli Fiskes og Jóns Þorkelssonar. Jón sendi marga lista yfir bækur sem faltar voru með titlum og með nokkurri umsögn og verði til þess að Fiske gæti merkt við og léti síðan vita hvers hann óskaði. Listarnir eru ódagsettir. Oft voru listarnir hver um sig yfir marga tugi titla. Jón hnýtti neðan við einn slíkan:

Eg get ekki vitað hvort þér eigið þessar bækur eða ekki, en ef þér viljið getið þér feingið það sem yður vantar af þeim fyrir ofangreint verð, því eg veit þær eru geymdar í yðar höndum, annars hafði eg ætlað að sjá svo um að þær 3 fyrstu glötuðust ekki úr því að eg hafði handsamað þær, og ekki munu aðrir greiðlega fá þær, ef þér þurfið þeirra ekki með.⁷⁹⁸

⁷⁹⁶ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 4. desember 1888.

⁷⁹⁷ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Sixteenth Century*. (Islandica IX), s. xi–xii.

⁷⁹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ódagsettur listi frá Jóni Þorkelssyni varðveittur í skjalasafni Fiskes.

Jón setti stundum yfirskrift á lista sem hann sendi Fiske til að velja eftir, eins og „Ýms lausablöð“ eða „Kvæði“ og voru þeir yfir tækifæriskvæði eins og brúðkaups- eða afmælskvæði. Einnig ber mikið á kvæðum sem ort voru við einstaka viðburði. Jón fór nærri um það sem vantaði í safn Fiskes en þegar skrár hans fóru að koma út skýrðist það enn frekar og Jón hafði þær til hliðsjónar. Í bréfhaus skrifaði hann setningar sem þessar: „Þessar bækur get ég útvegað yður til neðangreinds verðs. Eptir Bibl. Not. vantar yður þær“, eða „Þessar bækur sýnist mér yður vanta, sem eg hef“, eða „Af öðrum bókum prentuðum á Íslandi fyrir 1844 á eg ef til vill nokkuð smávegis, en eg hef ekki enn yfirlit yfir það. Varla mun það þó vera mart né dýrmætt.“ Einnig páraði Jón gjarnan á þessa leið: „Listinn biðst sendr aptr viðstrykaður.“ Oftast voru listar Jóns flokkaðir eftir efni. Það kom þó fyrir að listarnir tækju einungis yfir einn eða fáa titla, til dæmis fimmtán útgáfur af *Grallaranum* og var merkt við á listum hvaða söfn eða einstaklingar ættu útgáfurnar. Má nefna skammstafanir eins og Kgl. bibl. fyrir Konunglega bókasafnið, Lbs. fyrir Landsbókasafn Íslands, Lat. fyrir Latínuskóli, Jsig fyrir safn Jóns Sigurðssonar og svo mætti lengi telja.⁷⁹⁹

Bókalistar komu að góðu gagni þegar þurfti að fylla í eyður. Tenglarnir áttu það sammerkt að leggja sig fram og vinna verulega vel í því að kaupa í vantanir safnsins. Í bréfi 24. nóvember 1889 skrifar Sigurður Kristjánsson, að hann hafi fyrir löngu sent vini sínum sem verslar með gamlar bækur, afrit af lista Fiskes yfir vantanir á bókum til þess að hægt sé að leita sem víðast á landinu um leið og hann afsakar hve lengi hann sjálfur sé að útvega umbeðin rit. Í Reykjavík sé nánast útilokað að finna gamla bók og þess vegna verði maður að leita úti á landi þótt óneitanlega hafi það sína ókosti því hætta sé á að maður fái send skemmd eintök, bæði sem vanti í og svo séu þau oft mygluð. Seljendur geri oft ekki mikinn greinarmun á heilum og óheilum eintökum.⁸⁰⁰ Sigurður hnykkir á því að hann hafi oft orðið undrandi á því hvernig skilningsleysið orsaki eyðileggingu gamalla og góðra hluta.⁸⁰¹

Árið 1889 sendi Fiske Jóni bréfspjald og bað um afskrift af *Iðrunarspegli* eftir Ólaf Gíslason, sem kom út að Hólum árið 1775. Hann vantaði titilblað og fyrstu síður af texta. Einnig vildi hann vita hver hefði þýtt fjórtánda sálm bókarinnar úr dönsku.⁸⁰² Jón var alltaf boðinn og búinn að skrifa upp og bæta það sem hann hafði sent til Fiskes og hafði skilning á því að textar þyrftu að vera án vankanta. Hann skrifaði um bókina í löngu bréfi og sendi góðar

⁷⁹⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Bréf og listi Jóns Þorkelssonar til Fiskes 17. október 1886.

⁸⁰⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 24. nóvember 1889.

⁸⁰¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 27. nóvember 1889.

⁸⁰² Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 7. desember 1889. Titill er: *Einn Lijtill IDRUNAR Spegill, Edur Tveñar Sið Andlegar Saungvijsur: Um eins Syndara Yfirboot og Umvendan* / I Fyrstu samanteknar af Sira Sigvarde Lyche Sooknar-Preste i Siaa-Lande , Eñ nu ur Dønsku aa Isslendsku wtlagdar. Upphafsmáður að sálmasafninu var: Sighvardt Lyche. Þýðandinn var Ólafur Gíslason.

upplýsingar um ýmis atriði þeirra bóka sem hann sendi. Hann áréttaði 6. júní 1900 að best væri að skrifa upp fyrsta og síðasta blað, en spurningu Jóns um viðbætur hafði Fiske ekki svarað: „Af Iðrunarspegli Savonarolæ 1598 [sic] fenguð þér titilblað afskrifað hjá mér í haust. Vilduð þér ekki fá fyrsta og síðasta blað imiterað? Þá verður yðar expl. heilt af þessari fágætu bók.“⁸⁰³ Þannig eignaðist Fiske gallað en uppgert eintak af þessari sjaldséðu bók.

Tenglarnir unnu ákveðið og yfirsýn Fiskes á kost sinn varð skýrari. Eins og að ofan er greint lagði Fiske alltaf mikla áherslu á að eignast góð eintök og skilaði hiklaust aftur því sem hann taldi of lélegt fyrir safn sitt og vildi fá önnur og betri í staðinn. Þetta þýddi aukna vinnu fyrir tengla hans og skýrir af hverju hann fékk sömu titla senda oft. Skil urðu þegar Fiske fékk arf sinn greiddan, eftir það skeytti hann ekki um aukna vinnu og enn meiri útgjöld við útvegun rita.

⁸⁰³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 6. júní 1900.

6 Aukið fé og enn meiri umsvif frá miðju ári 1890 til 1904

Þó ætti eg að vinna úr einu því,
sem undan flóði eg dró,
jég þyrfti aðra æfi til,
og yrði þó ei nóg [...]⁸⁰⁴

Í þessum kafla verður rakið hvernig Fiske vann markvisst að því að eignast besta safn íslenskra prentaðra rita sem völ var á. Greint verður frá því hvernig hann breytti áherslum sínum eftir að hann fékk arfinn greiddan og dómur féll honum í hag í Hæstarétti Bandaríkjanna 19. maí 1890. Eftir það lagði Fiske upp úr því að ná öllu því saman sem hingað til hafði skort til að gera safnið heildstætt og herti á tenglum sínum við að ná ritum, smáum og stórum. Hann hætti að taka hús á leigu en fjárfesti í stórri eign í grennd við Flórens þar sem hann bjó sér heimili. Hann réð sér aðstoðarmenn til vinnu við söfnin og leigði húsnæði í Kaupmannahöfn fyrir íslenska safnið sitt meðan á átakinu stóð. Fiske keypti nú dýrari rit en fyrr og þaulsöfnun varð nú enn greinilegri en áður.

6.1 Erfðamálið árin 1881–90

Ástarsaga Jenniear og Willards Fiskes og „Stóra erfðamálið“, eins og það var kallað í Íþöku, er eitthvert stórbrotnasta mál í sögu Cornell-háskóla. John McGraw, faðir Jenniear, hafði auðgast á timbursölu. Hún var einkaerfingi hans en hann hafði búið svo um hnútana að létist hún án þess að hafa gert erfðaskrá og ætti ekki afkomendur ættu Joseph bróðir hans og börn hans að erfa hana að fullu.⁸⁰⁵ Fyrir hjónavígsluna í Berlín afsalaði Fiske sér skriflega öllum rétti til eigna konu sinnar samkvæmt prússneskum lögum. Hann neitaði meira að segja að líta á erfðaskrá hennar.⁸⁰⁶ Jennie vildi strax eftir brúðkaupið ógilda þessa undirskrift en hann lét sig ekki.⁸⁰⁷ Eftir jarðarför hennar 3. október 1881 spurði Douglass Boardman Fiske um erfðaskrá konu hans. Fiske taldi víst að Boardman hefði hana enda var hann réttarvörslumaður

⁸⁰⁴ Jón Þorkelsson, „Forspjallsorð“. *Vísnaðver Fornólfs*. Reykjavík: Ársæll Árnason, 1923, s. 10. Mörg kvæði í *Vísnaðverinu* eru um forna tíma. Sjá Kristín Bragadóttir, „Skalden och redaktören Jón Þorkelsson“. *Scripta Islandica* 45 (1994), s. 7.

⁸⁰⁵ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 227.

⁸⁰⁶ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 226. Allur þessi kafla byggir að mestu á kaflanum „The Great Will Case“ í riti Bishops. Erfðamálinu eru gerð nokkuð ítarlegri skil í Kristín Bragadóttir, *Willard Fiske*, s. 138–46.

⁸⁰⁷ Ronald John Williams, *Jennie McGraw Fiske*, s. 57.

erfðaskrárinnar. Svo reyndist þó ekki. Eftir mikla leit fannst hún í leynivasa á slitinni handtösku Jenniear sem kastað hafði verið á ruslahaugana ásamt öðru sem átti að farga. Erfðaskráin var staðfest án andmæla. Samkvæmt henni átti eiginmaður hennar að fá 300.000 dollara, Joseph McGraw og börn hans 550.000 og Cornell-háskóli 200.000 fyrir bókasafn, en 50.000 skyldu fara til þess að bæta við háskólabýgginguna McGraw Hall og 40.000 fyrir sjúkrahús háskólans. Af landareignum Jenniear átti skólinn að fá að minnsta kosti hluta sem metinn var til milljón dollara. Glæsihús hennar „Mansion“ skyldi renna til háskólans, þar sem það var hluti af landareigninni. Jennie hafði keypt fjölda listaverka í Evrópu til að prýða húsið og fannst Andrew White húsið með listaverkunum kjörið sem listasafn háskólans. Ástvinir og góðgerðafélög fengu sinn hlut.⁸⁰⁸ En óvissa virtist leika á rétti háskólans til arfsins og því var haldið leyndu fyrir Fiske.

Henry Sage og Douglass Boardman, talsmenn skólans og fornvinnir Johns McGraw, stóðu í heiftarlegum deilum við Fiske. Þeir voru staðráðnir í að gæta hagsmuna háskólans til hins ýtrasta og vildu koma í veg fyrir að Fiske fengi nokkuð af eignum Jenniear á grundvelli ákvarðana föður hennar. Fiske var meinaður aðgangur að „Mansion“ og þegar hann bað um að fá persónulega muni eins og giftingarhring konu sinnar var honum sagt að þá yrði hann að kaupa á opinberu uppboði.⁸⁰⁹

Hinn 12. maí 1882 hafði löggjafarþing New York ríkis samþykkt endurskoðaða skipulagsskrá fyrir Cornell-háskóla. Í fimmta kafla, þar sem heimildir skólans til að taka við eignum einstaklinga höfðu áður verið takmarkaðar við þrjár milljónir dollara að hámarki, voru nú engar takmarkanir. Fiske virtist ekki hafa verið nægilega tortrygginn á svikin til að taka eftir þessari breytingu.⁸¹⁰ Honum var gert að koma til lokauppgjörs reikningsskilanna á þeim tíma sem andstæðingarnir vissu að hann var í Evrópu sumarið 1882. Honum var gert eins erfitt og mögulegt var að fylgja máli sínu eftir. Honum var borið á brýn að hafa eingöngu kvænst Jennie vegna auðs hennar og kallaður öllum illum nöfnum.⁸¹¹ Að lokum fannst Fiske andstæðingarnir hafa gengið of langt og niðurlægt sig. Hann sagði upp stöðu sinni við háskólann 20. júní 1883.

Rétt áður en Fiske yfirgaf Íþöku sumarið 1883 hafði David B. Hill, lögfræðingur í nágrennabænum Elmira, samband við hann og sýndi honum fram á að háskólanum væri óheimilt að taka við eignum konu hans samkvæmt eldri stofnskrá og að endurskoðun þeirrar skrár hefði verið ætlað að ryðja þessari hindrun úr vegi eftir á. Samkvæmt lögum fylkisins

⁸⁰⁸ Ronald John Williams, *Jennie McGraw Fiske*, s. 68.

⁸⁰⁹ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 227; Skrifað var um „The wedding-ring story“ í *New York Herald*, 19. september 1904.

⁸¹⁰ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 228.

⁸¹¹ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 229–230.

væri einstaklingi auk þess óheimilt að ráðstafa meira en helmingi eigna sinna til góðgerðamála ef maki lifði. Hann greindi Fiske einnig frá því að Boardman hefði meðvitað en með rangindum vanrækt að upplýsa Fiske um rétt hans og að þeir trúnaðarmenn háskólans, sem þekktu til málsins, hefðu markvisst haldið þessari vitneskju frá honum. Boardman hafi reist múr óheilinda og svika umhverfis Fiske.⁸¹²

Í júlí 1883 undirritaði Fiske skjal sem ónýtti erfðaskrána og það sama gerðu frændsystkini Jenniear, en þau stóðu saman gegn háskólanum. Jafnframt réð McGraw frændfólkið sér eigin lögfræðing og gerðu þau kröfu um að erfðaskránni yrði breytt. Dagblöð um alla Norður-Ameríku fjölluðu um málið. Fiske var ataður auri og fúkyrðum. White, rektor skólans, hélt þó tryggð við hann og gerði sér grein fyrir því að viðbrögð Fiskes mótuðust að hluta af ómerkilegri framkomu stjórnarmanna háskólans í hans garð.⁸¹³

Erfðamálið varð æ flóknara. Skera þurfti meðal annars úr um það hvort Gjafasjóður Cornell-háskóla heyrði undir stjórn skólans og væri því háður ákvæðum tiltekinna laga eða hvort hann væri persónuleg gjöf frá Ezra Cornell, sem hvorki stjórn New York ríkis né Bandaríkjastjórn hefðu með að gera. Deilt var um hvort New York ríki hefði takmarkað alríkislög eða breytt þeim með því að fá Cornell tilteknar lendum undir skólann. Þann 25. maí 1886, eftir næstum þriggja ára deilur, kvað gerðardómari upp þann úrskurð að erfðaskrá Jenniear væri gild og að Cornell-háskóli skyldi taka við arfinum.⁸¹⁴ Þann 20. ágúst 1887 áfrýjuðu lögfræðingar Fiskes málinu til hæstaréttar í New York ríki, sem úrskurðaði að Cornell-háskóli hefði farið út fyrir þær heimildir sem hann hefði samkvæmt stofnskrá sinni, því þegar Jennie lést voru takmarkanir í stofnskránni um hámarksupphæðir sem skólinn mátti þiggja. Skólinn gæti því ekki tekið við arfi eftir hana. Stjórn háskólans svaraði með því að fara með málið fyrir áfrýjunardómstól New York-fylkis, sem var æðri hæstarétti ríkisins, og 27. nóvember 1887 dæmdi hann Fiske og McGraw fjölskyldunni í hag.⁸¹⁵ Háskólinn áfrýjaði þá til Hæstaréttar Bandaríkjanna, sem 19. maí 1890 felldi sinn dóm með ósigri háskólamanna og sigri Fiskes og frændfólks Jenniear. Fiske fékk hálfa milljón dollara í sinn hlut eftir að hann hafði greitt málskostnað. McGraw frændsystkinin fengu eina milljón. Fiske fékk því 40% arfsins.⁸¹⁶ Að þessu loknu gerði hann þá breytingu á eigin erfðaskrá 11. júní 1890 að kveðið var á um aukna upphæð til Íslands en fyrri gerð hafði fastsett.

Þegar fréttin barst til Kaupmannahafnar stóð ekki á árnaðaróskum frá samstarfsmanni hans, Jóni Þorkelssyni, sem skrifaði honum stutta orðsendingu á bréfspjaldi 9. ágúst: „Eg hef

⁸¹² Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 228.

⁸¹³ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 229.

⁸¹⁴ Morris Bishop, *A History of Cornell*, s. 231.

⁸¹⁵ KBK. NKS Tilg. 141. Halldór Hermannsson til Boga Th. Melsteð 16. desember 1906.

⁸¹⁶ Skv. Boga Th. Melsteð voru það 2 milljónir dollara alls sem reiknast á núvirði 50 milljónir. Reiknast það 5. janúar 2016 vera jafnvirði 6,6 milljörðum íslenskra króna. Thomas McGraw eignaðist „Mansion“, en 1896 keypti Chi Psi Fraternity húsið fyrir starfsemi sína.

með miklum fögnuði nýlega feingið fréttina um að þér hafið unnið málið og samgleðst eg yður af hjarta.“⁸¹⁷

6.2 Uppboð á bókum Konráðs Gíslasonar árið 1891

Eftir að Fiske fékk arf sinn horfði hann ekki eins í kaupverð þeirra rita sem hann vantaði og hátt verð var framvegis ekki fyrirstaða. Nú var safnað af enn meiri krafti, auglýst í blöðum og rit sótt í sveitir Íslands. Jafnt og þétt voru íslensk rit prentuð í Danmörku. Bæði var um að ræða bækur en einnig blöð og smáprent. Auk þess barst mikið efni frá Íslandi til borgarinnar sem Íslendingar vildu koma í verð. Fiske fékk iðulega upplýsingar um ýmis rit sem menn höfðu spurnir af. Jón Þorkelsson skrifaði honum 6. júní 1890 til fróðleiks um fágæti í safni Konráðs Gíslasonar (1808–91), prófessors í Kaupmannahöfn, meðal annars um bókina *Catonis Disticha* sem Fiske átti ekki:

Af því þekkist, hvorki hér né annarsstaðar, complet exemplar. Eins og ekki mun þurfa að segja yður er það expl. sem Árni Magnússon átti def. in fine, og veit því einginn með vissu hvað laung bókin hefir verið. Hvenær þessi bók er prentuð veit, mér vitanlega, einginn með vissu framar en ráða er af orðum Espólins, að það sé 1624 [...] En eptir 1620 hlýtur bókin að vera prentuð, því að ekki er hennar getið í Lofdikt Björns Sturlusonar um Guðbrand bp.⁸¹⁸

Þegar Konráð féll frá 4. janúar 1891 lét Jón Þorkelsson Fiske vita að Konráð hefði ætlað að ánafna Árnasafni í Kaupmannahöfn bókakost sinn, sem var um 800 einstök númer. Í bókasafni Konráðs voru margir dýrgripir og uppsett verð samkvæmt því. Jón skrifaði 9. apríl 1891: „Bókasafn Konráðs Gíslasonar verður boðið upp hér þann 13. Maí. Eg sendi yður ekki skrá yfir það af því að Skand. Ant. mun þegar vera búið að því.“⁸¹⁹ Jón skrifaði aftur 20. apríl og var þá ljóst að fleiri ætluðu að notfæra sér færni hans við að bjóða í og kaupa góð rit á uppboðinu: „Þegar eg fór að gá að þykir mér líklegt að eg komi til að cillicera við yður á uppboði Konráðs-bókanna, því eg á fyrir Landsbókasafnið í Reykjavík að bjóða bæði í Nr. 670 og Nr. 676, svo að hvorugur fær það líklega fyrir lítið.“⁸²⁰ Þetta voru ritin *Vinarspegill*,

⁸¹⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 9. ágúst 1890.

⁸¹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 6. júní [1890].

⁸¹⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 9. apríl 1891.

⁸²⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 20. apríl 1891.

Hólum 1618 og *Catonis Disticha* eða *Hugsvinnsmál*, Hólum 1620.⁸²¹ *Disticha* var notuð sem kennslubók og engin bók var oftár endurprentuð. Hún var gífurlega eftirsótt.⁸²²

Samkvæmt ódagsettu bréfkorti hafði Fiske ákveðið að bjóða í þessi númer og skrifaði: „Ég hef sent sæmilega hátt tilboð fyrir númer 670 og 676 í bækur K.G. Mér er illa við að svipta Landsbókasafnið þeim en það gæti mögulega verið einhver annar sem mun bjóða hærri en annað hvort okkar. Ef ég fæ bækurnar mun ég bæta Íslandi og Landsbókasafni það á annan hátt einhvern tíma.“⁸²³ Það gat komið fyrir að fleiri hygðust bjóða í sama efni. Venjan var að Fiske bað Jón eða einhvern sér kunnugan að bjóða í bækur á uppboðum en nú fékk hann uppboðsaðilann Skandinavisk Antiquariat til að bjóða í bækur Konráðs. Mikið var í húfi og hann var ákveðinn í að láta þær ekki ganga sér úr greipum. Einhvers misskilnings hefur gætt milli hans og Jóns. Jón skrifaði 28. apríl og sá fyrir sér að Landsbókasafnið eignaðist ómetanleg rit:

Hefi í þessu feingið bréfkort yðar. Ekki gátuð þér betur mælt en þér gerið um Nr. 670 og 676 í K.G.'s katal. Er ekki Skand. Antikvar. yðar umboðsmaður? Það væri því líklega réttast af mér, ef eg sé þá bjóða fyrir yður, að bjóða ekki í bækurnar þar sem þér ætlið að láta Landsbókasafnið sitja fyrir kaupinu.“⁸²⁴

Enn skrifaði Jón 30. maí: „Eg hefi ritað Landsbókasafninu um yðar göfuglynda tilboð að láta það fá Vinarspegil og Cato af K. Gíslas. bókum.“⁸²⁵ Fiske skrifaði Jóni ævinlega á ensku og lítur út fyrir að tungumálaerfiðleikar hafi átt þátt í alvarlegri rangtúlkun. Fiske skrifaði 3. júní sama ár og hafði áttað sig á því að misskilningur var í uppsiglingu þar sem hann notaði orðalagið „make up to“ og „make over“ sem Jón tók sennilega fyrir „hand over“.

Ég er hræddur um að misskilningur hafi orðið varðandi tvær sjaldgjæfar bækur frá sölu á K.G. (Vinarspeigill og Catonis Disticha). Vinsamlegast lítið á bréfkort mitt aftur. Ég sagði ef yður fyndist viðeigandi að bjóða ekki á móti mér – eða öllu heldur ef ég fæ bækurnar – mundi ég gera það upp við Landsbókasafn. Þér hafið ranglega skilið þetta orðalag sem láta af hendi. Ég átti við að ég myndi bæta Landsbókasafni á einhvern annan hátt tapið. Ég veit ekki hve hátt Landsbókasafn var reiðubúið að bjóða,

⁸²¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 30. maí 1891.

⁸²² Halldór Hermannsson, *The Holar Cato*. (Islandica XXXIX), s. xxvi.

⁸²³ *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar [án dags.] 1891. „I have sent tolerably large offers for no. 670 and 676 in K.G.'s books. I dislike to deprive Landsbókasafnið of them, but there may possibly be somebody else who will bid higher than either of us. If I get the books I will make it up to Iceland and Landsbókasafnið in another way some day.“

⁸²⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 28. apríl 1891.

⁸²⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 30. maí 1891.

en tilboð mín voru mjög há. Skan. Antiq. getur tjáð yður hve há boð mín voru, en ég trúi að þau hafi verið 350 og 400 krónur. [...] Mér þykir leitt með misskilninginn en þegar viðskipti mín eru um garð gengin mun ég senda Landsbókasafninu verðmætar viðbætur við safnið.⁸²⁶

Fiske hreppti báðar bækurnar.⁸²⁷ Þeir vissu báðir að umrædd númer voru eftirsótt og vart metin til fjár.⁸²⁸ Hér virðist Fiske hafa nýja og ákveðnari sýn á kost sinn og fjárhagsgetu og hikaði nú ekki við að bjóða í rit sem Landsbókasafn átti ekki. Með þeirri hugsun var brotið í blað og hann gat farið fram úr hvaða safni sem var. Þar með varð bókasafn hans auðugra en önnur söfn.

6.3 Villa Landor keypt árið 1892

Þegar Fiske hafði unnið erfðamálið rigndi yfir hann tilboðum um fögur og stórfengleg hús í Flórens. Hann keypti Villa Landor, sem einnig var kölluð Villa Gheradesca og stendur í San Dominico, norðaustur af borginni í hæðinni nálægt fornum minjum um Etrúskabyggð í Fiesole. Villa Landor var glæsibygging frá miðöldum, sem þó þurfti mikilla viðgerða við. Húsið var talið hafa tilheyrt ítalska skáldinu Giovanni Boccaccio (1313–75).⁸²⁹ Þar hafi hann skrifað *Decameron*, sem samanstóð af hundrað sögum sem sagðar voru af tíu persónum dag hvern í tíu daga. Fólkið hafði flúið pestina sem geisaði í Flórens árið 1348.⁸³⁰ Enska skáldið Savage Landor (1775–1864) hafði síðastur átt húsið og bar það nafn hans. Meðan á tímafrekum viðgerðum stóð bjó Fiske á ýmsum stöðum en flutti loks árið 1892 inn í Villa Landor.⁸³¹ Þar var reykerbergi í turninum, ítölsk stofa í gömlum stíl og stofa með egypsku svipmóti. Mun villan ekki hafa átt sinn líka í Arnadalnum hvað þægindi áhrærði.⁸³² Í hvelfinguna í forsalnum hafði Fiske látið mála einkunnarorð sín „juncta – virtuti – fides“ eða

⁸²⁶ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 3. júní 1891. „I am afraid that there has been a misunderstanding about the two rare books from K.G's sale (*Vinarspeigill* and *Catonis Disticha*). Please see my postal-card once more. I said that if you saw fit not to bid against me – or rather if I got the books – I would make it up to the Landsbókasafn. You have mistaken the expression for make over. I ment that I would compensate the Landsbókasafn in some other way for the loss I do not know how high the Landsbókasafn was prepared to go, but my bids were very high. Skan. Antiq. can tell you what my bids were, but I believe they were 350 and 400 crowns [...] I am sorry for the misunderstanding, but when my affairs are in good order I will send Landsbókasafn some additions to its collection of value.“

⁸²⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorláksson til Fiskes 6. júní 1891.

⁸²⁸ Halldór Hermannsson fjallaði um Hólaútgáfuna af *Catonis Disticha* í XXXIX. hefti af *Islandica* og taldi einungis vera til tvö óheil eintök af henni, annað í Fiskesafni og hitt í Árnasafni í Kaupmannahöfn, sjá s. xxvii. Þar sem síðasta blaðið er glatað af báðum eintökunum sést ekki ártalið í baktitli. Halldór kvað ártalið vera óvíst en líklega um 1620.

⁸²⁹ Rita Guerlac, „Cornell's library“, s. 13.

⁸³⁰ Giovanni Boccaccio, *Tíðægra*. Erlingur E. Halldórsson þýddi. Reykjavík: Mál og menning, 1999, s. 25; Christopher Hibbert, *Florence: The biography of a city*. London: Penguin, 1994, s. 58–60.

⁸³¹ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 8. mars 1892.

⁸³² Willard Fiske, s. xiii–xiv.

„trúmennska samtvinnuð dyggðum“ í merki sitt og það lét hann einnig prenta á bréfsefni sitt.⁸³³

Víðsýnt var úr hlíðinni og gott útsýni yfir Flórens og ána Arno.⁸³⁴ Á landareigninni stóð kapella, geymsla fyrir ökutæki, hesthús fyrir fjóra hesta og hús til að vinna vín og olíu. Umhverfis húsið voru lendur með geysiháum sýprustrjám, óteljandi tegundum runna, gróðurhúsi, ólívutryám og vínviði. Fiske lagði talsvert upp úr ræktun á landareigninni og til þess þurfti að ráða garðyrkjumenn. Ekurnar gáfu af sér 50 tonn af víni árlega og 55 tonn af ólívuolíu. Blómarækt var einnig stunduð á eign hans og á hverjum morgni var lítil kerra full af afskornum blómum send á markað í borginni og vikulega stór kerra af pottablómum á sama stað. Hann hélt fjóra garðyrkjumenn og sjö bændur til þess að annast gróður og uppskeru. Um vel ræktaða landareignina liðaðist lækur og féll í fossi í trjálundi á jarðeigninni.⁸³⁵ Fiske lýsti heimilishaldi sínu fyrir Caroline móður sinni í nokkrum bréfum. Hann hélt sér til aðstoðar fólk til að þrifa, matreiðslumann frá Napolí og eldhúsdreng honum til aðstoðar, þjón og ekil.⁸³⁶ Mjög gestkvæmt var í Villa Landor. Fiske skrifaði Jóni Þorkelssyni 19. maí 1892 og afsakaði að hann hefði ekki svarað bréfi hans: „Tími minn fer algjörlega – næstum hver einasta mínúta núna – í að sinna gestum.“⁸³⁷ Fiske sagði endurtekið frá því í bréfum og á bréfkortum til vina sinna og tenglanna að tíminn færi að miklu leyti í gestamóttökur.⁸³⁸

Hjalmar Pettersen (1856–1928), norskur áhugamaður um skák, skrifaði Fiske frá London 7. júní 1895. Hann var bókamaður og starfaði sem skrásetjari við þjóðbókasafn Noregs.⁸³⁹ Hann sendi Fiske nokkra íslenska titla sem hann kynni að vanta. Hann skrifaði einnig að hann væri ánægður að heyra að Villa Landor væri nú tilbúin og sig langaði til að sjá endurgerðina. Hann velti því fyrir sér hvort Fiske ætlaði að koma þeirri hugmynd sinni í framkvæmd að gera besta hluta hússins að móttökusal fyrir hið stórfenglega, íslenska safn. Viðkoma í slíku dýrðarhúsi mundi verða sérstök upplifun fyrir hvern og einn sem hefði jafnvel minni áhuga en Pettersen sjálfur.⁸⁴⁰

Bogi Th. Melsteð var gestur Fiskes í mars og apríl árið 1900. Hann hafði af því nokkrar áhyggjur að hann passaði ekki inn í heldri manna samkvæmi og spurði Halldór Hermannsson áður en hann lagði í ferðina hvort hann ætti að taka með sér kjólföt. Halldór

⁸³³ Bogi Th. Melsteð, „Willard Fiske“, s. 40.

⁸³⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Sue Warners 20. mars [1892].

⁸³⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 6. apríl 1892.

⁸³⁶ http://rmc.library.cornell.edu/collector/villalandor/villalandor_1.html Sótt 29. september 2015.

⁸³⁷ *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 19. maí 1892. „My time is occupied – almost every minute just now – by guests.“

⁸³⁸ Má nefna *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 19. júlí 1892.

⁸³⁹ Hann tók saman skrána *Bibliotheca Norvegica* I–IV. Christiana: [s. n.], 1899–1924.

⁸⁴⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít *Lbs*. 105 NF. Hjalmar Pettersen til Fiskes 7. júní 1895.

svaraði að þess gerðist ekki þörf og að Fiske „brúkaði ekki kjól þótt gestir væru.“⁸⁴¹ Boga fannst mjög gestkvæmt hjá Fiske, aðallega af Bretum og Bandaríkjamönnum. Hann skrifaði: „En þá er ókunnugir menn komu inn í bókasafn Fiskes, sýndi hann þeim bækurnar og benti á það, sem litla þjóðin íslenska hafði gjört. Hann sagði þeim þá af bókmentum Íslendinga og af Íslandi sjálfu; gjörði það með svo miklum áhuga og fjöri, að yndi var á að heyra, og tóku þá ókunnugir menn opt að spyrja hann um Ísland.“⁸⁴² Þarna var kjörið tækifæri til að kynna safnið og Ísland samtímis. Bogi hafði svofelld orð um fræðslustarf Fiskes: „Willard Fiske gerði mjög mikið til þess að vekja athygli enskumælandi manna á Íslandi og íslenskum bókmentum bæði að fornu og nýju, og setti fyrstur manna á fót dálitla stofnun til þess á ókomnum öldum að breiða út þekkingu á Íslandi og íslenskum bókmentum í Bandaríkjunum og meðal enskumælandi manna.“⁸⁴³

Menn sem sinntu alls kyns menningarstarfsemi leituðu til Flórens og nágrennis hennar. Nokkur þekkt nöfn rithöfunda eru sýnileg í bréfasafni Fiskes frá Flórensárunum. Má nefna Samuel L. Clemens (1835–1910) sem skrifaði undir dulnefninu Mark Twain. Hann vann í borginni sem fréttaritari fyrir bandarískt dagblað. Twain bjó í námunda við Villa Landor ásamt konu sinni, Oliviu, og tveimur dætrum.⁸⁴⁴ Þeir Fiske höfðu áður unnið saman við blaðið *Hartford Courant*.⁸⁴⁵ Fiske var skáldinu innan handar við að finna húsið Villa Vivani Settignano í námunda við sig og Clemensfjölskyldan bjó þar í tvö ár.⁸⁴⁶ Í bréfi þakkaði Olivia, kona skáldsins, fyrir blómin sem Fiske hafði sent til að bjóða þau velkomin og sagði mann sinn vera afar þreyttan eftir ferðina frá Bandaríkjunum. Um leið bauð hún Fiske að koma til þeirra og borða með þeim.⁸⁴⁷ Upp frá því var mikill samgangur milli þeirra. Clemens hjónin fluttu frá Flórens 1894 en komu aftur til varanlegrar búsetu 1902 og lést Olivia í Flórens rúmum þremur mánuðum á undan Fiske 5. júní 1904.⁸⁴⁸

6.4 Hlutur Jóns Þorkelssonar

Gagnkvæmt traust hafði myndast milli þeirra Jóns Þorkelssonar og Fiskes og hann reiddi sig á Jón þegar um vafaatriði var að ræða, sem gat varðað verð, útgáfur eða sjaldgæfi gripa. Fiske gerði tenglum sínum líka greiða þegar hann kom því við. Þegar hann var staddur í London

⁸⁴¹ KBK. NKS Tilg.141. Halldór Hermannsson til Boga Th. Melsteðs 18. janúar 1900.

⁸⁴² Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 35.

⁸⁴³ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 5.

⁸⁴⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Halldórs Hermannssonar ódagsett.

⁸⁴⁵ *Willard Fiske*, s. 224.

⁸⁴⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Samuel L. Clemens til Fiskes 14. maí 1892, 29. maí 1892 og 12. júní 1892.

⁸⁴⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Olivia Clemens til Fiskes [án dags.] 1892.

⁸⁴⁸ Jerome Loving, *Mark Twain: The Adventures of Samuel L. Clemens*. Los Angeles: University of California Press, 2010, s. 418.

haustið 1890 bað Jón hann að athuga fyrir sig titil á tiltekinni skýrslu í British Museum: „Úr því að þér eruð svo góður að bjóða mér ef eg þyrfti frá Brit. Mus. þá væri mér kært að fá titilinn á riti því, sem dálítill skýrsla um hin íslenzku handrit safnsins standa í. Eg sá ritið en gleymdi að notera titulum. Það stendur í Manuscript room í skápnum til vinstri við dyrnar.“⁸⁴⁹ Jón vildi frekar vita af sjaldgæfum og fornum bókum hjá Fiske en í nokkru öðru safni. Hann skrifaði 18. október 1890: „Nú sem stendur veit eg eingan hér, sem á þær útg. af Passíusálmunum, sem þér nefnið nema mig [...] En mér er altaf hálfilla við að láta bækur sem eg ekki á nema in simplo. Þó veit eg ekki hvað eg kann að gera ef þér ekki getið feingið þetta neinstaðar né eg handa yður.“⁸⁵⁰

Eins og sagt var frá í 5. kafla reyndist Jón hafa mikla yfirsýn yfir íslenskar útgáfur og gat ráðið Fiske heilt um ritakaup. Af tenglunum var Jón sem fyrr drýgstur við aðföng á eldra efni. Hann skrifaði 9. nóvember 1890 og sagðist eiga efni sem Fiske vanti. Hann lagði lista með bréfinu yfir það sem hann hafði rekið augun í sama dag. Það voru listar yfir bænakver og stafrófskver. Hann ákvað að senda listana þótt hann vissi að Fiske ætti sumt af efninu. Fiske átti að merkja á þá það, sem hann vildi kaupa, og senda Jóni aftur. Jón sendi einnig upptalningu yfir laus kvæði og grafskriftir án verðs og bað Fiske sjálfan að setja verð á það sem hann kynni að vilja eignast og senda sér listann aftur með því efni merktu sem hann vildi fá og bætti við:

Ef við komust í klíð út úr því, þá ætla eg að við höfum einhver ráð með að jafna hana. Yngstu stafrófs og bænakverin taka eingu verði og getið þér vinnað úr þeim það, sem yður sýnist og set eg ekkert verð við þau. Lögbingisbókina 1779 get eg látið yður fá, mér sýnist yður vanta hana.⁸⁵¹

Jón Þorkelsson undraðist oft hve mikil bókakaup Fiske gat látið eftir sér og hann sagði í bréfinu 9. nóvember: „Annars eru það mestu vandræði að útvega yður bók, þér eigið orðið hér um bil alt.“⁸⁵² Og enn skrifaði Jón á sömu leið 15. nóvember 1890: „Þér hafið nú keypt allar þær bækur, sem eg var harðastur á og kalla eg yður óvísaman í bókakaupum, þegar því er að skipta. Þér eruð ekki betri en eg, ef eg hefði ærið fé til að kaupa eptir löngun.“⁸⁵³

Nokkur spenna ríkti milli þeirra og í raun kepptu þeir um að eignast sömu hluti, annar efnalítill, hinn auðugur. Þrátt fyrir það gekk Jón heill til starfans og leysti það af hendi sem

⁸⁴⁹ CUL. Fiske papers. 1-13-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. október 1890.

⁸⁵⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 18. október 1890.

⁸⁵¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 9. nóvember 1890.

⁸⁵² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 9. nóvember 1890.

⁸⁵³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. nóvember 1890.

ætlast var til af honum, trúr sínu verkefni. Fiske sótti stöðugt á, ákveðinn í ætlunarverki sínu. Hann vissi nákvæmlega hvað hann vildi og hann fór fram á að hlutirnir gengju hratt fyrir sig. Hann var jafnan fljótur til borgunar. Jón vildi alltaf hafa jafnvægi í fjármálum. Hann vissi nákvæmlega hvernig kostnaðarliðir litu út og skrifaði um eintak Passíusálma 15. nóvember 1890: „Úr því að þér ekki þurfið á útgáfunni 1704 að halda – mér var líka mest eptirsjón í henni – læt eg yður fá einhverja bók í staðinn, sem eg kynni að eiga, því að það er eingin mynd á því að nota sér það, þó þér séuð svo göfuglyndur að borga það, sem þér aldrei fáið né þurfið á að halda.“⁸⁵⁴

Fiske var vanur því að orð stæðu í viðskiptum. Af bréfum Jóns má sjá að hann hafði reglu á hlutunum og sjaldgæft var að hann týndi efni, en það gerðist þó endrum og sinnum og Fiske gekk þá ákveðið eftir lofuðum ritum. Jón skrifaði 12. mars 1891 og var miður sín: „Brotið af Arnljótsrínum, sem eg lofaði yður í haust, hef eg aldrei fundið síðan eg flutti, og hafa þeir líklega sópað þeim burtu. Skaðinn er auðvitað ekki mikill, en mér þykir hann þeim mun verri, sem eg hafði heitið að láta yður fá dröslurnar.“⁸⁵⁵ Brotið kom í leitirnar tveimur árum seinna og 13. apríl 1893 skrifaði Jón, sem var létt yfir að geta staðið við gefið loforð: „Eg minnst þess að eg lofaði yður einhvern tíma broti af Arnljótsrínum Kh. 1833, sem eg ætti, en fann það þá ekki. Nú rakst eg á það af hendingu og sendi eg yður það nú í registruðu krossbandi. Þar með legg eg tvö blöð með kvæðinu nýprentuð hér, svona til gamans meir en gagns.“⁸⁵⁶

Jón seldi Fiske stöku sinnum rit úr eigin safni en var það oftast þvert um geð og kom þá til af sáru peningaleysi. Mestu réð að Fiske borgaði vel. Jón var í senn ávallt þakklátur og ögn auðmjúkur fyrir greiðslur sem voru oftár en ekki hærri en það sem Jón taldi Fiske skulda sér. Hann skrifaði til dæmis 15. ágúst 1895:

Ávísan yðar (£4) hefi eg feingið með góðum skilum og þakka yður sem bezt. Það var yfirborgað. Eins og eg gat um við yður í bréfi mínu 22.7. Þá sendi eg þá samhliða bréfinu til yðar afskriptina af rúnunum, og lét þær koma í registrerað krossband. Legg eg nú hér með kvittun póststjórnarinnar fyrir pakkanum, sem að réttu lagi hefði átt að vera kominn til yðar á vikufresti, en sem eg af bréfi yðar frá 7. þ.m. frá Genua, sé að ekki hefir þá verið enn kominn. Mér væri þökk á ef þér vilduð láta yðar kommissionær

⁸⁵⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. nóvember 1890.

⁸⁵⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 12. mars 1891.

⁸⁵⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 13. apríl 1893.

í Florens spyrjast fyrir um pakkann þar, eptir að þér hafið feingið þetta bréf, hvort ekki sé hann fundinn, og láta mig svo vita við fyrstu hentugleika.⁸⁵⁷

Stundum varð Jón órólegur og fannst hann fá meira greitt en honum bar. Í október 1896 skrifaði hann: „Þér hafið nýlega sent mér fé, sem eg vissi óglögt hvað koma skyldi fyrir, og það þætti mér vænt um að fá að vita, því að eg hafði ekki gert orð eptir því frá yðvarri hendi.“⁸⁵⁸ Jón flutti aftur til Reykjavíkur 1898 frá Kaupmannahöfn og hélt áfram að safna fyrir Fiske. Fiske gerði reglulega upp við Jón, sem bað hann að senda sér greiðslur til Dansk Landmandsbank við Holmens Kanal í Kaupmannahöfn, eins og hann hafði jafnan gert á Kaupmannahafnartíma Jóns, en að senda þær ekki til Íslands.⁸⁵⁹

Sendingar og tryggingar efnis voru ekki öruggar. Í mörgum bréfum má lesa áhyggjur Fiskes og tengla hans um hvort bókapakkar kæmust á áfangastað. Mörg bréfa hans sýna að hann óttaðist jafnan að þær misfærust og var í öngum sínum ef eitthvað bjátaði á með sendingarnar eða þær töfðust á leiðinni sem gerðist alloft. Ólafur Davíðsson, sem sagt var frá á síðum 137-45, var heldur kærulaus með tryggingar á bókasendingum sínum og tryggði þær sjaldnast. Oftast skiluðu pakkarnir sér að lokum, en einnig voru dæmi um að sendingar bærust alls ekki.⁸⁶⁰ Jóni, sem og Fiske, var kappsmál að hver einasti pakki kæmist heilu og höldnu á leiðarenda.⁸⁶¹ Einkum höfðu þeir áhyggjur af sjaldgæfum útgáfum sem erfitt væri að bæta ef þær týndust. Gríðarleg verðmæti voru á ferðinni milli landa og ekkert gamanmál ef bókapakkarnir komust ekki á áfangastað. Þetta gildi allan tímann sem söfnunin stóð yfir. Jón bað Fiske jafnan að staðfesta að sendingar hafi komist heilu og höldnu.⁸⁶² Hann skrifaði 9. nóvember 1890:

Eg sendi yður Passúsálmana þann 29. Okt. héðan frá, adr. Lungo il Mugnione 3 A, assúreraða fyrir 200 francs. Blessaðir, látið mig sem allra fyrst vita hvort þeir hafa komizt til skila. Eg þoli önn fyrir þá, ef þeir skyldu hafa vilst, einkum útgáfuna 1704, því að hún er hvergi til.⁸⁶³

Þrátt fyrir að Fiske rýndi sjaldnast í kaupverð og sæi ekki eftir fé til bókakaupa, heldur samþykkti að jafnaði uppsett verð, þá vildi hann ekki eyða í óþarfa. Hann bað Jón til dæmis

⁸⁵⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. ágúst 1895.

⁸⁵⁸ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 16. október 1896.

⁸⁵⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 3. ágúst 1899.

⁸⁶⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 22. október 1886 og 12. október 1887.

⁸⁶¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 3. desember 1889 og 19. janúar 1890.

⁸⁶² Til dæms í bréfum 9. nóvember 1890, 20. nóvember 1890, 26. nóvember 1890, 29. nóvember 1890 og 14. desember 1890.

⁸⁶³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 9. nóvember 1890.

um að leggja ekki bréf með í bókapakkana vegna þess að þá væru þeir verðlagðir hærri. Hann skrifaði Jóni á þessa leið: „Vinsamlegast setjið ekki sendibréf í bókapakka, og segið sama við Ólaf. Pósturinn hér í Flórens lætur mig borga aukalega sekt í hvert sinn sem bréf er meðal bóka í pakka.“⁸⁶⁴

Jóni var áfram um að hver einasti pakki kæmist heilu og höldnu á leiðarenda, enda var hann mjög nákvæmur með að kaupa tryggingu á hvern kassa. Þann 20. nóvember 1890 sagðist Jón hafa sent Fiske dýran pakka með Davíðssaltara, tryggðan fyrir 500 franka. Sex dögum seinna gekk hann eftir staðfestingu um að sendingin hefði borist: „Dýra pakkann, Davíðssaltara vc. sendi eg þ. 18. þ.m. assureraðan 500 fr. Blessaðir, látið mig vita hvort hann kemr með skilum, því að þar voru í þessi rariora: Garnspuni & Kötlugjá vc. 20. þ.m. sendi eg yður bæna og stafrófskvera pakkann einnig assúreraðan fyrir 100 francs. Eg vona að hann hafi komið með skilum. En látið mig fyrir hvern mun vita ef vanskil verða, svo að eg geti strax rekist í því við póststjórnina.“⁸⁶⁵

Eftir því sem heilsu Fiskes hrakaði treysti hann mest á Jón, sem ætíð fylgdist vel með markaðinum og minnti Fiske stöðugt á rit sem hann grunaði að enn væru ekki til í safni hans og hægt væri að eignast. Jón skrifaði 26. febrúar 1895 um fund sinn á fágætri bók sem var nokkuð sködduð. Þar vantaði titilblað en hún virtist prentuð á jólum 1599, því formálinn endi með: „Skrifað að jólum 1. Dag Januarij hins nyia Aars 1599. Guðbrandar Thorláksson.“ Jón bætti við:

Bók þessi þekkist hvergi annars staðar frá, og hennar finst hvergi getið. Eptir því sem í formálanum stendur þá er bókin: „Skýring og Utþýðing hins litla Catechismi, þess loflega og Dyrðlega Guds Mans Martini Lutheri. [...] vtlagdan ur Saxuersku Maale, og j önduerdu skrifadan af halærdum manne sem heiter Johannes Aumannus, Superintendens til Syling j Lande Saxen.“ Í bókina vantar: Eijj, 5I, viij. Endar með QV „um Aflausnena, Edur Lyklavalded christelegar Kirkiu,“ og sýnist lítið vanta aptan af. Í bókinni eru víða myndir (zylographeradar). Ef þér skylduð ekki eiga þessar bækur þá standa þær yður til boða. Nr. 1 fyrir 4 kr. Nr. 2, sem er unicum, ja, hvað skal segja? 5-6 pund.⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 1. júní [án árs]. „Please don't put any letter in a book package, and say the same to Ólafur. The post-office authorities here in Florence make me pay a fine everytime a letter is enclosed in a package of books.“

⁸⁶⁵ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. nóvember 1890.

⁸⁶⁶ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. febrúar 1895.

Fiske fór jafnan eftir því sem Jón sagði og umfram allt ef Jón kvað rit vera mjög fágæt sem gerðist alloft.⁸⁶⁷

Þess ber að geta hér að fleiri en megintenglarnir áttu viðskipti við Fiske. Ýmsa renndi grun í að fá mætti gott verð fyrir bækur hjá bókasafnanum þekktu og ófá dæmi eru í bréfasafninu um að menn byðu Fiske rit án þess að tenglarnir hefðu milligöngu um kaup. Þorsteinn Erlingsson skáld var áhugasamur um söfnun Fiskes og vildi leggja honum lið auk þess að þurfa á peningum að halda.⁸⁶⁸ Á Hafnarárunum 1883–96 fékk hann sendar bækur að heiman og bauð Fiske þær til kaups og má nefna:

Daglega iðkun guðrækninnar eftir Johann Gerhard frá 1652,

MANUALE: Það er Handbook Hliodænde umm það Hvørnenn Madur kunne Ad Lifa Christelega Og Deyja eftir Martin Moller, fjórðu útgáfu, Hólum 1711,

Passíusálma, Hólum 1712,

Hugvekjusálma Sigurðar Jónssonar, Hólum 1712.

Þær voru allar bundnar í eitt band, eins og oft tíðkaðist, og kostuðu 8 krónur. Einnig vildi hann selja nokkrar 19. aldar bækur.⁸⁶⁹ Fiske þótti fengur að mönnum sem tóku frumkvæðið að bjóða honum bækur til kaups því hann gat ekki vitað hvaða einstaklingar áttu bækur sem þeir vildu koma í verð.

6.5 Bækur úr safni séra Jóhanns Briem í Hruna

Íslendingar snerust til Lúterstrúar um og upp úr 1540. Siðaskiptamenn voru þá í vanda með prentun rita sinna því ekki var fýsilegt að leita til Jóns Arasonar (1484–1550) á Hólum, katólsks biskups, sem réð yfir einu prentsmiðju landsins. Metnaður var lagður í að almenningur gæti lesið biblíuna á móðurmálinu og latínunni hyrfi úr guðsþjónustum. Því var leitað til útlanda í því skyni að fá prentaða guðsorðabók við hæfi. Oddur Gottskálksson (1514–56) fór með þýðingu sína á *Nýja testamentinu* til Hróarskeldu og fékk hana prentaða árið 1540.

Samkvæmt bréfi 19. desember 1889 hafði Jón Þorkelsson vitað af ágætu eintaki af bókinni í Kaupmannahöfn. Brynjólfur, sonur séra Eiríks Kúld í Flatey, hafði selt háskólabókasafni eintakið á 30 krónur, sem Jóni fannst hneisa og skrifaði Fiske 19. desember að ef maður léti þess konar gripi af höndum þá ætti annað hvort að gefa þá eða láta fyrir fullt

⁸⁶⁷ Til dæmis bréf Jóns Þorkelssonar til Fiskes 8. mars 1887, 26. ágúst 1887, 3. desember 1889 og 6. desember 1889.

⁸⁶⁸ Bjarni Benediktsson, *Þorsteinn Erlingsson*. Reykjavík: Mál og menning, 1958, s. 70.

⁸⁶⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Þorsteinn Erlingsson til Fiskes 21. desember 1890.

verð „[...] en gera sig ekki hlægilega með því að kunna ekki að meta þá öðruvísi en svona.“⁸⁷⁰ Ólafur Davíðsson hafði haft spurnir af bókinni nokkru áður og skrifað Fiske í ódagsettu bréfi:

Mjer þóttu það merkileg tíðindi að háskólabókasafnið hjer í Kmhöfn fjeck Odds nýatestamenti fyrir skemmstu frá bónda einhversstaðar úti á Sjálandi og gaf fyrir 25 kr. Bóndagarmurinn hefur auðsjáanlega ekki kunnað að meta bókina, því hún var líka í ágætu standi. Exemplarið er komið frá Íslandi eptir 1820, en annars vita menn ekki hvernig á því stendur.⁸⁷¹

Eintak sem Fiske síðan eignaðist af *Nýja testamentinu* átti nokkra sögu og viðskiptin gengu ekki átakalaust. Valdimar Ásmundarson (1852–1902), ritstjóri *Fjallkonunnar*, hafði umboð til þess að selja bókina úr bókasafni Hruna en þeir frændur séra Steindór Briem (1849–1904) og séra Valdimar Briem (1848–1930) erfðu bókina eftir Jóhann Briem prest í Hruna, sem lést 18. apríl 1894. Safn séra Jóhanns var auðugt af fornum og fágætum bókum og hafði notið góðrar meðferðar. Eintök voru nokkuð heilleg og því eftirsóknarverð. Valdimar skrifaði Fiske 16. júlí 1898 og bauð honum *Nýja testamentið* fyrir 100 pund og sagði eintakið vera mjög gott.⁸⁷² Hann fullyrti að einungis væru til fimm eða sex eintök af testamentinu, öll meira eða minna gölluð. Hann sagðist án vafa hafa besta eintakið undir höndum.⁸⁷³ Fiske vildi fá bókina í hendur til skoðunar áður en hann ákvæði nokkuð um kaup á henni.⁸⁷⁴

Fiske vildi vera viss um að eintakið væri jafn einstakt og af var látið. Hann skrifaði Rolf Arpi í Uppsölum og spurði hve mörg eintök væru til af *Testamenti* Odds Gottskálkssonar frá 1540 og hvar þau væru niðurkomin. Hann vildi vita hvort fleiri eintök væru til í Svíþjóð en eintakið í Uppsölum og hvort söfnin í Stokkhólmi og Lundi ættu eintök, einnig hve mörg eintök hann vissi um í Kaupmannahöfn og hvort þau væru heil. Hann sagðist gera ráð fyrir að bókasafnið í Reykjavík ætti gallalaust eintak en var ekki viss. Seinna í bréfinu stendur að hann hafi fengið sent eintak frá Íslandi en að hann sé ekki sannfærður um að það sé heilt í endann. Þar sé Opinberun Jóhannesar. Registor náí yfir sex blaðsíður („sigs. S v, vi and vii“). Síðan komi áminning til íslensku þjóðarinnar sem einnig náí yfir sex síður. Bókin endi á baktitli eða colophon og segir þar að „þryckt sé í Konungligum stad.“ Svo spurði hann: „Er þetta rétt svona?“ Hann bætti við í lok bréfsins: „Ég veit aðeins til að eitt eintak af Testamentinu sé til í

⁸⁷⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 19. desember 1889. Sonurinn er ekki nefndur með nafni en var Brynjólfur Kúld.

⁸⁷¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes [án dags.].

⁸⁷² *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Valdimar Ásmundarson til Fiskes 16. júlí 1898.

⁸⁷³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Valdimar Ásmundarson til Fiskes 4. september 1898.

⁸⁷⁴ *Lbs*. 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 19. september 1898.

Englandi og er það í eigu British Bible Society og er langt frá að það sé heilt. Ég geri ráð fyrir að Dr. Konrad Maurer eigi eintak.”⁸⁷⁵

Fiske vildi reifa málið við fleiri menn sem hann treysti. Allt til ársins 1899 sendi hann Bruun bókaverði í Kaupmannahöfn fyrirspurnir um hvaðeina sem viðkom íslenskum eldri prentverkum. Oft vörðudu þær bókfræðiupplýsingar en voru einnig af öðrum toga eins og ástandslýsingar og jafnvel markaðsverð bóka. Fiske var staddur í London í september 1898 og skrifaði Bruun að sig minni að hið stóra Konunglega bókasafn eigi tvö eintök af íslenska testamentinu frá árinu 1540. Sig langi til að vita hvort bæði séu heil og bætir við:

Mætti ég einnig spyrja um hve mörg blöð, í eintökum hins mikla Konunglega bókasafns, fylgi á eftir síðasta blaði (enda á opinberun Jóhannesar) – það er að segja hve mörg blöð séu á eftir blaðinu með fíij?⁸⁷⁶

Fiske skrifaði Valdimar Ásmundarsyni 1. október að eintakið væri mun lélegra en þau sem hann hefði séð í Danmörku og Svíþjóð.⁸⁷⁷ Valdimar hafði sent Fiske hina fágætu bók til London í byrjun september og tryggði hana samkvæmt lögum, eins og hann skrifaði 25. október 1898.⁸⁷⁸ Við fyrstu sýn líkaði Fiske ekki ástand hennar og varð mjög vonsvikinn.⁸⁷⁹ Þann 21. nóvember skrifaði hann Valdimar að reyndar fyndist sér bandið gott þótt sýnilega væri það yngra en prentuðu arkirnar frá 1540.⁸⁸⁰ Fiske bar eintakið undir fornboðsalana Queritch og George Allan, sem var umboðsmaður margra bandarískra bókasafnara, og sagði svo frá að þeir hefðu sagst ekki gefa hærra verð en þriðjung af því sem Valdimar fór fram á.⁸⁸¹ Valdimar hafði ekki hug á að lækka verðið og stóð svo í járnnum um tíma. Að lokum skrifaði hann að 65 pund væru ásættanleg að sínu mati. Gengið var frá kaupunum seint í nóvember 1898. Sextíu og fimm pundin stóðu og eignaðist Fiske bókina en fannst hann hlunnfarinn.⁸⁸² Vafalaust var Valdimar óánægður með verðið en ekki fer neinum sögum af því í bréfasafninu. Valdimar sagði einnig að ekkert eintak af bókinni væri til gallalaust og fannst Fiske gera

⁸⁷⁵ UUB. G 3 b. Fiske til Rolfs Arps 26. september 1898.

⁸⁷⁶ KBK. NKS 3681 4to. Fiske til Christians V. Bruuns 28. september 1898. „Tör jeg også spørge hvor mange Blade, i det store Kongelige Bibliotekets Exemplarer, følge Textens siste Blad (slutet af Johannes Åbenbaringen) – d.v.s. hvor mange Blade komme efter Bladet med Signaturen fíij?“

⁸⁷⁷ Lbs. 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 1. október [1898].

⁸⁷⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Valdimar Ásmundarson til Fiskes 25. október 1898.

⁸⁷⁹ Lbs. 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 1. október [1898] og 21. nóvember 1898.

⁸⁸⁰ Lbs. 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 21. nóvember 1898.

⁸⁸¹ Lbs. 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 21. nóvember 1898.

⁸⁸² Lbs. 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 21. nóvember 1898.

úlfalda úr mýflugu.⁸⁸³ Þetta mun vera sú prentaða, íslenska bók sem keypt hefur verið dýrustu verði.⁸⁸⁴

Fiske skrifaði Birni M. Ólsen 1. mars 1899 og sagði að sér hefði verið boðin sama bók, *Nýja testamentið* frá 1540, til kaups fyrir 100 pund. Hann hefði beðið um að fá að sjá það og sá þá að það vantaði blað og síðustu blöðin voru mjög löskuð og sum þeirra hörmulega farin. Hann sagðist hafa látið meta það af sérfræðingum. Þeir hefðu sagt að ef slíkt eintak væri boðið upp færi það ekki fyrir herra verð en 10–12 pund. Þeir sögðust ekki mundu setja það í katalóga sína fyrir meira en 18–20 pund. Fiske sagði þá hafa hlegið og gert grín að verðhugmynd um hundrað pund fyrir svo lélegt eintak. En þar sem hann langaði mjög til að eignast þessa bók þá hafi fyrsta hugmynd hans verið að senda tékka fyrir 50 pundum. Að lokum hafi hann ákveðið að senda 65 punda tékka til að eignast bókina.⁸⁸⁵

Fiske óskaði eftir umsögnum um aðrar bækur í Hruna og Björn kunni sögu allra elstu og bestu eintakanna, rakti fyrir Fiske hverjir hefðu átt þau og hvernig sum hefðu borist Landsbókasafni. Auk þess tjáði hann honum ásigkomulag eintakanna hvers um sig eftir skoðun á þeim í safninu.

Björn vildi að Fiske hefði einnig nægar upplýsingar um seinni útgáfu testamentisins og skrifaði 10. apríl 1899:

Af 2. útgáfu *Nýja testamentisins* (Hólum 1609) á Landsbókasafnið 4 allgóð exemplör, og þar að auk einn ræfil vondan. Mjer þikir ekki ólíklegt, að Landsbókasafnið mundi vilja láta iður fá eitt af sínum exemplörum í skiftum fyrir einhverja sjaldgæfa íslenska bók, ef þjer ættuð eitthvert duplikat af einhverri slíkri bók, sem safnið vanhagaði um. Sje svo, að þjer hafið einhverja slíka bók eða bækur in duplo, þá látið mig vita, og skal jeg þá grenslast eftir, hvort skifti fást hjá Landsbókasafninu.“⁸⁸⁶

Það lýsir vinnubrögðum Björns vel hvernig hann vandaði fréttir af fölum, verðmætum bókum. Birni var mikið í mun að upplýsa Fiske um aðrar útgáfur á *Nýja testamentinu* því Fiske hafði áhuga á fleiri útgáfum testamentisins en frumútgáfunni. Þetta var forvitnilegt fyrir alla bókamenn að vita en snerti þó ekki Fiske sem hafði keypt gott eintak af annarri útgáfunni frá 1609 nokkru áður.⁸⁸⁷ Fiske skrifaði einnig Jóni Þorkelssyni bréfspjald og sagði honum að í

⁸⁸³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Valdimar Ásmundarson til Fiskes 4. desember 1898.

⁸⁸⁴ Jón Jacobson, *Landsbókasafn 1818–1918*, s. 163; Jóhann Gunnar Ólafsson, *Bækur og bókamenn*. Reykjavík: AB, 1971, s. 69.

⁸⁸⁵ *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 1. mars 1899.

⁸⁸⁶ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 10. apríl 1899.

⁸⁸⁷ *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 28. apríl 1899.

eintakið vantaði síðasta blaðið.⁸⁸⁸ Vitaskuld var það mikill galli og Jón ráðlagði Fiske að athuga hvort ekki væri hægt að nálgast annað fágæti séra Jóhanns Briem og fylla þannig í eyður í safninu. Hann skrifaði 11. febrúar 1900 þar sem hann mælti með öðrum milligöngumanni og fannst reynandi að senda Birni lista yfir það, sem Fiske vantaði af fornum bókum, því að hann stæði í sambandi við Hrunafólk, sem hefði erfð töluvert af þess háttar.⁸⁸⁹ Það hafði Fiske þegar gert því hann hugsaði lengi um kaupin á testamentinu. Fram kemur að Valdimar hafði aðrar fágætar bækur undir höndum sem hann reyndi að selja Fiske. Voru það til dæmis fyrsta útgáfa af *Pankratii Postilla* (1610) og sagði hann það í bréfi 12. febrúar 1900 vera mjög gott eintak, hreint og snyrtilegt, góða prentun með tréskurðarmyndum. Að vísu vantaði nokkur blöð. Einnig telur hann *Sýnishorn af lettrum*⁸⁹⁰ með upphafsstöfum, vignettum og tréskurði frá Hrappsey, þar sem aðeins vanti titilblað svo og ævisögu Steingríms Jónssonar eftir Jón Sigurðsson forseta.⁸⁹¹ Allt voru þetta eigulegar bækur sem Fiske átti ekki. Þar sem Fiske var brenndur af fyrri viðskiptum við Valdimar þekktist hann ekki boðin. Björn þótti heppilegri til að koma á frekari viðskiptum við erfingjana. Fiske hafði meira traust á Birni um kaup á fágæti en Valdimar.

Jón vissi að Fiske var á höttunum eftir betra eintaki af testamentinu frá 1540 og skrifaði 17. maí 1900 að hann hefði frétt til exemplars af Odds *Testamenti* frá 1540, sem þó eitthvað lítið vanti í og hvort hann ætti að hugsa fyrir því að ná í það handa Fiske, ef vera kynni í því það blað, sem vanti í eintakið sem hann keypti frá Íslandi árið áður.⁸⁹² Fiske svaraði því til að í eintak hans vanti tólfta blaðið og vilji hann gefa sex sterlingspund fyrir það til þess að fá eintak sitt heilla. Enn fremur skrifaði hann að síðustu fimm blöðin séu ekki góð og vilji hann gefa fimm pund fyrir síðasta blaðið í góðu ásigkomulagi og þar að auki þrjú pund fyrir hin fjögur hvert um sig.⁸⁹³

Skömmu seinna skrifaði Jón aftur um testamentið og var nú um að ræða hreinna eintak en það sem Fiske átti. Sagðist Jón 18. júní 1900 hafa spurnir af *Nýja testamenti* Odds 1540 og að hann geti fest kaup á því. Eintakið sé ágætt, spássíur breiðar og blöð hrein, titilblað sé gott en þess beri að geta að nokkur blöð vanti innan í og eftirmálann aftan við 83. blaðsíðu. Síðan spurði Jón hvernig eintak Fiskes endaði og sagði að í öll exemplör safnanna í Reykjavík vanti eftirmálann. „Hvað vitið þér að til séu mörg expll. af testamentinu? Vitið þér hvort nokkurt

⁸⁸⁸ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 9. júní [án árs].

⁸⁸⁹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. febrúar 1900.

⁸⁹⁰ *Sýnishorn af þeim Letrum, sem voru við Prentverk Íslands konúgl. Landsuppfræðingar Félags, þann Ita Janúarii 1828.* [Viðey]: [Hið íslenska landsuppfræðingarfélag], [1828].

⁸⁹¹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Valdimar Ásmundarson til Fiskes 12. febrúar 1900.

⁸⁹² *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 17. maí 1900.

⁸⁹³ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 2. júní [1900].

expl. er til af því alveg komplett með óskornum marginalibus? Eg spyr yður þessa, af því að eg veit þér hafið rannsakað það. Eg man ekki fyrir víst um annað expl. Kgl. bibl. í Khöfn.”⁸⁹⁴

Fiske sló iðulega saman eintökum, gerði eitt heilt úr tveimur eða fleirum óheilum, til þess að safn sitt yrði sem fullkomnast. Jón átti sjálfur betra eintak útgáfunnar 1540 og lagði til 12. júlí 1900 að Fiske gerði eina góða bók úr báðum eintökum og bauð honum að útvega skrifara sem ynni mjög vel:

Þér getið feingið mitt exemplar keypt, ef þér viljið fá yður upp verulega gott eintak úr því og yðar, því að spássúr á mínu hafa aldrei verið skornar síðan í fyrstu bindingu. Síðan þyrftuð þér þá að láta suppler 16. blaðið í MS, enda hvort sem er, hvort þér keyptuð mitt ex.plar eða ekki.⁸⁹⁵

Fleira eigulegra bóka var í Hrunasafni sem erfingjar séra Jóhanns Briem vildu selja úr safninu. Þeir báðu Björn um að bjóða Fiske gamla bók úr safninu sem var *Biblia Laicorum* prentuð á Hólum 1599 í mjög góðu standi og alveg „complet“ fyrir 90 krónur.⁸⁹⁶ Titilblaðið með mynd af Lúther og ártali og aftasta blaðið er með, þar sem stendur: „Þryckt a Holum 21. Dag Februarij ANNO. M.D.XC.IX.“

Björn skrifaði Fiske ítarlega um skoðun sína á bókinni 7. febrúar 1900. Hann sagðist hafa skoðað hana vel og engar verulegar skemmdir fundið þótt smávegis vanti í hana.

Mindirnar, sem í bókinni eru, eru vel conserveraðar. Prestarnir vilja selja þessa bók fyrir 90 kr. Þjer gerið svo vel að láta mig vita, hvort þjer viljið kaupa bókina fyrir þetta verð. Ef iður skildi þikja verðið of hátt, þá gerið svo vel að segja, hvað þjer viljið mest gefa, enn mikið ódírar enn þetta mun hún ekki fást. Þjer eigið hana ef til vill áður, enn varla svona gott exemplar.⁸⁹⁷

Fiske var ekki alltaf auðveldur og fór sínar eigin leiðir fram hjá umboðsmönnum sínum. Jóni mislíkaði þegar hann uppgötvaði að fleiri voru að leita að sömu bókum og hann sjálfur og sendu Fiske án þess að hann hefði hugmynd um. Honum fannst gengið fram hjá sér og skrifaði 11. febrúar 1900: „Eg frétti að þér hafið feingið Leikmannabíblíu 1599 þá, sem eg varð var við hér í sumar. Þá hafði V. Ásmundsson umboð yfir henni og ætlaði ekki alveg að

⁸⁹⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 18. júní 1900.

⁸⁹⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 12. júlí 1900.

⁸⁹⁶ Einnig kölluð Leikmannabíblía.

⁸⁹⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 7. febrúar 1900.

gefa hana, og fékk eg þá virðing manns hér við bókasafnið á henni og virti hann hana á 50.00, eg kvaðst kaupa og þó hækkað yrði tölvert, en náði eingum kaupum, því að umboðsmaður hugsaði sér nær 200.00. Síðan var umboðið tekið af V. Á., og feingið B. Ó. og hann síðan boðið yður, og er þá bókin svo komin heim.“ Jón sagði síðan:

Hér hefði eingu þurft að muna að þér hefðuð konkurrerað við sjálfan yður, því að eg hafði einsett mér að ná nú bókinni, því að eg vissi að yður lá á henni vegna Bibl. Not. VI. Gerið svo vel, ef þér gefið öðrum umboð að ná í sömu bækur og þér hafið beðið mig fyrir, að láta mig vita það, því að annars get eg hæglega skaðað yður, viti eg það ekki.⁸⁹⁸

Fiske gekk að kaupunum og komst *Biblia Laicorum* heilu og höldnu til Flórens.⁸⁹⁹ Hann skrifaði Birni nokkru síðar að eign sín af íslenskum biblíum og testamentum sé orðin nokkuð heilþekjandi.⁹⁰⁰ Í bréfi, sem hann skrifaði Birni 20. desember 1900, sést að hann var ánægður með viðskiptin og sérstaklega sagðist hann gleðjast yfir að fá *Biblia Laicorum* á 90 kr. og sagðist leggja fram fimm sterlingspund (Bank of England note D/12 61758).

Eftir að hafa fengið úrskurð Björns eftir rannsókn hans á bókinni og síðan meðmæli hans gekk Fiske að þessu boði. Hann keypti bókina á 90 krónur.⁹⁰¹ Björn bætti við að lítið væri nú orðið eftir af 16. aldar bókum á markaði nema *Guðbrandsbiblía*.⁹⁰² Biblían þótti mikill kjörgripur enda mikið í hana lagt, hafði verið prentuð í stóru upplagi og var auðfundin. Fiske lagði áherslu á að *Biblia Laicorum* yrði send í sterku umslagi, vel innsigluðu, borgað yrði fyrir sendinguna eins og um bréf væri að ræða og hún tryggð fyrir 150 franka. Hann bætti svo við að ef eigendurnir ættu fleiri 16. aldar bækur, eða jafnvel slitur af bókum svo gömlum þá vildi hann gjarnan vita af þeim því að sum af eintökum hans væru léleg og þau þyrfti að „komplettera“.⁹⁰³

Björn bauð Fiske enn fleiri bækur úr Hrunasafni og hafði Pálmi Pálsson (1857–1920) aðjunkt metið þær til verðs. Þessar bækur voru sjaldgæfar á markaði og vildi Björn að Fiske hefði nú tök á að eignast þær og gera safn sitt enn heilla. Björn sendi því ódagsettan lista með

⁸⁹⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. febrúar 1900.

⁸⁹⁹ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 4. apríl 1900.

⁹⁰⁰ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 28. apríl [1900].

⁹⁰¹ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 20. desember [1900].

⁹⁰² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 7. febrúar 1900.

⁹⁰³ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 20. desember 1900. Ævinlega er talað um að „komplettera“ í stað þess að fylla í eyður í bréfunum.

umsögnum, höfðum eftir Pálma, og var hann lagður með bréfi dagsettu 4. apríl 1900 í bréfasafni Fiskes:

1. *Guðrækilegar VIKV Bæner / Samanteknar Ur Bæna-Book þess haatt-Upplyfta Doct. Johannis Lassenii*. Av mag. Steine Jonssyne Biskupe H. St. þrückt a Hoolum 1728. Þetta var heilt eintak en ekki vel hreint. Við það var bundin: Saa Minne Catechismus Edur Barna Lærdomur Doct. Mart. Luth. Þrýckt a Hoolum 1727 af Marteine Arnoddssyne. Þetta hvort tveggja var virt á 3 kr.
2. *Graduale*, prentaður á Hólum 1679 sem Björn kvað vera vont exemplar. Þar vanti titilblað og tvö fyrstu blöðin. Við Grallarann var heft brot úr postillu sem var gallað. Saman virt á 1 kr.
3. *Lærdóms Bók handa Unglingum*.⁹⁰⁴ Prentað í Leirárgörðum 1807. Mjög óhreint eintak en þó „[...] læsilegt og að því er virðist complet“, skrifaði Björn. Þetta var merkt rit að því leyti að nú var farið að huga að lestrarefni handa ungu fólki.
4. *Þess Islenska –Evangeliska Smábóka-Félags Rit*. No 1-80. Björn sagði þetta vera „[...] complet. Gott exemplar, bundið í 8 bindi.“ Öll röðin á að kosta 80 kr. og ekki seld einstök númer.
5. *Crymogaea sive Rerum Islandicorum Libri III* eftir Arngrím Jónsson sem gefin var út í Hamborg. Björn útskýrði að titilblaðið væri ártalslaust en undir „Epistola Dedicatoria“ fremst í bókinni standi „Anno Salvatoris 1609, 20 August“. Hann kvað eintakið vera allgott og var það virt á 10 kr.
6. *Stutt Ágrip um Skálholts-Stóls Jarðasölu, ásamt Fasteigna-Pant* m.m. Prentað í Kaupmannahöfn 1785. Þetta var óbundið hefti og spássíurnar mjög skornar en hann sagði það þó vel læsilegt. Heftið var ekki virt á meira en 25 aura.
7. *Um Jarðeplanna Nytsemd og Ræktan*, samantekið af Jacob Kofoed Trojel. Prentað í Kaupmannahöfn. Hann kvað ártalið á titilblaði skaddað af því að skorið hefði verið neðan af spássíunni svo mikið að neðri hluti stafanna hefði skorist burt en það væri líklega frá 1772. Hann sagði einnig frá því að neðsta línan væri víða skemmd vegna afskurðar. Að öðru leyti væri eintakið allgott.
8. *Stutt Undirvísan um Vatnsmilnur, sem uppteknar voru í Barðastrandar Sýslu árið 1778 af Bjarna Einarssyni*. Prentuð í Kaupmannahöfn af Johan Rudolph Thiele árið 1781, en sagði að einnig hér væri frjálsglega skorið og línur hefðu skaddast. Að öðru leyti væri

⁹⁰⁴ Nicolai Edinger Balle, *Lærdóms Bók í evangelisk- kristilegum Trúarbrögðum handa unglingum*. Leirárgörðum: Landsupfræðingarfélagið, 1807.

það dágott exemplar. Þessar tvær síðasttöldu bækur voru bundnar saman og auk þess var *Búnaðarbálkur*⁹⁰⁵ Eggerts Ólafssonar frá Hrappseyjarprentsmiðju 1783 bundinn við.⁹⁰⁶

Í dánarbúinu frá Hruna var margt annarra kjörgripa. Björn taldi upp aðrar eigulegar bækur frá seinni hluta 18. aldar í sama bréfi, sem hann vildi að Fiske keypti, ætti hann þær ekki þegar. Var það fengur fyrir Fiske að ná svo vel meðförnum eintökum.

6.6 Vinnuaðstaða við Hovedvagtsgade 2 árin 1898–99

Árið 1898 var svo komið að aðföngin voru að vaxa Fiske yfir höfuð og þótti honum heppilegra að draga að sér rit í Kaupmannahöfn og láta vinna þar ýmsa forvinnu áður en kosturinn væri fluttur til Flórens. Hann leigði því húsnæði á annarri hæð við Hovedvagtsgade 2, andspænis Kongens Nytorv.⁹⁰⁷ Það varð miðstöð þar sem ritunum var safnað saman og frumvinna við þau fór fram eins og flokkun, skráning á spjöld og uppfærsla skráningar og einnig úrskurður kveðinn upp um hvort ritin væru heil, áður en bókapakkarnir voru sendir til Flórens. Þegar Fiske var í Kaupmannahöfn sjálfur bjó hann oftast á Hôtel d'Angleterre sem einnig stendur við torgið.⁹⁰⁸ Það var því stuttur spölur úr gistiherbergi yfir í bókageymslu og ekki langt á Konunglega bókasafnið þar sem Fiske sat löngum við að bera saman rit. Nokkur bréf til Fiske frá árunum 1898 og 1899 eru skrifuð að Hovedvagtsgade 2, hið fyrsta frá Sigfúsi Blöndal (1874–1950) 19. september 1898. Síðasta bréfið um Hovedvagtsgade er frá Sigfúsi 7. nóvember 1899.⁹⁰⁹

Sigfús hóf vinnu að Hovedvagtsgade haustið 1898 í ígripum 24 ára gamall og hafði þá tekið cand. mag. próf í grísku, latínu og ensku við Hafnarháskóla, en hafði ekki síður áhuga á Dante og Petrarca-söfnum Fiskes en því íslenska, þótt hann kæmist ekki í návígi við þau. Sigfús fannst sjálfum hann vera kjörinn starfsmaður og sagðist alla ævi sína hafa verið „mikill vinur bóka og væri honum ljúft að aðstoða Fiske við safn hans.“⁹¹⁰ Bjarni Jónsson (1872–1948) frá Unnarholti í Árnessýslu, laganemi við Hafnarháskóla, var kominn til vinnu

⁹⁰⁵ Titill er: *Nockrar Hugleidingar, frammsettar í Liódum sem nefnast Bwnadar-Baalkur: Sundurskiptar í þriw Kvæde, Umm daglegt Bwskapar-Lijf Islendinga; Hversu lakt sie hiaa ofmørgum; Hvernig vera eige, edur og verda mætte : Hier er sleppt því almeñasta, sem enn brwka til Nytsemdar og goodrar Dægradvalar, dugande Bændur, af hverium (Lof sie Gude) marger eru til, þo faaer ad reikna mót hinum Fiøldanum sem Hlut á i Eymd-Ode og fleirum Klausum. Sumt er aaviked i Fullsælu, Islands-Sælu, Heim-Sótt og vijdar.*

⁹⁰⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 4. apríl 1900.

⁹⁰⁷ Ekki eru tiltækar heimildir um nákvæma dagsetningu á leigutíma húsnæðisins.

⁹⁰⁸ Mörg bréfa hans eru skrifuð á bréfsefni hótelsins. Önnur eru með bréfhaus frá öðrum hótélum í borginni.

⁹⁰⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 19. september 1898 og 7. nóvember 1899.

⁹¹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 19. september 1898.

að Hovedvagtsgade á undan Sigfúsi en veiktist af skarlatssótt.⁹¹¹ Sigfús lagði inn orð 10. ágúst 1899 fyrir námsmanninn Guðmund Tómasson til vinnu við safnið á meðan Bjarni væri frá.⁹¹² Sigfús kvað hann vera gáfaðan og læra fljótt, þótt ekki væri hann mikill enskumaður.⁹¹³ Guðmundur vann við spjaldskrárgerð fyrir sömu laun og Bjarni.

Sigfús lýsti leigusala húsnæðisins í Hovedvagtsgade í sama bréfi og sagði að hún væri mjög sérkennileg og smíthrædd. Hún hafi alltaf litla lyfjaflösku fulla af mixtúru með kreósótykt standandi á borðinu og þetta væri aðferð hennar til sóttþreinsunar í herbergjunum sem Fiske hafði til umráða.⁹¹⁴

Eftir greiðslu arfsins gat Fiske lagt meira fé til safns síns, eins og fyrr var getið, og safnað hraðar en áður. Stærsta viðbótin við safnið var gerð á stuttum tíma þegar Fiske dvaldist í Skandinavíu sumarið 1899. Hann lét fyrst senda aðföngin á Hovedvagtsgade 2 áður en þau voru send til Ítalíu. Fiske gerði átak í innkaupum á efni sem hann hafði ekki náð fram að þessu. Fiske skrifaði Jóni Þorkelssyni frá Hovedvagtsgade 10. júlí 1899 að hann ætli að vera þar við vinnu fram í október að tveimur vikum undanskildum, en þá ætli hann til Noregs.⁹¹⁵ Reyndin varð sú að Fiske tók sér einnig ferð á hendur til Svíþjóðar til þess að kaupa rit. Fiske gerði þá allt sem hann gat til þess að ljúka við eða fylla í íslenska safnið sitt. Hann keypti það sem hann hafði ekki komist yfir áður.⁹¹⁶ Fiske fylgdi þeirri vinnuáðferð að bera saman lista sína um óskir um kaup og svo hvað af efninu barst. Síðan var það sérstakt verkefni að koma kerfi á safnið og gera öðrum grein fyrir hvað þar væri að finna. Samkvæmt bréfkorti frá Hovedvagtsgade sem hann skrifaði Jóni kom hann til Hafnar með alla spjaldskrá sína yfir íslenska kostinn og sagði skrána vera nú mun stærri en þegar Jón sá hana síðast. Fiske vildi láta Íslending afrita hana í húsakynnum við Hovedvagtsgade.⁹¹⁷

Sigfús annaðist margvísleg störf, meðal annars bréfaskriftir frá Hovedvagtsgade til ýmissa aðila. Megináhersla var á að fylla í eyður og sá hann um að pantanir skiluðu sér. Hann hélt góðu sambandi við Fiske og bar undir hann ýmis atriði. Sigfús sagðist lesa öll spjöld yfir.⁹¹⁸ Seðlar eða spjöld með frumskráningu voru send til Fiskes sem notaði þau til samanburðar.⁹¹⁹ Sigfús gat um forlögin Damm, Norli, Cammermeyer og Cappelen í Osló og

⁹¹¹ Kemur það fram í bréfi nokkru síðar, sjá *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 23. september 1899.

⁹¹² *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 10. ágúst 1899.

⁹¹³ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 17. ágúst 1899.

⁹¹⁴ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 10. ágúst 1899.

⁹¹⁵ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 10. júlí 1899.

⁹¹⁶ Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske*, s. 26–27.

⁹¹⁷ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 10. júlí 1899.

⁹¹⁸ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 1. september 1899.

⁹¹⁹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 2. september 1899.

Seeber í Flórens sem snúi sér til Hovedvagtsgade með ýmis erindi sem þurfti að leysa þar.⁹²⁰ Hann skrifaði Fiske 5. september 1899:

Ég get ekki fundið að þér eigið Olai Magni Gentium septentr. historiae brevium. Amstelod. 1669, 12°. Komin eru til hífýla yðar í Hovedvagtsgade ýmsar bækur frá Svíþjóð er þér hafið sent. Á aðalpósthúsinu hér er kominn pakki til yðar, með tilteknu verði, frá Reykjavík. Póstþjónarnir vilja ekki fá mér hann nema ég fái skriflegt umboð frá yður, undirskrifað af tveim vitnum og vottfest af pósthúsi á þeim stað þar sem þér nú eruð. En máske er einfaldast að láta pakkann bíða þar til þér komið sjálfur til Khafnar. Björn Ólsen sendir yður skólaskýrsluna seinustu og legg ég hana við bækur yðar.⁹²¹

Efni barst jafnt og þétt. Það kom fyrir að starfsmenn við miðstöðina við Hovedvagtsgade lentu í vandræðum með að leysa út sendingar og skrifaði Sigfús í sama bréfi:

Á tollbúðinni hér er komið koffort til yðar, sent af v. Essen & Schouw, Lübeck. Viðurkenningu fyrir því hef ég tekið á móti, en tollþjónar heimta lykil að koffortinu til að geta rannsakað innihaldið. Get ég því ekki fengið koffortið fyrr en lykill kemur frá yður, en ef til vill er bezt að láta það bíða komu yðar.⁹²²

Bókakassar bárust hvaðanæva að til Hovedvagtsgade, til dæmis frá Skandinavisk Antikvariat og Aschehoug í Noregi, frá Welter í París, frá bóksala Allen við Covent Garden í London ýmist með nýjum aðföngum eða efni sem var að koma úr bandi.⁹²³ Umsvifin voru mikil og veitti ekki af húsaskjólinu fyrir ritin að Hovedvagtsgade 2. Nokkrir aðrir Íslendingar komu að úrvinnslu safngagna meðan þau biðu í Kaupmannahöfn. Mikilvægt var að hafa samviskusama og athugula aðstoðarmenn. Sigfús benti Fiske á Halldór Hermannsson frá Velli á Rangárvöllum, laganema við háskólann, sem væri afar nákvæmur og hefði fallega rithönd. Sigfús lagði rithandarsýnishorn með meðmælabréfinu.⁹²⁴ Ekki veitti af mannaflanum því Sigfús varð veikur og fór á sjúkrahús haustið 1899 vegna sullaveiki.⁹²⁵ Margir komu að vinnunni við Hovedvagtsgade en dvöldu ekki lengi enda voru þeir í námi eða annað tók upp hugann. Má auk fyrrgreindra telja Jón Stefánsson frá Grund í Grundarfirði (1862–1952), sem

⁹²⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 3. september 1899.

⁹²¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrit *Lbs*. 105 NF. Sigfús Blöndal til Fiskes 5. september 1899.

⁹²² *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 5. september 1899.

⁹²³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 24. ágúst 1899.

⁹²⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 5. september 1899.

⁹²⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 5. september 1899. Sigfús var skorinn í lok september 1899.

lagði stund á bókmenntir við háskólann, og Sigfús Einarsson (1877–1939) frá Skúmsstöðum á Eyrarbakka sem stundaði tónlistarnám.⁹²⁶ Allir þessir menn höfðu áhuga á að komast í vinnu við safn Fiskes í Flórens.⁹²⁷ Fiske vildi fá Sigfús Blöndal til sín en skrifaði Birni M. Ólsen í trúnaði að hann héldi að hann væri ekki góður til skráningarvinnu: „Hann er of gáfaður. Í Bandaríkjunum er orðatiltæki sem segir að því lærðari sem maður er þeim mun lélegri er hann til skráningarvinnu.“⁹²⁸

Fiske skrifaði fornvini sínum Aksel Andersson (1851–1923), bókaverði háskólabókasafnsins í Uppsölum, 29. október 1899 að í húsakynnunum við Hovedvagtsgade hefði hann að jafnaði þrjá til fjóra íslenska stúdenta við að vinna úr kostinum. Galli væri að enginn þeirra væri vanur skráningarvinnu. Fiske bað Andersson í sama bréfi að kanna hve margar íslenskar bækur, sem prentaðar voru fyrir árið 1601, væru í eigu háskólabókasafnsins í Uppsölum. Fiske sagði honum enn fremur frá því í bréfinu að nú ætlaði hann að sitja í heila viku á Konunglega bókasafninu og rannsaka íslenskar bækur safnsins, einkum frá 16. öld.⁹²⁹ Og 5. nóvember sagði hann Andersson frá því að hann ráðgerði að prenta fullkominn lista tímabilsins.⁹³⁰

Bréf og bréfspjöld voru send frá ýmsum löndum til Fiskes á Hovedvagtsgade, sem bendir til þess að menn hafi verið öruggir um að pósturinn bærisk honum þangað. Ef Fiske var ekki þar þá stundina voru bréfin send áfram til Flórens. Mörg voru erindin auk tíðinda um bækur. Má nefna bréfkort frá Færeyingnum Sigurd Olaf Patursson 31. ágúst 1899. Hann bað Fiske um 200 króna fjárstyrk til þess að gefa út færeyskt blað.⁹³¹ Fiske styrkti blaðið með fjárframlagi sem Sigurd þakkaði kærlega fyrir á bréfkorti í nóvember sama ár.⁹³² Fiske gerðist síðan áskrifandi að blaðinu til að styðja við útgáfuna.⁹³³

Fiske vann fjóra eða fimm tíma daglega í tvær vikur í nóvember við að rannsaka 16. aldar bækur íslenskar í báðum stóru söfnunum í Kaupmannahöfn.⁹³⁴ Honum vannst vel og

⁹²⁶ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 10. október 1899.

⁹²⁷ Fleiri íslenskir bókamenn óskuðu eftir starfi við safnið og má nefna Vilhjálmm Jónsson, son Jóns Borgfirðings, sem síðar varð póstmestari í Reykjavík. *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Vilhjálmmur Jónsson til Fiskes 10. febrúar 1901.

⁹²⁸ *Lbs.* 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 20. desember [án árs]. „He is too brilliant a man. We have a proverb in America that the more learned the man the poorer the catalogue.“

⁹²⁹ *UUB*. G 10 j. Fiske til Aksels Anderssons 29. október 1899.

⁹³⁰ *UUB*. G 10 j. Fiske til Aksels Anderssons 5. nóvember 1899.

⁹³¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurd Olaf Patursson til Fiskes 31. ágúst 1899.

⁹³² *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurd Olaf Patursson til Fiskes 11. nóvember 1899.

⁹³³ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurd Olaf Patursson til Fiskes 14. nóvember 1899.

⁹³⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettores Sordis 15. nóvember 1899.

meira að segja upplýsingar um tvítökin, sem hann sagðist skoða vandlega, höfðu fyllt fjórar skrifbækur að hans sögn.⁹³⁵

6.7 Aðstoðarmenn ráðnir til Flórens síðla árs 1899

Íslenska safnið óx gífurlega eftir 1890. Sænski bókasafnarinn Rolf Arpi, keppinautur Fiskes um hríð, hafði einnig traust sambönd við Íslendinga sem útveguðu honum bækur frá Íslandi, meðal þeirra var Jón Borgfirðingur fræðimaður sem lét hafa eftir sér árið 1891 að smalamenn Dr. Fiskes væru nú úti um allt til þess að ná saman bókum fyrir hann svo af þeim sökum sé ekki um auðugan garð að gresja og að erfitt sé að keppa við ameríska prófessorinn þar sem hann borgi svo vel fyrir sjaldgæfar og eftirsóttar bækur.⁹³⁶ Þegar niðurstöður Hæstaréttar lágu fyrir hafði Fiske efni á að ráða sér aðstoðarmenn í Flórens. Gigtin fór versnandi með árunum og hann var oft rúmliggjandi. Nauðsynlegt var að fá kunnáttumenn um íslenska bóksögu og bókfræði til aðstoðar. Fiske ferðaðist oft frá Flórens, bæði innan Ítalíu og til útlanda. Var hann stundum drjúgan tíma fjarverandi söfnum sínum. Hvort tveggja var að hann hafði yndi af ferðalögum og hann sótti heilsuhæli sér í lækningaskyni í Þýskalandi, Sviss og Austurríki. Þá notaði hann tækifærið til bókakaupa í söfnin sín. Fiske fór til Egyptalands veturinn 1890–91 og aftur veturinn 1896–97 til heilsubótar, loks stutta ferð árið 1898. Í þessum ferðum vann hann að áhugamáli sínu frá 1880–81, egypska stafrófinu (sjá hér á s. 111). Eftir ferð til Bandaríkjanna kom Fiske til Flórens og 6. apríl 1892 skrifaði hann: „Síðan ég kom aftur hingað hef ég verið kaffærður í vinnu. Ég fann hauga sem höfðu hrúgast upp í bókasafni mínu, allt að 1.200 pakkar biðu, þar á meðal skrár bóksala. Ég hef loksins pakkað utan af þeim og þær mikilvægustu af nýju aðfangaskránum hef ég sent áfram, ýmist til bókbindara í London eða Flórens.“⁹³⁷ Nú var nauðsynlegt að hafa trausta og vinnusama menn við söfnin heima og það krafðist skipulagningar að ná jafnvægi í vinnuna. Í september 1896 tjáði Fiske sig um mikla vinnu: „Dante-safnið hefur tekið bæði tíma og fé frá hinum söfnunum og ég hef uppgötvað að það er engin smáupphæð sem þarf til að fylla upp í eyður af nýútkomnu efni í

⁹³⁵ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 21. nóvember 1899.

⁹³⁶ Arvid Hj. Ugglar, „Uppsala universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur“, s. 548. „Dr. Fiskes „fåraherdar“ nu äro ute på alla håll för att få tag i böcker för hans räkning, så nu blir det av denna orsak icke att beta från en fet betesmark.“

⁹³⁷ *Willard Fiske*, s. 120. Ekki er tekið fram hverjum hann skrifaði þetta. „Since reaching here I have been overwhelmed with work. I found heaped up in my library some 1.200 packages, including booksellers' catalogues. I have at last got the wrappers off and the most important of the new accessions catalogued and sent of either to the London or the Florentine binders.“

íslenska og Petrarca-safnið. Mikið af þeirri skráningavinnu, sem ég hefði sjálfur unnið í bókasöfnunum í Flórens, þarf nú að færast yfir á hendur annarra.⁹³⁸

Þess má geta að Fiske lagði í fleiri fjárfestingar eftir að arfurinn var greiddur út, og verða þær nefndar hér. Annars vegar Retó-rómanska safnið (sjá nánar um það á s. 119) sem hann byrjaði að kaupa inn í árið 1891 og bætti hratt í safnið. Hann var sér til heilsubótar í Tarasp í Engadine-dalnum í Ölpunum og keypti þá langstærsta hlutann af retó-rómanska safninu sínu.⁹³⁹ Þetta safn varð enn eitt sérsafn Fiskes og vinnan dreifðist á fleiri söfn. Hins vegar hóf hann söfnun á rúnum eftir 1890 og taldi safn sitt af rúnum oft með íslenska safninu. Hann skrifaði Jóni Þorkelssyni 7. júlí 1895 að rúnasafnið sitt hafi vaxið mjög upp á síðkastið, þökk sé uppboðum Stephens og Undset í Stokkhólmi.⁹⁴⁰ Á bréfkorti frá 28. október 1899 virðist hann hafa náð saman þéttu safni og sagði hann Jóni rúnasafnið sitt nú vera orðið mjög stórt og ætti hann að taka það með í skrá sína *Bibliographical Notices*.⁹⁴¹

Tveir íslenskir námsmenn í Kaupmannahöfn, Bjarni Jónsson og Halldór Hermannsson, réðu sig til safnsins í Flórens. Fiske þekkti til vinnubragða þeirra frá Hovedvagtsgade 2 og Sigfús Blöndal mælti með þeim. Fiske skrifaði Jóni Þorkelssyni 21. nóvember 1899 frá Leipzig að hann hefði boðið þeim vinnu en vissi að það gæti orðið örðugt fyrir þá að losa sig tímabundið úr námi. „Ég hef beðið Bjarna Jónsson + Halldór Hermannsson að koma til Flórens í nokkra mánuði og aðstoða við að undirbúa ítarlega skrá mína fyrir prentun en ég efast um að þeir geti samið við yfirvöld háskólans um svo langt leyfi.“⁹⁴² Bjarni skrifaði Fiske frá Regensen í Kaupmannahöfn 29. nóvember og bað hann að skrifa skólayfirvöldum og óska eftir framlagi hans til safnsins. Hann hafði ákveðnar hugmyndir um hvernig bréfið ætti að hljóða því leyfisbeiðni hans frá námi þurfti að vera traustvekjandi, annars var hann hræddur um að fá ekki leyfið eða missa Garðsstyrk. Bjarni lagði Fiske línurnar og þær voru á þann hátt að hann byði sér að dvelja hjá sér í Flórens á Ítalíu í eitt ár. Hann sagði enn fremur:

⁹³⁸ G. W. Harris, „Formáli“. *Bibliographical Notices* VI, s. 3. „The Dante collection has taken both my time and means from the other collections, and I discover that no small sum is needed to fill up the lacunae in the recent Icelandic and Petrarch literatures. Much cataloguing, too, which would have been done by myself in the Florentine library, must now be done by others.“

⁹³⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Charles Warners 16. júlí 1891.

⁹⁴⁰ *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 7. júlí 1895.

⁹⁴¹ *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 28. október [1899].

⁹⁴² *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Jóns Þorkelssonar 21. nóvember 1899. „I have asked Bjarni Jónsson + Halldór Hermannsson to come to Florence for some months, and assist in preparing my full catalogue for the press, but I doubt whether they will be able to make arrangements with the University authorities for such a long leave of absence.“

Málið er að prófessorarnir hafa sett það skilyrði að ég sýni staðfestingu frá yður til þess að fá leyfi til að fara burt. Svo það er mikilvægt að fá hana sem fyrst. – Halldór hefur þegar sent umsókn sína til Stipendibestyrelsen en ekki fengið svar enn.⁹⁴³

Halldór og Bjarni fluttu til Flórens í desember 1899 til þess að vinna við safnið. Halldór var þar með hléum þar til Fiske lést. Bjarni vann tæpt ár hjá Fiske og sneri aftur til náms síns í Kaupmannahöfn í lok nóvember 1900. Báðir voru áhugamenn um skák og fjalla mörg bréf þeirra í milli um það efni. Bjarni var eftir það öflugur við að útvega Fiske skákbækur frá Höfn.

6.8 Fyllt í eyður

Það sem einkennir síðustu fjórtán árin sem Fiske lifði er hve mikla áherslu hann lagði á að fylla í þau skörð sem enn voru í safni hans. Mörg bréfa Halldórs Hermannssonar sýna að eftir 1899 bárust bókasendingar títt, bæði frá Jóni Þorkelssyni og Sigurði Kristjánssyni, sem voru drygðir við að fylla í eyður, en líka frá ýmsum bóksölum í Evrópu. Sigurður hafði útvegað Fiske rit um árabíl (sjá hér á s. 135-36). Hann hélt því áfram og hafði tök á að útvega það efni sem hafði safnast illa eða ekki eftir mitt ár 1890. Fiske naut góðs af sérstöðu Sigurðar sem seldi bækur vítt og breitt um landið. Eitt af því sem Sigurður lagði áherslu á alla tíð var að hafa í þjónustu sinni bókhneigða, greinda og trausta sölumenn á ferð um landið, og leitaðist við að útbúnaður þeirra væri sem bestur og við hæfi í misjöfnum veðrum. Þá gætti hann þess vandlega að þeir hefðu ekkert óvandað lestrarefni meðferðis, heldur góðan og margbreytilegan bókakost. Var það og regla hans að gefa aldrei út bók, nema hann teldi hana góða að innihaldi og útliti.⁹⁴⁴ Þessir sömu menn voru í aðstöðu til að heyra um eða finna eldri bækur fyrir Fiske og láta Sigurð vita af þeim sem jafnan gekk strax frá kaupunum. Þannig áskotnuðust Fiske nokkrar af fágætisbókum sínum.

Sigurður batt vonir við landsbyggðina fyrir aðföng Fiskes. Hann vissi að víða leyndust bækur sem voru faltar og lagði sig fram um að fá bestu eintökin. Nýútgefið smáprent var hins vegar farsælast að nálgast í Reykjavík og helst beint úr prentvélunum. Sigurður skrifaði 17. júlí 1890 að hann hefði nýlega sent umboðsmönnum sínum úti á landi afskrift af listum Fiskes, en þar sem núorðið væri erfitt að finna gamlar bækur yrði maður að vera tilbúinn að

⁹⁴³ CUL. Fiske papers.13-1-1165. Bjarni Jónsson til Fiskes 29. nóvember 1899. „Sagen er at Professorerne har sat det som Betingelse for at jeg kunne faa Lov at rejse bort, at jeg kunne fremvise saadan en Erklæring fa Dem. Derfor er det af stor Betydning at faa den som først. – Halldór har allerede indsendt sin Ansøgning til Stipendibestyrelsen, men ikke faaet Svar endnu.“

⁹⁴⁴ Gils Guðmundsson, „Sigurður Kristjánsson bóksali og bókaútgefandi“, s. 223–24.

bíða og sjá hvað til væri. Hann hét því að gera sitt besta til að ná fornum bókum.⁹⁴⁵ Í framhaldinu varð honum töluvert ágengt með öflun rita utan Reykjavíkur og skrifaði Fiske að það mætti aldrei slaka á því að skrifa þeim sem vitanlega ættu gamlar bækur.⁹⁴⁶

Fiske var skilvís með greiðslur að vanda og sendi reglulega póstávísanir. Sigurður þakkar nánast í hverju bréfi fyrir senda bankanótu. Eina bréfið frá Fiske í bréfasafni Sigurðar er skrifað í Stokkhólmi 11. september 1896 og sendi hann 110 krónur sem hann bað Sigurð að draga frá reikningi sínum vegna síðustu bókasendingar frá Sigurði. Fiske baðst afsökunar á drætti sem orðið hefði á greiðslu þar sem hann hefði verið í Bandaríkjunum. Í næsta mánuði yrði hann aftur heima í Flórens.

Þar sem jafnt og þétt var verið að fylla í skörð þurfti að athuga sem víðast hvort von væri um vandfundin eintök. Fiske vildi kanna hvort hann gæti fengið tvítök annarra safna. Aksel Andersson fékk bókalista frá Fiske dagsettan 3. nóvember 1899 þar sem hann óskaði eftir nokkrum titlum og hafði keypt sumar þeirra bóka í Klemmings antikvariat.⁹⁴⁷ Í svari nefndi Andersson tvítakasafn háskólabókasafnsins í Uppsölum og segir að ekki séu neinar bækur þar af þeim sem Fiske óski eftir.

Enginn af tenglunum var þó jafn natinn við að endurbæta og „komplettera“ rit né hafði jafn glögggt auga fyrir fallegum og heilum eintökum og Jón Þorkelsson. Alltaf var hægt að bæta um betur og Jón var stöðugt með hugann við að fylla í eyður, senda aukalega síður eða blöð úr fornum bókum ef vera kynni að það mætti skipta út blöðum. Jón skrifaði 5. nóvember 1899 að lista þann, er Fiske sendi með síðasta bréfi, gangi ekki greitt að fylla því að fjöldi af bókunum sé nú uppseldur og ófáanlegur þótt fjölmargar bókanna hafi aldrei verið til sölu og sagði:

Þó sendi eg yður nú nokkrar af þeim, og enn nokkrar fornar bækur, sem þér sjáið af viðlögðum miða. Þar með legg eg ræfil af „Vorir tímar standa í guðs hendi“ 1798, ef það kynni að geta bætt yðar expl. með því, sem def. mun vera. Innan við spjöld á þessu kveri eru lagðir blaðaræflar af Þórðarbænakveri, Skálh. 1693, sem eg hefi feingið síðar, ef vera kynni að þau fylti expl. það er eg sendi yður síðast.⁹⁴⁸

Tenglarnir þurftu líka að sætta sig við að mikil vinna leiddi ekki alltaf til góðs árangurs. Jóni þótti illt að Fiske endursendi *Diarium Christianum* frá 1680 þar sem honum þótti eintakið

⁹⁴⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Í bréfhaus stendur: Orðsending Sigurðar Kristjánssonar til Fiskes 17. júlí 1890. „Jeg skal fremdeles gjøre mit bedste for at finde de Böger Dem mangler.“

⁹⁴⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 25. nóvember 1890.

⁹⁴⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít Lbs. 105 NF. Aksel Andersson til Fiskes 3. nóvember 1899.

⁹⁴⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 5. nóvember 1899.

lélegt. Jón hafði lagt mikið á sig við útvegum ritsins og sagðist ekki geta skilað því aftur þar sem hann hefði keypt það „forcerað“.⁹⁴⁹ Fiske var ósveigjanlegur þegar um léleg eintök var að ræða og skilaði umsvifalaust því sem hann taldi of aumt fyrir safn sitt og vildi fá önnur og betri eintök í staðinn. Verð skipti þá ekki máli. Stundum reyndist ómögulegt að finna handa honum gallalaust rit eða nógu mörg eintök til þess að ná einu heilu út úr þeim. Greip hann þá til þess úrræðis, eins og áður hefur verið minnst á, að fá einhvern til þess að skrifa upp það sem á vantaði og skeyta í eyður. Oft var ærin vinna lögð í að finna hrein og sæmilega heil rit. Það gekk ekki alltaf eftir því margt var úr sér gengið og öðru hafði verið hent. Kom því fyrir að Fiske varð að láta sér nægja rifrildi. Jón Þorkelsson, sem ætíð var á höttunum eftir efni sem hann vissi að enn vantaði í íslenska safnið, skrifaði honum 11. febrúar 1900: „Handbók Goodtemplara frá 1886 er ekki leingur til, brúkuð upp og brend upp. Siðbókina 1889 held eg að eg geti útvegað yður, og veit eg nú ekki af nema þessu excl., því að hún er líka – brúkuð upp og brend – þeir brenna hér gömlu expll., þegar ný útgáfa kemur – og Landsbókasafnið fékk þessa bók aldrei (1889), og varð prentsmiðjan fyrir 100 kr. sekt. Eg fæ hana ekki nema fyrir töluvert verð, og hvað hátt má eg fara?“⁹⁵⁰

Fiske fór eftir söluskrám og auglýsingalistum sem Sigurður lét prenta. Í Konungsbókhlöðu í Danmörku eru nokkrir slíkir varðveittir í smáprentadeild safnsins til dæmis „Bókaleifar 31. desbr. 1899 frá Bókaverzlun Sigurðar Kristjánssonar.“ Þar kennir margra grasa, bæði nýlegt efni og gamalt, og hægt að gera góð kaup sem Fiske nýtti sér. Einnig eru varðveittir prentaðir einblöðungar frá verslun Sigurðar í fólíóbroti um tilboð á 200–300 atriðum og má nefna „Stórkostleg kjörkaup á bókum þjóðvinafélagsins“, sem er fyrirsögn á einum þeirra. Þetta er eftirtektarverð auglýsing og allt á verulega niðursettu verði.⁹⁵¹

Fiske var óþolinmóður og vildi fá ritin afgreidd fljótt. Það kemur margoft fram í bréfum Sigurðar að honum finnst ganga hægt að finna umbeðin rit fyrir Fiske, sem rak á eftir sendingum, og skrifaði til dæmis 2. febrúar 1891 að hann sé mjög leiður yfir því að dregist hafi að útvega ákveðnar bækur. Þrátt fyrir einlægan vilja sinn og erfiði við að ná ritunum þá sé sér ómögulegt að láta hlutina ganga hraðar fyrir sig. Umboðsmenn hjálpi sér vissulega við að finna gamlar bækur en samgöngur séu erfiðar, einkum að vetrarlagi, svo að stundum þurfi

⁹⁴⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 2. nóvember 1900. Forcerað þýðir hér með forgangi.

⁹⁵⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. janúar 1900.

⁹⁵¹ *Udtaget småtryk* 47,-223-50,-73. Óskráð efni í *KBK*.

að bíða mánuðum saman eftir svári frá einstökum landshlutum.⁹⁵² Það var gengið út frá því að umbeðin rit myndu fyrri eða síðar.

Fiske gerði miklar kröfur til prentgripa. Það jók á vinnu tengla hans og olli þeim oft vonbrigðum, eins og fyrr var nefnt, að Fiske sendi umsvifalaust til baka prentefni sem hann var ekki ánægður með.⁹⁵³ Tenglarnir gerðu sitt besta. Í áðurnefndu bréfi frá 11. febrúar 1900 skrifaði Jón frá Reykjavík: „Viðvíkjandi Calendario 1671 [...] Geri eg yður nú nokkur skil með það, og er exemplarið þó ekki vel gott, því 10 blöð eru í það skrifuð af gamla Páli stúdent, svo að það er á þann hátt complett, en betra býst eg ekki við að fáist í bráðina, og kanske aldrei.“⁹⁵⁴ Þá varð Fiske að setta sig við orðinn hlut.

6.9 Aukaeintök, afbrigði og áritanir

Oft bárust bækur sem Fiske átti fyrir. Ósjaldan lét hann sína menn njóta þess ef hann eignaðist tvítök. Þann 7. desember 1886 skrifaði Ólafur Davíðsson honum: „Jeg öfunda yður mjög af þessari „Collection“ af greinum um Ísland, úr enskum tímaritum, sem þjer segist eiga von á. Ef þjer fáíð eitthvað í dúpló um náttúru Íslands, þá væri gaman að fá það hjá yður og skyldi jeg þá reyna að útvega yður einhver Islandica í staðinn, sem þjer eigið ekki.“⁹⁵⁵ Þar sem Fiske fékk mörg eintök af sömu útgáfu sat hann stundum uppi með fleiri en eitt sæmilega eða jafnvel gott eintak. Fæstir safnarar vilja eiga tvítök, svo einhvern veginn varð Fiske að losa sig við bækur. Fiske bjó yfir heildarsýn og kom hann aukaeintökum í opinbera eigu. Hann skrifaði Birni M. Ólsen frá Flórens 6. nóvember [án árs]: „Ég hef einmitt gefið mest af tvítökum mínum til þjóðbókasafnsins hér, svo það mun þá verða eitt opinbert safn á Ítalíu þar sem finna má nokkrar íslenskar bækur.“⁹⁵⁶ Einnig gaf hann bókasafninu í Flórens bækur sem hann pantaði sérstaklega frá Íslandi, eins og *Sálma og kvæði* eftir Hallgrím Pétursson í útgáfu Gríms Thomsens.⁹⁵⁷

Fiske kostaði uppskriftir sem aldrei fyrr. Eftir að Jón Þorkelsson settist að í Reykjavík fór hann margsinnis á Landsbókasafn og skrifaði upp fyrir Fiske titilblöð bóka sem Fiske hafði eignast en voru laskaðar og oft án titilblaðs. Má nefna *Eitt lijtíð Bæna Kver*.⁹⁵⁸ Gott titilblað af þeirri bók var vandfundið. Titilblöðin og næstu blöð á eftir létu eðlilega undan við

⁹⁵² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 2. febrúar 1891.

⁹⁵³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. febrúar 1900.

⁹⁵⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. febrúar 1900.

⁹⁵⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 7. desember 1886.

⁹⁵⁶ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 6. nóvember [1892]. Íslenskar bækur eru ekki í rafrænni skrá BNCF en gætu engu að síður legið þar óskráðar.

⁹⁵⁷ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 22. apríl [1893]. Hann kallaði það Grímur Thomsen's memorial edition of the works of Hallgrímur Pétursson.

⁹⁵⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes dags. 9. nóvember 1899.

mikla notkun bókanna. Þegar um mistök í prentun var að ræða var enn örðugra um aðföng. Prentun með lausaletri var vandasamt handverk. Eintök innan sama upplags gátu haft einhver frávík. Bókasafnarar líta oft til afbrigða sem áhugaverðra sérkenna og í prentun með lausaletri var allaf hætta á að stafir víxluðust, lægju á hlið eða á hvolfi. Allar skekkjur gerðu prentgripinn eftirsóknarverðan. Stöku sinnum var breytt til með að prenta titilsíður eða hluta þeirra í lit. Urðu þau frávík jafnan fýsileg fyrir safnara. Fiske dró ekki í efa að bókakaup þau, sem Jón Þorkelsson hafði milligöngu um, væru ákjósanleg og þau bestu sem völ var á. Jón bar einnig saman eintök bóka af mikilli nákvæmni og benti Fiske á mismun á útgáfum enda gat verið um afbrigði að ræða. Jón sat einnig löngum stundum á söfnum við að skrifa upp titilsíður eða aðrar stakar síður innan úr bókum í þeim tilfellum að í eintök Fiskes vantaði blaðsíður. Algengast var það að fyrstu og síðustu blöð bóka vantaði. Afbrigðaeintök eru allmörg í safni Fiskes.

Frávík eða formbrigði í prentun skipta bókasafnara máli. Síðsumars árið 1900 dvaldist Fiske á Hótel Victoria í Písa sér til heilsubótar. Hann fékk bréf frá Halldóri Hermannssyni sem vann við safnið í Flórens á meðan og tjáði Fiske að nú hefði stór bókasending komið frá Jóni Þorkelssyni. Hann hafði skyggst í pakkana og kom þá í ljós fyrsti hluti *Vídalínspostillu* frá Hólum 1718 og skrifaði Halldór að með þessari útgáfu ætti Fiske postilluna heila. Að öðru leyti sagðist Halldór láta pakkana bíða Fiskes svo hann gæti sjálfur meðhöndlað bækurnar.⁹⁵⁹ Það var Fiske mikilvægt að sjá aðsent efni og vinna sjálfur við nýjar sendingar. Leit Jóns leiddi oft að sjaldséðum afbrigðum. Hann sagði eintakið af *Vídalínspostillu* vera „finale curios. og unicum“. Í kaupbæti sendi hann áttundu útgáfuna frá 1767 sem hann hafði leitað lengi að. Eintakið var prentað með rauðu titilblaði og var þess vegna „unicum“, að sögn Jóns. Verð postillunnar var 15 krónur. Þann 11. febrúar árið 1900 fór bókin í póst ásamt ýmsu Viðeyjarprenti, sem að vísu var dálítið laskað, svo sem *Lærdómsbók* frá Viðey árið 1827, sem Jón sagði að þekktist ekki hér á landi.⁹⁶⁰

Áritanir á titil- eða saurblöð svo og pár á spássíur eru mörgum söfnurum gleðiefni og segja talsvert um eigendur og aðra sem hafa haft þær undir höndum. Fiske hafði ekki sérstaka ágirnd á áritanaeintökum þótt sumir tengla hans, sem sjálfir töldu áhugavert að geta séð feril bókanna, reyndu að halda þeim að honum. Bækurnar, eins og þær komu úr prentsmiðjunni, voru afurðin sem hann sóttist eftir. Hann eignaðist engu að síður eintök með eiginhandar-áritunum sem varpa ljósi á eigendasögu og eigendaskipti bókanna en það var meira fyrir tilviljun heldur en markviss aðföng. Jón Þorkelsson skrifaði 20. mars 1892: „Safnið þér

⁹⁵⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Halldór Hermannsson til Fiskes 20. ágúst 1900.

⁹⁶⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 12. febrúar 1901.

autogröphum? Eg get útvegað yður ef þér viljið autographa safn c 150–200 Íslendinga, fágætt safn, á að kosta c. 400 kr. Ég get held eg útvegað yður autography Jörgens Jörgensens Kgs á Íslandi fyrir lítilræði – nokkrar krónur.“ Fiske svaraði í bréfi 26. mars 1892 að hann ætli að þiggja Jörgensen með árituninni.⁹⁶¹ Síðan sendi Jón 31. mars 1892 eintak með áritun Jörgensens og lét fylgja með: „Eg gaf fyrir hann handa yður 12 kr. Og er það allgott verð því að það er líklega unicum að hafa það að Jörgensen hafi kallað sig exkonge af Island, og hönd hans er hér fjarska fágæt.“⁹⁶² Fiske virðist ekki hafa svarað þessu erindi. Ekki lét Jón staðar numið enda fannst honum sjálfum bækur eigulegri væru þær með áritunum þekktra manna og skrifaði 11. maí 1892: „Eg man ekki hvort eg hefði sagt yður frá íslenzku autographa safni, sem eg get útvegað yður, ef þér viljið. Það eru 150–200 manna hendur í því.“ Þarna taldi hann nöfn 35 þekktra manna.“⁹⁶³ Þar sem markmið Fiskes var ekki að eignast slíkt efni afþakkaði hann í þetta sinn áritunareintökin í bréfkorti frá Flórens dagsettu 19. maí 1892 og sagðist raunar ekki hafa efni á þeim.⁹⁶⁴

6.10 Blöð og tímarit

Fiske hafði jafn mikinn áhuga á blöðum og tímaritum eins og einefnisritum. Í maí 1890 skrifaði Fiske í formála að *Bibliographical Notices* V að í safni sínu væri að finna heilþekjandi safn íslenskra blaða og tímarita, hvort sem þau væru gefin út á Íslandi, í Danmörku eða í Kanada.⁹⁶⁵ Honum var í mun að eiga heilt safn blaða og tímarita, en það getur verið erfiðara en að komast yfir góð eintök af bókum. Hann lagði mikið á sig og samverkamenn sína til þess að ná einstökum tölublöðum í árganga til þess að gera þá heila. Enn sem fyrr lagði hann ofuráherslu á vel meðfarin og hrein blöð. Mörg dæmi eru um það í bréfasafninu að hann gafst ekki auðveldlega upp og lét hvað eftir annað gera ítarlega leit þar til hann fékk það sem hann vildi, alveg á sama hátt og bestu eintök bóka, þar sem hann lagði áherslu á heilleg, hrein eintök og að ekki vantaði í síður og fyrst og fremst að titilblöð væru heil.⁹⁶⁶ Það sem vantaði inn í blöð og tímarit önnuðust bóksalarnir í Reykjavík og á Akureyri að mestu þó að aðrir kæmu þar einnig við sögu. Nokkur vandi var að útvega heila árganga

⁹⁶¹ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 26. mars 1892.

⁹⁶² *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 31. mars 1892.

⁹⁶³ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. maí 1892.

⁹⁶⁴ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 19. maí 1892.

⁹⁶⁵ *Bibliographical Notices* V. Hann skrifaði „absolutely complete“.

⁹⁶⁶ Heilar titilsíður voru nauðsynlegar fyrir bókaskrár hans. Það var oft hrein heppni að ná heilum og hreinum titilsíðum af bókum sem voru orðnar gamlar og þvældar af notkun.

blaða og tímarita því þau létu fyrr ásjá en bækur, meðal annars vegna þess að ódýrari og súr pappír var oft notaður í þau.⁹⁶⁷

Oft var erfitt að fylla upp í árganga og einstök tölublöð höfðu farið forgörðum á Íslandi. Stundum festi Sigurður kaup á árgöngum blaða utan af landi fyrir Fiske en uppgötvaði þegar hann fékk blaðapakkana að tölublöð vantaði. Í sama bréfi skrifaði hann: „Um leið og ég fékk fyrsta árganginn af ‚Lýði‘ í hendur sá ég að það vantaði 19. númerið sem ég hef lagt fyrir skrifstofu blaðsins og sendi yður um leið og mér berst það.“⁹⁶⁸ Það var ekki einungis að milligöngumenn Fiskes þyrftu að grafa upp rit og semja síðan um kaup á þeim. Margir, og meðal annars menn utan Reykjavíkur, vissu um samband Sigurðar við Fiske og komu sjálfir með efni til Sigurðar sem þeir vildu koma í verð. Sigurður skrifaði, að maður nokkur á Íslandi hefði nýlega tilkynnt sér að hann vildi selja íslensku blöðin *Norðanfara* og *Norðra* sem bæði væru heil og í góðu standi. Síðan bætti hann við að *Norðanfara* sé nú algjörlega ómögulegt að finna.⁹⁶⁹

Nokkur viðbrögð urðu við eftirgrennslan Sigurðar um blaðafni og hann skrifaði Fiske 25. nóvember 1890 að hann hefði nýlega fengið nokkuð efni frá viðskiptavinum sínum úti á landi. Hann hafi pantað það eftir lista Fiskes. Sigurði fannst sem aldrei megi slaka á bréfaskiptum við þá sem eigi gamalt efni, sér í lagi þar sem sumir þeirra kaupi ekki blöðin. Reynsla Sigurðar var sú að bréfaskipti komi að bestu gagni.⁹⁷⁰ Fiske skrifaði Jóni Þorkelssyni 19. október 1893: „Ég hef bætt litlu í safn mitt síðustu mánuði fyrir utan nýtt efni sem Sigurður Kristjánsson hefur sent mér. Ég hef jafnvel minnkað lestur íslensku blaðanna – skylduverk sem ég hef ekki árum saman vanrækt þar til nú.“⁹⁷¹

Þegar arfurinn var í höfn árið 1890 og gera átti átak í söfnun blaða og tímarita vildi Sigurður vita hvort eintök Fiskes væru almennt heil og hvort hliðar- eða aukaefni eins og allar tilheyrandi töflur fylgdu. Þann 20. desember 1890 skrifaði Sigurður um *Rit hins íslenska Lærdóms Lista Fjelags*. Hann sagðist vita að töflurnar, sem fylgi ritinu, eigi sárafáir safnarar. Margir eigi safnið í góðu ástandi en töflurnar séu afar skemmdar og hann lagði áherslu á að án þeirra gæti ritið ekki talist heilt. Hann fullyrti að ekki nokkur maður í Reykjavík ætti allar

⁹⁶⁷ Pappírinn varð súr vegna þess að trjákvöðu var bætt í hann.

⁹⁶⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 17. júlí 1890. „Idet jeg modtog den første Aargang af ‚Lýður‘ opdagede jeg at der manglede No 19, hvilket jeg har foreskrivet fra bladets Expedition og tilsender de til Dem saa snart det kommer mig ihende.“

⁹⁶⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 21. október 1890.

⁹⁷⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 25. nóvember 1890.

⁹⁷¹ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 19. október 1893. Sigurður sendi mest af blöðum.

töflurnar og margir hafi ekki hugmynd um að þær væru til. Hann vissi ekki einu sinni með vissu hve margar þær ættu að vera. Fiske fékk töflurnar sem til voru.⁹⁷²

Alþingisbækur og *Lögþingisbækur* má telja með tímaritum vegna þess að þær voru ritröð með nokkuð reglulegri útkomu. Þetta var efni sem Sigurður tók að sér að hafa auga með og senda Fiske við fyrsta tækifæri, en fleiri voru fúsir til að senda inn í vantanir. Sigurður skrifaði 3. febrúar 1894: „Þér sögðuð mér eitt sinn að yður vantaði *Alþingisbækur* áranna 1704, 1721, 1722, 1724, 1725, 1727, 1728 og 1735 og ég hef reynt að hafa uppi á þessum árgöngum og nú heppnaðist mér loks að fá loforð fyrir þeim.⁹⁷³ Með sívökulu auga rakst Sigurður á eitt og annað og 24. nóvember 1894 skrifaði hann: „Loksins tókst mér að finna *Lögþingisbækur* áranna sem yður vantar.“⁹⁷⁴ Hann lagði sig allan fram og varð nokkuð vel ágengt. Björn M. Ólsen lagði Fiske einnig til nokkra árganga *Alþingis-* og *Lögþingisbóka* úr einkasafni sínu. Smám saman tókst Fiske að fylla í eyðurnar og hann skrifaði Jóni Þorkelssyni 6. mars 1895 að nú væri öll röðin af prentuðum *Alþingisbókum* heil.⁹⁷⁵ Margt svokallaðra tilskipana eru í Fiskesafni. Tilskipanasafnið voru rit án titils og segja má að það hafi verið framhald af *Alþingis-* og *Lögþingisbókunum*, því að það birti konungleg fyrirmæli og auglýsingar sem yfirvöld vildu koma á framfæri við almenning. Komu fimm rit út á árunum 1806–1809, merkt nr. 1–5, með samfelldu blaðsíðutali. Annar flokkur þessara rita kom út í sex heftum í Leirárgörðum 1801–02 og 1810, síðan í Viðey árin 1820, 1828 og 1830, einnig með samfelldu blaðsíðutali, 1–268.⁹⁷⁶ Alls kyns tilskipanir bárust reglulega til Flórens annað hvort í pakka með bókum eða sem sersending og þá oft tugum saman í sömu sendingu.⁹⁷⁷

Sigurði var vandi á höndum þegar leita þurfti uppi blöð sem komu aðeins út stuttan tíma, til dæmis eitt ár eða jafnvel skemur. Blaðið *Grettir* kom aðeins út árið 1894 og *Sæbjörg* í einum árgangi. Sigurður útskýrði 30. maí 1895 að útgefandinn væri fluttur til Ameríku og var ekki bjartsýnn á að ná í eintak.⁹⁷⁸ Sigurður átti einkum í vanda með að finna efni sem hafði komið út áður fyrr en samtímaefni gat einnig reynst örðugt. Hann skrifaði 30. ágúst 1895 að sér hefði enn ekki heppnast að finna númer sjö af *Fjallkonunni* 1894 og að þetta

⁹⁷² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 20. desember 1890.

⁹⁷³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 3. febrúar 1894. „De meddelte mig En Gang at Dem manglede i Alþingisbækur disse Aar: 1704, 1721, 1722, 1724, 1725, 1727, 1728 og 1735 og har jeg søgt at finde disse Aarg. Imedlertider, og er det nu endelig lykkedes at faa Løfte for disse Aargange.“

⁹⁷⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 24. nóvember 1894. „Det er endelig lykkedes mig at finde Lögþingisbøgerne fra de Aar sem De mangler disse.“

⁹⁷⁵ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 6. mars 1895. *Alþingisbókin*, Skálholti 1696–97 (2 bækur), Hólum 1704–37 (22 bækur). Síðan kölluð *Lögþingisbókin*, Hólum 1743–71 (21 bók), Hráppsey 1773–94 (22 bækur), Leirárgörðum 1795–1800 (6 bækur) samkvæmt *Íslensk tímarit í 200 ár: Skrá um íslensk blöð og tímarit frá upphafi til 1973*. Böðvar Kvaran og Einar Sigurðsson tóku saman. Reykjavík: [s.n.], 1991, s. 6.

⁹⁷⁶ Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga*, s. 122.

⁹⁷⁷ Sem dæmi má nefna 4. desember 1898, 20. október 1899 og 5. desember 1899.

⁹⁷⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 30. maí 1895.

númer sé orðið mjög sjaldgæft. Hann ætli að halda áfram að leita.⁹⁷⁹ Með tilliti til þess að eigandi og ritstjóri *Fjallkonunnar* var þá Valdimar Ásmundarson, góður kunningi Sigurðar og samherji við að koma út *Íslendingasögunum* í ódýrri útgáfu, hafði Sigurður ótrúlega mikið fyrir að ná saman tölublöðum af blaði hans.

Fiske vantaði samt sem áður enn inn í blöð sín og þurfti á frekari aðstoð manna á Íslandi að halda. Hann skrifaði Birni 1. mars 1899: „Gjörið svo vel að biðja Sigurð Kristjánsson að auglýsa eftir öllu sem vantar í íslensk dagblöð (eins og ég skrifaði honum) í boði eru þau verð sem hann metur þurfa til þess að ná þeim, hvort sem á Íslandi eða í Kanada.“⁹⁸⁰ Í Kanada reyndist Halldór S. Barðdal (1856–1930) bóksali í Winnipeg Fiske vel varðandi blaðafni sem kom út í Vesturheimi.

Björn var Fiske jafnan innanhandar og gat ýtt á aðra tengla um að senda efni. Fiske skrifaði Birni 20. desember 1899 og sagði að hann langaði til að biðja um greiða, sem var að koma að máli við Sigurð bóksala Kristjánsson varðandi aðföng á íslenskum ritum, því annað hvort vanræki hann að senda Fiske mörg ritanna eða að þau skili sér ekki til hans vegna óreglu í póstsendingum. Hann vantaði tölublöð af mörgum tímaritum, því ekki væri hægt að binda þau inn fyrr en öll höfðu skilað sér. Hann kunni ekki við að skrifa Sigurði um þetta en langaði að finna einhvern sem hefði tíma til að útvega tölublöðin sem vanti og senda þau til hans. Halldór og Bjarni, sem enn voru hjá honum, mæltu með Pálma Pálssyni sem gæti séð um þetta fyrir hann af nákvæmni og án tafar. Þeir nefndu líka Hannes Þorsteinsson. Ef Pálmi vilji taka verkefnið að sér myndi hann borga honum eins og Birni finnist sanngjarnt fyrir aðstoðina. Síðan lét Fiske fylgja með lista af öllum tölublöðunum sem hann óskaði eftir að fá sem fyrst.⁹⁸¹

Björn fór samt rakiðis með listann til Sigurðar og svaraði 4. apríl 1900: „Jeg fór þá með listann til Sigurðar Kristjánssonar, og bað hann um að gera gangskör að því að útvega það, sem þjer biðjið um, sem allra first. Hann er sá áreiðanlegasti og besti til slíkra hluta af þeim sem hjer er völ á og jeg þekki. Jeg skal nú hafa eftirlit með, að hann geri þetta og reka eftir honum. Jeg borgaði honum þær 10 kr., sem þjer senduð mjer, og bað hann skrifa þær í reikning iðar.“⁹⁸²

⁹⁷⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 30. ágúst 1895.

⁹⁸⁰ *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 1. mars 1899. „Please ask Sigurð Kristjánsson to advertise for all missing number of Icelandic journals (of which I wrote to him) offering such prices as he think will secure them, either in Iceland or Canada.“

⁹⁸¹ *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 20. desember [1899].

⁹⁸² *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 4. apríl 1900.

6.11 Smárit af ýmsu tagi

Fjölbreytileiki prentaðra smárita var umtalsverður og þar gat verið um að ræða boðsbréf, útfararprent, tækifærisljóð, ræður, markaskrár og margt fleira. Ættfræði og persónusaga var vinsælt efni og gat verið mismunandi að umfangi, allt frá einblöðungum að tuttugu til þrjátíu síðna bæklingum. Prentaðar æviminningar tíðkuðust frá 17. öld og komust í hátt verð.⁹⁸³

Hvers kyns ritlingar voru Fiske kærkomnir og eftir að honum tæmdist arfur keypti hann allt sem rak á fjörur hans, nema það væri þeim mun slitnara og óhreinna, en bað þá um að leitað væri eftir betri eintökum. Söfnun smáprents undirstrikar það markmið Fiskes að koma sér upp algjörlega heildstæðu íslensku safni. Hann herti á tenglum sínum um söfnun á öllu smálegu eftir 1890. Sérstaklega er áberandi á listunum yfir smárit að Fiske fékk grafskriftir og erfiljóð í miklu magni og er þessi efnisflokkur í smáprenti hans langstærstur.

Jón Þorkelsson hafði fullan skilning á mikilvægi smáprentsins og átti sjálfur stórt safn slíkra rita.⁹⁸⁴ Hann var fús að selja Fiske úr eigin safni það sem hann taldi erfitt að nálgast á markaði. Í bréfi frá 26. október 1890 varaði Jón þó kaupandann við sjálfum sér sem seljanda og skrifaði að samkvæmt loforði sínu hefði hann gert skrá yfir það, sem hann ætti af grafskriftum og erfiljóðum sem voru alls 302 „[...] og nær frá 1833 og niður, sendi eg yður nú þessa skrá og getið þér þá með penna eða blýanti strykað við það sem þér ekki kynnuð að eiga og sendið mér svo skrána tilbaka. Sömu leiðis legg eg hér með skrá yfir tækisfæriskvæði, sem eg á – alls 198 – og nær frá 1698 og niður eptir.“ Síðan bætti hann við:

En áður en þér nú farið að leggja út í kaup við mig, þá ætla eg að vara yður við mér, því að eg sel dyrt það, sem eg sel, einmitt af því að eg safna sjálfur, og má búast við að sjá kanske aldrei aptur mart af því sem eg nú læt yður fá. En af því að það bæði er fyrir góðan að gera og gott fyrirtæki – bókaskrá yðar, því eg geri ráð fyrir að hún eigi að grípa yfir alt yðar bókasafn íslenzka nýtt og gamalt – þá geri eg þetta svo að skrá yðar geti orðið sem fylst og að sem mestum notum.⁹⁸⁵

Tenglar Fiskes voru í nokkrum vanda við að útvega efni af þessu tagi, sem er fyrirferðarlítið og hverfur af sjónarsviðinu áður en hendi er veifað og verður varla fundið eftir það. Eftir að Fiske komst í samband við Sigurð Kristjánsson árið 1885 gat söfnun íslensks smáprents orðið markvissari, því Sigurður gat gert samning við prentsmiðjurnar um að fá afhent strax þau smárit sem úr prentvélunum komu. Í bréfi 3. febrúar 1891 skrifaði Sigurður:

⁹⁸³ Þorsteinn Jóseppson, *Gamlar bækur og bókamenn: Bútar úr bókfræði*. Reykjavík: [s.n.], 1963, s. 58.

⁹⁸⁴ Þorsteinn Jóseppson, *Gamlar bækur og bókamenn*, s. 57.

⁹⁸⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. október 1890.

Ég hef oft hugsað um hvernig maður getur náð fullkomlega hlutum sem nú eru prentaðir árlega á Íslandi, það er að segja prentverk sem ekki fara í bóksölur og eru yfirleitt ekki seld, til dæmis æviminningar, grafskriftir, tækifæriskvæði og þannig hlutir. Það er erfitt að ná þessum hlutum, sem þó eru allir mikilvægir vegna lítilla upplaga og þar að auki algengt að þeir hverfi úr heimi bókanna og það er algjörlega ómögulegt nema maður geri samning við aðalmenn prentsmiðjanna [...] Með tilliti til hins þekkta bókasafns yðar af íslenskum bókmenntum hef ég þess vegna hugsað um hvort ekki væri gerlegt að ég, fyrir hönd yðar, gerði samning við eigendur prentsmiðjanna að selja mér fyrir ákveðna lága upphæð á ári allt það efni sem út úr prentsmiðjunum kemur og ekki fer í bóksölur. Það er eina haldbæra ráðið til þess að komast yfir þessa prentuðu hluti.⁹⁸⁶

Langt var þó frá að allt efnið bærisk eftir þessum leiðum. Fiske sóttist ákaft eftir smáprenti og mat það sem hluta af rituðum arfi Íslendinga. Það var honum því ekki síður metnaðarmál að ná smáu sem stóru frá Íslendingaslóðum í Vesturheimi. Hann skrifaði séra Jóni Bjarnasyni í Winnipeg 12. nóvember 1890 að hann væri þakklátur ef hægt væri að senda honum útfararminningar, grafskriftir, smákvæði, ræður og ritlinga sem prentað var þar á íslensku eða annars staðar í Ameríku. Hann sagðist enn ekki eiga neinar grafskriftir sem prentaðar höfðu verið í Winnipeg.⁹⁸⁷

Eftirmæli, útfararminningar og húskveðjur yfir karla og konur, líkræður, svo og minningar- og tækifærisræður voru algengar. Fiske safnaði þeim til jafns við annað efni. Hann hóf þá söfnun snemma en hafði ráð á að láta verkamenn sína eyða miklum tíma í að finna þær eftir að honum tæmdist arfur og ber þá meira á umræðu um ævirit í bréfunum. Þetta voru persónusögur og þar sem Fiske lagði sig eftir að eiga sem mest um fólkið í landinu voru þær honum mikilvægar auk þess að hafa söfnunargildi. Til eru margir listar frá Fiske með óskum um slíkt efni og oft báru listarnir yfirskriftina: „Æfi og Útfaraminningar not in my collection“.

⁹⁸⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 3. febrúar 1891. „Jeg har oft tænkt paa det Spørgsmaal: Hvorledes kan man erholde fuldstændig de Sager som aarlig ere trykte nuomstunder i Island, det vil sige, Tryksager som ikke gaa i Boghandelen ikke sælges, f. ex., Æfiminninger, Grafskrifter, Lejlighedsdigter o.lign. At erholde disse Tryksager, som dog alle ere af Vigtighed af Skyld for sit ringe Oplag som desuden sedvanlig gaar aldeles tabt ud af den islandske Bogverden – er vanskeligt og aldeles umuligt medmindre man træder i Overenskomst med Principalerne for Trykkerierne ... Med hensyn til Deres berømte Bibliothek af islandsk Literatur har jeg derfor tænkt mig om det ikke var gjørligt at jeg paa Deres Vegne gjorde Akkord med Ejerne af Trykkerierne om af sælge mig for en bestemt lille Betaling om Aaret alt det som gaaar fra Trykkerierne og ikke gaar til Boghandeln. Det er det eneste fuldstændige Raad til at erholde disse tryksager.“

⁹⁸⁷ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Fiske til Jóns Bjarnasonar 12. nóvember 1890. Theodora Hermanns fósturdóttir Jóns afhenti Cornell-háskóla bréf Fiskes til Jóns 27. september 1955 og eru þau varðveitt með skjölum Fiskes.

Þar voru ævirit sem voru snyrtilega talin upp í stafrófsröð með milli sextíu og sjötíu nöfnum.⁹⁸⁸

Í ársbyrjun 1890 skrifaði Jón Þorkelsson og taldi vankanta á að ná þessu efni saman: „Óvíst er að eg geti í fljótu bragði feingið það sem um dregur af því tagi, en gera skal eg mér far um það og leita nú á næstu dögum fyrir mér. Sjálfur á eg örfátt af þessum fágætu bókum, enn hef þó leingi leigið út fyrir þær.“⁹⁸⁹ Listar Fiskes bera þess vott að hann fínkembdi efnisflokkinn og tenglar hans gátu sent allnokkuð af ritum. Sumt var prentað í Kaupmannahöfn, annað á Íslandi. Jón skrifaði 17. janúar 1890 að æviminningar séu „[...] þær verstu bækur að fá hald í“. Þó hafi hann getað smalað saman umbeðnum æviminningum sem hann sendi Fiske. Sumt af þessum blöðum sagði hann vera ævasjaldgæft, þó ekki væru þau ýkja gömul og bætti við:

En privatmönnum hættir við að gera sig dálítið kostbara þegar maður gerir sér beint erindi til þeirra að skoða vörur og fala þær af þeim. Antikvarar hér hafa ekki eina af þessum bókum. Það er það einasta, ef hendingin hefir hagað því svo að privat menn (Íslendingar) eiga þær.⁹⁹⁰

Fiske var kröfuharður og Jón skrifaði í sama bréfi að æviminningar væri „afarílt að fá, því að optast eru þær ekki að finna, og venjulega fást þær varla þó til sé og alténd dýrar, þar sem eg hef í þær komist. Jóns Teitssonar æfiminning hef eg keypt fyrir nokkru fyrir 13 kr.“⁹⁹¹

Þar sem Fiske sóttist eftir efni tengdu Íslandi sem prentað var í útlöndum þurftu tenglar hans að hafa auga með smáritum í Kaupmannahöfn. Fyrir kom að gefnir voru út ævipættir útlendinga á íslensku sem Hafnardeild Hins íslenska bókmenntafélags lét prenta hjá S. L. Möller.⁹⁹² Má nefna *Tvær æfisögur útlendra merkismanna* árið 1839 og voru þættir af Franklín's ævi prentara í Bandaríkjunum og Af Oberlíni presti í Steindal.⁹⁹³ Hjá Thiele í Kaupmannahöfn voru prentuð smárit um látna einstaklinga eins og *Harmatölur Íslands yfir greifa Otto Thotts burtför ur þessum heimi þann 10 septembris 1785*.⁹⁹⁴ Þetta efni rataði í safn Fiskes ásamt öðrum bæklingum. Fiske skrifaði Birni M. Ólsen að ævi- og

⁹⁸⁸ Lbs. 4214 4to. Til dæmis listi sendur frá Fiske, en með annarri rithönd, til Jóns Þorkelssonar 24. desember [án árs].

⁹⁸⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 2. janúar 1890.

⁹⁹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 17. janúar 1890.

⁹⁹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 17. janúar 1890.

⁹⁹² Margt íslenskra bóka var prentað í prentsmiðju S. L. Möller sem rekin var í Kaupmannahöfn 1827–1983. Sjá Svanur Jóhannesson, „*Prentsmiðjueintök: Prentsmiðjusaga Íslands*“. Hveragerði: [Svanur Jóhannesson], s. 20.

⁹⁹³ Í formála á s. vi er þetta kallað bæklingar og er sá fyrri, sem er samsettur úr ævisögu, dæmisögum og góðum ráðum til lesanda, 159 síður og sá síðari er 15 síður.

⁹⁹⁴ Bæklingur 16 síður í 8vo.

útfararminningasafn sitt væri sorglega lélegt.⁹⁹⁵ Hann vildi auka innkaup á þeim en verð var á bilinu 15 aurar til 2 krónur samkvæmt listum í skjalasafni Fiskes. Jón bauðst til að senda þrjátíu æviminningar frá 1765 og „niður eptir“ eins og hann orðaði það.⁹⁹⁶ Jón var ekki alltaf að hugsa um greiðslur. Honum var umhugað um að safn Fiskes yrði sem fullkomnast og skrifaði 18. nóvember 1890: „Af æfiminningum á dögnum dróg eg eina undan, sem eg veit þér eigið ekki. Eg segi yður ekki hver það er. En maðurinn sem hún er um, er einn af forfeðrum mínum, og ætla eg nú að heita á yður, þegar þér komið í vor að gefa yður hana, ef þér verðið ekki búinn að fá hana. Eg kann einhvern veginn ekki við að selja hana.“⁹⁹⁷

Enn fjallaði Fiske um fengið efni í bréfi til Björns M. Ólsens 18. febrúar 1891, að enn þá vanti sig talsvert af æviritum en margt hafi áunnist af öðrum innkaupum. Hann gerði Birni stutta grein fyrir því efni sem þegar var komið í safnið. Hann eigi nú næstum allar bækur um rúnir – Dybeck, Stephend og hundruð af bæklingum og næstum allt um gömlu goðafræðina, í góðu eða misgóðu ástandi, ferðabækur sínar um Ísland séu heilþekjandi, aðeins vanti sig pólska frumritið eftir Streyc.⁹⁹⁸ Hann eigi allar útgáfur af Mackenzie, Hooker, von Troil og Henderson. Tímarit eigi hann öll heil, allar útgáfur sem Oldskriftselskab hafi gefið út, *Tidskrift for Nordisk filologi*, *Germania*, *Zeitschrift für Deutsche Philologi*, *Paul n. Brauns Beitrage*, *Tidskrift for filologi* og *Historic* og margt fleira, sagðist reyndar eiga mest af því sem tilgreint er hjá Möbiusi. Hann kvaðst eiga margar útgáfur af Saxo, Adam frá Brimum, Olaus Magnus og allar bækur 16. og 17. aldar sem gefnar voru út í Svíþjóð af Peringskjöld, Björner og fleirum þó með einni undantekningu *Úr gaumlum Laugum* frá Upsala. Síðan sneri hann sér að smáprentinu og sagðist eiga flestar tilskipanir (forordningar) og allar útgáfur af gömlum lögum svo og mjög margar greinar um Ísland sem hafa verið birtar á frönsku, þýsku og eftir enska og ameríska höfunda.⁹⁹⁹

Jón Þorkelsson safnaði miklu magni af útfararprenti og tækifærisljóðum fyrir Fiske bæði í Danmörku og á Íslandi eftir að hann flutti heim og verðmat þau. Hann sendi þau í stórum pökkum til Flórens svo Fiske gæti valið úr allt, sem ekki var komið í safn hans áður, tækifærisljóð, grafskriftir, boðsbréf, fregnmiða, auglýsingar, eyðublöð og margt fleira smálegt.¹⁰⁰⁰ Allt þótti jafn eigulegt og varð eðlilegur hluti safnsins. Jón skrifaði 20. mars 1892 og lagði með fágætt smáprent 104 að tölu og sagðist eiga talsvert meira. Ef Fiske vildi eiga eitthvað af þeim átti hann að strika við það á lista og senda Jóni. Hann bætti við: „42

⁹⁹⁵ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 9. maí 1890.

⁹⁹⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. október 1890.

⁹⁹⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 18. nóvember 1890.

⁹⁹⁸ Hér á hann við ferðabók Tékkans Daniels Veters *Islandia* sem til var í þremur prentuðum útgáfum, pólskri frá 1638, þýskri frá 1640 og tékkneskri frá 1673. Faðir rithöfundarins hét Jirí Streyc og er eftirnafn rithöfundarins Veters þýsk þýðing á Streyc.

⁹⁹⁹ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 18. febrúar 1891.

¹⁰⁰⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 20. mars 1892.

grafskriptir og erfiljóð sendi eg yður frá mér, megið þér taka út úr þeim það sem yður kann að vanta, en gerið svo vel og senda mér aptur það sem þér þurfið ekki.“¹⁰⁰¹ Jón fór nær um hvað var til í safni Fiskes en stundum gat hann verið óöruggur og hræddur um að sig misminnti. Jón skrifaði 26. febrúar 1895, að meðal rita sem hann eigi að selja fyrir mann á Íslandi sé rit sem hann viti ekki hvort Fiske eigi, en það sé:

1. sorgar=þankar við Gröf þess sæla höfðingja Biskupsins yfir Skálholts stípti doktors Hannesar Finnssonar. Leirárgörðum 1796 (eptir Magnús Stephensen). Korrekturexpl. Magnusar Stephensens. Rifið nokkuð enn þó heilt.¹⁰⁰²

Þegar fágætir ritlingar voru á boðstólum brást Jón fljótt við, ákveðinn í að láta ekki fáséða hluti ganga Fiske úr greipum. Skipti þá ekki máli hvort hann frétti af vönduðum og fáséðum prentgripum eða minnsta blaðasnífsi. Hann kvað þrjár sjaldséðar grafskriftir vera falar í Kaupmannahöfn 29. júní 1896 ásamt fleiru fágætu efni:

1. Carmen nuptiale til Árna Magnússonar XVII. Kal. Jún. 1709 ort af Þorleifi Haldórssyni, seinna skólameistara, á latínu, prentað í Khöfn sama ár. Eg hefi aldrei séð það fyrri og held það sé rarissimum. Fagurprentað.
2. Grafskript yfir Haldóru Sæmundsdóttur ekkju Vigfúsar sýslumanns í Þingeyjarsýslu Jónssonar, f. 1747, d. 1805, eptir „J. St.“ Prentstaðar er ekki getið, en það er Leirárgarðaprent frá þeim tíma (c: 1805-6).
3. Grafskript yfir séra Magnús Jónsson prest í Miklagarði og Saurbæ í Eyjafirði (f. 1732, d. 1807). Prentstaðar ekki getið, en það er Leirárgarðaprent frá þeim tíma (1807-8).

Jón sagðist ekki vita til þess að umrædd smárit væru nokkurs staðar til og sagðist „[...] ætla að það muni alt vera unicum.“ Hann bauð Fiske að útvega honum þessi afar sjaldséðu rit. „Eg hefi lagt drögur fyrir þau ef þér kynnuð að vilja fá þau. Þau eiga öll að kosta 6 pund. Það er reyndar nokkuð dýrt, en þó ekki algerð frágangssök, af því að þetta er fágætt eða jafnvel óþekt.“¹⁰⁰³ Þegar Jón kvað rit vera einstæð hikaði Fiske ekki andartak heldur pantaði efnið. Báðir vissu að ekki mátti draga ákvörðun á langinn ef af kaupum átti að verða. Einum og hálfum mánuði seinna eða 15. ágúst 1896 skrifaði Jón aftur og að beiðni Fiskes hafði hann gengið frá kaupunum. Sagðist hann hafa tekið til sín grafskriftirnar og latneska kvæðið til

¹⁰⁰¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 20. mars 1892.

¹⁰⁰² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. febrúar 1895.

¹⁰⁰³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 29. júní 1896.

Árna Magnússonar fyrir Fiske og fannst þau ómetanleg. Jón hafði aldrei séð þau áður og sagði „[...] eg ætla að þau sé æðmikils virði sem „raritet“ typografísk og literær, sem vandséð er hvenær kæmi aptur fyrir.“¹⁰⁰⁴

Fiske skrifaði Jóni Þorkelssyni frá Hovedvagtsgade 30. ágúst 1899 og bað hann sérstaklega að leita eftir grafskriftum síðustu tíu til tólf ára og að hann muni greiða það sem upp verði sett. Síðan skrifaði hann að ef Jón rækist á bók, bækling eða hvað sem er, og Jón héldi að Fiske ætti ekki, að kaupa það umsvifalaust fyrir það verð sem hann teldi sanngjarnt.¹⁰⁰⁵ Fiske lét Jóni eftir að verðleggja og gekk að því sem hann mat raunhæft. Í bréfi til Jóns 4. janúar 1900 taldi Fiske sig eiga næstum allar æviminningar.¹⁰⁰⁶

Björn M. Ólsen vakti einnig yfir smáprenti, sem hann áleit sjaldséð, eins og yfirvaldsauglýsingar og konunglegar tilskipanir. Það var áriðandi fyrir Fiske að hafa jafn nákvæman mann á Íslandi til að fylgjast með smáprenti því það var örðugra að safna því frá Danmörku. Smáprent sem prentað var á Íslandi fannst oft í Danmörku. Ólafur Davíðsson sendi Fiske margar markaskrár og einnig *Viðbætur við markaskrár Húnavatnssýslu og Eyjafjarðarsýslu* og *Leiðrjettingar við markaskrá Skagafjarðarsýslu*. Einnig sendi hann *Reglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu, Húnavatnssýslu og Skagafjarðarsýslu um fjallskil*, allar prentaðar á Akureyri en keyptar í Kaupmannahöfn.

Samkvæmt óskum Fiskes lagði Jón meiri áherslu á smáprentið eftir að hann fluttist til Íslands, enda var nú auðveldara um vik að komast yfir það áður en það lenti í glatkistunni. Hann skrifaði 28. ágúst 1899 frá Reykjavík: „Grafskriptir frá hér um bil 10 síðustu árunum, sem þér óskið eptir, hefi eg enn ekki fengizt við, en mun nú fara í leit eptir þeim, og býst eg þó ekki við mjög mikilli uppskeru, því þetta er alt rífið sundur jafnóðum. Eitthvað má þó eflaust fá upp úr krafsinu.“¹⁰⁰⁷ Fiske skrifaði Jóni til Reykjavíkur frá Hovedvagtsgade 2 í Kaupmannahöfn 30. ágúst 1899. Þar var hann að fara yfir kostinn sem beið flutnings til Flórens og vantaði töluvert af útfararprenti frá síðustu tíu eða tólf árum. Hann bað Jón að skyggjast um fyrir sig og meta sjálfur hvaða verð væri sanngjarnt.¹⁰⁰⁸ Slíkar orðsendingar ítrekaði hann margsinnis og lét Jóni eftir að verðleggja fyrir sig. Þótt Fiske væri ætíð reiðubúinn að greiða vel fyrir góð eintök rita setti hann gæði ofar öllu. Hann bætti við í bréfinu: „Ef þér finnið bækur, bæklinga, útfararminningar og fleira þannig lagað, sem þér

¹⁰⁰⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. ágúst 1896.

¹⁰⁰⁵ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 30. ágúst [1899].

¹⁰⁰⁶ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 4. janúar 1900.

¹⁰⁰⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 28. ágúst 1899.

¹⁰⁰⁸ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 30. ágúst [1899].

haldið að ég eigi ekki og viljið senda mér lista með þeim með þeim verðum sem yður finnst ég ætti að borga, vil ég staðfesta það eins og skot.“¹⁰⁰⁹

Jón svaraði 23. september: „Þó undarlegt sé hefi eg haft mest fyrir að tína saman grafskriptirnar, og liggur það í því að fáir halda þeim til haga. Það, sem eg fékk ekki keypt af þeim, hefi eg lagt til úr mínu eigin safni, og mun eg halda áfram að auka safnið og kaupa handa yður [...] Það er ekki ólíklegt að mart af því, sem yður kann að vanta megí enn fást, úr því að maður er kominn hér, og getur á mart rekist.“¹⁰¹⁰ Drjúg vinna lá í að ná þessu smáa efni saman. Einnig sendi Jón 305 grafskriftir frá árunum 1886–99 til Flórens og hver kostaði til jafnaðar 0,90 kr.

Jón Þorkelsson, sem skildi mæta vel áhuga Fiskes á efninu, vildi fyrir alla muni stuðla að heilsteyptri smáprentaeign hans og sendi fjölda auglýsinga, útfararprents og tilskipana sem prentað var í Kaupmannahöfn og snerti Ísland á einhvern hátt. Flest af því var frá 18. og 19. öld. Jón skrifaði 17. maí 1900, eftir að hafa útlistað aðföng á 16. aldar prenti, mjög fágætu og eftirsóttu efni frá Íslandi:

Hitt, sem eg sendi yður, er verðlagsskráa blöð, er eg tíndi saman handa yður heldur en þeim væri fleygt eða seld í „makulatur“. Eru það alls 213 blöð, en þau blöð fást nú ekki leingur önnur en þessi, því hitt er alt eyðilagt eptir að söfnin hér hafa feingið nægju sína. Verð þeirra af minni hendi liggur alt í því að hafa varið töluverðum tíma í samtíninginn.¹⁰¹¹

Geysimikið smáprent bættist því í safnið á stuttum tíma. Fiske skrifaði frá Berlín í nóvember 1899: „Ég er nýkominn frá Kaupmannahöfn og ég finn fyrir annasömu sumri og mikilli vinnu. Ég bætti milli átta og níu hundruð bókum og þrjú þúsund bæklingum í íslenska safnið mitt.“¹⁰¹²

Til smárita teljast líka alls kyns skýrslur. Þær voru ekki auðfundnar nokkrum árum eftir útgáfu og féllu fljótt í gleysku eða var hent. Fiske vildi vitaskuld ná saman öllum prentuðum skýrslum um hvaðeina viðkomandi Íslandi og fylla upp í þær vantanir sem hann taldi vera. Sigurður Kristjánsson hafði samband við formenn félaga og félagsamtaka þar sem skýrslur urðu til og fékk efnið beint frá þeim, væri það enn til. Fiske taldi sig eitt sinn vanta talsvert af

¹⁰⁰⁹ Lbs. 4214 4to. Bréf Fiskes til Jóns Þorkelssonar 30. ágúst [1899]. „If you come across any books, pamphlets, utfararminningar etc., which you think I do not possess, and will at any time send me lists of them with prices, such as you think I ought to pay. I will attest to them at once.“

¹⁰¹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 23. september 1899.

¹⁰¹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 17. maí 1900.

¹⁰¹² G. W. Harris, „Formáli“. *Bibliographical Notices VI*, s. 3. „I have just come down from Copenhagen and I am feeling the reaction after a busy and laborious summer. I have added to my Icelandic collection between eight hundred and nine hundred volumes and about three thousand pamphlets“.

skýrslum Búnaðarfélags Íslands. Sigurður skrifaði honum 25. maí 1891 um skýrslur félagsins og sagðist hafa spurt formann félagsins um efnið. Hann hafi skýrt sér frá því að skýrslur félagsins frá 1848 séu alveg tapaðar eða mjög erfitt að finna og að skýrslur eftir það og til 1863 hafi ekki verið prentaðar. Hann sagði því útgáfuröð Fiskes af þessum skýrslum vera heildstæða.¹⁰¹³

Með árvekni óx safnið. Fiske greinir Birni M. Ólsen frá því 6. maí 1901 að nú telji ritasafn sitt nánast allt sem viðkomi Íslandi og sem gefið hafi verið út í Skandinavíu, Þýskalandi, Frakklandi, Stóra Bretlandi og Ameríku. Alvarlegasti skorturinn sé á bókum sem prentaðar séu á Íslandi. Hann leggur ríka áherslu á að hann sæktist eftir öllu þaðan, svo sem grafskriftum og öðru smálegu, jafnvel einblöðungum.¹⁰¹⁴

6.12 Fiske dregur saman seglin

Eftir 1902 fækkar heimildum um aðföng og frá 1903 eru innkaup rýrari en áður. Fiske sýndi ráðdeild í fjármálum og skrifaði Jóni um fjárhag sinn í ársbyrjun 1900. Þar má sjá að hann lagði megináherslu á bækur á íslensku og í öðru sæti lentu svo rit um Ísland og Íslendinga á öðrum tungumálum. Sagði hann að eftir kaup á svo miklu efni á stuttum tíma, eins og í Norðrinu sumarið áður, aðföngin frá Jóni, útgjöldin til þess að halda Halldóri og Bjarna, og önnur óvænt eyðsla, hafa sett fjárhag sinn dálítið úr skorðum í augnablikinu og kvaðst hann vera nauðbeygður til að gæta aðhalds. Af þessari ástæðu og þeirri staðreynd að það er ómögulegt að stunda bæði bókakaup og skráningu á sama tíma, hafi hann hætt að kaupa bækur á dönsku, sænsku eða málum frá meginlandinu þar til skráin verði tilbúin til prentunar. Og hann ætli einungis að kaupa það nauðsynlegasta sem prentað sé á Íslandi.¹⁰¹⁵

Fiske var vissulega aðhaldssamur en að sama skapi skilvís. Honum var afskaplega illa við að draga greiðslur og margsinnis kemur fram í bréfum að hann herti á mönnum að senda sér reikninga. Gilti það jafnt um kaup, póstsendingar og vinnulaun þeirra sem unnu fyrir hann. Dæmi um þetta er í bréfi til Aksels Anderssons sem þá var yfirbókavörður við háskólabókasafnið í Uppsölum og hafði fengið ungan mann til þess að taka saman stutt yfirlit bóka til að senda Fiske. Í bréfinu, sem er dagsett 27. maí 1904, stendur: „Vinsamlega munið

¹⁰¹³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes dags. 25. maí 1891.

¹⁰¹⁴ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 5. maí [1901]. Rithöndin er ekki hans og bendir það til að hann hafi verið þjáður af gigtinni og látið skrifa fyrir sig.

¹⁰¹⁵ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 4. janúar 1900. „The fact is that the purchase of so many books at once, as in the North this summer, my acquisition from you, my expenses of having Halldór + Bjarni, and some other unexpected onslays have somewhat dearanged my finances for the moment + I am obliged to practice some economy. For that reason, and from the fact that it is impossible to attend to bookbuying + to book-cataloguing at once, I have ceased to buy any books printed in Danish, Swedish or other languages of the continent – until the catalogue is very nearly ready to go for the printer. And I shall buy only the most needed ones printed in Icelandic.“

að ég hef ekki fengið reikning fyrir lágu upphæðinni sem ég skulda einum af aðstoðarmönnum yðar. Skuld, stór eða smá, veldur mér alltaf vanlíðan.“¹⁰¹⁶

Gigtin, sem Fiske kallaði „my cruel gout“, versnaði stöðugt og hann var æ oftast rúmfastur vegna hennar.¹⁰¹⁷ Honum leið bölvánlega á köflum og var vondaufur um að sér ynnist tími til að ljúka ætlunarverki sínu. Hann skrifaði Jóni Þorkelssyni frá Berlín 2. júlí 1901: „Ég vona sannarlega að ég hitti yður einu sinni enn áður en ég neyðist til að gefa Ísland upp á bátinn og allan heiminn [...] Ég sakna yðar mjög þegar ég er þar [í Kaupmannahöfn] en heimsókn mín í ár, ef ég get farið, eftir meðhöndlunina í Carlsbad, verður eftir vill mín síðasta.“¹⁰¹⁸

Hann átti þó eftir að koma oftast til Kaupmannahafnar og líta eftir prentefni. Þann 14. september 1901 skrifaði hann Jóni frá Hotel d'Angleterre: „Hin þráláta gigtt veldur mér alltaf miklum vandræðum, ég geri lítið og neyðist til að hætta við að safna bókum [...] ellin sækir hratt á mig.“¹⁰¹⁹ Uppgjafartónn er í bréfinu, því heilsunni hrakaði og hann óttaðist að kraftar hans væru á þrotum, tæplega sjötugur að aldri. Í vélrituðu bréfi frá París 27. maí 1902 bað Fiske Jón að hægja á eða hætta bókasendingum um sinn því hann sé ófær um að vinna úr bókapökkunum, bæði heilsan og hjáverk eins og ritstörf banni slíka vinnu. Nú þurfi hann að setja þá óopnaða til hliðar þar til síðar. Bókakassar hrönnuðust upp í húsakynnum Fiskes og hann skrifaði Jóni „[...] vinsamlega munið að ég óska ekki eftir meiru um sinn.“¹⁰²⁰

Fiske vann við margt annað en söfnun síðustu æviárin. Sýnilega ætlaði hann að koma sem mestu frá. Hann kom bókasafni fyrir íbúa Grímseyjar á fastan kjöl. Hann lagði upp úr útgáfum á ýmsu sem hann hafði byrjað á og vildi koma frá sér. Urðu aðföng rita því ekki eins mikil og áður. Um jólaleytið og fram yfir áramótin 1900–1901 var Fiske á Albergo Quirinale í Róm og skiptust þeir Halldór á próförkum og skoðunum um *Mjög lítinn skákbækling* sem var í vinnslu og kom út 1901 auk þess sinnti Halldór safninu í Flórens. Fleiri skrif runnu frá penna Fiskes. Má nefna *Chess in Iceland and in Icelandic literature*, sem kom út að honum látnum.¹⁰²¹ Hann þjáðist verulega af gigtinni og það er eins og hann fyndi að hann mætti engan tíma missa. Síðustu misserin vann hann ótæpilega og gætir óþolinmæði í bréfum hans. Honum var umhugað um útgáfu á *Í uppnámi*, tímariti sem kom út í tvö ár 1901 og 1902. Það

¹⁰¹⁶ UUB. G 10 j. Fiske til Aksels Anderssons 27. maí 1904. „Please bear in mind that I have not yet received a note of the little sum I owe to one of your amanuenses. A debt, large or small, always makes me miserable.“

¹⁰¹⁷ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 2. júlí 1901.

¹⁰¹⁸ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 2. júlí 1901. „I heartily wish that I could see you once more before I am obliged to give up Iceland and the world altogether [...] I miss you greatly when I am there. But my visit this year, if I am able to go there, after my treatment at Carlsbad, will perhaps be my last.“

¹⁰¹⁹ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 14. september 1901. „My chronic gout continues to trouble me greatly, so that I can do little and have been obliged to cease collecting books [...] age is coming on me rapidly.“

¹⁰²⁰ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 27. maí 1902. „Kindly bear in mind that I wish no more for the present.“ Á þessum tíma var Halldór í Kaupmannahöfn.

¹⁰²¹ *Chess in Iceland and in Icelandic literature: with historical notes on other table games*. Florence: Florentine Typographical Society, 1905.

fjallaði um skák og rann ágóði af sölnunni til Taflfélags Reykjavíkur. Þá tók hann saman kver um Ísland og kallaði *Mími* með undirtitli *Icelandic institutions and addresses* og kom út í Kaupmannahöfn 1903. *Mímir* inniheldur upplýsingar fyrir þá sem hugsa til Íslandsferðar. Margir furðuðu sig á titlinum. Í bréfi 29. október 1903 skrifaði Fiske skýringu á nafni ritsins: „The litte book is a kind of diminutive „Minerva“ and is styled „Mimir.“¹⁰²² Margir lögðu hönd á plóginn og með samstilltu átaki varð *Mímir* tilbúinn. Halldór sendi ritið í próförk til Arpis og bað um leiðréttingar og viðbætur.¹⁰²³ Margir voru Fiske þakklátir fyrir jákvæða umfjöllun um Ísland. Bogi Th. Melsteð skrifaði: „Jeg þakka yður hjartanlega fyrir Mími. Það er góð bók og handhæg. Hún mun gera meira að verkum til þess að útbreiða þekkingu á Íslandi í útlöndum, en ef til vill nokkur önnur bók, sem út hefur komið. Ísland má vera yður þakklátt.“¹⁰²⁴ Lítið hefti eftir Fiske, *Constitutional Changes in Iceland*, kom út í London 1903. Næsta ár bættist engu að síður í safnið og markvisst var fyllt í þar sem áður vantaði.

¹⁰²² UUB. G 3 b. Fiske til Rolfs Arpis 29. október 1903.

¹⁰²³ UUB. G 3 b. Halldór Hermannsson til Rolfs Arpis 26. október 1903.

¹⁰²⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Bogi Th. Melsteð til Fiskes 9. febrúar 1904.

7 Bókaskrár og varðveisla safnsins

Lofsæli Willard
þinn líki‘er ei neinn,
að stórhug og valmensku
stendur þú einn!¹⁰²⁵

Í þessum kafla er gerð grein fyrir bókaskrá Fiskes, *Bibliographical Notices: Books printed in Iceland 1578–1844*, sem voru viðbótarskrár hans við eign British Museum á íslenskum bókum. Mikil vinna fólst í því að hafa samband við menn á Íslandi og í öðrum löndum í leit að réttum upplýsingum og ítrasta nákvæmni var óhjákvæmileg. Bókaskrár Fiskes voru brautryðjandastarf og hann hafði ekki fyrirmyndir til að fara eftir, nema þá skrá Lidderdale yfir íslenskar bækur British Museum sem innihélt rýrari upplýsingar. Fiske sameinaði sögulega og bókmenntalega yfirsýn, víðfeðma og sundurgreinandi þekkingu á mismunandi gerðum rita, prentun, prentfrágangi, myndefni, setningu bóka frá fagurfræðilegu sjónarmiði, upplögum, sjaldgæfu efni og frumgerðum svo nokkuð sé talið. Gerð skráa reynir á slíka þætti og verður hluti af bókaástríðunni. Hann hlaut lof fyrir og skrárnar urðu eftirsóttar bæði af opinberum bókasöfnum og einkaaðilum. Stutt umfjöllun er hér líka um eindæmabækur Fiskes, en það eru einmitt skrár hans sem leiða einstaka eign í ljós og er dæmi um varðveislu í Fiske Icelandic Collection. Einnig verða viðhorf Fiskes til safnsins og framtíðar þess eftir sinn dag til umfjöllunar, sýnilega vann hann með ákveðið markmið í huga. Hugmyndir Fiskes um að varðveislan skyldi varanleg styrktist við umsagnir Íslendinga sem hann var í sambandi við. Hann vildi einnig vera Íslendingum innanhandar við að treysta eigin safnkost og búa um hann til framtíðar þó að sá áfangi væri ekki í sjónmáli. Í seinni hluta þessa kafla um framtíðarsýn verður fjallað um varðveislu og bókband sem hluta af henni. Gjörðir Fiskes bera þess skýr merki að hann hafi hugsað lengra en til eigin líftíma og ætlað kostinum að nýttast framtíðarrannsóknnum eða almennum áhuga.

¹⁰²⁵ Matthías Jochumsson, „Grímseyjar-ljóð: Til prófessors Willard Fiske“. *Ljóðmæli: úrval*. Reykjavík: Bókaverslun Sigf. Eymundssonar, 1915, s. 64.

7.1 Aðdragandi að bókaskránum

Hugmynd Fiskes að *Bibliographical Notices* vaknaði árið 1885 þegar hann áttaði sig á því að hann átti íslenskar bækur sem ekki voru í skrá British Museum. Stofn íslensks ritakosts voru þau handrit og bækur sem Sir Joseph Banks aflaði á Íslandi 1772 og gaf Bretasafni eftir heimkomuna.¹⁰²⁶ Árið 1885 kom út skrá Thomas Lidderdales, *Catalogue of the Books Printed in Iceland from 1578 til 1880, in the Library of the British Museum*. Það var besta skrá um íslenskar bækur sem fram að þessum tíma hafði verið prentuð. Fiske vildi fylla í eyður og sá fyrir sér að saman yrðu skrárnar gagnlegri og næðu yfir mestan hluta ritakosts landsins. Lidderdale var vel metinn af íslenskum menntamönnum og var árið 1868 gerður að félagi í Hafnardeild Hins íslenska bókmentafélags „[...] með þriggja dala tillagi á ári“, eins og segir í fundargerð.¹⁰²⁷ Lidderdale naut aðstoðar Jóns Borgfirðings við samningu skrárinnar. Fiske leitaði oft til Jóns með bókfræðilegar upplýsingar enda var hann sérlega bókfróður.¹⁰²⁸

Fiske valdi í skránnar tímabilið 1578–1844 vegna þess að fyrri ártalið er útgáfuár elstu bókarinnar í safni hans prentaðri á Íslandi, það er *Jónsbókar*, en seinna ártalið valdi hann meðal annars vegna þess að eina prentsmiðjan á Íslandi, sem þá var staðsett í Viðey, var flutt til Reykjavíkur og breyttust þá forsendur. Prentsmiðjum fjölgaði, prentun gekk hraðar og upplög stækkuðu. Þessi ártöl voru tilvalin tímarammi um verkið. Hann sagðist eiga næstum allt íslenskt prentefni síðustu 40 ára og mat skrána allt of langa ef það yrði tekið með.¹⁰²⁹ Varðveist hefur ódagsettur listi með rithönd Fiskes og er yfirskriftin *Popular names of Icelandic works*.¹⁰³⁰

7.2 Skrár um íslenska efnið

Fiske tók saman *Bibliographical Notices*, samtals sex hefti og eru fyrsta, fjórða, fimmta og sjötta heftið yfir íslenska kostinn. Annað og þriðja hefti eru yfir Petrarca-safn hans. Hann lifði ekki að sjá sjötta heftið koma út en hafði unnið að handritinu frá útkomu þess fimmta árið 1890 til dauðadags. Í formála að fyrsta hefti af *Bibliographical Notices* árið 1886 gaf Fiske

¹⁰²⁶ Anna Agnarsdóttir, „Sir Joseph Banks and the Exploration of Iceland“, s. 39; Neil Chambers, *Joseph Banks and the British Museum: The World of Collecting, 1770–1830*. London: Pickering & Chatto, 2007, s. 91.

¹⁰²⁷ Lbs.193 NF. Hið íslenska bókmenntafélag. Hafnardeild, Samkomubók (fundarg.) 1, 1816–1874. Dags. 15. febrúar 1868.

¹⁰²⁸ *Catalogue of the Books printed in Iceland from A.D. 1578–1880 in the Library of the British Museum*. Compiled by Thomas Lidderdale. London: William Clowes and sons, 1885.

¹⁰²⁹ *Bibliographical Notices* I, s. 3, og IV, s. 2; Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic Bibliography.“ s. 104; Arvid Hj. Uggla, „Uppsala universitetsbiblioteks samling av nyisländsk literatur“, s. 550.

¹⁰³⁰ Lbs. 739 fol. Alþýðunöfn á bókum, skrá eftir W. Fiske. Mappan er merkt: Úr fórum dr. Bj. M. Ólsens. Listinn nær yfir bækur í stafrófsröð frá 1552–1883 og er skrifaður á bréfsefni merkt Villa Forini, Porta alla Croce og hefur verið hjálpargagn við samningu *Bibliographical Notices* í byrjun.

sögulegt yfirlit yfir sérkenni prentunar í íslenskum bókum eins og notkun stafa eða stíla, styttingar í ritun, ýmis merki, skreytingar og annað sem var viðhaft við prentun. Svo tekið sé dæmi af fyrstu færslunni þá er lýsingin á fyrstu útgáfu *Jónsbókar* svohljóðandi:

Lögbok / Islendinga, Hueria saman / Hefur Sett Magnus Noregs Kongr, / Lofligar minningar, So sem hans / Bref og Formale vottar. / Yferlesin Epter þeim Riئتustu og ellstu / Løgbokum sem til hafa feingizt. / Og Prentud epter Bon og Forlage Heid / arligs Mans Jons Jons sonar / Lögmans / 1578. At end, Þryckt a Holum i hiallta / Dal af Jone Jonssyne Þann / fyrsta Dag Maij. Manadar / Anno / 1578.

Þá kemur löng greinargerð um stærð og umfang bókarinnar og að hún sé prentuð með gotnesku lettri, með baktitli og griporðum ásamt mörgu öðru sem einkennir bókina.¹⁰³¹ Nafna- og titlalistar með vísunum í blaðsíður eru aftan við allar skrárnar sem viðkoma íslenska efninu og er það tvímælalaust til hagræðingar. Fiske lýsti íslenskum bókum á nákvæman hátt í tímaröð. Hann skráði titla að fullu og notaði ekki skammstafanir, greindi innihald og lýsti útliti og sögu hvernar bókar. Með þessu móti lagði hann verulega til prentlistarsögu Íslands auk bókmenntasögu landsins. Þetta var leið til að vera viss um fjölda bóka sem prentaðar voru, leiðréttu og staðfesta eins og þurfa þótti.

Fiske sagði í formála að fyrsta hefti *Bibliographical Notices* að hann hefði haft stuðning af ýmsum listum.¹⁰³² Það komi þó í hans hlut að semja heildstæðar skrár með aðstoð listanna sem voru engan veginn nógu nákvæmir. Þessar skrár voru meginstoðir hans:

Catalogue of the Books printed in Iceland from A.D. 1578 to 1880 in the Library of the British Museum. London, 1885.

Christian V. Bruun, *Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830* 1–2. Kjøbenhavn, 1877–86.

Finnur Jónsson, *Historia ecclesiastica Islandiæ.* Havníæ, 1772–78.

Hálfðan Einarsson, *Sciagraphia Historiæ literariæ Islandiæ autorum et scriptorium tum editorum tum ineditorum indicum exhibens.* Havníæ, 1777.

Jón Jónsson, *Stutt Rithöfundatal á Íslandi 1400–1882.* Reykjavík, 1884.

Katalog der Bibliothek des verstorbenen Universitätsprofessors Konrad von Maurer. München, 1903.

¹⁰³¹ *Bibliographical Notices* I, s. 5.

¹⁰³² *Bibliographical Notices* I, s. 3.

Catalogus Librorum Islandicorum et Norvegicorum ætatis mediæ editorum versorum illustratorum. Theodor Möbius. Lipsiæ, 1856.

Verzeichniss der auf dem Gebiete der altnordischen Sprache und Literatur (altisländischen und altnorwegischen) Sprache und Literatur von 1855 bis 1879 erschienen Schriften, von Th. Möbius. Leipzig, 1880.

Almindeligt Litteraturlæxicon for Danmark, Norge og Island. Af Rasmus Nyerup og J. G. Kraft, Kjøbenhavn, 1820.

Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske Lærde Mænd I–III. Jens Worm. Kjøbenhavn, 1771–84.

Björn M. Ólsen, Jón Borgfirðingur, Jón Þorkelsson og Ólafur Davíðsson höfðu lagt efnivið til vinnu Fiskes. Allir skrifuðu þeir árum saman upp titilblöð fyrir hann, hefði hann ekki aðgang að frumritunum, en það kom fyrir að Fiske hafði ekki við höndina bækurnar eða titilblöð þeirra bóka sem hann skráði. Fiske þakkaði þessum mönnum í formála að *Bibliographical Notices*.¹⁰³³ Fiske gekk frá listum yfir íslenska prentgripi sem hann átti eða hafði aflað öruggra upplýsinga um. Vitanlega vöfðust smáatriðin fyrir, sér í lagi þar sem hann hafði ekki fullt vald á íslensku máli, og hann þurfti því oft að afla sér upplýsinga varðandi ritin. Hann lét prenta fyrir sig stöðluð, ódagsett bréfspjöld með texta sem hann gat sent mönnum sem hann treysti á að gæfu upplýsingar. Textinn var svohljóðandi í íslenskri þýðingu:

Þar sem ég er að undirbúa prentun á ítarlegri skrá yfir safn mitt af íslenskri og forn norrænni sögu, goðafræði og rúnafræði (sem nú telur meira en 8.000 færslur), langar mig til að biðja yður vinsamlegast að senda mér eftirfarandi upplýsingar.

Síðan komu fjórar auðar línur fyrir viðtakanda að fylla í. Neðst var prentað: Yðar einlægur, W. Fiske.¹⁰³⁴ Mörg dæmi eru um að hann hafi sent slík spjöld til bókamanna og hafa nokkur þeirra varðveist. Eitt slíkt er geymt í bréfasafni Rolfs Arpis í háskólabókasafninu í Uppsöllum. Þar bað Fiske um upplýsingar varðandi grein hans „Förslag till ändringar i den isländska ortografin.“ Þetta var grein um örnefni, byggð á erindi sem Arpi hafði haldið. Fiske vantaði

¹⁰³³ Willard Fiske, „Formáli“. *Bibliographical Notices* I, s. 4.

¹⁰³⁴ UUB. G3 b. Fiske til Rolfs Arpis 17. september 1892. „As I am preparing to print a somewhat minute Catalogue of my collection of books relating to Iceland, Old-Northern history, mythology, and runology (now numbering more than 8,000 pieces) may I ask you to kindly communicate to me the following information.“

nafn tímaritsins sem birti greinina, ártal og prentstað.¹⁰³⁵ Sumt af þessu efni rataði í *Bibliographical Notices* og einnig smáprent eins og tilskipanir, tækifærisljóð og líkræður.

Fiske sendi bæði einstaklingum og bókasöfnum fyrirspurnir. Hann hafði mikið álit á Þorvaldi Thoroddsen (1855–1921) sem náttúruvísindamanni, áleit hann vera langt á undan sinni samtíð í fræðigrein sinni og vildi eignast öll ritverk hans. Fiske sendi honum slíkt kort, sem hefur varðveist, og stendur þar handskrifað: „Eruð þjer höf. að grein i Erste Beilage zu Hamburger Fremden-Blatt Nr. 258 (1/11 – 1896) með fyrirsögninni: „Isländische Erdleben in Gegenvart und Vergangenheit.“ Og undirritað er : TH?“¹⁰³⁶

Fiske kunni ekki nægileg skil á prentsögu Íslands og gætir stundum misskilnings hjá honum. Á bréfkorti skrifuðu í apríl 1885 til Jóns Borgfirðings spurði hann til dæmis hvort Jón Matthíasson hafi hugsanlega sett prentsmiðju sína niður í „Húnafirði“ í stað Skagafjarðar og prentað þar *Breviarium Nidrosiense* og að Jón Arason biskup hafi seinna látið honum í té Breiðabólstað í Vesturhópi fyrir prentsmiðju.¹⁰³⁷ Jón Borgfirðingur miðlaði Fiske góðfúslega upplýsingum um prentstaði og ártöl. Hann svaraði: „Mjer finnst það engum efa undirorpið að *Breviarium Nidrosiense* sje prentað á Hólum, því óhugsandi er, að Jón gamli Arason hafi viljað hafa prentsmiðju í fjarlægð við sig.“¹⁰³⁸ Veruleg bót var að upplýsingum Jóns fyrir skráarvinnu Fiskes. Oft var óljóst hvernig fara skyldi með heimildir og þurfti hann að bera vafaatriði undir fróða menn eins og Jón.

Íslenskir menntamenn vissu að skráin væri í undirbúningi og væntu mikils af útkomu hennar. Ólafur Davíðsson skrifaði Fiske vorið 1886 frá Kaupmannahöfn og hafði þá séð skrána í handriti hjá Jóni Þorkelssyni, sem las hana yfir fyrir Fiske. Ólafur mat það svo að hún yrði „[...] kapitalrit fyrir íslenska bibliógrafíu.“ Hann sagði Jón vera fróðastan um gamlar íslenskar bækur og að Fiske væri heppinn að eiga hann að. Síðan spurði hann hvort ekki væri ætlunin að Fiske héldi katalógnum áfram og hvort hann eigi ekki að halda áfram að láta hann vita af gömlum íslenskum bókum sem séu fáanlegar.¹⁰³⁹ Og vitanlega átti hann að senda Fiske rit eins og áður. Því fleiri rit prentuð fyrir 1844 sem hann hafði við hendina þeim mun auðveldari var samning skrárinnar. Ólafur var áhugasamur um framgang skrárinnar og skildi mikilvægi hennar og vildi stuðla að sem heilsteypastri skrá. Hann skrifaði Jóni Árnasyni að Fiske væri að semja nákvæma skrá yfir íslenskar bækur, prentaðar fyrir 1600. Nú sé komið

¹⁰³⁵ *UUB*. G 3 b. Íslandsvinurinn Rolf Arpi hafði skrifað margt viðvíkjandi Íslandi. Þessa grein birti Arpi fyrir 1890.

¹⁰³⁶ *KBK*. NKS 3007 4to. Bréfspjald merkt Lungo il Mugnone 3 A, Florence, Italy, Fiske til Þorvaldar Thoroddsen 20. janúar 1900.

¹⁰³⁷ *Lbs*. IB 95 fól. Fiske til Jóns Jónssonar Borgfirðings 15. apríl 1885.

¹⁰³⁸ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Jónsson Borgfirðingur til Fiskes 2. maí 1885. Þessi bók er glötuð en eitt blað varðveitt í Konunglega bókasafninu í Stokkhólmi.

¹⁰³⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes illlæsilegt 22. eða 29. apríl 1886.

ágrip af titlum sem hann hafi séð. Ólafur sendi Jóni ágripsskrána og bað hann bættu einhverju við því hann hefði mjög mikinn áhuga á þessari skrá Fiskes sem hann taldi merkilega fyrir íslenska bókmenntasögu „[...] og auk þess er jeg skyldur að gera honum allan greiða sem jeg get því hann hefur verið mjer góður bæði fyr og seinna.“¹⁰⁴⁰ Ólafur hvatti Fiske til frekari skráarvinnu og fannst mikilvægt að koma þekkingu um útgáfur til fræðimanna og almennings. Hann skrifaði 22. október 1886: „Við Íslendingar höfum hvorki vit nje vilja á gefa slíkt út sjálfir, þó skömm sje frá að segja. Þjer eruð sjálfsagt búnir að fá að minnsta kosti eins mörg númer og voru í frá lista yðar, sem Brit. Mus. á ekki, og margt af því fjaraskalega sjaldgæfar bækur, sumt líklega unica. Mig grunar t.d. sterklega að Bænakver Olearii, Skálh. 1687, sem ég sendi yður núna sje unicum.“¹⁰⁴¹

Fiske sendi Jóni Þorkelssyni prófarkir af skrá sinni nokkru fyrir prentun því engan þekkti hann nákvæmari til verksins. Jón skrifaði inn leiðréttingar og athugasemdir og sendi handritið til baka. Þann 2. desember 1886 skrifaði hann Fiske og hafði með ánægju lesið hinn lærða og nákvæma katalóg hans og fullyrti að hann væri sá langvandaðasti og fróðlegasti sem gerður hefði verið yfir íslenskar bækur. Hann sagðist ekki hafa fundið neitt athugasemdir að ráði og hafi hann nú sent Fiske þrjár prófarkir með athugasemdum sínum. Hann sagði síðan: „Eg felst fyllilega á líkindi þau, sem þér getið um fyrir því að sálmaabókin með smærra og stærra stýl hafi komið út 1801, og að því hafi verið eins varið og með „Eptirmæli 18. aldar“ í því litla og stóra broti.“¹⁰⁴² Báðum var umhugað um að verkið gengi hratt og snurðulaust fyrir sig. Margt tafðist, sumt misfórst í pósti. Olli það áhyggjum og gat jafnvel seinkað útgáfunni. Bréf gengu þétt á milli þeirra því komið var að því að senda handrit til prentsmiðju. Jón skrifaði aftur 5. desember 1886 og leist vel á skrána sem væri bæði nákvæm og rík af upplýsingum: „Þær athugasemdir sem eg hef gert eru mjög litlar eins og þér sjáið, því að eg hafði ekkert að leiðrétta, facit á titli Sciagr. hlýtur að vera prentvilla þeirra góðra manna og varaði eg mig ekki á því.“¹⁰⁴³

Samt sem áður var handritið ekki villulaust þegar Fiske sendi það til prentunar, nema mistök hafi orðið við röðun stíla. Það var ekki að skapi Fiskes. Jón fékk fyrsta hefti *Bibliographical Notices* þegar það kom úr prentun seint í desember. Hann skrifaði nokkrar athugasemdir þótt of seint væri fyrir leiðréttingu. Hann var ekki sáttur við fráganginn, enda virtist sem fjórða próförk hans hefði ekki borist Fiske. Jón þakkaði fyrir skrána og sagði að

¹⁰⁴⁰ SÁM. NKS 3010 4to. Ólafur Davíðsson til Jóns Árnasonar 20. september 1886.

¹⁰⁴¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 22. október 1886.

¹⁰⁴² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 2. desember [1886].

¹⁰⁴³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 5. desember 1886.

hún væri jafnsmekkleg að ytra frágangi sem vönduð að innra. Engu að síður hefðu orðið léttvæg mistök eins og hann hafi rekist á villur í greininni um grallarana (Nr. 33):

Þar stendur um 7. útg. grallarans (Björns Þorleifssonar), að hún hljóti að liggja milli árána 1704 (þegar prentverkið byrjaði aftur á Hólum) og 1719, sem er svo augljós villa í staðinn fyrir 1710 (dauðaár Björns Þorleifssonar), því að 8. útg. kemur út 1711, sömuleiðis stendur 1707 um 2. útg. grallarans litlu síðar í sömu grein í staðinn fyrir 1607. Þér segið og Nr. 29 síðast, að þýðing séra Hjörleifs Þórðarsonar af passíusálmunum hafi komið út í Kh. 1784 í staðinn fyrir 1785. Nr. 15 setjið þér ? við dánarár séra Jóns Arasonar (1673), en þess þarf ekki. Eg hafði leiðrétt þetta alt í korrektúr, en hafið þér þá ekki fengið þær? Í registrinu hef eg tekið eptir, að stendur „Sigríður Þorláksson“ fyrir Þorlákssdóttir.¹⁰⁴⁴

Fiske sótti sér upplýsingar til fleiri landa þar sem Íslandstengdar bækur gátu hafa verið prentaðar. Í Englandi átti Fiske hauka í horni varðandi breskar útgáfur. Jón Stefánsson skrifaði frá London 12. október 1897 um ýmsar leiðréttingar á titilblöðum slíkra rita sem höfðu verið gefin úr í Bretlandi, til dæmis *Völuspá*. Guðbrandur Vigfússon, dósent í íslenskum fræðum í Oxford, og Eiríkur Magnússon, bókavörður í Cambridge, sem báðir hrærðust í veröld bóka og voru vel kunnugir íslenskri útgáfu, voru Fiske innan handar með upplýsingar.

Fiske fannst nauðsynlegt að ná einnig Vesturheimsprenti inn í *Bibliographical Notices* og er mikilvægt að hafa í huga að það er í samræmi við viðteknar hugmyndir um hlutverk og skyldur þjóðbókasafns. Prentað efni, sem á einhvern hátt kemur þjóðinni við, er veigamikill hluti slíkrar söfnunar. Vestur-Íslendingar voru hjálpsamir og viljugir eins og landar þeirra í gamla landinu og í Kaupmannahöfn. Fiske skrifaði í nóvember 1890 til séra Jóns Bjarnasonar í Winnipeg, sem hafði reynst honum vel í hvers kyns umleitunum um ritað efni, að hann væri að endurskoða skrá sína um Islandica: „Núna er ég önnur kafinn við að endurskoða íslensku skrána mína með það fyrir augum að láta prenta hana næsta sumar. Ég mun setja þar inn bókatitla af öllu safni mínu með athugasemdum og geri ágætlega heila bókaskrá af fornnorrænum og nýjum íslenskum og af öllum bókum sem á einhvern hátt snerta Ísland eða Íslendinga.“¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 30. desember 1886.

¹⁰⁴⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Jóns Bjarnasonar 12. nóvember 1890. „Just now I am busy revising my catalogue of Islandica with the view of printing it next summer. It will include the book-titles of my whole collection, with notes, thus forming a pretty complete bibliography of the Old-northern and new Icelandic literatures, and of all books relating in any way to Iceland or Icelanders.“

Fiske var háður öðrum um mörg atriði. Hann skrifaði Jóni Borgfirðingi 22. nóvember 1890 og sagðist vera að endurbæta skrána yfir íslenska kostinn. Skráin verði á endanum eins heil og fullkomin og nokkur tók séu á, með athugasemdum við alla titla, og muni ná yfir bæði gamlar og nýjar bókmenntir ásamt ferðabókum, heimspeki, goðafræði, fornfræði, lögum – í stuttu máli allt sem tengist á einhvern mögulegan hátt Íslandi og náttúru þess, þjóðinni, tungunni og bókmenntunum.¹⁰⁴⁶

Fiske sendi ótal menntamönnum skrár sínar jafnóðum og þær komu út. Þar sem háskólabókasafnið í Uppsölum var auðugt af vel meðförnum íslenskum ritum var eðlilegt að leita þangað eftir bókfræðiupplýsingum. Bókaverðir við bókasafnið voru Fiske mjög innanhandar við skráargerð hans, því þar gátu þeir skoðað gaumgæfilega titilblöð íslenskra bóka og skrifað honum eða leiðrétt ef með þurfti.

Í nóvember 1886, stuttu áður en fyrsta heftið kom út, sendi Claes Annerstedt (1839–1927) bókavörður á háskólabókasafninu í Uppsölum, Fiske umbeðnar upplýsingar varðandi stafsetningu á titilblaði *Catechismus* og hvort bókin væri frá árinu 1576. Einnig svaraði hann spurningu um hvort útgáfuár 1594 ætti við um aðra útgáfu bókarinnar.¹⁰⁴⁷ Fiske skrifaði upp allt titilblaðið og lýsingu þess, svo að ljóst væri hvaða atriði hann þyrfti til staðfestingar, og sendi til Uppsala. Þetta fór Annerstedt vandlega yfir og bar saman við eintak safnsins. Hann staðfesti að eintak safnsins væri alveg eins, en oft var um afbrigði að ræða, og var þá ástæða til að geta þess. Annerstedt sendi Fiske 30. nóvember 1887 eintak af *Catalogus Bibliothecae Upsalensis*. Í bréfi 14. janúar 1890 falaðist Annerstedt aftur á móti eftir skrá Fiskes *Icelandic books in the XVIth Century* (sjá hér á s. 184).¹⁰⁴⁸ Skrána fékk hann um hæl í tveimur eintökum.¹⁰⁴⁹ Þannig var unnið til gagns á báða bóga. Fiske sneri sér fyrst til Uppsala en ef ekki var hægt að greiða úr vandamálum hans þar þá leitaði hann fyrirgreiðslu í Konunglega bókasafninu í Stokkhólmi.¹⁰⁵⁰ Gustaf E. Klemming átti greiðan aðgang að Íslandstengdu efni og sendi Fiske iðulega upplýsingar. Í bréfasafni Haralds Wieselgrens, sem seinna varð yfirkavörður safnsins, eru einnig bréf sem fjalla um slíka aðstoð. Sem dæmi má nefna að árið 1896, þegar Fiske vann að sjötta hefti skráar sinnar, var Wieselgren honum innan handar. Fiske fékk afskriftir af fornum, íslenskum bókum fyrir atbeina hans. Fiske þakkaði

¹⁰⁴⁶ *Lbs.* ÍB 95 fol a. Fiske til Jóns Jónssonar Borgfirðings 22. nóvember 1890. „I am now engaged with the aid of two assistants, in revising the catalogue of my Icelandic collection. It will be as full and complete as possible, with notes on each title, and will comprise both the the old and new literature, together with voyages and travels, works on philology, mythology, antiquities, laws – in short all that relates, in any way, to Iceland, its natural history, its people, its language and its literature.“

¹⁰⁴⁷ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Claes Annerstedt til Fiskes 22. nóvember 1886.

¹⁰⁴⁸ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít *Lbs.* 105 NF. Claes Annerstedt til Fiskes 14. janúar 1890.

¹⁰⁴⁹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165; ljósrít *Lbs.* 105 NF. Claes Annerstedt til Fiskes 26. janúar 1890.

¹⁰⁵⁰ *KBS.* Ep. K 3:1-15. Nokkur bréf Fiskes til Gustafs E. Klemmings.

Wieselgren fyrir og bað fyrir kveðjur til afskrifaranna sem hafi unnið ómetanlegt gagn. Hann bað enn fremur um ítarlegri upplýsingar fyrir lista sem að hans sögn átti að taka yfir alla sænska höfunda sem höfðu skrifað bækur eða greinar á íslensku eða um íslensk málefni.¹⁰⁵¹

Þegar Fiske var í Kaupmannahöfn skoðaði hann rit í Konungsbókhöfðu. Engu að síður skrifaði hann Christian V. Bruun nokkrum sinnum, bæði hvað varðaði íslensk erindi en einnig um danskar þýðingar af verkum Petrarca, því að Fiske vann einnig skrá um verk skáldsins á sama tíma. Í bréfi til Bruuns, sem skrifað er í júní að líkindum árið 1899, sagði Fiske:

Ég hef verið svo heppinn að fá nýlega – síðan stutti listinn minn sem er viðbætur við skrá Bretasafns var prentaður – svolítið safn af elsta prenti íslenskra bóka. Meðal annars er ófullkomið eintak af Corvínus postillu (Rostock 1546) og af Historiu Pijnunnar eftir J. Bugenhagen, þýdd af Oddi Gottskálkssyni (Kaupmannahöfn 1558).¹⁰⁵²

Aðrir erlendir menn, sem sendu Fiske upplýsingar í skrár, voru Konrad Maurer, prófessor í réttarsögu í München, og Theodor Möbius, norrænu- og textafræðingur í Kiel. Á þessa menn gat hann treyst og var því mikill missir fyrir hann þegar þeir gátu ekki sinnt honum lengur með upplýsingar. Þegar Fiske frétti af heilsuleysi Maurers og andláti Möbiusar skrifaði hann gömlum kunningja, Adolf Noreen (1854–1925) málvísindamanni og kennara við háskólann í Uppsölum, 4. júní 1900 og var miður sín vegna þessara heiðursmanna sem hann áleit að væru mikilvægir íslenskri menningu og hann hafði oft leitað til um efni þar að lútandi.¹⁰⁵³

Ekki var vandalaust að koma út riti á Ítalíu sem krafðist séríslenskra bókstafa. Þar sem skráin var prentuð hjá Le Monnier Press í Flórens komu upp örðugleikar varðandi íslenska stafi sem Ítalirnir áttu ekki. Vorið 1886 skrifaði Fiske ítalska bókfræðingnum Guiseppe Fumagalli (1863–1939), að nú væri komið að því að *Bibliographical Notices* fari í pressuna en hann vanti enn þá nokkra bókstafi og bað hann Fumagalli að útvega þá, en sá var vanur að vinna rit til útgáfu.¹⁰⁵⁴ Fiske hafði að vanda fleiri leiðir færar til þess að greiða úr vandamálum

¹⁰⁵¹ KBS. Harald Wieselgren Brevsamling 5. Brev från svenska och utländska brevskrivare E-F. Ep. V. 20:5 nr. 308. Fiske til Haralds Wieselgrens 23. nóvember 1896.

¹⁰⁵² KBK. NKS 3681 4to. Fiske til Christians V. Bruuns 3. júní [1899]. „I have had the good fortune to acquire of late since the printing of my brief list supplementary to the Catalogue of the Br. Museum – quite a little collection of early-printed Icelandic books. Among them are imperfect copies of the postilla of A. Corvinus (Rostock 1546) and of J. Bugenhagen's Historia Pijnunnar, transl. by Oddur Gottskálksson (Kaupenhavn 1558).“

¹⁰⁵³ UUB. G 185 h. Fiske til Adolfs Noreens 4. júní 1900. „Ni vill säkert höra med sorgliga känslor at Dr. Konrad Maurers hälsotillstånd är alls icke tillfredsställande. Han sjelf betraktar sina arbetsdagar såsom förbi. Sorgliga nyheter äro och de från Kiel att Theodor Möbius har slutit sin nyttiga och verksamma lefnad.“

¹⁰⁵⁴ BNCF. C. Vari 529,72. Fiske til Giuseppe Fumagallis 12. apríl [1886].

og lét gera stafi sérstaklega handa sér. Hann skrifaði Birni M. Ólsen frá Villa Forini 22. apríl 1886: „Ég er að láta gera nokkra íslenska stafi með prentun á sumum bókalistum mínum í huga með bókfræðilegum athugasemdum, en það tekur Ítalina langan tíma að steypa letur. Ég er jafnvel að láta gera suma af gömlu stöfunum sem notaðir voru í Hólaprenti eins og aa (=á) og hið einkennilega þ – til þess að gefa réttari titla.“¹⁰⁵⁵

Þessi tilraun Fiskes vakti athygli Guðbrands Vigfússonar í Oxford sem 31. mars 1887 útskýrði mismunandi leturgerðir sem tíðkast höfðu á Íslandi. Hann skilgreindi fimm mismunandi tímabil og gerðir stafa í íslenskum prentsmiðjum frá 1540 til loka Hrappseyjarprentsmiðju 1794.¹⁰⁵⁶ Voru ráðleggingar hans vel þegnar. Fleira kom upp við prentun skráanna. Í fyrirnefndu bréfi til Ólafs Davíðssonar 26. júní 1889 sagði Fiske að þar sem Ítalir hafi allt aðrar reglur um skiptingu orða en Íslendingar valdi það vandræðum.¹⁰⁵⁷ Þannig þurfti hann að vaka yfir því að prentun gengi rétt fyrir sig.

7.3 Fyrstu heftin tilbúin

Árið 1886 markaði tímamót fyrir íslenska bókfræði í þeim skilningi að þá sá fyrsti hluti íslensku skrárinnar dagsins ljós, *Bibliographical Notices* I. Titlar eru heilir fyrir bækur sem prentaðar voru fyrir 1801 með nákvæmum samanburði texta og innihalds og sögu eintaks Fiskes sjálfs í safni hans. Í fyrsta hefti er Hóla- og Skálholtsprent auk prentverka erlendis frá.

Um er að ræða 139 færslur sem raðað er í tímaröð með ítarlegum upplýsingum um viðkomandi rit, auk nafna- og titlaskrár sem ná yfir 29 síður. Sjá má að það hefur verið Fiske kappsmál að dreifa skránni sem víðast og sendi hann heftið til bókamanna og opinberra safna í Evrópu og Bandaríkjunum. Hann bað Ettore Sordi um að dreifa *Bibliographical Notices* fyrir sig til nokkurra bókavina erlendis, meðal annars Klemmings í Stokkhólmi.¹⁰⁵⁸ Hann hafði fleiri sænska vini og áhugamenn um íslenskar bækur í huga og bað Sordi einnig að annast sendinguna til Adolfs Noreens í Uppsölum.¹⁰⁵⁹ Fiske vænti síðan umsagna og gagnrýni á verkið.

Þeir menn, sem söfnuðu fyrir Fiske, sýndu verulegan áhuga á skránni hans og hvöttu hann til verka. Þeir voru þess fullvissir að um væri að ræða mikilvægt verk sem þeir studdu af

¹⁰⁵⁵ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 22. apríl [1886]. „I am having some Icelandic type made, with the view of printing some book-lists, with bibliographical notes, but the Italian type-founders take time. I am even having some of the old letters used at Hólar reproduced, such as aa (=á) and the curious þ (=) – so as to be able to give more accurately the titles.“

¹⁰⁵⁶ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Guðbrandur Vigfússon til Fiskes 31. mars 1887.

¹⁰⁵⁷ Lbs. 1841 4to. Fiske til Ólafs Davíðssonar 26. júní [1889].

¹⁰⁵⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettore Sordis 16. júlí [1887].

¹⁰⁵⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettore Sordis 21. ágúst [1887].

heilum hug. Jón Þorkelsson skrifaði 27. maí 1889: „Við Ólafur Dav. vorum að tala um að bjóða yður að líta á korrekturu hjá yður af Bibl. Not. IV, en nú fer eg heim til Ísl. 1. Júní, gerið þér því bezt í að láta Ólaf gera það. Hann er fróðari í ísl. Bibliographiu en allir aðrir hér.“¹⁰⁶⁰ Og rétt var að Ólafur var fróður og stálminnugur. Fiske vissi líka að hann var bógóður og viljugur til verka.

Eiríkur Magnússon bókavörður skrifaði Fiske 6. júlí 1889: „Bestu þakkir fyrir síðasta framlag yðar við áður frábærlega unnið verk í íslenskri bókfræði. Framlag yðar er albesta og nákvæmasta vinnan sem þessum fræðum hefur hlotnast hingað til, og mun verða ómetanleg hjálp við alla framtíðargerð íslenskra bókfræðiverka.“¹⁰⁶¹ *Bibliographical notices* IV var tilbúið til prentunar 1889 og prentað á sama stað í Flórens. Þetta var fjórða hefti af *Bibliographical Notices* og annað heftið um íslenska efnið. Það er af sama umfangi og hið fyrra eða 28 blaðsíður og inniheldur líka 139 færslur með umsögnum og nafnaskrá. Í formálanum, sem er dagsettur í júní 1889, stendur að safnið hafi vaxið mjög frá því að Fiske gaf út fyrsta heftið af skránni og töluvert hafi bæst við af ritum sem ekki séu í skrá Liddelldales. Sem fyrr lögðu margir hönd á plóginn svo skráin mætti sem fyrst líta dagsins ljós og leitaði Fiske til sömu aðila og höfðu reynst honum vel við samningu fyrsta heftisins.

Jón Þorkelsson tjáði sig um skrána 6. desember 1889: „Það gleður mig að sjá að þér ætlið að láta Icel. bibl. not. koma, því að þér gerið mikið gagn með því. Eg skal gera alt hvað eg get til að útvega yður til fyllingar bækur í það.“¹⁰⁶² Það stóð hann við og enn fremur skrifaði hann, óþreytandi eins og fyrri daginn, upp titilblöð og bókfræðileg atriði sem að gagni mættu koma. Nauðsynlegt var að heyra frá sem flestum bókamönnum hvernig viðtökur skráin hefði fengið og ekki stóð á uppörvunar- og þakkarbréfum. Björn M. Ólsen sýndi bókaskránum jafnan áhuga og vildi fylgjast með vinnunni. Fiske skrifaði honum 16. desember 1889: „Ég er nú þegar tilbúinn með 66 færslur fyrir þriðju viðbótarskrána við Skrá British Museum yfir bækur sem eru prentaðar á Íslandi – ég ætla að reyna að fá hana prentaða í vetur.“¹⁰⁶³

Jón skrifaði 19. desember 1889 og lofaði frumkvæði Fiskes og framlag hans fyrir bókmenninguna.¹⁰⁶⁴ Arpi skrifaði frá Uppsölum, þakkaði fyrir heftið og bað Fiske um leið að senda sér samantekt sína *Icelandic Books of the XVI Century* frá 1886 (sjá hér á s. 184--

¹⁰⁶⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 27. maí 1889.

¹⁰⁶¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Eiríkur Magnússon til Fiskes 6. júlí 1889. „Many thanks for your last contribution to your former excellent work in Icelandic bibliography. Yours is the most thorough labour that has, as yet, been bestowed on these studies, and will be an invaluable aid to all future students in Icelandic bibliography.“

¹⁰⁶² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 6. desember 1889.

¹⁰⁶³ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 16. desember [1889]. „I already have 66 numbers for a third supplement to the Br. Museum Catalogue of Books printed in Iceland – which I shall try to print this winter.“

¹⁰⁶⁴ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 19. desember 1889.

85).¹⁰⁶⁵ Þegar séð var fyrir endann á þessum áfanga hófst Fiske þegar handa við næsta hefti. Honum var mikil raun að því hversu mjög bág heilsa hans tafði hann frá vinnu við bókaskrárnar. Hann skrifaði Jóni Þorkelssyni stuttlega á bréfkorti 23. apríl 1890 að vegna heilsuleysis síns hefði orðið töf á útgáfu þriðja heftisins af íslenska hluta *Bibliographical Notices*.¹⁰⁶⁶

Sjúkdómur Fiskes ágerðist, afköstin minnkuðu og vinnan við fimmta hefti gekk hægt. Fiske skrifaði Birni 9. maí 1890 og hafði þá verið veikur vikum saman, en prófarkir að *Bibliographical Notices* hafi verið að berast og hann hafi lesið þær í rúminu með hjálp ítalsks ritara síns sem skilji litla ensku og enga íslensku. Læknir hans hafi bannað honum að skrifa nokkra einustu línu, en þeim hafi tekist að sleppa undan vökulu auga hans og nú sé bæði viðbótum og prófarkalestri lokið, og að nú sé hann enn einu sinni frjáls frá rúmlegu og bætti við:

Þér munuð vafalaust sjá margar prentvillur í Bibl. Not. V, sem skrifast á veikindi mín. Í fyrsta skipti tókst mér að gera fullnaðar og hárréttan lista af útgáfum Grallarans, en þar vantar mig enn tvær. Af Passíusálmum Hallgríms vantar mig aðeins fjórar af 39 útgáfum, þótt þrjú af eintökum mínum séu óheil. Eintak mitt af frumútgáfunni (1666) er nú bundið í mjög fallegt band [...] En stolt mitt er blaðsafn mitt. Allt frá 'Íslandske Maanedes Tidender' Magnúsar Ketilssonar og að 'Lýð' á ég öll tölublöð allra blaða prentuðum á íslensku eða á Íslandi nema mig vantar þrjú tölublöð af 'Skuld' [...] Samkvæmt Verzeichniss og Catalogus Möbiusar vantar mig aðeins eitt mikilvægt verk og það er Kristinréttir hinn gamli.¹⁰⁶⁷

Bibliographical Notices V, hið þriðja um íslenska kostinn, kom út í maí 1890 með 145 færslum á 29 blaðsíðum, með umsögnum og nafnaskrá. Í formála skrifaði Fiske að hið íslenska safn sitt teldi nú um 4000 titla. Þar væri allt sem tíundað er í lista Möbiusar. Þar væri að auki allt um fornleifar, allt um rúnir og skandinavíska goðafræði, allir annálar, ferðabækur,

¹⁰⁶⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Rolf Arpi til Fiskes dags. er ógreinileg [1889].

¹⁰⁶⁶ *Lbs*. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 23. apríl [1890].

¹⁰⁶⁷ *Lbs*. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 9. maí 1890. „In Bibl. Not. V. you will doubtless notice many misprints by reason of my illness. For the first time I have been able to make a complete and correct list of the editions of Grallari, of which I still lack two. Of the Passíusálmur Hallgríms I lack only four of the 39 editions, although my copies are in three instances imperfect. My copy of the first edition (1666) is now very handsomely bound [...] But my pride is in my newspaper collection. From Magnús Ketilsson's 'Íslandske Maanedes Tidender' down to 'Lýður' I have every number of every journal printed in Icelandic or in Iceland, except 3 missing numbers of 'Skuld' [...] In the Verzeichniss and Catalogus of Möbius I want only one important work, and that is Kristinréttir hinn gamli.“

náttúrufræði, stjórnarprent, kirkjuleg rit, ævisöguleg rit og bókaskrár sem gátu á einhvern hátt varpað ljósi á staðfræði, atvinnuvegi, viðskipti, tungumál og bókmenntir Íslands.¹⁰⁶⁸ Af þessu má sjá að flestir efnisflokkar voru með í skránum. Safnið stóð einnig vel að vígi hvað varðaði kort af Íslandi.

Fiske sendi þegar í stað eintök til Jóns Þorkelssonar. Jón svaraði 12. maí 1890 og þakkaði fyrir tvö eintök af *Bibliographical Notices* V sem hann sagðist hafa lesið vandlega með mestu ánægju, því ritið lýsi bæði framúrskarandi lærdómi og frábærri vandvirkni. Hann bætti við:

Eg verð að segja það sem er, að yðar Bibl. Not. yfir hina ísl. prentuðu literatur er það langbezta, sem í þeirri grein hefir nokkurn tíma verið gert og mun verða gert og er hið fyrsta og einasta sem menn óhræddir geta reitt sig á og farið eptir. Munu það vera einsdæmi að sami maður hafi á eigin kostnað safnað öðru eins og þér hafið nú safnað á 10 ára bili – þetta er víst að því ísl. bækur snertir – og um leið gefið út ágæta skrá yfir safn sitt og þér hafið gert. Einstaka prentvillur hef eg rekið mig á.¹⁰⁶⁹

Svo nákvæmur maður sem Jón var hikaði hann ekki við að betrumbæta og senda Fiske leiðréttingar þótt bókin væri komin út og ekki unnt að lagfæra það sem miður fór. Hann skrifaði upp allar þær villur sem hann kom auga á.

Fiske var vel ljóst að íslenskukunnáttu hans var ábótavant og leitaði hann sér því ráða um það eins og annað. Ráðleggingar voru af ýmsum toga og allar vel þegnar. Þetta gátu verið bagalegar villur í bókfræði en einnig málfarsvillur. Halldór Hermannsson var staddur í Kaupmannahöfn 22. júní 1901 og skrifaði: „Ég held líka að betra væri að setja „Steini“ fyrir „Steinn“ í athugasemdum við Vísur Stefáns Ólafss. af því að „Steini“ er stytting af nafninu Þorsteinn og notað mikið núna, en aldrei „Steinn“ það er annað nafn.“¹⁰⁷⁰ Fiske átti erfitt með föll nafnmynda til þess að skrá eftir. Jón Þorkelsson skrifaði honum 14. desember 1890 um nafnmyndir höfunda sem ekki voru auðfundnar og rétta stafsetningu. Hann heimfærði auk

¹⁰⁶⁸ *Bibliographical Notices* V, s. 3.

¹⁰⁶⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 12. maí 1890.

¹⁰⁷⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Halldór Hermannsson til Fiskes 22. júní 1900. „Ogsaa tror jeg at det var bedre at sætte „Steini“ for „Steinn“ i Commenten til Vísur Stefáns Ólafss. fordi „Steini“ er diminutivum af Þorsteinn og bruges meget den Dag i Dag, men aldrig „Steinn“, det er et andet Navn.“

þess titla á rétta höfunda. Jón tínir prentvillurnar skilmerkilega fram af vandvirkni svo nákvæmur sem hann var.¹⁰⁷¹

Allir íslenskir bókamenn vissu að framtak Fiskes var til framdráttar og að kostur var að ganga að bókunum í eigin safni. Fiske óskaði eftir kaupum á bókum úr einkasafni Jóns Þorkelssonar. Jón svaraði 26. október 1890 og bauð Fiske að velja út úr safni sínu það sem að gagni mætti koma í þágu skrárinnar: „En af því að það bæði er fyrir góðan að gera og gott fyrirtæki – bókaskrá yðar, því eg geri ráð fyrir að hún eigi að grípa yfir alt yðar íslenska bókasafn nýtt og gamalt – þá geri eg þetta svo að skrá yðar geti orðið sem fylst og að sem mestum notum.“ Hvort tveggja var að hann vildi auðga bókasafn Fiskes og enn fremur leggja sitt af mörkum til að hann gæti unnið *Bibliographical Notices* með hliðsjón af útgáfunum. Síðan bætti Jón við, að hann hefði ekki leyft öllum að tína það úr bókasafni sínu, sem fágætast var. En af því að svo bráðan ber að með skrá Fiskes að hann geti ekki útvegað neitt frá Íslandi að marki svo fljótt, sem Fiske vanhagaði um, þá sé eina ráðið að taka það hjá sjálfum sér að svo miklu leyti sem það sé til.¹⁰⁷²

Mörg önnur bréf bera vitni um að Íslendingar skildu mikilvægi skráanna og voru áhugasamir um framvindu þeirra. Jón Þorkelsson var óþreytandi við að hvetja Fiske við samninguna og það var honum áhugamál að vinnslan gengi hratt og án áfalla. Hann skrifaði 15. nóvember 1890:

Það gleður mig mikillega að þér einmitt takið alt yðar íslenska bókasafn í Catalogum, því að með því vinnið þér margfalt gagn, af því að þér eigið orðið alt það mesta af literturinni og reisið yður sjálfum ófyrnanlegan minnisvarða, því að með yðar Bibl. Not. hafið þér sýnt það, að maður á von frá yður bæði á lærðu og vönduðu verki.¹⁰⁷³

Fiske sagði Birni Ólsen í bréfi frá Flórens 18. nóvember 1890 að hann vinni mikið að bókaskrá sinni til prentunar og skýrði efnistöð. Fyrir *Íslendingasögur*, *Eddur* og gamlar bókmenntir noti hann sömu titla og Möbius geri í skráum sínum.¹⁰⁷⁴ Tæplega einu og hálfu ári síðar skrifaði Fiske Birni að hann ynni hörðum höndum að því að koma sjötta hefti (því fjórða sem varðaði íslenska safnið) af *Bibliographical Notices* í horf fyrir prentun. Hann skrifaði að verk um nútímabókmenntir og skrif um fornar bækur, ritgerðir um goðafræði, málfræði,

¹⁰⁷¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 14. desember 1890. Sem dæmi um nafnmyndir tók hann Finn Magnússon í stað Magnussen, og að skrá ekki á eftirnafnið Stephensen heldur frekar á Magnús Stephensen og vísa til Stephensen samkvæmt íslenskri hefð.

¹⁰⁷² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 26. október 1890.

¹⁰⁷³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. nóvember 1890.

¹⁰⁷⁴ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 18. nóvember 1890.

orðabækur, ferðabækur, sagnfræði og þannig verk skrái þeir á höfund. Að lokum verði útbúinn efnis- og nafnalisti. Hann bætti við að nú ætti hann allt sem skipti máli og Möbius nefni í sinni skrá og áréttaði að það sem sárlega vanti sé *Kristniréttir hinn gamli* sem hann hafi aldrei getað náð í.¹⁰⁷⁵ Seinna skrifaði hann Jóni Þorkelssyni á bréfkorti að hann vildi að fornsalarnir í Kaupmannahöfn vissu að hann væri reiðubúinn til að gefa mjög hátt verð fyrir *Kristniréttinn*.¹⁰⁷⁶ Fiske skrifaði Birni M. Ólsen 6. nóvember 1891:

Í gær sendi ég handrit af litla bókalistanum mínum sem er viðbætur við skrá Bretasafns (1578–1844). Í honum eru titlar 133 bóka og hefur kostað mig mikla vinnu. Þökk sé góðfúslegri aðstoð Jóns Þorkelssonar (Kaupmannahöfn) að ég gat gert viðunandi lista yfir mismunandi útgáfur af Passíusálmunum, Dominicale og öðrum verkum. Þrátt fyrir mikla vinnu mína þá efa ég ekki að þér munið finna margar villur. Listinn verður prentaður eftir hálfan mánuð eða svo.¹⁰⁷⁷

Leiðréttingar sagðist hann þiggja með þökkum, jafnvel þær sem bærust of seint og ekki væri unnt að bæta inn í og betrubæta.

Síðla vetrar 1892 skrifaði Fiske Jóni Þorkelssyni að hann ætlaði að vinna sleitulaust að íslensku skránni sinni í Flórens en fram að þessu hefðu búferlaflutningar truflað sig.¹⁰⁷⁸ Hann átti við búsetuskipti yfir í Villa Landor. Umstang og viðgerðir tóku sinn tíma þar til húsið var komið í viðunandi horf til búsetu, eins og sagt var frá í kafla 6.3.

Jón Þorkelsson hafði áhyggjur af því að samning sjötta heftis af *Bibliographical Notices* gengi ekki nógu hratt. Hann vissi að bókfræðivinna krafðist einbeitingar og kyrrðar. Öll truflun gat skaðað framvinduna og Jón skrifaði 11. maí 1892: „Eg óska að Mark Twain tefji yðr ekki alt of leingi frá Catalogo.“¹⁰⁷⁹ En Fiske naut þess að hafa gesti hjá sér og gaf sér góðan tíma til að sinna þeim, sem auðvitað þýddi minni afköst. En á móti hafði Twain hvetjandi áhrif á hann með nærveru sinni.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁵ *Lbs.* 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 18. febrúar 1891.

¹⁰⁷⁶ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 4. desember [án árs].

¹⁰⁷⁷ *Lbs.* 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsen 6. nóvember [1891]. „Yesterday I sent to the printers the MS of my little list of books supplementary to the Catalogue of the Br. Museum (1578-1844). It contains the titles of 133 publications, and has cost me considerable labor. Thanks to the kind aid of Jón Þorkelsson (Copenhagen) I have been able to give tolerably complete lists of the different editions of Passíusálmur, Dominicale, and other works. In spite of my hard work I have no doubt that you will find many errors in it. It will be printed in a fortnight or so.“

¹⁰⁷⁸ *Lbs.* 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 8. mars 1892.

¹⁰⁷⁹ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. maí 1892.

¹⁰⁸⁰ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Samuel L. Clemens til Fiskes 14. maí 1892.

7.4 Síðasta heftið og greiðasemi bókfræðinga

Fiske taldi sem áður nauðsynlegt að skoða íslensk rit sem hann átti ekki sjálfur í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn. Í ferð sinni til Danmerkur og Svíþjóðar árið 1899 vann hann hörðum höndum, ekki einungis við aðföng heldur líka við skrá sína. Konunglega bókasafnið hýsti mikinn hluta af því sem hann þurfti að skoða og bera saman við eigin eintök. Frá Hovedvagtsgade 2 skrifaði hann 29. október 1899 til Anderssons í Uppsölum: „Á morgun byrja ég á viku vinnu í Konunglega bókasafninu við íslenskar bækur sem prentaðar voru á 16. öld. Ég ætla að fullgera athuganir sem ég byrjaði á í síðustu heimsókn minni til Kaupmannahafnar.“¹⁰⁸¹ Nokkru seinna eða 5. nóvember sama ár skrifaði hann Andersson aftur og vildi vita meira um eign Uppsalaháskóla á tilteknum bókum. Hann bað um upplýsingar um hve margar bækur háskólabókasafnið ætti sem prentaðar voru á Íslandi fyrir árið 1601. Hann sagði að listi sinn yfir bækur prentaðar á 16. öld, sem áður var prentaður, hafi nú verið aukinn um þrjú eða fjögur verk. Hafi eitt þeirra borist frá Arpi og sagðist Fiske hafa unnið um hríð í Konunglega bókasafninu í Kaupmannahöfn með það fyrir augum að prenta fullnaðarlista.¹⁰⁸²

Fiske lagði mikla vinnu og metnað í íslensku skrárnar sínar og tókst vel til, enda voru þær um áratuga skeið þær skrár sem stuðst var við þegar um íslenskan kost var að ræða. Frá Hovedvagtsgade 2 í Kaupmannahöfn skrifaði hann 25. október 1899 til Guido Biagi í Flórens: „Ég hef verið í allt sumar á kafi við að endurskoða íslensku skrána mína sem ég hafði með mér ásamt þremur Íslendingum.“¹⁰⁸³ Fiske vann sleitulaust og ætlaði að fá mikið út úr dvöl sinni í borginni. Hann skrifaði einnig Þorvaldi Thoroddsen þetta haust að hann eyddi öllum morgnum á Konunglega bókasafninu í Kaupmannahöfn með Michele Monzecchi.¹⁰⁸⁴ Fiske þótti fengur í að umgangast Þorvald. Hann tók því heimboði Þorvaldar til kvöldverðar á heimili hans með honum og fjölskyldunni með þökkum og hlakkaði til samvista. Fram kemur í sama bréfi að hann vann að ýmsum störfum við íslenska safnið sitt og var vinnudagurinn ærið langur, ekki síst þegar haft er í huga að Fiske leið mjög af sjúkdómi sínum um þessar

¹⁰⁸¹ UUB. G 10 j. Fiske til Aksels Anderssons 29. október 1899. „To-morrow I begin a week's work in the Royal Library on Icelandic books printed in the XVIth century, to complete some notes I began on the occasion of my last visit to Copenhagen. Towards the end of the following week I shall probably turn my steps towards Italy.“

¹⁰⁸² UUB. G 10 j. Fiske til Aksels Anderssons 5. nóvember 1899. „Sometime when you write me will you kindly tell me how many books the University Library has, printed in Icelandic before 1601. The little list of XVIth century Icelandic books, which I printed some years back, has been increased by some three or four works – one of the additional titles reached me through Dr. Arpi – and I have been working for some time at the Royal Library here, with a view of printing a more perfect list with full titles.“

¹⁰⁸³ BNCF. Biagi 3,17. Fiske til Guidos Biagis 25. október 1899. „I have been here all summer engaged, with three Icelanders, in revising my Icelandic Catalogue, which I brought with me.“

¹⁰⁸⁴ KBK. NKS 3007 4to. Fiske til Þorvaldar Thoroddsen [ódags.] 1899. Michele Monzezzhi var fátækur, ungur Ítali sem aðstoðaði Fiske. Fiske kostaði hann til náms.

mundir. Hann skrifaði meðal annars til Anderssons 29. október 1899 um vinnuna og er eins og hún gangi býsna nærri honum, að margir séu þeir dagar sem hann hafi varla staðið upp frá skrifborði sínu milli 7 á morgnana og til 9 á kvöldin og bætti við að þetta sé eins mikil vinna og hægt sé með nokkurri skynsemi að ætlast til af manni sem nálgadist sjötugt.¹⁰⁸⁵ Þarna var ekki eingöngu um árafjölda að ræða heldur slaka heilsu. Sjá má á fjölda bréfa að hann beitti sig hörku í vinnunni og það munaði um hjálparhönd. Hans trausti aðstoðarmaður, Halldór Hermannsson, skrifaði Fiske frá Flórens 14. febrúar 1903 að nú sendi hann bókalista fyrir sjötta heftið af *Bibliographical Notices*. Þar sé allt samankomið sem hann hafi fundið en hann viti að meira sé til en ekki auðvelt að finna efnið á stuttum tíma. Fjörutíu og eitt númer sé nú tilbúið fyrir prentun. Hann segist gruna að einhverjar fleiri bækur séu í húsi hans Villa Landor, að minnsta kosti *Catonis Moralia*.¹⁰⁸⁶ Stundum þurfti að hafa hraðan á. Fiske sendi Arpi símskeyti 29. október 1903 klukkan 2:20 að nóttu frá München með eftirfarandi skilaboðum: „Vinsamlegast hittið Andersson bókavörð. Okkur vantar viðbótarnöfn á núlifandi sænskum rithöfundum sem skrifað hafa um Ísland eða norræn efni.“ Þá vantaði meginverk þeirra, stöðuheiti og heimilisföng.¹⁰⁸⁷

Oft var leitað til Fiskes um bókfræðilegar athuganir enda var hann álitinn sérfræðingur á því sviði. Hann bjó yfir mikilli bókfræðilekkingu sem hann var fús að miðla og þótti það í raun nauðsynlegt. Spurningar og svör gengu á víxl. Wm. C. Lane, sem vann í skráningardeild Harvard College Library, skrifaði 17. febrúar 1883, en þá starfaði Fiske enn þá við háskólabókasafnið í Cornell, að listi, sem hann vann þar, væri mjög gagnlegur til þess að finna íslenska höfunda. Í sama bréfi spurði hún Fiske hvort mögulegt væri að Magnús Stephensen geti verið höfundur bókarinnar *Ransókn Íslands gyldandi laga um legordsmál*.¹⁰⁸⁸ Engan annan Bandaríkjamann var jafn öruggt að spyrja á þessum tíma og fá fullnægjandi svar.

Fiske aðstoðaði iðulega aðra menn sem fengust við svipuð störf og var greiðvikinn. Hann sjálfur hafði aðgang að lærðum mönnum en hafði einnig milligöngu um að aðrir bókfræðingar fengju aðstöðu og aðstoð á Norðurlöndum. Þegar góður vinur hans og samherji í bókfræðinni, Pasquari Villari (1827–1917), áformaði ferð um Norðurlönd skrifaði Fiske Bruun í Konungsbókhlöðu í Kaupmannahöfn og bað hann að greiða götu hans:

¹⁰⁸⁵ UUB. G 10 j. Fiske til Aksels Anderssons 29. október 1899.

¹⁰⁸⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Halldór Hermannsson til Fiskes 14. febrúar 1903.

¹⁰⁸⁷ UUB. G 3 b. Símskeyti frá Fiske til Rolfs Arpis 29. október 1902. „Kindly see Librarian Andersson. We wish additional names, living Swedish writers about Iceland or old northern subject. Desire their chief works present positions held, street addresses if in three largest towns“.

¹⁰⁸⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Wm. C. Lane til Fiskes 17. febrúar 1883. Magnús Stephensen dómstjóri var höfundur bókarinnar sem kom út 1821.

Hinn framúrskarandi prófessor Pasquari Villari, höfundur ævisagnarita Savonarola og Machiavelli, öldungadeildarþingmaður Konungsríkisins Ítalíu og forstöðumaður stofnunar fyrir æðri menntun (eða æðri háskóla) í Flórens, hefur í hyggju að ferðast um Skandinavíu í sumar. Þess vegna hef ég tekið mér það leyfi að láta honum í té kynniskort til yðar í trausti þess að þér munið góðfúslega aðstoða þennan rómaðasta menntamann sem nú er uppi á Ítalíu. Villari öldungadeildarþingmaður gerir sér ferð norður á bóginn sem einn af meginmönnum æðsta ráðs menningarmála með það í huga að rannsaka menntakerfi grunnmenntunar í Skandinavíu.¹⁰⁸⁹

Óskum Fiskes var vel tekið meðal bókamanna og hann bað einnig Claes Annerstedt að taka á móti Villari í Uppsölum. Annerstedt svaraði að það yrði tekið á móti svo þekktum manni í heimi lærðra í bókasafninu af mikilli gestrisni.¹⁰⁹⁰

Norski skrásetjarinn Hjalmar Pettersen, sem fyrr var nefndur, leitaði oft til Fiskes um vafaatriði. Hann skrifaði 1. apríl 1894 frá London um bókfræðivinnu sína um leið og hann sendi Fiske nokkrar íslenskar bækur. Sagðist hann vera mjög önnum kafinn við vinnu á bókaskrá yfir ferðafrásagnir í Noregi sem til voru í Bretasafni. Hann sagðist ekki hafa gert sér grein fyrir því að það tæki mörg ár að vinna slíka skrá og bætti við að hann reiknaði með að Fiske færi nær um hve vandasamt væri að semja bókaskrá og hve vanþakklátt starf það væri og að ekki skili það nokkrum hagnaði. Það yrði að teljast nokkuð gott ef hægt væri að gefa út bókaskrá án taps.¹⁰⁹¹ Að lokum sendi hann íslenska bókaitla sem hann áleit að Fiske hefði gagn af að fá.

Rolf Arpi, sem sótti iðulega upplýsingar til Fiskes, spurði í bréfi frá Uppsölum 7. maí 1900 um ártal á *Postillu* sem Guðbrandur Þorláksson þýddi, hvort það sé 1597 eða 1598 og hvort mögulegt sé að prentunin hafi hafist 1597 og verið lokið árið eftir og þess vegna sé beggja ártala getið á bókinni.¹⁰⁹² Það var ekki sjaldgæft að ársetningu bóka væri þannig hagað. Arpi þakkaði Fiske fyrir lausn á vanda sínum, og sendi honum í staðinn fyrir hjálpina

¹⁰⁸⁹ KBK. NKS 3681 4to. Fiske til Christians V. Bruuns 20. júlí [án árs]. „The eminent professor Pasquari Villari, author of the great biographical works on Savonarola and Machiavelli, a Senator of the Kingdom of Italy, and head of the istituto de studi superiori (or higher University) at Florence, contemplates this summer a tour through Scandinavia. I have, therefore, taken the very great liberty of giving him a card of introduction to you trusting that you would kindly aid the purposes of Italy's most illustrious living scholar. Senator Villari goes to the North in his capacity as one of the principal members of the supreme Council of Education, with the view of examining the Scandinavian systems of elementary education.“

¹⁰⁹⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrit Lbs. 105 NF. Claes Annerstedt til Fiskes 10. ágúst 1887.

¹⁰⁹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrit Lbs. 105 NF. Hjalmar Pettersen til Fiskes 1. apríl 1894.

¹⁰⁹² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Rolf Arpi til Fiskes 7. maí 1900. Titill er *Ein Ny Hwss Postilla Þad er Gudspiøll og Pistlar Ared vm kring, med stuttu innihalde, og lijttillre Orda Utleggingu, ...*

tvo fyrirlestra sem hann hafði haldið um Ísland nokkru áður.¹⁰⁹³ Arpi vildi halda þekkingu sinni vel við í sambandi við íslensk málefni.

Undirtektir við íslensku skránum voru mjög góðar meðal þeirra sem fengust við norræn fræði. Klemming ritaði bréf 6. júlí 1889 og þakkaði fyrir *Bibliographical Notices* IV. Hann þakkaði einnig fyrir „[...] gamlar minningar frá því fyrir mörgum árum síðan. Ég er 66 ára og á líklega ekki mörg ár eftir, sjúkur og þreyttur. Þér eruð ábyggilega enn sem fiskur í vatni, vona ég. Skriðið nokkur orð til gamla vinar yðar. Viljið þér ekki senda númer II og III af *Bibliographical Notices*?“ Hann bað Fiske einnig að senda annað efni sem hann kynni að hafa tekið saman.¹⁰⁹⁴

Arvid Hj. Uggla skrifaði í formála að skrá sinni *Uppsala Universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur* að skrár Fiskes væru unnar af mikilli bókfræðilegri nákvæmni og þar séu áhugaverðar athugasemdir og lýsingar sem hafi aukið þekkingu á íslensku bókmenntaefni.¹⁰⁹⁵ Þetta er eitt af sérkennum skráarvinnu Fiskes og hefur jafnan verið í hávegum haft vegna þess hve vel útfærðar færslur hans voru og sýndu ljóslega áhuga hans á efninu. Fleiri hrósuðu honum og voru ánægðir með framtak hans í *Bibliographical Notices* og lofuðu heftin. Dæmi um þetta eru fjölmörg bréf frá háskólabókavörðum við safn Uppsala-háskóla, þeim Claes Annerstedt, Aksel Andersson og Rolf Arpi.

Skránum var tekið tveim höndum í mörgum löndum þar sem íslenskt prentefni var á einhvern hátt haft til umfjöllunar. Í bréfi 15. mars 1892 sagði Ólafur Davíðsson: „Þjer þekkið sjálfsagt ritdóminn á *Bibliographical Notices* yðar í the Academy 2. ágúst 1890. Eins hef jeg rekið mig á grein um yður í færeyska blaðinu *Dimmalætting*.“¹⁰⁹⁶ Sjálfur skrifaði hann um bókaskrána í *Ísafold* sumarið 1887 og 1890 og fór lofsamlegum orðum um hana.¹⁰⁹⁷

Sjötta og síðasta hefti *Bibliographical Notices* kom út 1907. Fiske hafði unnið að því með hléum fram að fráfalli sínu og kom það síðan í hlut Halldórs Hermannssonar að yfirfara færslur og bæta í þær. Síðasta heftið var gefið út eftir handriti Fiskes, fjórum árum eftir dauða hans og var sú skrá prentuð í Íþöku á vegum háskólabókasafnsins. G. W. Harris bókavörður Fiskesafns í Cornell-háskóla skrifaði formála að heftinu sem var jafnframt fjórði viðbótarlisti við skrá Bretasafns. Í heftinu eru 142 færslur á 47 síðum að meðtalinni nafnaskrá.

¹⁰⁹³ Það voru greinarnar: „Islands yngre litteratur och språk.“ Upsala, 1885 og „Isländska föremål i Nordiska Museet.“ Stockholm, 1888.

¹⁰⁹⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165; ljósrit *Lbs*. 105 NF. Gustaf E. Klemming til Fiskes 6. júlí 1889. „... gammal hágkomst frá mánnga ár tillbaka. Jag är 66 år och har väl ej mánnga qvar, sjuk och trött. Ni är väl ánnu som fisken i vattnet hoppas jag. Skrif nágra ord till gamla vänner. Vill Ni ej lemna no II och III af *Bibl. Notices*?“

¹⁰⁹⁵ Arvid Hj. Uggla, „Uppsala Universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur“, s. 540.

¹⁰⁹⁶ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 15. mars 1892.

¹⁰⁹⁷ Ólafur Davíðsson, „Íslensk bókfræði: *Bibliographical Notices* I og IV eptir prófessor W. Fiske, Flórens 1886 og 1889.“ *Ísafold* 1. júní 1887, s. 98; 26. júlí 1890, s. 233–34 og 30. júlí 1890, s. 241–42.

Halldór Hermannsson fullyrti, með réttu, að með *Bibliographical Notices* hafi vísindalegur grundvöllur fyrst verið lagður að íslenskri bókfræði.¹⁰⁹⁸ Halldór skrifaði enn fremur: „Fiske var allra manna bezt að sér í íslenskri bókfræði, og mun enginn samtíðarmanna hans, innlendur né útlendur, hafa tekið honum þar fram.“¹⁰⁹⁹ Í dagblaðinu *Upsala Nya Tidning* var seinna fjallað um bókasöfnun Fiskes og tvær af skránum. Þar sagði: „Sjálfur vann hann á efri árum hörðum höndum við að ganga frá bókaskráum yfir safn sitt. Tvær þeirra – ein yfir íslenska safnið og önnur yfir rúnasafnið – hafa eftir dauða hans séð dagsins ljós. Hið fyrrnefnda er sérstaklega þekkt sem grundvallarverk fyrir alla sem stunda rannsóknir á því sviði.“¹¹⁰⁰

7.5 Eindæmabækur

Hægt er að velta fyrir sér hvort eitthvað hafi áunnist með geymslu íslenskra rita í Fiske Icelandic Collection frá varðveislusjónarmiði. Samkvæmt ummælum tengla hans fékk hann margoft einstæð rit og jafnvel þau sem einungis voru til í einu eintaki. Við eftirgrennslan í skráum yfir prentefni 17. aldar og samanburð við *Bibliographical Notices* kemur í ljós að í safni Willards Fiskes eru sjö svo kallaðar eindæmabækur, sem hvergi eru til annars staðar svo vitað sé þótt ekki sé hægt að útiloka að þær séu til í einkasöfnum. Eru þær augljósasta dæmið um að í safni hans hefur varðveist efni sem er einstætt. Árangur Fiskes má sjá í skránum hans, bæði hvað varðar aðföng á fágæti og varðveislu hans á efninu sem hann gerði sér ljóst að var mikilvæg. Eindæmabækurnar voru illfáanlegar á markaði og mikið haft fyrir því að ná þeim. Jón Þorkelsson kvað fast að orði um að bækurnar væru afar sjaldgæfar.¹¹⁰¹ Bornar voru saman bókaskrár til þess að ganga úr skugga um að bækurnar væru ekki tíundaðar í þeim.¹¹⁰²

¹⁰⁹⁸ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic Bibliography“, s. 105.

¹⁰⁹⁹ Halldór Hermannsson, „Willard Fiske“, s. 108.

¹¹⁰⁰ *Upsala Nya Tidning*, Onsdagen den 21 Mars 1923. „Självi var han mot slutet av sitt liv syselsatt med att slutredigera kataloger över sin boksamling. Tvenne sådana – en över isländska samlingen och en över runlitteraturen – ha efter hans död sett dagen. Särskilt den förra är ett välkänt standardverk för alla forskare på området.“

¹¹⁰¹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 9. apríl 1891, 5. nóvember 1899 og 23. október 1901.

¹¹⁰² Eftirfarandi skrár voru rannsakaðar í þessu skyni:

Catalogue of the Books printed in Iceland from A.D. 1578 to 1880 in the Library of the British Museum, 1885.

Bibliotheca Danica: Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830, efter Samlingerne i Det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliotek i Odense I–VI, 2. utg. [Með viðbótum eftir Lauritz Nielsen]. Ved Chr. V. Bruun. Kjøbenhavn, 1961–63.

Finnur Jónsson, *Historia ecclesiastica Islandiæ*. Havnæ 1772–78.

Hálfðan Einarsson, *Sciagraphia Historiæ literariæ Islandicæ*. Havnæ, 1777.

Stutt Rithöfundatal á Íslandi 1400–1882. Skráð hefir Jón Borgfirðingur. Reykjavík, 1884.

Katalog der Bibliothek des verstorbenen Universitätsprofessors Konrad von Maurer. München: Universitätsbuchdruckerei von Junge & Sohn, 1903.

Á vef Landsbókasafns er skrá yfir íslensk prentverk frá upphafi til 1844 þar sem ljóslega sést að eintökin sjö eru einungis til í Fiskesafni.¹¹⁰³ Í Landsbókasafni er varðveitt handskrifuð minnisbók Finns Sigmundssonar (1894–1982) landsbókavarðar yfir 16. og 17. aldar bækur. Þar merkti hann við þessar bækur „ekki í Lbs“ og „til í Fiske“.¹¹⁰⁴

Eindæmabækurnar eru allar frá 17. öld og prentaðar að Hólum. Þær eru í misgóðu ástandi og í tvær þeirra vantar blöð. Engin þeirra er sérstaklega lúin. Í Hólaprentsmiðju voru fáein rit prentuð með antiqua- og frakturlettri en að mestu var prentað með schwabacher lettri, í gotneskum stíl. Sú leturgerð er á öllum þessum bókum. Að minnsta kosti fjórar leturstærðir voru til. Mest var prentað í svörtu og stílar ekki endurnýjaðir fyrr en í Viðeyjarprentsmiðju. Latínuletur varð ekki algengt fyrr en um 1850. Blaðsíðutal var ekki orðið algengt en griporð voru notuð til 1818, eins og Fiske sagði sjálfur.¹¹⁰⁵ Myndskreytingar eru nokkrar í eindæmabókunum. Skreyttir upphafsstafir, rósabekkir og bókahnútar eru á þeim flestum en í mismiklum mæli. Myndmót í Hólaprenti voru margnotuð um nær tveggja alda skeið uns þau voru gengin sér til húðar og engu nýju bætt við. Allar myndirnar voru af kristilegum toga og studdu við textann. Voru þær prentaðar til þess að festa mönnum sem best í huga efni hins guðrækilega boðskapar sem textinn flutti.

Hvað varðar ytri gerð má sjá á þeim bókum, sem enn bera leifar af upprunalegu bókbandi, að bandið er hefðbundið allt frá 16. öld. Tréplötur voru fóðraðar með skinni, stimplað var með blindþrykki ýmist með einu stöku blómaþrykki eða sem bekkir og var þá rúllað yfir skinnið. Tíðkuðust bæði lóðréttar og láréttar línur. Norræn mynstur, sem eru þekkt frá tréskurði í Noregi og Íslandi, voru færð yfir á bókbandsstimplana en Íslendingar blönduðu

Catalogus Librorum islandicorum Ætatis mediæ. Theodorus Möbius edidit. Lipsiæ, 1856.

Almindeligt litteraturrexicon for Danmark, Norge og Island: eller fortegnelse over danske, norske, og islandske, saavel afdøde som nu levende forfattere, med anførelse af deres vigtigste levnets omstændigheder og liste over deres skrifter. Af Rasmus Nyerup og J. C. Kraft. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1820.

Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske Lærde Mænd I–III. Jens Worm. Kjøbenhavn, 1773–84.

Pétur Sigurðsson, „Sextánda og seytjándi aldar bækur íslenzkar: Viðaukar og athugasemdir við Islandica IX, XIV og XXIX“. *Landsbókasafns Íslands: Árbók* 9 (1952), s. 71–88.

¹¹⁰³ Skráin er kennd við Ólaf Pálmason bókavörð en Pétur Sigurðsson háskólaritari hóf verkið. Jökull Sævarsson sagnfræðingur, dr. Þorleifur Jónsson og Örn Hrafnkelsson sagnfræðingur hafa aukið hana og endurbætt. Þær eru eintökin sjö tilgreind og sagt að þau séu einungis til í Cornell-háskólabókasafni. Í Gegni eru færslur yfir þessar útgáfur kallaðar „Færslur án eintaka“ sem þýðir að menn vita um þær en þær eru ekki til á Íslandi, að minnsta kosti ekki í aðildarsöfnum Gegnis.

¹¹⁰⁴ Finnur Sigmundsson, *Minnisbók um íslenskar bækur frá 16. og 17. öld I–II*. Varðveitt í Lbs. án safnmarks.

¹¹⁰⁵ Willard Fiske, „Preliminary Note“. *Bibliographical Notices* I, s. 3.

eigin mynstrum inn í hina hefðbundnu aðferð frá útlöndum.¹¹⁰⁶ Bækurnar eru allar smáar að formi, ýmist í oktavó eða dúódecímó broti.¹¹⁰⁷

Eindæmabækurnar verða að teljast merkileg arfleifð í bóksögu Íslendinga og heppilegt að þær hafi varðveist. Þær hafa hver um sig sín sérkenni og hér verður farið nokkrum orðum um þær:

1. Niels Lauridsen Arctander. *Iðranar speigell*. Hólum 1611.

Bókin var prentuð í tíð Guðbrands Þorlákssonar biskups og íslenska þýðingin var eftir Guðbrand eða að minnsta kosti unnin undir hans umsjón og ritstýringu. Prentari var Jón Jónsson, sonur Jóns Matthíassonar, fyrsta prentara á Íslandi, sem kenndi honum iðngreinina.¹¹⁰⁸ Hugsanlegt er að Brandur Jónsson, sonur Jóns yngra, hafi komið að prentun bókarinnar en hann lést 1630.¹¹⁰⁹ Bók þessi var vinsæl og margprentuð.¹¹¹⁰

2. Guðbrandur Þorláksson. *Bænabók*. [3. útg.]. Hólum 1634.

Bænabókin var prentuð fyrir atbeina Þorláks biskups Skúlasonar. Halldór Hermannsson fjallaði um elstu bækur í Fiskesafni og sagði að afrakstur Hólaprentsmiðju á tíma Þorláks Skúlasonar hafi verið tilbreytingarlítill, mest trúarleg rit en auk þess nokkrar námsbækur, sögur og calendars.¹¹¹¹ Prentari var Halldór Ásmundsson. Hann setti sjaldnast nafn sitt á bækur og ekki á þessa bók.¹¹¹² Hann hafði forframast erlendis og flutti ný vinnubrögð með sér heim.¹¹¹³

3. Urbanus Regius. *Medicina animæ þad er Saalarennar Lækning*. [1. útg.]. Hólum 1634.

Þýðandi var Guðbrandur Þorláksson. Prentari var að líkindum Halldór Ásmundsson.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁶ Anker Kyster, „Gamle islandske bogbind“. *Bogvennen: aarbog for bogkunst og boghistorie* MCMXXX. Udgivet af forening for boghaandværk ved Svend Dahl og H. S. Hendriksen. København: Jespersen og Pios forlag, [1930], s. 85–102.

¹¹⁰⁷ Ég skoðaði bækurnar 5. maí 2012 í Fiske Icelandic Collection. Lélegar filmur eru til af þeim bæði í Cornell og Landsbókasafni, en þær hafa ekki verið myndaðar stafrænt. Bókband á tveimur þeirra er upprunalegt með tréspjöldum innan leðursins. Ein var sérlega vel viðgerð þar sem leitast var við að halda upprunalega bandinu, því sem eftir var af því og bæta með nýju. Kjölur þessarar bókar var nýlegur. Enn aðrar hafa verið viðgerðar í tíð Halldórs Hermannssonar á viðgerðarstofu háskólabókasafnsins í Cornell með þeirra tíma aðferðum.

¹¹⁰⁸ Jón Jónsson, *Söguágrip um prentsmiðjur og prentara á Íslandi*. Reykjavík: Jón Jónsson Borgfirðingur, 1867, s. 12. Jón Arason biskup, fékk Jón sænska Matthíasson til þess að flytjast til Íslands og prenta guðsorð.

¹¹⁰⁹ Klemens Jónsson, *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*, s. 46.

¹¹¹⁰ Halldór Hermannsson, „Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700“, s. 3–4 og *Bibliographical Notices* I, s. 6. Þetta rit Arctanders var fyrst prentað í Kaupmannahöfn 1591 og aftur 1609 undir titlinum *Poenitentis Speyl* og er þessi útgáfa sú fyrsta hér.

¹¹¹¹ Halldór Hermannsson, „Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700“, s. viii–ix.

¹¹¹² Jón Jónsson, *Söguágrip um prentsmiðjur og prentara á Íslandi*, s. 18.

¹¹¹³ Klemens Jónsson, *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*, s. 46. Fyrsta, önnur, fimmta, sjötta, áttunda, níunda og ellefta lína á titilblaði eru prentaðar með rauðu sem var nýjung. Bókin hefur líka verið kölluð *Forfeðra bænabók*. Sjá Hálfdan Einarsson, *Sciagraphia historiae literariae Islandicae*, s. 235.

¹¹¹⁴ Hér er munur á prentunum og er þetta þá afbrigðaeintak. Fyrstu tvær útgáfurnar (1578 og 1599) eru sagðar vera í 8°, eins og þessi sem að ofan er getið, sem líka eru óheilar. Af textasíðum vantar um fjórar síður. 18 línur á

Medicina animæ er talin prentuð á Hólum 1634 ásamt *Bænabókinni* sama ár. Þær eru bundnar saman í Fiskesafni.

Jón Þorkelsson, sem útvegaði hana, lagði áherslu á að *Medicina animæ* væri unicum.¹¹¹⁵ Fjórar af eindæmabókunum voru sendar í sama pakka til Flórens, það voru *Bænabók*, *Guðspjallabók*, *Nockrar huggunar Greiner* auk *Medicina animæ*.

4. *Nokkrar huggunar Greiner*. Hólum 1635.

Prentari var Halldór Ásmundsson. Þýðinguna gerði Þorlákur Skúlason biskup. Upprunalega bandið hefur verið fjarlægð og bókin endurbundin sem er miður. Bandið er nýlegt og merkt bókbandsstofu Cornell, svo það er bundið eftir að safnið kom þangað vorið 1905. Bókin er vel með farin og heilleg þótt blöð vanti.

Tvær mismunandi leturstærðir eru á síðunum, sem gerir bókina sérstaka, og eru 18 línur á síðu af þeirri smærri og 12 línur á síðu af þeirri stærri, eitt blað vantar inn í bókina og annað við bókarlok. Í bókinni eru biblíuritningar í Jesaja tuttugusta og fyrsta kafla. Þetta er elsta útgáfa þessara biblíuritninga hérlandis. Halldór Hermannsson skrifaði að þetta væri eina „extant“.¹¹¹⁶ Fyllt er í eyður með handskrifuðum blöðum. Bókin er nokkuð löskuð og niðurlag vantar.¹¹¹⁷ Bréfspjald er í bréfasafni Jóns Þorkelssonar frá Fiske dagsett 22. nóvember en án ártals. Þar spurði Jón hvaða Dani hefði sett hana saman, hvort það hefði getað verið J. R. Brochmand, og vísaði í skrá Bruuns, I, síðu 97.¹¹¹⁸

5. *Guðspioll og Pistlar*. [*Helgisíðabók*] [*Dominicale*]. [3. útg.]. Hólum 1638.

Prentari var Halldór Ásmundsson. Fiske hefur vitað um sjaldgæfi bókarinnar því að í *Bibliographical Notices* VI stendur með færslunni á þessari útgáfu: „The present copy is said to be unique.“¹¹¹⁹ Eintakið er gott og vel með farið. Þrettán tréskurðarmyndir prýða bókina. Upprunalegt band er á henni en viðgert, kjölur er frá síðari tímum, leifar eftir eirspennu eru áfastar bandinu. Þessi bók er sérstök meðal annars vegna þess að hér er áritun eiganda og því unnt að ráða nokkuð í eigendasögu bókarinnar. Áritunin hljóðar svo: „Þessa Bók a eg með riettu og er vel að komin. Helga Þorarins Dottir“.

6. Johan Havermann. *Christelegar Bæner*. Hólum 1669.

hverri síðu auk griporðs, hvorki eru spássúskrif né hlaupandi titill. Bókin er nánast ekkert skreytt. Einn þriggjalínu upphafsstafur í gotneskum stíl. Heilleg og vel með farin. Bókarinnar er getið í *Bibliographical Notices* VI og þýðir að Fiske hefur eignast hana eftir 1890. Í heimildum er getið um eldri útgáfu þessa rits, frá 1578, en ekkert eintak er nú þekkt.

¹¹¹⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 23. október 1901.

¹¹¹⁶ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700*, s. 79. Halldór notaði þetta orð iðulega yfir „það eina sem varðveitt er“.

¹¹¹⁷ Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700*, s. 79 og *Bibliographical Notices* VI, s. 13.

¹¹¹⁸ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 22. nóvember [án árs].

¹¹¹⁹ *Bibliographical Notices* VI, s. 12

Þessi bók var líka þekkt sem *Avenariibænir* eða *Oddsbænir* eða jafnvel *Herra Odds bænir*. Höfundurinn Johan Havermann [eða Habermann] er betur þekktur sem Avenarius.¹¹²⁰ Ritið var þýtt á íslensku af Oddi Einarssyni. Þetta eru bænir fyrir hvern dag vikunnar. Bókin var prentuð fyrir atbeina Gísla Þorlákssonar biskups. Daninn Hendrik Kruse var næstur prentari á Hólum á eftir Halldóri Ásmundssyni og hóf hann prentun þar 1669. Kruse setti nafn sitt á bækur sem hann prentaði og var það nýlunda. Titilblað vantar. Upprunalegt band er á bókinni en viðgert. Silfurspennur til lokunar eru enn á spjöldunum. Í *Bibliographical Notices* I skrifar Fiske í Villa Forini í janúar 1886 nokkuð í formála um bókina. Colophon eða baktitill er á bókinni með skreytingum ofan og neðan við. Myndir, hnútar og annað skreyti var notað aftur og aftur og slitnaði eðlilega, sama er að segja um lettrið.¹¹²¹ Þessi prentgripur ber vott um það. *Christelegar Bæner* eftir Havermann kom örugglega þrisvar út á Hólum á 17. öld, en aðeins tvær prentanir eru varðveittar, báðar í einu eintaki.¹¹²²

7. Hallgrímur Pétursson. *Diarivm Christianvm. [Dagleg iðkun]*. [1.útg.]. Hólum 1680. Þessi bók kom út í tíð Gísla biskups Þorlákssonar sex árum eftir dauða Hallgríms. Hún varð ekki mjög þekkt og ekki sérstaklega vinsæl.¹¹²³ Prentarinn Jón Snorrason tók við 1679 eftir Hendrik Kruse og þjónaði prentsmiðjunni þar til hún flutti í Skálholt 1685. Ekki er upprunalegt band á *Diarium Christianum* heldur er 19. aldar band á bókinni. Kjölur er mjög eyddur sem sýnir notkun bókarinnar. Í bókinni er trérista með krýndum saltfiski á rúllu til skreytinga.¹¹²⁴ Hreint og vel með farið eintak.

7.6 Ritum bjargað frá eyðingu

Fiske bjó rit sín til varðveislu samkvæmt því sem unnt var á þeim tíma. Umbúnaður bóka er nauðsynlegur bæði frá varðveislusjónarmiði og fagurfræði og sýnir það fyrirhyggju og viðhorf Fiskes vel að hann lagði áherslu á gott bókband. Víða tíðka bókasafnarar að skipta um band á bókum sínum og láta færa þær í íburðarmeira band. Þar með tapast bókbandsminjar og var það raunin hjá Fiske. En á móti kom að bækur og blöð entust betur í safni hans.

Fiske skipti við mörg bókbandsfyrirtæki. Af bréfum og reikningum má sjá að hann lét binda í Flórens, Berlín, Kaupmannahöfn, London og í fleiri borgum. Reikningur frá Edw. G. Allen í London frá 28. apríl 1883 sýnir að þar lét hann binda inn umtalsvert magn. Reyndar

¹¹²⁰ Halldór Hermannsson, „Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700“, s. 42.

¹¹²¹ Klemens Jónsson, *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*, s. 49.

¹¹²² Einar G. Pétursson, „Bókaútgáfa á biskupsstólunum“. *Saga biskupsstólanna: Skálholt 950 ára – 2006 – Hólar 900 ára*. Ritstj. Gunnar Kristjánsson og Óskar Guðmundsson. Reykjavík: Hólar, 2006, s. 591.

¹¹²³ Einar G. Pétursson, „Bókaútgáfa á biskupsstólunum“, s. 590.

¹¹²⁴ Saltfiskur sást í fyrsta sinn í prentaðri bók á *Sálmabók* Guðbrands biskups 1589 en þar er hann aftan á titilblaði sálmabókarinnar.

kemur ekki fram þar um hvaða rit var að ræða og getur það því verið efni úr hverju safnanna sem er.¹¹²⁵ Einnig sést í gögnum Fiskes að nokkrir reikningar hafa komið frá þessu bókbandsfyrirtæki allt frá árinu 1884, einkum fyrir band á Petrarca-safnið. Frá fyrirtækinu J. A. Stargardt's Buch-, Kunst- und Antiquar-Handlung, W, í Berlín er reikningur sem sýnir innheimtu fyrir band á verkum Rasks, Horrebows og fleiri danskra höfunda.¹¹²⁶

Fagurt handverk var í hávegum haft í Flórens og Fiske skipti við bestu bókbindarana þar.¹¹²⁷ Giannini fjölskyldan var þekkt fyrir framúrskarandi handverk og eftirsótt út fyrir landsteinana, meðal annars í París frá byrjun 19. aldar.¹¹²⁸ Í viðskiptabókum Giannini-bókbandsfyrirtækisins frá 1883 til 1904 er nafn Fiskes ekki að finna.¹¹²⁹ Á bréfspjaldi til Ettores Sordis sést hins vegar að Fiske sagðist kjósa umfram allt að senda Giannini efni og bað hann Sordi að annast flutning bókanna.¹¹³⁰

Til er reikningur frá Giuseppe Fagiuoli bókbindara í Flórens frá 20. ágúst 1885 sem innheimti fyrir *Norðanfara* hefti 19–23, tvo árganga af *Leifi* 1–2 og *Tíðindi frá Alþingi* 1881.¹¹³¹ Einnig er til reikningur frá Cesare Tartagli bókbindara í Flórens sem vildi frá greitt fyrir *Almanak hins íslenska þjóðvinafélags*, *Andvara* og *Grammatiske Afhandlingar* eftir Olsen, einnig *Leo Leben in Island*.¹¹³² og kvæði Bjarna Thorarensens.¹¹³³

Í bréfasafni Jóns Þorkelssonar eru dæmi um að Fiske bæði sérstaklega um óinnbundnar bækur til kaups svo hann gæti sjálfur valið á þær band að eigin smekk.¹¹³⁴ Fiske var fagurkeri og lét endurbinda sumar bækur sínar, sem oft voru í lélegu bandi, inn í fallett ítalskt band, svo sem nokkrar útgáfur *Passíusálmanna*. Hann skrifaði Birni M. Ólsen frá Flórens 9. maí 1890 að nú sé frumútgáfa sín af *Passíusálmunum* komin í vandað og fagurt band.¹¹³⁵ Hann var því bæði að hugsa um útlit og innihald safns síns. Fiske sparaði ekkert til safna sinna eftir 1890 hvorki hvað varðaði innihald né útlit. Hann var smekkvís og eftir því sem á söfnun hans leið jukust kröfur hans. Fram kemur í bréfi til vinar hans Aksels Anderssens í Uppsölum 29. október 1899 að hann sendi bókakassa til London til að fá bækur

¹¹²⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fylgiskjal Edw. G. Allen til Fiskes 28. apríl 1883.

¹¹²⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Reikningur frá J. A. Stargardt's 6. febrúar 1884.

¹¹²⁷ Willard Fiske, s. 118.

¹¹²⁸ Munnleg heimild. Viðtal við Enrico Giannini, bókbindara í Flórens, í apríl 2010. Giannini rak bókbandsstofu að minnsta kosti til ársins 2010.

¹¹²⁹ Rannsóknin var gerð í apríl 2010 með leyfi Enrico Giannini. Sú staðreynd að nafn Fiskes er ekki að finna í viðskiptabókum bendir til að hann hafi sent aðra í þau erindi og þeir kvittað fyrir.

¹¹³⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Ettores Sordis 29. ágúst 1884.

¹¹³¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Reikningur Giuseppe Fagiuoli til Fiskes 20. ágúst 1885.

¹¹³² Ekki er ljóst hvaða rit þetta er.

¹¹³³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Reikningur Casare Tartagli til Fiskes 30. ágúst 1885.

¹¹³⁴ Lbs. 4214 4to. Fiske til Jóns Þorkelssonar 3. janúar 1890.

¹¹³⁵ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 9. maí 1890. Frumútgáfa er frá 1666.

bundnar inn eftir sérstökum óskum sínum.¹¹³⁶ Hann hafði því mjög ákveðnar hugmyndir um útlit bóka sinna. Halldór Hermannsson sendi Fiske frá Kaupmannahöfn lista yfir fjölmargar bækur sem þá voru hjá bókbindara í Berlín.¹¹³⁷ Reikningar varðandi bókband í skjalasafni hans bera vott um tíð viðskipti og að leitað var til virtra bókbindara.¹¹³⁸

Á Íslandi voru vankantar á umbúnaði prentefnis. Samkvæmt bréfum fögnuðu Íslendingar því að Fiske safnaði íslensku prentefni því margir voru uggandi um eyðileggingu efnisins heima. Fiske tryggði góða meðferð og varðveislu ritanna. Margsinnis kemur fram í bréfum Íslendinga til Fiskes vandlæting á meðferð ritakosts á Íslandi og ekki er að sjá í bréfum áhyggjur vegna flutnings þjóðlegra verðmæta til útlanda. Ekki skipti máli hvort bækurnar væru hýstar á Íslandi og menn töldu jafnvel að betur færi á því að varðveita ritaðan arf annars staðar. Íslenskt prentverk, sum einstæð, voru flutt í miklum mæli til Ítalíu. Litið var á safn Fiskes sem mjög góðan kost fyrir varðveislu á íslenskum menningararfi. Landsmenn vissu að hann var þeim hliðhollur og að hann gerði safninu til góða.

Jón Jacobson (1860-1925) landsbókavörður gat þess í riti sínu *Landsbókasafn Íslands 1818–1918* að bókasafnsnefnd safnsins hafi borist tilboð frá Jóni Árnasyni þar sem hann bauð safninu til kaups með bréfi dagsettu 4. júní 1878 margar fágætar bækur. Nefndinni „[...] þótti ekki ráð að ganga að kaupunum, því bæði væru bækurnar dýrar, og ekki ólíklegt að sumar þeirra kynnu að vera í safni Jóns Sigurðssonar.“ Þetta þótti skaði fyrir Landsbókasafn en svo má skilja að menn væru harla ánægðir með að Fiske hefði eignast bækurnar. Frekari ummæli Jóns Jacobsonar sýna viðvarandi hugsun bóksinnaðra manna. Hann skrifaði: „En þótt þetta tækist slysalega, þá var það þó nokkur huggun, að þessar merkilegu bækur komust í góðar hendur, því að þær munu hafa lent í eigu prófessors Willard Fiske, hins góðkunna Íslandsvinar, og mun hann hafa keypt þær af Rosenthal bóksala í Leipzig margfalt hærra verði en Jón Árnason setti upp á þær við safnið.“¹¹³⁹ Þannig varð þeim bjargað frá eyðingu og þær höfðu lent á öruggum stað.

Fiske fékk margar gjafir inn í safn sitt. Höfundar sendu nýútkomin verk sín bæði til að auðga safnkostinn og koma ritum sínum á framfæri. Einnig voru dæmi um gjafir sem tengdust því að Fiske var í hugum manna sá Íslandsvinur sem yrði seint fullþakkað og launað að verðleikum. Stundum fékk Fiske send rit frá kunnugum jafnt sem ókunnugum án þess að vera krafinn endurgjalds. Tryggvi Gunnarsson (1835–1917), athafnamaður og bankastjóri sagði í

¹¹³⁶ UUB. G10 j. Fiske til Aksels Andersons 29. október 1899.

¹¹³⁷ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Halldór Hermannsson til Fiskes 18. ágúst 1901.

¹¹³⁸ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Bókbandsreikningar frá Edward G. Allen í London 3. september 1885 og eftir það.

¹¹³⁹ Jón Jacobson, *Landsbókasafn Íslands 1818-1918*, s. 122–23.

bréfi 26. maí 1881: „Jeg leyfi mjer að senda yður, hæstvirti herra háskólakennari, bækur þær, sem gefnar eru út þetta ár af Þjóðvinafélaginu. Takið á móti þessu, virðuglegi herra, sem votti um einlæga virðingu og þakklæti mitt til yðar, sem nýlega voruð á Íslandi og áunnuð yður lof og hylli allra Íslendinga fyrir vináttu yðar til Íslands og áhuga yðar fyrir framförum þess.“¹¹⁴⁰ Tryggva var mikið í mun að auka kost Fiskes. Bréfið sýnir hug Tryggva sem var eins og samnefnari fyrir hugsanir flestra Íslendinga, í senn þakklæti og hlýja.¹¹⁴¹

Íslendingar höfðu trú á Fiske og gjörðum hans enda hafði hann sýnt þeim að hann bar hag þeirra fyrir brjósti. Vegna tryggðar Fiskes við Ísland voru menn honum hliðhollir og vildu veg hans og safns hans sem mestan. Tryggvi Gunnarsson var einn þeirra og skrifaði til dæmis 5. maí 1885 að hann hafi ætlast til að Fiske væru ætíð sendar bækur Þjóðvinafélagsins borgunarlaust í þakkarskyni fyrir velvild hans: „Þjer hafið svo margt og mikið fyrir Ísland gjört, að Íslendingar eru ætíð skildir til að sýna yður þakklætisverk.“¹¹⁴² Margar fleiri gjafasendingar komu frá Tryggva og hann áréttar í bréfum að Íslendingum sé sönn ánægja að gefa honum bækurnar. Hann eigi það inni hjá þeim. Íslandstengdar bækur, sem urðu til í útlöndum, náðu oft á tíðum ekki til Íslands en Fiske eignaðist þær flestar. Það veikti stöðu Landsbókasafns. Sumir höfðu af þessu áhyggjur og Jón Borgfirðingur skrifaði Fiske 29. maí 1886: „Það er leiðinlegt að geta eigi náð í nein íslensk rit sem út eru gefin hjá Þjóðverjum. Riddara sögur og rímur bæði of dýr fátækum og svo koma þau eigi heldur hingað til sölu.“¹¹⁴³ Þessum málaflökki sinnti Fiske hins vegar vel enda í góðri aðstöðu til þess. Margir menntamenn sendu honum efni. Bókamenn á Íslandi gengu að því sem vísu að prentefni, sem tengdist Íslandi en varð til í útlöndum, fengi samastað í safni Fiskes og þar með væri eintökum borgið.

Á 19. öld og í byrjun þeirrar 20. var ástæða til að hafa áhyggjur af hinum ritaða menningararfi Íslendinga því margt lá undir skemmdum. Hjá tenglum sínum fékk Fiske öðru hverju vitneskju um að bækur fengju ekki þá meðferð og umönnun sem æskilegt væri til þess að þær entust. Oft ber á slíkum ummælum í bréfum Ólafs Davíðssonar sem hafði ekki trú á að Íslendingar mætu bækur að verðleikum. Ólafur skrifaði 2. október 1886 að alþýða manna á Íslandi meti gamlar, íslenskar bækur lítils eða einskis: „Menn læra fyrst að meta þær við mentunina og þó eru þeir fæstir nema að því leiti að flestir mentaðir menn eða skólagengnir,

¹¹⁴⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Tryggvi Gunnarsson til Fiskes 26. maí 1881.

¹¹⁴¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Tryggvi Gunnarsson til Fiskes 26. maí 1881.

¹¹⁴² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Tryggvi Gunnarsson til Fiskes 5. maí 1885.

¹¹⁴³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Jónsson til Fiskes 29. maí 1886.

„lærðir menn“ eins og við Íslendingar segjum þá að gamlar bækur eru opt „money.“¹¹⁴⁴ Ólafur gerði lítið úr löndum sínum og fannst þeir snauðir af menningarlegum áhuga og framtíðarsýn.

Mönnum fannst að heilasta eintak, sem til var, ætti að vistast í safni Fiskes. Þann 27. nóvember 1886 skrifaði Sigurður Kristjánsson að hann hafi látið afrita titilblaðið af *Summaríu* og nú sé eintakið mun betra en það sem til sé á bókasöfnum.¹¹⁴⁵ Hann áleit að Fiske ætti að eiga albesta eintakið sem völ væri á og skrifaði í október 1887:

Það er ekki svo auðvelt að safna gömlum íslenskum bókum hér á landi núna þar sem þær hafa svo að segja orðið „eyðileggingunni“ að bráð, svo að maður kemst varla yfir nokkra gamla bók í góðu og traustu ástandi.¹¹⁴⁶

Það kemur víða fram í bréfum að Íslendingar voru ekki áfjáðir í að selja bækur til Englendinga þótt þeir greiddu áþekk og jafnvel hærri verð en Fiske. Þeir vildu frekar að Fiske nyti kaupanna. Fiske naut trausts, hann var velgjörðamaður þeirra og átti allt hið besta skilið. Jón Þorkelsson og Magnús Einarsson vildu frekar sjá söfn sín hjá Fiske en að þau færu til Englands.¹¹⁴⁷ Það sama kemur fram í bréfum annarra Íslendinga.

Það var mönnum áhyggjuefni hve illa bækur fóru og margir sáu að eyðing þeirra var yfirvofandi. Sigurður Kristjánsson sagði að seljendur geri oft ekki mikinn greinarmun á heilum og óheilum eintökum.¹¹⁴⁸ Sigurður gat ekki orða bundist yfir því hve skilningsleysið væri yfírgengilegt og það ylli eyðileggingu gamalla bóka. Hann skrifar í sama bréfi að hann hafi fyrir löngu sent vini sínum sem fáist við gamlar bækur afrit af lista Fiskes fyrir þær bækur sem hann vanti og ætli hann að reyna að hafa upp á þeim úti á landi. Í Reykjavík og nágrenni sé orðið hæpið að finna nokkra gamla bók og þess vegna verði maður að leita úti á landsbyggðinni þótt það sé erfiðleikum bundið þar sem maður oft fái skemmd eintök, mygluð og eyðilögð þar sem eigendur virði oft ekki meira skemmd eintök en þau sem heil séu. Sigurður áréttar að hann hafi oft orðið undrandi á því hve hirðuleysi valdi eyðileggingu gamalla og góðra hluta.¹¹⁴⁹

Þetta áhyggjuefni gengur eins og stef í bréfum Sigurðar sem virðist lítt hafa hugsað um hvort annað eintak væri enn til í landinu. Þetta átti hann reyndar sammerkt með öðrum þeim

¹¹⁴⁴ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Ólafur Davíðsson til Fiskes 2. október 1886.

¹¹⁴⁵ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 27. nóvember 1886.

¹¹⁴⁶ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 18. október 1887. „Det er ikke saa let en Sag at samle de gamle islandske Bøger heri Landet nuomstunder, da disse saa at sige er aldeles hengravede i „ødeleggelses“ Afgrund, saa at man næppe kan erholde nogen gammel Bog i godt og solidt Stand.“

¹¹⁴⁷ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 14. maí 1889.

¹¹⁴⁸ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 24. nóvember 1889.

¹¹⁴⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 27. nóvember 1889.

sem leituðu uppi ritað efni til þess að senda Fiske. Menn vildu frekar koma ritunum í góða umhirðu, vildu koma þeim í skjól. Umboðsmenn Fiskes voru undrandi á því að seljendur hirtu lítið um að halda ritum hreinum og óskemmdum. Lítil skilningur var að þeirra mati á mikilvægi þess að varðveita til framtíðar. Tenglarnir fengust ekki um það þótt þeir sendu úr landi rit sem eingöngu voru til í einu eintaki og margir sendu Fiske efni án þess að vita hvort annað eintak var til á Íslandi.

Þegar menn áttuðu sig á alvöru Fiskes með söfnuninni voru þeir enn fúsari að efla kost hans. Þeir skildu fyrirætlanir hans og gengust inn á hugmyndina. Tryggvi Gunnarsson skrifaði frá Kaupmannahöfn 24. janúar 1890 að íslenskar bækur væru hvergi betur komnar en hjá Fiske: „Íslendingum öllum og Þjóðvinafélagsmönnum, og sérstaklega þykir mjer mjög vænt um, ef við gætum sýnt í einhverju, að við tækjum epter, yðar innilega velvilja til ísl. þjóðarinnar.“¹¹⁵⁰ Tryggvi sendi bækur félagsins öðru hvoru til ársins 1892 ýmist frá Reykjavík eða Kaupmannahöfn.

Jón Þorkelsson átti nokkrar útgáfur af *Passíusálmunum* sem Fiske vantaði. Hann kvað svo sterkt að orði að fágætar bækur eins og eldri útgáfur af *Passíusálmunum* væru betur komnar í eigu Fiskes en hjá honum sjálfum.¹¹⁵¹ Hann kvað samt að það mundi verða með mikilli eftirsjá að láta þær frá sér og skrifaði 18. október 1890 að hann „[...] játi að bækurnar með því að komast í yðar eigu gera meira gagn en að liggja hjá mér.“

Bókamenn voru meðvitaðir um aðstöðuleysi á Íslandi til að geyma og varðveita ritað efni. Jón skrifaði 15. nóvember 1890 um bækur er hvorki voru til í Kaupmannahöfn né á Íslandi á vísun stað. Hann hafði trú á því að Fiske varðveitti ritakostinn og meira að segja bauð hann Fiske handritasafn sitt til kaups og fannst það vel komið hjá honum.¹¹⁵² Fiske þekktist ekki boðið þar sem handrit voru ekki á aðfangalista hans.

Íslenskir menntamenn gerðu lítið úr löndum sínum þegar um umhirðu bóka var að ræða. Ólafur Davíðsson skrifaði í *Ísafold* 30. júlí 1890 um *Bibliographical Notices* og nefnir að betra sé að íslenskar bækur séu í eigu erlendra einkaaðila sem geta búið vel að þeim heldur en að þær grotni niður í íslenskum söfnum. Íslendingar kunni ekkert með verðmæti að fara. Ólafur var þeirrar skoðunar að Íslendingar hefðu ekki burði til þess að varðveita bókasafn vegna raka í hóbýlum og annarra skemmda. Hann skrifaði í *Ísafold* 30. júlí 1890 að alltaf sé

¹¹⁵⁰ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Tryggvi Gunnarsson til Fiskes 24. janúar 1890.

¹¹⁵¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 18. október 1890.

¹¹⁵² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. nóvember 1890.

hætta á að einkabókasöfn tvístrist við lát eigandans en það hafi Fiske girt fyrir og fannst Ólafi að það sé ákjósanlegt að safn íslenskra rita fái samastað hjá Fiske.¹¹⁵³

Auðsjáanlega hafði Fiske hugsað safni sínu framtíðarstað þótt ekki nefni hann það oft í bréfum sínum. Hann skrifaði þó Valdimar Ásmundarsyni 22. nóvember 1890 að eftir dauða sinn ætti safn hans að verða almenningssafn opið fræðimönnum og íslenskur bókavörður launaður af fé hans.¹¹⁵⁴ En margir Íslendingar veltu fyrir sér afdrifum safnsins, meðal annarra Jón Þorkelsson sem skrifaði Fiske 15. nóvember 1890 og var hugsí yfir framtíð safnkostsins:

Þó að það í rauninni komi mér ekki við hvernig þér ráðstafið yðar bókasafni eftir yðar dag og það væri í sjálfu sér ósvinna að spyrjast þess, þá er það þó undir þessum atvikum ekki alveg hið sama fyrir mér, af því að sumt af því, sem er á listum mínum til yðar, er hvorki til hér né [á] Íslandi á vísun stað, svo að mér liggur nærri að spyrja þess, áður eg læt það af höndum, hvort þér ætlið safni yðar þar stað sem coleraðar eru íslenzkar eða norrænar bókmentir eða náð verður til slíkra rita fyrir þá, sem leggja þær fyrir sig. – Ekki skuluð þér samt taka þetta svo, að geigr sé í mér að standa við það sem eg hef sagt í heildinni [...] Þér munuð ætíð finna mig reiðubúinn til þess að greiða úr því, sem eg get, og yður kann að liði vera.¹¹⁵⁵

Jón Þorkelsson frétti fyrir tilviljun fimm árum síðar um fyrirætlanir Fiskes. Fiske bað Jón 8. júní 1895 fyrir vin sinn, James Morgan Hart (1839–1916) kennara í Cornell-háskóla sem dvaldist sumarlangt í Kaupmannahöfn. Sá hafði áhuga á íslenskum bókmenntum og saman lásu þeir Jón *Háttatal* Snorra Sturlusonar, *Íslendingabók* og *Landnámu*.¹¹⁵⁶ Jón skrifaði og um iðni og framfarir Harts í íslenskunáminu og 15. ágúst 1895 tekur hann á stærra máli: „Hann [Hart] hefur sagt mér að bókasafn yðar muni síðan verða eign Cornellháskólans, og þar eigi að setja Íslending dimitteraðan frá Rvíkurskóla sem kennara og bókavörð.“¹¹⁵⁷ Komnar voru fram upplýsingar meðal Íslendinga um það hvers væri að vænta um framtíð bóksafns Fiskes sem óx dag frá degi og var fyrirsjáanlegt að ef Fiske héldi heilsu og söfnunin gengi fyrir sig á sömu nótum og fyrr yrði hér um afar öflugt safn íslenskra rita að ræða.

Einstaka maður horfði með eftirsjá eftir bókum sem hurfu úr landi. Árið 1891 sá Pálmi Pálsson aðjunkt, eftir ritum sem flutt voru burt af landinu: „En því miður mun hann [Jón Árnason] hafa selt mikinn hluta þess síðustu ár ævi sinnar af landi burt, í góðan stað að vísu –

¹¹⁵³ Ólafur Davíðsson, „Íslensk bókfræði“. *Ísafold* 30. júlí 1890, s. 242.

¹¹⁵⁴ *Lbs.* 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 22. nóvember 1890.

¹¹⁵⁵ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. nóvember 1890.

¹¹⁵⁶ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 11. júlí [1895].

¹¹⁵⁷ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 15. ágúst 1895.

próf. W. Fiske –, en sjónarsviptir er að þeim ritum, sem hér eru alls eigi til framar,“ skrifaði Pálmi með nokkrum söknuði.¹¹⁵⁸ Bækur Jóns Árnasonar höfðu þá verið fluttar úr landi og yrðu framvegis í útlöndum.

Halldóri Hermannssyni var tilgangurinn ljós frá því að hann kynntist Fiske og vissi að markmið hans var annað og meira en að safna ritunum fyrir eigið safn sem hann nyti í stuttan tíma. Markmiðið var þaulsöfnun íslenskra rita og varðveisla á þeim. Hann ætlaði safninu ákveðið hlutverk. Halldór skrifaði í tímaritið *Óðinn* að Fiske látnum: „[...] engan veginn varð hann þó kallaður bókfíkin maður, því að honum var málefnið fyrir meiru en sjálfar bækurnar sem slíkar.“¹¹⁵⁹ Halldór vann þétt við hlið Fiskes í nokkur ár og þekkti til framtíðarhugmynda hans.

7.7 Bókasafnsbygging var nauðsynleg

Fiske hugsaði til framtíðar og vissi að ekki var góð aðstaða á Íslandi til að varðveita bækur. Eyðing rita var bersýnileg og húsakostur ófullnægjandi. Bækur á Íslandi voru oft skemmdar, óhreinar og slitnar og litu mjög illa út. Þær myndu glatast ef þær yrðu um kyrrt á Íslandi. Fiske var þetta ljóst og vildi aðstoða landsmenn með því að vekja athygli erlendra manna á vandanum og helst fá aðstoð þeirra við byggingu nýs húss. Þótt Fiske stofnsetti eigið safn var honum ljóst að Íslendingar yrðu sjálfir að vera færir um að geyma ritað mál. Hann vakti athygli á bágu aðstæðum með skrifum, ætluðum erlendum mönnum.

Fiske skrifaði árið 1891 heftið *Book Collections in Iceland* og vísaði til aðstöðuleysis bókasafna landsins. Þar útskýrði hann að Landsbókasafn eigi 60.000 eintök og bókasafn hins lærða skóla talsvert minna. Hann minnti á bókagjöfina frá Vesturheimi árið 1874 sem hefði munað verulega um.¹¹⁶⁰ Önnur bókasöfn landsins fannst honum ekki trúverðug. Það voru söfnin í kvennaskólunum, Möðruvallaskóla, bókasafn Norðuramts á Akureyri, bókasafn Vesturamtsins í Stykkishólmi og bókasafn Austuramtsins á Seyðisfirði.¹¹⁶¹ Og auðvitað Eyjarbókasafnið í Grímsey sem Fiske kom á fót og efldi jafnt og þétt. Einnig nefndi hann nokkur einkabókasöfn.

Bréfkort er varðveitt frá Fiske frá 18. janúar en án árs til Halldórs Hermannssonar. Rithönd Fiskes hafði versnað umtalsvert vegna veikindanna og er illlæsileg. Kortið er með glæsilegum bréfháus „The Library of Willard Fiske, Lungo Mugnone 11 Florence“ og er að

¹¹⁵⁸ Pálmi Pálsson, „Æfiágrip Jóns Árnasonar landsbókavarðar“. *Andvari: Tímarit hins íslenska þjóðvinaffjells* 17 (1891), s. 2–26.

¹¹⁵⁹ Halldór Hermannsson, „Fiske-safnið“. *Óðinn* 4:10 (1909) s. 73.

¹¹⁶⁰ Willard Fiske, *Book Collection in Iceland*. København: [s.n.], [1891], s. 2.

¹¹⁶¹ Willard Fiske, *Book Collection in Iceland*. København: [s.n.], [1891], s. 5–6.

líkindum aðeins sent á milli húsa. Á kortinu sagðist hann hafa fengið bréf frá Lárusi Briem, amtmanni á Akureyri, dagsett 31. desember, þar sem hann leggur til að bréf verði sent til Andrew Carnegie og hann beðinn að leggja bókasafninu á Íslandi lið.¹¹⁶² Það vildi Fiske gera og skrifaði Carnegie um ástand húsnæðismála og að nauðsynlegt væri að byggja hús fyrir safnið.

Þorvaldi Thoroddsen var annnt um skilyrði bókasafns á Íslandi og hann skrifaði Fiske frá Kaupmannahöfn 31. mars 1903 og var þakklátur fyrir liðveislu hans: „Það er vel gert af yður að hugsa jafnt og þétt til gamla Íslands, sem á margan hátt þarf á stuðningi að halda og að þér viljið reyna að vekja áhuga herra Carnegie fyrir Landsbókasafn sem nauðsynlega þarf byggingu og annan stuðning. Efnahagur Íslands er svo bágur og allt á nú að byggjast frá grunni svo að Alþingi á þess vegna ekki auðvelt með að veita háum upphæðum til bygginga. Það væri sérstaklega gleðilegt ef þér og dr. James Bryce gætuð vakið áhuga Carnegies á málinu, hann á sannarlega skilið að fá upplýsingar og þekkingu vegna gjafmildi sinnar til bókasafna.“¹¹⁶³

Fiske hafði reifað málið við ýmsa kunningja, eins og James Bryce (1838–1922) sem var breskur stjórnmálamaður og vann um tíma í utanríkisþjónustunni. Hann var virkur meðlimur í Mansion House Fund committee árið 1882 og lagði Íslendingum lið með fjárstuðningi árið 1896.¹¹⁶⁴ Hann hafði komið til Íslands haustið 1872 og var Íslendingum velviljaður. Minningar Bryce um Íslandsferð hans „Impressions of Iceland (1872)“ í bókinni *Memories of Travel* voru gefnar út ári eftir dauða hans árið 1923. Þar gætir jákvæðra náttúruupplifana hans frá ferðum um hrjóstugt Ísland og minninga um mannlífið.¹¹⁶⁵

Bryce hafði brennandi áhuga á Íslandi frá fyrri tíð.¹¹⁶⁶ Hann hélt ræðu 17. maí 1886 í deild utanríkismála í ráðuneyti Gladstones.¹¹⁶⁷ Þar tók hann afstöðu með Íslendingum gegn

¹¹⁶² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Halldórs Hermannssonar 18. janúar [án árs]. Carnegie veitti umtalsverðar fjárhæðir til menningarmála.

¹¹⁶³ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Þorvaldur Thoroddsen til Fiskes 31. mars 1903. „Det er meget smukt af Dem, at De stadig tænker paa gamle Island, som paa mange Maader trænger til Støtte, og at De vil prøve paa at interessere Mr. Carnegie for Landsbibliotheket, som i allerhøjeste Maade trænger til en Bygning og anden Støtte. Islands Budget er saa lille og alt skal nu bygges fra Nyt af, saa at Althinget derfor ikke let kan raade over større Summer til Bygninger. Det vilde være højst glædeligt hvis De og Dr. James Bryce kunde faa Mr. Carnegie interesseret for Sagen, han har paa en ene storslaaet Maade gjort sig høit fortjent af Oplysningen og Videnskaben ved sin Gavnildhet over for Bibliotheker.“

¹¹⁶⁴ Andrew Wawn, „The Cult of ‘Stalwart Frith-thjof’ in Victorian Britain“, s. 215.

¹¹⁶⁵ James Bryce, „Impressions of Iceland (1872)“. *Memories of travel*. By Viccount Bryce. London: Macmillan and Co., 1923, s. 1–43.

¹¹⁶⁶ [Jón Stefánsson], „Yfirlit yfir málefni Íslands í útlendum blöðum og ritum“. *Skírnir* 61 (1888), s. 84–92.

¹¹⁶⁷ James Bryce, „Ræða“. *Skírnir* 61 (1888), s. 84–85.

Dönur og taldi þá fullfæra um sjálfstjórn. Jón Stefánsson vakti athygli á ræðunni í *Almanaki hins íslenska Þjóðvinafélags*.¹¹⁶⁸

Íslendingar héldu áfram að skrifa um aðstöðuleysi bókakosts. Í bréfi frá 25. ágúst 1903 skrifaði Þorvaldur Thoroddsen: „Leyfist mér fyrir Íslands hönd að þakka yður fyrir fram fyrir að leggja yður svo mikið fram, enginn annar en þér hafið svo mikla þekkingu á þegnum Íslands og áhuga á þeim og samtímis svo ágæt sambönd við ríka og valdamikla menn.“¹¹⁶⁹ Fiske sendi honum síðan afrit af bréfi sínu til Carnegies sem Þorvaldur þakkaði fyrir 4. september 1903.

Sýnt er af mörgum bréfum í skjalasafni Fiskes að íslenskir menntamenn höfðu áhyggjur af bágri aðstöðu fyrir bóka- og handritakost þjóðarinnar.¹¹⁷⁰ Má nefna Finn Jónsson (1858–1934), síðar prófessor við Kaupmannahafnarháskóla, sem útskrifaðist frá Lærða skólanum í Reykjavík 1878 og sótti um nám í Hafnarháskóla 1879. Finnur var vel lesinn í klassískum fræðum. Sjá má af umsókn hans til skólans að hann hefur kafað djúpt í námsefnið og var vel að sér því hann tiltók höfunda og verk í smáatriðum.¹¹⁷¹ Finnur var margsinnis heiðraður með útnefningum í fræðumhverfi Norðurlanda, Bretlands og fleiri landa.¹¹⁷²

Finnur skrifaði Fiske mörg bréf um áhyggjur sínar af aðstöðuleysi fyrir bókasafn í Reykjavík. Safnið hafði vaxið mikið við kaup á handritasöfnum, sérstaklega safni Bókmenntafélagsins, og hvergi var að finna nægilegt rúm auk annarra vankanta sem hann tiltók og greinilegt er að því að bókakosturinn lá undir skemmdum. Finnur lýsti aðstæðum í bréfi til Fiskes 2. september 1903 og fór um þær ófögrum orðum:

Þetta væri nú alt saman sök sjer – mætti ef til vill segja – ef húsnæðið væri að öðru leyti gott og vel færi um bækurnar í því, en það er öðru nær en að svo sje. Húsnæðið er mjög saggasamt. Bækurnar eru oft þvalar átöku og jeg oft sjeð töluvert af grænni mygluslikju á þeim [...] Með þessu móti er bókunum mesti háski búinn, og mjer hefur verið mikil raun að því að horfa á þetta [...] Því lengur sem líður, því sýnni er háskinn

¹¹⁶⁸ Jón Stefánsson, „James Bryce“. *Almanak hins íslenska Þjóðvinafélags* 54 (1928), s. 26–41.

¹¹⁶⁹ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Þorvaldur Thoroddsen til Fiskes 25. ágúst 1903. „Maa jeg paa Forhaand paa Islands Vegne takke Dem for Deres Bestræbener, ingen anden end De har saa megen Kundskab til Islands Befolkning og Interesse for den og samtidig saa udmærkede Forbindelser blandt rige og mægtige Mænd.“

¹¹⁷⁰ *CUL*. Fiske papers. 13-1-1165. Finnur Jónsson til Fiskes 2. september 1903.

¹¹⁷¹ *SA*. Statens Arkiv 265. Københavns Universitet. Det humanistiske fakultet. Eksamenskomité for filologiske – historisk skoleembedseksamen 1849–1887 Petita. Finnur Jónsson til Ussings 10. desember 1882.

¹¹⁷² *Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*, s. 75–76.

og skemdirnar, sem bækurnar liggja undir. Það þarf ekki að taka það fram, hve dýrmætt handritasafnið er.¹¹⁷³

Hann hélt áfram að skrifa Fiske um vankanta á rými og aðbúnaði og lýsti ástandinu aftur 9. september 1903. Finni fannst ekki geta við svo búið standa og hann efaðist stórlega um að nokkurs væri að vænta frá landsjóði um viðunanlegt og nógu stórt hús handa safninu. Finnur áréttaði málið fáum dögum síðar, eins og til þess að festa ummæli sín, og sagði frá því að safnið hafi aukist síðari ár bæði með ríkulegum gjöfum einkaaðila og einnig keyptum bókum og handritum til dæmis hinu mikla handritasafni Bókmenntafélagsins. Finnur bætti svo við:

Lestrarsalurinn er næstum óbrúkaandi, bæði er hann lítill og svo er alt eitt lestrarsalur og útlánsstofa, útlánið og að menn tala þar hátt truflar mjög þá sem eiga að lesa þar og skrifa [...] Ef til vill mætti segja, að þetta væri sök sjer, ef húsnaðið væri að öðru leyti gott og vel færi um bækur og handrit. En það er öðru nær en að svo sje. Húsnaðið er svo slæmt og rakasamt, að manni rennur til rifja, að sjá, hvernig bækurnar eru útlítandi. Jeg þori ekki að segja, hvort öll herbergin eru jafnslæm, en næst er mjer að halda það. Bækur og handrit hef jeg sjeð þvöl af raka og grænslikjuð af myglu, og þarf ekki að skýra frekar hvað slíkt er eyðileggjandi fyrir bækur, ef til lengdar lætur. Mjer er því óhætt að fullyrða, að hin mesta hætta vofir yfir safninu – og það er að mörgu stórmerkilegt – ef það fær ekki annað og betra húsnaði sem fyrst.¹¹⁷⁴

Fiske sendi 9. september bréfkort til Finns, skrifað með eigin hendi og á frambærilegri íslensku, um að hann vildi fá að þýða tilvitnanir úr bréfi Finns í bréfi sínu til Bryce.¹¹⁷⁵

Í síðasta varðveitta bréfi Sigfúsar Blöndals til Fiskes 3. september 1903 minntist hann á Bryce og afskipti hans af þjóðbókasafni Íslendinga, þar sem hann hefði kynnst því af eigin raun.¹¹⁷⁶ Hann batt vonir við að Bryce yrði Íslendingum innanhandar í baráttu fyrir traustu húsnaði fyrir bókakostinn í Reykjavík. Það var augljóst að ekki mátti við svo búið standa og skjótra úrbóta var þörf. Fiske, sem jafnan var allur af vilja gerður til þess að hjálpa Íslendingum, sendi Birni M. Ólsen bréf 5. september 1903, þá staddur í Kaupmannahöfn. Sennilega skrifaði aðstoðarmaður hans, Sordi, bréfið, en Fiske skrifaði undir og vildi með því móti leggja tillögu að nýju húsnaði fyrir bókasafnið lið.

¹¹⁷³ CUL. Fiske Papers.13-1-1165. Finnur Jónsson til Fiskes 2. september 1903.

¹¹⁷⁴ CUL. Fiske Papers. 13-1-1165. Finnur Jónsson til Fiskes 9. september 1903.

¹¹⁷⁵ KBK. NKS 4598 4to. Fiske til Finns Jónssonar 9. september 1903.

¹¹⁷⁶ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigfús Blöndal til Fiskes 3. september 1903.

Bryce skrifaði Fiske frá London 14. september 1903 og sagði að það gleddi sig að heyra að menn væru að beita sér fyrir betra húsnæði fyrir þjóðbókasafn í Reykjavík og sagðist styðja það af öllu hjarta. Hann sagði að þegar hann var í Reykjavík 1872 hefði hann fengið lánaðar *Íslendinga sögur* úr safninu til þess að læra hina göfugu tungu. Þá hafi honum og vinum hans verið frjálst að velja sér efni úr safnkosti. Þeir hafi notið trausts og sagðist vona að þeir hafi verið verðugir þess.¹¹⁷⁷

Fiske skrifaði Carnegie um húsnæðisvandann og nefndi Björn M. Ólsen sem réttan aðila til að gefa frekari upplýsingar. Undirbúningskönnun væri nauðsynleg og ætti að vera rými fyrir hillur undir um það bil 200.000 bækur, lestrarsalur, herbergi fyrir bókaverði, fyrir skráningu og til þess að pakka upp úr kössum.¹¹⁷⁸

Björn fékk afrit af bréfi Fiskes til Carnegies, eins og áður sagði, og skrifaði honum þakkir 5. september 1903:

Þetta brjef iðar er mjer enn þá einn enn vottur þess, hversu mjög iður er umhugað um heill og velferð Íslands. Jeg vildi óska, að Carnegie tæki vel í málið, því að meira þarfaverk gæti hann ekki unnið og ekki varið auð sínum á neinn hátt betur enn til þessa. Jeg hef talað um málið við landshöfðingja, sem tók því mjög vel, og kvað engan vafa á, að alþingi mundi veita til bókasafnsins það fje, sem þjer hafið stungið uppá (£ 800 á ári hverju), ef Carnegie gæfi fje til bókasafns-biggjar, og líka mundi landið eflaust leggja til hentugt land undir húsið, til dæmis á Arnarhólstúni, á landi því, sem filgir Landshöfðingjahúsinu. Líka hef jeg minst á málið við bókavörð Hallgrím Melsteð, sem auðvitað er því mjög hlintur.¹¹⁷⁹

Fiske fór í bréfi sínu lofsamlegum orðum um Íslendinga og sagði meðal annars að fáar borgir, ef nokkrar, væru í jafnmikilli þörf fyrir bókasafn og Reykjavík. Mjög þröngt sé að þjóðbókasafninu búið í litla þinghúsinu. Safn Lærða skólans sé staðsett í lítilli byggingu sem Englendingur [Kelsall] hafi gefið og orðið allt of lítið og ekki lengur möguleiki á lestraraðstöðu. Eftirspurn úr efni þessara tveggja safna sé mjög mikil. Nauðsynlegt sé að fá nýja byggingu fyrir söfnin og til þess þurfi utanaðkomandi aðstoð.

¹¹⁷⁷ Willard Fiske, s. 310.

¹¹⁷⁸ Lbs. 3491 4to. Fiske til Björns M. Ólsens 5. september 1903.

¹¹⁷⁹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Björn M. Ólsen til Fiskes 21. september 1903.

Afrit af bréfinu sendi hann Bryce.¹¹⁸⁰ Auk þess til ýmissa Íslendinga í áhrifastöðum í Reykjavík, þeirra Magnúsar Stephensens landshöfðingja, Björns M. Ólsens rektors Lærða skólans, Hallgríms Melsteðs landsbókavarðar og tveggja manna í Kaupmannahöfn, þeirra Þorvalds Thoroddsens vísindamanns og Finns Jónssonar, sem var orðinn prófessor við Kaupmannahafnarháskóla.¹¹⁸¹

7.8 Eftirmæli og varðveisluhugsjón

Nokkur eftirmæli sýna að borin var virðing fyrir hugsjón Fiskes. Halldór Hermannsson skrifaði árið 1924: „Fiske safnið er verk eins lærðs manns og bókasafnara í sömu persónu. Fræðimanns sem safnaði öllum prentuðum ritum sem nauðsynleg eru fyrir ákveðna stúdenta í þessari grein en mörg eintök í safninu eru söfnun manns sem hafði yndi af að eltast við sjaldgæfar bækur eða skammæra bæklinga fyrir ánægjuna sem það veitti honum í fyrsta lagi það sem eltingaleikurinn gaf honum og svo sjálf eignin. Þetta er hin gleðlega samsetning þeirra sem stofnsetja bókasafn.“¹¹⁸² Halldóri var ljós nauðsyn þess að gera efnið aðgengilegra og hóf að taka saman nýjar skrár á árunum 1914 til 1943.¹¹⁸³

Séra Matthías Eggertsson í Grímsey hélt ræðu fyrir minni Fiskes 11. nóvember 1927 og sagði: „Minning velgjörðamanns vors Willards Fiske lifir í brjóstum niðja vorra svo lengi sem Grímsey verður byggð; jeg vona að allir sem hjer eru staddir taki undir það með mjer og votti hinum látna öðling virðingu sína með því að standa upp.“¹¹⁸⁴

Íslendingum voru lengi ofarlega í huga allar þær gjafir og vinsemd sem Fiske hafði fært þeim. Stærstar voru gjafir Fiskes til Grímseyinga, Skákkfélaganna í landinu og til Lærða skólans og fannst mörgum hann aldrei oflofaður. Gjöf sem sýnir varðveislusýn Fiskes var til Fornleifafélagsins í Reykjavík en árið 1897 sendi hann því forngripi og í erfðaskrá sinni, sem opnuð var 1904, ánafnaði hann því enn fleiri muni sem komu til landsins 1909.¹¹⁸⁵ Þeir eru nú

¹¹⁸⁰ Lbs. *Hið íslenska bókmenntafélag. Hafnardeild. Samkomubók (fundarg.) 1. 1816-1874.* Bryce var áhugamaður um velferð Íslendinga. Hann sótti um og var kosinn til félagsmanns í Hið íslenska bókmenntafélag með þriggja dala tillagi á ári þann 18. janúar 1873.

¹¹⁸¹ Lbs. 3491 4to. Með annarri hendi en Fiskes. Lá með bréfum Björns M. Ólsens og er skrifað copy greinilega á það. Fiske hefur látið leggja það með bréfinu til Björns.

¹¹⁸² Halldór Hermannsson, „The Fiske Icelandic Collection in Cornell University.“ *Scandinavia* 1 (1924), s. 12. „The Fiske Icelandic Collection is the work of a scholar and a book collector in one person. The scholar brought there together all the printed works which are necessary for any serious student of the subject, but many items are to be found there which have been gathered by the collector who loved to hunt a rare book or a fugitive pamphlet for the pleasure of which, first, the chase gave him and, afterwards, the possession of it. This is a happy combination in any founder of a library.“

¹¹⁸³ P. M. Mitchell, *Halldór Hermannsson*. (Islandica XLI), s. 116.

¹¹⁸⁴ Lbs. 4237 8vo. Minniskompa Matthíasar Eggertssonar. „Minni Fiskes 11. nóv 1927.“ Þetta reyndust orð að sönnu og Grímseyingar halda upp á afmælisdag Fiskes þann 11. nóvember ár hvert.

¹¹⁸⁵ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Fiske til Halldórs Hermannssonar 23. jan 1902.

varðveittir á Þjóðminjasafni Íslands og mynda þar sérstaka deild, svokallað Fiskesafn.¹¹⁸⁶ Alls eru eitt hundrað fjörutíu og fjórir gripir úr gjöfum Fiskes á skrá, margir hverjir frá Egyptalandi. Hann keypti munina á ferðum sínum þar eða tók þá úr gröfum en á þessum árum giltu önnur lög málm um fornleifar en nú tíðkast.

Framtíðarsýn Fiskes var skýr. Samkvæmt öllum gerðum erfðaskrár hans er ljóst að hann ætlaði safni sínu samastað í Cornell-háskóla þótt Íslendingar vissu það ekki framan af. Fiske skrifaði Jóni Borgfirðingi 22. nóvember 1890 og sagði að eftir dauða sinn mundi safnið fá samastað á safni fyrir almenning þar sem það yrði aðgengilegt fyrir fræðimenn og fjármagn tryggt fyrir laun bókavarðar sem ætíð ætti að vera Íslendingur og útskrifaður úr Latínuskólanum í Reykjavík.¹¹⁸⁷ Um sama efni skrifaði hann Valdimari Ásmundarsyni 22. nóvember 1890 að eftir dauða sinn verði safninu komið fyrir á opinberum stað þar sem það verði aðgengilegt fræðimönnum og sjóðir verði stofnaðir fyrir laun bókavarðar sem á að vera útskrifaður úr Latínuskólanum í Reykjavík.¹¹⁸⁸

Þegar Fiske bauð í fágætið á uppboði bóka Konráðs Gíslasonar í apríl 1891 og fór hiklaust gegn Landsbókasafni, eins og þegar er lýst (sjá hér á s. 164), var hann ákveðinn í að verða bestur á sviðinu og skeytti engu þótt höfuðsöfnin tvö ættu ekki bækurnar. Þá hafði hann fengið sinn hlut í arfi eftir Jennie og skipti ekki máli hversu hátt verðið fór á uppboðinu. Þegar Fiske ákvað að ná fágætisbókunum, *Vinarspegli* frá 1618 og *Disticha Catonis* frá 1620, hvað sem það kostaði, er ljóst að hann fór fram úr þjóðbókasafninu.¹¹⁸⁹ Jón Þorkelsson vissi að þessar bækur voru hvergi annars staðar til.¹¹⁹⁰ Hann gekkst inn á fyrirætlanir Fiskes þótt þær væru ekki til á Íslandi. Jón Þorkelsson sendi grafskriftir sem hann hélt að væru hvergi til og væru þar með unicum. Þar með hurfu þær úr landinu. Sýnir það vel hugmyndir hans um varðveislu.

Sama á við um Sigurð Kristjánsson sem vildi frekar að sjaldgæf rit væru í fórum Fiskes en í safni á Íslandi. Þann 18. júlí 1891 skrifaði Sigurður Fiske svohljóðandi: „Mér er ánægja að senda yður nú með póstinum gott eintak af Hallgrímskveri 1755 sem mér auðnaðist að finna. – Það er mjög sjaldgæft og ‚Landsbókasafnið‘ hefur enn ekki getað útvegað eintak

¹¹⁸⁶ Matthías Þórðarson þjóðminjavörður skráði munina og fylgdi nokkuð ítarleg lýsing á hverjum hlut. Sjá „Fiskesafn“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1910 (1911), s. 93–97; Guðmundur J. Guðmundsson, „Egypsku munirnir í dánargjöf Willards Fiske.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1995, s. 49–74.

¹¹⁸⁷ *Lbs.* ÍB 95 fol. Fiske til Jóns Jónssonar Borgfirðings 22. nóvember 1890.

¹¹⁸⁸ *Lbs.* 3570 4to. Fiske til Valdimars Ásmundarsonar 22. nóvember 1990. „My Collection, after my death, will be placed in a public library, where it will be accessible to scholars, and funds will be provided for the salary of a librarian, who must always be an Icelander and a graduate of the Latin school at Reykjavík.“

¹¹⁸⁹ Til dæmis Fiske til Jóns Þorkelssonar 20. apríl 1891.

¹¹⁹⁰ *CUL.* Fiske papers. 13-1-1165. Jón Þorkelsson til Fiskes 6. júní 1900.

af þessari útgáfu.¹¹⁹¹ Söfnin heima skiptu ekki máli og safn Fiskes gekk fyrir Landsbókasafni í huga Sigurðar. Mörg fleiri dæmi eru um að Íslendingar sáu prentefni betur borgið hjá Fiske en á söfnum heima til dæmis lagði Jón Borgfirðingur að Fiske að kaupa af sér nokkur hundruð „smáblöð“ á 100 krónur sem bókasöfn á Íslandi áttu ekki. Það var eftir að Jón seldi honum 600 grafskriftir sínar sem hann taldi einnig að væru ekki í umferð á 50 krónur og vildi gera bókasafn Fiskes sem heillegast en þar með hurfu þær úr landinu.¹¹⁹²

Fiske gerði síðustu erfðaskrá sína í Flórens 11. apríl 1901 og ráðstafaði öllum eigum sínum.¹¹⁹³ Útdráttur úr erfðaskránni sýnir að hann bar ekki aðeins hag Íslendinga fyrir brjósti heldur einnig hag gamla háskólans síns. Kafla úr henni birtist fremst í flestum heftum ritraðarinnar *Islandica* eða frá þriðja hefti. Þar segir:

Ég gef og ánafna í erfðaskrá minni Cornell-háskóla í Ithaca, New York, allar bækur mínar og Íslandstengt efni svo og efni um fornar skandinavískar bókmenntir og sögu [...] Ég gef og ánafna fyrrgreindum Cornell-háskóla fimm þúsund dollara upphæð til þess að eiga og varðveita og ávaxta og greiða seinna fyrir útgáfu af ársriti sem tengist Íslandi og Íslandssafni sem er hluti af áðurnefndum háskóla.¹¹⁹⁴

Halldór Hermannsson, bókavörður safnsins frá 1905 til 1948, uppfyllti þessa grein og tók saman efni í 30 bindi og einu betur í umtalað ársrit sem fékk titilinn *Islandica*.¹¹⁹⁵

¹¹⁹¹ CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Sigurður Kristjánsson til Fiskes 17. mars 1892. „Jeg har den Glæde tilsende Dem nu med Posten et godt Expl. af Hallgrímskver 1755 sem det er lykkedes mig at opdrive. – Det er af stor Sjældenhed og „Landsbókasafnið“ har endnu ikke kundet faa noget Exepl. af denne Ud gave.“

¹¹⁹² CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Jón Jónsson Borgfirðingur til Fiskes 27. maí 1893.

¹¹⁹³ Fiske gerði sjö erfðaskrár. Sú fyrsta var frá því skömmu eftir lát konu hans eða í október 1881, næsta var gerð 5. júlí 1883, þriðja er frá 17. maí 1884, fjórða dagsett 20. mars 1888. Þar er hlutur Íslands aukinn að mun. Fjórum sinnum voru gerðar breytingar á þessari gerð erfðaskrárinnar með dagsetningunum: 8. október 1889, 11. júní 1890, 8. desember 1892 og 4. nóvember 1896. Fimmta erfðaskráin var dagsett 14. desember 1897 og loks síðasta gerð hennar í Flórens 11. apríl 1901. Á henni var gerð breyting 15. janúar 1902 þar sem meðal annars var ákvarðað um fjárframlög til þeirra útgáfna sem kæmu út að Fiske látnum. Sjá kaflann „Fiske’s Wills“ í *Willard Fiske*, s. 213–222.

¹¹⁹⁴ „I give and bequeath to the Cornell University at Ithaca, New York, all my books relating to Iceland and the old Scandinavian literature and history [...]“. „I give and bequeath to the said Cornell University the sum of Five Thousand (5000) Dollars, to have and to hold for ever, in trust, nevertheless, to receive the income thereof, and to use and expend the said income for the purposes of the publication of an annual volume relating to Iceland and the said Icelandic Collection in the library of the said University [...]“

¹¹⁹⁵ Halldór Hermannsson lét þessi orð standa eins og til að hnykkja á því að Fiske lagði fé til útgáfu ritraðarinnar og annars sem styrkti íslenska kostinn. Samkvæmt 8. grein erfðaskrárinnar er beinlínis kveðið á um árlega útgáfu varðandi Ísland eða íslenska safnið hans. Í sömu grein er tiltekin peningaupphæð sem notuð skuli til að greiða bókaverði laun. Þar segir að hann skuli vera af íslensku bergi brotinn og hafa meðmæli rektors Latínuskólans í Reykjavík.

8 Niðurstöður

Orð Fiskes í bréfi til Jóns Sigurðssonar frá 25. ágúst 1852 draga fram meginþráðinn í þessari rannsókn: „Það er ósk mín, að framtíð hins dásamlega eylands yðar megi í sannleika verða eins glæsileg og fortíð þess; og það skal verða eitt aðalmarkmið ævi minnar og starfs að stuðla á allan hátt að framgangi þess í bókmenntum og stjórnmálum.“ Fiske sýndi þetta í verki. Lífsstarf hans var fólgið í því að halda til haga íslenskum menningarverðmætum og búa svo um hnútana að komandi kynslóðir gætu notið þeirra.

Fimm rannsóknarspurningar voru settar fram í inngangskafli og er leitast við að svara þeim í ritgerðinni. Hér verða niðurstöður dregnar saman í stuttu máli. Hvatinn til að safna íslenska efninu var skýrður á þann hátt að í umhverfi Fiskes á mótunarárum hans voru ríkjandi margvísleg norræn áhrif sem gerð er grein fyrir. Dæmi voru um að skáld sæktu sér yrkisefni í norræna menningu og varð Fiske sér úti um verk þeirra. Fornleifar í Norður-Ameríku vöktu athygli og ferðabækur um Ísland á ensku voru aðgengilegar fyrir 1850. Ferðabækur eru vel fallnar til þess að breyta ímyndum eða búa þær til. Í mörgum þeirra var fjallað um bókmenningu Íslendinga og athygli var vakin á norrænum ritum. Síðast en ekki síst kom listafólk frá Norðurlöndum með tónmennt og bókmenntir til Norður-Ameríku svo eftir var tekið.

Fiske dvaldi á Norðurlöndum 1850–52, lengst í Uppsölum. Í ritgerðinni er dregið fram mikilvægi þeirra menningaráhrifa sem hann varð fyrir á þeim tíma. Hann sóttist sérstaklega eftir að kynna sér norræna menningu, ekki síst íslenska, og lagði stund á íslensku í Kaupmannahöfn. Íslenskunámið kom honum fljótt að gagni og nýttist honum alla tíð síðan. Íslenskukunnáttan gerði hann hæfari til þess að meta íslenska prentefnið sem hann safnaði og létti honum bréfaskipti við Íslendinga sem aðstoðuðu hann við söfnunina. Fiske bjó alla tíð að kynnum sínum við danska fornfræðinginn Carl Christian Rafn. Fiske kynntist Skandinavismanum, stúdentahreyfingu sem náði til Danmerkur, Noregs og Svíþjóðar, og hún undirstrikaði fyrir honum sérkenni Norðurlandanna. Í ritgerðinni er dregið fram að Fiske lagði mikið upp úr að kynnast bóksinnuðum mönnum í Norðurlandaferð sinni. Í Uppsölum á árunum 1851–52 fann hann fyrir talsverðum Íslandsáhuga sem stóð á gömlum merg og hann hafði aðgang að Íslandstengdum ritum og bjó sér til tengslanet við sænska menntamenn sem voru vel heima í íslenskum útgáfum. Þá hóf hann söfnun sína á prentuðu efni varðandi Ísland

og Íslendinga og átta árum síðar átti hann þegar merkilegt safn slíkra rita og margt fágæti þar á meðal.

Fiske gegndi stöðu bókavarðar og prófessorsstöðu í norrænum málum í Cornell-háskóla 1868–83. Hann fékk ársleyfi frá störfum 1879 og fór til Íslands. Honum var þar vel tekið og í ritgerðinni er fjallað rækilega um hvernig hann myndaði hið mikilvæga tengslanet sitt með íslenskum menntamönnum sem hann kynntist í Íslandsferðinni. Þeir hjálpuðu honum síðar að safna íslenskum prentritum og réðu honum heilt við val á safnkosti. Hann komst að því hvernig búið var að íslenskum menningararfi og þeim vanmætti sem Íslendingar bjuggu við. Húsnæðisskortur fyrir bókasafn var hrópanði og efnahagur landsmanna var ekki nógu góður til þess að standa vel að þjóðbókasafni. Hugmynd hans um að styrkja íslensk málefni mótaðist enn frekar í ferðinni og hann komst ekki hjá því að sjá að Íslendingar voru langt á eftir grannþjóðunum í atvinnumálum og liðu fyrir einangrun landsins. Hann hét sjálfum sér því að koma til aðstoðar við varðveislu íslenskrar menningararfleifðar. Eftir að honum tæmdist arfur varð þessi hugsjón möguleg.

Fiske kvæntist stóreignakonunni Jennie McGraw sumarið 1880. Hún lést hálfu öðru ári síðar. Næstu níu ár tóku við erfið málaferli um arf eftir hana og hraktist Fiske frá háskólanum og heimabæ sínum Ípöku. Hann settist að í Flórens á Ítalíu þar sem hann bjó síðustu tuttugu og eitt ár ævi sinnar, lengst af með þjónaliði í Villa Landor, glæsibyggingu frá miðöldum sem var umkringd arðbæru ræktarlandi. Dómsniðurstaða í erfðamálinu kom árið 1890 og gerði Fiske að auðmanni sem gat keypt í bókasafn sitt það sem hugur hans girntist. Íslenska safnið óx mjög eftir það.

Tengslanet Fiskes var honum mikilvægt því án tenglanna hefði hann ekki náð öllu því saman sem árið 1904 myndaði Íslandssafn hans, en þá taldi það um 10.000 bindi. Hann keypti safnkost sinn með aðstoð þéttriðins tengslanets og var örlátur á greiðslur. Hann lagði ævinlega áherslu á hrein og heil eintök. Tenglarnir unnu honum vel og leituðu alltaf að bestu eintökunum til að senda honum. Í ritgerðinni er gerð rækileg grein fyrir aðstoð Björns M. Ólsens, Jóns Þorkelssonar, Ólafs Davíðssonar og Sigurðar Kristjánssonar við Fiske, en þeir voru drýgstir við öflun rita í safn hans. Þessi þáttur ritgerðarinnar er kjarni hennar og byggist á óbirtum bréfaskiptum þessara manna við Fiske. Einnig er sagt frá Íslendingum í Vesturheimi sem lögðu honum lið. Langtum fleiri einstaklingar en tók voru á að gera skil, seldu Fiske rit og er sumra getið að nokkru eftir því sem tók voru á. Fiske stundaði þaulsöfnun íslenskra prentrita og þýddi það að hann keypti elstu bækur og mesta fágæti en einnig blöð, tímarit og hvers konar smáprent til þess að gera safn sitt sem heilast. Með söfnun sinni var Fiske að

bjarga menningarverðmætum sem hann áttaði sig fljótt á að yrðu annars eyðingu að bráð. Margt ritað efni hefði horfið ef því hefði ekki verið komið í góð húsakynni og góðar hendur.

Íslenskir aðstoðarmenn Fiskes sáu alvöruna í söfnun hans og gerðu sér ljóst að ritunum var vel borgið í húsi hans, því urðu þeir enn fúsari til að leggja honum lið. Hugmynd Fiskes um heilþekjandi bókasafn náði eyrum Íslendinga. Þeir gengust inn á hugsjón hans. Markmið Fiskes var að þaulsafna prentuðu íslensku efni, búa um það og varðveita til framtíðar. Hann sá fyrir sér að safn hans yrði hið stærsta í einkaeign og yrði til gagns. Þar væri prentefni sem hvergi væri til annars staðar.

Á Íslandi var varðveislu bóka ábótavant. Dæmi eru um að Fiske eignaðist rit sem Landsbókasafn fékk aldrei í skylduskilum og Fiske keypti. Verkefni hans og tilgangur var að varðveita til framtíðar efni sem lá undir skemmdum á Íslandi og íslenskum menntamönnum fannst það betur komið hjá honum en í lélegum húsakynnum á Íslandi. Rit voru slitin af notkun og illri meðferð. Miklum erfiðleikum var bundið að finna eintök sem hann sætti sig við. Markmið Fiskes var að eignast sjálfur ritaðan kost Íslendinga en hann sá engu að síður að á Íslandi yrðu að vera viðunandi aðstæður til að varðveita prentað efni og handrit. Hann vildi því leggja Íslendingum lið í að eignast eigið hús þar sem vel færi um ritin.

Fiske tók sjálfskipað hlutverk sitt alvarlega og gekk til verka eins og hann bæri ábyrgð á menningararfi Íslendinga. Hann þaulsafnaði, skráði eintökin, veitti ritakostinum umbúnað og að síðustu að gerði hann umheiminum ljóst með skrám sínum hvað fælist í íslenska bókasafninu. Hann bjó svo um hnútana að safnið gagnaðist fjöldanum. Það var gert af metnaði og framsýni. Ekkert var til sparað. Öll rit um íslensk málefni áttu heima í safni hans hvar sem þau voru prentuð. Smáprent var honum mikils virði og hann hugsaði safn sitt ekki heillegt nema eign smárita væri góð.

Aðföng, skráning, umbúnaður og frágangur, þar á meðal bókband, gerir safnið sýnilegt og aðgengilegt. Með skránum er ævistarf Fiskes skjalfest. Skrárnar *Bibliographical Notices* I og IV–VI komu að góðum notum áratugum saman meðan ekki voru aðrar nákvæmari til og þær hafa haldið nafni hans á lofti. Fiske vann skrárnar á löngum tíma en entist ekki aldur til að sjá síðasta heftið koma út. Við samningu skráanna naut Fiske aðstoðar Íslendinga jafnt og útlendinga eins og frá er greint í ritgerðinni eftir bréfaskiptum Fiskes við hjálparmenn sína.

Hugsjón hans, eins og hún birtist í bréfinu til Jóns Sigurðssonar, fylgdi honum alla tíð og hann var trúr orðum sínum. Enginn einstakur bókasafnari hafði náð saman jafn miklu af íslensku, prentuðu efni og Willard Fiske er hann lést 1904. Starf hans er einstakt í íslenskri bóksögu. Undir lok ritgerðarinnar er gerð grein fyrir þeim sjö bókum sem hvergi finnast annars staðar en í safni hans, eru eindæmabækur.

Samkvæmt erfðaskrá Fiskes frá 1881 og í öllum síðari gerðum var ásetningur hans að bókasafn hans rynni til Cornell-háskóla og kæmi að notum við nám í norrænum fræðum í Bandaríkjunum. Á seinni stigum söfnunar sinnar á íslenska efninu virðist hann hafa hugsað sér að koma upp Íslandsakademíu við háskólann þar sem íslenska bókakostinum yrði viðhaldið með nýjum aðföngum, staða bókavarðar tryggð, kennslu í íslensku haldið uppi og rannsóknir stundaðar á íslenskri menningarsögu.

Í ritgerðinni er sýnt hvílíkt kapp Fiske lagði á að ná sem fyllstu safni af ritum um íslensk efni. Verkefni hans og markmið virðast hafa verið að ná saman í eitt safn öllum útgefnum ritum heillar þjóðar og honum tókst það með auðæfum sínum, áhuga og þéttriðnu tengslaneti. Því má leiða sterkar líkur að því að hann hafi haft það háleita markmið að gera safn sitt að ígildi þjóðbókasafns, það er að safni sem varðveitti allt prentað efni sem varðaði Ísland og íslenska þjóð.

Conclusions

Fiske's words in a letter of 25 August 1852 to Jón Sigurðsson, President of the Icelandic Literary Society and a leading campaigner for Icelandic independence, sum up the main focus of this investigation: "I wish that the future of your wonderful island may be as truly glorious as its past and it shall be one of the chief aims of my life and action to conduce to the advancement in every way of its literature and political importance." Fiske let his actions follow his words: his lifelong work would consist of preserving Icelandic cultural assets and arranging for coming generations to be able to enjoy and benefit from them.

Five main research questions were set out in the introductory chapter which the thesis then attempts to address. Its conclusions are summarised in this section. The incentive to collect Icelandic materials is explained with reference to Fiske's surroundings during his formative years, and the various Nordic influences examined. Various poets looked to Nordic culture for inspiration and Fiske sought and read their works. Archaeological remains in North America were a focus of news, and travel books on Iceland were published in English before 1850. Such books are conducive to creating images or altering them. Many travel books discussed Icelanders' literary culture and drew attention to Old Norse medieval literature. Last but not least, writers and musicians from the Nordic countries toured North America and drew widespread attention.

From 1850 to 1852 Fiske dwelt in the Nordic countries, spending most of this time in Uppsala, Sweden. The thesis highlights the importance of those cultural influences he encountered at this time. He was especially eager to acquaint himself with Nordic culture, not least Icelandic, and studied Icelandic for a time in Copenhagen. He made rapid progress and his command of Icelandic would prove of good use to him throughout his entire life. Knowledge of Icelandic made him a more able judge of the printed material he collected and facilitated his correspondence with the Icelanders who assisted him in collecting. His acquaintance with the Danish antiquarian Carl Christian Rafn always stood him in good stead. Fiske's encounter with Scandinavianism, the literary, linguistic and cultural movement among students in Denmark, Norway and Sweden focused on a shared Nordic heritage, opened his eyes to the unique characteristics of the Nordic countries. The thesis points out how Fiske made major efforts to become acquainted with bibliophiles in his travels in these countries.

During his stay in Uppsala 1851–52 he felt the substantial interest in Iceland that had long been traditional. He had access to works connected with Iceland and developed connections with Swedish scholars familiar with Icelandic publications. He then began his collection of printed works on Iceland and Icelanders; eight years later he had compiled a remarkable collection, including many rare works.

During the period 1868–1883 Fiske served as librarian and professor of Nordic languages at Cornell University in Ithaca, New York. In 1879 he was granted a year's leave of absence and travelled to Iceland where he was well received. The thesis discusses extensively how he created his crucial network of Icelandic scholars and intellectuals from the people he encountered on this journey. They subsequently assisted him in collecting Icelandic works, providing well-informed advice on works for his collection. Fiske experienced at first hand the situation regarding preservation of Icelandic cultural heritage and the limited capacity of Icelanders to act. The lack of a suitable building to house a library was a stark fact, and the nation's fledgling economy had little to spare for a national collection. His idea of supporting Icelandic efforts acquired a clearer form during his travel in the country. He could not avoid seeing how far Icelanders were behind their neighbouring countries in industrial development, and how their isolation hampered all progress. He promised himself to provide assistance in preserving Icelandic cultural heritage. The inheritance he received made this vision possible.

In the summer of 1880 Fiske married Jennie McGraw. Only a year and a half after their marriage, Jennie died of tuberculosis and the next nine years involved extensive legal wrangling over her huge inheritance, which would see Fiske leave Cornell and his home town of Ithaca. He then settled in Florence, Italy, where he spent the last twenty-one years of his life, most of them in the historic Villa Landor, in Fiesole, catered to by his servants and surrounded by the fertile Italian countryside. Once the Supreme Court decided the McGraw Fiske inheritance case in his favour, Fiske's wealth allowed him to build the library of his dreams. Thereafter his Icelandic collection grew strongly.

Fiske's extensive contact network was a crucial factor. Without this he would never have managed to accumulate the vast amount of material that comprised his Icelandic library by 1904, which numbered around 10,000 volumes. His contacts assisted him in purchasing works, for which he paid generously, emphasising clean and complete copies. His contacts served him well and always sought out the best examples to send him. The thesis describes in detail the assistance he was given by Icelandic scholar and later professor Björn M. Ólsen, archivist Jón Þorkelsson, folklorist Ólafur Davíðsson and bookseller and publisher Sigurður Kristjánsson, who were the most diligent collectors on his behalf. Much of this section, which

forms the core of the thesis, is based on unpublished correspondence between these men and Willard Fiske. It also describes the efforts of Icelanders in North America who assisted him. A great many other individuals sold works to Fiske; mention is made of some of them specifically, but they are too numerous to account for all by name. Fiske was a universal collector: he purchased not only the oldest and rarest of printed works, but also newspapers, periodicals and all types of ephemera to have a library as comprehensive as possible. By collecting these works Fiske was saving a cultural heritage that he soon realised would otherwise have been destroyed. Many of these works would have disappeared if they had not been preserved in suitable premises.

Fiske's Icelandic assistants, realising the sincerity and determination in his collecting and the security of the works in his possession, became yet more willing to support his efforts. His idea of a comprehensive library spread among Icelanders who endorsed them gladly. Fiske's aim was to build an all-encompassing collection of printed Icelandic works, provide suitable premises for it and ensure its preservation for the future. His vision was to create the largest private collection of its kind, and to make it useful. It would include printed material which was available nowhere else.

Preservation of books in Iceland left much to be desired. Books were worn out with use, and even burned. In some cases Fiske acquired works which the National Library never received, despite legal deposit obligations. His project and purpose was to preserve for the future material which would have been destroyed in Iceland; scholars agreed that it would be better preserved by Fiske than in the poor facilities on offer in Iceland. As many works were worn by use and ill-treatment, it was often difficult to find copies which were acceptable to him. Although Fiske's objective was to acquire himself Icelanders' written works he nonetheless realised the necessity of ensuring suitable facilities in Iceland to preserve books and manuscripts. As a result he wanted to assist the Icelanders in creating suitable premises for these works.

He took his self-appointed task seriously, conducting himself as if he were responsible for Icelanders' cultural heritage. He collected passionately, catalogued the works, provided proper facilities for them and finally, through his catalogues, made the outside world aware of what his Icelandic library included. He arranged for the collection to benefit everyone. His work was characterised by high ambition and foresight, and no expense was spared. All works on matters Icelandic were eligible for his collection, wherever they were published. Ephemera were of great value to him, as he felt his collection would not be complete without a good selection of these.

The works themselves, their cataloguing, binding and preservation all make his collection visible and accessible. The collection's catalogues document Fiske's life's work. His catalogues, *Bibliographical Notices* I and IV–VI, were used for decades while no others more accurate existed, and gained him wide recognition. Fiske compiled these catalogues over a long period, but did not live to see the publication of the last volume. In compiling these catalogues Fiske benefited from the assistance of both Icelanders and others, as is explained in the thesis based on his correspondence with those assisting him.

He would follow his vision, as it appeared in the letter to Jón Sigurðsson, throughout his life and proved true to his words. No other bibliophile had managed to collect as much printed material in Icelandic as Willard Fiske when he died in 1904. His contribution to Icelandic book history is unique. The closing section of the thesis includes an account of those seven books which exist only in his collection, are the sole existing copies.

According to the will he drafted in 1881 and later versions, it was Fiske's intention to bequeath his library to Cornell University, for the use of Nordic studies in the US. During the later stages of his collecting of Icelandic material he appears to have considered establishing an Icelandic Academy at the University, where the Icelandic library would be maintained with new additions, the position of librarian secure, instruction offered in Icelandic and research in Icelandic cultural history pursued.

The thesis shows how passionately Fiske endeavoured to acquire the most comprehensive possible collection of Icelandic material. His project and aim appears to have been to assemble in a single collection all published works of an entire nation – and this he accomplished through his wealth, unfailing interest and wide network of contacts. There is good reason to expect that he had the ambitious goal of making his collection the equivalent of a national library, i.e. a collection preserving all printed material concerning Iceland and the Icelandic nation.

Heimildir

Skammstafanir á heiti bókasafna eru eftirfarandi:

BNCF. Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Firenze.

CUL. Cornell University Library, Ithaca.

KBK. Det Kongelige Bibliotek, København.

KBS. Kungliga biblioteket, Stockholm.

Lbs. Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík.

LC. Library of Congress, Washington D.C.

SA. Statens Arkiver, København.

SÁM. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík.

UUB. Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala.

ÞÍ. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Óprentaðar heimildir

Cornell University Library í Íþöku

CUL. Fiske papers. 13-1-1165. Undirsöfnin K-121-B-1-A. Willard Fiske Papers og 13-1-348 eru færð undir 13-1-1165 samkvæmt fyrirmælum á heimasíðu safnsins <http://www.cornell.edu> Sótt 4. júní 2013.

CUL. Petrarch PQ 4529. R41.

Library of Congress í Washington D.C.

LC. Papers William Dudley Foulke – Askja 1.

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn

Lbs. 2419 4to. Bréfasafn Árna Thorsteinssonar.

Lbs. 3491 4to. Bréfasafn Björns M. Ólsens.

Lbs. 739 fol. Úr fórum dr. Bj. M. Ólsens.

Lbs. 4374 4to. Bréfasafn Geirs Zoëga.

Lbs. 1195 4to. Skrá um bækur sem Jón bókavörður Árnason seldi Fiske 1886.

Lbs. 2590 4to. Bréfasafn Jóns Sigurðssonar.

Lbs. 4195 4to. Bréfasafn Jóns Þorkelssonar.

Lbs. 4214 4to. Bréfasafn Jóns Þorkelssonar.

Lbs. 1621a 4to. Bréfasafn Ólafs Davíðssonar.

Lbs. 1841 4to. A. Bréfasafn Ólafs Davíðssonar.

Lbs. 3570 4to. Bréfasafn Valdimars Ásmundarsonar.

Lbs. 105 NF. Ljósrit af bréfum ýmissa manna til Willards Fiskes.

Lbs. IB 95 fol. Bréfasafn Jóns Jónssonar Borgfirðings.

Lbs. 193 NF. Hið íslenska bókmentafjelag. Samkomubók (fundarg.) 1–2. 1816–1874 og 1875–1911.

Lbs. 193 NF. Hið íslenska bókmenntafélag. Hafnardeild, Samkomubók (fundarg.) 1, 1816–1874. Dags. 15. febrúar 1868.

Lbs. 4237 8vo. Minniskompa Matthíasar Eggertssonar „Minni Fiskes 11. nóvember 1927“.

Lbs. Án safnmars. Finnur Sigmundsson, *Minnisbók um íslenskar bækur frá 16. og 17. öld.* I–II.

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

SÁM. NKS 3010 4to. Jón Árnason's brevsamling, askja 5.

Þjóðskjalasafn Íslands

ÞÍ. Skjalasafn Tryggva Gunnarssonar bankastjóra BB/5–56.

ÞÍ. Skjalasafn prófesta. Rangárvallaprófastsdæmi BB/10. Bréfasafn 1857–67. N-69.

Uppsala universitetsbibliotek

UUB. G 10 j. Bréfasafn Axels L. Anderssons.

UUB. G 3 b. Bréfasafn Rolfs Arpis.

UUB. U 1192 a. Bréfasafn Edwards Claës Hermans Clasons.

UUB. G 118 b. Bréfasafn J. M. Hulths.

UUB. G 185 h. Bréfasafn Adolfs Noreens.

UUB. G 267 d. Bréfasafn Carls Säves.

UUB. U 1107 f. Västmanland Dala Nations Arkiv.

UUB. U 1194 e. Westmanlands och Dala Nations Bibliotheke.

Kungliga biblioteket i Stokkhólm

KBS. Ep. K 3:1–15. Gustaf E. Klemming. Brev från utländska brevskrivare.

KBS. Ep. V. 20:5 nr. 308. Harald Wieselgren Brevsamling 5. Brev från svenska och utländska brevskrivare E-F.

Det Kongelige Bibliotek i Kaupmannahöfn

KBK. NKS Tilg. 141. Bogi Th. Melsted. Breve og dagbøger.

KBK. NKS 3681 4to. Bréfasafn Christians V. Bruuns.

KBK. NKS 4598 4to. Bréfasafn Finns Jónssonar.

KBK. NKS 263 4to. Bréfasafn Gísla Brynjúlfssonar.

KBK. NKS 1599 I,2 fol. Bréfasafn Carls Christians Rafns.

KBK. H. C. Andersen: En brevbiografi.

KBK. NKS 3263 4to. Bréfasafn Gísla Brynjúlfssonar.

KBK. NKS 3007 4to. Bréfasafn Þorvaldar Thoroddsens.

KBK. NKS 4521 4to Kps. 3. Skjalasafn H. H. J. Lynge og Søn.
KBK. NKS 5024 4to. Bréf Fiskes til H. H. J. Lynge og Søn.
KBK. Ms phot. 98 4to. Skjöl frá Finni Magnússyni.
KBK. NKS 1299 e, fol I. 1-169. Skjöl varðandi norræn fræði.
KBK. Addamenta 225 folio. Vedkommende det nordiske Oldskriftselskabs hæfte og Vedkommende Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed A. Ýmiss konar uppköst til útgáfu á norrænu efni.

Statens Arkiver í Kaupmannahöfn

SA. 265. *Statens Arkiver*. Københavns Universitet, Det humanistiske fakultet. Eksamenskomité for filologiske-historisk embedseksamen 1849–1887.
 SA. 04681. G. Madsens Boghandel. Erhvervsarkivet.
 SA. 05918. Lynge, Hermann Henrik Julius (1846–1897) . Korrespondance m. m.

Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze

BNCF. Ciappelli 12, 55. Bréfasafn Lodvicos Idebauers.
BNCF. N. A. 1320, 18. Bréfasafn Tommasos Corsinis.
BNCF. C. Vari 529, 72. Bréfasafn Giuseppe Fumagallis.
BNCF. Biagi 3, 17. Bréfasafn Guidos Biagis.
BNCF. Cass. 54 n. 31. Bréfasafn De Gubernatis.

Í einkaeign

Bréf Fiskes til T. R. Lounsbury's dags. 4. mars 1874.

Vefslóðir

Bayard Taylor Library, www.bayardtaylor.org/index.php/bayard_taylor_biography
 Cornell University Library, rmc.library.cornell.edu/collector/villalandor/villalandor_1.html
 Florin Website,
www.florin.ms/JenniesGift.pdf
www.florin.ms/gimeld.html#bragadottir
 Cazenovia Seminary, www.home.comcast.net/ingalsam/CazJub/jubtitle.htm
 Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn,
www.baekur.is
www.bokaskra.landsbokasafn.is
www.timarit.is
 Project Runeberg,
www.runeberg.com/fritiofs/
www.runeberg.com/soskendliv
 Skemman, hdl.handle.net/1946/15596

Prentað efni

Afmælimót Skáksambands Íslands og Friðriks Ólafssonar. [Reykjavík]: [Skáksamband Íslands], 1995, s. 31–35.

African American Newspapers 12. desember 1848, s. 3–4.

Aho, Gary, „Með Ísland á heilanum: Íslandsbækur breskra ferðalanga 1772–1897“. Þýð. Jón Karl Helgason. *Skírnir* 167 (1993), s. 205–58.

Almenningsálitið er ekki til: Pierre Bourdieu. Ritstj. Davíð Kristinsson. Reykjavík: Omdúrman ReykjavíkurAkademían, 2007.

Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814–1840. Thomas Hansen Erslew. København: Forlagsforeningen, 1843–53.

Almindeligt litteraturlæxicon for Danmark, Norge og Island: eller fortegnelse over danske, norske og islandske saavel afdøde som nulevende forfattere, med anførelse af deres vigtigste levnets omstændigheder og liste over deres skrifter. Af Rasmus Nyerup og J. C. Kraft. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1820.

Almqvist, Carl Jonas Love, *Om Skandinavismens utförbarhet: föredrag*. Stockholm: Presidiesekretariatet, Nordiska rådet, 1994.

Anderson, Rasmus B., *Life story of Rasmus B. Anderson: written by himself*. With the assistance of Albert O. Barton. 2nd ed. revised. Madison, Wis.: [s.n.], 1917.

Andrés Björnsson, „Formáli“. *Grímur Thomsen, Íslenzkar bókmenntir og heimsskoðun*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1975, s. 5–16.

„Anglo-Saxon Language and Literature 1. A Grammar of the Anglo-Saxon Tongue, with a Praxis. By Erasmus Rask, Professor of Literary history in, and Librarian to, the University of Copenhagen. A new Edition, enlarged and improved by the Author. Translated from the Danish. By T. Thorpe, Honorary Member of the Icelandic Literary Society, &c. Copenhagen 1830, s. 224. 8vo“. *The North American Review* 33:73 (1831), s. 325–51.

Anna Agnarsdóttir, „Sir Joseph Banks and the Exploration of Iceland“. *Sir Joseph Banks: A Global Perspective*. Ed. R. E. R. Banks, B. Elliott, J. G. Hawkes o. fl. [London]: The Royal Botanic Gardens, 1994, s. 31–48.

„Antiquitates Americanæ sive Scriptorum Septentrionalium Rerum Ante-Columbianarum, in America. Samling af de i Nordens Oldskrifter in de holdte efterretninger om de gamle Nordboers opdagelsesreiser til America, fra det 10de til det 14de Aarhundrede. Edidet Societas Regia Antiquariorum Septentrionalium. Hafniæ, 1837, 4to. pp. 479“. Höf. óþekktur. *The North American Review* 46:98 (1838), s. 161–203.

Arctander, Niels Lauridsen, *Idranar speigell*. Hólum, 1611.

- Arndís S. Árnadóttir, *Nútímaheimilið í mótun: Fagurbætur, funksjónalismi og norræn áhrif á íslenska hönnun 1900–1970*. Drg. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2011.
- Arvin, Newton, *Longfellow: his life and work*. Boston: An Atlantic Monthly Press Book, 1963.
- Auslander, Leonora, „The Gendering of Consumer Practices in Nineteenth-Century France“. *The Sex of Things: Gender and Consumption in Historical Perspective*. Ed. by Victoria de Grazia, with Ellan Furlough. Los Angeles: University of California Press, 1996, s. 79–112.
- Balle, Nicolai Edinger, *Lærdóms Bók í evangelisk-kristilegum Trúarbrögðum handa unglingum*. Leirárgörðum: Landsuppfræðingarfélagið, 1807.
- Barnes, Geraldine, *Viking America: The first Millennium*. Cambridge: D. S. Brewer, 2001.
- Barrow, John, *Íslandsheimsókn: Ferðasaga frá 1834*. Haraldur Sigurðsson þýddi. Reykjavík: Uglan, 1994.
- Basbanes, Nicholas, A. A *Gentle Madness: Bibliophiles, Bibliomanes, and the Eternal Passion for Books*. New York: Henry Holt, 1999.
- Beamish, North Ludlow, *The Discovery of America by the Northmen in the Tenth Century. With Notices of the early Settlements of the Irish in the western Hemisphere*. London: T. and W. Boone, 1841.
- Benedikt Gröndal, *Dægradvöl: (æfisaga mín)*. Reykjavík: Bókaverzlun Ársæls Árnasonar, 1923.
- Benedikt Gröndal, „Rafns Biographi“. *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*. Udgivet af Benedict Gröndal. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1869.
- Benjamín Kristjánsson, *Kvennaskólinn á Laugalandi 1877–1896: minningarrit. Þættir úr sögu eldra skólans*. Akureyri: Oddur Björnsson, 1954.
- Bergman, Mats og Montelius, Jan-Olof, *Nationhusen i Uppsala: En beskrivning tillägnad Uppsala Universitet vid dess 500-årsjubileum*. Uppsala: Studenters Jubileumskommitté, 1977.
- Bibliographical Notices: Books printed in Iceland 1578–1844. A supplement to The British Museum Catalogue I, IV og V*. Florence: Le Monnier, 1886–90.
- Bibliographical Notices: Books printed in Iceland 1578–1844. A supplement to The British Museum Catalogue VI*. Ithaca: Cornell University Press, 1907.
- Bibliotheca Danica: Systematisk Fortegnelse over den danske Literatur fra 1482 til 1830 efter Samlingerne i Det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliotek i Odense*. Ved Chr. V.

- Bruun I. Supplement ved Lauritz Nielsen. Genudgivet med tillæg og henvisninger af det kongelige Bibliotek. København: Rosenkilde og Bagger, 1961–63.
- Bibliotheca Harboiana, sive Index Librorum Bibliothecæ Viri Perillustris et Summe Venerabili Domini Ludovici Harboii* I–III. Havniæ: Typis Nic Mölleri, 1784.
- Bibliotheca Norvegica* I–IV. Hjalmar Pettersen. Christiana: [s. n.], 1899–1924.
- Birkelund, Palle, „Forord“. *Bibliotheca Danica: Systematisk Fortegnelse over den danske Litteratur fra 1842–1830 efter Samlingerne i Det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplemter fra universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen Brahes Bibliotek i Odense* I. Ved Chr. V. Bruun. Supplement ved Lauritz Nielsen. Genudgivet med tillæg og henvisninger af det Kongelige Bibliotek. København: Rosenkilde og Bagger, 1961, s. [i–iii].
- Bishop, Morris, *A History of Cornell*. Ithaca: Cornell University Press, 1962.
- Bjarni Benediktsson, *Þorsteinn Erlingsson*. Reykjavík: Mál og menning, 1958.
- Bjarni Jónsson, *Íslenzkir Hafnarstúdentar*. Akureyri: Bókaútgáfan BS, 1949.
- Björn Halldórsson, *Lexicon islandico-latino-danicum Björnonis Haldorsonii. Björn Haldorsens Islandska lexikon*. Ex manuscriptis legati Arne-Magnæani cura R. K. Raskii editum 1–2. Hafniæ: Schubothum, 1814.
- Björn Sigfússon og Ólafur Hjartar, *Bókasafnsrit I: myndunar- og skráningarstörf, afgreiðsla – bókaval*. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið, 1952.
- Boccaccio, Giovanni, *Tíðægra*. Erlingur E. Halldórsson þýddi. Reykjavík: Mál og menning, 1999.
- Boeck, Bernd, *Florence 1900: the Quest for Arcadia*. Translated by Stewart Spencer. New Haven: Yale University Press, 2009.
- Bogi Benediktsson, *Sýslumannaæfir*. Með skýringum og viðaukum eptir Hannes Þorsteinsson III. Reykjavík: Gutenberg, 1905–08.
- Bogi Benediktsson, *Æfi-Ágrip feðganna: Jóns Péturssonar, Benedikts Jónssonar, Boga Benediktssonar og Benedikts Bogasonar*. Viðey: Viðeyjar Klaustri, 1823.
- Bogi Th. Melsteð, *Willard Fiske: Æfiminning*. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmentafjelag, 1907.
- Bokens materialitet: Bokhistoria och bibliografi*. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 14–16 september 2007. Red. Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, 2009, s. 26–52.

- Bourdieu: Critical Perspectives*. Ed. by Craig Calhoun, Edward LiPuma and Moishe Postone. Cambridge: Polity Press, 1993.
- Bourdieu, Pierre, *Af praktiske grunde: Omkring teorien om menneskelig handlen*. Oversat af Henrik Hovmark. 2. opl. København: Reitzels, 2001.
- Bourdieu, Pierre, *Almenningsálitíð er ekki til*. Ritstj. Davíð Kristinsson. Reykjavík: Omdúrman, ReykjavíkurAkademían, 2007.
- Bourdieu, Pierre, *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax Forlag A/S, 1995.
- Bourdieu, Pierre, *In Other Words: essays towards a reflexive sociology*. Translated by Matthew Adamson. Stanford: Stanford University Press, 1990.
- Bókagerðarmenn: Bókbindarar. Prentarar. Offsetprentarar. Prentmyndasmiðir frá upphafi prentlistar á Íslandi*. Reykjavík: Bókbindarafélag Íslands, Hið íslenska prentarafélag, Grafíska sveinafélagið, 1976.
- Brage og Idun: Et nordiskt Fjærdingsårsskrift*. København: Udgiverens forlag, 1839–42.
- Bremer, Fredrika, *Hemmen i den nya världen: en dagbok i bref, skrifna under tvenne års resor i Norra Amerika och på Cuba I*. Stockholm: Norstedt & Söner, 1853.
- Benner, Isaac S., „Dagbók 2“. *Íslandsleiðangur Stanleys 1789: Ferðabók*. John F. West bjó til prentunar á ensku fyrir Föroya Fróðskaparfélag. Steindór Steindórsson íslenskaði. Reykjavík: Örn og Örlygur, 1979, s. 189–256.
- Breve fra og til Carl Christian Rafn med en Biographi*. Udg. af Benedict Grøndal. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1869.
- Bréf Matthíasar Jochumssonar*. Steingrímur Matthíasson sá um útgáfuna. Akureyri: Bókadeild Menningasjóðs, 1935.
- Briemsætt: Niðjatal Gunnlaugs Guðbrandssonar Briem, sýslumanns á Grund og konu hans Valgerðar Árnadóttur I*. Eggert P. Briem og Þorsteinn Jónsson tóku saman. Reykjavík: Sögusteinn, 1990.
- Broadly, Donald, *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag, 1990.
- Brubaker, Roger, „Social Theory as Habitus“. *Bourdieu: Critical Perspectives*. Edited by Craig Calhoun, Edward LiPuma and Moishe Postone. Cambridge: Polity Press, 1993, s. 212–35.
- Bruun, Christian V., „Fortale“. *Biblioteca Danica: Systematisk Fortegnelse over den danske Litteratur fra 1842–1830 efter Samlingerne i Det store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Med Supplementer fra universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og Karen*

- Brahes Bibliotek i Odense* I. Ved Chr. V. Bruun. Supplement ved Lauritz Nielsen. Genudgivet med tillæg og henvisninger af det Kongelige Bibliotek. København: Rosenkilde og Bagger, 1961, s. v–x.
- Bryce, James, „Impressions of Iceland (1872)“. *Memories of travel*. By Viscount Bryce. London: Macmillan and Co., 1923, s. 1–43.
- Bryce, James, „Ræða“. *Skírnir* 61 (1888), s. 84–86.
- Böðvar Kvaran, *Auðlegð Íslendinga: brot úr sögu íslenzkrar bókaútgáfu og prentunar frá öndverðu fram á þessa öld*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1995.
- Calhoun, Craig, „Habitus, Field, and Capital: The Question of Historical Specificity“. *Bourdieu: Critical Perspectives*. Ed. by Craig Calhoun, Edward LiPuma and Moishe Postone. Cambridge: Polity Press, 1993, 61–88.
- Carlyle, Thomas, *On heroes, hero-worship and the heroic in history*. London: Chapman and Hall, [1840].
- Carpenter, William H., „Willard Fiske in Iceland“. *The Papers of the Bibliographical Society of America* 12:3–4 (1918), 107–15.
- Catalogue of Runic Literature Forming a Part of the Icelandic Collection Bequeathed by Willard Fiske*. Compiled by Halldór Hermannsson. Oxford: Oxford University Press, 1917.
- Catalogue of the Books printed in Iceland from A. D. 1578 to 1880 in the Library of the British Museum*. Compiled by Thomas Lidderdale. London: William Clowes and Sons, 1885.
- Catalogue of the Icelandic Collection bequeathed by Willard Fiske* [1–3]. Compiled by Halldór Hermannsson. Ithaca: Cornell University Press, 1914–43.
- Catalogue of the Rhaeto-Romanic Collection*. Presented by Willard Fiske. Ithaca, New York: Cornell University Library, 1894.
- Catalogus Librorum Islandicorum et Norvegicorum ætatis mediæ editorum versorum illustratorum*. Theodorus Möbius. Lipsiæ: Engelmann, 1856.
- Chambers, Neil, *Joseph Banks and the British Museum: The World of Collecting, 1770–1930*. London: Pickering & Chatto, 2007.
- Clausen, Julius, *Skandinavismen historisk fremstillet*. København: Det nordiske forlag, 1900.
- Conable, Charlotte Williams, *Women at Cornell: The Myth of Equal Education*. Ithaca: Cornell University Press, 1977.
- The Cornell Library Journal* Spring (1967), s. 6–10.

- The Cultures of Collecting*. Edited by John Elsner and Roger Cardinal. London: Reaktion Books, 1994.
- Davíð Kristinsson, „Inngangur“. Bourdieu, Pierre: *Almenningsálitið er ekki til*. Ritstj. Davíð Kristinsson. Reykjavík: Omdúrman ReykjavíkurAkademían, 2007, s. 7–31.
- Dentler, Clara Louise, *Famous Foreigners in Florence 1400–1900*. Firenze: Bemporad Marzocco, 1964.
- Dietrichson, Lorentz, *Svundne tider: Fra Upsala til Rom 1859–1862 II*. Kristiania: Cappelens forlag, 1899.
- Dillon, Arthur, *A Winter in Iceland and Lapland 1*. London: Henry Colburn, 1840.
- Eggert Ólafsson, *Nockrar Hugleidingar; framsettar í Liódum sem nefnast Bwnadar-Baalkur: Sundurskiptar i þriw Kvæde, Umm daglegt Bwskakpar-Liif Islendinga, Hversu lakt sie hiaa ofmørgum; Hvernig vera eige, edur og verda mætte: Hier er sleppt því almenasta sem enn brwka til Nytsemdar og goodrar Dægradvalar, dugande Bændur, af hverium (Lof sie Gude) marger eru til, þo faaer ad reikna mót hinum Fiøldanum sem Hlut á i Eymd-Ode og fleirum Klausum. Sumt er aaviked i Fullsælu, Islands-Sælu, Heim-Sótt og vijdar*. Hrappsey, 1783.
- Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, *Travels in Iceland: performed by order of his Danish Majesty. Containing observations on the manner and customs of the inhabitants, a description of the lakes, rivers, glaciers, hot-springs, and volcanoes; of the various kinds of earths, stones, fossils, and petrifications; as well as of the animals, insects, fishes & c.* Translated from the Danish. London: Richard Phillips, 1805.
- Ehnmark, Elof, *Fredrika Bremer*. (Svenska författare). Stockholm: Natur och Kultur, 1963.
- Einar Hreinsson, *Nätverk och nepotism: Den regionala förvaltningen på Island 1770–1870*. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003.
- Einar G. Pétursson, „Bókaútgáfa á biskupsstólunum“. *Saga biskupsstólanna: Skálholt 950 ára – 2006 – Hólar 900 ára*. Ritstj.: Gunnar Kristjánsson og Óskar Guðmundsson. Reykjavík: Hólar, 2006, s. 569–606.
- Ekkert nýtt nema veröldin: Bréfaskipti Gríms Thomsens og Brynjólfs Péturssonar*. Útg. Aðalgeir Kristjánsson og Hjalti Snær Ægisson. Reykjavík: Sögufélag, 2011.
- Enander, Johan, *Nordmännen i Amerika eller Amerikas upptäct: Historisk afhandling med anledning av Columbifesterna i Chicago 1892–1893*. Rock Island: Lutheran Augustana Book Concern, 1893.
- Eneström, G. H., „Vestmanlands-Dala i Upsala studerande nation 1595–1800: en kulturbild“. Tecknad af G. H. Eneström och M. B. Swederus. *Studerande nationers i Upsala historia: Uplands, Westmanlands-Dala, Smålands och Göteborgs nationer*. Upsala: W. Schultz, [1877], s. 89–97.

- Erla Hulda Halldórsdóttir, *Nútímans konur: Menntun kvenna og mótun kyngervís á Íslandi 1850–1903*. Reykjavík: Sagnfræðistofnun – RIKK og Háskólaútgáfan, 2011.
- The European Delineator: containing brief, but interesting descriptions of Russia, Sweden, Denmark, Norway &c.* Compiled from the most modern and approved authors. Leeds: S. & T. Topham, 1815.
- [Everett, Edward], „Antiquitates Americanæ, sive Scriptorum Septentrionales Rerum Antecolumbianarum, in America“. *The Foreign Quarterly Review* 21:41 (1838), s. 89–118.
- Everett, Edward, „Antiquitatis Americanæ, sive Scriptoris Septentrionales Rerum Antecolumbianarum, in America“. *North-American Review* 46:98 (1838), s. 161–203.
- Eyþór Einarsson, „Ólafur Davíðsson 1862 – 26. febrúar – 1962“. *Náttúrufræðingurinn* 32:3 (1962), s. 97–101.
- Falnes, Oscar J., „New England interest in Scandinavian culture and the Norsemen“. *The New England Quarterly* 10:2 (1937), s. 211–42.
- Finnur Jónsson, *Historia Ecclesiastica Islandiæ* I–IV. Havníæ: Gerhardus Giese Salicat, 1772–78.
- Finnur Sigmundsson, *Minnisbók um íslenskar bækur frá 16. og 17. öld* I–II. Varðveitt í Lbs. án safnmarks.
- First fifty years of Cazenovia Seminary 1825–1875: Its history – proceedings of the semi-centennial jubilee-central catalogue*. home.comcast.net/ingalsam/CazJub/jubtitle.htm Sótt 1. maí 2013.
- Fiske, Willard, *Book Collections in Iceland*. København: [s.n.], [1891].
- Fiske, Willard, „Charles Christian Rafn“. *Memorials of Willard Fiske* I. Collected by his literary executor Horatio S. White. Boston: Richard G. Badger, 1920, s. 96–106.
- Fiske, Willard, *Chess in Iceland and in Icelandic Literature with historical notes on other table-games*. Florence: The Florentine Typographical society, 1905.
- Fiske, Willard, *The Chess Monthly: an American chess serial*. New York: P. Miller and son, 1857.
- Fiske, Willard, *Constitutional changes in Iceland*. London: [s. n.], 1903.
- Fiske, Willard, *Icelandic books of the XVIth Century*. Florence: Le Monnier, 1886.
- Fiske, Willard, *Iceland's literary establishments*. Berlin: [s.n.], 1880.
- Fiske, Willard, *J. Florence: Art of Printing Press*, 1887.
- Fiske, Willard, *The living Authors of Iceland*. Ithaca: [s. n.], 1882–83.

- Fiske, Willard, *Mímir: Icelandic Institutions with Addresses*. Copenhagen: Martius Truelsen, 1903.
- Fiske, Willard, *Mjög lítill skákbæklingur*. [S.l.]: [s.n.], 1901.
- Fiske, Willard, „Nearing Iceland“. J. Florence: Art of Printing Press, 1887, s. 70.
- Fiske, Willard, *Skákdæmi*: 1–12. [S. l.]: [Willard Fiske gaf út], 1901.
- Five pieces of Runic poetry. Translated from the Icelandic Language*. Þýð. Thomas Percy. London: Printed for R. and J. Dodsley, 1763.
- Flom, George T., *A History of Scandinavian Studies in American Universities together with A Bibliography*. (Iowa Studies in Language and Literature 11). Iowa: The State University of Iowa, 1907.
- Fowler, Mary, „Willard Fiske as a bibliographer“. *The Papers of the Bibliographical Society of America* 12:3-4 (1918). s. s. 89–106.
- Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske Lærde Mænd som ved trykte skrifter have gjort sig bekendte saavel som andre ustuderede, som noget have skrevet, hvorudi deres fødsel, betydeligste levnets omstændigheder og død ved aarstal kortelig erindres, og deres skrifter saavidt mueligt I–III*. Jens Worm. Kjøbenhavn: [s. n.], 1771–84.
- Fra Amerika til Norge: I norske utvandrerbrev 1838–1857 I*. Utg. ved Orm Överland og Steinar Kjærheim for Kjeldeskriftfondet. Oslo: Solum forlag, 1992.
- Friesen, Otto von, „De svenska runinskrifterna“. *Nordisk kultur: runerne* 6. Stockholm: Bonniers förlag, 1933, s. 203.
- Galletti, Johann Georg, *Kénnslu-Bók í Sagna-Fræðinni fyrir Vidvanínga*. Leirárgörðum: Íslands konunglega Uppfræðingar Stiptun, 1804.
- Gelehrte Anzeigen der Königlich Bayerschen Akademie der Wissenschaften (Schmeller)*. München, 1839, s. 626–47.
- Gestur Guðmundsson, *Félagsfræði menntunar: Kenningar, hugtök, rannsóknir og sögulegt samhengi*. Reykjavík: Skrudda, 2008.
- Gils Guðmundsson, „Sigurður Kristjánsson bóksali og bókaútgefandi“. *Þeir settu svip á öldina: íslenskir athafnamenn I*. Ritstj. Gils Guðmundsson. [Reykjavík]: Iðunn, 1987, s. 217–35.
- Gísli Brynjúlfsson, *Dagbók í Höfn*. Eiríkur Hreinn Finnbogason bjó til prentunar. Reykjavík: Heimskringla, 1952.
- Glögg er gests augað: Úrval ferðasagna um Ísland*. Sigurður Grímsson valdi kaflana og sá um útgáfuna. Reykjavík: Menningar- og fræðslusamband alþýðu, 1946, s. 1–10.

- Grímur Thomsen, *Íslenzkar bókmenntir og heimsskoðun*. Andrés Björnsson þýddi og gaf út. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1975.
- Guðbrandur Þorláksson, *Bænabok*. Hólum, 1634.
- Guðjón Friðriksson og Jón Þ. Þór, *Kaupmannahöfn sem höfuðborg Íslands 2*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2013.
- Guðmundur J. Guðmundsson, „Egypsku munirnir í dánargjöf Willards Fiske“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1995 (1997), s. 49–74.
- Guerlac, Rita, „Cornell’s library“. *The Cornell Library Journal* Spring (1967), s. 6–10.
- Guillory, John, „Bourdieu’s Refusal“. *Pierre Bourdieu: Fieldwork in Culture*. Ed. by Nicholas Brown and Imre Szeman. (Culture and education series). New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000, s. 27–28.
- Gödel, Vilhelm, *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige I*. Stockholm: Ivar Hæggströms boktryckeri, 1897.
- Haarder Ekman, Kari, „Mitt hems gränser vidgades“: *En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-talet*. Diss. Lund: Centrum för Danmarksstudier, 2010.
- Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet: Kategorierna „privat“ och „offentligt“ i det moderna samhället*. Översättning Joachim Retzlaff. Lund: Arkiv moderna klassiker, 1988.
- Halldór Hermannsson, „Bókasöfn skólans“. *Minningar úr menntaskóla*. Ritstj. Ármann Kristinsson og Friðrik Sigurbjörnsson. Reykjavík: Ármann Kristinsson, 1946.
- Halldór Hermannsson, „The Fiske Icelandic Collection in Cornell University“. *Scandinavia* 1 (1924), s. 11–15.
- Halldór Hermannsson, „Fiske-safnið“. *Óðinn* 4:10 (1908–09), s. 73–75.
- Halldór Hermannsson, *The Hólar Cato: An Icelandic Schoolbook of the Seventeenth Century*. (Islandica XXXIX). Ithaca: Cornell University Press, 1958.
- Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Seventeenth Century 1601–1700*. (Islandica XIV). Ithaca: Cornell University Press, 1922.
- Halldór Hermannsson, *Icelandic Books of the Sixteenth Century (1534–1600)*. (Islandica IX). Ithaca: Cornell University Press, 1916.
- Halldór Hermannsson, „Icelandic Libraries in America I: The Fiske Collection at Cornell“. *The American Scandinavian Review* 3:3 (1915), s. 169–71.
- Halldór Hermannsson, *Icelandic Manuscripts*. (Islandica XIX). Ithaca: Cornell University Press, 1929.

- Halldór Hermannsson, „Isländische Bücher im 16. Jahrhundert (1534-1600)“. Übersetzt von S. Kügler. *Die schwarze und die weisse Kunst* 121 (1993), s. 21–26.
- Halldór Hermannsson, *Periodical Literature of Iceland down to the year 1874*. (Islandica XI). Ithaca: Cornell University Press, 1918.
- Halldór Hermannsson, *Sir Joseph Banks and Iceland*. (Islandica XVIII). Ithaca: Cornell University Press, 1928.
- Halldór Hermannsson, „Willard Fiske“. *Eimreiðin* 11:2 (1905), s. 104–109.
- Halldór Hermannsson, „Willard Fiske and Icelandic Bibliography“. *The Papers of the Bibliographical Society of America* 12:3–4 (1918), s. 97–106.
- Hallgrímur Pétursson, *Diarium Christianum*. Hólum, 1680.
- Handritin: Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif*. Ritstj. Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002.
- Hannover, Emil, „Om at samle paa bøger: om indkøb af bøger“. *Forening for Boghaandværk: Aarsskrift* MDCCCXCI. Kjøbenhavn: P. G. Philipens boghandel, 1891, s. 7–24.
- Harris, G. W., „Formáli“. *Bibliographical Notices VI: Books Printed in Iceland 1578–1844*. A fourth Supplement to The British Museum Catalogue. Ithaca, NY: Cornell University Library, 1907, s. 3–4.
- Harrison, Dick, „Vid Delawarefloden och på Guldkusten“. *Sveriges historia 1600–1721* 4. Red. Nils Erik Villstrand. Stockholm: Norstedts, 2011, s. 446–52.
- Haugen, Einar og Cai, Camilla, *Ole Bull: Romantisk musiker og kosmopolitisk nordmann*. [Oslo]: Universitetsforlaget, 1992.
- Havermann, Johan, [*Christilegar bænir*]. Hólum, 1669.
- Hálfdan Einarsson, *Sciagraphia historiae literariae Islandicae autorum et scriptorum tum editorum tum ineditorum indicem exhibens*. Hafniæ: Sander et Schröder, 1777.
- Headley, P. C., *The Island of Fire: or a Thousand Years of the Old Northmen's Home*, 874–1874. New York: Charles T. Dillingham, 1874.
- Heidelberger Jahrbücher der Literatur* 9 (1839), s. 129–44.
- Helgi Magnússon, „Fræðafélög og bókaútgáfa“. *Upplýsingin á Íslandi: Tíu ritgerðir*. Ritstj. Ingi Sigurðsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1990, s. 183–215.
- Helgisiðabók [Dominicale]*. Hólum, 1638.
- Henderson, Ebenezer, *Iceland or the Journal of a Residence in that Island during the Years 1814 and 1815: Containing Observations on the Natural Phenomena, History,*

- Literature, and Antiquities of the Island and the Religion, Character, Manners, and Customs of its Inhabitants* 1–2. London: Hamilton, Hatchard, and Seeley, 1818.
- Hibbert, Christopher, *Florence: The biography of a city*. London: Penguin Books, 2004.
- Hilen, Andrew, *Longfellow and Scandinavia: A Study of the Poet's Relationship with the Northern Languages and Literature*. New Haven: Yale University Press, 1947.
- Hjärne, Rudolf, *Götiska förbundet och dess huvudmän: fosterländska teckningar* I. Stockholm: Bonniers, 1878.
- Holland, Henry, *Dagbók í Íslandsferð 1810*. Íslensk þýðing og skýringar eftir Steindór Steindórsson. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1960.
- Holmberg, Åke, *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843–1863)*. Diss. Göteborg: [Göteborgs högskola], 1946.
- Hooker, William Jackson, *Ferð um Ísland 1809*. Arngrímur Thorlacius íslenskaði og annaðist útgáfuna. [S.l.]: Fósturmold, 2000.
- Hooker, William Jackson, *Journal of a Tour in Iceland in the Summer of 1809*. Yarmouth: J. Keymer, 1811.
- Horrebow, Niels, *Frásagnir um Ísland*. Steindór Steindórsson íslenskaði. Reykjavík: Bókfellsútgáfan, 1966.
- Hustvedt, Lloyd, *Rasmus Bjørn Anderson: Pioneer Scholar*. Minnesota: The Norwegian-American Historical Association, 1966.
- The Iceland Journal of Henry Holland 1810*. Ed. by Andrew Wawn. London: Hakluyt, 1987.
- Iduna: En Skrift för den Nordiska Fornåldernes Älskare*. 2. uppl. 1:1 (1813), s. 69–90; 2. uppl., 1:2 (1816) s. 94–110 og 1:3 (1821), s. 8–72.
- Illustrations of Northern Antiquities, from the earlier Teutonic and Scandinavian Romances being an Abstract of the Book of Heroes, and Nibelungen Lay; with Translations of metrical Tales from the Old German, Danish, Swedish, and Icelandic Languages with Notes and Dissertations*. Edinburgh: Longman, 1814.
- Ilsøe, Harald, *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca. 1600–1810: en biobibliografisk håndbog med bidrag til bogproduktionens historie*. København: Det Kongelige Bibliotek, 1992.
- Ingi Rúnar Eðvarðsson, *Prent eflir mennt: Saga bókagerðar frá upphafi til síðari hluta 20. aldar. Þættir úr letursögu eftir Þorstein Þorsteinsson*. (Safn til Iðnsögu Íslendinga VIII. Ritstj. Jón Böðvarsson). Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1994.
- Í uppnámi: íslenzkt skákrit*. Ritstj. Willard Fiske og Halldór Hermannsson. Flórens: Gefið út fyrir Taflfélag Reykjavíkur, 1901–02.

Ímyndir og ímyndarfræði: Greinasafn. Ritstj. Clarence E. Glad. Þýð. Árni Óskarsson. Reykjavík: ReykjavíkurAkademían, 2011.

Ísafold 21. nóvember 1879, s. 106–108; 1. júní 1887, s. 98; 26. júlí 1890, s. 233–34 og 30. júlí 1890, s. 241–42.

Íslandsleiðangur Stanley's 1789: Ferðabók. John F. West bjó bókina til prentunar á ensku fyrir Föroya Fróðskaparfélag, Tórshavn, 1970, 1975 og 1976. Steindór Steindórsson íslenskaði. Reykjavík: Örn og Örlygur, 1979.

Íslensk tímarit í 200 ár: Skrá um íslensk blöð og tímarit frá upphafi til 1973. Böðvar Kvaran og Einar Sigurðsson tóku saman. Reykjavík: [s.n.], 1991.

Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 I–V. Tínt hefir saman Páll Eggert Ólason. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1948–52.

Jakob Benediktsson, „Den vågnende interesse for sagalitteraturen på Island i 1600-tallet“. *Lærdómslistir: afmælisrit 20. júlí 1987.* Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1987, s. 227–41.

Jarteinabók Gunnvarar matargóðu: tekin saman á sextugsafmæli hennar 30. desember 2012. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnússen, 2012.

Jóhann Gunnar Ólafsson, *Bækur og bókamenn.* Reykjavík: AB, 1971.

Jón Helgason, *Handritaspjall.* Reykjavík: Mál og menning, 1958.

Jón Helgason, *Hrappseyjarprentsmiðja 1773–1794.* (Safn fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga VI). Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 1928.

Jón Jacobson, *Landsbókasafn Íslands 1818–1918: minningarrit.* Reykjavík: Gutenberg, 1919–1920.

Jón Jónsson, *Stutt rithöfundatal á Íslandi 1400–1882.* Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1884.

Jón Jónsson, *Söguágrip um prentsmiðjur og prentara á Íslandi.* Reykjavík: Jón Jónsson Borgfirðingur, 1867.

Jón Ólafsson, „Willard Fiske“. *Skírnir* 79:1 (1905), s. 62–73.

Jón Stefánsson, „James Bryce“. *Almanak hins íslenska Þjóðvinafélags* 54 (1928), s. 26–41.

[Jón Stefánsson], „Yfirlit yfir málefni Íslands í útlendum blöðum og ritum“. *Skírnir* 61 (1888), s. 84.

Jón Þorkelsson, „Forspjallsorð“. *Vísnaðver Fornólfs.* Reykjavík: Ársæll Árnason, 1923, s. 7–11.

- Jón Þorkelsson, „Grímur Thomsen“. *Andvari: tímarit hins íslenska þjóðvinafélags* 23 (1898), s. 1–32.
- Jón Þorkelsson, *Vísnaðver Fornólfs*. Reykjavík: Ársæll Árnason, 1923.
- Jón Þ. Þór, *Bogi Th. Melsteð: ævisaga hugsjónamanns*. Hafnarfirði: Urður/Hið íslenska fræðafélag í Kaupmannahöfn, 2015.
- Jónas Hallgrímsson, „Kveðja til Uppsala fundarins 1843“. *Ritverk Jónsar Hallgrímssonar I*. Ritstj. Haukur Hannesson, Páll Valsson og Sveinn Yngvi Egilsson. Reykjavík: Svart á hvítu, 1989, s.174–76.
- Jørgensen, Harald, „Tveir íslenskir leyndarskjalaverðir Grímur Thorkelín og Finnur Magnússon“. Aðalgeir Kristjánsson þýddi. *Skírnir* 160 (1986), 101–22.
- Katalog der Bibliothek des verstorbenen Universitätsprofessors Konrad von Maurer*. München: Hof und Universitätsbuchdruckerei von Junge & Sohn, 1903.
- Klemens Jónsson, *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*. Reykjavík: Félagsprentsmiðjan, 1930.
- Kliemann Geisinger, Hendriette, „Kortlagning Norðursins: Norður Evrópa sem breytilegt rými og landfræðilegt hugtak“. *Ímyndir og ímyndarfræði: Greinasafn*. Ritstj. Clarence E. Glad. Þýð. Árni Óskarsson. Reykjavík: ReykjavíkurAkademían, 2011, s. 79–94.
- Kolodny, Annette, *In Search of First Contact: The Vikings of Vinland, the Peoples of the Dawnland, and the Anglo-American Anxiety of Discovery*. London: Duke University Press, 2012.
- Kristín Bragadóttir, „Hrappseyjarprentsmiðja“. *Bókasafnið* 36 (2012), s. 8–15.
- Kristín Bragadóttir, „Íslandsvinurinn Daniel Willard Fiske: Ferð hans hingað til lands og söfnun íslenskra bóka“. *Ritmennt: Ársrit Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns* 9 (2004), s. 9–41.
- Kristín Bragadóttir, „Maturinn er mannsins megin“. *Jarteinabók Gunnvarar matargóðu: tekin saman á sextugsafmæli hennar 30. desember 2012*. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnússen, 2012, s. 39–40.
- Kristín Bragadóttir, „Mikilvægi sendibréfa sem heimilda“. *Söguþing 2012. Ráðstefnurit*. Reykjavík: Sagnfræðistofnun, 2013. hdl.handle.net/1946/15596 Sótt 1. desember 2016.
- Kristín Bragadóttir, „Northern Lights in Florence: William Morris and Willard Fiske“. Erindi flutt á ráðstefnunni *La citta e il libro III*, 4. júní 2004. www.florin.ms/gimeld.html#bragadottir Sótt 6. desember 2016.
- Kristín Bragadóttir, „Skalden och redaktören Jón Þorkelsson“. *Scripta Islandica: Isländska sällskapets årsbok* 45 (1994), s. 3–20.

- Kristín Bragadóttir, *Willard Fiske: vinur Íslands og velgjörðamaður*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2008.
- Kristín Bragadóttir, „Willard Fiske og skákáhugi hans“. *Afmælimót Skáksambands Íslands og Friðriks Ólafssonar*. [Reykjavík]: [Skáksamband Íslands], 1995, s. 31–35.
- Kristján Jóhann Jónsson, *Grímur Thomsen: Þjóðerni, skáldskapur, þversagnir og vald*. Reykjavík: Bókmennta- og listfræðastofnun Háskóla Íslands, 2014.
- Kyster, Anker, „Gamle islandske bogbind“. *Bogvennen: aarbog for bogkunst og boghistorie MCMXXX*. Udgivet af forening for boghaandværk ved Svend Dahl og H. S. Hendriksen. København: Jespersen og Pios forlag, 1930, s. 85–102.
- Laing, Samuel, „Preface“. *The Heimskringla or Chronicle of The Kings of Norway I–III*. Translated from the Icelandic of Snorro Sturleson, with a Preliminary Dissertation. London: Longmans, 1844.
- Lamm, Martin, *Swedenborg: en studie över hans utveckling till mystiker och åndeskådare*. Inledning av Olle Hjern. [Falun]: Hammarström & Åberg, 1915.
- Landsbókasafn Íslands: Árbók* 9 (1952), 71–88.
- Lewis, Roy Harley, *Book Collecting: A New Look*. London: David & Charles, 1988.
- The Library of Cornell University* 1:3 (1882), s.78–82 og 1:4 (1882), s. 113.
- Linder, Oliver A., „Svensk-amerikanska tidningspressen“. *Svenskarna i Amerika: populär historisk skildring i ord och bild av Svenskarnas liv och underbara öden i Förenta staterna och Canada II*. Red. Karl Hildebrand och Axel Fredenholm. Stockholm: A.-B. Historiska förlaget, 1925, s. 180–92.
- Lindfors, Otto, *Inledning till Isländska Litteraturen och dess Historia under Medeltiden*. Lund: Berlingska Boktryckeriet, 1824.
- Lindroth, Sten, *Uppsala Universitet 1477–1977*. Uppsala: Uppsala Universitet, 1976.
- Loving, Jerome, *Mark Twain: The Adventures of Samuel L. Clemens*. Los Angeles: University of California Press, 2010.
- Lundblad, Kristina, *Om betydelsen av böckers utseende: Det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840–1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband. En studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*. (Bokhistoriska skrifter 5). Malmö: Rámus, 2010.
- Mackenzie, George Steuart, *Travels in the Island of Iceland, during the Summer of the Year MDCCCX*. Edinburgh: Longman, 1811.
- Macleod, Dianne Sachko, *Art and the Victorian middle class: Money and the making of cultural identity*. Cambridge: University Press, 1996.

- Magnús S. Magnússon, *Landaúverð á Íslandi 1817–1962: Þróun og landshlutadreifing á verðlagi búfjár, innlendra afurða og launa samkvæmt árlegum verðlagsskrám*. Reykjavík: Hagstofa Íslands, 2003.
- Mallet, Paul Henry, *Northern Antiquities; or, a Historical Account of the Manners, Customs, Religion and Laws, Maritime Expeditions and Discoveries, Language and Literature of the Ancient Scandinavians, (Danes, Swedes, Norwegians and Icelanders.) With incidental Notices respecting our Saxon Ancestors*. Translated from the French of M. Mallet, by Bishop Percy. New Edition, Revised throughout, and considerably enlarged; with a translation of the Prose Edda from the Original Old Norse Text; and Notes Critical and Explanatory, by I.A. Blackwell, ESQ to which is added, an Abstract of the Eyrbyggja Saga, by Sir Walter Scott. London: Henry G. Bohn, 1847.
- Malm, Mats, „Áhugi á íslenskum handritum á Norðurlöndum“. *Handritin: Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif*. Þýð. Þorleifur Hauksson. Ritstj. Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002, s. 101–108.
- Manuscript material, correspondence, and graphic material in the Fiske Icelandic Collection, a descriptive catalogue*. Compiled by Þórunn Sigurðardóttir. (Islandica XLVIII). Ithaca: Cornell University Press, 1994.
- Marsh, Georg P., [Bréf til Carls Christians Rafns 24. janúar 1852]. *Breve fra og til Carl Christian Rafn, med en Biographi*. Udg. af Benedict Grøndal. [København]: Gyldendal, 1869, s. 293–306.
- Matthías saga digitalis: Festschrift for Matthew James Driscoll on the occasion of his sixtieth birthday 15. May 2014*. Ed. Silvia Hufnagel et. al. København: University of Copenhagen, 2014, s.147–61.
- Matthías Jochumsson, „Grimseyjar-ljóð: Til prófessors Willard Fiske“. *Ljóðmæli: úrval*. Reykjavík: Bókaverslun Sigf. Eymundssonar, 1915, s. 64.
- Matthías Jochumsson, *Ljóðmæli: úrval*. Reykjavík: Bókaverslun Sigf. Eymundssonar, 1915.
- Matthías Jochumsson, *Sögukaflar af sjálfum mér*. 2. útg. Árni Kristjánsson sá um útgáfuna. Reykjavík: Ísafold, 1959.
- Matthías Jochumsson, „Við burtför prófessors W. Fiske frá Íslandi 18. okt. 1879“. *Þjóðólfur* 31. október 1879, s. 113.
- Matthías Þórðarson, „Fiskesafn“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1910* (1911), s. 93–97.
- Maurer, Konrad, *Íslandsferð 1858*. Þýð. Baldur Hafstað. Reykjavík: Ferðafélag Íslands, 1997.
- Máni* 24. mars (1880), dálkar 72–73 og 15. maí (1880), dálkar 69–73.
- Már Jónsson, Árni Magnússon: *Ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning, 1998.

- Memorials of Willard Fiske I–III*. Collected by his literary executor Horatio S. White. Boston: Richard G. Badger, 1920–22.
- Memories of Travel*. By Viscount Bryce. London: Macmillan and Co., 1923.
- Merkir Íslendingar: Nýr flokkur VI*. Jón Guðnason bjó til prentunar. Reykjavík: Bókfellsútgáfan, 1967, s. 131–55.
- Minningar úr menntaskóla*. Ritstj. Ármann Kristinsson og Friðrik Sigurbjörnsson. Reykjavík: Ármann Kristinsson, 1946.
- Mitchell, P. M., *Halldór Hermannsson*. (Islandica XLI). Ithaca: Cornell University Press, 1978.
- Nilsson, Fredrik, *I rörelse: politisk handling under 1800-talets första hälft*. [Lund]: Nordic Academic Press, 2000.
- Nøckrar huggunar greiner*. Hólum, 1635.
- Nordisk familjebok*. Uggleupplagan 38. supplement 1926. <http://www.runeberg.com>
- Nordisk kultur: runerne 6*. Utg. av Otto von Friesen. Stockholm: Bonniers förlag, 1933, s. 203–48.
- Norðanfari 6*. ágúst 1879, s. 80.
- Norðlingur 11*. ágúst 1879, dálkar 183–84 og 12. desember 1879, dálkar 230–31.
- Northern Antiquity: The Post-Medieval Reception of Edda and Saga*. Ed. by Andrew Wawn. Middlessex: Hisarlik Press, 1994.
- „The Northmen. The Colored American“. Höf. óþekktur. *African American Newspapers* 12. desember 1848, s. 3–4.
- Nätverk som social resurs: Historiska exempel*. Red. Einar Hreinsson & Tomas Nilson. [Lund]: Studentlitteratur, 2003.
- Olson, Daron W., „Norwegian-American Historians and the Creation of an Ethnic Identity“. *Scandinavian Studies* 79:1 (2007), s. 41–56.
- Ólafur Davíðsson, *Ég læt allt fjúka: Sendibréf og dagbókarbrot frá skólaárunum*. Finnur Sigmundsson bjó til prentunar. Reykjavík: Ísafold, 1955.
- Ólafur Davíðsson, „Íslensk bókfræði: Bibliographical Notices I og IV eptir prófessor W. Fiske Flórens 1886 og 1889“. *Ísafold* 1. júní 1887, s. 98; 26. júlí 1890, s. 238 og 30. júlí 1890, s. 241–42.
- The Papers of the Bibliographical Society of America*. Ed. by Carl B. Roden, Andrew Keogh and Ernest C. Richardson. Chicago: The University of Chicago Press, 12:3–4 (1918).

- Pálmi Pálsson, „Æfiágrip Jóns Árnasonar landsbókavarðar“. *Andvari: Tímarit hins íslenska þjóðvinaffélags* 17 (1891), s. 2–26.
- Pétur Sigurðsson, „Sextándu og seytjándu aldar bækur íslenzkar: Viðaukar og athugasemdir við Islandica IX, XIV og XXIX“. *Landsbókasafns Íslands: Árbók* 9 (1952), s. 71–88.
- Pierre Bourdieu: Fieldwork in Culture*. Ed. by Nicholas Brown and Imre Szeman. (Culture and education series). New York: Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000.
- Plesner, Knud Frederik, *Bøger og bogsamlere: Bibliofilens historie*. København: Rosenkilde og Bagger, 1962.
- Rafn, Carl Christian, „Abstract of the Historical Evidence for the Discovery of America by the Scandinavians in the Tenth Century. Extracted from the „Antiquitates Americanæ“. *Royal Geographical Society's Journal*. [London]: 1838, s. 114–29.
- Rafn, Carl Christian, „Antiquitates Americanæ: Opiniones de la presse Européenne“. *Gelehrte Anzeigen der königlich bayerschen Akademie der Wissenschaften (Schmeller)*. München: [s.n.], 1839.
- Rafn, Carl Christian, *Antiquitates Americanæ sive Scriptores Septentrionales rerum antecolumbianarum in America. Samling af de i Nordens Oldskrifter indeholdte Efterretninger om de gamle Nordboers Opdagelsesreiser til America fra det 10de til det 14de Aarhundrede*. Edited Societas Regia Antiquariorum Septentrionalium; studio et opera Caroli Christiani Rafn. Hafniæ, 1837.
- Rafn, Carl Christian, *Antiquités Russes d'après (kannski ekki svo á 19. öld?) les monuments historiques des Islandais et des anciens Scandinaves*. Edited (ath.) par la Société Royale des antiquaires du Nord. Copenhague: Berling, 1850–52.
- Rask, Rasmus Christian, *A Grammar of the Icelandic or Old Norse Tongue*. Translated from the Swedish of Erasmus (Rasmus) Rask by George Webbe Dasent M.A. London: Pickering og Frankfort o/M: Jaeger's Library, 1843.
- Richard Beck, *Útverðir íslenzkrar menningar*. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1972.
- Rimm, Anna-Maria, „Böckernas Vägar: den svenska bokhandelns import av utländska böcker 1750–1800“. *Sjuttonhundratals: Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies* 2011 8 (2011), s. 139–56.
- Ritverk Jónasar Hallgrímssonar I*. Ritstj. Haukur Hannesson, Páll Valsson og Sveinn Yngvi Egilsson. Reykjavík: Svart á hvítu, 1989.
- Robilant, Andrea Di, *Irresistible North from Venice to Greenland on the Trail of the Zeni Brothers*. New York: Alfred A. Knopf, 2011.
- Rovers, Eva, „Introduction: The art collector – between philanthropy and self-glorification“. *Journal of the History of Collections* 21:2 (2009), s. 157–61.

- Ruddock, Alwyn A., „Columbus and Iceland: New Light on an old Problem“. *The Geographical Journal* 136:2 (1970), s. 177–89.
- Saga biskupsstólanna á Íslandi: Skálholt 950 ára – 2006 – Hólar 900 ára.* Ritstj. Gunnar Kristjánsson og Óskar Guðmundsson. Reykjavík: Hólar, 2006. Schier, Kurt, „Konrad Maurer, ævi hans og störf“. Konrad Maurer, *Íslandsferð 1858*. Þýð. Baldur Hafstað. Reykjavík: Ferðafélag Íslands 1997.
- Schück, Henrik, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien dess Forhistoria och Historia. Akademien 1794–1826* I, III og VII. Stockholm: [s.n.], 1932, 1933 og 1943.
- Schück, Henrik, *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* I. Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1904.
- Schück, Henrik, *Sveriges litteratur intill 1900* II. Stockholm: Hugo Gebers Förlag, 1935.
- [Scott, Walter], „Abstract of the Eyrbyggja-saga, being the early Annals of that District of Iceland lying around the Promontory called Snæfells“. Þýð. W. S. *Illustrations of Northern Antiquities, from the earlier Teutonic and Scandinavian Romances; being an Abstract of the Book of Heroes, and Nibelungen Lay; with Translations of metrical Tales from the Old German, Danish, Swedish, and Icelandic Languages with Notes and Dissertations*. Edinburgh: Longman, 1814.
- The Sex of Things: Gender and Consumption in Historical Perspective.* Ed. by Victoria de Grazia, with Ellan Furlough. Los Angeles: University of California Press, 1996.
- Sigrún Pálsdóttir, *Icelandic Culture in Victorian Thought: British Interpretations (c.1850–1900) of the History, Politics and Society of Iceland*. Óútgefin drg. Oxford: University of Oxford, 2000.
- Sigrún Pálsdóttir, „Northern Antiquities og dularfulli ritstjórnin Blackwell“. *Saga: tímarit Sögufélags* 44:1 (2006), s. 65–80.
- Sigurður Gylfi Magnússon, *Menntun, ást og sorg: Einsögurannsókn á íslensku sveitasamfélagi 19. og 20. aldar.* (Sagnfræðirannsóknir, Studia Historica 13). Reykjavík: Sagnfræðistofnun – Háskólaútgáfan, 1997.
- Sigurður Nordal, „Björn Magnússon Ólsen: minningarræða, flutt í Háskóla Íslands 17. júní 1951“. *Skírnir* 125 (1951), s. 5–16.
- Simeone, Daniel, „Anglicizing Bourdieu“. *Pierre Bourdieu: Fieldwork in Culture*. Ed. by Nicholas Brown and Imre Szeman. (Culture and education series). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2000.
- Sir Joseph Banks: A Global Perspective.* Ed. R. E. R. Banks, B. Elliott, J. G. Hawkes o.fl. [London]: The Royal Botanic Gardens, 1994.
- Skuld* 22. október 1879, s. 289–91.

Skúli Skúlason, „Sigurður Kristjánsson átræður“. *Fálkinn* 22. september (1934), s. 4–5.

Skýrsla um bækur þær, sem gefnar hafa verið Stiptisbókasafninu á Íslandi í minningu þjóðhátíðar Íslands 1874. Reykjavík: Prentsm. Einars Þórðarsonar, 1874.

Smith, Joshua Toulmin, *The Discovery of America by the Northmen in the tenth Century*. London: Charles Tilt, 1839.

Smith, Joshua Toulmin, *The Northmen in New England, or America in the tenth Century*. Boston: Gray, 1939.

Smith, Murphy D., „Manuscript collecting at the American Philosophical Society: the first 101 years“. *Journal of the History of Collections* 1:2 (1989).

Snorri Sturluson, *Heimskringla or Chronicle of The Kings of Norway I–III*. Translated from the Icelandic of Snorri Sturleson, with a Preliminary Dissertation by Samuel Laing. London: Longmans, 1844.

Southworth, Edmund, „The Ince Blundell collection: collecting behaviour in the eighteenth century“. *Journal of the History of Collections* 3:2 (1991).

[Stefán Einarsson], „Longfellow and Scandinavia“. *Skírnir* 122 (1948), s. 217–19.

Steindór Steindórsson, „Ólafur Davíðsson“. *Merkir Íslendingar: Nýr flokkur VI*. Jón Guðnason bjó til prentunar. Reykjavík: Bókfellsútgáfan, 1967, s. 131–55.

Steingrímur Matthíasson, „Forspjall“. *Bréf Matthíasar Jochumssonar*. Akureyri: Bókadeild Menningarsjóðs, 1935, s. v–x.

Stephan G. Stephansson, „Dr. D. W. Fiske“. *Andvökur I*. Reykjavík: Nokkrir Íslendingar, 1909, s. 180–82.

Stephan G. Stephansson, *Andvökur I*. Reykjavík: Nokkrir Íslendingar, 1909.

Stephens, George, „Preface“. *Frithiof's Saga: a legend of Norway by Esaias Tegner*. Translated from the Swedish into English Verse, with an Introduction, copious notes, and a mythological and antiquarian glossar. Facsimile. London: Llanerch, 1994.

Stevens, Patrick J., „Jennie's Gift: The Genesis of Daniel Willard Fiske's Petrarch Collection“. www.florin.ms/Jennie'sGift.pdf Sótt 24. janúar 2012.

Studerande nationers i Upsala historia: Uplands, Westmanlands-Dala, Smålands och Göteborgs nationer. Upsala: W. Schultz, 1877.

Studenttåg till Christiania 1852 från Upsala. Berättelse af utsedde committerade. Upsala: Leffler, 1854.

Sumarliði Ísleifsson, *Ísland: framandi land*. Reykjavík: Mál og menning, 1966.

- Sumarliði Ísleifsson, *Tvær eyjar á jaðrinum: ímyndir Íslands og Grænlands frá miðöldum til miðrar 19. aldar*. Reykjavík: Háskóli Íslands, hugvísindasvið, 2014.
- Sumarliði Ísleifsson, „Villimenn Norðursins verða Hellenar Norðursins“. *Ímyndir og ímyndafræði: Greinasafn*. Ritstj. Clarence E. Glad. Reykjavík: ReykjavíkurAkademían, 2011, s. 100–22.
- Sundin, Jan, *Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget: En studie i studentmigration*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 1973.
- Svanur Jóhannesson, *Prentsmiðjueintök: Prentsmiðjusaga Íslands*. Hveragerði: Svanur Jóhannesson, 2015.
- Swan, G. N., „Svensk litteratur i engelsk översättning“. *Svenskarna i Amerika: populär historisk skildring i ord och bild af Svenskarnas liv och underbara öden i Förenta staterna och Canada II*. Red. Karl Hildebrand och Axel Fredenholm. Stockholm: A.-B. Historiska hörlaget, 1925, s. 214–18.
- Svedjedal, Johan, „Boken tiger, boken talar“. *Bokens materialitet: bokhistoria och bibliografi*. Bidrag till en konferens anordnad af Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 14–16 september 2007. Red. Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, 2009, s. 26–52.
- Sveinn Yngvi Egilsson, *Textar og túlkun: Greinar um íslensk fræði*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2011.
- Svenska skrifter rörande Island: gåva till Islands Allting vid 1000-årsjubileet 1930 av Sveriges Riksdag*. Förteckning uppgjord av Kungl. Biblioteket genom Nils Afzelius. Stockholm: Almqvist & Wiksells, 1930.
- Svenskarna i Amerika: populär historisk skildring i ord och bild av Svenskarnas liv och underbara öden i Förenta staterna och Canada II*. Red. Karl Hildebrand och Axel Fredenholm. Stockholm: A.-B. Historiska förlaget, 1925, s. 180–92 og 214–18.
- Sveriges historia 1600–1721* 4. Red. Nils Erik Villstrand. Stockholm: Norstedts, 2011, s. 446–52.
- Sýnishorn af þeim Letrum, sem voru vid Prentverk Íslands konúgl. Landsupppfræðingar Félags, þann 1ta Janúarii 1828*. [Viðey]: [Hið íslenska landsupppfræðingarfélag], [1828].
- Taylor, Bayard, *Íslandsbréf 1874*. Tómas Guðmundsson þýddi. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1963.
- Taylor, Bayard, *Views Afoot: or Europe seen with Knapsack and Staff*. Rev. ed. New York: Wiley & Putnam, 1846.
- Tegnér, Esaias, *Friðþjófs saga*. Matthías Jochumsson hefur íslenzkað og gefið út. Reykjavík: Matthías Jochumsson, 1866.

„Tegnér's Frithiofs saga“. *The North American Review* 45:96 (1837), s. 149–86.

Troil, Uno von, *Bref rörande en resa till Island 1772*. Upsala: Magnus Swederus, 1777.

Troil, Uno von: *Bréf frá Íslandi*. Haraldur Sigurðsson íslenzkaði. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1961.

Den trykte kulturarv: Pligtaflevering gennem 300 år. Ed. Erland Kolding Nielsen. København: Det Kongelige Bibliotek, 1998.

Udtaget småtryk 47,-223-50,-73. Óskráð efni í KBK.

Uggla, Arvid Hj., „Uppsala Universitetsbiblioteks samling av nyisländsk litteratur: Några meddelanden“. *Uppsala Universtitetsbiblioteks Minnesskrift 1621–1921*. Uppsala: [s.n.], 1921, s. 537–74.

The United States Magazine and Democratic Review 2:5–6 (1838), s. 85–96 og 143–58.

Upplýsingin á Íslandi: Tíu ritgerðir. Ritstj. Ingi Sigurðsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1990.

Uppsala universitets bibliotek. Sv. Bibliotekshist. Bokauktioner Stockholm och Uppsala 1851–1852. Óskráð efni.

Uppsala Universtitetsbiblioteks Minnesskrift 1621–1921. Uppsala: [s.n.], 1921.

Urbanus, Regius, *Medicina animæ*. Hólum, 1634.

Úr fórum Jóns Árnasonar: Sendibréf I. Finnur Sigmundsson bjó til prentunar. Reykjavík: Hlaðbúð, 1950.

Valtýr Stefánsson, *Ólafur Davíðsson*. [S.l.]: [s.n.], [s.a.].

Veblen, Thorstein, *The Theory of the Leisure Class: an Economic Study of Institutions*. [S.l.]: New American Library, 1953.

Verdenslitteratur historie: Realismen 1830–1860 8. Under Redaktion af J. J. Billeskov Jansen, Hakon Stangrup og P. H. Traustedt. København: Politiken, 1973.

Verelius, Olaus, *Index lingvæ veteris Scytho-Scandicæ sive Gothicæ ex vetusti ævi monumentis, maximam partem manuscriptis, collectus*. Upsalæ: [s. n.], 1691.

Verzeichniss der auf dem Gebiete der altnordischen (altisländischen und altnorwegischen) Sprache und Literatur von 1855 bis 1879 erschienenen Schriften. Theodor Möbius. Leipzig: Engelmann, 1880.

Vevstad, Jens, „Boksamlaren professor Willard Fiske“. *Bokvennen* 5:1 (1935), Oslo: [s. n.], 1935, s. 1–4.

- „Voyage en Islande, fait par ordre de La Majesté Danoise“. *The Edinburgh Review* 3:5 (1803–04), s. 334–43.
- Wawn, Andrew, „The Cult of ‚Stalwart Frith-thjof‘ in Victorian Britain“. *Northern Antiquity: The Post-Medieval Reception of Edda and Saga*. Ed. by Andrew Wawn. Middlesex: Hisarlik Press, 1994, s. 211–54.
- Wawn, Andrew, „Hugmyndir um hin fornu Norðurlönd á Bretlandi og í Bandaríkjunum“. Ragnheiður M. Guðmundsdóttir þýddi. *Handritin: Ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif*. Ritstj. Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2002, s. 131–43.
- Wawn, Andrew, „Introduction“. *The Iceland Journal of Henry Holland 1810*. Ed. by Andrew Wawn. London: Hakluyt, 1987, s. 1–67.
- Wawn, Andrew, *The Vikings and the Victorians: inventing the old north in nineteenth-century Britain*. Cambridge: D. S. Brewer, 2000.
- Wendelius, Lars, *Kulturliv i ett svenskamerikanskt Lokalsamhälle, Rockford, Illinois*. Uppsala: Uppsala University, 1990.
- Westmanlands och Dahla Nations Bibliothek i Upsala*. Upsala: Wahlström & Lästbom, 1843.
- Wheaton, Henry, *History of the Northmen, or Danes and Normans, from the earliest Times to the Conquest of England by William of Normandy*. Philadelphia: Carey and Lea, 1831.
- White, Horatio S., „A Sketch of the Life and Labors of Professor Willard Fiske“. *The Papers of the Bibliographical Society of America* 12:3–4 (1918), s. 69–88.
- Widmark, Gun, „Den isländska litteraturen i stormaktstidens Sverige“. *Scripta Islandica: Isländska sällskapets årsbok* 5 (1954), s. 19–41.
- Wilkinson, David John and Eccles, Audrey, „The BOC Museum (The Charles King collection of historical anaesthetic apparatus): the evolution of a collection into a museum“. *Journal of the History of Collections* 4:1 (1992).
- Willard Fiske: Life and correspondence: a biographical study*. By his literary executor Horatio S. White. New York: Oxford University Press, 1925.
- Willard Fiske in Iceland: Based on the pocket notebook kept during his sojourn there, 1879*. Ed. by P. M. Mitchell. Ithaca: Cornell University Library, 1989.
- „Willard Fiskes Upsalaminnen“. *Upsala Nya Tidning* 21. mars 1923, dálkur 4; 27. mars 1923, dálkur 5 og 6. apríl 1923, dálkur 4.
- Williams, Ronald John, *Jennie McGraw Fiske: her influence upon Cornell University*. Ithaca: Cornell University Press, 1949.

- Windsor, John, „Identity Parades“. *The Cultures of Collecting*. Ed. by John Elsner and Roger Cardinal. London: Reaktion Books, 1994, s. 49–67.
- Wright, James, „Dagbók 1“. *Íslandsleiðangur Stanleys 1789: Ferðabók*. John F. West bjó bókina til prentunar á ensku fyrir Föroya Fróðskaparfélag, Tórshavn, 1970, 1975 og 1976. Steindór Steindórsson íslenskaði. Reykjavík: Örn og Örlygur, 1979, s. 23–189.
- Wynne, James, *Private Libraries of New York*. New York: E. French, 1860.
- Zeni, Nicolo e Antonio, *De i commentarii del Viaggio in Persia di M. Caterino Zeno il K. & delle guerre fatte nell'Imperio Persiano dal tempo di Vssuncassano in qua. Libri due. Et dello scoprimento dell'Isole Frislanda, Eslanda, Engrouelanda, Estotilanda & Icaria, fatto sotto il Polo Artico*. Venetia: Marcolini, 1558.
- Zenibræður, „Landafundur í Norðurvegi“. Haraldur Sigurðsson þýddi. *Glögg er gests augað: Úrval ferðasafna um Ísland*. Sigurður Grímsson valdi kaflana og sá um útgáfuna. Reykjavík: Menningar- og fræðslusamband alþýðu, 1946.
- Zeno, Nicolo and Antonio, *The discoverie of the Isles of Frisland, Iseland, Engroneland, Estotiland, Drogeo and Icaria, made by M. Nicolas Zeno, Knight and M. Antonio his brother*. London: [s.n.], [1600].
- Þeir settu svip á öldina: íslenskir athafnamenn I*. Ritstj. Gils Guðmundsson. [Reykjavík]: Iðunn, 1987, s. 217–35.
- Þjóðólfur* 27. ágúst 1879, s. 89; 15. október 1879, s. 86 og 105 og 31. október 1879, s. 113.
- Þormóður Torfason, *Gronlandia Antiqva, seu Veteris Gronlandiæ de scriptio: ubi Cæli marisque natura, terræ locorum & villarum situs, animalium terrestrium aqvatiliumque varia genera, Gentis origo & incrementa status Politicus & Ecclesiasticus gesta memorabilia & vicissitudines*. Havniæ: Impensis Authoris, 1706.
- Þormóður Torfason, *Historia Vinlandiæ Antiqvæ: seu Partis Americæ Septentrionalis, ubi Nominis ratio recensetur, situs terræ es dierum brumalium spatio expenditur, soli fertilitas & incolarum barbaries, peregrinorum temporarius incolatus & gesta, vicinarum terrarum nomina & facies*. Havniæ: [s.n.], 1705.
- Þorsteinn Jóseppsson, *Gamlar bækur og bókamenn: Bútar úr bókfræði*. Reykjavík: [s.n.], 1963.
- Þorvaldur Thoroddsen, *Landfræðissaga Íslands: hugmyndir manna um Ísland, náttúruskoðun og rannsóknir fyrr og síðar* 1. 2. útg. Reykjavík: Ormstunga, 2003.
- Þórunn Sigurðardóttir, „Ástríðufullur Íslandsvinur: Bréf Daniels Willards Fiske til Gísla Brynjúlfssonar 1855“. *Tímarit Máls og menningar* 67:3 (2006), s. 32–43.
- Ævisaga Finns Jónssonar eftir sjálfan hann*. Gefin út af Hinu íslenska fræðafjelagi í Kaupmannahöfn. (Safn fræðafjellsins X). Kaupmannahöfn: S. L. Möller, 1936.

- Örn Hrafnkelsson, „Gamlar bækur og handrit í Dalasýslu laust eftir miðja 19. öld“. *Matthías saga digitalis: Festschrift for Matthew James Driscoll on the occasion of his sixtieth birthday 15. May 2014*. Ed. Silvia Hufnagel et. al. København: University of Copenhagen, 2014, s. 147–61.
- Østergård, U., ‘The Geopolitics of Nordic Identity. From Composite States to Nation-States’, *The Cultural Construction of Norden*. Útg. Ø. Sørensen og B. Stråth. Oslo: Scandinavian University Press, 1997.
- Överland, Orm, *Immigrant Minds, American Identities: Making the United States Home 1870–1930*. Chicago: University of Illinois Press, 2000.